KÜLTÜR BAKANLIĞI / 885 *Dünya Edebiyatı / 5*

HANS DERNSCHWAM

İSTANBUL VE ANADOLU'YA SEYAHAT GÜNLÜĞÜ

Çeviren Prof. Dr. YAŞAR ÖNEN

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI / 885
Dünya Edebiyatı Dizisi / 5

HANS DERNSCHWAM

İSTANBUL ve ANADOLU'YA SEYAHAT GÜNLÜĞÜ

Çeviren:

Prof. Dr. Yaşar ÖNEN

© Kültür Bakanlığı - 1992 - ANKARA
ISBN 975-17-1113 - 4
Kapak Düzeni / Memik KAYAOĞLU

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın 9-12-1992 tarih ve 928.2544 sayılı makam onayı ile ikinci defa tıpkı basım olarak 8.000 adet bastırılmıştır.

Mersin İmar İnş. Tic. Ltd. Şti Basımevi/1992
9 (74) 34 38 10 - MERSİN

İnsanlığın geçirdiği büyük dönüşümlerin, elde ettiği değerlerin arkasında iki kavram yer almaktadır. "KİTAP" ve "OKUMA".

Hangi alanda olursa olsun somut, yapıcı, ulusal ve evrensel özelliklere sahip olumlu sonuçların elde edilmesi ancak düşüncenin üretilmesi ile olanaklıdır.

20. yüzyılı geride bırakmamıza çok az bir sürenin kaldığı günümüzde, bu iki kavram görselliğin sınırtanımaz etkinliği ve gücü ile savaş verir haldedir. Ne var ki, iletişimin teknolojik gelişmelerle değişen türleri yanında bu iki kavram, insanlara özgü haz duygusu nedeniyle özelliğini ve önemini her zaman koruyacaktır.

Dün olduğu gibi, bugün de, gelecekte de "OKUMAK" ve "YAZMAK" insanoğlunun günlük davranışları arasında yer alacak, insanlar düşünce üretip, kendini yenilemek çabasından vazgeçmeyeceklerdir.

Bütün iyi niyetimiz ve çabalarımıza rağmen yazılı bilgi, yazılı kültür birikimi, görsel bilgi edinme yollarının çoğalmasıyla önemli darboğazlara itilmektedir. Özellikle televizyonun elinde bulundurduğu kolay erişilebilirlik gücü zaten okuma ve yazma alışkanlığı az olan insanımız için, çok önemli bu iki kavram açısından tehlike gibi görünmektedir. Karamsar olmamıza gerek yok. Aynı televizyon, sinema sanatının da gerilemesine neden olmadı mı? Üstelik bu "olumsuz" gelişmeler okuma alışkanlığının yaygın, yazılı kültür birikiminin geniş olduğu Batılı toplumlarda da yaşanmıştır, yaşanmaktadır.

Soruna özellikle bu açıdan bakılırsa, Türkiye'nin karşısında duran çıkmazın, ya da aşılması gereken engelin biraz daha farklı olduğu görülebilir. O da, Batının yazılı kültür birikimini belli bir düzeye getirdikten sonra görsel kültüre onun zorlamasıyla geçtiği şu sıralarda, Türkiye'nin aynı olguyu, yazılı kültürünü henüz oluşturmadan yaşamaya başlamış olmasıdır.

Asıl üstünde düşünülmesi gereken, asıl çözüm bulunması gereken sorun budur...

Böyle bir çözüm arayışı, hiç kuşkusuz, kitaba toplum içinde gerek nitelik, gerekse nicelik açısından daha yaygın bir yer verilmesini bir ön koşul olarak sunar.

Oysa, tam da böyle bir geçiş döneminde, bir toplumda ve bir ülkede kitaplar yasaklanıyorsa, tutuklanıyorsa, kitaba yönelik girişimler "suç" olarak değerlendiriliyorsa, farklı düşüncelerin yazılı ürünleri zaman zaman dışlanıyorsa, kaygı verici bir yanılgı yaşanıyor demektir.

Kültür Bakanlığı olarak, bu zorunlulukların bilinciyle, öncelikle kitaplara yönelik yasakları kaldırarak attığımız ilk adımı, ikinci aşamada, insanlık tarihini, düşünce tarihini, aydınlanma geleneğini, demokrasi klasiklerini... kısacası, çağdaş insan düşüncesinin oluşumuna katkıda bulunmuş tüm verimleri dilimize kazandırarak, bu konudaki toplumsal üretimimizi destekleyerek sürdüreceğiz.

Toplumsal düşünce birikimimizi oluşturan, o arada da ulusal kültürümüze katkıda bulunmuş olan ve fakat özel yayınevleri tarafından yayınlanmasında bilinen güçlükleri yaşayan yapıtları yayınlayacağız. Böylece, ulusal kültür birikimini, yalnızca bir koruma mantığıyla değil, günün gereksinimlerini karşılayacak bir yaklaşımla ele almış olacağız.

Okuma, öyle görünüyor ki, içinde yaşadığımız bu "görsel kirlenme" ortamında kişinin kendisiyle, kendi bireyliğiyle yalnız kalabildiği tek alandır. Kendi içine dönmenin ve kendi usunun ve anlağının bilincine varıp, derinliğine ulaşabilmenin tek yolu da okumaktan geçiyor.

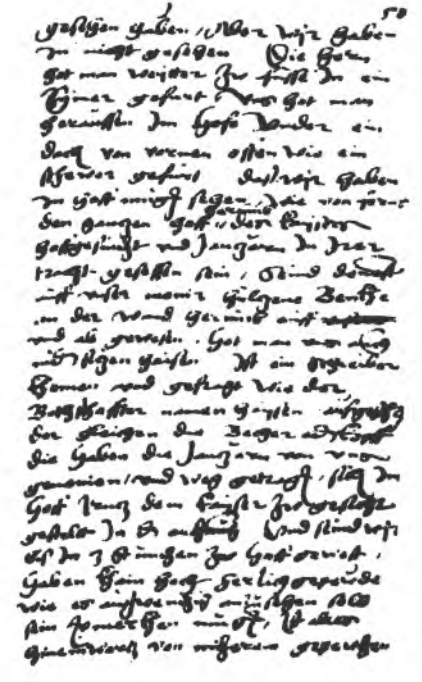
Türkiye gibi, genç nüfusun fazla olduğu toplumlarda, okuma edimine ayrı bir işlev düştüğü ortadadır. Ancak bu yolla ulusal ve evrensel kültür birikimlerine ulaşabilmemiz olasıdır.

Bu gerekçelerle ve bu bilinçle "kitap-okuma" somutunda başlattığımız girişimlerin, bundan sonraki kuşakların soyut düşünsel çabalara ağırlık veren, çağı, içinden bakarak yaşayan kuşaklar olarak yetişmelerine önemli katkılarda bulunacağına içtenlikle inanıyorum.

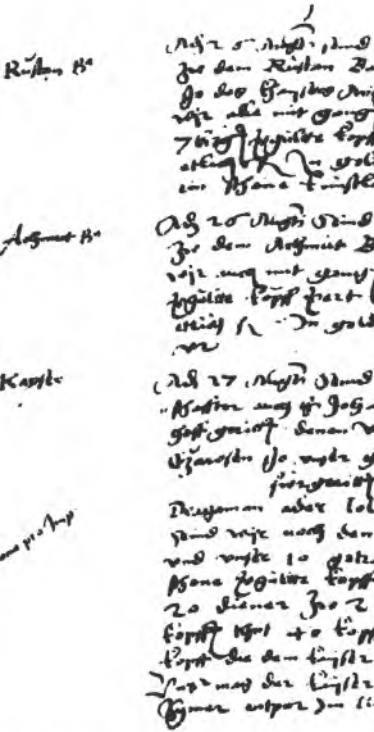
D.Fikri SAĞLAR
Kültür Bakanı

Hans Dernschwam'ın sikke resmi (1536)

ağustos 1553'te huzura kabulü hakkında bilgi veren kısmı

Hans Dernschwam sevahatnamesinin elçilik heyetinin 27

İÇİNDEKİLER

Önsöz 1

Giriş 7

I — Hans Dernschwam'ın payatı ve çalışmaları (1494 - 1568) 7

II — Hans Dernschwam'ın seyahatnamesi 13

I KISIM

İSTANBUL'a Seyahat 18

II. KISIM

Anadolu'ya Seyahat ve Viyana'ya Dönüş 205

AÇIKLAMALAR 373

BİBLİYOGRAFYA 411

DİZİN 413

ÖNSÖZ

XVI. yüzyıl, Türkiye'ye gelen Avrupalı seyyahlar ve bunların yazdıkları seyahatname, sefaretname, mektup, hatıra ve günlükler bakımından özel bir önem taşır. Bu yüzyılda seyahat, artık olağanüstü bir şey değildir; sırf macera olsun diye yapılan gezi veya dini gayelerle göze alınan Haçlı Seferi olmaktan çıkmıştır. Hümanizm ve Rönesans çağının insanları, bilgi ve görgülerini artırmak, kendilerini daha iyi yetiştirmek için seyahat ediyorlardı. Bunlar genel olarak dolaştıkları memleketleri ve bu memleketlerin insanlarını daha toleranslı bir bakışla inceliyorlar; bir yandan kendileri için tamamen yeni ve enteresan ülkeleri, bu ülkelerin tabiat güzelliklerini ve zenginliklerini hayranlıkla tesbit ederken öte yandan bu ülkelerin insanlarının içinde yaşadıkları ekonomik, sosyal, kültürel şart ve durumlarını inceleyip kendi memleketlerindeki şart ve durumlarla karşılaştırarak lehte ve aleyhte yargılara varıyorlar ve çok defa bu görüşlerini eserlerinde belirtiyorlardı. Bu suretle seyahatnameler, bir nevi hikâye ve ilgi çeken bir roman olmaktan ziyade, öğretici, tanıtıcı, aydınlatıcı bilgiler veren yetiştirici eserler hüviyetini kazanıyordu.

Bu yüzyılda Türkiye'ye gelen Alman seyyahların çoğunun, bilgin, hümanist kişiler olduğunu görüyoruz. Ogier Ghiselin Busbecq, Stephan Gerlach, Salomon Schweigger, Melchior Besold, Hans Leunclavius, Hans Dernschwam vd. bu tip seyyahlardır.

Türk okurlara sunduğumuz bu tercüme eserin yazarı H. Dernschwam diğer seyyahlardan, günlük biçiminde kaleme aldığı eseri de diğer seyahatnamelerden tamamen farklıdır. H. Dernschwam'ın hayatı ve eseri hakkında oldukça geniş bilgi tercümenin başındaki "Giriş" kısmında Dernschwam'ın bıraktığı yazma eserin 1923'te tıpkı basımını yaparak bilim âleminin istifadesine sunan Franz Babinger tarafından verilmiştir. Biz burada eserin yazarı ile yaptığımız tercüme hakkında bazı ilâve bilgileri okurların dikkatine sunmayı yararlı bulduk.

Dernschwam, 1517'de zamanın en büyük ticaret firmalarından olan Fuggerlerin hizmetine girmiş ve firmanın Yukarı Macaristan'daki bakır işletmelerinde başlangıçta muhasip, sonraları ise müşavir olarak çalışmış, işletmenin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Ama o, yalnız bir bürokrat ve iş adamı değildi. Gençlik yıllarında Viyana ve Leipzig Üniversitelerinde, daha sonra da tanınmış hümanistlerin nezdinde çok esaslı öğrenim yaparak geniş bir hümanist kültürü almıştı. Latince ve Yunancayı çok iyi biliyordu. Ayrıca, ana dili Almancadan başka Macarca, Slavca gibi dillere de vâkıftı. Başta gelen hobisi antik kitabeleri, yazıları, resimleri, kitapları toplamak, onları okumak ve açıklamaktı. Türkiye seyahati esnasında gördüğü pek çok kitabe, yazı, rakam ve resimlerden kısa olanlarını günlüğüne almayı ihmal etmemiştir. Bu arada o, bazı yapıları, araç ve gereçleri kendine göre çizerek eserine almış ve bu suretle eserine somut bir hüviyet kazandırmıştır. Zaten onun "günlüğü"nün diğer seyahatnamelerden en önemli farkı gördüğü ve işittiği herşeyi aynen, bir fotoğraf makinesi, bir ses alma bandı sadakatiyle vermesindedir. Dernschwam ne bir diplomat, ne de resmi görevli bir memur veya vakanüvisdi. Kendi zevkini tatmin etmek ve merak ettiği herşeyi öğrenmek için seyahat ediyordu. Resmî görevi olmadığından vakti boldu ve bu vaktini değerlendiriyordu. Seyyahımız gerek İstanbul'da kaldığı bir buçuk yıl zarfında, gerekse Anadolu seyahatında rastladığı, gördüğü ve büyük bir serbesti içinde arayıp bulduğu her şeyi rahatlıkla inceleme fırsatını elde etmiş, gördüklerini ve işittiklerini titiz bir gözlemci olarak dikkat ve sadakatla günlüğüne geçirmiştir. Birçok seyahatname yazarları ayrıntıları önemsiz sayarak eserlerini daha çok kendi düşünceleri doğrultusunda sözlerle veya eski seyahatnamelerde verilmiş basmakalıp bilgilerle doldurulmuşlardır.

Dernschwam, batı dünyasına ilk defa olarak yolculuğu esnasında geçtiği Osmanlı idaresindeki Balkan memleketleri ile Türkiye'de gördüğü yerler hakkında ayrıntılı coğrafî-topoğrafik bilgiler vermiştir. Seyyah büyük bir titizlikle mesafeleri, dağ ve tepelerin tahmini yüksekliklerini, ırmakların, derelerin ve köprülerin uzunluk ve genişliğini, saray ve şatoların, kervansarayların, cami ve mescitlerin bü-

yuklüğünü rakamlarla ifade etmiştir. Aynı titizlikle o, Türk uzunluk, ağırlık ve sıvı ölçülerini, her türlü yiyecek maddelerinin ve Anadolu'da ancak Rum köylerinde tedarik edilebilen şarabın fiyatlarını, Türk paralarının biçimini ve değerini tekrar tekrar anlatmıştır. Türk yemeklerinden, içkilerinden, bunların nefaset ve lezzetinden söz etmiştir. Beğenmediği yemekleri ve bozuk şarabı da yermekten çekinmemiştir.

Dernschwam, yalnız maddî kültürle ilgili bilgiler vermekle yetinmemiştir. Türklerin yaşayış tarzları, örf ve âdetleri, düğünleri, bayramları, Türk aile hayatı, evlenme ve boşanmalar, kısaca o devrin Türk sosyal hayatında akla gelen her husus hakkında geniş bilgi vermiştir. Eserde Osmanlının idare sistemi, padişahlar, paşalar, yeniçerilerin yaşayış tarzları hakkında da bilgiler yer alır.

Yazarın bütün bu bilgileri verirken yalnız tanıtma ile yetinmeyip, beğendiği ve beğenmediği şeyler üzerine, hemen her vesile ile kendi düşüncelerini rahatça ve fütursuzca günlüğüne kaydettiğini görüyoruz. Bu konuda değerli okuyucularımızın dikkatlerine özellikle şu hususu sunmak isteriz: Dernschwam, yer yer Türklerin evlerinden, yaşayış tarzlarından bazı sahneleri, bazı ibadet tarzlarını, dini inançlarını kendince doğru bulmaz, beğenmez, küçümser. Bu konuda şunu unutmamamız lâzımdır ki, Denschwam mütaassıp bir Protestandır. Öte yandan bütün Balkan memleketleri Türklerin işgali ve idaresi altındadır. Mukaddes Roma Cermen İmparatorluğu, Viyana kapılarına dayanmış olan Türklerin ciddi tehdidi ile karşı karşıyadır. Bütün Avrupa "Türk korkusu (Türkenfurcht)"ndan bahsetmekte, bu korkuyu ağıt biçiminde dile getiren "Türk şarkıları" söylenmektedir. Bu atmosferde seyyahımızın münhasıran Türkleri övmesini beklemek aşırı iyimserlik olur. Kaldı ki Dernschwam yer yer Türklerin beğendiği, takdir ettiği yönlerini dile getirmiştir. Genel olarak Avrupalıların, fakat özellikle Almanların Türklerin birçok meziyetlerine sahip olmadıklarını vurgulamıştır. Türk askerinin cesaretini, itaatkârlığını, sabır ve her türlü sıkıntı ve mahrumiyetlere tahammülünü övgü ile belirtmiştir. Dernschwam, Türklere söylediğinden daha çok ağır şeyleri papaya, Katolik ve Ortodoks pa-

pazlara söylemekten asla çekinmemiştir. O, Türklerin, Türkiye'de yaşayan azınlıklara, özellikle Yahudilere karşı gösterdiği müsamahayı takdirle belirtir ve uzun uzun anlatır.

Özet olarak ifade etmek gerekirse; Dernschwam, bu seyahatında XVI. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun Macaristan'dan Amasya'ya kadar uzanan geniş arazisini baştan aşağıya katetmiştir. Gördüklerini aynen ve bütün ayrıntıları ile günlüğüne geçirerek coğrafi bilgilerle dolu topoğrafik bir panorama çizmiş, Kanunî devri Türkiye'sinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatının realist bir tablosunu vermiştir. Düşünce ve beyanlarında hümanist görüş yanında Hıristiyanlığın baskısından ve Türk korkusundan kendisini sıyıramayarak subjektif ve haksız önyargılarına yer verdiği de olmuştur. Ama bizim için önemli olan şey, onun bu subjektif ve önyargılı sözleri değil, yukarıda sözünü ettiğimiz alanlarda verdiği ayrıntılı bilgilerdir. Dernschwam Seyahatnamesinin Kanunî devrinin coğrafyasını, sosyal, ekonomik, askerî, idarî ve kültürel tarihini inceleyecek olanlar için yabancı gözü ile kaleme alınmış kaynak bir eser niteliği taşıdığı kanaatindeyiz.

Eserde pek çok yer ve şahıs adı geçmektedir. Yer adlarından büyük ve tanınmış olanlarını, varsa, Türkçedeki yazılış şekilleriyle verdik. Yer adlarından Türkçe karşılığı olmayanların veya çoktan haritadan silinmiş küçük ve önemsiz olanların eserdeki yazılış şekillerini aynen aldık. Şahıs adlarında da aynı yolu izledik.

Babinger tarafından, Dernshwam Günlüğünün tıpkı basımı sonuna eklenen açıklamalardan önemli bulduğumuz büyük bir kısmını aynen, bazılarını da doğrulayarak vermeye çalıştık.

Tercümemiz tamamlandıktan sonra 1987'de elde edebildiğimiz, Macar yazarı Tardy Lajos'un Dernschwam tercümesini eklediği açıklamalardan da, yazarın izniyle yararlandık.

Bu nedenle tercümemizin sonunda yer alan "Açıklamalar" kısmında Babinger'den aynen çevirilenlerin sonuna (B), Lajos'tan alınanların sonuna (L) harfleri yazdık. Bunlar dışında kalan açıklamalar ise tarafımızdan yapılmıştır.

Eserde geçen Yunanca, Lâtince kısa ve kitabe karakteri taşıyan yazılarla seyyahın bizzat çizdiği resimleri aynen aldık. Seyahatnamenin dili ne Alman yazı dili, ne de belli bir dialektin mahsulüdür. Düzgün bir üslûptan bahsetmek de mümkün değildir. Bu bakımdan aslına sadık bir tercüme vermek fazla zaman almıştır. Bu haliyle Türk araştırıcılarına ve okurlara faydalı olabilirsek kendimizi mutlu sayacağız.

Eserin tercümesinde teşvik ve yardımlarını esirgemeyen Prof. Halil İnalcık ile Prof. Wilfried Buch'a ve tercümenin baskıya hazır hale gelmesinde çok emeği geçen Yrd. Doç.Dr. Battal İnandı'ya içtenlikle teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Ankara 1987 *Prof. Yaşar ÖNEN*

GİRİŞ

I. Hans Dernschwam'ın hayatı ve çalışmaları (1494-1568)

Hans Dernschwam Bohemya'nın Alman sınırları içinde olduğu yıllarda Brux'de doğmuştur. Ailesinin oraya nereden ve nasıl göç ettiğine dair bir bilgi mevcut olmamasına rağmen Dernschwamların XV. yüzyılın sonlarına doğru Brux'e yerleşmiş olduklarına kesin nazariyle bakılmaktadır.

Dernschwam'ın çocukluk ve ilk gençlik yıllarına ait bilgi de yok denecek düzeyde. Maddî durumu iyi olan ailenin, oğullarının sayısı kabarık olmakla beraber, hepsine de itinalı ve iyi bir eğitim yaptırdığı anlaşılıyor. Bu husus Dernschwam'ın kitaplığında bulunan meşhur astrolog ve matematikçi Joh. Stöf(f)ler'in (1452-1531) "Ephemeriden" (Venedik 1532) adlı eserinde verdiği bilgiyle ispat edilmiş oluyor. Hans Denschwam, daha 13 yaşında iken öğrenime duyduğu sınırsız ilgi sebebiyle 1507 yılının kış aylarında Viyana Üniversitesi'ne devam etmekte idi. Üniversite kütüğünün 3. cildinin 139 b sayfasında "Natio Hungarica (Macar ulusu)" başlığı altındaki öğrenciler arasında: "Johannes Dernschwam de Pruxma. 4 gr." diye bir kayda rastlanmıştı. Buradaki Pruxma adı Brux'ün lâtinceleştirilmiş şeklidir. Onun Viyana'da ne kadar kaldığı tam olarak belli değil. Ama Leipzig Üniversitesi'nin kayıtlarından Dernschwam'ın 1509 yılının kış sömestrinde orada okuduğuna dair şu kayıt vardır. "Johannes Derrenswamp de Brux totum VI"

Dernschwam'ın üniversitede öğrenim yaptığı disiplinler oldukça kesin olarak biliniyor. Bunlar genel olarak Artistenfakultaet denilen Felsefe Fakültesi'nin eğitim programlarıdır. Ayrıca Roma ve Yunan klâsikleri, özellikle tarih yazıcılarına ve

coğrafyacılara çok yakın ilgi duymuştur. 1510 yılı eylül ayının 5'ine rastlayan perşembe günü Dernschwam'a Leipzig Felsefe Fakültesi tarafından "Baccalorist"* payesi tevcih edilmiştir. Buradan onun üniversite öğrenimini başarı ile tamamladığı anlaşılmaktadır. İlk defa 1513 yılında Dernschwam'ın hayatında yeni bir hareketin başladığına dair izler görülür. Bir yıl sonra ona Macaristan'ın Budin şehrinde rastlıyoruz. Şimdi o, kraliyet sarayında 1512-1515 yılları arasında prenslerin hocası olarak görevlendirilen hümanist Hyronymus Balbus'un hizmetindedir. Öte yandan 1518'de Venedik'te yayımlanan Diodor Baskısındaki bir kayıt da Dernschwam'ın efendisine eşlik ettiği sırada Macar ve Polonya krallarının 1515'te Pressburg'ta bir araya geldikleri zaman yapılan bütün merasimlere katıldığını anlatır.**

Hümanist Balbus'un hizmetinden ayrıldıktan sonra Dernschwam'ın nerede olduğu bilinmiyor. Herşeyi bir yere yazarak kâğıt üzerine dökme meraklısı olan Dernschwam muhakkak ki, kitaplarından birinde Balbus'tan ayrıldıktan sonra nerelerde kaldığı hakkında bilgi vermiştir. 1520'de başlayıp 1530'a kadar devam ettirdiği ve Macaristan ve komşusu memleketlerde yaptığı seyahatler esnasında yegâne hobisi olan tarihî ve arkeolojik eserlere olan tutkusu sonucu eski Roma kitabelerini çok itinalı bir şekilde kopya edip saklamıştır. Eski kitabe araştırıcıları Dernschwam'a bu bakımdan sonsuz teşekkür borçludurlar. Johannes Dernschwam'ın bu koleksiyonu içeren eserinin başlığı şöyledir: "Inscriptiones Romanae e lapidibus in territoriis Hungariae et Transsylvaniae repertis a. 150-1530 collectae". Bu yazma eser Viyana'da Nationalbibliothek'te mevcuttur.

Ancak 1525'te Dernschwam'ın hayatında aydınlık bir dönem başlar. En verimli çalışmaları Anton Fugger'in (1493-1560) yanında ve onun hizmetinde bulunduğu yıllarda

*) Bugünkü "lisansiye" karşılığı

**) bkz. Joh. Christ v. Engel, Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenlaender, I. Bd. 1797, s. 196 ff.

gerçekleşmiştir. Dünyaca tanınmış Fugger firmasının giriştiği muazzam işler sayesinde Dernschwam büyük memleketlerin ve ulusların tarihî gelişmeleri hakkında çok geniş bilgi edinir. 1495-1525 yılları arasında, Fuggerlerin, sihriyet peyda ettikleri Thurzòs firmasıyla başlangıçta ortaklaşa ve 1526-1546 yılları arasında da kendi hesaplarına Macaristan'da işlettikleri maden ocaklariyle, elde edilen madenler üzerinde yapılan ticaret Fugger firmasının büyük teşebbüslerine dahildir. Kesin olarak bilinen şey: Dernschwam'ın 1525'te Fugger işletmelerinin müdürü Hans Alber'in yanında muhasip olarak çalıştığıdır. Bu görevde iken Macar asilzadelerinin ve Budin halkının günden güne gelişen Fugger işletmesine karşı duydukları kıskançlık ve para hırsı sonucunda işletmenin ağır bir çöküntüye uğradığını çok acı bir şekilde yaşamıştır. Dernschwam o zor günlerin olaylarını hatıra şeklinde çok canlı bir üslupla anlatmıştır. O sıralarda Fugger işletmelerinin genel müdürü Anton Fugger'in emri üzerine Dernschwam hukuk müşaviri Dr. Jur. Heinrich Rybisch (öl. 10 Kasım 1544) ile birlikte Kayser V. Karl nezdinde maruz kalınan haksızlık hakkında şikâyette bulunmuşlardır. Aslında 15 Nisan 1526'da Estergon'da akdedilen mukavele ile maden ocağının işletilmesi 20 yıl süre ile Fuggerlere verilmişti. Dernschwam'ın bu sürenin devamınca Fuggerlerin hizmetinde çalışmış olduğunu söylemek herhalde yanlış olmaz. Bununla beraber 1530'lu ve 1540'lı yıllarda onun adına, Frankfurt/am Main doğumlu Johannes Franck'ın adıyla birlikte pek çok belgeye de rastlamaktayız. Bu belgelerin pek az bir kısmı basılmıştır. Fakat büyük bir bölümü Neusohl* şehir arşivinde değerlendirilmemiş olarak yatmaktadır. Anton Fugger'in Dernschwam'la yaptığı çok hareketli ve gizli iş mektuplaşması, Dernschwam'ın efendisinin sınırsız güvenine mazhar olduğunu açıkça göstermektedir.

Dernschwam, bilime her zaman içtenlikle ilgi duymuştur. Meselâ, iş seyahatlarında gördüğü antik eser kalıntılarıyla büyük

*) Slavca adı Banská Bystrica'dır. Bugün Çekoslovakya'da bir şehir.

gerçekleşmiştir. Dünyaca tanınmış Fugger firmasının giriştiği muazzam işler sayesinde Dernschwam büyük memleketlerin ve ulusların tarihî gelişmeleri hakkında çok geniş bilgi edinir. 1495-1525 yılları arasında, Fuggerlerin, sıhriyet peyda ettikleri Thurzòs firmasıyla başlangıçta ortaklaşa ve 1526-1546 yılları arasında da kendi hesaplarına Macaristan'da işlettikleri maden ocaklariyle, elde edilen madenler üzerinde yapılan ticaret Fugger firmasının büyük teşebbüslerine dahildir. Kesin olarak bilinen şey: Dernschwam'ın 1525'te Fugger işletmelerinin müdürü Hans Alber'in yanında muhasip olarak çalıştığıdır. Bu görevde iken Macar asilzadelerinin ve Budin halkının günden güne gelişen Fugger işletmesine karşı duydukları kıskançlık ve para hırsı sonucunda işletmenin ağır bir çöküntüye uğradığını çok acı bir şekilde yaşamıştır. Dernschwam o zor günlerin olaylarını hatıra şeklinde çok canlı bir üslupla anlatmıştır. O sıralarda Fugger işletmelerinin genel müdürü Anton Fugger'in emri üzerine Dernschwam hukuk müşaviri Dr. Jur. Heinrich Rybisch (öl. 10 Kasım 1544) ile birlikte Kayser V. Karl nezdinde maruz kalınan haksızlık hakkında şikâyette bulunmuşlardır. Aslında 15 Nisan 1526'da Estergon'da akdedilen mukavele ile maden ocağının işletilmesi 20 yıl süre ile Fuggerlere verilmişti. Dernschwam'ın bu sürenin devamınca Fuggerlerin hizmetinde çalışmış olduğunu söylemek herhalde yanlış olmaz. Bununla beraber 1530'lu ve 1540'lı yıllarda onun adına, Frankfurt/am Main doğumlu Johannes Franck'ın adıyla birlikte pek çok belgeye de rastlamaktayız. Bu belgelerin pek az bir kısmı basılmıştır. Fakat büyük bir bölümü Neusohl* şehir arşivinde değerlendirilmemiş olarak yatmaktadır. Anton Fugger'in Dernschwam'la yaptığı çok hareketli ve gizli iş mektuplaşması, Dernschwam'ın efendisinin sınırsız güvenine mazhar olduğunu açıkça göstermektedir.

Dernschwam, bilime her zaman içtenlikle ilgi duymuştur. Meselâ, iş seyahatlarında gördüğü antik eser kalıntılarıyla büyük

*) Slavca adı Banská Bystrica'dır. Bugün Çekoslavakya'da bir şehir.

bir heyecan içinde ilgilenmiş ve o eserler hakkında edindiği bilgileri ve çoğu defa kendi görüşlerini seyahatnamesinde dile getirmiştir. Dernschwam öte yandan maddî güvencesini de ihmal etmemiş Fuggerlerle çalışırken küçüksenmeyecek bir servet edinmiştir. Bir süre sonra onların hizmetinden ayrılmıştır. Ancak kendisinin Fugger ailesi, özellikle Anton Fugger ile olan iyi ilişkisi devam etmiştir. Onun Neusohl'den ve Fugger firmasından ayrılış tarihi 1546 olması icabeder. Zira bu tarihten itibaren firmanın muhasibi olarak başka bir ad, Leopald Buchsbaum geçmektedir.

1548 yılının sonunda ve 1549'un başında Dernschwam'ın, Viyana'da oturduğu halde efendisine maden işletme işlerinde hâlâ müşavirlik yaptığı, Fugger - arşivlerindeki kayıtlardan öğrenilmektedir. Bundan sonraki yıllarda Dernschwam'ın nerelerde ikamet ettiğini maalesef tesbit edemedim. Ancak, bu sıralarda Türklerin Macaristan'da ilerlemeleri sonucu sık sık yer değiştirmeler olmakta idi. Münih'teki Bavyera Devlet Kütüphanesi'nde mevcut bir kayda göre (codex lat. 965) Dernschwam, 1549 Ağustos'unda Neusohl'dan uzak olmayan Murany Kalesinde bulunuyordu.

1553'te 60 yaşına yaklaşmış olan Dernschwam'da neredeyse istemediği halde Osmanlı Devleti'nin teb'ası olma tehdidi karşısında ve ikinci vatanı olan Yukarı Macaristan'a sadık kalmak arzusu ile Osmanlı Devletinin başşehrini bizzat görme arzusu uyandı. Aynı yılın ilkbaharında Pécs Piskoposu Anton Vrancić (Vêrantius, Verancsics) Macaristan'ın en nüfuzlu prenslerinden Başkomutan Franz Zay (1498-1570) ile birlikte Muhteşem Süleyman'ın payitahtına yolculuk hazırlığı yapıyorlardı. Görevleri Kral I. Ferdinand'ın murahhasları olarak yıllık vergiyi ödemek ve müzakerelerde bulunmaktı. Maiyetlerinde birçok resmi görevlilerle elçilik heyeti Viyana'dan 22 Haziran 1553'te hareket ettiğinde aralarında bir de üç atıyla, arabacısıyla ve ağzına kadar dolu para kesesiyle kendi hesabına seyahat eden özel bir yolcu, Hans Dernschwam vardı. 25 Ağustos'ta Altın Boynuz'a (Haliç) ulaşıldı. Fakat padişah payitahtta de-

bir heyecan içinde ilgilenmiş ve o eserler hakkında edindiği bilgileri ve çoğu defa kendi görüşlerini seyahatnamesinde dile getirmiştir. Dernschwam öte yandan maddî güvencesini de ihmal etmemiş Fuggerlerle çalışırken küçüksenmeyecek bir servet edinmiştir. Bir süre sonra onların hizmetinden ayrılmıştır. Ancak kendisinin Fugger ailesi, özellikle Anton Fugger ile olan iyi ilişkisi devam etmiştir. Onun Neusohl'den ve Fugger firmasından ayrılış tarihi 1546 olması icabeder. Zira bu tarihten itibaren firmanın muhasibi olarak başka bir ad, Leopald Buchsbaum geçmektedir.

1548 yılının sonunda ve 1549'un başında Dernschwam'ın, Viyana'da oturduğu halde efendisine maden işletme işlerinde hâlâ müşavirlik yaptığı, Fugger - arşivlerindeki kayıtlardan öğrenilmektedir. Bundan sonraki yıllarda Dernschwam'ın nerelerde ikamet ettiğini maalesef tesbit edemedim. Ancak, bu sıralarda Türklerin Macaristan'da ilerlemeleri sonucu sık sık yer değiştirmeler olmakta idi. Münih'teki Bavyera Devlet Kütüphanesi'nde mevcut bir kayda göre (codex lat. 965) Dernschwam, 1549 Ağustos'unda Neusohl'dan uzak olmayan Murany Kalesinde bulunuyordu.

1553'te 60 yaşına yaklaşmış olan Dernschwam'da neredeyse istemediği halde Osmanlı Devleti'nin teb'ası olma tehdidi karşısında ve ikinci vatanı olan Yukarı Macaristan'a sadık kalmak arzusu ile Osmanlı Devletinin başşehrini bizzat görme arzusu uyandı. Aynı yılın ilkbaharında Pécs Piskoposu Anton Vrancić (Vêrantius, Verancsics) Macaristan'ın en nüfuzlu prenslerinden Başkomutan Franz Zay (1498-1570) ile birlikte Muhteşem Süleyman'ın payıtahtına yolculuk hazırlığı yapıyorlardı. Görevleri Kral I. Ferdinand'ın murahhasları olarak yıllık vergiyi ödemek ve müzakerelerde bulunmaktı. Maiyetlerinde birçok resmi görevlilerle elçilik heyeti Viyana'dan 22 Haziran 1553'te hareket ettiğinde aralarında bir de üç atıyla, arabacısıyla ve ağzına kadar dolu para kesesiyle kendi hesabına seyahat eden özel bir yolcu, Hans Dernschwam vardı. 25 Ağustos'ta Altın Boynuz'a (Haliç) ulaşıldı. Fakat padişah payitahtta de-

ğildi, Amasya'da bulunan ordugâhına gitmişti. Bu arada Ferdinand tarafından resmen elçi olarak tayin edilen saygıdeğer Flaman Ogier Ghiseln van Busbeek (1522-1592) heyetin başkanı oldu. Bu durumda elçilik heyetine Amasya'ya gitmek üzere Anadolu yolculuğuna çıkmaktan başka çare kalmamıştı. Şimdiye kadar tanınmış bir Avrupalı böyle bir yolculuk yapmış değildi ve böyle bir yolculuğun anıları da yazılmamıştı. Avrupa'dan İstanbul'a uzanan kara yolu aslında daha önce yapılan elçilik heyetlerinin seyahatları sonucu çoktan biliniyor ve araştırmacılar bu konuda sıkıntı çekmiyorlardı. Fakat Anadolu toprakları bugün dahi bizce tamamen bilinmediği için yolun ve seyahatın ayrıntılarını emniyetli ve doğru bir biçimde vermek çok zordur. Seyyahlarımız, Kastamonu vilâyeti üzerinden doğrudan Sultan Süleyman'ın Amasya'daki karargâhına giden yol yerine, araba kervanı yüzünden, çok uzun olan Gebze, İzmit, İznik üzerinden Porsuk suyu boyunca Ankara, Çorum, Elvan Çelebi yolu ile 7 Nisan'da özlenen hedef Amasya'ya ulaşmışlardır. Haftalarca orada kaldıktan sonra siyasi bir başarı elde edemeden tekrar gittikleri yolu izleyerek İstanbul'a geldiler. Elçilik heyeti nihayet 11 Ağustos 1555'te sağ salim Viyana'ya döndü.

Dernschwam'ın Türkiye seyahatinden döndükten sonra ne işle uğraştığı, özellikle nerelerde oturduğuna dair kesin bir bilgi yok. Ancak 1558'den sonraki hayatı hakkında, az da olsa, bazı belgeler var. Viyana Arşivi'nin Mali Bölümü'nde bulunan bu belgeler 1558-1567 yıllarına aittir. Bu vesikalardan edinilen, fakat kesin olmayan bilgiye göre Dernschwam'ın Macaristan'ın dağlık bölgesindeki şehirlerde ikamet ettiği anlaşılıyor. Buna karşılık onun1560'da Neusohl'da oturduğu "Codex lat. Mohac. 965" deki kayıttan anlaşılmaktadır. Hayatının son yıllarını, bizzat Neusohl'da bulunmamış olsa bile, buraya çok yakın olan Kremnitz'de geçirmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu izlenim, sözünü ettiğimiz Viyana Mâli Bölüm Arşivi'ndeki belgelere dayanmaktadır.

75 yaşını geçmiş bulunan Dernschwam'ın ne zaman öldüğü de kesinlikle belli değil. Ancak bilinen bir şey varsa 1568 sonlarında artık hayatta olmadığıdır. Zira Şubat 1569'da İmparatorluk Hazine Dairesi'nden, Viyana Saray Kütüphanesi'ne daha önceden gelmiş olan "liberj" (kitaplar)'inin karşılığında 500 Gulden yeğeni Markus Dernschwam adına yollanmıştır.

Bu seçkin şahsiyetin hayatı hakkında elde edilebilen bilgiler bu kadar. Seçkin tabirini kullanıyorum; zira o, bu nitelikle anılmayı hak etmiştir. Hiç şüphe yok ki, Dernschwam adı 16. yüzyılın en iyi hümanistleri arasında anılacaktır. Bilgin ve tanınmış çağdaşları Sebastian Münster, Joachim Camerarius d.A., Johannes Cuspinianus, Caspar Bruchius ve Hier. Wolf ile Dernschwam'ın yakın ilişkisi bulunduğu ve onlarla düzenli ve verimli mektuplaştığı kanıtlanmıştır.* Çağdaşları onun bilginliğini takdirle anmışlar ve onun kitaplığını her yerde övmüşlerdir. Sebastian Münster'in ölümünden kısa bir süre önce tamamladığı sonuncu eseri olan "Rudimenta mathematica" (Basel, Mart 1551)'nın önsözünde Dernschwam için yazdığı ithaf şöyledir: "eximio viro, singularique prudentia, industriaque ae ingentio eminenti, Domino Josanni Dernschwammo Cepusiensi seu Novisoliensi, amico" (Emsalsız bir zekâya, sonsuz bir çalışma yeteneğine ve üstün bir zihin kuvvetine sahip aziz dostum mükemmel insan Johan Dernschwam). S. Münster'in bu sözlerinin tamamen yerinde olduğu kanaatindeyiz.

Dernschwam'ın kitaplığı 651 cilt içinde toplanmış olarak 2000 civarında eser içermekteydi. Bunların çoğunu derlemeler, XV. yüzyıldan önce ve XVI. yüzyılın ilk yarısında basılmış kıymetli kitaplar teşkil ediyordu. Ayrıca Yunan ve Roma klâsiklerinin değerli eserleri ile teoloji kitapları ve unik el yazmaları da mevcuttu. Dernschwam, bunları yorulmak bilmeden hayatı boyunca bir hayli para harcayarak toplamıştı. Bilim dünyası meşhur Johannes Zonaras Codex'in den dolayı Dernschwam'a

* Bkz. J. Camerarius, Epistolarum familiarium libri sex, Francofurti 1583, s. 187 (Brief an L. Lemann)

şükran borçludur. O, bu Codexi 1554'te Pera'(Beyoğlu) da, o zaman için çok büyük bir para sayılan 180 dukat vererek satın almıştır.

II. Hans Dernschwam'ın seyahatnamesi

Dernschwam seyhatnamesi henüz yeteri derecede incelenmemiştir. İlk yazma nüsha ancak aşağı yukarı 35 yıl önce Fuggerlerin arşivindeki metrûkâtı arasında prenslik arşivisti Dr. Friedrich Dobel (1819-1891) tarafından Babenhausen Kalesinde bulunmuştur. Yazmanın hangi yoldan oraya geldiği henüz tespit edilmiş değildir. Eserin Fuggerlerin elinde bulunması, Dernschwam'ın bu ailenin hizmetinde çalışan herhangi bir kimse olmayıp onlarla özel ve yakın ilişki kurmuş birisi olduğunun delilidir. Bu asli nüshadan kopya edilmiş birçok nüsha daha vardır. Bunlardan muhtemelen XV. yüzyılda kopya edilmiş nüsha Wolfenbüttel Landesbibliothek (Milli Kütüphane)'te bulunmaktadır. Aynı kütüphanede XVII. yüzyılda XVI. yüzyıldakinden kopya edilmiş bir nüsha daha var. Bunların dışında Bohemya Krallık Müzesindeki koleksiyon arasında bir kopya nüsha daha mevcut. Bu nüshada birçok boşluklar var. Herhalde kopya eden yazar bazı kelimeleri okuyamamış olmalı. Bununla beraber iki ayrı kopyanın mevcudiyeti Dernschwam'ın sağlığında veya ölümünden hemen sonra onun Seyahatnamesinin belli bir ölçüde tanınmış olduğunun ve önemli telâkki edildiğinin kanıtıdır.

İlk defa Heinrich Kiepert (1818-1899), o da Wolfenbüttel ana nüshasına dayanarak, Dernschwam seyhatnamesini ayrıntılı olarak incelemiş ve ilmi açıdan yararlanmıştır. H. Kiepert'in, Berlin'de 1963'de Prusya İlimler Akademisi'nin aylık bülteninde (s.307-323) çıkan yazısı şu başlığı taşır: "Weg der Gesandtschaftsreise unter A.G. Busbek 1555 durch das nördliche Kleinasien nach Dernschwams Tagebuch construiert von H. Kipert". (A.G. Busbek'in başkanı bulunduğu 1555 yılında Kuzey Anadolu'da yapılan elçilik Heyeti seyahatinde izlenen

yol; Dernschwam'ın günlüğüne dayanılarak H. Kiepert tarafından hazırlanmıştır) Kiepert, aşağı yukarı 25 yıl sonra, yazarın anlattıklarını da gözönünde bulundurarak, "Hans Dernschwams orientalische Reise 1553-1555" başlığı altında eseri tekrar ve daha ayrıntılı biçimde ele almış ve bu konuda yazdığı bir dizi makaleyi Globus dergisinin 52. cildinde yayınlamıştır (Braunschweig, 1887). Bilindiği üzere O.G. v. Busbecq (öl. 28 Ekim 1592) latince olarak kaleme aldığı "Türk Mektupları" (Legationis Turcicae Epistulare IV)'ında İstanbul ve Amasya'ya yapılan seyahati anlatmıştır.* Bu seyahatla ilgili Anton Wrancie (öl. 15 Haziran 1573) tarafından gene Latince olarak yazılmış olan üçüncü seyahatname ise maalesef tam olarak elde değil.

Bu durumda fevkalâde onemli bu seyahati en geniş ve en ayrıntılı bir şekilde, hatta en önemsiz ve küçük şeyleri dahi dikkate alarak anlatan Dernschwam'ın günlüğü bu alanda çok büyük bir değer kazanmış oluyor. Eserin bugün bize intikal eden biçimde basılmasının düşünülmediği kesindir. İyi ve kusurlu yanlarıyla bu seyahat hatıraları sade bir günlük karakteri taşır. Günlük tarzında kaleme alındığı için bazı günlerin anıları, daha geniş, daha ayrıntılı ve daha itinalı yazıldığı halde diğer bazı günlerde yazılanlar, daha kısa, kuru, birkaç kelime ile ifade edilmiş veya eskiden bilinenlerin tekrarı olmuştur. Bunun içindir ki, eserin okunması sırasında anlatılan şeylerden bazılarının ikinci, hatta daha çok defa tekrarlanmış olmasına şaşırmamak gerekir. Öte yandan eser, devamlılık gösteren, kesintisiz bir üslupla kaleme alınmamıştır. Birçok münferit sahife ve yapraklara yazılmış ve herhalde sonradan bir araya getirilip kronolojik olarak düzenlenmiştir. Yazar, özellikle yolculuk esnasında eseri için ayırabildiği zamana göre değişik yazı ve değişik üslupla notlarını kaydetmiştir. İstanbul'da geçirdiği rahat günlerde ve müsait zamanlarda yazdıklarıyla yolculukta yorgun saatlerde veya çok dar zamanlarda yazdıkları arasında büyük fark var. Öyle ki, normal bir el yazmaları okuyucusunun, hatta çok tec-

* Bu mektuplar, 1939'da Hüseyin Cahit Yalçın tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

rübeli, hümanist devrine ait el yazmaları okuyucularının bile, özellikle Anadolu seyahatinin ilk günleri üzerine yazılmış kısımları okumaları imkânsız denecek kadar zordur. Şayet ben, umduğum gibi, metni, pek az yeri hariç, doğru okudumsa bunu ancak uzun zamandan beri Dernschwam'ın el yazısı üzerinde çalışmak suretiyle edindiğim tecrübeye borçluyum.

Asıl metinde verilmiş bulunan Lâtince ve Yunanca kitabeler hakkında da birkaç söz söylemek yerinde olur: Busbecq, bu kitabelere en azından basılmış bulunan "Mektuplarında"yer vermemiştir. Fakat "Piskopos Anton Wrancié, Iter Buda Hadrianopolium" adlı fragmanından anladığımız kadarı ile kendisinin iki seyahat arkadaşı Dernschwam ve Johannes Belsius gördükleri kitabeleri kopye etmek için çok gayret sarfetmişlerdir. Wrancie'nin seyahatnamesinin XXII. - XXIV. sayfalarındaki kitabe kopyaları ile Dernschwam'ın Niş çevresinden günlüğüne aldığı kitabeler birbirinin aynıdır. Dernschwam'ın eserindeki kitabe kopyalarının hepsi onun elinden çıkmamıştır. Birçok Lâtince, fakat özellikle uzun ve zor Yunanca kitabeleri, Wittenberg Yüksek okulunda yetmiş bilgin Johannes Belsius, meharetle ve güzel bir biçimde sevahatnameye aktarmıştır.

Öte yandan Dernschwam'ın, özellikle ekonomi ve kültür tarihi ile ilgili olarak çok sadıkane bir şekilde paralar, başta ağırlık ölçüleri olmak üzere her türlü ölçüler, çeşitli gıda maddelerinin fiatları v.s. hakkında verdiği bilgiler çok önemlidir. Tecrübe sahibi bir ticaret adamı olarak Dernschwam'ın ne kadar doğru ve güvenilir bilgiler verdiği, iyice emin olmadığı sayı ve ölçü gösteren rakamların yerlerinin boş bırakmış olmasından açıkça anlaşılmaktadır. Küçük ve önemsiz sayılan pek çok şeyin bugün yüksek ve bilimsel bir değer taşıdığı herkesçe kabul edilmektedir. Dernschwam seyahatnamesinin değerlendirilmesinde bu hususun gözönünde bulundurulması gerekir.

Diğer bir husus da seyahatnamenin mütevazı yazarının, günün birinde eserin böyle sade ve aslına sadık bir şekilde basılacağını rüyasında bile görmemiş olmasıdır.

Franz Babinger

I. KISIM

İSTANBUL'A SEYAHAT

1553

22 Haziranda Lehnhartt Tengk ve Jmrich Koczy ile birlikte üç atla İstanbul'a gitmek üzere yola koyuldum. Baden ve Neustadt'da konakladık. 30 Haziranda 5 mil[1] yol aldıktan sonra Leitha ırmağı kıyısındaki Progk'a vardık. Temmuzun birinci günü Progk'tan hareketle 5 mil uzaklıktaki Altenburg veya Owar[2] denilen yere ulaştık.... den Yanık'a geldik, burası da 5 mildi.

3 Temmuzda yine 5 mil yol alarak Komarom'a geldik. Burada 16 Temmuza kadar kaldık. Komarom'a Wag ırmağını geçerek gelmiştik. 17 Temmuzda buradan hareketle Estergon'a doğru yola koyulduk. Yolumuz çok dik olarak aşağıya doğru akan bir ırmak üzerinden geçiyordu[3]... millik bir yol. Bu ırmak aşağı yukarı Estergon'a bir mil mesafeden geçen Zsistva'dı. Burada 200 kişilik bir Türk seyyah kafilesi ile karşılaştık. Kalenin üst tarafından Tuna üzeri yolumuza devam ettik. Kalenin alt tarafında da Neustattel vardır. Tuna'nın bir kolu üzerindeki küçük bir köprüden geçtik; diğer bazı yerlerden ve kapılardan geçerek eski Estergon şehrine ulaştık. Burada papazların kaldığı bir manastırın alt tarafında aynı sokakta harap bir kilisenin yanındaki misafirhanede konakladık. Hayvanlarımıza bolca yem verdiler ve şerefimize kaleden silâhlar atıldı. 18 Temmuzda Estergon Beyini Neustattel'de ziyaret edip kendisine iki kıymetli kap hediye ettik. Aynı gün Solmar[4] ormanından geçerek Budin yakınına geldik. Tuna kıyısında açıkta konakladık. Probstey ile Eski Budin arasında elçilere iki çadır kuruldu. Burada Komarom erkânı 24 Temmuz tarihinde yanımıza gelinceye kadar bol yiyecek ve içecek ile ağırlandık. Atlarımıza da bolca yem verildi. Konak yerimiz, vaktiyle Sicambria[5]'nın bulunduğu eski bir değirmenin yanındaydı Burada bizi süvariler karşıladı. Oradan hareketle Tuna üzerinden

Komarom'a gitmek üzere yola çıktık. Yarım mil kadar uzaklıktaki bir yere geldik. Eski mezarlardan ve harap evlerden burada vaktiyle bir şehrin bulunduğu anlaşılıyordu. Bu şehrin adı Potendiana[6] imiş. Burayı şöyle bir dolaştık. 19 Temmuz sabahı erkenden Budin Beyi Tuygan[7] Paşanın huzuruna çıktık. Ona da kıymetli hediyeler -4 tabak ve 1 saat- takdim edildi. Kendileri bizim bulunduğumuz yerin biraz aşağısında çadırlarda kalıyordu. Şanına yakışır bir merasimle ve bir kıta askerle çadırına gidildi. Elçiler üç defa huzura alındı. Paşa, her defasında başka bir elbise giymişti.

22 Temmuz günü Palanczi Janusch[8], Isabella[9] ve adamları tarafından Budin'e gönderildi. Böylece de tencere yuvarlanıp kapağını bulmuş oldu.

25 Temmuzda at ve arabalarımızla 5 gemiye binerek Tuna üzerinden aşağıya doğru yol almaya başladık. İlk günü Raczkev'e[10] geldik. Burada Sırplar, Macarlar ve daha birçok şuradan buradan kovulmuş kimseler oturmakta. Türk memurları Macar âdetlerini hâlâ muhafaza etmekteler. Bize ekmek şarap, et ve meyve ikram ettiler. Gemilerin herbirinin arkasında Macarların naszad[11] dedikleri küçük bir harp gemisi bağlı idi. Bunları gece gündüz 30 kadar kürek çeken kayıkçı idare ediyordu. Yalnız bizim gemilerde önde ve arkada birer kişi kılavuzluk ve dümencilik yapıyorlardı.

26 Temmuzda Ratzkewy Tolna'ya doğru yola çıktık. Burası Tuna'nın sağ tarafında Türk ve Macarların karışık oturduğu sahilde toprağı balçıklı bir tepe üzerindedir. Burada gemilerimize Belgrad'a kadar yetecek miktarda erzak alıp gece gündüz gemilerde kaldık. Tuna üzerinde Budin ve Peşte'den geçerken şerefimize silâhlar atıldı. 27 Temmuzda Tolna'dan ay ışığında hareket edip bütün gece yol aldık. Etrafı iyice göremediğimiz için her şeyi tarif etmek mümkün olmuyor. Bununla beraber şu kadarcık söyleyebilirim ki, her yer harap ve yanmış yıkılmış durumda idi. Yol üzerindeki Baja[12] etrafı tahta perdelerle çevrili

pis bir kasabadır. Serem[13]'de yıkık bir kilise ve birkaç ev gözükmekteydi; Mohaç'ı ve Peçuy'u (Pecs) ancak karşıdan görmek mümkün oluyordu. 28 Temmuzda ise Kis-Köszeg ve Vörösmart kalelerini ve bunların alt tarafında Tuna'ya dökülen Drava ırmağını gördük. Burada karaya çıktık; sahilde geceledik. Kale sade yapılmış ve Türkler tarafından tahkim edilmiş. Kalenin yanında yan harap bir kasaba var. Valpovo kontluğu arazisi burada sona eriyor. Borovo'yu Wakkawar'ı[14] diğer birçok yerleri geride bırakarak bir gece daha yolumuza devam ettik.

29 Temmuz sabahı erkenden Sotin ve Althia'yı[15] gördük. Öğle üzeri Barania'nın[16] sona erdiği Ilok'a geldik. Koroschan[17] ve Simih[18] piskoposunun oturduğu Bonmonostor'u[19] gördük. Burası güzel bir yer, fakat bakımsız harap bir halde. Zeredet[20] ve Kamenitz'i[21] bir defa daha gördükten sonra gece saat 9'da Petevarad'ın önünden geçtik. Burada Tuna'nın kıyısında geniş kalaslar üzerine yapılmış su değirmenleri vardı. Sağlam yapılmış, temiz, bembeyaz bir kale gördük. Karşı kıyıda ise küçük bir şehir görülmekteydi.

30 Temmuzda dış duvarları yıkılmış Salankemen[22]'e ulaştık; burada kahvaltı yaptık. Karşımızda Tuna'nın sol tarafında güzel ve bembeyaz Titel uzanıyordu, yanından da Tuna'nın kolu Tisza ırmağı akıyordu. Tisza, Salankemen'de Tuna'ya dökülüyor. Yolumuza devam ettik. Sahildeki bir köyde geceledik.

31 Temmuzda Belgrad'a geldik. Burada araba ve atlarımızla birlikte gemilerden indik. Şehrin alt tarafında bir Türk mezarlığı yanında açıkta konakladık. Bize dört araba dolusu at getirdiler. Kale şehrin sağ tarafında yükseliyor ve aşağı doğru uzanıyor; şehrin içinde ta Tuna kıyısını bulmakta. Yine sağ tarafta Sava Irmağı Tuna'ya dökülür. Şehir Budin gibi yüksekte ve kayalık değil. Şehirde oturanların çoğunluğunu Türkler teşkil etmektedir; ancak pek az sayıda Yahudi, Sırp ve Macar var. Bunlar da daha ziyade esirler. Gemileri burada bırakıp ilk defa arabalarımıza bindik. Yol Viyana'dan Budin'e kadar 32 mil, Budin'den Belgrad'a kadar ise 60 mil hesap edilmektedir.

1 Ağustosta Belgrad'tan hareket edip Tuna'nın bir kolu üzerinde bulunan ve uzaktan bir küçük şehir gibi gözüken kale, aslında yüksek bir duvarla çevrilmiştir. Tenha ve fakir bir köye geldik. Köyün yüksek kısımlarında Türkler, alçak ve düz yerlerinde ise Sırplar oturuyor. Belgrad'tan 4 mil uzakta bulunan bu köyün adı Grocka imiş. Erken yola çıkıp buraya 8 saatte geldik. Köyde bir kervansaray var; içinde 200 at rahat barınabilir. Ahırında 24 baca var. Binanın önünde bir çeşme, ahırın önünde bacaları bulunan 2 oda ve ayrıca içinde ot ve arpa bulunan 2 oda daha var.

Ağustosun birinci günü Belgrad'tan yola çıktığımızda sağ tarafta Szarna[23] kalesini gördük. Yüksek bir tepe üzerindeki bu kaleyi Türkler yapmışlar ve buradan hareketle Belgrad'ı zaptetmişler. Buradan sonra Grocka'ya kadar arazi dağlıktır.

2 Ağustosta Grocka'dan kalkarak 3 veya 4 mil mesafede bulunan Sendere'ye[24] 6 saatte geldik. Kalenin önündeki meydanda konakladık. Kafilenin ileri gelenleri civardaki küçük ve yarı harap bir evde misafir edildiler. Burada bir taleri[25] 37 akçaya bozdurduk. Şehir ve kale Tuna'nın bir kolunda uzanan vadide yapılmıştır. Bu müstahkem kale nerde ise küçük bir şehir kadar büyük ve geniş olup Tyrnau'unki[26] gibi birçok kuleleri var. Surların önünde büyük bir geçit ve taş duvarlarla tahkim edilmiş kanal mevcut. Bu kanal Tuna'nın fazla suları ile doluyor. Suyunu Tuna'dan alan bu kanalda Dees'dan[27] gelmiş 7 tane meşeden yapılmış büyük tuz gemisi gördük. Kalenin önünde Szolnok'tan[28] getirildiği söylenen 10 adet top duruyor. Sırplar Sendero'ya Smederow diyorlar: Bir zamanlar bütün bu bölge Smederow'a aitmiş. Aslında bu memlekete despot diyan deniliyordu ve vaktiyle Misia adını taşıyordu. Şimdi ise Sırbistan deniliyor. Belgrad'tan başlıyor ve bütün civarı içine alıyor. Ptolemaios ise bu memleketi Tricornium olarak adlandırmıştır. Kalenin çıkış kapısının önündeki kanal üzerinde bir tahta köprü ve basit bir sed var. Büyük bir mezarlık tarlalar boyunca uzanmakta, birçok mezar taşları görülüyor. Türkler ölü kemik-

lerini daima toprağa gömülü tutuyorlar. Grocka'dan bu yana sağ tarafta bir mil kadar uzanan ve tepesinde hâlâ kar bulunan yüksek bir dağ görülüyor; sol tarafta ise Tamışvar seyredilebiliyor. İki mil boyunca Tuna kıyısında dağlar arasından geçip gidiyoruz. Burada bazı köyler gördükse de hiç bir insana rastlamadık. Üzerlerinde üzüm bağları bulunan sırtları geçinceye kadar Senderoe'yi göremedik. Bu civarda padişahın tuz anbarı vardır. Vatan haini menhus Kral Hans,[29] Deesch'den tuz yüklü bir çok gemi yollamış; bu gemileri bizzat gördüm.

3 Ağustosta Senderoe'den yola çıktık 4 veya 5 mil mesafede bulunan Lywada[30] adlı bakımsız ve harap bir sırp köyüne geldik. Köy çitler arasında geniş bir arazi ortasında kurulmuş. Burada arpa, kuru ot ve şaraptan başka bir şey bulamadık. Küheylan gibi hayvanlara binmiş, Türk kıyafetinde, saçları kesik 15 Macar oğlanı[31] ile karşılaştık. Bunlar Budin Paşasının adamları idi; İstanbul'a gidiyorlardı. Ayrıca bazıları da develere binmişlerdi. Yolda iki öküzün çektiği basit arabalar gördük. Mikopol'a[32] tuz götürüyorlardı. Padişaha gönderilen bu oğlanların hiç birinin bizimle veya bizim onlarla konuşmamıza müsaade edilmedi.

4 Ağustosta Lywada'dan 9 saatte 6 mil uzaklıktaki Jagodina'ya[33] vardık. Yukarıda bahsettiğim 15 oğlan da geceyi geçirmek üzere bizim konak yerine geldiler. Arazi Erdel'de olduğu gibi küçük küçük tepelerle çevrili, bağlar ve tarlalar var. Burasının vaktiyle verimli topraklara sahip olduğu anlaşılıyor; fakat şimdi her taraf ıssız, bakımsız ve harap durumda. Küçük koruluklar ve uzakta da oldukça yüksek dağlar gözüküyor. Bu arazinin bir tarafında akan büyük bir nehirin kıyısından ilerledik. Bu nehirin adı Morova imiş. Bir dağdan ve bir ormandan geçtik. Burada bizim geçtiğimizi gören bekçiler ellerindeki uzun sopaları havaya kaldırarak bir şeyler söylüyorlardı. Meğer bunlar, bu hareketleriyle ileride martaloczen'lar[34](eşkıya) olduğunu haber verirler ve tedbirli davranılması hususunda yolcuları uyarırlarmış. Bugün de Nicapol'a tuz götüren birçok öküz arabasına rastladık. Geceyi Derviş Bey'in evinde geçirdik. Bu evi

lerini daima toprağa gömülü tutuyorlar. Grocka'dan bu yana sağ tarafta bir mil kadar uzanan ve tepesinde hâlâ kar bulunan yüksek bir dağ görülüyor; sol tarafta ise Tamışvar seyredilebiliyor. İki mil boyunca Tuna kıyısında dağlar arasından geçip gidiyoruz. Burada bazı köyler gördükse de hiç bir insana rastlamadık. Üzerlerinde üzüm bağları bulunan sırtları geçinceye kadar Senderoe'yi göremedik. Bu civarda padişahın tuz anbarı vardır. Vatan haini menhus Kral Hans,[29] Deesch'den tuz yüklü bir çok gemi yollamış; bu gemileri bizzat gördüm.

3 Ağustosta Senderoe'den yola çıktık 4 veya 5 mil mesafede bulunan Lywada[30] adlı bakımsız ve harap bir sırp köyüne geldik. Köy çitler arasında geniş bir arazi ortasında kurulmuş. Burada arpa, kuru ot ve şaraptan başka bir şey bulamadık. Küheylan gibi hayvanlara binmiş, Türk kıyafetinde, saçları kesik 15 Macar oğlanı[31] ile karşılaştık. Bunlar Budin Paşasının adamları idi; İstanbul'a gidiyorlardı. Ayrıca bazıları da develere binmişlerdi. Yolda iki öküzün çektiği basit arabalar gördük. Mikopol'a[32] tuz götürüyorlardı. Padişaha gönderilen bu oğlanların hiç birinin bizimle veya bizim onlarla konuşmamıza müsaade edilmedi.

4 Ağustosta Lywada'dan 9 saatte 6 mil uzaklıktaki Jagodina'ya[33] vardık. Yukanda bahsettiğim 15 oğlan da geceyi geçirmek üzere bizim konak yerine geldiler. Arazi Erdel'de olduğu gibi küçük küçük tepelerle çevrili, bağlar ve tarlalar var. Burasının vaktiyle verimli topraklara sahip olduğu anlaşılıyor; fakat şimdi her taraf ıssız, bakımsız ve harap durumda. Küçük koruluklar ve uzakta da oldukça yüksek dağlar gözüküyor. Bu arazinin bir tarafında akan büyük bir nehirin kıyısından ilerledik. Bu nehirin adı Morova imiş. Bir dağdan ve bir ormandan geçtik. Burada bizim geçtiğimizi gören bekçiler ellerindeki uzun sopaları havaya kaldırarak bir şeyler söylüyorlardı. Meğer bunlar, bu hareketleriyle ileride martaloczen'lar[34](eşkıya) olduğunu haber verirler ve tedbirli davranılması hususunda yolcuları uyarırlarmış. Bugün de Nicapol'a tuz götüren birçok öküz arabasına rastladık. Geceyi Derviş Bey'in evinde geçirdik. Bu evi

babası küçük Bali Bey yaptırmış. Kerpiçten yapılmış, alçak bir duvarla çevrili. Geniş bir avlusu var. Avlunun içindeki ev tek katlı basit bir köylü evini andırıyor. Evin önünde 4 basamakla çıkılan iki katlı bir selâmlık göze çarpıyor. Ama bu da köylü evinden farksız. Karşıda atlar için büyük bir ahır var. Bu ahır rahat rahat 200 kadar atı alabilecek durumda. Yanda bahçenin kenarında ayrıca küçük bir ahır daha var. Bir Macar papazı gördük. 10 yıl önce Mijkolez'da esir edilmiş. Eve ve bahçeye bakıyormuş; fakat ne evde, ne de bahçede hiç bir şey görülmüyor. Yukarıda sözünü ettiğim papaz, kilisede ibadetini hem Katolik, hem de Protestan usulünce ardarda yapıyormuş. Adam evli, evinde Macarları vaftiz ediyor, onlara vaiz ve nasihat ediyor. Derviş Bey ise Jagoda Köyü'nün reisi ve Peć's'ın beyidir. Jagoda Sırpçada çilek demektir. Lywada'dan hareketle çabucak Morova nehrine geldik. Karayı sol tarafta bırakmıştık. Jagoda'dan çok uzaklaşmamıştık ki, Budin'den beri bize kılavuzluk eden Ramazan Çavuşun uşağı atını ormanın ortasındaki yolun üstünde bırakıp kaçtı. Çavuş onu bir türlü bulamadı. Bu uşak aslen Sırp olan bir esirdi. Dağ boyunca her tarafta dar patikalar, geçitler uzanıyor. Tamişvar'da bulunmuş birçok askerle karşılaştık.

5 Ağustosta 8 mil yol alarak 12 saatte ıssız bir Sırp köyüne geldik. Hepimizi birden zorlukla alabilen küçük bir avlunun içinde iki büyük meşe ağacının altında konakladık. Ev 4 kişiyi zor barındırır. Bu küçük köyün adı Ratzno Kilissura[35] imiş. Türkçe adı ise Derbent. Misafirhanenin sahibi bize bol bol ikramda bulundu; asilzade imiş. Fakat ne kendisi, ne de çocukları kimliklerini açıklayamıyorlar, bu yüzden de çok daha iyi elbiseleri, gümüş eşya v.s. olduğu halde bunları kullanamıyorlarmış. Bu köye gelmeden, henüz bir mil yol almıştık ki, Morova nehrinden geçtik. Bu nehir Estergon'daki Gran ırmağı kadar büyük değil. Alt tarafında bir geçit var. Buradan yol arkadaşımız Hamza Bey geçmiş; fakat burayı bize göstermedi. Sol taraftaki yolda kötü, çitle çevrilmiş, üzeri kamışlarla örtülü bir ahır var. Ahırın hemen yanında ahşap bir haç görülüyor. Burası Sırp

kilisesi imiş. Yolda 2 mandanın veya 4 öküzün çektiği pek çok araba (kağnı) gördük. Bunlar Nicapol'dan Macar kaya tuzu taşıyorlar. Sağ tarafta yüksek, taştan yapılmış bir çeşme görülüyor. Su bir borudan akıyor. Türkler tarafından yolcular için hayrat olarak yapılmış. Kalabalık ve güzel bir yer olduğu anlaşılan bir kasabadan geçtik. Geceyi burada geçirmeyi çok isterdik. Bu kasabada şimdi yalnız Türkler oturuyor.

Her iki taraftan yer yer tepeler ve küçük dağlar üzerinden geçtik. Her taraf, vaktiyle buraların verimli topraklar olduğunu gösteriyor. Yol kenarında köylere rastlamıyoruz. Köyler herhalde iç taraflarda, yoldan uzak yerlerde. Sol tarafta yüksek bir dağ gördük (tanguan bicipitem). Morova boyunca yolumuza devam ederken bir geçitte 16 Türk yolcu ile karşılaştık. Bunlar âşar[36] memurları imişler ve padişah adına haraç ya da vergi topluyorlarmış. Vergi borçlarını ödemeyen 5 Çingeneyi ellerine kelepçe vurarak beraberlerinde götürüyorlardı.

6 Ağustosta Klissura veya Derbent'den kalkarak 6 mil uzaklıktaki Niş'e doğru yol almaya başladık. Yemek molası vermeden 9 saatte oraya vardık. Vaktiyle büyük bir şehir olduğu anlaşılıyor. Şimdi de hoş ve güzel bir yer. Civarında çıplak dağlar var. Bu dağların en yükseğinin adı Kunowith'dir. Buranın arazisi Erdel'i andırıyor. Bir süre düzlük devam ediyor, sonra alçak tepeler başlıyor. Şimdi bakımsız bırakılmış ve harap bir durumdadır; ancak vaktiyle çok verimli topraklar olduğu besbelli. Şehrin nihayetinde halkın Nischt adını verdiği Nisava ırmağı akmakta. Böyle büyük bir adı olmasına rağmen Macaristan'daki nehirle kıyas edilemez. Şehir belki Estergon kadar var, fakat nehir Estergon nehri kadar büyük değil. Karlar eridiği zaman yahut da şiddetli yağmurlarda sular kabarıp etrafa taşıyor ve işte o zaman büyük ve derin bir ırmakmış gibi görünüyor. Üzerinde oldukça geniş ve sağlam bir tahta köprü var. Şehrin ucunda ırmak kıyısında güzel bir hamam gördük. Büyük bir bostan dolabı Nisava'dan buraya su çekiyor. Şimdi şehrin etrafında sur görülmüyor, fakat vaktiyle burasının müstahkem bir yer olduğu anlaşılıyor.

Yukarıda adı geçen konak yerimizle Niş şehri arasından geçerken Morova ırmağını da görmüştük. Konak yerimizden Niş'e kadar uzanan bölgede Sırpça veya Slovence konuşuluyor. Erkekler hâlâ basit, köylü tarzında kaba elbiseler giyiyorlar. Ayaklarında bağlı kunduralar, başlarında da sivri uçlu gri renkte şapkalar var. Kadınların kıyafetine gelince, Sırp kadınları geleneğe uyarak rengarenk işlenmiş elbise giyiyor. Yaka ve kol ağızları gayet ince zarif yün örgü. Fakat başlarında Hırvat kadınlarında olduğu gibi çok çirkin örtüler görülmekte. Genç kızlar, başı açık geziyorlar, başlarında çok tuhaf hotozlar var. Saçlar birbiri üzerine öyle sarılıp örülmüş ki, insan bunları at kuyruğundan yapılmış sanıyor. Saçlara böyle bir biçim verebilmek için nerdeyse bir ay çalışmak gerek. Tuhaf bir görünüşü var; sanki iki hotoz ayrı ayrı iki baştaymış gibi duruyor. Kadınlar ve kızlar, boyunlarına bakırdan, bazan da gümüşten yapılmış, fakat çoğu ıncık boncuktan, tesbihe benzer renkli adi kolyeler takmışlar.

Niş'e kadar bütün bu bölge Sırbistan'dır. Buradaki halk kendilerine Serby diyorlar; bu Sırp demek. Ratz'lar da kendilerini Sırp olarak tanıtıyorlar. Bunların dinî ayinleri Yunanlılarınkine benziyor. Ama biz hiçbir yerde kilise görmedik. Kendilerini Hıristiyan biliyorlar.

Yol boyunca uğradığımız bütün köylerde evlerin yüksekliklerinin ancak çit boyu olduğunu görüyoruz. Duvarlar toprak sıvalı. İnsan bu evlere zorlukla girip çıkar. Zaten içeride de 3-4 kişiden fazlası için yer bulunmaz. Ekmekleri iyi; beyaz buğdaydan yapılma çörekler. Yalnız kırmızı şarap bulunabiliyor. Evlerin birinde bulduğumuz şarap ise, yazın bu sıcağında, sirkeden farksızdı. 2 veya 3 akçe karşılığında bir tavuk satın alınabiliyor. Sığır, koyun ve kuzu etinden başka et yok. Et satılmıyor, hayvanlar sokaklarda canlı olarak satın alınıyor. Yumurta her tarafta bol bol var. Ancak akşamleyin hava kararınca yumurta bulmak zorlaşıyor. 22 veya 32'si bir akçeye satılıyor. İyi ve büyükçe bir tavuğu dahi bir akçeye satın almak mümkün. Ayrıca

atlar için getirdikleri oldukça büyük bir çuval dolusu arpayı da 6 akçeye verdiler. Steiermark taraflarında olduğu gibi bu memleketlerde de para çok kıymetli. Niş'te kuleye benzeyen minareleri bulunan üç cami gördük. Burada bazı Dalmaçyalı tüccar ve Şibenikli[37] zanaat sahipleriyle karşılaştık. Bunlar özellikle Türk kumaşları satıyorlar ve küçük dükkânlarda terzilik yapıyorlar. Yine burada, etraftaki eski binalardan alınan taşlarla yapılmış güzel bir kervansaray gördük; dörtgen şeklinde, içinde oldukça büyük bir avlusu var. Sağ ve sol kanatlarında tavan kemerli hücreler var. Her hücrenin bir ocağı ve kapısının yanında avluya bakan küçük bir penceresi var. Hücrelerin eni ve boyu 4'er metredir. Yüksekliğine gelince insan eliyle rahatlıkla tavana ulaşabilir. Giriş katındaki hücreler kemerli değil; yontulmamış kaba tahtalarla kaplı. Bu hücrelerin üstünde, yine ocakları bulunan, tahtadan yapılmış diğer hücreler görülmekte. Dar bir koridor bütün hücreleri çevreliyor. Bu hücrelerde dış tarafa bakan pencere yok. Kervansaraya büyük bir kapı ile giriliyor. Bu kapı o kadar büyük ki, insan bunun içinde bir kilise holünde oturuyormuş gibi oturabilir. Kapının tam karşısında atlar için, yere gömülmüş gibi bir ahır yapmışlar, fakat bu yapı tamamlanmamış yolcuların geçebilmesi için tahtadan bir geçit var. Ahırın altında ayrıca bir izbe yok. Çatı kiremitle örtülü ve düz. Burada eski Romalılara ait üzerinde Lâtince yazılar bulunan kırılmış, parçalar halinde antik taşlar bulduk; fakat ya ..ları okuyamadık. Zira başka yerlerden toplanıp buraya getirilmiş ve duvarları örülmüş.

Konak yerimiz ölmüş bir paşanın evi imiş; büyük bir köylü evi gibi. Büyük bir kapısı var. Kapının yanı başında içinde ocağı bulunan bir oda, atlar içinde bir ahır var. Bunlardan başka kapının karşısında yıkık bir yapının duvarları üstünde ahşap bir ev mevcut. Bu evin ahırı henüz tamamlanmamış. Evin ocakları bulunan iki odası ve ortada yemek yenilen bir sofası var. Çok sade yapılmış, kabartma v.s. süsler yok. Karşıdaki dağa doğru güzel manzarası olan bu evin önünde ve evden ayrı, sokağa bakan, tıpkı bu eve benzeyen ikinci bir ev daha var. Bu da basit, ahşap

bir yapı. Burası paşanın hanımlarına mahsus harem dairesi imiş. Aynı yerde bir Sırp kilisesi de gördük. Yukarıda adı geçen ev kadar bir şey, yalnız kilise taşla yapılmış. Civarda Yahudi ve Çingeneler oturuyor. Nişava Irmağı Sırbistan'ı Bulgaristan'dan ayırıyor. Yukarda sözünü ettiğimiz kervansarayın önünde de yazılı taşlar görmüştük. Bu taşlar, kervansarayın inşasında kullanılmak üzere uzaklardan buraya taşınmış.

D·M·
C·IVL·VINDICI·
VET·VIX·ANN·LX·
ET·AELIAE·SERE
D·M NAE·EIVS·VIX·AN·
VLP·AELIA XXX·C·IVLI·HER
NVS·VIX· MOCORANICI·
ANN·XXV· C·FLORVS·MESTRI
ATILIA·IN VS·ET·TZITZIS
GENVA· LIBER·ET·AELIVS
CONIVGI· FECVNDVS·COS
B·M·P· MVS·B·M·F·C·

Bir Türk camiinin önünde de başka bir yerden getirilmiş sütun gibi uzunca ve kalın bir taş daha gördük; bunun üzerindeki yazıyı da okuyup çözemedik.

D·M·
C·AVRELIA·RVFINA
VIXIT·ANN·XXX·
C·VALERIANVS
CAORNICVLT RB·
CONIVGI·PIENTISSIME·
FACIENDVM·CVRAVIT

Sırp kilisesinin yanında bir Sırp papazının evinin avlusunda bazı taşlar duruyordu; herhalde kilise inşa edilirken buraya getirilmişler. Bu taşlar üzerindeki yazıları okuyabildik. Bununla beraber bazı yazıları tam olarak çözmek mümkün olmadı; çünkü taşlar kırılmış, parça parça olmuşlar.

I · O · F · M ·
CAPITOLINO ·
EX · BOTOP
NICA · HERME ·
PRO · SALVTE ·
DOMINI · NOS
TRO //////

I · O · M
CAPITOL
INO · DEO ·
VLP · RVF · EX ·
VO · PO ·

I · O · M ·
PRO · SA · DD ·
NN · AVGG ·
AVR · GAIVS ·
MIL · LEG · VII · S R · C·S ·
· POS ·

I · O · M ·
PRO · S · D · N ·
AVG · M · VE ·
MARTINVS · ST ·
C·S · LEG · VII · CI
V · R · FVSCO · ET · DEXIRO
COS

I · O · M · PRO ·
SAL · DD · NN ·
AVGG · M A ·
VAES · MIL ·
LEG · S R · C S ·

I · O · M · FVL ·
E · IVNN · REG ·
E · DEO · LIDIAE ·
E · HILA · RE
G · IVL · SERVAN
DVS · VET · E ·
FL · NVMISIVS

Yukarıda sözünü ettiğimiz yeni kervansarayda sağ taraftaki bir hücrenin duvarına yerleştirilmiş kırık taşlar üzerinde de bazı harfler görmüş ve bunları okumaya muvaffak olmuştuk:

DEABVS ·
PLACIDI · FAVI
VLP · LETVS ·
EXVSTO / / / / PRO
/ / / / / LIB · P ·

I · O · M ·
DEP SOR

Buralarda oturanlara veya sokakta rastladığımız kimselere iki mevki arasındaki mesafeyi sorduğumuzda kimseden kesin bir cevap alamıyoruz. Ancak şayet bu mesafeyi atla geçmişlerse şu kadar günlük diyorlar.

Niş'te bir yıl önce bir mezarda kapalı bir cam kavanoz içerisinde mütemadiyen yanıp duran bir ışık görülmüş. Niş'in karşısında büyük ve çıplak bir dağ yükseliyor. Bu dağın adı Kumowith imiş. Sırbistan Niş'te nihayet buluyor. Bundan sonra Bulgarya başlıyor ve Edirne'ye kadar uzanıyor.

7 Ağustosta atlar dinlensin diye yolculuğumuza bir gün ara verdik.

8 Ağustosta Niş'ten hareket edip 9 saatte 6 mil yol alarak bir Bulgar köyü olan Clissura'ya[38] geldik. Burası kapalı bir boğaz olmalı. Bir vadide orman ve dağlar arasında bir yer. Niş yakınındaki bir köprüden itibaren kaldırım döşeli eski bir yol var. Aşağı yukarı 500 adım uzunluğunda ve hemen hemen aynı genişlikte. Öyle ki bu yoldan rahatlıkla iki yol meydana gelebilir. Roma imparatoru tarafından yaptırılmış olan bu yol kısmen sağlam durumda. Nişava nehri Sırbistan ile Bulgaristan arasında sınır teşkil ediyor. Yolumuzun her iki tarafında da küçük dağlar gördük. Şoseler ortada dümdüz uzanmakta. Bu havali Sırbistan'a nazaran biraz daha verimli gözükmekte; fakat yine de harap ve bakımsız. Yolun sağından içeriye doğru ilerlerken dağdan akıp gelen küçük bir akarsu üstünden geçtik. Suyun rengi kırmızı; zira burada birkaç mil boyunca bütün arazi tarlalar ve boş kısımlar hep kırmızı toprakla kaplı. Bu ırmağın adı Kutina[39] imiş. Yine sağ tarafta küçük beyaz bir dere akıyor, bunu da geçtik. Sağda solda nehirlerin sürükleyip getirdiği birçok iri taşlar görülüyor.

Buradaki konaklama yerimizde yeni bir kadın kıyafeti gördük. Kadınlar diğer memleketlerin köylerindeki gibi çarşaf giymiyor, peçe takmıyorlar. Başlarına ters tarafından geçirilmiş kâse gibi bir şey takıyorlar. Alt tarafa gelen kısmı baş girecek kadar geniş, üst kısmı ise dar. Garip bir şey bu. İnsanın buna nerdeyse Bohemya'da ve Macaristan'da birçok asilzadenin giydiği inci işlemeli taç diyesi geliyor. Fakat fakir Bulgar halkı daha çok cıncık boncuk ile süslenmekte. Genç kızların saçları, örülmüş at yeleleri gibi sarkı-

yor ve sanki işlenmiş bir ipek başlık görünümünde. Hepsinin kulaklarında Çingene ustalarının yaptığı bakır veya gümüş küpeler var. Boyunlarına da cıncık boncuk, kemik veya buna benzer şeylerden yapılmış, pırıl pırıl parıldayan gerdanlıklar takmışlar. Parmaklarında ise yine bakır veya tunç yüzükler görülüyor. Burada arpa, saman ile tavuk, çörek gibi kâfi derecede yiyecek şeyler bulduk. Çörekten başka ekmek yok burada. Bulgar dili Sırp veya Hırvat diline benziyor. Bulgarlar da Sırplar gibi Hıristiyandırlar. Bu küçük köy halkı padişaha 1200 akçe vergi veriyor. Ayrıca angaryaya tabi olmaya ve çocuklarını padişaha teslim etmeye mecburlarmış.

9 Ağustosta yukarıda adı geçen Clissura köyünden kalkarak 9 saatte 6 veya 7 mil uzaklıktaki fakir bir Bulgar köyüne ulaştık. Bu köyün adı da Clissura veya Ctzaribrod[40] imiş. Burada avludaki çitin yanında açıkta konakladık. Köyün önünde İsa'nın çarmıha gerilişini gösteren tahtadan bir haç gördük. Bu konak yerinden de hareket ederek oldukça yüksek ve uzun bir dağdan, taşlı bir yoldan geçtik. Bu yol kısmen kaldırım döşeli eski bir Roma yolu idi. Ertesi gün de bütün gün boyunca Trutz;[41] St. Benedikt civarından Lypta ve Altt Soler Krayss gibi güzel manzaralı yerlerden geçtik. Bununla beraber buralarda toprak verimsiz; zira halk tarlalara gübre vermiyor.

Bir ara bizim kılavuzun katırı, yükünün çok olması yüzünden yorgun düştü, yola devam edemeyecek hale geldi. Hayvan yüksüz belki de yoluna bir müddet daha devam edebilirdi. Fakat kılavuz, kimseyi dinlemedi önce boyun damarlarını, sonra da ensesini keserek hayvanı yere serdi. Yol üzerinde fakir bir köylüye ait yapraklarla örtülü bir çardak gördük. Burada yolculara satılmak üzere duran bir fıçı şarap bulduk.

10 Ağustosta Ctzaribrod'tan hareket ile 9 saatte 5 mil yol alarak Welicze[42] adlı diğer bir Bulgar köyüne vardık. Ancak burada şimdi Sırplar oturmakta. Giyiniş tarzları Bulgarlarınki gibi değil. Erkeklerin ve kadınların gömlekleri dik yakalı göğüs kısmı ve kol ağızları renkli işlemelerle süslü. Bu gömlekler

ipekten değil, yünden yapılmış. Ayrıca Çingenelerde olduğu gibi peçe yerine sade ve ketenden yapılmış bezler örtünüyorlar. Yün elbise giymiyorlar. Bütün giydikleri kendilerinin dokuduğu kaba, keten bezinden şayak gibi bir şey. Erkekler saçlarının ön kısmını Türkler gibi kestiriyorlar, arka tarafta enselerine doğru sarkan örülü birkaç bukle görülüyor. Başlarında ise önden ve arkadan yırtmaçlı alelâde bir kumaştan yapılmış takkeler var.

Köyün önündeki bir tümsek üzerinde kendilerinin Hıristiyan olduğunu gösteren iki tane tahtadan yapılmış haç var. Bu köyden sonra yüksek, uzun ve taşlık bir dağ yolundan ilerleyerek vadiye indik. Küçük bir akar su üzerinden geçtik. Sol tarafta ikinci defa kır bekçisinin, yolcular geçerken dümbelek gibi bir şey çaldığını işittik.

Burada da arazi daha önce gördüğümüz yerler gibi geniş ve verimli değil. Dağlar arasında biraz daha dar, fakat ortalar oldukça düz ve bazı yerlerde genişliyor. Buğday, arpa darı gibi mahsul henüz biçilmemiş. Vaktiyle buraların bağlık bahçelik olduğu anlaşılıyor; fakat şimdi bakımsız durumda. Her iki tarafta da dağlar var. Sol tarafta çıplak otsuz ve ağaçsız münferit dağlar görülüyor. Sağ tarafta ise yüksek sıradağlar uzanmakta. Orbelus[43] dağı da bunların arasında imiş.

Yolda bir tarla üzerinde birbirinden oldukça aralıklı iki tane yuvarlak taş sütun var. Sütunların üzerindeki harfler kırılmış, okunamayacak durumda. Yolumuza devam ederken sol tarafta bir şehir gördük. Pirota[44] denilen bu şehirde geceleyemedik. Welicze'ye götürüldük.

11 Ağustosta Welika'dan yola çıkıp beş buçuk saat sonra üç mil uzaktaki bir şehire geldik. Burası Sofya imiş. Vaktiyle büyük bir şehir olduğu anlaşılıyor. Şehirde sur ve tahkimat yok. Evleri ahşap, alçak köylü evlerini andırıyor; tek katlı binalar. Evlerin odaları içeriye doğru gömülmüş gibi. Dış tarafları ise tahta parçalarıyla birbirine kenetlenmiş ve direklerle tutturulmuş. Bu evlerin çoğunda taşıtların girmesi için büyük kapılar

var. Büyük kapının ortasında ayrıca küçük bir kapı mevcut. Bütün pencereler avluya bakıyor. Ancak dükkânlar sokak üzerinde. Taştan yapılmış ev yok. Hepsi de kötü, kaba tahtadan rastgele yapılmış, iç kısımları da parmaklıklarla çevrilmiş. Evler bu haliyle domuz ahırlarına benziyor. Esir ustalar bu evleri hiç kireç kullanmadan sadece kerpiçle yapıp çamurla sıvamışlar.

Sofya sokakları dar. Şehir dışında 15 tane cami saydık. Bunlar da tahtadan yapılmış mesçitler. Fazla kalabalık olmayan bir yere misafir olduk. Kaldığımız misafirhane bir avlunun ortasında küçük bir ev; yanında hamam ve mescit var.

Welika'dan Sofya'ya kadar geçtiğimiz arazi güzel, manzaralı ve geniş. Sol taraf çok bakımlı, sağ tarafta ise uzakta bir dağ görülüyor. Şehrin önünde akan küçük bir su üzerinde tahta köprü var.

Yolda kurşun yüklü arabalar ve keten yüklü atlarla karşılaştık, üç kuyu gördük. Bu kuyuların ağzında bir ağaca bağlanmış zincirler sarkıyor. Ellerinde büyük doğan kuşları bulunan iki avcı ile de karşılaştık. Orada biraz kalıp meydanda bulunan bir hamamda yıkandık. Hamam giriş kısmından sonra iç kısmı kare şeklinde inşa edilmiş bir yapı. Üstü Roma'daki Pantheon kilisesinde olduğu gibi, yuvarlak bir kubbe ile kaplı. Zemin beyaz mermer ve cilâlı taşlarla döşeli. Ortasında 8 köşeli büyük ve yüksekçe beyaz bir mermer taş var. Ayrıca bir mermer sütun yükseliyor. Bu sütunun yanlarında kaba borulardan büyük mermer taşın üzerine su akıyor. Sular oluklara sızıp hamamın diğer kısımlarından gelen sularla birleşerek akıp gidiyor. Yan taraflarda duvarlarda çepçevre iki arşın(45) uzunluğunda peykeler var. Üzerine geniş hasır şilteler yayılmış. Bu peykelerin üzerinde soyunuluyor. Herkes elbisesini buraya toplayıp koyuyor. Ayakkabılar da peykelerin altına sokuluyor.

Bir hizmetkâr (terlek), herkesin beline uzun mavi bir bez (peştemal) doluyor, başına da beyaz bir bez (havlu) sarıyor.

Don giyilmiyor. Soyunma yerinden yıkanma yerine giriliyor. Burası da yuvarlak bir yer. Oldukça yüksek kubbenin tepesinde küçük küçük, tahminen büyükçe bir tabak kadar delikler var. Buradan ışık geliyor. Bu deliklere özel surette güzel camlar oturtulmuş. Sağda ve solda bir basamak yüksekliğinde parlak ve düz mermer taşlarla yapılmış uzun ve geniş sedler var. Sedlerin bulunduğu duvarda sedde pek uzak olmayan bir yerde iki tane pirinç musluk görülüyor. Biri altta, diğeri onun üstünde. Aralarında aşağı yukarı bir karış mesafe var. Muslukların altında da yarım metreden daha fazla genişlikte ve 30-40 santim derinliğinde beyaz, parlak içi oyulmuş yuvarlak bir mermer (kurna) var. Musluklar açık tutulmuyor. Bir veya iki veyahut daha fazla kişi yıkanmak istediğinde musluklar açılıyor. Her tarafı buhar kaplıyor ve insan buhar banyosu yapıyormuş gibi oluyor. İşte o zaman ya sıcak, ya ılık yahut da soğuk su ile yıkanılıyor. Kalaylı bakır taslar var. Bunlar yarım ölçek veya yarım litre su alan süslü kaplar. Bunlara su doldurulup yıkanılıyor. Duvardaki boruların birinden sıcak, ötekinden soğuk su akıyor. Su miktarı nasıl arzu edilirse öyle akıtılıyor? Bu borular bizdeki kıvrılıp kapanan musluklar gibi değil. Sözünü ettiğim hamam en büyük ve umuma mahsus bir hamam. Orta kısımda birçok kişi yerde oturuyor. Sed falan yok, ama buranın sıcaklığı iyi. Bu büyük hamamın sağ ve sol tarafında iki büyük kapısı var. Bu kapılardan daha küçük bölmelere giriliyor. Bölmelerin tavanları kubbe şeklinde. Yuvarlak küçük pencereler bu tavanlardan içeriye ışık veriyor. Bu bölmelerde de birinden soğuk, diğerinden sıcak su akan iki boru var. Altta mermer kurnalar duruyor. Bölmeler, büyük orta hamamdan çok daha sıcak. Öyle ki, insan ayaklarını yere basamıyor. Zemine halı parçaları sermek zorunda kalınmış. Kibar kişiler buralara birbiri ardına girip çıkıyor. Zira içerde sıcaktan fazla kalmak mümkün değil. İki küçük bölmenin arasından ilk büyük orta hamamdan biraz daha küçük başka bir yere giriliyor. Burada da sağ ve sol duvarlarda sıcak ve soğuk su akan ikişer boru ve mermer havuzlar var. Bu kısımdan sağa ve sola açılan iki küçük kapıdan iki ayrı bölmeye giriliyor. Tavanlar kubbe şeklinde yuvarlak küçük pen-

cerelerden ışık sızıyor. Buralar hamamın en sıcak yeri. Bunun için de zemine üç halı serilmiş. Bu bölmeler külhana en yakın olanlan. Sıcaklık diğer kısımlara buradan yayılıyor. Böylece bütün bölmelerden birbirine geçiliyor. Sözünü ettiğimiz son en sıcak iki bölmeden dışarı çıkıp da aşağı doğru gidilince üzerinde bir üçgen teşkil edecek şekilde delikler bulunan küçük yuvarlak bir ocak görülüyor. Bu yuvarlak ocak derin bir fırını andırıyor. Ocakta üçgen biçiminde üç tane dar ve uzun 60 santim boyunda delik var. İşte bütün sıcaklık hamamın içine bu üç delikten giriyor. Hamamın altı boş olup direkler üzerine oturtulmuştur. Alttan gelen bu sıcak hava mermerleri ısıtıyor. Kısaca, burası maden tasfiye fırınını andırıyor. Ocağın üstünde bir kazan var, kazanın alt kısmı bakırdan üst tarafı taşla örülmüş, burada su ısınıyor. Isınan su buradan bütün bölmelere taksim olunuyor. Hamamın dış duvarlarındaki borulardan su yukarıya çıkıyor. Büyük bir depoda toplanıp oradan başka bir boru ile ocağın üstündeki kazana akıyor. Hamamın içindeki soğuk su borusu da sıcak su borusu gibi kurşundandır. Hamama hariçten gelen su ise birbiri içine geçirilmiş 70 santim uzunluğundaki künklerle sevkediliyor. Bu künkler Transilvanya ve Tornberg'deki[46] yapılarda görülen alçı ile sıvanıyor. Hamamın üst kısmı âdetleri veçhiyle kurşunla kaplı. Kubbenin üstünde başka bir şey yok.

Hamamın yanında Türklerin mabedi olan cami var. Çok zarif bir yapı. Padişahlar camilerin güzel yapılmasına bilhassa itina ediyorlar.

Bir gece burada kaldık. Dışarı çıkamadık. Tarihi bir yer de görmedik. Zaten Bulgaristan'da görülecek antik eser de mevcut değil. Bir Hıristiyan kilisesi var, şimdi depo olarak kullanılıyormuş. Hamamın yanındaki minarede parıl parıl yanan birçok kandil gördük. Bu kandiller dört hafta devam eden oruç ayı olduğu için yanıyormuş.

12 Ağustosta Sofya'dan ayrıldık. 5 mil uzaklıkta ve dağlar arasında bulunan bir Bulgar köyüne, Wakereo'ya[47] geldik.

cerelerden ışık sızıyor. Buralar hamamın en sıcak yeri. Bunun için de zemine üç halı serilmiş. Bu bölmeler külhana en yakın olanları. Sıcaklık diğer kısımlara buradan yayılıyor. Böylece bütün bölmelerden birbirine geçiliyor. Sözünü ettiğimiz son en sıcak iki bölmeden dışarı çıkıp da aşağı doğru gidilince üzerinde bir üçgen teşkil edecek şekilde delikler bulunan küçük yuvarlak bir ocak görülüyor. Bu yuvarlak ocak derin bir fırını andırıyor. Ocakta üçgen biçiminde üç tane dar ve uzun 60 santim boyunda delik var. İşte bütün sıcaklık hamamın içine bu üç delikten giriyor. Hamamın altı boş olup direkler üzerine oturtulmuştur. Alttan gelen bu sıcak hava mermerleri ısıtıyor. Kısaca, burası maden tasfiye fırınını andırıyor. Ocağın üstünde bir kazan var, kazanın alt kısmı bakırdan üst tarafı taşla örülmüş, burada su ısınıyor. Isınan su buradan bütün bölmelere taksim olunuyor. Hamamın dış duvarlarındaki borulardan su yukarıya çıkıyor. Büyük bir depoda toplanıp oradan başka bir boru ile ocağın üstündeki kazana akıyor. Hamamın içindeki soğuk su borusu da sıcak su borusu gibi kurşundandır. Hamama hariçten gelen su ise birbiri içine geçirilmiş 70 santim uzunluğundaki künklerle sevkediliyor. Bu künkler Transilvanya ve Tornberg'deki[46] yapılarda görülen alçı ile sıvanıyor. Hamamın üst kısmı âdetleri veçhiyle kurşunla kaplı. Kubbenin üstünde başka bir şey yok.

Hamamın yanında Türklerin mabedi olan cami var. Çok zarif bir yapı. Padişahlar camilerin güzel yapılmasına bilhassa itina ediyorlar.

Bir gece burada kaldık. Dışarı çıkamadık. Tarihi bir yer de görmedik. Zaten Bulgaristan'da görülecek antik eser de mevcut değil. Bir Hıristiyan kilisesi var, şimdi depo olarak kullanılıyormuş. Hamamın yanındaki minarede parıl parıl yanan birçok kandil gördük. Bu kandiller dört hafta devam eden oruç ayı olduğu için yanıyormuş.

12 Ağustosta Sofya'dan ayrıldık. 5 mil uzaklıkta ve dağlar arasında bulunan bir Bulgar köyüne, Wakereo'ya[47] geldik.

Sofya'dan çıkarken sol tarafta bir Türk mezarlığı var. Burada 20 adım uzunluğunda ve iki metre yüksekliğinde taştan bir mezar gördük. Yola devam ettik. Wrbowly[48] adında bir Bulgar köyünden geçtik. Şimdi burada Türkler oturuyor. Sol tarafta ahşap bir mesçit gördük. Köyde çok meyve bahçesi var.

Daha sonra sağ taraftaki dağdan akıp gelen içi çakıl dolu bir su üzerinden geçtik. Bu suyun adı Iskra[49] veya Sykra imiş. Yağmur mevsiminde çok şiddetli akan bir dereye benziyor. Üzerinde küçük bir tahta köprüsü var, ama şimdi harap durumda.

Yolumuza devam ettik. Yolun sağ tarafında iki tane yüksek höyük var. Bunlar eski Roma mezarları imiş. Bir harp sırasında ölenlerin mezarları bunlar. Trnawa[50] adında küçük bir Bulgar köyünden geçtik. Köyün ortasında bir kuyu gördük.

Tekrar bir vadiye daldık. Sağ taraftaki dağda bir bekçi bizi görünce trampetini çaldı. Yol boyunca kayalıklı bir dağ uzanıp gidiyor.

Wakareo'ya yaklaşırken köyün önünde sağ tarafta bir mezarlık daha gördük. Burada büyük bir haç işareti var. Anlaşılan Hristiyan mezarlığı.

Köylülerin kıyafetleri dilenci kıyafetine benziyor. Erkekler kaba saba şeyler giymişler, kadınlarsa çingeneleri andırıyor. İlk gördüğümüz Bulgar kadınları gibi değiller. Kulaklarına bakırdan, cıncık boncuktan küpeler takmışlar. Boyunlarında da yine boncuk, kemik veya buna benzer şeylerden yapılmış kolyeler, hatta salyangoz kabukları asılı. Parmaklarında küçük bakır yüzükler var. Sofya ile Wakareo arasındaki arazi güzel. Bazı yerlerde büyüklü küçüklü ekilmiş tarlalar göze çarpıyor. Her iki tarafta dağların arasında koruluklar uzanıyor. Bütün bu yöreler kendi haline terk edilmiş. Fakat eskiden bakımlı güzel yerler olduğu belli. Burada, az da olsa, çörek, saman, arpa, şarap ve yumurta bulduk.

13 Ağustosta Wakareo'dan hareketle 11 saatte 6 mil yol alarak Wetri[51] köyüne ulaştık. Bu köyün halkı Bulgarca konuşuyor. Sağ ve sol tarafımızda yüksek dağlar, aralarında ise yaylalar gördük. Yolumuz üzerinde birçok köyler, ekin tarlaları vardı. Ama hiçbir üzüm bağına rastlamadık. Belki vaktiyle varmış. Dağların etekleri boyunca uzanan bu arazi çok güzel. S.Benedikt ve Alt Soll,[52] Lipta, Turtz civarındaki Krewetzlendle'e[53] benziyor. Bir süre sonra büyük, yüksek ve oldukça uzun bir dağdan geçtik. Dağın üzerinde büyük bir yayla var. Her taraf ağaçlarla kaplı.[54] Etrafta ara sıra tarlalar görülüyor. Fakat bağ yok. Dağın tepesini aşarak geldiğimiz uzun yolu görüyoruz.

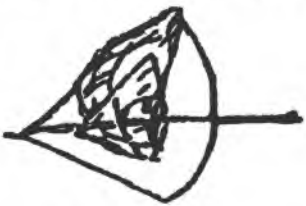
Bu büyük dağın üzerinde ve vadi boyunca vaktiyle Roma imparatorlarının yaptırmış olduğu geniş bir kaldırım yol var. Bu sayededir ki, insan buralarda şaşırmadan ilerleyebiliyor. Kaldırım yol üzerinde epeyce ilerledik. Yol, zamanla bazı yerlerde bozulmuş olduğu için terkedilerek sağından ve solundan gidilmiş ve yeni yan yollar meydana gelmiş. Bu yeni yolların alçak kısımları kaldırım döşeli, asıl yol ise ortada yüksekte kalmış. Bozulan kaldırım taşları sağa sola dağılmış. Bu yüzden bazı yerlerde ilerlemek çok zor oldu. Yamaçlarından geçtiğimiz her dağın sağında solunda başka dağlar ve yerler görüyoruz. Bu dağlardan geçerek ilerlemek imkânsız. Dağların birleştiği bir boğazdan geçebildik. Burada Nowak[55] adında bir Bulgar köyü var. Türkler buna Kapı Derbend[56] diyorlarmış. Dar bir boğaz. Bu, civarın müdafaasında çok işe yararmış. Köyden çıkarken tuğladan yapılmış dar ve yüksek bir kapı gördük. Kapının üstünden bir kulaç su, yerdeki kare şeklindeki bir taşın üzerine dökülüyor. Bu kapıdan tahminen bir kurşun atımı mesafede sağ tarafta, yol kenarındaki taşlık bir tepe üzerinde dörtgen şeklinde şimdi harap bir vaziyette bulunan bir yapıya rastladık. Yol arkadaşlarımla beraber ben de içine girdim, 40 adım eninde ve 40 adım boyunda. Clissura denilen bu yer, vaktiyle müstahkem bir mevki imiş. Yolumuz üzerinde gördüğümüz en önemli boğaz burası. Türkler burayı sağ tarafta bulunan Bossna'ya nazaran

çok daha zor zaptetmişler. Nowak'tan itibaren yer yer bozuk olmakla beraber, kaldırım yol devam ediyor. Bu dağda çam ağaçları yok. Kayınağaçları ve küçük meşeler görülüyor. Birçok yerde dağ çıplak ve kayalıklı. Bir gece kaldığımız Wetri köyü de epeyce büyük. Köyün öbür tarafında küçük bir tepe üzerinde eski bir kale var. Burada iyi meyve ve çörek bulduk. Tavuk, arpa ve şarap da temin edildi.

Bugünkü yolculuğumuz da hiç kolay olmadı. Arazi çok sarp. Burada Bulgar Nowak[56] ile Marcus Krayowith[57] Türklere karşı uzun süre dayanmışlar. Makedonya sınırına dayanan Wetri de müstahkem bir mevkidir.

14 Ağustosta Wetri'den hareketle 5 mil mesafedeki Gowedar[58] adlı bir Türk köyüne vardık. Çok yağmurlu bir gündü. Yem bulamadık. Wetri'den itibaren bir çeyrek mil kadar süren yokuştan aşağıya doğru inip düzlüğe ulaştık. Buradan yukarıya doğru bakınca Nowak ve etrafındaki sarp dağların ne kadar haşmetli olduğu görülüyordu. Bu düzlüğün her iki tarafında arazi gittikçe genişliyor ve sağda solda yoldan bir hayli uzaklıkta köyler görünmeye başlıyordu. Yine her iki tarafta, uzaklarda birçok dağlar gördük. Sağ taraftaki büyük bir dağ Bossna'ya kadar uzanıyormuş. Sol tarafta yakınlarda dağ yoktu. Sağ taraftaki küçük bir suyun üzerinden geçtik. Sol tarafa doğru akıp giden bu su, vaktiyle bu civarı enine kateden sel yatağında uzanıp gidiyor. Daha sonra Maricza (Meriç) nehrine geldik. Dörtgen taşlardan yapılmış ve üzerine ayrı ayrı kaba taşlar döşenmiş oldukça geniş bir köprüden geçtik. Köprünün her iki tarafında Regensburg köprüsününkine benzeyen kareli taşlardan yapılmış korkuluklar var. Sel suları köprünün orta ayaklarından birini sökmüş. Bu nehir yağmur mevsiminde herhalde azgın bir sel halinde akıyor. Köprünün baş kısmı 42 adım, son kısmı ise 84 adım uzunluğunda. Ortada yıkılan ayağın bulunduğu kısımda tahtadan bir geçit yapılmış. Bu geçit de 39 adım; hepsi birden 165 adım yapıyor. Köprünün diğer ayakları ve istinat kemerleri sağlam. Bu köprünün sonunda kaldırım

üstünde beyaz bir mermer taş var. Bu taşın üstünde eski Romalıların kullandığı tarzda ve büyüklükte bir levha, bir kalkan var.

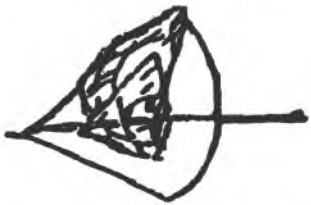

Yolumuza devamla Pasaerezik (Pazarcık) adlı bir Türk köyüne ulaştık. Burada iki kervansaray, iki de mescit var. Burası vaktiyle bir şehirmiş; ama şimdi bir köy bile olamaz. Geceyi Gowedar'da etrafı çitle çevrilmiş bir bahçede geçirdik. Bahçede büyük, beyaz dut ağaçları var. Bu ağaçların yapraklarını ipek böcekleri yiyor. Bahçe yukanda sözünü ettiğimiz Meriç nehri kıyısında oturan bir Türk memuruna aitmiş. Bu memurun birçok hizmetkârı ve hayvan sürüleri varmış. Gowedar'da Bulgarlar ve Türkler karışık oturuyorlar. Bulgarların kilise olarak kullandıkları küçük bir ev gördük. Türkler buraya **segerselie**[59] veya **sedriczie** diyorlar.

Aynı gün yolun sağında ve solunda pek çok höyük gördük. Bunların bir kısmı yola yakın, bir kısmı ise uzakta. Eski Roma mezarları imiş. Vaktiyle burada Sezar ile Pompeius arasında büyük bir savaş olmuş. Nehrin kıyısındaki bu arazi baştan aşağı düz. Hiç bir yerde dağ gözükmüyor. Ne sağ taraftaki büyük Bosna Dağı'nı, ne de sol tarafta başka bir dağ görmek imkânsız.

15 Ağustosta Gowedar veya Sedriczie'den ayrılarak 12 saatte 5-6 mil uzakta bulunan ve Bulgarlar ile Türklerin birlikte oturduğu Konisch'e[60] geldik. Geceyi burada geçirdik. Bu yolculuk şöyle oldu: Meriç nehrini sağ tarafta bırakarak öğleden önce saat 10 sıralarında Philippolis'e (Filibe) vardık. Saat

üstünde beyaz bir mermer taş var. Bu taşın üstünde eski Romalıların kullandığı tarzda ve büyüklükte bir levha, bir kalkan var.

Yolumuza devamla Pasaerezik (Pazarcık) adlı bir Türk köyüne ulaştık. Burada iki kervansaray, iki de mescit var. Burası vaktiyle bir şehirmiş; ama şimdi bir köy bile olamaz. Geceyi Gowedar'da etrafı çitle çevrilmiş bir bahçede geçirdik. Bahçede büyük, beyaz dut ağaçları var. Bu ağaçların yapraklarını ipek böcekleri yiyor. Bahçe yukarıda sözünü ettiğimiz Meriç nehri kıyısında oturan bir Türk memuruna aitmiş. Bu memurun birçok hizmetkârı ve hayvan sürüleri varmış. Gowedar'da Bulgarlar ve Türkler karışık oturuyorlar. Bulgarların kilise olarak kullandıkları küçük bir ev gördük. Türkler buraya **segerzelie**[59] veya **sedriczie** diyorlar.

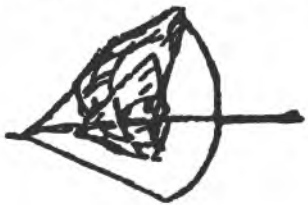
Aynı gün yolun sağında ve solunda pek çok höyük gördük. Bunların bir kısmı yola yakın, bir kısmı ise uzakta. Eski Roma mezarları imiş. Vaktiyle burada Sezar ile Pompeius arasında büyük bir savaş olmuş. Nehrin kıyısındaki bu arazi baştan aşağı düz. Hiç bir yerde dağ gözükmüyor. Ne sağ taraftaki büyük Bosna Dağı'nı, ne de sol tarafta başka bir dağ görmek imkânsız.

15 Ağustosta Gowedar veya Sedriczie'den ayrılarak 12 saatte 5-6 mil uzakta bulunan ve Bulgarlar ile Türklerin birlikte oturduğu Konisch'e[60] geldik. Geceyi burada geçirdik. Bu yolculuk şöyle oldu: Meriç nehrini sağ tarafta bırakarak öğleden önce saat 10 sularında Philippolis'e (Filibe) vardık. Saat

12'de buradan hareketle gecelediğimiz Konisch'e vardık. Philippolis'e Türkler ve Bulgarlar Plodi veya Philibe de diyorlar. Filibe'ye gelmeden şehrin varoşunda sol tarafta büyük kervansaray var. Kervansaraya girmedik. Yolumuza devamla Meriç üzerindeki bir köprüyü geçtik. Nehrin kenarında kubbesi kurşunla kaplı güzel bir hamam gördük. Şehirin suru yok. Eski sur kalıntıları dahi görünmüyor. Tek katlı ahşap evlerden oluşmuş, kasaba gibi bir yer burası. Evlerin bodrumları da yok. Bu memleketlerde yer altında kemerli bodrum kat yapmak âdet değil. Aslında şehir üç dağın eteğinde nehir kenarında kurulmuş. Etrafında sur yok, açık bir kasaba. Evler, ahşap veya kerpiç basit yapılardan ibaret. Şehirde birçok mesçit veya kubbeleri kurşun kaplı cami var. Cami çok büyük ve şahane bir yapı. Biz burada durmadık. Doğruca kaldırım döşeli uzun, yokuş bir yoldan geçmeye koyulduk. Şehrin çıkış kısmında da ahşap evler ve bakkal dükkânları var. Şehrin dışına çıkınca öğle molası verildi. Aramızdan bazıları erzak almak üzere şehre döndü. Şarap, ekmek ve kavun getirdiler. Bir çeşme başında içleri oyulmuş iri yalak taşları var. Bunlar vaktiyle Romalıların mezar kapakları imiş. Zira bu yalaklarda o çağdan kalma kurşunla tutturulmuş demir halkalar görülüyor. Çeşmenin yanındaki bu yalaklarda atlar sulanıyor. Bunlardan birinin Makedonya kralının mezar taşı olduğu söyleniyor. Geriye doğru şehre göz atılınca burasının bugünkü halinden tamamen başka ve vaktiyle müstahkem bir mevki olduğu anlaşılmakta. Civarda üç tane sarp kayalıklı tepe var. Şimdi bu tepenin birinde Makedonyalı Philipp'e ait harap bir şato görülmekte. Yolun her iki tarafında geniş, çıplak bir arazi uzanıyor. Şurada burada sivrilmiş küçük tümsek ve höyükler var. Şöyle bir göz atınca 20-30-40 kadar höyük saymak mümkün. Bir kaç tanesi bir hayli büyük. Bu höyükler Pompeius ile Sezar arasında yapılan büyük meydan muharebesinden kalma mezarlar.

16 Ağustosta Konisch'den hareketle bütün gün 6 Macar mili yol alarak 12 saatte Türklerle Bulgarların karışık oturdukları ve Bulgarların Klokodnicze([61]) Türklerin ise Semendre di-

üstünde beyaz bir mermer taş var. Bu taşın üstünde eski Romalıların kullandığı tarzda ve büyüklükte bir levha, bir kalkan var.

Yolumuza devamla Pasaerezik (Pazarcık) adlı bir Türk köyüne ulaştık. Burada iki kervansaray, iki de mescit var. Burası vaktiyle bir şehirmiş; ama şimdi bir köy bile olamaz. Geceyi Gowedar'da etrafı çitle çevrilmiş bir bahçede geçirdik. Bahçede büyük, beyaz dut ağaçları var. Bu ağaçların yapraklarını ipek böcekleri yiyor. Bahçe yukarıda sözünü ettiğimiz Meriç nehri kıyısında oturan bir Türk memuruna aitmiş. Bu memurun birçok hizmetkârı ve hayvan sürüleri varmış. Gowedar'da Bulgarlar ve Türkler karışık oturuyorlar. Bulgarların kilise olarak kullandıkları küçük bir ev gördük. Türkler buraya **segenelie**[59] veya **sedriczie** diyorlar.

Aynı gün yolun sağında ve solunda pek çok höyük gördük. Bunların bir kısmı yola yakın, bir kısmı ise uzakta. Eski Roma mezarları imiş. Vaktiyle burada Sezar ile Pompeius arasında büyük bir savaş olmuş. Nehrin kıyısındaki bu arazi baştan aşağı düz. Hiç bir yerde dağ gözükmüyor. Ne sağ taraftaki büyük Bosna Dağı'nı, ne de sol tarafta başka bir dağ görmek imkânsız.

15 Ağustosta Gowedar veya Sedriczie'den ayrılarak 12 saatte 5-6 mil uzakta bulunan ve Bulgarlar ile Türklerin birlikte oturduğu Konisch'e[60] geldik. Geceyi burada geçirdik. Bu yolculuk şöyle oldu: Meriç nehrini sağ tarafta bırakarak öğleden önce saat 10 sıralarında Philippolis'e (Filibe) vardık. Saat

12'de buradan hareketle gecelediğimiz Konisch'e vardık. Philippolis'e Türkler ve Bulgarlar Plodi veya Philibe de diyorlar. Filibe'ye gelmeden şehrin varoşunda sol tarafta büyük kervansaray var. Kervansaraya girmedik. Yolumuza devamla Meriç üzerindeki bir köprüyü geçtik. Nehrin kenarında kubbesi kurşunla kaplı güzel bir hamam gördük. Şehirin suru yok. Eski sur kalıntıları dahi görünmüyor. Tek katlı ahşap evlerden oluşmuş, kasaba gibi bir yer burası. Evlerin bodrumları da yok. Bu memleketlerde yer altında kemerli bodrum kat yapmak âdet değil. Aslında şehir üç dağın eteğinde nehir kenarında kurulmuş. Etrafında sur yok, açık bir kasaba. Evler, ahşap veya kerpiç basit yapılardan ibaret. Şehirde birçok mesçit veya kubbeleri kurşun kaplı cami var. Cami çok büyük ve şahane bir yapı. Biz burada durmadık. Doğruca kaldırım döşeli uzun, yokuş bir yoldan geçmeye koyulduk. Şehrin çıkış kısmında da ahşap evler ve bakkal dükkânları var. Şehrin dışına çıkınca öğle molası verildi. Aramızdan bazıları erzak almak üzere şehre döndü. Şarap, ekmek ve kavun getirdiler. Bir çeşme başında içleri oyulmuş iri yalak taşları var. Bunlar vaktiyle Romalıların mezar kapakları imiş. Zira bu yalaklarda o çağdan kalma kurşunla tutturulmuş demir halkalar görülüyor. Çeşmenin yanındaki bu yalaklarda atlar sulanıyor. Bunlardan birinin Makedonya kralının mezar taşı olduğu söyleniyor. Geriye doğru şehre göz atılınca burasının bugünkü halinden tamamen başka ve vaktiyle müstahkem bir mevki olduğu anlaşılmakta. Civarda üç tane sarp kayalıklı tepe var. Şimdi bu tepenin birinde Makedonyalı Philipp'e ait harap bir şato görülmekte. Yolun her iki tarafında geniş, çıplak bir arazi uzanıyor. Şurada burada sivrilmiş küçük tümsek ve höyükler var. Şöyle bir göz atınca 20-30-40 kadar höyük saymak mümkün. Bir kaç tanesi bir hayli büyük. Bu höyükler Pompeius ile Sezar arasında yapılan büyük meydan muharebesinden kalma mezarlar.

16 Ağustosta Konisch'den hareketle bütün gün 6 Macar mili yol alarak 12 saatte Türklerle Bulgarların karışık oturdukları ve Bulgarların Klokodnicze([61]) Türklerin ise Semendre di-

ye adlandırdıkları bir köye geldik. O gün yolun bu kadar uzun ve sıkıcı olmasının sebebi yolumuz üzerinde hiçbir köye veya ilgi çekici bir yapıya rastlamamış olmamızdır. Her tarafta susam veya pirinç ekilmiş tarlalar uzanmaktaydı. Buralarda bu tür ürünler yetiştiğine göre toprağın verimli olması lâzım (reyss'in Türkçesi pirinçtir). Susamdan da bir nevi yağ çıkarıyorlar. Beyaz saf bir yağ. Bu yağı her yemekte kullanıyorlar. Tıpkı tereyağıyla yapılıkları gibi balık ve başka şeyler kızartıyorlar. Çörekler üzerine sürüyorlar. Ayrıca, köylülerin öteden beri yaptıkları gibi susam tohumları çörekler üzerine serpiliyor. Bu tohumlar çarşıda satılıyor. Susam tohumları beyazımtırak, uzunca, fakat hardal taneleri kadar iri değil. Bu bitki diz boyundan daha büyüyor ve çok susam veriyor.

Sağ tarafta uzaklarda tek başlarına duran yüksek dağlar gördük. Sol taraf ise tamamen düzlük ve kıraç. Yiyecek olarak sadece çörek bulduk. Zaten birçok yerde çörekten başka ekmek çeşidi bilmiyorlar.

17 Ağustosta Klokodnicze'den hareketle 8 1/2 saatte 6 mil yol alıp Harmali[62] (Harmanlı) adında bir Bulgar köyüne ulaştık. Burada da Türkler ve Bulgarlar karışık oturuyorlar. Bu köyde 24 bacası bulunan bir kervansaray var. Bazı sebeplerden dolayı haklı olarak içeri alınmadığımız için kalmadık. Yolumuza devam ederek Wirowe köyüne vardık. Türkler bu köye Yokbwyek[63] diyorlar. Bu köyde Bulgarlar Türklerden daha çok. Arazi düz, güzel ve verimliye benziyor. Fakat bakımsız ve toprak işlenmemiş halde. Köyler yoldan çok uzaklarda. Yolda atlarımızı sulayacak bir akarsu göremedik. Yalnız derin bir kuyuya rastladık. Yanımızdaki birkaç kulaç ip buradan su çekmeye kâfi gelmedi. Kuyunun ağzında, beyaz, içi oyulmuş bir mermer yalak taşı, yanında yine uzunca oyuk diğer bir taş var. Eski Roma mezarlarının kapakları imiş. Bunlar şimdi kuyunun başında yalak taşı olarak kullanılıyorlar.

Yolda İstanbul'dan gelen Dalmaçyalı seyyahlarla karşılaştık. Bunlardan ikisi bizimle konaklayacağımız yere kadar gel-

diler, fakat akşama doğru bizden ayrılıp arkadaşlarına yetişmek için yollarına devam ettiler. Köyün ucundaki çitlerin arasında koyunlar gibi birbirimize sokulup geceyi burada geçirdik.Bugün de yolda şurada burada bazı höyükler, tümsekler ve Roma mezar kalıntıları gördük. Bu civarda vaktiyle birçok savaşlar yapılmış olmalı. Burada çok emek verilerek elde edilen bir tür kaba kumaş gördük. Basit bir dokuma tezgâhında kıllar dokunuyor. Bundan torba, çuval ve sinek yakalamak için ağlar yapılıyor.

18 Ağustosta Harmali'dan yola koyulup 7 saat zarfında 4 mil uzaklıktaki bir Türk kasabasına ulaştık. Türkler buraya Mustafa Paşa diyorlar. Mustafa Paşa burada, Meriç üzerine bir taş köprü yaptırdığı için kasabaya bu ad verilmiş. Kasaba hâlâ güzel. Geniş kaldırım bir yol ile giriliyor. Oldukça büyük. Burası vaktiyle çok daha güzel bir yermiş. Halkı tamamen Türk. Evler tek katlı sade yapılar. Dükkânlar da öyle. Ptolemaios'un yazdığına göre buraya eskiden Morenia[64] deniyormuş. Bulgarlar Most diyorlar. Türkçesi typri (köprü). Her iki kelime de köprü demektir. Köprüyü Mustafa Paşa yaptırmış.

Meriç nehri yukarıda sözünü ettiğimiz kasabanın ortasından akıyor. Üzerindeki taş köprü uzun, geniş ve büyük dört köşe taşlardan yapılmış. 112 adım uzunluğunda ve 23 ayak genişliğinde. Üstünde yanyana iki araba gidebilir. Köprünün yan tarafında Prag köprüsünde olduğu gibi kare taşlarla yapılmış korkuluklar var. Fakat yanda yaya kaldırımları yok. Köprünün 21 istinat kemeri var. Nehir geniş, beyaz, çakıllı, fazla derin değil. Sağdan sola doğru akıyor. Köprünün ortasında sağ tarafa uzunca mermer bir sütun dikilmiş. Üzerinde Türkçe olarak bu köprüyü kimin yaptırdığı yazılı. Köprüden hemen sonra sağ tarafta kubbesi kurşun kaplı bir hamam var. Hamamın yanındaki harap bir bağda konakladık. Burada birçok ekin ve kuru ot yığınları var. Bağın etrafı tamamen çitle çevrili. Buralarda, kervansaraylar hariç, atların ve arabaların kalabileceği büyük bina yok. Kervansaraylar dörtgen şeklinde taştan yapılmış büyük

yapılar. Çoğu tek katlı, beygirler için birçok ahır bulunmakta. Ayrıca birçok da ocak mevcut. Bazı kervansaraylar iki katlı, yüksek yapılmış. Bunların üst katları ekseriya ahşaptır. Rahiplerin hücreleri gibi yan yana dizilmiş birçok odalardan oluşur. Pencereleri sokağa değil, kervansarayın iç avlusuna bakıyor. Kervansaraylarda nalbant ve arpa, saman satan kimseler var. Yabancılar gelince buralara inerler. Ahır için, oda için her misafirin ne ödeyeceği belli. Buralarda birçok bekâr zanaat sahipleri de bulunur. Yaptıkları şeyleri satarlar. Başka da görmeye değer bir şeyler yok. Buralarda yenilen şeyler ise çorba ve pilav. Bunları satmak için dolaştırırlar. Yolda böyle kervansaraylara çok rastladık. Bunlar paşalar ve zengin kimseler tarafından, yolcular konaklasın diye, Allah rızası için yaptırılıyor. Aksi takdirde kışta kıyamette herkes açıkta kalır.

Sağ tarafta tek başına yükselmiş büyük bir dağ, solda ise düz ve kır bir arazi gördük. Yollar düzdü. Etrafta vaktiyle tarla oldukları anlaşılan küçük fundalıklar var. Öğle üzeri bir bostan kuyusu gördük ve burada atlarımıza su verdik. Daha sonra yol boyunca bazı küçük tümsekler ve höyüklere, eski Roma mezarlarına rastladık. Bathalı bir Macar esiri İran harbinden getirmekte olduğu peksimetleri efendisine vermek üzere yanında taşıyordu. Burada bol miktarda iyi kavun var.

19 Ağustosta Mustafa'dan (!) hareket ederek 6 1/2 saatte 3 mil mesafedeki şimdi Trinpol denilen Adrianopolis (Edirne)'e geldik. Yol boyunca kaldırım döşeli eski Roma yolları ve bir veya iki gözlü küçük köprüler gördük. Bunlar hendek ve küçük bataklıklar üzerine yapılmış olduğu için kısmen sağlam kalmışlar. Vakit vakit binlercesi bir arada uçan leylek sürülerine rastladık. Sağda ve solda eski Roma askerlerinin mezarlığı olan höyük veya tepecikler vardı. Sağ tarafta Meriç nehrini bir kere daha gördük. Yolun her iki tarafında şehre kadar göz alabildiğine güzel, dümdüz bir arazi uzanmakta. Şehir, sağ tarafta biraz yüksekçe bir dağ sırtında kurulmuş. Budin'e benziyor. İç kısmı pek güzel değil. Şehre girerken her iki tarafta güzel üzüm bağları var. Bu bağların arasından uzun, geniş, güzel bir yol ge-

çiyor. Her iki tarafta birçok kuyu görülmekte. Şehre uzanan bu yolun Meriç nehriyle kesiştiği yerde bir taş köprü var. Yapılış tarzına bakılırsa Romalılardan kalma. Epeyce uzun, ölçemedik. Altından akan su vaktiyle çok daha büyükmüş. Suyun dibinde beyaz çakıllar görülüyor. Pek derin değil. Uzakta birçok cami gördük. Sayamadık. Hepsinin de kubbeleri kurşun kaplı. Büyük kubbelerin yanlarında ufak pencereleri olan daha küçük kubbeler var. Her caminin yanında tepesi sivri yüksek taş kuleler (minareler) yükseliyor. Bunların içinden kıvrıla kıvrıla yukarıya çıkılıyor. Türklerin hocası veya imamı günde dört defa çıkarak hu hu diye bağırıyor. Bir şeyler haykırıyor. Zaten onların başka bir şarkıları, hatta müzikleri[65] dahi yok.

İlk önce şehrin yan tarafında ilerledik. Surun kenarında düz yerler var. Yüksek bir sur, önünde hendek veya başka türlü bir tahkimat yok. Ancak tuğladan örülmüş kuleler var. Böyle iki tanesini gördük. Surun dibinde ilerlerken duvarın yarısına gelen kısmında fırınlanmış tuğlalarla uzunlamasına yazılmış Yunanca bir yazı gözümüze ilişti. Okuduk. Harfler oldukça iri. Karşı tarafta bağlar arasında bir Türk mezarlığı görülüyordu. Biraz daha ilerledikten sonra şehre girerek kervansaraya gitmek için bir yokuşu tırmanmaya başladık . Burada o gün ve ertesi gün öğleye kadar istirahat ettik. Bu kervansaray bir paşaya aitmiş. Hem kendisi, hem hem de yabancı yolcular için yaptırmış. Taştan ve oldukça yüksek. İki katlı tam dörtgen şeklinde değil, büyük bir giriş kısmı var. İnsan içabında buraya sığınabilir. Ayrıca iki arabaya yer kalır. İç binanın duvarları dış kısmındakinden iki buçuk kulaç daha yüksek, dört büyük kapısı var. Bina kubbe şeklinde değil. Ortasında dört köşeli uzun sütunlar var. Bu sütunlar üzerinde kötü kalaslardan bir geçit yapılmış. Bunların üstünden dolaşılarak geçiliyor. Atlara mahsus birçok ahır mevcut. Bunlar 600 kadar atı alabilecek durumda. Kapıların yanında tuğladan örülmüş ocaklar görülüyor. Ahırların pencereleri dar ve uzunca olup hepsi de iç avluya bakıyor. Avlu da bir hayli büyük. Birçok arabayı alacak vaziyette. Avlunun ortasında tuğla duvarla çevrilmiş küçük bir havuz var. Bir kulaç

genişliğinde bir şey. Havuza bir boru ile su geliyor. Ve dört tarafa yerleştirilmiş borulardan dışarıya akıyor. Üst kat ahşap. Burada rahip hücrelerini andıran birbirine bitişik 56 tane küçük oda var. Bunlar binanın dışarıya doğru olan kısmına duvar üzerine yapılmışlar. Her odada bir ocak ve yanında sokağa bakan uzunca, fakat çok dar bir pencere var. Öyle ki bu pencerelerden insanın dışarıyı görmesi hiç de kolay değil. Her odada bir de avluya veya yine avluya bakan koridora açılan büyük bir pencere daha var. Bu koridor, odaların önünde, zemini taş döşeli, avluya gelen kısımları tahta parmaklıklarla çevrili. Koridora avlunun dört tarafından dört basamakla çıkılıyor. Odalarda çoğu kunduracı olan birçok zanaat sahibi barınıyor. Hepsi de bekâr. Bunlar oda için hergün ücret ödüyorlar. Yaptıkları şeyleri dolaştırıp satıyorlar. Kendileri yemek pişirmiyorlar. Zaten pişirecek durumda da değiller. Üstleri başları pek temiz olmayan aşçılar, pişirdikleri yemekleri omuzlarına taktıkları 2 bakraç içinde dolaştırarak herkese dağıtıyorlar. Bakraçlardan birinin içinde çorba, ötekinde ise bir miktar koyun eti var. Çoğu kez yedikleri soğan ve sarımsak. Üst kattaki koridorun bir yanında 75 adım boyunca uzanan bir kısmında sıra ile dizilmiş 7 apteshane var. Her kervansarayın büyük kapısından sonraki giriş kısmında bir nalbant bulunur. Bu nalbant eski nalları söker, yenisini çakar. Nalbantın yanıbaşında da ahşap bir dükkânda arpa ve saman satılır. Böyle dükkân ve barakalara evlerin aralarında da çok rastlanır. Buralarda her şey satılıyor.

20 Ağustosta Edirne'den hareket edip 3 mil yolu 5 saatte aldıktan sonra geceyi geçirmek üzere bir Türk köyü olan Hawsa'ya (Havza) geldik. Kaldırım döşeli uzun bir yolu takip ettik. Hendek ve su çukurları üzerine yapılmış bir büyük ve yanlarda iki küçük gözü olan bir taş köprüden geçtik. Köprünün yanlarındaki korkuluklar da taştandı. Sonra tek gözlü bir taş köprüden daha geçtik. Bir müddet ilerledikten sonra yine dere ve bataklık üzerine yapılmış bir taş köprüye geldik. Bu köprünün de ortada büyük, yanlarda küçük iki gözü vardı, boyu tahminen 70-80 adım kadardı. Bugünkü yolculuğumuzda geçtiğimiz

yerler kumsaldı. Birçok tepecikler gördük. Havza'da bir tepe üzerinde bulunan bir çiftliğin yanındaki evin önünde konakladık. Aşağıda köyde bir sipahi tarafından yaptırıldığı söylenen tek katlı taş bir ev görülüyordu. Bir sipahinin evinde insanların yatacağı yerlerden çok atların kalabileceği ahırlar bulunuyor. Köleler tarlaları ekip dikiyorlar ve hayvanlara bakıyorlar. Böyle bir sipahi veya Türk asilzadesi, daha fazla ata da sahip olsa padişahtan ancak bir atı için ücret alabilir ki, bu da günde 16 akçeden ibarettir. Sipahi, padişah talep ettiği zaman harbe katılmaya mecburdur.

21 Ağustosta Havza'dan yola çıkarak 10 saat sonra 5 mil uzaklıktaki Pieribaschagoy[66] (Piri Paşa) adında bir köye geldik. Yolda ilk önce üç gözlü bir taş köprüden sonra birkaç serenli kuyu bulunan köyden geçtik. Yolun yanında eski Romalılardan kalma bir höyük vardır. Bir Türk bunun üzerine mezarını yaptırmış. Tekrar bir köyden geçtik. Burada bir kervansaray var. Ayrıca bir dere üzerinde 4 gözlü bir köprü gördük. Edirne'den itibaren arazi kumsal. Birçok tepecikler görülüyor. Doğru dürüst akan bir dere veya nehir görmedik. Bolca kuyu var. Çorak bir arazi. Ne ekilmiş tarlalar, ne de orman görülüyor etrafta. Bununla beraber buraların vaktiyle bağlık bahçelik yerler olduğu anlaşılıyor.

22 Ağustosta Piri Paşa Köyü'nden kalkıp 6 veya 7 millik bir yol aldıktan sonra 11 saatte bir Türk kasabasına ulaştık. Padişahın karısına (Haseki Sultan) aitmiş. Fena bir yere benzemiyor. Burada tek katlı, çatısı kurşun kaplı bir taş bina var. Yanında büyük bir cami ve güzel bir hamam bulunmakta. Bunlar da kurşunla kaplanmış. Kasabanın bir tarafında Türkler, öbür tarafında Rumlar oturuyor. Hepsi de fakir kimseler. Birçok yerde olduğu gibi burada da çitlerle çevrili bir Ruma ait avluda, açıkta, çadır içinde geceyi geçirdik. Kasabanın dışında bir kuyu var. Burada atlarımıza su verdik. Arazi biraz güzelleşti. Küçük küçük tepeler ve vadiler görülmeye başladı. Fakat gene de kumsal arazi devam ediyor, ekilip dikilmemiş. Tarla ve mera görülmüyor. Meyva ağaçlarına da rastlamadık. Kasabada

3 cami daha gördük. Bundan sonra yolumuza devam ederken sağ tarafta bir kuyu gördük. Küçük ve fakir bir köyden geçtik. Yol boyunca Romalılardan kalma birçok höyüğe rastladık. Bir süre sonra bir köyden daha geçtik. Buradan küçük bir dere akıyor. Bu dere sanki sonradan buraya akıtılmış gibiydi. Derede atlarımıza su verdik. Tekrar bir köyden daha geçtik. Yolda tepecikler ve höyükler var. Sonra birbiri ardına iki küçük dereden geçtik. Yukarıda adı geçen kasabada Rumların ve Türklerin ekinlerini harmanlarda nasıl dövdüklerini seyrettik. Bu iş için çam bir tahta kullanıyorlar. Bu tahta tahminen küçük bir el kalınlığında, birbuçuk metre uzunluğunda ve 60 santim genişliğinde. Ön tarafı biraz kalkık. Bir tahtanın tabanına boydan boya küçük küçük, fakat keskin çakmak taşları çakılmış. Buna ikyne[67] (döven) diyorlar. Köylüler bu aletle ekinlerini tarlada veya avluda dövüyorlar. İkyna'nın önüne iki öküz koşuyorlar. Bir köylü ikyna'nın üzerinde arka tarafta ayakta duruyor veya oturuyor ve elindeki ince uzun bir değneğe bağlı iple geniş bir daire çizerek dönen hayvanları kırbaçlıyor. Bu iş taneler dövenin altında saplardan iyice ayrılıncaya kadar devam ediyor. Saman yığını halini alan ekin sonra yabalarla savruluyor. Bu samanı hayvanlara yediriyorlar. Kuru ot ve çayırları az. Öyle demet halinde bağlayacak ekin sapları da yok.

23 Ağustosta yukarıda adı geçen kasabadan ayrılıp 5 millik yolu 8 saatte aldıktan sonra gece konak yerimiz olacak Selimbra (Silivri)'ya geldik. Yolda uzaklarda Romalılardan kalma höyükler görülüyordu. Gene bir köyden geçtik. Köyün çıkışında atlarımızı suladık. Bir müddet ilerledikten sonra bir tarla kenarındaki kuyuda atlarımıza bir kere daha su verdik. Burada bir bataklıkta birçok kaplumbağa vardı. Daha sonra sağ tarafta denizi gördük. Bu denize Ege Denizi veya Akdeniz diyorlar.[67] Deniz kıyısını takibederek Silivri'ye doğru ilerledik. Şehrin varoşunda çitler arasında açıkta koyunlar gibi bir tarlada konakladık. Şehir karşımızda bir tepeye doğru dar ve uzun bir hat üzerinde kurulmuş. Alt tarafta sağda deniz uzanıyor. Şehrin etrafındaki tuğladan yapılmış surda birçok mazgal ve yine tuğladan yapılmış kuleler var. Sur, bazen içeriye, bazen de dı-

şanya doğru, girintili çıkıntılı bir halde şehri kuşatıyor. Etrafında hendek olup olmadığını göremedik. Çok eski bir sura benziyor. Uzaktan ancak 3 cami sayabildik.

24 Ağustosta Silivri'den kalkarak bütün gün hiç mola vermeden 11 saatlik yol alıp 6 mil uzaklıktaki bir Türk kasabası olan Çekmese[68] (Çekmece)'e geldik. Buranın eski adının ne olduğunu sorduksa da kimse bilemedi. Herhalde vaktiyle çok bakımlı ve tanınmış bir yer olsa gerek. Yolda küçük bir taş köprüden geçtik. Yer yer kaldırım döşeli eski Romalılardan kalma yollardan da geçtiğimiz oldu. Ancak bu yollar iyice muhafaza edilmemiş kendi haline bırakılmış. Tekrar küçük bir kasabaya geçtik. Sağ tarafta yine denizi gördük ve kıyı boyunca yokuş yukarı yolumuza devam ettik. Bir müddet sonra harap bir kasabadan daha geçtik. Kasabadan çıkarken yolun sol tarafında yıkık bir kilise gördük. Bu harap kilisede ikamet eden bazı kimseler var. Zaten bu kasabanın nüfusu pek fazla değil. Kasabanın ve birçok köyünün eski adlarını bilen yok. Yine bir eski Roma yolu. Bu yol da yer yer bozuk. Oldukça uzun çıplak bir tepe üzerinden geçtik. Burada ..... tarafta bir kayadan fışkıran su akıyor. Yolcular ve hayvanları bu sudan faydalanıyor. Çekmece'ye kadar yer yer kaldırım döşeli eski bir yolu takip ettik. Oldukça uzun ve tamir görmüş bir köprüden geçtik. Bu köprünün altından sağdan denizden bir kol içeriye girmiş, bir yamaç üzerinde Budin'e benzeyen kasabanın alt kenarına kadar uzanıyor. Bu kasabada bizi taştan yapılmış büyük bir kervansaraya aldılar. Kervansaray kasabanın bir ucunda bağlar arasında. Arabalar avluya atlar da ahırlara alındı. Arazi dik olduğu için kervansaray bir sırta yapılmış. Ahırlar altta, odalar üstte, Bina dörtgen şeklinde. Beyaz ve parlak mermerle döşenmiş büyük bir avlusu var. Avlunun ortasında insan boyuna yakın yükseklikte mermerden yapılmış şadırvan gördük. Yan taraflardan bakır musluklardan su akıyor. Şadırvanın ortasında uzun bir sütundan havaya su fışkırıyor ve tekrar şadırvanın içine akıyor, dört taraftaki ince borulardan kaldırım döşeli zemine dökülüyor. Böylelikle üst kısım daima temiz kalıyor. Yerde akan su da tekrar avludaki başka bir çeşmeye gidiyor. Bu çeşmenin

altında bir yalak var. Su bu yalakta birikiyor ve buradan zemine dökülen su, yer altından bir yol bulup binanın dışında, kapının hemen yakınında bulunan uzunca bir yalakta toplanıyor. Atlar buradan su içiyorlar. Şadırvanın etrafında büyük ve güzel ıhlamur ağaçları var. Tıpkı bizim Viyana sarayının etrafındakilere benziyor. Avludan binaya geçişte duvar yanında Viyana'da olduğu gibi iki üç basamakla çıkılan bir sahanlık mevcut. Kervansarayın yanında bir de mescit yapılmış. Burada hocalar oturuyor. Bugün gördüğümüz manzara şöyle: Bir tarafta uzanıp giden deniz, öbür tarafta geniş kıraç bir arazi.

25 Ağustos cuma günü Çekmece'den hareketle 5 saatte 2 mil yol alarak öğleye doğru İstanbul'a vasıl olduk. Şehrin içine kadar uzanan kaldırım döşeli yolu takip ettik. Etraf kıraç ve bakımsızdı. Şehire girecek yerde sağ tarafta uzun bir sokak içinde sade görünüşlü bir kervansaraya indik. Dokuz araba zor zor yerleştirildi. Atların hepsine yer bulunabildi. Kervansarayın üst kısmına araları çamurla doldurulmuş kalınca tahta çıtalarla örtülü küçük odalar yapılmış. Bunların tamamı 28 adet, hepsinin de tuğla ile örülmüş ocakları var. Fakat insan bu ocakları eliyle itse yıkılacak. Çatı kiremitle kaplı, tavan arası yok. Bu kervansarayda ayrı bir mutfak veya mutfak vazifesini görecek bir yer de görmedik. Yemeğimizi odalarda pişirmek zorunda kaldık. Daha sonra ise avluda arabaların ve gübrelerin arasında ateş yakarak yemek yapıldı. Öyle ki, hem aşağıdan, hem yukarıdan gelen duman ve kokudan nerdeyse bunalacaktık. Burada fazla kalmak istemedik.

İki çavuşumuz var. Bizde ..... diyebileceğimiz bu çavuşlar bize, sanki eve kapatılmış koyunlarmışız gibi bekçilik ettiler. İlk gün veya ertesi gün hepimizin isimlerini yazdılar ve Pécs Piskoposu Antonio Vrantio'ya mı, yoksa Frankio Say'a mı mensup olduğumuzu tespit ettiler. Ben piskopos tarafındaydım. Kimlik tespiti böylece tamamlandıktan sonra padişah bize arpa, saman, koyun, şarap, ekmek, yağ, bal, mum, şeker, soğan, pirinç ve biber yolladı.

Bir yerden, şehir veya köyden öbürüne kaç mil olduğunu yerliler bilmiyorlar; ancak atla veya yaya şu kadar günlük diyorlardı. Ayrıca buralarda ne bir kilise çanı, ne de kule saati vardı. Ben her gün sabahleyin yola çıkarken saatimi ayarlıyor ve akşam konak yerine varınca kaç saat yol aldığımızı kaydediyordum. Bu duruma göre Belgrad'dan İstanbul'a kadar 25 günde 209 saatlik yol alarak vasıl olduk. Bu saat sayısı yalnız doğrudan doğruya yolda geçen zamanı göstermektedir. Böylece bir buçuk saatte veya bir saat üç çeyrekte bir mil yol almış olduğumuzu hesap ederek 121 mil yol geldiğimizi tespit ettim. Viyana-Budin 32, Budin-Belgrad da 60 mil olduğuna göre hepsinin toplamı 32 + 60 + 121 = 213 eder. Şu halde biz Viyana'dan İstanbul'a kadar 213 mil yol katetmiş olduk.

26 Ağustosta elçiler, padişahın damadı Rüstem Paşa'yı ziyarete gittiler. Biz de beraber gittik. Paşaya 6 adet altın yaldızlı büyük Transilvanya kupası hediye ettik. Kupaların içinde altın florinler ve kıymetli güzel bir saat de vardı..... Yine 26 Ağustos günü elçiler Ahmet Paşa'ya gittiler. Bu ziyarete de katıldık. Ona da yaldızlı kupalar, altın florinler ve saat hediye ettik. 27 Ağustosta elçiler ve Bay Johann Maria[69] saraya gittiler. Bize muhafız olarak verilen iki çavuş....., iki tercüman önde gidiyorlardı. Biz elçileri takip ediyorduk. Biz 10 kişi altın yaldızlı büyük 10 kupa, 20 hizmetkâr da ikişer kupa taşıyorlardı. Toplam 50 kupa ediyordu. Kupalar padişaha hediye edildi. Bizim içeriye girişimizi padişah yukarıdaki herhangi bir odadan görmüş olmalı idi. Biz onu görmedik. Atlardan inildi. Elçiler heyeti biraz yaya olarak yürüdü ve bir odaya alındı. Biz ise, üstü kapalı, fakat önü açık bir yere götürüldük. Buradan sarayın geniş avlusunda kendilerine has kıyafetleriyle duvarların dibindeki banklara oturmuş saray mensupları ile yeniçerileri seyredebiliyorduk. Bizdeki tarzda dizilmiş olan banklar üzerine bizim de oturmamız söylendi. Bir kâtip geldi, bize elçilerin adlarını sorup bir kâğıda yazdı. Ayrıca kupaları da kaydetti. Yeniçeriler elimizde taşıdığımız kupaları alıp götürdüler ve padişahın görebildiği bir yere dizildiler. Sarayda 3 saat kadar kaldık. Sa-

rayın iç kısmı dıştan göründüğü kadar güzel değil. İçeriye doğru inşa edilmiş alçak alçak binalar var. Sarayı terkederken yeniçeriler ve çavuşlar küme küme peşimize takıldılar ve hiç utanmadan bizden hediye istediler. Birkaçına saat, kupa, diğerlerine de 100 altın florin, 2 saat, Polonyalı tercümana..... kupa ve florin, hediye..... edildi. Padişahın huzurundan çıkan elçiler, aynı gün İbrahim Paşa'ya yemeğe gittiler. Ona da altın yaldızlı 2 kupa ve ..... florin hediye ettiler. Yemekten sonra Haydar Paşa'yı[70] ziyaret edip ona da altın yaldızlı 2 kupa, 1 saat ve florin verdiler.

28 Ağustosta, yani Johannis der Täufer'in[71] idam edildiği günün arefesinde sabahleyin saat 8 sıralarında padişah, yanında en küçük oğlu Cihangir olduğu halde yukarıda adı geçen dört paşa ve maiyeti erkânı ile birlikte sahile geldi. Orada zarif bir gemiye binerek oğlu ve paşalarla beraber Karadeniz tarafına, tahminen yarım mil mesafedeki Bosphorum Tratium denilen mahalle gitti. Bosphor adı verilen bu yerde iki deniz birleşiyor. Sağ taraftan gelen denize Mare Aegeum, Akdeniz, sol taraftakine de Mare Pontum denilmektedir. Zira bu denizin suyu öbür denizinkinden daha siyahtır. İşte böylece padişah, Asya tarafında muharip bir millet olan Perslerin kralı Safevi hükümdarına karşı harbetmek üzere yola çıktı. Türkler, bu hükümdara Kızılbaş adını vermişler. Padişah karşı tarafa geçerken toplar atıldı. Kışı Halep'te geçirecekmiş. Bu şehrin adı da Anthiochiae'nin bozulmuş şeklidir. Comagene de diyorlar. İlkbaharda burada, bir yıldan beri Safeviye karşı harp halinde bulunan diğer bir ordu ile birleşti. Bu ordunun bir kısmı bir yıl önce 1553'te Macaristan'da Erlau[72] (Eğri)'da bulunmuştu. Ahmet Paşa bunların kumandanı idi. Ordu hemen her defasında Asya'ya, İran'a Safevi'ye karşı istemeyerek, zorla harbe gidiyor. Zira oralar kurak, çöl yerleridir. Halk fakir ve açtır. İran'a giden ordu binlerce millik mesafeye beraberinde su götürmek zorundadır. Ayrıca her asker; un, peksimet, et, pirinç, tuz, peyinir vs. gibi erzakını oralara kadar yanında taşımaya mecburdur. Bu maksatla harbe çıkan ordu, beraberinde birçok

at ve sayısız denecek kadar çok miktarda yarım veya 3/4 kova su alabilen deri tulumlar içerisinde su götürüyor. Safevi, kendi memleketini terkedip içlere çekilirken her tarafı yakıp yıkıyor, halkını başka yerlere naklediyor. Neticede Türkler gelince fazla bir şey bulamıyorlar. Persler esirleri Türkler gibi azad etmiyor veya satmıyorlarmış. Hepsini öldürüyorlarmış. Macaristan'a gitmek gerektiğinde bütün asker isteyerek yola koyuluyor. Fakat İran bahis konusu olunca sızlanmalar başlıyor. Zira İran seferine teçhizat tedarik edebilmek için neleri varsa satmak zorunda kalıyorlar. Ayrıca gidenlerin de yarısı geri dönmüyor. Orada ya ölüyorlar, yahut da sakatlanıyorlar. İran seferinde ayakları donup kesildiği için yerlerde sürünen pek çok insan görüyor.

29 Ağustosta elçiler iki kayık ile boğaz üzerinde Üsküdar'a geçtiler. Rüstem Paşa'yı[73] ziyaret ettiler. Paşaların en büyüğü olan Rüstem'e vezir diyorlar. Padişah adına elçileri o kabul ediyor. Rüstem Paşa haksız yollardan elde ettiği paralarla Üsküdar'da büyük bahçeler almış, köşkler, bir kervansaray, bir cami ve imarethane yaptırmış.

2 Eylülde elçiler Sinan Paşa'yı ziyaret edip 2 altın (yaldızlı) kupa ve ..... florin hediye ettiler. Rüstem Paşa'nın kardeşi olan Sinan Paşa, İstanbul'da padişaha vekâlet ediyor. Bu Bosnalı yaman hırsızın biri.

5 Eylülde elçiler benden saatimi istediler; götürüp Haydar Paşa'ya hediye olarak verdiler.

8 Eylülde ilk defa yerleştiğimiz kervansarayı terkederek Tavuk Pazarında[74] dikilitaş[75] denilen yüksek bir sütunun karşısındaki başka bir kervansaraya[76] taşındık. Bu sütun bir Bizans imparatoru tarafından diktirilmiş. Dört köşe büyük ve beyaz bir mermer kaide üzerine oturtulmuş. Kaidenin yüksekliği 3, genişliği de 2 kulaç kadardır; üzerinde iki tabaka yontma kırmızı mermer var. Bunun üzerinde ise iki yuvarlak kademe

halinde çıkıntılı, bir oluk şeklinde girintili profilleri olan ve her ikisi de bir kulaç yüksekliğinde bir altlıkla (postament) bu dört köşe mermer blokun üstüne oturtulmuştur. Bunun üzerinde de büyük, kalın, uzun ve yuvarlak bir sütun yükseliyor. Bu sütun 7 parça yuvarlak kırmızı mermerden oluşmuştur. Her parça, bütün bir mermer olup tahminen iki kulaç kalınlığında ve bir kulaçtan daha yüksekliktedir. Yukarıda adı geçen kırmızı 7 yuvarlağın kaide teşkil eden birisinin hemen alt kısmından başlayarak enlemesine uzanan, büyük bir maharetle işlenmiş ve eski Roma sikkelerinde gördüğümüz, çiçeklerle bezenmiş taçlar var. Bunlar Roma imparatorlarının başlarına giydikleri defne yapraklarıyla süslenmiş zafer simgesi taçlara benziyor. Bir çelenkten diğerine kadar olan kısım yekparedir. Şu halde yukarıda sözünü ettiğimiz gibi 7 tane yekpare yuvarlak parça ve 7 tane taç mevcuttur. Bu 7 yuvarlak parçanın ve taçların üst kısmında 10 tabaka beyaz, parlak mermer başlıyor. Bunlar da yuvarlak ve 2 kulaçtan daha fazla yükseklikte. Dördüncü tabakada kıvrım kıvrım büyük harflerle yazılmış Yunanca bir yazı var. Bu yazı kısmen okunabiliyor. Sütunun dört tarafını dolaşarak tamamını okumak mümkün değil. Beyaz mermerin üzerinde yine beyaz mermerden yekpare dört köşe bir başlık oturtulmuş. Bu sütun başlığı 1 1/2 arşın kalınlığında ve 3 arşından fazla genişliktedir. Yukarıya doğru daha da genişlemekte.

En üstte de daha başka bir şeyler olduğu anlaşılıyor. Herhalde diğer birçok antik harika eserler gibi bunlar da Türkler tarafından kırılıp alınmış; belki de yapılarda kullanılmıştır. Burada tarif etmeye çalıştığımız sütunda 16 tane kalın demir çember var. Herhalde çok büyük bir yangın olmuş olmalı ki, bu iri taşları aşağıya doğru koparmış, parçalamış. Alttaki beyaz dört köşe kaidede yazı ve resimler bulunduğu anlaşılıyor. Fakat maalesef yıkık ve harap bir durumda. Öyle ki, insan etrafında dolaşamıyor. Burası vaktiyle herhalde bir meydandı ve İstanbul'un yüksek yerlerinden biri idi. Adı geçen sütunun altında İsa'nı kerâmetine delâlet eden ve içinde 5 adet ekmek[77] bulunan sepet veya küfe bulunduğu söyleniyor. Bunun papazlardan ve başkalarından işittim.

Bu sütunun yanında şimdi bir Türk camisi var. Ali Paşa yaptırmış.[78] Çok zarif ve kıymetli taş ve mermerlerle yapılan bu caminin bir benzerini görmek hemen hemen imkânsız. İç kısmı da fevkalâde sanatkârane inşa edilmiş. Caminin giriş kısmında, hepsi de güzel, büyük dörtköşe taşlardan yapılmış 3 duvar var. Dördüncü tarafa duvar yapılmamış. Burası açık. Caminin içinde, bu kısımdan ileriye doğru, kiliselerde olduğu gibi, muazzam bir Chor[79] kısmı var. Bu chor, diğer ilk chor kadar geniş ve büyük değil. Giriş kısmının üstü oldukça yüksek ve yuvarlak bir kubbe ile örtülür. Kubbenin iç kısmı güzel yaprak ve çiçek motifleriyle süslenmiş. Alt kısmı da öyle inşa edilmiş ki, kubbe ile ahenkli bir yarım daire şeklini almış. Caminin bundan sonra gelen asıl iç kısmında her iki tarafta yüksek ve kalın, kırmızı mozayik desenli mermerden yekpare iki sütun var. Bu yuvarlak sütunlar iri, girintili ve çıkıntılı profilleri olan kaideler üstüne oturtulmuş. Bu kısmın üzerinde 4 tane geniş, yüksek ve yuvarlak kubbeleri olan 4 kemer mevcut. Kemerlerin büyük yuvarlak kısımlara yaklaştığı yerlerde dar ve uzun pencereler var. Bu pencereler aşağı yukarı 1 arşın genişlikte ve 1 1/2 arşın yükseklikte. Ve yuvarlak renkli camlarla kaplı. Pencerelerin altında âdetleri veçhiyle kabartma alçı pervazlar bulunmakta. Türkler bunları kurşundan yapmıyorlar. Kurşunu işlemesini bilmiyorlar. Caminin tam orta kısmında tepede yüksek bir kubbe var. Bu kubbe halılarda olduğu gibi, yaprak, çiçek ve küçük dallardan oluşan altın yaldızlı motiflerle bezenmiş. Sütunların sağında ve solunda boş kısımlar var. Buralarda da ikişer tane kubbe mevcut. Bu kubbeler girişteki ve merkezdeki kubbelerden daha alçak. Giriş kısmının her iki tarafında birer pencere var. Ön kısımda ortada tahminen 2 arşın yüksekliğinde ve 1 1/2 arşın genişliğinde bir pencere daha görülüyor. Pencerelerin hepsine de cam takılmış ve yerden belli bir yükseklikte yapılmış. Bütün bu pencerelerin üstünde biraz yüksekte, bunlardan daha küçük uzunca birer pencere daha var. Caminin asıl merkezdeki büyük kısmının sağ tarafında 3 ve büyük kubbenin altına yakın olan kısmında da 1 pencere daha görülmekte. Diğer tarafta ise 2 pencere ve ortada küçük bir kapı

var. Ayrıca girişin yan tarafında bahçeye doğru bir pencere daha görülüyor.

Caminin zemini parlak beyaz büyük mermerlerle kaplı Mermerlerin üzerine de hasır yayılmış. Macaristan'da da böyle. Hasırın üstüne de uzun ve geniş, güzel halılar serilmiş. Halılar en az 15 adım uzunluğunda. Türkler halıların üzerinde ayakta duruyorlar, eğiliyorlar, yere diz çöküyorlar ve ibadetlerini yapıyorlar. Yüzleri güneye doğru caminin bir ucundan öbür ucuna enlemesine diziliyorlar. Yeni nişanlılar gibi birbirlerinin dirseklerine dokunacak şekilde duruyorlar. Biz Hristiyanların mihrabı doğuya doğrudur. Türkler ise ibadetlerini güneye doğru dönerek yapıyorlar. Caminin her tarafında pek çok kandil asılı. Kandillerin arasında büyük, sanki çelikten yapılmış gibi, yuvarlak, parlak ve yaldızlı toplar var. Devekuşunun yumurtasına benziyor bu toplar. Bunlar madenden yapılmış. Aralarında ise yeşil, yengece veya yıldız çiçeğine benzeyen tezyinat gördüm. Büyük camilerde ortada büyük yuvarlak bir demir halka asılı. Bu halka çok büyük, nerdeyse kubbe genişliğinde. Kubbenin en yüksek kısmından aşağıya doğru kalın bir ip veya zincirle sarkıtılmıştır. Bu halkada ve onun içinde birbirine örülerek bağlanmış gibi dizilmiş daha küçük birçok halka var. Bunlarda da rengârenk yanan kandiller asılı. Bu kandiller cuma günleri yakılıyor. Cuma onların pazarı. Cami tertemiz. Yerde yahut halıların üstünde bir damla kandil yağı görmek mümkün değil. Taburelerin üzerine çıkıp kandilleri yakıyorlar. Bu küçük camide küçüklü büyüklü 200'den fazla kandil var. Bazıları da yanmıyor, kapatılmış.

Buradan biraz aşağıda, caminin önünde oldukça geniş, caminin kapladığı yer kadar bir meydan var. Bu meydan da mermer döşeli. Ortasında güzel bir şadırvan var. 8 pirinç musluktan su akıyor. Türkler camiye namaz kılmaya girmeden önce kendi âdetleri veçhiyle burada ellerini, kollarını ve ayaklarını yıkıyorlar. Şadırvandan akan sular, açılmış dar bir kanaldan yerin altına sızarak oradan kaybolup gidiyor. Caminin etrafında düzlükte içerisinde güzel servi ağaçları bulunan bir bahçe var.

Öte yanda ise mezarlık görülüyor..... basamaklı geniş bir merdivenden oraya iniliyor. Caminin yanında, hemen camiye bitişik bir kule (minare)var. Türk tarzındaki bu kulenin içinden kıvrıla kıvrıla yukarıya çıkılıyor. Kulenin tepesine doğru kuleyi çevreleyen mermer parmaklıklı yuvarlak güzel bir balkon (şerefe) var. Kule bu balkonlardan sonra daha 3 kulaç kadar devam ediyor. Hoca burada sabah erken, öğleyin, ikindi üzeri ve akşam üstü bağırıyor (ezan okuyor). Buna göre de halk vaktin ne olduğunu anlıyor. Türkiye'nin hiçbir yerinde çan çalma âdeti veya kule saati falan yok. Kutsal gün olan cuma günü herkes camiye gidiyor. Burada imamlar yüksek ve ince sesle ezan okuyorlar. Bu sesler bizim pulluk gıcırtılarına benziyor. Pek çok sesin karıştığı bir koro sanki.

Caminin yanıbaşında geniş bir bahçe içinde küçük bir ev var. İmamlar için yapılmış ve içinde ocaklı odaları bulunan bu ev, yukarıda sözünü ettiğimiz eski Roma'dan kalma Dikilitaş'a kadar uzanıyor. Caminin dış kısmında öylesine çok girintili çıkıntılı yerler var ki, bunların hepsinin tarifi imkânsız. Caminin giriş kısmının, yukarıda tarif ettiğimiz her iki tarafında, ikişer uzun pencere var. Caminin bütün kubbeleri, imamların oturduğu evin kubbesi de dahil, kurşunla kaplı. Gerek yukarıda tasvir ettiğimiz caminin bakımı, gerekse imamların geçimini temin için, Ali Paşa vakıflar kurmuş. Fakat bu vakıflardan galiba padişahın haberi yokmuş. Zira Ali Paşa'nın ölümünden sonra vârisleri hiçbir şey alamamışlar. Ve âdet olduğu veçhiyle hepsi de padişaha intikal etmiş. Halen İbrahim Paşa'nın ve diğer paşaların oturdukları güzel evler de bu durumda. Bu işe İstanbullular ve din adamları da ses çıkaramadıkları için hiç kimse ev yapamıyor.

Türkler zaten yeni binalar yapmıyorlar.Eski güzel binaları da iyi muhafaza etmemişler. Eski, harap surlar içindeki hemen hemen bütün evler kötü malzeme ile yapılmış tek katlı yapılardır.

Ama Ali Paşa, yukarıda bahsettiğimiz caminin karşısına, kendisine hayır dua edilsin diye bir kervansaray yaptırmış ve bunu vakıf olarak camiye bağışlamış. Böyle kervansaraylar Türkiye'nin her yerinde görülür. Yabancılara ve yolculara mahsus bir nevi konaklama yerleri. Kasaba, köy ve şehirlerde rastladığımız kervansarayların benzerleri İstanbul'da pek çok. Zira, Hristiyan memleketlerde olduğu gibi yabancıların ve yolcuların para karşılığında gidip kalacakları, yiyip içecekleri han, otel ve benzeri binalar yok buralarda. Kervansaraylar padişahındır. Paşalar, beyler veya varlıklı kimseler tarafından yaptırılan cami, hamam, şifahane gibi müesseseler için bu kervansaraylar vakıf olarak yaptırılıyor. Ayrıca İstanbul'da padişah tarafından çok büyük ve çok güzel bir kervansaray yaptırılmış. Burada üç gün hiçbir şey ödemeden kalınabiliyor, yenilip, içiliyor. Türkiye'de bizim Hristiyan âleminde olduğu gibi başkalarının evinde kalınmaz. Zaten evler de buna göre yapılmamış. Hristiyanlar âdet olduğu üzere bir hemşehrilik görevi veya şehir idaresinin gereği olarak şehre ait bir bina da yok. Türklerde birbirlerine karşı samimi ve dürüst bir itimat da mevcut olmadığından, bir kimse gidip arkadaşının evinde kalamaz. Zaten toplanıp bir arada hoş vakit geçirmeye de mezun değiller. Bütün bu sebeplerden ötürü ticaret erbabı askerler ve sair kimseler kervansaraya giderler. Yahut da Çingenelerde âdet olduğu veçhiyle açıkta, boş arsalarda konaklarlar.

Gerçi İstanbul'da şarap içilen pek çok meyhane var, fakat içki içilen bu yerler, han ve sairede olduğu gibi gece yatmak üzere müşteri kabul etmezler. Meyhaneleri Rumlar ve Yahudiler işletir. İyi para kazanırlar. Türkler meyhane işletmezler, içki içmek onlara yasaklanmış. Ama gizli gizli içen Türk pek çok. Bilhassa esir alındıktan sonra Müslüman olan dönmeler, yeniçeriler ve diğer savaşçılar bir köşeye gizlenip sessiz sedasız içmeye başlarlar. Zira yakalanırlarsa yalnız onlar değil, diğer müşteriler de dayak yerler. Üstelik de para cezası öderler. Paşanın elleri sopalı yeniçerileri bütün şehri dolaşır, her tarafı ararlar ve ne yapıp yapıp haklı haksız ceza keserek paşaya para tedarik ederler.

Kervan, Türkçede bir arada giden yolcu kafilesi demek. Bu kafile ekseriya tüccarlardan oluşur. Bunlar, bir yerden diğer bir yere giderken, emniyetle yolculuk yapabilmek için birleşip bir arada seyahat ederler. Biz de böyle birçok kervanla karşılaştık. Saray kelimesi ise şato, köşk, palas anlamına gelir. Padişahın kaldığı binaya da saray denir. İşte birçok yabancı yolcunun gelerek çatısı altında kaldığı böyle bir binaya kervansaray denilmiştir. Yunancada buna xenodochium denebilir. Yani bir nevi misafirhanedir. İstanbul'da padişahın karısının oturdu yere de saray deniyor. Haseki Sultan burada cariyeleri ve haremağaları ile ikamet ediyor. Kervansaraya her yolcu, Türk, Yahudi veya Rum, yani hangi dinden olursa olsun gelip kalabilir. Kervansaraylarda birçok ahır ve oda var. Odalarda ocak bulunur. Bir veya birkaç kişi bir odada olabilirler. Bir kişi oda ve atı için bir akçe öder. Kervansaraylarda yolculardan alınan bu paralar camilere verilir. Buralarda satılık ot ve saman bulunur. Ayrıca hazır nal bulunduran bir nalbant da vardır. Nalbantın yanan kızgın ocağı yoktur. Atın ayağına çakılacak yeni bir nal için 2, eski bir nal için 1 akçe ödenir. Bu kervansaraylarda görevli olanlar yemek pişirmezler, mutfakları da yok. Herkes şöyle böyle bir aşevinden veya pazardan bir şeyler alır. Türkler iyi yemek yemezler. Bütün bir yıl yedikleri peynir ekmek, soğan, sarmısak, turp ve bolca meyvedir. Her yemekte bol bol su içerler. Türklerin çoğu alelâde aşevlerinde yerler. Başlıca yemekleri çorba, bulgur, bezelye, mercimek, taze ve kuru fasulye ve benzeri şeylerdir. Bu yemeklerde bir parça koyun eti bulunur. Sığır etini sevmezler ve yadırgarlar. Pirinç çorbaları (sütlaç) çok nefistir. Safran katarak sarı bir renk verirler, şekerle de tatlandırırlar. Şerbet içebilen kimseler ancak efendilerdir. Şerbet suya şeker veya bal katılarak yapılır. Türkiye'de kervansaraylara kadınlar alınmaz. İçeride de kadın bulunmaz. Almanya'da olduğu gibi kadınlarla seyahat de edilmez. Bununla beraber şayet kadın ve esirlerle birlikte yolculuk yapmak icap ederse, bilhassa bir şehre gelindiğinde onlar için özel misafirhaneler vardır. Bu misafirhanelerde insanlar ve hayvanlar kalabilirler. Fakat kervansaraylarda mevcut şeyler buralarda yoktur. Cami-

lere vakfedilen kervansarayların gelirlerinden cami yanında bulunan aşevlerinde fakir ve muhtaç kimseler yemek yerler. Bunların listesini imamlar hazırlar. Buralarda herkese ekmek, bir tas çorba, birparça koyun veya sığır eti verilir. Bu aşevlerindeki yemekler imamlar tarafından bazen para karşılığı da satılıyormuş; alanlar da başkalarına devrediyormuş. Böylece birçok kimse kendileri yemek pişirmeden yiyip içiyorlar. Zaten çorba pişirmekten başka da bir şey bilmezler ya! Şayet varlıklı bir Türk kızartma falan gibi bir şey yemek isterse, yemeğini civardaki aşçıya yollar. Aşçının özel fırını var, orada kızartır. Salatayı yağsız, sirkesiz, tuzsuz yiyorlar. Fazla masrafı göze alamıyorlar. Bizim kaldığımız, yukarıda bahsedilen kervansaray Ali Paşa'nın bir hayratıdır. O bunu ya hayır olsun diye, ya da şöhretini yaymak için yaptırdığı camiye vakıf olarak düşünmüş olabilir. Ali Paşa, bunu cami ile birlikte eski bir kervansarayın yerine yaptırmış, sonradan bu kervansaray padişaha intikal etmiştir. İşte böylece Ali Paşa, nesi varsa Allah rızası için vermiş oluyor.

Kervansaray aşağı yukarı şöyle inşa edilmiştir: Önce 1 1/2 arşın eninde ve 6 kulaç yüksekliğinde dörtgen şeklinde sağlam bir çevre duvar örülmüştür, ortada dörtgen biçiminde bir avlu meydana gelmiştir. Kaldırım döşeli bu avlunun her bir yanı 50 adımdır. Ortasında..... kulaç derinliğinde bir kuyu var, suyu çok az, içilmez. Binada bodrum ve mahzen eksik. Zira Türklerin şarap ve benzeri şeyleri muhafaza için böyle mahzenlere ihtiyaçları yok. Gerçi toprak altında kalmış ve çökmüş tonozlar gördük. Atlarımız bunlara çarpmıştı. Fakat bunlar eski evlerin kalıntılarıdır. Şimdi bu tonozlar toprakla dolu. Avludan içeriye üç büyük kapıdan giriliyor. Kapılardan saman yüklü arabalar rahatlıkla geçebilir. İki duvar arasında bir de küçük kapı var. Dörtgen şeklinde bir ahır mevcut. Dört tarafı serbest bu ahıra rahatlıkla arabalar konabiliyor. Ahırın avluya bakan 20 santim kadar genişlikte 30 penceresi var. Sokak tarafına bakan pencere yok. Ahırın ortasında dörtköşe bloklarla 6 tane çaprazvari tuğladan yapılmış heybetli ayak var. Bunların üstünde tuğladan

yapılmış 7 kemer görülüyor. Dördüncü kenarda giriş ve biri sağa diğeri sola yukarı çıkan merdivenler dolayısiyle kemer sayısı daha az. Sokaktan avluya giriş, çaprazlama 31 adımdır. İki kısma ayrılmıştır. Ve sokaktan giriş tahminen 5 adım uzunlukta; her kenarında bir kemer açıklığı var. Girişin üstünde küreye benzer bir tonoz görülüyor. Sözkonusu bu iki tonoza arpa ve saman konulmakta. Nalbant da burada kalıyor. Bu dış kısımdan sonra kapatılabilen büyük kapı geliyor. Bunun her iki yanında tonozlu ve ocaklı hücreler var. İşte burası girişin ikinci kısmı oluyor ve avluya kadar..... adım uzanıyor. Girişin sonuna doğru her iki tarafta, yukarıda sözünü ettiğimiz üst kata çıkan merdivenlerle karşılaşılıyor. Avluda biriken pis sular, su kanalı ile ahırdan geçerek yerin altında lağım künkleriyle denize veriliyor. Merdivenler bölme duvarlarının arasından bir koridora çıkıyor. Her birinin 8 ayak genişliğinde 21 basamağı var. Koridor binanın dört tarafını dolaşıyor, 6 ayak genişliğinde ve her bir yanı 48 adım uzunluktadır. Şu halde koridorun tamamı 192 adımdır. Uzun koridorun dört tarafında avluya bakan kısımlarda her biri koridorun zemininden 1 1/2 ayak yükseklikte, 9 ayak genişlikte ve 44 adım uzunluğunda sahanlık var. Türkler, yaz aylarında haşarat, fare, kertenkele, karayılan vs. den kurtulmak için burada otururlar, yer içer ve yatarlar.

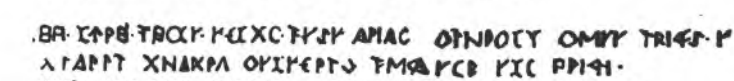
Binanın avluya bakan cephesinde, 1 1/2 Viyana arşını kalınlığında, 1 1/4 arşın eninde kare şeklinde 5 1/2 kuvvetli ayak vardır. Dört kenarda toplam 22 ayak (pâye) etmektedir. Bir pâye diğerinden 12 ayak uzaklıkta. Pâyeler üzerinde 6'şar kemer kuruludur. Dört kenarda toplam 24 kemer ediyor. Her pâye diğerine 3 parmak kalınlığında demir gergilerle bağlanmıştır. Pâyeler boyunca girişin üstünde bölme duvarına doğru enlemesine 7 tane genis ve sağlam kemer daha var ki, bu da dört tarafta 28 yapar.[80] Bunların üzerinde de Müslümanlıkta âdet olduğu veçhiyle yüksek kubbeler bulunmakta. Daha üstte bir şey yok artık. Bu kubbelerin hepsi de kurşunla kaplı. Büyük kenar duvarından avluya doğru bir yağmur suyu oluğu iniyor. Avlunun dört tarafında beden duvarı boyunca 42 tane tonozlu küçük

hücre inşa edilmiştir. Hücrelerin her biri 16 ayak uzunluğunda ve 16 ayak genişliğindedir. Hücrelerin birinden diğerine pencereden geçiliyormuş gibi geçilebilir veya sürünerek girilebilir. Zira hücrelerin ara duvarları tek tuğla ile örülmüştür. Her hücrenin yine tuğla ile örülmüş küçük bir ocağı var. Hücrelerin hepsi de Macaristan'daki tütsüleme odaları gibi kapkara isli ve sıvasız. Ayrıca haşarat dolu. Zemin de tuğla ile döşenmiştr. Âdetleri veçhiyle hücrelerin dört duvarı da önce hımış ile, yani önce çıtalarla çatılmış sonra duvar olarak örülmüştür. Her hücrenin yerden aşağı yukarı yarım arşın yükseklikte iki penceresi var. Bu sayede içeriye biraz ışık girebiliyor. Hücreler, bizim memlekette kalın duvarları sağlam evlerde olduğu gibi kemer ile örtülü değil. Ancak enlemesine tahta döşeli tavanlar görülüyor. Pencereler 1 1/2 arşın yüksekliğinde ve 1 arşın genişliğinde. Pencerelerden biri kapının karşısında olup sokağa bakıyor. Pencerelerin hepsi de taştan yapılmış ve hapishane penceresi gibi demir parmaklıklarla örülmüştür. Öyle ki, insan doğru dürüst etrafa bakamaz. Pencerelerin dış tarafında tahta kafesler var. Bu şartlar altında bir karış ötesi bile görülmez. Türkler dışardan içerisi görülmesin diye evlerin pencerelerini kafesli yaptırıyorlar. Pencerelerde cam yok. İnsan çok sıkılıyor. Benim oda hiç hoşuma gitmedi. Odanın penceresini tamir ettirdim. Yeşil ile boyattım ve mumlanmış bez geçirttim. İkinci pencere kapının yanında, koridora bakıyor. Taş söveleri yok, âdi tahtadan bir çerçeve yapılmış. Yukarıda sözünü ettiğimiz odaların kapıları da âdi tahtadan yapılmıştır. Öyleki, yüksek üst kısmı içbükey şeklinde ve kalın taş söveleri olan pencereler çok nadir. Koridorda şöyle delikler var. Bu delikler üzerine bakır bakraçlarla çorbalarını koyuyorlar. Kervansarayın mutfağı yok. Türklerin neden mutfak yapmadıkları anlaşılıyor. Bir çok kimse imarethanelerden yiyor veya basit yiyecek, sebze ve meyvelerle yetiniyor.

Beden duvarından başka merdivenler binanın dört tarafından sokaklara iniyor. Çatı düz ve kiremitle örtülü. Türklerin kiremitleri dümdüz. Bunları birbirine kireçle tutturuyorlar. Tirol'da olduğu gibi, kiremitleri yan yana düz olarak diziyorlar.

Türklerin çatılarının altında ayakta yürünmez. Zira orada boş bir kısım ve ayn bir zemin yok. Binanın çatı kısmında saçak da yok. Öyle ki, burada kedi bile dolaşamaz. Ancak fareler sürünerek gezebilirler. Koridorun bir ucunda kendi tarzlarında yapılmış 8 tane apteshane var. Türklerden birisi oraya gittiğinde satın aldığı kölelerinden biri ona bir ibrik içinde su götürür. Üstü kirlenmiş çocuk misali orada bu su ile kıçının her tarafını iyice yıkar. Ne güzel şey böyle! Bir de biz Hristiyanlara karşı öğünürler!

Katzianer'in[81] uğradığı yenilgiden sonra 6000 veya daha fazla esir alıp bu kervansaraya koymuşlar. Duvardaki yazılarla kazılmış işaret ve haç resimleri herhalde o zamandan kalma. Anlaşılan bu esirler burada sığırlar gibi üstüste yatmışlar. Avluda, ahırda, koridorlarda, odalarda, her tarafta. Hattâ duvarlar arasındaki demirlere tahtalar uzatıp üzerinde yapılan ranzalara yerleştirilmiş olabilirler. Aşağıdaki şu yazıyı bir mermer taştan kopya ettim. Ahırın duvarına oyulmuş ve bozulmadan kalmış. Kolaylıkla okunabiliyor:[82]

Yukarıda anlatılan kervansarayın yerinde 50 yıl önce güzel bir Rum kilisesi varmış. Ali Paşa bunu temelden yıktırıp yerine görüldüğü veçhiyle güzel ve muazzam bir kervansaray ile karşısına cami yaptırmış. Fakat Türkler âdetleri üzere burada antik devre ait hiç bir şey bırakmamışlar. Bir Hristiyan herhangi bir yerde eski devirlerden kalmış bir sütuna yaklaşıp yakından tetkik etmek ve okumak isterse, Türk, ister Müslüman ister dönme olsun, bir zabtiye gibi ellerinde taşımayı âdet edindikleri sopa ile dövmeye başlar. Bunlar padişahın adamlarıdır. Adı geçen Ali Paşa, yukarıda bahsettiğimiz camiyi, öldüğü gün camiye bitişik bahçe içine defnedilmesi için yaptırmış. Zira padişahların mezarları cami veya mesçitlerin avlusunda yahut

bahçesindedir. Tabutlar içinde toprak üstünde gayet süslü ve altınla kaplı sandukalarda gömülüdürler. Sandukaların baş tarafında, Türklerin dilinde kavuk denilen beyaz bir sargı vardır. Bu mezarların başında dinine çok bağlı bir iki bekçi bulunur. Bunlar mezarlara bakar ve hergün tülbent gibi ince kavuğu yeniden sararlar. Ali Paşa İran harbinde Türklerin Kızılbaş dedikleri İran şahı tarafından öldürüldü.[83])

Kervansarayın giriş kısmının yan duvarlarında üstü kurşun kaplı, duvar kadar geniş, meyilli bir saçak ve bunun altında 3'er kulaç genişliğinde 10 dükkân var. Buralarda çeşitli zanaat sahipleri oturuyorlar. Dükkânlar şöyle böyle tahtadan yapılmış alelâde hücre gibi yerlerdir. İnsan ister yaya, isterse at üzerinde olsun bu meyilli saçak yüzünden buradan geçerken dışarıyı göremez. Bu da gösteriyor ki, Türkler bu saçağı keyif için değil, içerde oturanlar sokağı görmesin diye yapmışlar. Sanki bu insanlar esirmiş gibi.

Bu kervansarayda haşmetli Roma Cermen kralının elçileri bir nevi hapis hayatı yaşamakta. Gerçi gerek elçilerin, gerekse maiyetlerinin ve hizmetkârlarının her türlü ihtiyaçları sağlanıyor, ama serbestçe çıkıp dolaşamıyorlar. Padişahın görevlendirdiği birçok çavuş denilen kimseler var. Bu çavuşlar bizdeki profoslara[84]), gardiyanlara benzerler. Bununla beraber hademe, odacı gibi olanları da vardır.

Budin'den İstanbul'a doğru yola çıkarken Tuygan Paşa yanımıza bir çavuş ile iki yeniçeri katmıştı. Bunlar kaşarlanmış, hilekâr, hinoğluhin kimselerdir. Hemen hepsi de genç yaşta Hristiyan memleketlerden devşirilmiş, yahut da harplerde esir düşmüş ve sünnet edilerek Türk olmuşlardır. Harplerde bunlar öteki Türklerden daha kötüdür. Hristiyan esirleri asla serbest bırakmazlar. Zira kendileri bizzat köledirler ve kölelikten başka bir şey bilmezler. Fakat hepsi de padişahtan gündeliklerini muntazaman alırlar. Bunların haddi hesabı yoktur. Bizde böyle bir şeye inanılmaz. Bir defa gelip birliğine katılan bir daha ayrılmak istemez. Menfaatı uğruna anasını babasını unutup inkâr

eder. Tıpkı Bosnalı bir domuz çobanı iken padişaha damat olan Rüstem Paşa gibi. Rüstem Paşa'nın kardeşi Sinan Paşa da böyledir. 1514 yılında padişah İran şahına karşı sefere çıkarken onu İstanbul'a şadaret kaymakam olarak bıraktı. Bunların hepsi de çiftçi çırağı idiler. Yine de öyledirler. Böyle insanlar şerefe az itibar ederler. Zira kendilerinde yok ki. En küçüğünden en büyüğüne dek herkese despotça davranırlar. Velhasıl işini yoluna koymasını bilen, domuz çobanlığından paşalığa yükseliyor. Fakat bir de mazul[85] olursa bütün görevlerinden yoksun kalır ve boşta gezen biri olur. Yukarıda bahsedilen Budinli çavuş, bütün yolculuğumuzda bize kılavuzluk etti. Öğle vakitleri ve akşamları bizi çitlerin ve ahırların civarında yer bulup yerleştirdi, karnımızı doyurdu. Bizler de ne bulduksa onunla yetinip memnun olduk. Bazen de koyunlar gibi birimize sokulup geceyi geçirdik. Bu çavuş, nereye vardıksa, köy, kasaba ve şehirlerde derhal halkla ilişki kuruyor ve her istediğini yaptırtıyordu. Türkiye'nin her yerinde halk çok itaatlıdır. Büyük şehirlerde dahi polis falan yok. Padişahın askeri olan yeniçeri ne isterse genç, ihtiyar herkes tarafından kayıtsız şartsız yerine getiriliyor. Hiç kimse bu isteğe karşı çıkmıyor. Hiç bir yabancıyı çavuşsuz padişahın yanına veya onun gittiği herhangi bir yere bırakmıyorlar. Yukarıda adı geçen padişahın kervansarayında bizi böyle bir çavuş korudu. Bütün gün, yaz kış sabahın erken saatlerinden itibaren kapının önünde, elinde büyük bir sopa ile otururdu. Emrinde alış verişe yollamak için iki hademe vardı. Ondan izinsiz hiç kimse bir yere gidemez. Bizlerden biri dışarıya çıkıp dolaşmak veya alışveriş yapmak istese bu hademelerden birisi ile beraber gitmeye mecbur idi. O bize arkadaşlık ediyor, beraber dolaşıyor, fakat dışarıda fazla kalmamıza, hele geceyi geçirmemize müsaade etmezdi. Bir kaçımızın bir arada kendi başımıza şehirde uzun boylu dolaşmamıza izin verilmezdi. Haşmetli Avusturya kralının elçisi düşman olarak kabul edildiğinden esirlerden farksız telakki ediliyordu. Çavuşun müsaadesi olmadan hiç kimse içeriye de alınmıyor. Bunlar içeriye girecekleri zaman çavuşun eline bir kaç akçe sıkıştırıyorlar. İçeride bir şeyler satmak için gelenler de yine çavuşlara para veya başka bir şey-

ler veriyorlardı. Biz de yalnız başımıza dışarıya çıkmaya izinli olmadığımız için ben dışarı çıkarken çavuş yanıma bir uşağını katardı. Her dışarı çıkışım bana 7-14 akçeye malolurdu. Yabancıların böyle yalnız olarak dışarıya bırakılmamalarının bir sebebi vardı. Çünkü yabancılar hemen kaçırılıyorlar ve gemilere satılıyordu. O sıralarda Polonya sefirinin iki hizmetlisi kaçırılmıştı. Halbuki padişah bunları soylu kişi olarak kabil etmiş, sipahi yapmış ve beraberinde harbe götürmüştü. Esir edildikten sonra dinini terkedip Müslüman olmaya mecbur kalmış. Macar, Hırvat, Sırp, Eflaklı, Alman, İspanyol vs. gibi bazı mühtediler ihtiyat ve korku ile kervansaraydan içeri bırakılırlar. Çavuş gazete ve mektuplara büyük ilgi gösterirdi. Haberleşmede ulaklar vasıtasıyla mektup gönderme âdet değildir. Elçiler dahi açıktan harice mektup göndererek haşmetli krala haber ulaştırmazlardı. Bir defa haşmetli kral mektup yolladığında özel bir ulak, Budinli bir çavuşun refakatında içeri girmek istedi, fakat Kaymakam Paşa buna izin vermedi. Bunun üzerine çavuş kapı önüne gelmiş olan kimseleri hiç konuşturmadan uzaklaştırdı. Geceleri çavuş atına binip evine gittiğinde kapıyı kapattırır ve iki yardımcısını içeride bırakır. Gündüzleri çavuştan korktukları için içki içmeyen bu yardımcılar bütün gece şarap içip sarhoş olurlar.

İstanbul'a yaklaştığımızda elçiler bütün adamlarını ve atlarını sayıp kaydettirdiler ve bir tezkere ile filanca paşaya bildirdiler. Bunun üzerine padişah da bir emirname ile elçilerin nasıl kabul edileceğini, onlara yeme, içme vs. ihtiyaçları için neler verileceğini belirtti.

Buna göre bizim her iki tarafta da, yani Piskopos ve Say Frentz nezdinde kaç kişimiz ve ne kadar atımız olduğu şu şekilde tesbit edildi:

1. Budin Piskoposu Herr Antonio Wrantio nezdinde :
2. Dwyri Mihal, kafile başkanı
3. Todor, kayıkları idare eden bir kaptan
4. Godoki Gabor, iki atlı husar

5. Critof, onun hizmetkârı
6. Olah Yorg, bir atlı husar
7. Ballag Lukaczsch, iki atlı husar
8. Janczi, onun seyisi
9. Niclosch, rahip yahut papaz
10. Peter, bir atlı imrahor (baş seyis)
11. Oczawit Janusch, iki atlı husar
12. Ambrosch, onun seyisi
13. Vrban, üç atlı arabacı (coczy)
14. Waykay Tomasch, üç atlı arabacı (cozcy)
15. Andras, berber
16. Niclosch, aşçı
17. Hans usta, aşçı yamağı, Kranjli
18. Wyda, dört atlı bir arabacı
19. Jorg, onun seyisi
20. Panl, dört atlı bir arabacı
21. Vrban, onun seyisi
22. Balasch Welky, kâhya
23. Jo. Belsius, kâtip[86]
24.
25. Dalmadi Andrasch, kapıcı
26. Andrasch, odacı
27. Marton, odacı
28. Janczy, bir delikanlı, sofracı[87]
29. Lukaczsch, terzi
30. Onun çırağı
31. Ve ben Dernschwam, (üç araba atımla bütün masrafım bana ait olmak üzere)
32. Lenhart Tenk
33. Imre, arabacım

Toplam: 33 kişi ve 27 at,

1553

1. Say Frenczen nezdinde:
2. Naid İmre, gemi kaptanı (22 Mayıs 1555'de Amasya'da Müslüman oldu.)
3. Kun Benedig, bir weyda tayfa
4. Sabo Lasslo, bir weyda tayfa
5. Diakowit Jorg, bir husar
6. Naidlrehwan, onun hizmetkârı
7.
8. Imre, onun diğer hizmetkârı
9. Barani Janasch, imrahor (başseyis)
10. Sryami Jorg, bir husar
11. Janusch, onun hizmetkâarı
12. Farkasch Gaspar, bir husar
13. Gaspar Pap, bir papaz (yolda bize katıldı)
14. Niclosch, berber
15. Marco, aşçı, devşirme
16. Lippai Demeter, üç atı olan bir arabacı
17. Molnar Mathiasch, dört atı olan bir arabacı
18. Peter, onun seyisi
19. Tot Marton, arabacı, devşirme
20. Olah Iwan, onun seyisi, devşirme
21. Gergel, altı atı olan bir arabacı
22. Tolnai Mathiasch, onun piştarı
23. Balkoni Laslo, çoban, kâhya
24. Marton, kâtip
25. Kvennesch Jannusch, bir tayfa
26. Janusch Sibenbirger, Erdelli Janisch
27. Balasch, seyis
28. Toeke Imre, odacı
29. Buda Hasy, odacı
30. Gaspar Scharlkezi, odacı
31. Mathiasch, devşirme, çamaşırcı

Toplam: 31 kişi ve 25 at
Her iki grubun toplamı ise, 64 insan ve 52 attan ibarettir.

25 Eylül 1553'te Sekal Peter, Haşmetmeap Kral Hazretlerinin Padişaha ve elçiye yazmış olduğu iki mektupla geldi. Sinan Paşa, mektupları Halep veya Antakya'ya padişaha yolladı. Fakat Peter'i bırakmayıp İstanbul'da alıkoydu. 22 Ocak 1554'de de Budinli bir çavuş gene Haşmetmeap Kral tarafından Padişaha ve elçilere yazılmış olan mektuplarla 20 gün yolculuktan sonra İstanbul'a geldi, ama bu defa çavuş Padişahın mektubunu bizzat kendisi götürdü. 25 Mart'ta çavuş Padişahın mektubu ile döndü ve bulundukları yerde daha kalacaklar mı, yoksa ne yapacaklarını bilmeyen elçilere verdi. Bu mektupta yukarıda adlarını yazdığımız personele aylık erzak olarak Padişahın belirttiği şeyler şöyle idi:

90 koyun. Çavuş her ay bundan sekizini kendisi için alıyordu. Elçiler bu koyunlardan haftanın beş gününde 14 tanesini kestiriyorlardı. Böylece ayda 56 koyun kesiliyor ve geriye kalan 26 koyunu da tanesi 22-24 akçeye satıyorlar ve parasına cuma ve cumartesi günleri ile yortu günleri için balık aldırıyorlardı. Bunun dışında diğer istihkaklar şunlardı:

Ayda:
150 adet tavuk, 120 okka[88] yağ, 120 okka bal, 90 okka şeker, 240 okka soğan, 60 okka sirke, 120 dirhem[89] safran, 600 dirhem biber, 30 kile[90] pirinç, 1 kile tuz ve günde 12 metra[91] şarap. Çavuş, ayrıca her gün meyhaneden 2 fıçı ile 2 metra daha şarap getiriyordu. Günde 50 akçelik ekmek veriliyordu. Bu 50 akçenin 6 akçesini çavuş kendisine alıkoyuyordu. Geriye kalan 44 akçe ile günde 88 adet ekmek alınıyordu. Her bir ekmek bir kişiyi bütün bir gün doyuracak büyüklükte idi. Tavukların 8 tanesini de çavuş kendisine ayırırdı. 90 tane kalın mum veriliyordu. Bunların 3 tanesi 1 1/2 okka geliyor ve ayda 24 akçe ediyordu. Günde bir sam, aşağı yukarı iki dolu çuval arpa. Her çuval 10 kile alır. Bu da ayda takriben 4 kantar[92], yani 176 okka eder. 1 kantar 44 okka, 1 okka 400 dirhem, 100 dirhem ise 1 pfundtdur. Günde 3 sam su. 1 sam su 2 akçeye. Bu su günde bir arabanın götüreceği kadar olup her gün arabayla getiriliyordu. Sonraları 8 günde ancak 4 araba

su gelmeye başladı. Zira ot ve saman pahalı imiş. Hayvan gübresini kurutup artık samanlarla birlikte usulüne göre karıştırmak suretiyle kuruluk olarak atların altına serpiyorlar. Bal ve yağ o kadar boldu ki, fazlası satılıp balık alınıyor ve böylece tatil günlerinin masrafı karşılanıyordu. Şeker, pirinç ve mum da pek çoktu. Para ödemeden yemek yiyen birisi bunlardan bir araba dolusu artırmıştı. Fakat artırılan şey para verip de bir yerden başka bir yere taşımaya değmezdi. Astarı yüzünden pahalı olurdu. Çavuş arpadan da, beğendiği cinsten olursa, bir sam kendisine ayırırdı.

Elçiler bana üç atım için arpa vermediler. İlk zamanlar herkesin kendi atı için yolda yem satın aldığını görünce, yem durumunun kötü olduğunu ve bana ne ot, ne de arpa verilmeyeceğini düşünerek bütün yol süresince atlarımın yemini kendi paramla satın aldım. Elçiler de İstanbul'da yem bulmakta zorluk çektiklerinden şikâyet edince atlarımı kendi hesabıma beslemeye devam ettim. Bu sıralarda bize verilen erzakın her bir kaleminin çarşıdaki fiyatı aşağı yukarı şöyle idi:

Bir koyun 22, 23, 24 akçe. 90 koyun 22 akçeden 1980, bir tavuk 4 akçe, fakat biraz şöyle iyiceleri 5 1/2, 6-6 1/2 akçe. 150 tavuk 600 akçe eder. Bir okka yağ 6 akçe. 120 okkamız 720 akçe eder. Yağ Tataristan'ın Kaffa[93] (Kefe) şehrinden geliyor. Deri tulumlar içinde gemilerle naklediliyor. Yazın sıcaktan yağlar erirse tulumları denize atıyorlar. Bu suretle eriyen yağ tekrar katılaşıyor. Lezzetsiz, nahoş, acımtırak bir yağ. İnek, koyun, manda ve at sütü gibi bir çok sütlerin karışımından yapılıyor bu yağ. Hepsi de öyle kötü bir lezzette ki, insan bunu yiyince inek yağından nefret ediyor. Yahudiler Türklerin yediği bu yağı yemiyorlar. Onlar yalnız koyun yağı yiyorlar. Bu yağ bembeyaz. Köylerde kendileri yapıyorlar. Bu iş için hususi adamları var. İki kişi bu yağı dövme suretiyle çıkarıyorlar. Türkiye'de fazla inek olmadığı için,Macaristan, Almanya ve Bohemya'da olduğu gibi bol miktarda tereyağı yapılmıyor. Meralardaki çayırlar da boş yere kuruyup gidiyor. Bu yüzden de iyi kuru ot pahalı oluyor. Türkler, sütü, çökeleği, beyaz

yumuşak peyniri ve yoğurt adını verdikleri tuzlu sütü çok seviyorlar ve bol bol yiyorlar. Adi balın okkası 4 1/2 akçe. 5-6 akçeye de var. Beyaz balın okkası ise 10-12 akçe. Bir aylık 120 okka bal, okkası 5 akçeden hesaplanırsa, 600 akçe eder. Bal Türklerde çok makbul bir yiyecek. Bütün yemeklere koyuyorlar. Su içerisine de katıyorlar. Buna şerbet diyorlar. Normal şekerin okkası 17 akçe. Beyaz ufak billur şekerin okkası 18-20 akçe. 90 okka 17 akçeden 1530 akçe eder. Soğanın 4-5 okkası 1 akçeye. 4 okkası 1 akçeden hesab edilirse, 240 okka soğan ayda 60 akçe eder. Bir kilinder[94] yahut da pint[95] sirkeyi -ki bu ağırlık olarak 2 okka gelir- 2 akçeye veriyorlar. Böylece 60 okka sirke ayda 120 akçe tutar. Balmumunun 1 okkası 12 akçe, hazır mum 16 akçedir. 3 mum 1 1/2 okka gelir ve ayda 45 okka mum, okkası 16 akçeden 720 akçe eder. Çavuş kendisine her üç günde 1 adet mum ayırır. Safran iki çeşit : İyisine yeşil schari[96] denir. Dirhemi 2 akçedir. Bunun 120 dirhemi 1 okka hesab edilir. Adi safrana da schres[97] adı veriliyor. 400 dirhemi her zaman olduğu gibi bir okka hesab edilir. Bu duruma göre iyi safranın okkası 240 akçe tutmaktadır. 1 okka biber 45 akçedir. 600 dirhemi 1 1/2 okka eder ki, bu da ayda 67 1/2 akçe eder. Pirincin kilesi 10, 11 - 12 akçedir. Mısır'ın İskenderiye şehrinde birçok gemi pirinç getirir. O zaman her taraf pirinçle dolup taşar. Pirincin 5 kilesi bir çuvalı doldurur. Bir at iki çuval pirinç taşır. 1 kile 1 Viyana meczen'inden[98] biraz azdır. Şu halde 5 kile 4 Viyana meczeni eder. Böyle bir çuvalı bir insan merdivenden yukarıya sırtında taşıyabilir. Şayet çuval arpa dolu olursa daha rahat taşınır. Ayda 30 kile pirinç, kilesi 10 akçeden 300 akçe eder. Tuz üç çeşittir: Transilvanya'dan gelen kaya tuzunun 150 dirhemi 1 akçedir. Göllerden veya denizden elde edilen iyi beyaz tuzun 1 kilesi 12 akçedir. Gri tuzun kilesi ise 9-10 akçedir. Bir aylık tuz sarfiyatımız 1 kile, 12 akçe etmektedir. Padişahın müsaadesiyle her gün Rumların getirdiği şarap iki fıçı içinde 10 metra'dır. Aslında günde 12 metra şarap gelmesi lâzımdır. Fakat çavuş iki metranın parasını kendisine ayırıyor. Emi (Emin)[99] veya ambar memuru 1 metra şarap için 10 akçe öder ki, bu da ayda 3360 akçe tutar. Bu şarap iyi de-

ğil. Sulu bir şarap olup yazın da nerdeyse sirke haline gelir. Taşrada iyi şarabın metra'sını 9, 10-12 akçeye veriyorlar. Hepsi de kırmızı, boyanmış şaraptır. Memlekette âdet olduğu vechiyle beyaz bir toprak şiraya katılıyor. Bu toprak alçı veya kirece benzer. Her tarafta şehirlerde satılır. Güya şarabı iyi muhafaza edermiş. Ama bu tarzda yapılmış şarap ilk içişte yabancılara nahoş, acı geliyor. Boğazı yakıp geçiyor. 1 metra 4 kilinder veya ölçektir. Her şey ağırlığa göre hesaplanıyor. 1 kilinder şarap 2 okka gelir ki, böylece kimseyi aldatmak da mümkün olmuyor. 1 1/2 Viyana 8'liği veya ölçeği 1 kilindere eşittir. Ben kendi mataramla ölçtüm. Her biri 3 Viyana seydel alıyor ve tam yarım kilinder tutuyor. Şu halde 6 Viyana seydel'i 1 İstanbul kilinderi veya ölçeğidir. 1 kilinder iyi misket şarabını 4 veya 5 akçeye ve 1 kilinder malvasia şarabını da 3 akçeye satıyorlar. 1 kile arpa 4 veya 5 akçedir. Saraydan her gün 10 kile arpa veriliyordu. Kilesi 5 akçeden ayda 1400 akçe yapar. Türkiye'de yulaf yok. Türkler atlarına yalnız akşamları pek az miktarda yem veriyorlar. Bir at, 10 kileyi 10 çuval içinde deniz kenarından yukarıya şehre taşıyor. Bir kişi bu yükü merdivenlerden zor çıkarır. Her elçi atları için haftada 35 kile arpa alıyor. Çavuş da bir kile kendisine ayırıyor. Mutfak için saraydan her gün 2 sam odun geliyor. Bu, bir atın taşıyacağı miktar, aşağı yukarı 4 kantar vardır. Dışarıda satmak için dolaştırılan kuru odunun bir sam'ı üç kantar gelirmiş. Bu da aşağı yukarı 2 1/2 Macar kantarına eşittir. Neusohl'dan Krakow'a atlara yüklenerek sevk edilen bakıra bir beygir, iki beygir bakır dendiği gibi burada da bir yük, iki yük odun deniliyor. Böyle bir at yükü odunu 7 akçeye veriyorlar. Fakat padişahın odunu iri, iyi odundur. 1 sam'ı 10 akçe hesap edersek, ayda 28 sam odun 280 akçe eder. Kış için hizmetkârların odasına saraydan odun verilmedi. Elçiler de hiç bir şey vermediler. Soğuğa dayanamayanlar veya üşümek istemeyenlerden parası olanlar bizzat odun satın almaya mecbur kaldılar. Ben de bütün kış boyunca Paskalyaya kadar odunumu kendim satın alıp yaktım. Bir tam çeki kadar odun gitti. 6 weyda (tayfa) da kendi aralarında para toplayarak biraz odun aldılar. Diğer uşaklar ve seyisler de yardımlaşarak başlarının ça-

resine baktılar. Her ne kadar İstanbul'da hava Avrupa'ya nazaran daha az soğuk ise de yine de kış aşağı yukarı 2 ay devam ediyor. Fakat rutubetli hava yabancılara dokunuyor, ağrı sızı eksik olmuyor. Etrafa kar yağdığı zaman İstanbul'a yağmur yağıyor. Bununla beraber 3 defa kar yağdı. Bir defasında 1 1/2 parmak kalınlığında idi. Fakat bu kar da öğleye doğru eriyip ortadan kalktı.

Sarayın verdiği günlük ekmek parası 50 akçe idi. Bu parayı erzak memuru Rum ekmekçiye öderdi. Ama çavuş her gün bu paranın 5 akçesini kendine ayırdı. Bu durumda 50 değil, 45 akçe ödenmiş olurdu. Ekmek şehrin her tarafında buğday ununundan hazırlanır, oldukça beyaz ve tuzsuzdur. Fırında pişirilir. Türkler daima taze ekmek yemek istedikleri için fırıncılar genellikle her gün çıkaracakları ekmeklerin miktarını ertesi güne kalıp bayatlamasın diye iyi ayarlamak zorundadırlar. Normal olarak 2 ekmek 1 akçedir. Ama ellerinde bayat ekmek kalırsa 3 ekmeği 1 akçeye satmaya mecbur kalıyorlar. Fırıncılar, biriken bayat ekmekler satılsın diye salı günleri katiyen ekmek çıkarmıyorlar. İstanbul'da Viyana ve Budin'de olduğu gibi küçük sandviçler yapılmıyor. Fakat bir başka çeşit ekmek, yağlı ekmek veya başka biçimde boğaça gibi bir şeyler yapıyorlar. Ayrıca üzeri tüylü gibi veya leke leke pastaya benzer bir şeyler de yapıyorlar.

İstanbul'un karşısındaki Galata'da -İstanbul ile Galata, Buda ile Peşte gibidir- Venedik tarzı beyaz sandviç yapılıyor. Büyüklükleri Augusburg'da olduğu gibi. Küçük, beyaz, yuvarlak sandviçlerin 5 tanesini 1 akçeye satıyorlar. Bu sandviçlerin 4 tanesi bir arada pişiriliyor ve her sandviç (simit) enine ve boyuna kesildiğinden ortasında bir haç beliriyor. Tanesi 1 akçeyedir. Ayda 1400 akçe yapıyor. Su, mutfak için saraydan günde 3 sam getiriliyordu. Beher sam için saray 2 akçe ödemekteydi. Su, şehire hariçten kaynaklardan su yolu ile getiriliyor. Bu su, vaktiyle Bizans imparatorları tarafından çok miktarda dağlardan ve vadilerden, bugün Roma'da taş köprü ve kemerler üzerinde döşenen su boruları ile getirildiği gibi getirilmiş. İstanbul'un

birçok yerlerinde de böyle yüksek kısmen yıkılmış eski kemerler görülüyor. Şimdi su getirilen borular, çömlekçi toprağından pişirilerek yapılmış ve birbirine eklenmiş künklerden ibarettir. Bunların benzerini 1529'da Erdel'de Tornberg'de görmüştüm. O zaman eski, yıkılmış yerlerden kazarak bulduğum bu künkler kum dolu idi. Fakat birbirlerine beyaz lökün ile gayet güzel tutturulmuşlardı. Öyle ki yerin altında bir gün kalmış gibi idiler. Halbuki İmparator Hadrianus zamanından önceki devre ait idiler. Macarlar, Attila'lariyle oraları harebeye çevirmişlerdi. Gerek İstanbul'daki, gerekse Erdel'deki künklerin boyu 1 Viyana eln'inin (tahminen 1 arşının) 3/4'ü kadardır. Bu yuvarlak künkün içine bir erkeğin baldırı girebilir. Yukarıda bahsedilen suyun pek çok satıcıları mevcut. Sucuların öküz derisinden yapılmış özel tulumları vardır. Bunlar, hayvan semerinin her iki tarafına sımsıkı asılmıştır. Her tulumun yukarıya gelen kısmında matraya benzer, dar, huni şeklinde, kaplara su doldurmak için genişçe ve çıkık bir deliği vardır. Her iki tarafa da ayrıca birer deri torba asılmıştır. Tulumların atın kuyruk tarafına doğru olan arka kısmında uzun, el genişliğinde birer hortum bulunmaktadır. Bunlar da her iki tarafta asılı duruyorlar. Sucu su boşaltacağı zaman tulumu aşağıya doğru sarkıktır. Kovaya benzeyen deri torbanın içine sokar. Tulumlar o kadar çok su alır ki, nerdeyse bir at zor taşır. Bir aylık su parası 168 akçe tutar. Padişahın böyle deriden yapılmış birkaç bin su tulumu varmış. İran seferine çıktığında, şayet birkaç gün su bulunmazsa, bunlardan faydalanılırmış. Bir atın taşıdığı böyle iki su tulumunun her biri 4 dukata satınalınabilir. İki su tulumu aşağı yukarı 14 metra alıyor ki, bu da 4 kilinder eder. Bir kilinder 2 okkadır. Bu da 2 1/2 pfund[100] eder. Bu durumda bir tulum 285 pfund su alıyor demektir.

Ota gelince, saraydan her hafta 8 koçu arabası ot veriliyor ve her araba alabildiği kadar, yani atların çekebileceği kadar doldurduluyor. Ot çok pahalı. Dışarıda bir araba otu 100 akçeden aşağı almak mümkün değil. Saraydan alınan ot miktarı ayda 2800 akçe tutmaktadır. 1553 yılının Ağustos ayından

1554'ün ..... kadar bu ot muntazaman verildi. Fakat otun bir kısmı telef olup gittiği için bu miktarın yarısı istenmedi. Zaten yaz aylarında ota kışın olduğu kadar ihtiyaç da yoktur. Zira yazın gübreler ve ot artıkları her sabah dışarıya çıkarılıp güneşte kurutulduktan sonra akşamları tekrar içeriye alınıp atların altına serpiliyordu. 1554 yılının ekim ayından itibaren her gün iki ölçek ot verilmeye başlandı.

Verilen erzakın tamamını değerlendirirsek dışardaki normal fiyatla ayda 16577 akçe tutar. Bu yekünü altınla ifade etmek gerekirse: 57 akçe bir Macar altın florini olarak kabul edildiğine göre 290 altın florin ve 47 akçe eder. Günlüğü 592 akçe gelir. Bir yılda ise 198924 akçe tutar. Buda beheri 57 akçeden 3489 altın florin ve 51 akçe eder.

10 Eylül 1553'te bir pazartesi günü Türklerin bayramı idi. Bu bayram onların paskalyasıdır. Önce dört hafta boyunca bütün gün oruç tutuyorlar. Akşam güneş batıp yıldızlar çıkınca yemeye başlıyorlar. Gece sabaha kadar her şeyi yiyorlar. Oruç ayı 29 Ağustosta gökteki aya göre başladı, 10 Eylülde yeni ay görününce sona erdi. Ayın ne zaman yeni olduğunu bilmiyorlar. Herhangi bir hoca veya müftü ilk defa yeniayı görür ve bunu tanıklarla ispatlarsa kendisine birkaç duka altını hediye ediliyor. Bütün ramazan süresince minarelerin etrafında asılı kandiller sabaha kadar yanıyor. Oruç ayında herkes gücü yettiği ölçüde iyi yemekler yiyor. Bayramlarının ne ve niçin olduğu sorulduğunda kimse buna doğru dürüst cevap vermiyor. Hocaları nasıl öğretirlerse öyle hareket ediyorlar ve bunu âdet haline getirmişler. Hiç kimse hocaların sözü dışında bir şey yapmıyor. Onlara karşı koymuyor. Ramazan bayramına büyük bayram öteki bayrama da küçük bayram diyorlar.

1553 yılının 28 Ağustos günü -Vaftizci Yahya'nın idam edildiği günün yıl dönümü gününden bir gün evvel- öğleden önce, padişah küçük oğlu kambur Cihangir ve Rüstem, Ahmet, İbrahim ve Haydar paşalarla birlikte bir gemiye binerek Safeviye

karşı (İran'a) sefere çıkmak üzere boğazı geçti. Karaya çıkarken bir aksilikle karşılaştığı rivayet edildi. Bundan sonra 18 Eylülde öğleden önce siyah akbabalar sürüler halinde, tıpkı göçmen kuş sürüsü gibi padişahın gittiği yere, Anadolu'ya doğru uçtular. Bu kuşlar şehrin içinde ve etrafında başka hiçbir memlekette görülmeyecek kadar çoktur.

11 Eylül Pazartesi günü Herr Johan Maria, haşmetmeap kral hazretlerinin yanına Viyana'ya hareket etti. Bu zat yedibuçuk yıl burada alıkonmuş ve Yedikule'ye hapsedilerek nezaret altında tutulmuş, evinde gümüş eşya ve sair nesi varsa padişah el koyup aldırmış.

21 Eylül 1553'te aslında bir Macar olan ve Dregel'de[101] kumandanlık yapan Ali Mathias, Galata'da deniz kenarındaki kulede öldü. O, Dregel'de Türklere çok sıkıntı çektirmişti.[102]

7 Ekimde şehirde eski bir kule gördüm, içine giremedim. Eski padişahlardan biri yaptırmış. Belki de onlardan birinin ikametgâhı idi. Şehrin ucunda bir yerde bu kule. Türkçede buna Yedikule diyorlar. Zira 7 tane yuvarlak kalın kule var. Aralarında ise yüksek duvarlar var. Her tarafı toplarla donatılmış. Padişahın hazinesi burada imiş. Bir saray gibi bakılıp muhafaza altında tutuluyor. Torek Balindt ve Maildt[103] ayaklarına pranga vurularak burada hapsedilmişler. Şimdi de More Laslo[104] burada tutukludur. Fakat onun ayağında pranga yok. Zira bu herif kendi rızasıyla padişahın yanında hizmetkâr olarak çalışan ve odabaşılığa kadar yükselen oğlu ile birlikte Müslümanlığı kabul etmiş. Elçiler atla geçerken onu görmeyi çok istemişler. Kapının altına kadar gelmiş, fakat onlara görünmemiş ve konuşmamış.

Meşhur Ayasofya Camii muhakkak ki yeryüzünün harikalarından biridir. Çok büyük ve cidden görkemli bir yapı. Özellikle dış görünüşü bir şehiri andırıyor. Tek başına, büyük ve yüksek bir kiliseyi andıran galeri kısmı hâlâ dimdik ayakta. Her iki ta-

rafında muhtelif renkte yüksek, kalın mermer sütunlar yahut da direkler yükselmekte, üst kısmında çepçevre güzel bir yol ve güzel sütunlar var. Buradan başka camilerden çok daha iyi etraf seyredilebilir. Bütün çevre duvarları cilâlı mermer taşlarından yapılmış. Yukarıda, kubbede altın yaldızlı resimler ve haç işaretleri hâlâ görülüyor. Fakat İsa'nın çarmıha gerilişini gösteren resmin ortası kapatılmış ve eski mihrap kaldırılmış. Galerinin ön kısmında acaip bir şekil olan Müslüman işareti var. Zemin, mavi damarlı en güzel mermerlerle döşenmiş. Bu zemin üzerinde Türk usulüne göre uzun halılar yayılmış. Bunların üstünde Müslümanlar İslâm dininin kurallarına göre ibadet ederler: Pek çok defa eğilirler, yere yatarlar, diz çökerler, yeri öperler. Önlerinde hoca veya imam durur. O, gerekli seramoniyi icra eder. Ötekiler de imamın yaptığını yaparlar.... Camiye gidip ibadet yapmak isteyen herkes önce evinde önünü arkasını, dirseklerine kadar kollarını ve kısmen de ayaklarını yıkamaya mecburdur. Bu iş için bütün mesçit ve camilerin önünde fıskiyeli güzel şadırvanlar var. Hiç kimse camiye ayakkabı ile giremez. Halbuki kendileri kirli pasaklı halleriyle içeriye girerler, o başka. Çıkarılan ayakkabıları ellerine alıp içeride yanlarına koyarlar. Bu ayakkabılara papuç diyorlar. Bu papuçlar alçak topuklu, sağlam ve rahat ayakkabılardır. Papuçların içine erkekler ve kadınlar, dizlere kadar uzanan diz tabanlı kapeza[105] adı verilen bir nevi çorap giyiyorlar. Türkler dizden aşağıya doğru uzanan pantolon giymezler. Gerçi bunlara pantolon demek de caiz değil ya. Bunlar daha çok Venediklilerin giydikleri gathia'lara[106] benzeyen şalvarlardır. Camileri girip görmek isteyen Hristiyanlar da ayakkabılarını çıkarmak zorundalar. Bir kimse caminin içinde yere tükürürse dine en büyük hakareti yapmış sayılır ve başına muhakkak bir felâket gelir. Kimlerin çakşır ve yakalıklı veya apoletli ceket giyebileceğinden ileride bahsedilecektir.

Yukarıda adı geçen caminin pek çok küçük penceresi var. İçerisi çok aydınlık. Galerinin, yani bugünkü caminin esas kısmının önünde vaktiyle cilâlı mermerden duvarları olan şimdi ise

kısmen harap ve bakımsız bir halde bulunan giriş var. Diğer kısım yıkılmış bir vaziyette. Girişin yan tarafında hücreler var. Burada geniş, yüksek bir kapı görülür. Bu kapının bakırdan dökme iki kanadı var. Çatı yuvarlak ve kurşunla kaplı. Bu muazzam yapının vaktiyle ne kadar güzel ve görkemli olduğu şimdiki durumundan bile anlaşılmakta. Bugün bu özelliği ve ihtişamı tam olarak tasvir mümkün değil.

Yukarıda adı geçen Yedikule'nin civarında kıraç bir yer var. Burada İran'a uzak olmayan ve Caramania (Karaman) diyarından gelmiş ve Caramanos (Karamanlılar) denilen bir halk oturuyor. Bunlar Hristiyan. İbadetlerini Rumca yapıyorlar, fakat Rumcayı anlamıyorlar. Dilleri Rumca değil, Türkçedir. Öteden beri Türkçe mi konuşurlar, bilmem. Şimdiki padişahın babası Selim, memleketlerini işgal edince bunları İstanbul'a getirmiş. Kuvvetli, büyük bir topluluk. Kadınları, uzun, sivri beyaz veya renkli bir başlık giyiyorlar. Bu, papanın giydiği resmi başlığa, taca benziyor. Görünümü aşağı yukarı şöyle:

Kadınlar gezmeye veya sokağa çıktıkları zaman bu başlığın üzerine göğüslerine kadar inen ince, tül gibi bir örtü örtüyorlar. Erkekleri (burada anlatım yarıda bırakılıyor) gibi dolaşıyorlar. Burada vaktiyle güzel bir kilise ve manastır varmış. Şimdi harap vaziyette. Karamanlılar ibadetlerini küçük bir kilisede kıymetli, insan boyunda tablolar var. Bunlar arasında Konstantin sülâlesinden bazı kimselerin ve Helena'ın antik kıyafetli ve isimleri yazılmış resimleri de mevcut. Yemek salonundaki İsa'nın son akşam yemeği âyinini gösteren çok sanatkârane yapılmış tablo da fevkalâde değerli bir eserdir.

22 Ekimde garip bir hayvan gördük. Buna zürafa, Türkçede zuruapa (zürafa) diyorlar. Geyik büyüklüğünde, küheylan bir ata benziyor. Araları açık sivri tırnaklı ayakları geyik ayakları

gibi. Arka ayakları, ön ayaklarından daha kısa; ince, uzun bir boynu var. Başı ise çok küçük. Hulâsa, genç bir karacayı andırıyor. Başı daima yukarı doğru kalkık. Uzun boylu bir Macar cesia'sı (süvarisi) veya mızraklı başçavuş gibi yürüyor. Yiyeceğini yerden veya yüksek bir mahalden rahatlıkla alabiliyor. Soluk bir rengi var. Vücudunda beyaz, dilim dilim ayrılmış şeritlere benzeyen kalın çizgiler görülüyor. Tüyleri bir binek atının tüyleri gibi kısa, kuyruğu ise atlas bir örtünün kenarlarından sarkan saçaklar gibi hafif tüylü ve kısadır. İki tane küçük boynuzu ve sade, küçük bir yelesi var. Çok sevimli bir hayvan. Herhalde, vaktiyle efsanede bahsedilen yarı insan, yarı hayvan mahluk bu olsa gerek. Türkler burayı almadan önce Bizans imparatorlarının ikametgâhı olan eski ve harap bir sarayda yüksek bir kubbenin altında duruyor. Bu hayvandan başka iki tane fil yavrusu gördük. Bunlar da bekçiler tarafından kaldıkları yerden dışarı çıkarılmışlar. Bekçi ilk önce elinde çıngıraklı meşin bir top tuttu. Fil hortumu ile topa bir vurup onu havaya fırlattı. Sonra bekçi topu filin hortumuna verdi. Bu defa fil topu sıkıca tuttu ve sanki eliyle yapıyormuş gibi çıngırağı çalmaya başladı. Bekçi file yatmasını emretti. Fil yere yattı, yan döndü, otların üzerinde yuvarlandı. Yine bekçinin emriyle çömeldi, diz çöktü. Daha sonra bekçi küçük bir sopayı fırlattı. Fil onu getirip bekçinin eline verdi. Velhasıl bu koca fil topla, sopa ile birçok marifetler gösterdi. File burra[107] (boru) diye seslenince, fil sanki büyük bir borazan ötüyormuş gibi bağırmaya, sesler çıkarmaya başladı. Buna Latincede barritus, Türkçede boru deniyor. Bundan başka eski, harap bir kilisede şimdi leopartlar, kaplan, vaşaklar, ayılar ve daha birçok vahşi hayvanlar bulunduruluyor.

Türklerin kendilerinin kullandığı ve birbirine ikram ettikleri çeşitli maslak[108] (uyuşturucu madde) var. Onlar herkesin önünde şarap içmezler. İçkiden sarhoş olurlarsa mahkemeye götürülüp dövülürler, cezalandırılırlar. Bu yüzden uyuşturucu madde almak suretiyle neşelenirler, cesaret kazanıp dellenirler. İçtikleri su onlara ne neşe verir, ne de can sıkıntısını giderir. Uyuşturucu madde alanlar bilhassa deliler ve farfara sahte kaba-

dayılardır. Bunlar sınırlara gönderilir. Azizlik olsun diye birbirlerine maslak içirirler. Maslak dediğimiz bu nesne, yeşil bir toz, kuru kenevir yapraklarından yapılmıştır. Buna haranlık[109] (hayranlık) veya asarar (esrar) deniliyor. Kenevir lezzetinde, her yerde bulunur ve satmak için dolaştırırlar. İstanbul'da diğer uyuşturucu bir madde de çok seviliyor. Buna afyon adını vermişler. Bu da her tarafta dolaştırılıp satılıyor. Haşhaş usaresinden yapılıyor. Bunun nasıl yapıldığını hekimler öğrenir, bilirler. Ben de Ruellio'da[110] okumuştum. Afyonu daha çok avam tabakası kullanıyor. Bunlar, renksiz, yüzleri soluk, ölü gibi sapsarı kimselerdir. Sanki hiç uyumamış gibidirler. Akılları başlarında değil. Afyonu bir kere kullanan kimse ona alışıyor ve her gün bir mercimek veya kenevir büyüklüğünde almak istiyor. Afyonu fazla kaçınıp derin bir uykuya dalan kimsenin burnuna afyon tutulup çektirilirse derhal derin uykusundan uyanır. Türkler arasında afyon kullanma çok yaygındır. Anadolu'dan veya Arabistan'dan getiriliyor. Türkler hayranlık içip zıvanadan çıkan kimseye hayranım diyorlar. Tatule (tatula, şeytanotu) eczanelerde bulunuyor. İspanyol biberine benziyor. Mercimek büyüklüğünde sarı bir tohumdur. Bunu içen birkaç gün uyuyup kalıyor. Bu maddenin hiç şakası yok. Fazla alınırsa zararlı ve tehlikelidir. Bunun için eczacılar tanımadıkları kimselere vermiyorlar. Ama Yahudiler aracılığıyla bol miktarda kaçak olarak İstanbul'a geliyor.

Sarnak (zırnık), tüften daha hafif, siyah bir toprak. Anadolu'da bulunuyor. Uzunca, geniş tuğlaya benzer biçimde dökülüyor. Bunun tanesi yerinde sekiz akçeye satılıyor. İstanbul'da her attar ve bakkalda bulmak mümkün. Hamamcılar, fahişeler, genç delikanlılar, külhanbeyler, hatta bütün Türk kadınları kullanıyorlar. Bu şöyle oluyor: Zırnık denen bu toprak veya taş iyice ezilip ufalanıyor, içine sönmemiş kireç katılıyor. Sonra üzerine su dökülüp karıştırılıyor ve çamur haline getiriliyor. Hamamda temizlenmesi istenen kıllı yerlere sürülüyor. Sürüldüğü yeri yakıyor, ama kıllar derhal dökülüyor. Sonra bu kılların döküldüğü yeri hemen yıkamak gerekiyor. Aksi halde orası çok yanar ve

yara olur. Bu çamur ne kadar kullanılacaksa o kadar hazırlanırmış. Zira çok keskin ve yakıcı bir kokusu varmış. Bazı kimseler kireci zırnığın iki katı almak lâzım diyorlar. Bu tecrübe ile sabitmiş. Bir de sarı zırnık var. Bu da, bilindiği gibi, kılları temizleyen bir madde.

Padişahın İstanbul'un içinde ve civarında pek çok bahçesi var. Bunları acemioğlanlara ektirip diktiriyor. Bu bahçelerde her evin ihtiyacı olan ve hemen hemen her şehirde bulunan türlü meyve ve sebze yetişmekte. Meselâ, salata, soğan, sarımsak, maydanoz, hıyar, havuç, pancar; kiraz, badem, armut, elma, erik karpuz, kabak ve benzeri sebze ve meyveler gibi. Bütün bu ürünler padişah adına satılıyor. Ve karşılığında yılda bir hayli gelir sağlanıyor. Bu iş için deniz kıyısında hususi bir bina var. Meyve ve sebzeler oraya götürülüp depo ediliyor ve orada, mevsimine göre, muhafaza ediliyor. Sonra bu ürünler, sayıları pek çok olan meyvecilere para karşılığı veriliyor. Padişahın meyvesi manavlara taksim edilip satılıncaya kadar başka hiçbir kimse meyvesini manavlara satamıyor. Manavlar şehrin her tarafına yayılmışlardır. Küçük dükkânları veya tahtadan yapılmış barakaları var. Buralarda yaz kış meyve satarlar. Manavların ihtiyacı olmasa dahi padişahın meyve ve sebzesini almaya ve bedelini ödemeye mecburdurlar. Bu iş, Macar köylülerinin efendilerinin şarabını, ister iyi, ister kötü olsun, içmeye ve sonra da bundan dert yanarak ağlayıp sızlamalarına benziyor. Paşaların ve zengin Türklerin de bu nevi bahçeleri var. Onlar maiyetindekileri, bahçelerinden sağladıkları paralarla besliyorlar. Bu bahçeler şehrin her tarafına yayılmış, eski, yıkılmış ev yerlerinde veya boş arsalardan meydana getirilmişlerdir.

17 Kasımda, bizdeki pazar günü olan cuma günü gene Türklerin bayramı idi. Fakat onlar bu bayramdan önce oruç tutmadılar. Bayram üç gün devam etti. Bu bayramda pazara pek çok koyun getiriliyor. Herkes koyun yemek istiyor. Fakirlere de et dağıtıyorlar ve birbirlerine ikram ediyorlar. Bayramda çok neşeli oluyorlar. Her türlü hafifmeşrepliğe ve sefahata müsaade ediyorlar. Bu bayramı da niçin yaptıklarını bilmiyorlar. Hali

vakti yerinde olanlar koyun kesip fakirlere dağıtıyor. Bu bir nevi sadaka oluyor. Türkler buna kurban diyorlar, bayrama da küçük bayram adını vermişler.

Ekim ayında Halep'ten İstanbul'a padişahın en büyük oğlunu öldürttüğüne dair bir haber geldi. Ordusu ile İran'a karşı savaşmak maksadıyla Halep'e varmıştı. Padişahın onu boğdurmasının sebebi halkın ve yeniçerilerin Mustafa'yı çok sevmeleri ve onun sultan (padişah) olarak görmeleri imiş. Halbuki padişahtan başka sultan olamaz. Mustafa aslında babasının eceliyle veya seferde ölmesine kadar bekleyecekti. Fakat o zaman ancak üvey kardeşleri Selim, Bayezid ve Cihangir'i bertaraf edip padişah olabilirdi. İşte bu sebeple aslen Rusya'dan gelme bir cariye olan ve şimdi padişahın karısı bulunan Hurrem Sultan ile Hurrem'in kızı ile evlenerek padişaha damat olan ve daha önce İbrahim Paşa gibi sarayda padişahtan sonra en kudretli adam durumunda bulunan Rüstem Paşa, Mustafa'nın tahta geçmesini katiyen istemiyorlardı. Bu ikisi, şüphesiz padişahın kulağına bir şeyler fısıldayarak onun Mustafa'ya olan güvenini sarsmışlar, hakkında şüpheler uyandırıp onun gazabını tahrik etmişlerdi.

Mustafa'nın anası da Macar veya Sırp asıllı bir cariyeydi. Hurrem Sultan'dan çocukları olunca padişah, birkaç yıl önce ilk karısını İran tarafında başka bir şehire yollamış ve orada zehirletmiştir. Türkler buraya Amaza (Amasya) derler. Mustafa'nın da bir cariyeden olma oğlu var. Padişah, çocuğu ile birlikte Mustafa'nın karısını Bursa'ya gönderdi. Bursa Halep'ten beri taraftadır, denizden içeride. Denize iki üç günlük bir yer. Padişah İbrahim Paşa adında bir Harem Ağasını da hemen İstanbul üzerinden Bursa'ya yolladı. Mustafa'nın karısı oğlu ile Bursa'da bir yere yerleşmişti. İbrahim Paşa onun daha iyi bir yere, bir saraya naklini sağladı ve kendisine çok iyi muamele etti. Ona padişahın mektubunu gösterip çocuğu aldı ve hemen boğdurdu. Annesini sarayda tuttu, çocuğu ise padişahların öldürttüğü diğer cariye ve şehzadelerin medfun bulunduğu mezarlığa gömdürdü. Bu olay 1554 Mayısında oldu.

Padişahın damadı Rüstem Paşa, bundan birkaç yıl önce Bursa'da bir kaplıca hamamı yaptırmıştı. İbrahim Paşa bunu yıktırmış. Zira padişahtan başka hiç kimse anıtı ile hatırlanmamalı imiş.

1553 ..... Aralık: 28 ağustosta padişah ile beraber yola çıkmış olan en küçük oğlu Cihangir'in naaşı Halep'ten İstanbul'a getirildi. Küçük bir camide en büyük kardeşinin yanına tabutla defnedildi. Padişah sonradan büyük oğluna daha büyük bir cami yaptırdı. Cihangir'in ölümü hakkında da birçok rivayetler dolaştı. Halep'te bulunanlardan işitildiğine göre: Rüstem Paşa enişteai sıfatiyle, Cihangir'e annesi Hurrem Sultan ile beraber olup padişaha nüfuz ederek kendisini affettirmelerini ve tekrar sadrazam olmasını sağlamalarını yazmış. Padişah bunu haber almış, mektubu araştırmış. Cihangir, mektup aldığını inkâr edince padişah karnına bir tekme savurmuş, o da ölmüş. Bazıları da olayı başka türlü anlatıyorlar: Güya padişah Cihangir'i zehirletmiş. Ben her iki piç kurusu şehzadenin yalnız camideki mezarlarını gördüm.

Bu sıralarda, yani padişah, oğlu Mustafa'yı öldürdükten ve Cihangir öldükten veya öldürüldükten sonra, kendisinden sonra en nüfuzlu kimse olan Rüstem Paşa'yı azletti. ..... tarihinde Rüstem Paşa pek az hizmetkâr ile Halep'ten İstanbul'a geldi. Diğer azledilen kişiler gibi evinde ikamete memur edildi. Rüstem' in böylece ne halk arasında, ne de başkaları üzerinde nüfuzu kalmadı. Kardeşi Sinan Paşa sadaret kaymakamlığında bırakıldı.

Türkler, memuriyetten çıkarılan, büyük bir mevki kaybeden her türlü şan ve şöhretten mahrum bırakılarak, işe yaramaz, eli boş bir adam haline getirilen kimseye masil (mazul) derler. Böyle bir kimse aylık da almaz. Ama onun evinde sağ salim oturduğuna şükretmesi gerekir. Kendisine ait köyleri, çiftlikleri, köleleri ve hizmetkârları yine kendisine kalır. Fakat, âdetleri veçhile mazul ölünce bütün serveti padişahın olur. Mirasçıları hiçbir şey alamaz. Ancak onlara nakit para olarak gizlice ne verebilmişse onu kaçırır. Zira, at, elbise, gümüş, ev eşyası,

köle ve sairenin hepsi hazineye intikal eder. Padişah bunların hepsini sattırır. Mazullar hiçbir zaman hayatlarından emin değillerdir. Zira padişahın aklına eserse onları astırır veya başka suretle öldürtür. Mazullardan kaçmak isteyen olsa bile buna muvaffak olamaz. Zira ne kara, ne de deniz yolu ile kaçamaz. Kimse ona yardımcı olmaya, akıl vermeye cesaret edemez. Hiç kimse mazullar yüzünden hayatını tehlikeye atamaz. Evinde, rahat döşeğinde ölen mazul, dünyanın en talihli adamıdır. Rüstem Paşa'nın ne kadar büyük bir tehlike içinde bulunduğu aşikâr. Çünkü, padişah vaktiyle Rüstem Paşa'nın mermer taşlardan, binlerce altın harcayarak Bursa'da namına yaptırdığı hamamı İbrahim Paşa vasıtasiyle yıktırıp harabeye çevirmiştir. Bununla beraber Rüstem Paşa'nın burada ve başka yerlerde çok büyük yapıları var. Oturduğu ev, tüccarlar için hem para karşılığı, ikametgâh, hem de satış yeri olarak yaptırdığı güzel bir kervansaray bunlar arasındadır. İstanbul'un karşı tarafında Üsküdar'da, deniz kenarında -belki de avlusunda bizzat kendisinin defnedilmesi için- bir cami yaptırmıştır. Bu caminin yanına da halkın ücret karşılığı kaldığı bir kervansaray yaptırarak camiye vakfetmiştir. Burada evsiz barksız kimseler çorba ve bir parçacık koyun eti ile karın doyuruyorlar. Rüstem Paşa, ayrıca kendisine Üsküdar'da büyük ve güzel bir bahçe ile çevrili bir konak da yaptırmıştır. Edirne'de de büyük bir köşkü var. Kendisinin aslında mazul olarak kalması büyük bir şanstır. O, pek çok dalavereli para işlerine karışmış. Büyük paralar ve kıymetli hediyeler almadan hiç kimseye memuriyet vermezmiş. Kocaman bir gemisi de var. Ben gözlerimle gördüm bu gemiyi, Mısır'da çok kârlı işler yapıyor.

Rüstem Paşa'nın biraderi Sinan Paşa da aynı şekilde padişahın gazabına uğradı. Padişah onu Rüstem Paşa'nın yerine sadaret kaymakamı olarak bırakmıştı. Fakat Sinan daha sonra bu memuriyeti İbrahim Paşa'ya devretmeye mecbur oldu. Sinan Paşa daha önce Barbaros gibi kaptanı derya idi. Bu iki kardeş, Rüstem ve Sinan, vaktiyle domuz çobanlığı yapmış devşirmelerdir. Türk geleneğine göre her yıl ülkenin her tarafında güzel, köy-

lü gençleri padişah için toplanır. İşte bu iki domuz çobanıda böyle gelmişler ve burada sahtekâr birer Müslüman olmuşlardır. Tıpkı bizdeki yobaz papazlar veya beline ip kuşanmış Fransisken tarikatına mensup rahipler gibi. Bu gençler Türklerin gözüne girip saygınlık kazanmak için evlerinde günde .... defa ibadet yaparlar. Hoca ezan okumaya başlayınca saraydaki büyük küçük bütün hizmetkâr ve diğer görevliler bir araya toplanır ve ibadet yaparlar. İleride bu ibadet şekillerinden bahsedilecektir.

Rüstem Hoca veya İmam Rüstem, Altenburglu bir Macardır. Şimdiki adı Phero'dur. Eski adı Georg imiş. ..... yılında Katzianer yenilgisinde genç bir oğlan olarak devşirme yolu ile İstanbul'a getirilmiş. Birçok dil biliyor: Almanca, Latince, Fransızca, Macarca, Sırpça ve Türkçe. Kaşarlanmış yaman herifin biri. Bizim aramızda Dwyri Mihali adında bir kuzeni var, sık sık onu ziyarete gelir.

Türk hocasının ve bütün imamların nasıl kişiler olduklarından ileride bahsedeceğiz. Genel olarak onlar günde 8, 10 - 12 akçe almak suretiyle sınıflandırılıyorlar. Okuma yazma bilmezler. Kitapları da yok, tahsil görmemişlerdir. Onların yaptıkları iş, bizdeki Gaudiamus ve Requiemleri[111] okuyan ve bunları beş on para karşılığı ihtiyar kadınlara satan bazı açık gözlerin yaptıklarından başka bir şey değil. İbadet vakti gelince paşa konaklarında hoca bir taşın üstüne veya yüksekçe bir yere çıkar ve bağırmaya başlar, ellerini her iki kulağına götürür. Konaktaki bütün hizmetkârlar oradan buradan koşarak gelip bir araya toplanırlar. Hepsi de bir ümit peşindeler. Ayakkabılarını çıkarırlar, çorapları ve lapçınları kalır. Hepsi yere serilmiş örtülerin üzerinde 15, 20, 100 kişi dirsek dirseğe bir hizaya gelirler. Hoca her gün okuduğu duayı ezbere bilir, okumaya başlar. Eğilip, oturup yere kapandıkça arkasındakiler de eğilir, oturur, yere kapanırlar. Dualan okuyan hocaya paşa maaş bağlar. Bu onun imamıdır.

23 mayısta İbrahim Paşa, padişah tarafından Halep'ten İstanbul'a gönderildi. 26, 27, 28 mayıs günleri divan aktedildi.

Padişah burada olduğu zamanlar arka arkaya dört gün vezirler, paşalar, şeyhulislâm, divan kâtipleri, hazinedar vs. ile divan akteder. Orada her şey konuşulur. Bu defaki divana, İbrahim Paşa, özel surette Rüstem ve Sinan paşaları da divanın aktedileceği padişahın sarayına davet etti. Bunlar heyecanlandılar. Sinan hasta olduğunu ileri sürdü. Rüstem Paşa ise mazul birisi olarak padişahın bir kulu ve reayası sıfatiyle böyle bir divanda bulunamayacağını beyan etti. Bu durum karşısında padişahın İbrahim Paşa'ya nasıl bir emir vereceğini zaman gösterecektir.

Hurrem Sultan birkaç hafta önce Edirne'ye küçük oğlu Beyazid'in yanına gitti. Fakat tekrar İstanbul'a çağırıldı. Ve 28 mayıs günü döndü. Kendisine iyi bir karşılama töreni yapılamadı. Bazı desisilerinden dolayı o da zan altında imiş. Burada şöyle bir gelenek varmış: Şayet padişah oğullarından birini ülkenin başka bir tarafına yollarsa o, padişah avdet etmesini emretmediği sürece İstanbul'a dönemezmiş.

Mustafa'nın ölümünden sonra padişah ordugâhından türlü haber ve rivayetler gelmekte ve burada da herkes bir isyan çıkabilir diye endişe içinde. Bunun için Sinan Paşa, gece gündüz şehir içinde dolaşıyor. Sinan Paşa, Şehzâde Bayezid'i gizlice İstanbul'a getiriyormuş, fakat Bayezid yolda İstanbul'daki duruma dair bazı şeyler öğrenince İstanbul'a gelmeyip gene gizlice geri dönmüş. Bayezid'in, şayet padişah ve kardeşi Selim bir isyan sonucu öldürülürse kendisinin tahta geçeceğini kuvvetle ümit ettiği için yoldan geriye döndüğü anlaşılıyor. Hurrem Sultan ve damadı Rüstem Paşa, zan altında bulundukları için padişahın idam edilmesini ve oğullarından birinin tahta geçmesini istiyorlardı. Padişahın babası Selim'e yaptığını oğulları da ileride kendisine yapacaklardı. Hiç şüphe yok ki, eğer padişah erken davranmasaydı, Mustafa babasını bertaraf edecekti. Zira ordu Mustafa'yı çok seviyordu. Ve onu resmen padişah ilân edeceklerdi.

Türklerin sınırsız itaatı, Türk ülkelerinde ölçüsüz bir istibdadın hüküm sürmesine imkân veriyor. Bu gelenek daima muhafa-

za ediliyor. Yeni bir memleket işgal edilince herkes esir edilmiş insanlar gibi korkudan ses çıkaramıyor ve hiç kimse başkaldırmaya cesaret edemiyor. Sanki oturdukları sandalyelerden yere fırlatılmış gibiler. Öyle ki artık yaşamak bile istemiyorlar. Ancak biraz parası olan bazı kimseler var. Bunlar bazı işler yapıp para kazanıyorlar, biraz mal mülk sahibi olabiliyorlar. Aksi halde hiç kimsenin mülkü yok. Ne şehir, ne köy, ne de çiftlik. Bunların hepsi de padişahın malıdır. Bizdeki beylikler, dukalık ve kontluklara benzer bu memleketler. Daha önceden köylerde nehirler ve ırmaklar boyunca her yerde gerekli haberler dolaştırılmakta ve Macaristan'da her gün vuku'a geldiği gibi, buralar işgal edilip hiç bir ciddi sebep olmadan halkı Türklere iltihak ettirmekteler. Hristiyanlara bağlı olacakları yerde bazı menfaatperestler Türklere bağlı kalmayı tercih ediyorlar. Bu tip kimseler özellikle eskiden şan şöhret sahibi olan kimselerdir. Lâyık olmadıkları unvan ve şöhreti devam ettirmek için böyle yapıyorlar. Ben bu sahtekârların bazılarını bizzat tanırım. Bunlar güttükleri Macar kini yüzünden bütün bir Hristiyan âlemine kötülük ediyorlar. Ama onların efendisi şeytan Türk, inşallah günün birinde kendilerine bekledikleri mükâfat yerine hakettikleri cezayı verecektir. Amin. İşte böyle; Türkler Müslüman olan esirlerin yardımı ile pek çok bölgeyi, beylikleri ve memleketleri ele geçiriyorlar. Şaşkın serseri Macarlar her gün yeni yeni ihanetler peşindeler. Birçok yerleri satıyorlar. Hattâ renkli bir ipek elbise karşılığında ihanette bulunabiliyorlar. Bunlar Bosnalı, Hırvat, Sırp ve Macarlardır. Hepsi de dönme münkir Hristiyanlardır. Bunlar öyle mel'un, kirli, uyuz, Allahsız bir makuledir ki, hepsi de Türklerden bin kere daha kötüdürler. Yukarıda adları geçen ve bir zamanlar Macaristan'a tâbi olan bu milletler olmazsa Türkler bu kadar geniş sahalara yayılıp bütün Hristiyan âlemini baskı altına almazlardı. Türklerin işgal ettikleri memleketlerden esir aldıkları insanları daha genç yaştayken öylesine muharip ve cesaretli askerler olarak yetiştirmeleri hayrete şâyândır. Bizde böyle bir şey tasavvur bile edilemez. Türkler, biz Hristiyanlar gibi, düşmana karşı asker toplamazlar. Bizim askere ihtiyacımız oldu mu, aklına esen, işe yarasın

yaramasın koşar gelir. Her gün ücretlerini alırlar, har vurup harman savururlar. Sonra da üstlerine, komutanlarına karşı homurdanmaya karşı koymaya başlarlar. Türk'ün ise devamlı ücretli askeri vardır. İster harp olsun, ister sulh, ister şehirlerde, ister taşrada olsun bu askerler devamlı olarak mevcuttur. Bu askerler sayesinde serseri, isyankeş birçok kimse baskı altında tutulur. Kimse kıpırdayamaz. Öyle ki, hiç kimse önüne gelenle konuşup hükümet aleyhinde dedikodu yapamaz. Şayet kendi dilinden anlayan veya soydaşı biriyle konuşmak isterse on defa sağına soluna bakıp durumdan iyice emin olduktan sonra konuşur. İşte bu gözüpek askerler daha genç yaşta serseri gurûhunu sindirmek, devamlı baskı altında tutmak için mükemmel bir şekilde yetiştirilirler. Bunlar padişahın en iyi askeridirler. Bu askerlerin hepsi de Türk değil, bir kısmı Hristiyan çocuklardır. Türklerin bir âdeti var: Üç senede bir idareleri altında bulundurdukları, Bosna, Hırvatistan, Sırbistan, Yunanistan, Arnavutluk, Eflak, Buğdan, Macaristan vs. gibi Hristiyan memleketlerden ve krallıklardan, en seçme, en güzel, en yakışıklı ve en becerikli genç oğlanları şehir şehir, köy köy dolaşıp gezerek beğendiklerini ihtiyaç nisbetinde devşirirler. Kızları toplamıyorlar. Anadolu'daki Bursa ile Trakya'daki Edirne, İstanbul ve Galata şehirleri bu devşirmeye dahil değiller. Buralarda da Hristiyan bulunduğu halde bunların çocuklarını toplamıyorlar. Yahudi çocuklarını da devşirmeye tabi tutmuyorlar. Yahudiler Hristiyanlar gibi esir edilip satılmazlar da. Bunun içindir ki, onlar bize güler ve bizimle alay ederler. Türk ve Müslüman memleketlerde devşirme usulü uygulanmaz. Yukarıda saydığımız Hristiyan memleketlerde doğan ve büyüyen çocuklar, ev ev dolaşılarak toplanırlar. Fakir bir kimse becerebilirse bir dalavere çevirir. Yani kendi oğlunu kurtarır. Veya gizlice birkaç yüz akçe karşılığında kaçırır. Bu yol ile bu işte ondalık olarak aracılık edenler bir hayli para sahibi olurlar. 8, 9, 10, 12 yaşlarında olan bu erkek çocuklara acemioğlan denir. Bunlar henüz eğitilmemiş, yetişmemiş toy oğlanlardır. Bunların hepsi padişahın parasıyla yeni baştan giydirilir. Herbirine sivri sarı, kepenek[112] kumaşından yapılmış bir külâh verilir Acemioğ-

lanları sürü halinde padişah saraylarının ve köşklerinin bulunduğu yerlere götürülürler. En makbul yerler Bursa, İstanbul, Galata, Edirne'dir. Buralarda onlar sünnet edilir. Çocukların başındaki komutana "acemioğlu ağa (acemioğlan ağası)" adı verilir. Acemioğlanlar arasından en güzel ve en zekileri seçilerek padişahın sarayına, köşklerine gönderilir. Bunlar orada Türkçe konuşma, okuma yazma, cirit oynama öğrenirler. Padişah yeniçerileri, kapucuları, çavuşları, beyleri, paşaları, sipahileri ve sancaktarları sarayda yetişen acemioğlanları arasından seçer. Bunlar sarayda ve Türk memleketlerinde en başta gelen kimseler olurlar. Her biri unvanlarına göre görev yaparlar. Halkı idare ederler. Ama kendileri dünyanın başında bir bela olan padişahın adamıdırlar. İşte böyle bir idare sonucu, bütün Hristiyan memleketler eski yetenekli, itibarlı ve iyi halkını kaybetmiştir. Böylece Türkiye'nin işgali altındaki memleketlerde hakiki bir vatandaş, disiplinli gerçek bir topluluk yoktu. Ancak padişah adına hüküm icra eden, bizdeki hakimlere benzer kadılar vardır. (Bunlar ise kaba saba kimselerdir). Herkes bunlara itaat etmek zorunda, herhangi bir kimse bir suç işlerse kadı ona para cezası verir ve üstelik de bir kaç yüz sopa attırır. Padişahın sarayında devamlı kalan yeniçerilerin sayısı 10 - 12 bindir. Bunlar en iyi muhariplerdir. Silah atmasını ok atmasını kılıç ve mızrak kullanmasını talim edip öğrenmişlerdir. Beyaz keçe külâh giyerler. Bu, sanki bir kepengin kolu kesilmiş de başa geçirilmiş gibidir. Bu kolun bir kısmı da Hollandalı kadınlarda olduğu gibi, omuzdan aşağı bele doğru sallanır. Daima padişahın maiyetinde bulunurlar, nöbet değiştirirler, sarayda ve şehirde silah taşımazlar. Ellerinde bir kulaç uzunluğunda sopa vardır. Şehirde devriye gezenlerin bu sopa ellerindedir. Devriye görevi yapmadıkları zaman sopasız dolaşırlar. İstedikleri gibi gezer tozarlar. Padişahtan başka hiç kimseden korkuları yoktur. Zira onları hiçbir üst makam, ne paşa ne de kadı cezalandıramaz.. Padişah adına ancak başlarındaki yeniçeriağası denilen komutanları cezalandırır. İşte böyle bunlar. Hristiyan memleketlerde, Hristiyan ana babadan doğmuş ve devşirme yolu ile toplanmış askerlerdir. Bütün memlekette yeniçerilerden daha hür kimse

yoktur. Kimse onlara bir şey yapamaz, hiçbir şey söyleyemez. Başlangıçta ücretleri azdır. Sonraları haftada 8 akçeye kadar yükselir. Padişah onların aylığını üç ayda bir öder. Her yeniçeriye alelâde kumaştan bir şalvar iki gömlek ve bir üstlük ile muhtelif silahlar verilir. Onlar bu kumaşları satıp daha iyisini alırlar ve elbise diktirirler.

10 yeniçerinin başında bir küçük komutan var ki, buna odabaşı derler. Bu on kişiden her biri haftada 1 akçe ayırır. Toplanan 10 akçe ile yiyecek alırlar. İçlerinde biri bir hafta süre ile aşçı olup yemek pişirir. Yemek pişiren o hafta para koymaz. Baş yemekleri pirinç ve yağlı çorbadır. Daha lezzetli olsun diye içine bal da koyarlar. Bütün Türkler tatlı şeyleri çok severler. Çorbadan başka herkese biraz da koyun eti verilir. Meyve onların her zaman yedikleri şey. Aylıklarından artırdıkları paraları boyunlarına asarlar. Bazıları yalnız para biriktirir. Padişah yeniçeriler için özel binalar yaptırmıştır. Orada kalırlar. Binalar yüksek bahçe duvarları ile çevrilmiştir. Sokak görülmez. Yemekler belirli saatlerde verilir. Yemek saati kaçırılırsa aç kalınır. 50 yeniçerinin başında bir komutan var. Buna "bölükbaşı" denir. Bölükbaşı yüksek sivri bir külâh giyer, buna "börk" denir. Üst kısmından arkaya doğru kıvrık bir parça sarkar ve tepeden omuzlara kadar iner. Börkün etrafına altın yaldızlı 7-8 parmak genişliğinde bir sarık sarılmış. Bu sarığın üstünde gümüşten bir toltok (sorguç) var. İçine balıkçıl kuşunun tüylerinden yapılmış süpürge biçiminde bir sorguç oturtulmuştur. Bu manzara karnaval alayının kıyafetini andırıyor. Bölükbaşından daha yüksek bir komutan var. Bunun emrinde mütaddit bölükbaşlar bulunmakta. Bu komutana da kaihi bascha(113) deniliyor. Yayabaşı da yukarıda anlattığımıza benzeyen süpürge sorguçlu bir külâh giyiyor. Padişah sefere çıktığı zaman 10 yeniçeriye bir at veriyor. Yeniçeriler bu ata erzaklarını yüklerler. Sefere çıkmadan uzun bir süre önce yeniçerilerin ücretleri ödenir. Bu para gruba verilir. Bundan maksat da yeniçerilerden birisi ölür veya kazaya uğrarsa hazinenin fazla zarar görmemesidir. Her ne kadar seferde erzak çok kıymetli ve pahalı ise de,

padişah daima ihtiyaca kâfi gelecek miktarda erzakı ihtiyat olarak bulundurur.

İstanbul'da yangın çıktığında yeniçeriler derhal harekete geçerek yangını söndürürler. Başkaları yangın söndürmeye mezun değildir. Yangın söndürme işleriyle görevli yeniçeriler itibarlı askerlerdir. Padişahtan ayrıca ücret alırlar. Bunlar atlı ve yaya olarak yangına karşı korunacak şekilde giyinirler, yangın yerine koşup, sanki harp meydanında savaşır gibi, çalışırlar. İstanbul'un ahşap evleri Suebya, Bavyera ve diğer bölgelerdeki evler gibi sağlam olmadığından yeniçeriler bu evleri kolayca yıkmak suretiyle yangının yayılmasını önlerler. Padişahın peyth[114] denilen birçok muhafız ve ulakları vardır. Bunlar renkli, dar elbiseler giyerler. Başlarında bakır, teneke yahut da gümüş işlemeli üsküfleri var. Atların yanında koşarlar. 200'den daha fazla yeniçeri var ki, bunlar da padişahın yanında ok ve yayları ile yürürler. Bunlara da "solak" denir. Padişahın önünde ve arkasında "müteferrikalar", çavuşlar, beyler ve paşalar büyük beyaz kavukları ile at üstünde giderler. Çoğunun başında geniş bantlı, altın işlemeli uzun, kırmızı "zerkülâh" (zerrin külâh) denilen külâhları vardır. Bunların hepsi de muhtelif milletlere mensup Hristiyan çocuklarından yetişmektedir. Fakat hiçbiri bugün asıl dinini bilmez. Hepsi de sıkı bir disiplin altında tutulurlar. Eski Roma ve Sodom oğlanları gibi salına salına yürürler. Gayet şık giydirilmişlerdir. Bunlar padişah ve paşaların maiyetlerini oluştururlar. Ne Rumlar, ne Yahudiler, ne Frenkler, hatta ne de Türkler yeniçerilerin elbise üstüne giydikleri yelek, fermane gibi kolsuz üstlük giyemezler. Giyenler yakalandıkları takdirde dayak yerler ve para cezasına çarptırılırlar. Bu yasak, sırf para temin etmek için bir süre önce Süleyman'ın babası Selim zamanında tatbik mevkiine konmuş, şimdi de dinsiz imansızın biri olan, Sırp dönmesi, şaşaa ve debdebeye düşkün Rüstem Paşa tarafından devam ettirilmekte. Aynı şekilde ne Hristiyanların, ne Yahudilerin, ne de Türklerin Almanlar veya Fransızlar tarzında uzun pantolon giymeleri de yasaktır. Onlar gatbia yahut çoban pantolonlarına benzeyen geniş şalvar giyerler.

Şalvar (potur) dize kadar uzanır, âdi kumaşlardan yapılır. Çorap yerine muhtelif renkte tabanı düz olan konçlu lapçın ve bunun üzerine de açık, altı demir çivilerle kaplı kunduralar giyerler. Bu kunduralar gerektiğinde kolaylıkla çıkarılıp tekrar giyilebilir. Camiye girenler, bu kunduraları çıkarıp ellerine alarak beraberlerinde içeriye götürürler ve namaz kılarken yanlarına koyarlar. Yeniçeriler Macarlar gibi dizden aşağı inen ve dizin altında bir kaytan veya şeritle bacağa bağlanan şalvar giyerler. Elbiseler Macar paltoları gibi dar olmayıp dizden aşağıya kadar uzanan kaput biçiminde bir üstlüktür. Hepsi de kuşak bağlarlar. Ayakların üst kısmında yahut ayak bileğinde demir bir toka vardır. Bu toka sayesinde kunduralar daraltılır veya genişletilir. Aslında köylüvari bir giyiniş. Ama buna dikkat edilir. Yanlış giyenlerin kundura bağları veya tokaları kesilir. Dayak atılmasa bile para cezasına çarptırılır. Bütün bunlar halka eziyet etmek ve sıkıntı yapmaktan başka bir şey değil.

Padişahın kapıcıları da en mahir yeniçeriler arasından seçilir. Kapıcılar başlarına 1,5 ..... eninde altın şeritle, uzun kırmızı zerkülâh giyerler. Bunlara üsküf de denir. Çok yakışır. Bu kıyafet bir güvey kıyafetini andırır. Gerek normal askerler, gerekse paşaların muhafız askerleri onların önünde bir nizam dahilinde yürürler. Bunların elbiseleri rengârenk ve kıymetli kumaşlardan yapılmış dar ve uzun kaftan ve üzerine giyilen renkli ipekten veya çok kıymetli kumaştan yapılmış uzun bir ceketten oluşur. Diğer alelâde yeniçeriler ise sadece uzun bir ceket giymekle yetinirler. Bir paşa yahut da büyük bir din adamı, yani onların papaları demek olan şeyhülislâm haftada dört gün saraya arza geldiklerinde yukarıda bahsettiğimiz kapıcılardan bir kısmı ellerinde gümüş bastonları ile gelenleri karşılar ve herbirini gidecekleri yere götürürler. Padişah bir kafes arkasında oturur, aşağıda olup bitenleri görür ve konuşmaları işitir. Fakat hiç kimse onu göremez. Şayet padişahla görüşeceklerse yukarıya bizzat huzura çıkarlar.

Bütün yeniçerilerin bir başı vardır. Buna "yeniçeri ağası" denir. Yeniçeri ağası büyük bir nüfuz sahibidir. Yeniçeriler

ondan çok çekinir ve korkarlar. Ağa ileride paşa da olabilir. Sipahiler yeniçeriler arasından seçilir. Bunlar atlıdırlar. Hepsi de ata iyi binen kimseler olup yeteneklerine göre kendilerine para ödenir ve maharetlerini ispat ettikçe ücretleri artırılır. Bazılarının günlüğü 12, 16, hattâ 20 akçedir. Bunlara da üç ayda bir toptan ödeme yapılır. Sipahiler şuraya buraya taksim edilmişlerdir. Şayet bir ordugâh yoksa civar mıntıkalarda kalırlar. Sefere çıkıldığında hepsi de ordugâha gelirler. Savaşta ne kadar çok ganimet elde ederlerse o kadar daha iyi şartlarda yaşarlar. Bir sipahi, bir uşağı, çadırı ve erzakını yükleyeceği ikinci bir atı olmadan sefere çıkmaz. Bununla beraber böyle bir sipahi bir attan fazlası için ücret alamaz. Bir sipahi ne kadar fazla sayıda at ve kendisine hizmet edecek esirelde ederse savaşta ve sulhta o nisbette rahat eder. Zira sulh zamanında tarlaları esir Hristiyanlar ekip dikerler. Türkler de Yahudiler gibi rahatlarına düşkün insanlardır.

Biraz da yine acemioğlanlardan bahsedelim. Yukarıda da söylediğimiz gibi bunlar, padişahın her üç yılda bir Hristiyan ailelerden devşirttiği genç, yakışıklı, becerikli erkek çocuklardır. Saraya alınan acemioğlanlardan en kuvvetlileri padişahın meyve ve sebze bahçelerine veriliyor. İstanbul'da bunlardan birkaç bin tane var. Bu acemioğlanlar bahçelerde çalışmaya mecburdurlar. Her birinin günlüğü 1,5 akçedir. Bunlara elbise de verilir. Bu kadarı ile yetinmek zorundadırlar. Bu tip acemioğlanlar çoğunluktadır. Ve şuraya buraya dağıtılırlar. Şayet bir zanaat sahibinin bir çırağa veya kalfaya ihtiyacı olursa acemioğlan ağasına başvurarak yeni gelmiş ve yeni sünnet olmuş acemioğlan rica eder ve her bir acemioğlan için ağaya 25 akçe öder. Ustanın adı sanı oğlanın künyesiyle birlikte kütüğe kaydedilir. Bu oğlanlar daha önce hazineden Macar dolamasına benzeyen kordonlu bir üstlük ve sarı renkte bir külâh alırlar. Bu acemioğlanları ustalarının yanında uzun yıllar çalışıp ustanın geçimini sağlamasında ona yardımcı olurlar. Usta onlara kaba saba bir hırkadan başka bir şey vermez. En iyi yemekleri ekmek, meyve, sade suda pişmiş arpa çorbası, nadiren de ettir. Hemen hemen hepsi de hergün birçok yerde fakirlere dağıtılan çorba ve bir par-

çacık koyun eti ile kannlarını doyururlar. Bu tip acemioğlanlara her tarafta, sipahilerin, çavuşlann, hatta köylülerin nezdinde rastlanır. Bunlar her işi yaparlar. Aslında hepsi de padişaha aittirler. Zamanla sefil, serseri ve külhanbeyi olanlan da pek çok. Sadece İstanbul'da bunların sayısının 7000 olduğu söylenmektedir. Hattâ onlann isyan çıkarmasından dahi korkulur. Bu yüzden hiç birine silah taşıttırılmaz.

Şu sıralarda, 1554 yılında olduğu gibi, padişahın fazla askere ihtiyacı olursa, yukarıda adı geçen acemioğlanlarından en becerikli, cesur ve işe yarayanlar seçilir. Kendilerine elbise, külâh, silâh ve at bir ücret verilerek yeniçeri haline getirilir. Bu durumda kendilerini daha hür hissettikleri için mutlu olurlar ve biraz daha ücret almak için büyük çaba harcarlar. Uzun yıllar bir usta yanında çalışarak kendileri de bizzat iyi bir usta haline gelmiş olan acemioğlanlardan dahi yeniçeri yapılanlar vardır. Aslında bu gibileri sarayın emrinde çalışmak istemezler. Serbest çalışıp hayatlarını kazanmayı tercih ederler. Padişah sefere çıktığı zaman bu zanaat sahibi yeniçerilerden gerektiği kadar sayıda beraberinde sefere götürür. Bunlar demirci, nalbant, çilingir, saraç, ok yay yapıcısı ve kılıç yapan ustalardır. Bunlar ordugâhta çalışırlar, fakat sarayda çalışan diğer yeniçeriler gibi zerkülâh giymezler. Padişah sahip olmak istediği müstahkem şehir ve kalelerin muhafazasını ancak yeniçerilere emanet eder. Çünkü onlara tam güveni vardır. Estergon, Budin kalelerinde ve Macaristan'ın hemen hemen her tarafında yeniçeriler görülür. Bunlar böyle yerlere geldikleri için çok memnundurlar. Zira buralarda hayatlan boyunca maaşlarını alıp rahatlarına bakarlar. Bu görevleri yanında zanaatlarını da icra edip para kazanırlar. Türkler parayı çok severler, ellerinden kolay kolay para çıkmaz.

Macaristan, Sırbistan, Hırvatistan, Bulgaristan, Trakya ve Yunanistan'dan devşirilen acemioğlanlar memleketlerine kaçmasınlar diye Anadolu'ya ve daha uzaklara, buralardan devşirilenler de Trakya ve daha batıya gönderiliyorlar. Harplerde alınan esirler ve herhangi bir şekilde ele geçirilen Hristiyanlar da Anadolu'ya satılırlar.

Yukarıda anlatılanlar padişahın sarı renkli ve sivri külâhlı acemioğlanlarından başka paşalar, beyler, hocalar, zanaat sahipleri ile bir esir veya genç bir oğlan satın alabilecek durumda olabilenlerin yanlarında da binlerce sarı külâhlılar vardır. Bu gençlerin birçoğu her gün hediye edilmek yahut da satılmak üzere yabancı ülkelerden gizlice çalınıp kaçırılarak getirililer. Bunlar sonradan asıl dinleri olan Hristiyanlığı unutup inkâr ederler ve bu suretle hürriyetlerine kavuşarak evlenirler. Çocuk sahibi olduklarında durum kötüleşir. Şimdi yalnız kendileri değil karıları ve çocukları da köle olurlar. Efendileri muhtaç duruma düşer, bir felâkete uğrar veya canı isterse hepsini şuraya buraya satabilir. Padişahın ve hemen hemen bütün paşaların etrafında bu tip saray hizmetkârları vardır. Bunların bir kısmı devşirmedir, bir kısmı da zorla getirilmişlerdir. Padişah ve paşalara verilenlerin çoğu sonra serseriler güruhuna katılırlar. İçlerinden kurtulanlar azdır. Uzun yıllar bir nevi tutukluluk hayatı yaşayarak sadıkane hizmet edenler, bulundukları yerin en yüksek yargıcı olan kadıdan bir azat fermanı alırlar. Fakat gene de tamamen serbest olarak çıkıp gidemezler. Bunlar arasında bazıları özellikle kendi rızalarıyla sünnet edilenler diğerlerine tercih edilirler. Bu zavallılar kölelik hayatı yaşadıkları süre zarfında birçok dil de öğrenirler. Ama genede hiçbir yerde tutunamazlar. Gezginci bir hayatları olur, maceraperesttirler. Dönme oldukları için ne Hristiyanlığa, ne de Müslümanlığa tam inanmış sayılırlar. Ancak Hristiyanlığı tercih eder görünürler. Zira Hristivan âleminde fazla hürriyet bulacaklarını, özellikle Alman ülkelerinde daha büyük ve daha hakiki bir itibara sahip olduklarını umarlar. Esaretten kurtulan bu insanlar ne dürüst, ne şerefli ne de dindardırlar. İki tarafı da idare ederler. Bu âdi insanların pek çoğuna rastladım. Onları rehberlik, kılavuzluk gibi işlerde kullanmak asla doğru olmaz. Verecekleri bilgiye katiyen güvenilmemelidir.

Padişah İstanbul'da ve başka yerlerde acemioğlanlara mahsus büyük konaklar yaptırmıştır. Bunlar cübbe, mintan, şalvar, ayakkabı, külâh vs. elbiselerini de padişahtan alırlar

Her birinin berber, hamam vs. gibi zaruri masrafları için 1, 1 1/2, 2 akçeden ibaret günlük ücretleri de vardır. Ustaların yanında çalışıp zanaat öğrenenlerin elbise, ayakkabı vs. gibi giyecek masrafları ustaları tarafından karşılanır. Acemioğlanlar, birarada yemek yiyen 8, 9, 10 kişilik gruplar halinde yaşarlar. Yiyecek olarak onlara bulgur çorbası, bir parça et ve bir ekmek verilir. İçtikleri ise bolca sudur. Bu çorbayı her gün fakirlere yemek dağıtılan meşcit, imarethane gibi yerlerden bakraçlarla alıp getirirler. Hristiyan dünyasının hiçbir yerinde, Türkiye'de olduğu gibi, fakirleri doyurmak amacıyla kurulmuş büyük ölçüde tesisler yoktur. Onlar bu yardımı şeytanın şerrinden kurtulmak maksadiyle bir hayır işi olarak yapıyorlar. Eğer Türkiye'de böyle büyük yardım müesseseleri kurulmamış olsaydı, özellikle İstanbul'da, bu kadar büyük halk kitlelerini yaşatmak mümkün olmazdı. Halk birbirini yer, yahut da açlıktan ölürdü. Bu kadar çok insanın ne ile beslenip yaşadığına şaşmamak elde değil. Çünkü onlar çoğunlukla meyve, soğan, sarmısak, yağsız ve sirkesiz salata, pancar, havuç vs. gibi yeşillikleri çiğ olarak yerler. Halkın bir kısmı da padişahtan maaş almasa -bunların sayısı pek çok değildir- birbirlerinden ayrılıp memleketi terketmeleri lâzım. Padişah, her yerde hazır ve nazır olan askerleri sayesinde bütün yabancı ülkelerden gasp ve yağma yolu ile elde ettiği ganimetlerin gerçek sahibidir. Bütün ganimetler onun emrindedir. Herhangi bir imar hareketine girişirse herkes varı ile yoğu ile yardıma gelir. Türkler, Allah korusun, Macaristan'ı veya başka memleketleri işgal ederlerse buralarda oturanların hepsi yerlerini yurtlarını terkedip kaçarlar. Zira Türkler en güzel Hristiyan memleketlerini tahrip ederler. Öyle ki, kendileri de artık oralarda uzun süre kalamazlar. Çünkü Türkler çalışmayı sevmezler. Memleketleri imar etmezler. Onlar eli boş oturmak için yaratılmışlardır. Esirler çalışır. Bütün memleketlerde durum böyle. Aslen Türk olanlar hiçbir işe yaramazlar. Hattâ birbirleriyle de alay ederler, yekdiğerine hakaret ederler. Zaten padişah da aslen Türk olanları önemli işlerde çalıştırmaz. Paşalar, vezirler, elçiler hepsi de kaçırılmış, esir edilmiş, yahut da devşirilmiş Hristiyanlıktan dönme kimselerdir. Aslında bun-

ların hepsi de yukarıda anlatıldığı gibi kötü kişilerdir. Fakat Türklerin en iyi askerleridir. Sayıları da kesin olarak bilinmez. Harpte beş on bini öldürülse bile yerleri yenileri ile, yukarıda bahsi geçen acemioğlanlarla doldurulur. Bunlara padişahın evlatları denir. Nerede olursa olsunlar, hiç kimse onların kılına dokunamaz. Velhasıl bu acemioğlan makulesi her zaman için bol miktarda mevcuttur. Padişahın sarayında da bir hayli vardır. Orada çalışırlar . Acemioğlanlardan herhangi biri memleketine anasının babasının yanına kaçar, onlar da onu yanlarında alıkoyar veya başka bir yere gönderirse, fena halde dövülür ve ağır cezalara çarptırılırlar. Bazen de başkalarına satılırlar. Bundan dolayı anne baba kaçan çocuklarını bizzat getirip teslim etmeye mecburdurlar. Nitekim ben 1553 ve 1554 yıllarında İstanbul'da iken birçok babaların kaçan çocuklarını tekrar getirdiklerine şahit oldum. Hristiyan ülkelerde olduğu gibi, halktan bir kimse bir memleketten diğer bir memlekete gidip iş arayan ücretli asker yahut da işsiz güçsüz dilenciler gibi başı boş, serbestçe dolaşamaz. Padişahın adamı olmayanlara, yani yeniçeri ve çavuş olmayanlara başka gözle bakılır. Bunların kıyafetleri de âdetleri veçhile çok basittir. Üç kişi bir arada memleket memleket dolaşamazlar, şayet ticaret erbabı şuraya buraya seyahat etmek isterlerse bir araya gelip, emniyetle seyahat edebilmek için topluca yolculuk yaparlar. Bir şehirden diğerine giderken o şehirlerde bilinen bir kimseyi veya sarı külâhlı bir yeniçeriyi beraberlerinde götürürler. Türkiye ıssız bir memleket olduğundan ve şehirler birbirlerinden uzak mesafelerde bulunduğu ve eşkıya da çok olduğu için yolcular toplu halde seyahat ederler, su başlarında açık tarlalarda veya kervansaraylarda konaklarlar. Onlar yolculuk esnasında uzun boylu birşeyler yemezler. Bulurlarsa soğan, sarımsak vs. ile karınlarını doyururlar. Bize de Budin'den itibaren, yukarıda da anlattığımız gibi, bütün yolculuğumuz boyunca iki çavuş ve iki yeniçeri refakat etti. İnşallah dönüşte de refakat edeceklerdir. Yahudilerle Eflaklı, Macar, Polonyalı ve Rusyalı tüccarlar buralarda nasıl seyahat edileceğini biliyorlar. Padişaha verilecek vergiyi ödeyerek ellerindeki mal ile serbestçe yolculuk yapabiliyorlar.

İstedikleri yerde kervansarayda kalıyorlar. Kendi kıyafetleriyle dolaşıyorlar. Bazılarının sattıkları şeyler 20 veya 50 florin altını değerinde Macar bıçakları, deriler, kırmızı Prusya köselesi, biradan yapılmış konyak, keten vb. şeylerdir. Hiç şüphe yok ki Türkiye'nin gerek Avrupa'daki, gerekse Asya'daki kısımlarını en iyi bilen ve tanıyanlar Yahudilerdir. Onlarla gezmeyi göze alan kimse, istediği yere onların yardımı ile gidip gelebilir. Hattâ Mısır'a, Asya'ya kadar. Bu yolculuklar büyük gruplar halinde yapılır. Zira Araplar arasında pek çok eşkiya vardır.

Hristiyan esirler için çok zor ve tehlikeli olmasına rağmen maruz kaldıkları sert muamele tarzı onların bazılarını bu işi yapmaya zorlar. Türklerin emrinde gece ve gündüz çalışan bu kölelere kötü muamele yanında kâfi derecede yiyecek bile verilmez. İşte bu yüzden bazıları ölümü bile göze alarak kaçmayı tasarlarlar. Sonunda ya kaçar kurtulurlar, yahut da kaçarken vurulup öldürülürler. Bunların bir kısmı kara yolu ile, bir kısmı da deniz yolu ile kaçarlar. Daha doğrusu hangi yoldan kaçmak mümkün olursa o yolu tercih ederler. Hristiyan memleketlere yakın olanlar daha kolay kaçabiliyor, fakat iç kısımlara, Anadolu'ya, hattâ İstanbul'a satılıp köle olanlar, Türkçeyi iyi bildikleri halde zorlukla kaçabiliyorlar yahut da hiç kaçamıyorlar. Bunların çoğu boğazlara, geçitlere veya ırmak kenarlarına geldiklerinde yakayı ele veriyorlar. Kaçtıkları yere geri götürülerek fena halde dövülüyorlar. Ayaklarına ve boyunlarına zincirler takılıyor. Dayak atma şöyle yapılır: Ben bunu bizzat gördüm. Dayak yiyecek kişinin ayakları birbirine iyice yaklaştırılıp bağlanır ve ayakları arasına uzun, sopaya benzeyen bir şey konur. Bundan sonra iki kişi onu başı yere, ayakları havaya gelecek şekilde kaldırırlar. Bunlardan biri çıplak ayaklarının tabanlarına bir sopa ile vurmaya başlar. 100 veya 300 sopa. Ne kadar dayanabilirse. Suçu ağırsa böyle yapılır. Şayet değilse Macar usulü dayak atılır ki, bu neresine rastgelirse birkaç sopadan ibarettir. Bu şekil sopalarda sopa dayak yiyenin fena bir yerine rastlarsa ömrü boyunca sakat kalabilir. Türkiye'de dayak günlük ekmek gibi bir şey. Kim, bir suç işlerse 100, 150, 300 sopa yer. Bundan dolayıdır ki Türklerde korku ve itaat vardır.

13 Mart 1554'te Sinan Paşa, Galata'da bir Macar yahut da Hırvat köleyi, kolları haç biçiminde açılmış vaziyette çiviletti. Her iki bacak kemiğinden çivilerle tahtaya çıktırdı. Adam, akşama doğru idam edilinceye kadar bütün gün orada kaldı. Bu ağır cezanın sebebi şu idi: Bu köle arkadaşlarıyla birlikte 24 şubatta padişahın yaptırmakta olduğu camiye deniz yolu ile taş getiriyormuş. Gemide Hristiyan köleler Türk muhafızları öldürmüşler ve kaçmak istemişler, fakat yakalanmışlar. Aynı Sinan Paşa yine bu sıralarda zorla sünnet edilerek Müslüman edilmiş bir Rumu da yaktırdı.[115] Zira o Müslümanlığı kabul ettiği halde asıl dini olan Hristiyanlığı muhafaza ediyormuş. Rum yakılacağı sırada, paşa ona İslâmiyeti tam olarak kabul ettiği takdirde kendisine 200 florin vereceğini söylemişse de köle Hristiyan kalmakta ısrar etmiş. Birkaç yıldan beri Türkler, Hristiyanları Müslüman yapmakta yeni bir usul uyguluyorlar. Onların ellerini ayaklarını bağlayıp sünnet ediyorlar. Böylece Müslümanlığı zorla kabul ettiriyorlarmış.[116] Uzun yıllar önce gelip de sünnetsiz kalmış olanlar, birkaç yıl sünnet olmamak için direnseler bile sonunda gene de sünnet ediliyorlar. Bir Hristiyanın bir Türkle arası açılırsa Türk onu ihbar edip sünnet ettirme ile tehdit eder. Hristiyan ya susacak veya sünnet olmaya razı olacaktır. İslâm dinini kabul edip kendisini sünnet ettirenlere wusserman deniliyor. Bunlardan herhangi birine Türk diye hitap edilirse buna çok kızıyor ve bu sözü sarf eden kimseyi dövüyor, en azından küfrediyorlar. Onlar kendilerine mutlaka Müslüman denilmesini istiyorlar. Bu tabir mümin, iman etmiş demektir. Böyle Müslümanlığı sonradan kabul etmiş olanlar, kendilerinin Anadolu'daki asıl Müslümanlardan daha iyi olduklarına kanidirler.[117] Bunun sebebi, mühtedilerin birçokları halk tarafından daha saygın telâkki edilmeleridir.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, bu dönmeler padişahın maiyetindedirler, hattâ birçok paşalar bile dönmedir. Zaten padişahın en iyi askeri ya bir esir ve köle makulesi yahut da memlüklerdir. Bu dönmelerin bir kısmı devşirmelerdir ve daha çocukken sünnet edilmişlerdir. Diğer kısım ise esir edilmiş, memleket-

lerinden kaçırılmış veya kovulmuş Hristiyanlardır. Bunlar da sonradan zorla Müslüman olmuşlardır. Bununla beraber memleketlerinde domuz çobanı olan bazı serseri Hristiyanlar, Türklerle eşit olabilmek için kasten Müslüman oluyorlar. Bu sonuncular çok ahlâksız insanlar olup asıl Müslümanlardan bin kere daha kötüdürler. Diğer köle Hristiyanlara karşı Türklerden çok daha merhametsizdirler. Bunlar bir köle Hristiyanın memleketine kaçmasını istemezler. Böyle bir teşebbüsü herkesten önce onlar ihbar etmek suretiyle kendi soydaşlarına ihanette bulunurlar. Bunlara katiyen güvenilmez, inanılmaz. Hattâ bazıları kendi sodaşlarıyla ana dillerini konuşmaktan utanırlar. Böyle ahlâksızların sayısı inanılmayacak kadar çoktur. Binlerce var. Çoğu ihtiyarlamıştır. Ana dillerini unutmuşlar. Onlarla konuşmak mümkün değil. İstanbul'da nerdeyse yeryüzünde mevcut bütün diller konuşulur. Burası eski Babil'e benzer. Hiç kimsenin birbirine güveni yoktur. Bir yere gezmeye gittiğinde herkes altın parasını yanında taşır. Zira İstanbul'da evler hiç de mazbut değil. Toprak üzerine yapılmış tek katlı basit yapılardır. Evlerde yerlerde oturulur. Yemek yedikleri yerde geceleri de yatıp uyurlar. Türkler hergün bir çok defa ibadet maksadiyle abdest alıp yıkandıkları için kendilerinin en temiz kimseler olduklarını sanırlar. Hali vakti yerinde olanlar tatil gününde -bu bizdeki cuma günüdür- camiye gitmeden önce evlerinde yıkanırlar. İlk önce dirseklerine kadar ellerini, sonra boyunlarını, kulaklarını, yüzlerini ve ağızlarını yıkarlar. Pis tekeler gibi kokan ayaklarını yıkarlar. Sonra peygamberleri Muhammed'e aşık olan bu muhterem zevat konçları dizlerine kadar uzanan lapçınlarını ve üzerine de pabuçlarını giyerler. Pabuç geniş, sağlam, altı çivilerle kaplı bir ayakkabıdır. Bunlar aralıksız ve geniş oldukları için kolaylıkla giyilip çıkrılır. Abdest alırken sıra ayak yıkamaya gelince pabuç çıkarılır, lapçının önüne doğru yüz kısmını hafif ıslatır ve pabuçlarının içine birkaç damla su serpilir. Sonra pabuç tekrar terlik gibi giyilir ve bunlarla camiye namaza gidilir. Her Müslüman yukarıda tarif edilen ve her defa camiye gitmeden önce yaptığı abdest alma işine başlamadan önce su döker ve büyük abdestini yapar. Söylemesi çok ayıp, kendini kirletmiş çocuk

gibi önünü arkasını iyice yıkar. Bunun için abdest bozmaya gitmeden önce herkes beraberinde bir küçük ibrik içinde su götürür. Erkek olsun kadın olsun kıçlarını parmaklarıyla iyice temizlerler. Bu çok pis bir iş. Bu yüzdendir ki, eskiler orta parmağa "infamis digitus"(118) demişlerdir. Pis parmak demektir. Türkler bu parmakla kıçlarını karıştırırlar. Yine bu sebepledir ki, eskiden beri bu parmağa yüzük takılmaz. Böyle münasebetsiz bir işi 1549'da Bratislava'da ölen Estergon Piskoposu Macar Paulus de Warda(119) da yapmıştır. Bu herif herkesin önünde daima parmaklarıyla kıçını karıştırırmış. Böyle bir herifle sofrada çorba içmeye mecbur olmak ne korkunç bir şey!

Türkler büyük abdestten sonra kâğıt kullanırlarsa Peygamberlerine karşı büyük bir saygısızlıkta bulunmuş olurlar. Zira onlar nerede beyaz veya üzerine yazı yazılmış bir kâğıt görseler onu hemen kaldırıp bir yere saklarlar ve kutsal kitaplarının kâğıda yazılmış olduğunu söylerler. Kâğıt kutsal kalmalıdır derler.

Köle veya esirleri bulunan varlıklı Türklerin bu hizmetkârları efendileri apteshaneye giderken onların ibriklerini taşırlar. Ayrıca bütün mescit ve camiler yanında taş veya mermerden su hazineleri bulunan şadırvanlar vardır. Bunların dörtbir yanında açılıp kapanan bakır musluk yahut da borular mevcut. İsteyenler, avam tabakası burada eski fahişeler gibi hayasızca soyunup abdest alır. Camiye giderken bir yerlerinden kan çıkarsa yahut da yellenirlerse abdestleri bozuluyor. Yeniden abdest almak icap ediyor. Nasıl ki Hristiyanlıkta sabah, öğle, ikindi ve akşam ibadetleri ve vaız zamanı birçok defalar çan çalınırsa, Türklerde de günde beş defa ibadet yapılır. Onların çanları yok. Burada Hristiyanlar da çan kullanamazlar. Çan yerine hoca (müezzin) yahut imam her caminin yanıbaşındaki yüksek bir kuleye (minare) çıkar ve sanki aklını oynatmış veya insan ayağı girmemiş bir ormandaymış gibi bağırır. Bu ses, köylülerin tarlada ha hu ho diye söyledikleri bir melodiye benzer. Türkler müzikten anlamazlar. İşte onların müziği ha hu ho' dan ibarettir. İlk önce müezzin güneş doğmadan bir saat evvel

bağırır. Buna sabah namazı derler. Bu günün ilk ibadetidir. İsteyen camiye gider. Ama sabahın bu saatinde camiye giden az olur. Gündüzleri de öyle. Ancak yaşlılar ve işi olmayanlar camiye gider. İhtiyarların hepsinin yanında tesbih vardır. Şehirde müezzinler camilerden bağırmaya başlayınca sokaklardaki köpekler de havlamaya başlarlar. Müezzinler ikinci defa saat 8 sıralarında haykırırlar. Buna da öğle namazı derler. Bu namazda camiler pek kalabalık olmaz. Üçüncü olarak müezzinler ikindi vakti saat 4'te ikindi namazına çağırırlar. Namaz bir ibadet türüdür. Dördüncü defa akşamleyin, aşağı yukarı saat ..... de. Buna akşam namazı denir. Beşinci defa ise güneş battıktan sonra saat 8 sıralarında yatsı namazına davet ederler. Bu bizde tam birahanelerin kapanma zamanını ilân eden çanların çaldığı vakittir. Bu sıralarda, hattâ daha önce sokaklarda hiç kimse kalmaz. Türkler gece vakti sokağa çıkmazlar. Her taraf sessiz ve sakindir. Bizde olduğu gibi şarkı söyleme, gürültü vs. yoktur. Zaten evler de sokak üstü değil, arka taraflardadır.

Bayram adı verdikleri paskalyadan önce oruç tuttukları zaman Türkler, sabah erken ve gece camiye giderler. Camileri, mescitleri her tarafta kandiller ile donatılır. Temmuz ayında gökte ay görüldükten sonra başlayan ve ..... ayında yeni ay görülünce biten oruç ayı (Ramazan) süresince minarelerin de kandilleri yanar ve bayram adını verdikleri paskalya gününe kadar devam eder.

Türklerin oruçları Yahudilerinkine benzer. Paşalar, beyler vs. gibi kendilerini her yerde göstermek ve sarayda daha yüksek mevkilere gelmek isteyen kimselerle diğer saray mensupları bütün gün akşama kadar hiçbir şey yemezler. Aynı şeyi diğer Türkler de hocalarının öğrettiği tarzda yaparlar. Akşam olunca gündüz yiyemedikleri şeylerin hepsini, et vb. şeyleri ne bulurlarsa bütün gece devamınca yerler. Yemek seçmezler ve yemek yanında bol bol da su içerler. Türkler bilgisizdirler. Gökteki yeni ayı matematiğe veya astronomiye dayanarak bulamazlar. Ancak gökyüzünde ayı gördükleri zaman oruca başlarlar. Aynı şekilde paskalyaları olan bayram da ay tekrar görününce başlar. Ay'ı ilk

defa gören bunu şahitlerle isbat eder. Ayın görüldüğünü tespit eden hoca veya imam belirli bir para alır. Bundan sonra bayramları başlar. Bütün bu olanların ne anlama geldiğini kimse bilmez. Bazıları bunun İbrahim'in İshak'ı kurban etmek istediğini sembolize ettiğini söylüyor. Ardı ardına üç gün bayram yapıyorlar. Eski dönemsizlerde âdet olduğu gibi birbirlerine yiyecek ve başka şeyler, hediyeler yollarlar.

Padişah İstanbul'da bulunduğu zaman, tatil günü olan her cuma atla Ayasofya Camii'ne gider. Orada pek yüksek olmayan bir mahfilde yalnız başına oturup ibadetini yapar. Burası öyle bir yer ki, camide bulunan herkes padişahı rahatlıkla görebilir. Padişahın namaz kıldığı yer, vaktiyle İncil okunan büyük kilise mihrabının sol tarafındadır. Sağ tarafta ise Türkler oldukça yüksek bir vaız kürsüsü yaptırmışlar. Burada Muhammed hakkında vaız verirler.

Türkiye'de kadınlara pek önem verilmediği için onlar camiye gitmezler. Kadınlar, anne babalarından ve kocalarından öğrendikleri ibadetleri evlerinde yaparlar. İbadet tarzı erkeklerinkinin aynıdır. Kendilerine rehberlik eden kocaları veya imamlar Tanrı'ya ibadeti ne ölçüde biliyor, yapıyorlarsa kadınlar da o kadar bilir ve yaparlar. Onların paskalya veya bayramlarından bahsetmiyorum. Çünkü yeni ayı tam hesap edemezler ve 30 yılda 31 bayram yaparlar.

Yukarıda sözünü ettiğim bir Hristiyan Müslümanlığı kabul ettikten sonra tekrar Hristiyan olup kaçmaya teşebbüs ettiği için yakılmıştır. İşte, böyle Müslümanlığı kabul edip sünnet olan Hristiyanlar İslâm dininden vazgeçip tekrar Hristiyanlığa dönerler ve yakayı ele verirlerse bunlara mürtet denilir ve çok fena muameleye maruz kalırlar. Şayet yakılmaz, ömür boyu hapse mahkûm edilmez veya kadırgalara verilmezse bir sabıkalı olarak, karanlık, esrarlı ve maceralı işlerde kullanılırlar. Bazen de fena halde dövülüp denizaşırı memleketlere satılırlar.

Türkler kendilerinden birini azarlamak isterlerse, sanki dini terketmiş ve Hristiyan olmuş gibi mürted veya mürtetli diye çıkışırlar. Bunun içindir ki, Avrupa'dan gelen görevliler, Türkçe bilseler dahi, bunun farkına varılmasın diye Türkçe konuşmazlar.

Yukarıda belirtildiği gibi, Türkler dinlerini zorla kabul ettirmede çok aşırı giderler. Hristiyanları Müslüman yapmak için her yola başvururlar. Bir sürü laf ve sözle onları kandırırlar. Hristiyanlar, ya İslâmiyeti kabul ederler yahut da mallarından mülklerinden olurlar. İki Türk bir Hıristiyanı yahut Yahudiyi Müslüman yapmak isterse, onunla Müslümanlıktan konuşmaya başlarlar. Hristiyan her hangi bir şekilde, şakadan da olsa, onların istediği gibi konuşur yahut da beyaz kavuklarını başına koyarsa onu ağızlarından hiçbir zaman düşürmedikleri kelime-i şahadet söylemeye mecbur ederler. Bu Allah'ı övgü sözü şöyledir: "fa iffa hillala hack, Memede rusullala" (Lâ ilâhe illâlah Muhammeden resul Allâh). Bunun anlamı aşağı yukarı şöyledir: Tanrı ebedidir, Muhammed haktır. Sonra onu kadının huzuruna çıkarırlar: "Biz bizzat işittik. Bu Hristiyan Müslüman olmak istiyor" derler. Hristiyan istediği kadar "hayır, ben Müslüman olmak istemiyorum" desin. Şayet bu iki şahit üstelik beyaz uzun sakallı kişilerse mesele hallolmuş demektir. Zira beyaz sakallı iki kişi "biz bu sakalı beyhude yere mi büyüttük, bize inanmak gerek" derler. Onların yeminleri daima geçerlidir. Şahte olamaz. Türkiye'deki davalarda taraflardan biri yalancı şahit dinletir ve bu husus mahkemece tespit edilirse, öbür taraf davayı kazanır. Böyle şahitler her zaman vardır. Susanna aleyhine yalancı şahitlik yapanlar gibi. 1554 mayısında böyle bir yalancı şahit, başına işkembe geçirilerek İstanbul sokaklarında dolaştırıldı.

İstanbul'da bulunduğumuz sıralarda Buğdanlı Peter Weyda'nın oğlu Konstantin'in başından garip bir olay geçti. Bu çocuk, daha 14 yaşında iken babası onu Müslüman olup şimdi Bursa'da oturan ağabeyi ile birlikte padişaha rehine olarak gönderir. Adı

geçen Konstantin 26 martta vebaya yakalanıp ölür. Rum ve Hristiyan âdetlerine göre günah çıkartılır, ekmek ve şarapla takdis edilir. Rumlar ölüyü gömmeden önce Türkler bunu haber alıp gelirler ve Rumları evden kovarlar. Türk âdetlerine göre ölüyü sünnet ederler ve ölmeden Müslüman olmak istediğine dair iki şahit dinletirler. İslâm âdetine göre tabutu üstüne bir de sarık koyarak mezara götürürler. Bunun böyle olması gerektiğine dair de baş imamları müftüden fetva alırlar. Halbuki delikanlı sağlığında Türk kıyafetiyle değil, Buğdan kıyafetiyle gezermiş, samur bir başlığı varmış ve uşakları da Buğdan kıyafetinde imişler.

1553 yılında Türk başmüftüsü (şeyhülislâm), İranlılara karşı yapılan seferde Safevi için yeni bir ceza buldu. Öteden beri Safeviler esir edildikleri zaman, onlar da Müslüman oldukları için satılmazlardı. Fakat şimdi onların da diğer Hristiyanlar, yani gâvurlar (Türkler bizé böyle derler, dinsiz demektir) gibi satılabileceklerine dair fetva verdi. Bir Türk diğer bir Türk'e gâvur derse bu onun hayatına mal olabilir.

Safeviler Türkleri esir alıp tutmazlar, onları derhal öldürürler. Türkleri melez, sallapali, mendebur bir gürüh telâkki eder ve çok küçümserler.

Türklerden bazıları yeşil sarık sararlar. Halbuki genel olarak halk beyaz sarıklıdır. Yeşil sarık saranlar İmam soyundan, Harun soyundan kimseler olduklarını iddia ederler ve bununla övünürler. Bu soydan gelmeyenler yeşil sarık saramazlar. Hiç kimse yeşil şalvar giymeye mezun değildir. Yeşil çorap da giyilmez. Gerçi elbisenin üst kısmında, ceketin altında ön taraftan beledoğru aksesuar olarak yeşil birşeyler bulunursa da vücudun belden aşağı kısmında aksesuar olarak dahi hiçbir şey giyilemez. Yeşil giyen, kendini beğenmiş kimseler de eksik değil. Geçen mayıs ayında böyle biri beni yolda itti geçti. Bunlar hakiki hoca değiller. Hazret-i İbrahim'in soyundan geldiklerini iddia eden kimselerdir. Pek çoğunun şurada burada dolaşıp dilendik-

lerini gördüm. Beş para etmezler. Bunlar İtalya'da kendilerini de gratia Sankti Pauli[120] taraftarları olarak tanıtanlar gibidirler. Allah nasıl ki, Hristiyanları hakir gören Yahudilerin kendi kudret ve dirayetinin delili olarak bütün dünyaya yaydı, fakat yine de onlara hayat hakkı tanıdıysa ve bunlar da imparator ve krallara nüfuz edip itibar kazanmasını bilmişlerse, işte Türkiye'de de bu yeşil sarıklılar padişah nezdinde, inanılması güç ama, papazların papa nezdinde kazandıkları itibarı aynen sağlamışlardır.

Fransiskanların nasıl ortaya çıkıp yayıldıklarını bilmek isteyen Conformita[121] adlı kitabı okumalıdır. Bu kitabı baldırıçıplak papazlar, Luther henüz ortaya çıkmadan 30 yıl önce Pisa'da bizzat bastırmışlardır. Kitapta Allah'a karşı en büyük suç işlenmiştir. Kiliselerin Allahsız Papalığa ve Hıristiyanları aldatıp kandıran rahiplere bağlı kalmayışlarında şaşılacak bir şey yok. Hristiyan âlemi onları terkediyor. Zamanımızda kaybettiğimiz Macaristan vs. memleketlerin papadan şikâyetleri çok büyüktür. Papaya ve onun etrafında toplanmış, istisnasız en büyüğünden en küçüğüne kadar, bütün din adamlarına lânet okumaktadırlar. Hristiyan dünyasında piskoposlar ve rahipler kendi gerçek inançlarında Türk müftülerinin ve hocalarının Muhammed'in dinine olan inançlarından daha gayretkeş bir tutum içinde oldukları görülmüyor mu? İşte bütün bu gidişattan suçlu ve sorumlu olanlar Hristiyan din adamlarıdır.

Evet, işte böyle, İstanbul'da yeşil sarık saran pek çok din adamı vardır. Arabistan'da, Mekke'de de pek çokmuş. Mekke'nin gerisinde bir memleket veya yer varmış. Muhammed oralı imiş. Muhammed'in doğduğu yerden gelenler daha makbul ve aziz kimseler olarak kabul ediliyor ve onlar yeşil sarık sarıyorlar. Bu sarık, onu saranları diğer Müslümanlardan ayırıyor. Onlara "emir" veya Arapçada "şerif" adı veriliyor. Bu memleketten pek uzak olmayan bir memleketin yahut da sultanlığın başşehri olan ve Ves[122] (Fas) adı verilen bir şehir varmış. Türkler bu şehri geçen yıl, 1553 yılında zabtetmişler.

Aşağı yukarı 12 yıl önce İstanbul'un tanınmış ve zengin Koca Mehmet Paşa[123] adında bir sadaret kaymakamı varmış. Bu zat çok sert bir idareci imiş. Halka ağır cezalar verirmiş. Günün birinde paşa yeşil sarıklı bir emiri tekdir edip cezalandırmış. Fakat halk galeyana gelip paşaya karşı çıkmış, öyle ki, aynı zamanda halife olan padişah bile paşayı koruyup itibarını iade edememiş. Onu öldürülmek üzere menfaya yollamış, bizdeki vur emri gibi bir şey. Fakat sonradan şeyhülislâmın aracılığı ile affa uğrayıp evinde ikâmete memur edilmiş. Böylece ömür boyu dışarı çıkıp gezme hürriyetinden de mahrum edilmiş. İşte bütün bunlar gösteriyor ki, yalnız biz Hristiyanlarda değil, Türklerde de cehenneme ilk gidecek olan kişiler bu tip softalardır. Bu Koca Mehmet Paşa, bizim İstanbul'da bulunduğumuz 1553-1554 yıllarında hâlâ hayatta imiş.

Bizde papalıkta amansız engizisyon yargıcı denilen din adamlarına benzer bu yeşil sarıklılar. Aslında kof kimseler olmalarına rağmen halk onlarda bir kuvvet, kudret var sanır ve onlara körükörüne inanır. Bunun daha iyi anlaşılması için 30 Haziran 1555'te şahit olduğumuz şu olayı anlatalım:

Haşmetmeap Avusturya kralının iki elçisi öğleden önce erken saatlerde şehirde atla bir gezinti yapmak istemişlerdi. Elçilik heyetinden bir kısmımız da onlara refakat ediyorduk. Aramızda bir de Macar teoloji öğrencisi vardı. Onun ayağında Macarların giydiği pantolonun üzerine çekilmiş uzun yeşil bir çorap bulunmaktaydı. Yolda giderken bir yeşil sarıklı bunu gördü. Yanındaki diğer Türklerle birlikte elçilerin huzurunda kâtibi durdurup ayağındaki yeşil çorapları çıkarttırdı. Elçiler hiçbir şey söylemeyip susmak zorunda kaldılar. Yaptıkları işe sebep olarak şunu ileri sürdüler: Başlarında taşıdıkları yeşil renk ayaklarda olamazmış. Çünkü, Muhammed yeşil renkli sarığı başında taşımıştır ayağında değil. Ayaklarda yeşil renk peygambere hakarettir. İşte bu yüzden yeşil çorapları önce öptüler, sonra da yırtıp yırtıp yere fırlattılar. Kâtibe de temiz bir dayak attılar.

Yahudilerin arasında kendilerine kohen[124] adını veren ve Harun soyundan geldiklerini ileri süren kimseler var. Bunlar da diğer Yahudilerden üstün olduklarını iddia ederler. Ancak özel bir sarıkları yok. Zira onlar Harun soyundan geldikleri için yeşil sarıklı Müslümanlardan daha asil oldukları kanaatindedirler. Her iki zümre de birbirinden beter. Bunların Nemrut soyundan geldikleride yalandır. Bütün bunları daha çok nüfuz ve saygı sağlamak için yaparlar.

Nasıl ki, vaktiyle Hristiyanlar Kudüs'teki İsa'nın mezarına giderlerse, Türkler de her yıl, kadın erkek, bazen ikinci üçüncü defa olmak üzere Muhammed'in mezarını ziyaret için Arabistan'a giderler. Bunlara hacı denir. Bizdeki Katzenritter'lerde[125] olduğu gibi hacılar da kendilerinin diğer Türklerden daha üstün ve aziz olduklarına inanırlar. Her yıl binlerce hacı Mekke'ye gider. Onları uğurlamaya gelen kadınlar da görülür. Yeşil sarıklıların kendi aralarında bir de reisleri vardır. Hiç kimseye aldırış etmezler. Birisi onları takdire yahut alay etmeye kalkarsa vay haline! Canına okurlar.

Bu sıralarda başka bir olay daha cereyan etti. Bütün İstanbul'da balmumu yapıp satan bir tek Rum vardı. Yaptığı bu işinden dolayı vergi öderdi. Bu Rum'un dükkânının yanında fakir bir Rum kadını otururdu. Bu kadın şimdiki mumcudan önceki mumcuya yardım eder, mum döker ve karşılığında belirli bir para alırmış. Mumcu Rum bu kadını böylece himaye edermiş Halbuki ikinci mumcu kadına iş vermemiş, onu zor duruma düşürmüş. Kadın da bu mum ustasına birkaç söz söylemeleri için yeşil sarıklılara gitmiş. Bunlar kadını dinlemişler ve mumcuya haber yollamışlar. Fakat ricaları reddedilmiş. Bunun üzerine yeşil sarıklılar mumcuyu yakalamışlar. Mumcu kelleyi kurtarmak için 1000 florin ödemek zorunda kalmış. Hiç kimse bu heriflerle uğraşmamalıdır.

Aşağı yukarı 6 yıl önce Rüstem Paşa, Türk âdetleri uyarınca kendi sarayına mensup kimselere günde ..... defa namaz kıldır-

ması için bir imam tutmak ister. Ama imama gündelik olarak az bir ücret takdir eder. İmam parayı az bulur ve fazla para talep eder. Bunun üzerine paşa, hocaya çıkışır. Kendisine verdiği paradan daha az bir para karşılığında daha yaşlı, ak sakallı bir hoca bulabileceğini söyler. Genç hoca da bu kadarcık para ile geçinemeyeceğini, zira o yaşlı, ak sakallı hocaların yalancı şahitlik yaparak hayatlarını kazandıklarını ileri sürer ve gerekirse bunu ispat edebileceğini ifade eder. Bunun üzerine paşa onunla bir plan tertipler. Genç hocaya yeni elbiseler, para vs. verdirir. Genç hoca ihtiyar hocalarla dost olur. Onlara bol para gösterir ve sonunda onlara kendi meselesini açar ve gençliğinde nasıl mağdur duruma düştüğünü şöyle anlatır: "Babam öldüğünde kendisine kalması icab eden mirası, Türkiye'deki gelenek mucibince beytülmale (padişahın hazinesine) intikal etti. Siz bana yardımcı olun" diye yalvarır. "İki kişi beni tanıdıklarını söyler ve lehimde ifade verirlerse ben Macar usulü bu mirasa sahip olabilirim. Mirası alınca bundan sizlere de pay veririm." Bunun üzerine iki ak sakallı ihtiyar kadının huzurunda bu genci eskiden beri tanıdıklarına ve onun ölenin öz oğlu olduğuna dair şehadet ederler. Böyle yaşlı iki kişinin şehadeti on kişinin şehadetine bedel olduğu için kadı mirasın bu gence ait olduğuna hükmeder. Genç adam, kadıdan iki şahitle birlikte Rüstem Paşa'nın huzuruna çıkartılmayı rica eder ve gerek kendi miras talebinin gerekse şahitlerinin ifadesinin asılsız olduğunu beyan eder. Yalancı şahitlik olayını bizzat gören paşa, burada âdet olduğu veçhiyle iki ihtiyarı eşeğe ters bindirip ağızlarına işkembe sardırtır ve şehrin içinde dolaştırtır. Sonra da onları kadırgaya mahkum edip ayaklarına zincir vurdurur. Genç hocanın ise ücretini artırır. Böyle yalancı şahitlerin sakallarını, atların kuyruklarına yapıldığı gibi, kına ile kırmızıya da boyarlar. Böyle dolaşan insanlardan birçoğunu gördüm. Macaristan'da olduğu gibi, 5-10 akçe karşılığında yalancı şahitlik yapanlar kolayca bulunur. Bir davada şahit gerekiyorsa, davanın önemine ve tarafların durumuna göre 10 yahut 20 kişi şahitlik yapacaksa bunlar hemen bulunur, hattâ pranga mahkûmlarından bile yararlanılır. Böyle şahitler hiç çekinmeden ilgilinin haklı olduğuna dair büyük yemini yaparlar ve sonunda ücretlerini alıp savuşurlar.

Oerdedi Peter[126] adında bir Macar prensi, Kral Ludwig zamanında ben Budin'de iken 100 asilzâde ile Sen Jorgen Kilisesinde Fugger ve Turz'un huzurunda 2000 florin ödeyerek tövbe edip günah çıkarttı. Fakat sonradan 1520 sıralarında Oerdedi'nin hizmetinde olan bir asilzâde Eğri'de yakalandı. Oranın kardinalı Piskopos Hippolitus[127] şakıyı Budin'e Bay Alexi Turz'a yolladı. Gerçek anlaşılınca, soyluların bütün rica ve gayretlerine rağmen, kral onun hak ettiği cezayı verdi. Dönen tekerleğe bağlatarak idam etti. Ben de oradaydım. Bunun üzerine Oerededi Peter memleketini terkedip Venedik'e gitti ve bir daha da saraya dönmedi. Onun dostları, bir arabacının oğlu olan ve 1514 yılında Roma'dan Papa Leo tarafından Macaristan'a bir af buyrultusu ile gelen Estergon kardinalı Piskopos Thomas[128] ile 1514'te bütün Macaristan'da, Haçlı seferine hazırlık için ona vaız etme yetkisini veren Ludwig'in babası Macar Kralı II. Wladislaw idiler. Adı geçen Kardinal Thomas kral tarafından bütün Macaristan'ı dolaşarak kiliselerde vaaz verip halkı Türklere karşı savaşa teşvik ve tahrik etmekle görevlendirilmişti. Bir süre sonra bu mesaisinin mükafatı olarak Roma'ya davet edildi büyük ölçüde itibar ve iltifat edildi. Piskopos bu davranışlardan ümide kapılarak Papa julius'tan[129] sonra onun yerine geçeceğini sanmıştı. Ancak İtalyanlar ona oyun oynadılar. Thomas reyini X. Leo'ya vermek zorunda kaldı. Buna karşılık Leo, Thomas'a af buyrultusu ticaretini ve Haçlı Seferine teşvik belgesini verdi. o sıralarda ben tanıdığım Olmützlü Doktor Stephan Tauriunius[130] ile Roma'da idim. Stephan, piskoposun adamlarından biri idi ve ertesi yıl piskopos şan ve şöhret hırsı yüzünden bu uğursuz Haçlı Seferine teşvik yetkisiyle Macaristan'a geldi. Bu Haçlı hikâyesinin Macaristan'a ne kadar zarar verdiği ve prenslerin ahlâksız din adamlarına inanıp kanarak ne büyük hatalar yaptıkları hâlâ Macaristan'da ve komşu memleketlerde şikâyet konusudur. Ben yukarıda adı geçen Estergon Piskoposu Thomas'ı birkaç yıl önce tanıdım, fizyonomi bakımından kaba bir adam. Kısa boylu, kırmızı yanaklı şişman bir adamdı. Konuşması kekeme veya sarhoş birinin konuşmasına benzerdi. Şairin dediği gibi "vul-

tum cacantis"[131] gözleri sanki ıkınmadan dolayı belermiş bir görüntüydeydi. Diğer birçok unvanları meyanında "Patriarcha Constantınopolitanus" (İstanbul Patriği) unvanını da taşıyordu. Sonra, İstanbul günün birinde (Allah'ın izniyle) Hristiyanların eline geçince burada papanın Rumlara sözü geçmeyecek. Zira bütün Yunanistan, Mısır vs. patriğin baskı ve nüfuzu altında olacak ve dinî lider olarak onu sayacaklar. Ona itaat edecekler. Ta Havaryumdan bu yana süregelen kendi akidelerinin, papanın Hristiyanlığı bütün müesseseleriyle adalete sevkeden yolunu sapıtmış akidesinden daha dürüst ve daha gerçek olduğu inancını muhafaza edecekler. Benim görüşüme göre, bütün bu işler, Muhammed'in Asya'da üstünlüğü sağlayarak buradaki Hristiyan ülkeler halkını Müslüman yapmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bizim papa dediğimiz Roma'daki büyük papaz, önceleri aleläde bir piskopostan başka birisi değildi. Lâtinler, neden ona papa dediklerini kendileri de bilmiyorlar. Bazıları bu unvanın pape[132] kelimesinden geldiği kanaatindedirler. Papa sözü bir şeye hayret edilip şaşınca söylenen bir sözdür. Meselâ, kutsal baba anlamına, papa gibi garip bir mahlûka, vahşi hayvana, bir canavara verilen ad gibi. Papa ile baba kelimeleri birbirine çok benziyor. "Baba" Türkçede peder demektir. Halbuki bütün Slav dillerinde "baba" kocakarı anlamına gelmektedir.[133] Bu Apokalypsis'te anlatılan ve bütün dünyayı baştan çıkaracak olan eski Babil fahişesidir. Kendisini İsa'nın vekili sayan papa, aslında domuz çobanıdır. İşi gücü bütün imparator ve kralları bütün tarihlerde okuduğumuz gibi, her türlü desiseye başvurarak kandırmak, birbirine düşürmek ve bu suretle Hristiyan âleminin yalnız dini liderliğini değil, dünyevi liderliğini de elinde tutmaktır. Bu emeline kısmen de olsa nail olmuştur. Birçok imparatoru tahta çıkarıp tahttan indirmiştir. Hristiyanlığın ilk yıllarında imparatorlar Roma'da Roma piskoposunu takdis ederek Hristiyan cemaatının başı yapmışlar ve birçok Roma piskoposunu da görevinden almışlardı. Fakat şimdi öyle mi? Papalar kendilerine ait olmayan bir hakkı kullanarak imparatorları takdis ediyor, onlara taç giydiriyorlar. Üstelik imparatorlara papayı daima koruyacağına dair yemin ettiriyor-

lar. Papalar da dini inançları uğruna değil de fani olan dünya nimetleri, maddi varlıklar uğruna, birbirinin ayağını kaydırmaya uğraşırken imparatorlar onlara yardım etmek zorunda kalıyorlar. Bu yüzden imparatorlar bütün ilgi ve zamanlarını onlara harcıyor ve Türklerle uğraşmaya vakit bulamıyorlar. Papanın Hristiyan âlemini nasıl parçaladığını hikâye edeceğimiz şu olay açıkça göstermektedir: Başlangıçta her piskoposluğun başında bir piskopos bulunurdu. Dini bir anlaşmazlık çıktığında piskoposlar bir konsey akteder, problemleri tartışıp İncil ahkâmına ve Tanrı kelâmına göre bir içtihat kararı alırlardı. Papa ise bu işlere hiç karışmazdı. Vaktaki, Papa Bizans İmparatoru Phocas'ı[134] kendi lehine çevirince, o, papanın isteğine uyarak İstanbul'daki piskoposu bütün diğer piskoposlardan daha üstün kabul edip onların başı ilan etti. İşte o andan itibaren de Hıristiyan âleminde büyük bir ayrılık baş gösterdi. Bunun sonucu olarak Asya'daki, Afrika'daki birçok piskoposluk ortadan silindi. İstanbul'da, İskenderiye'de, Antakya ve Kudüs'te saygın patrikler vardı. Şimdi İstanbul patriği alelâde papazdan çok farklı bir görünümdedir. İşittiklerime ve bizzat da müşahade ettiğime göre, o, bütün Roma piskoposlarından daha fazla bütün Ortodoksların kendi inançlarını muhafaza etmelerine ve onları kendi idaresi altında tutma arzu ve gayreti içindedir. Bu kitle, Hristiyanlığın ilk zamanlarında olduğu gibi, ikili sacrament (takdis) yapmakta, yani hem Ortodoks, hem de Protestan mezheplerinin icaplarına göre takdis yapmaktadırlar.[135]. Bunların dışında Asya'da ve Avrupa'da birçok milletler, bu meyanda Ermeniler, Gürcüler, Karaman Rumları ve yeryer Mısır, Suriye, Kudüs, ayrıca Eflak, Buğdan ve Rusya'da yaşayan milletler ile Bulgarlar ve Sırplar da bu tarzda ibadet ediyorlar. Bütün bu milletlerden hain papa ayrılmış ve Thomas de Aquina adlı bir Allahsız papazın peşine takılmıştır. Öyle ki, bu papaz İsa'dan daha kudretli bir pozisyon kazanmış ve mantık oyunları yaparak ve polemiğe saparak alelâde bir kimsenin dahi bir tek sacrament ile, yani ikili değil de tek tür bir takdisle yetinebileceği tezini ileri sürmüştür. Bunun sonucu bütün Hristiyanlık doğru yoldan saptırılmıştır. Rumlar, bütün diğer Asya ülkeleri

ve milletleriyle birlikte papaya karşı cephe almışlar ve onun İncil'den ayrıldığını iddia etmişlerdir. Şimdi Rumlar papaya inanan ve onun yolunda giden bizleri, hepimizi Hıristiyanlığa ihanet etmiş yahut da münkir olarak görüyorlar. Birçok meselede bizden ayrılmışlardır. Papazların evlenmeleri veya Rumlara karşı açılan davalardaki şahitlik işleri vs. gibi hususlar, ayrılığa örnek olarak gösterilebilir. Müslüman veya Türklerin idaresine geçmiş memleketlerin tekrar Hristiyan olmalarının söz konusu olamayacağı anlaşılmaktadır. Bu, gerçekten imkânsızdır. Çünkü biz Hristiyanlar inançta ikiye bölünmüşüz ve bir türlü aramızda anlaşamıyoruz. Ancak bağımsız bir Hıristiyan konseyi toplanır da İncil'i eski Havariyunun naklettiği şekil ve tarzda yeniden ihya edebilirse belki bir ümit ortaya çıkar. Bu şekil ve yol iledir ki, Hristiyanlık vaktiyle birçok memlekete yayılmıştı. Türklerin idaresi altındaki bazı yerlerde de Ortodoks kilisesinin ananesine uyan Hristiyanlar da mevcuttu. Biz bunların İncil ve diğer kutsal yazılarına sahibiz. Matbaa daha erken icad edilmiş olsaydı papanın ve Thomas de Aquina'nın taassupları sonucu Hristiyanlığı yanlış bir yola saptırma gibi büyük bir hata çok daha geniş ölçüde gerçekleşmeyecekti. Papa ve Thomas de Aquian, Tanrı kelâmına, İncil'e tam bir sadakatla bağlı kalmıyorlar. Aksine onlar Aristo ile haşır neşir oluyorlar, papanın maiyetindeki diğer gözde rahipler ve papazlarla birlikte dünyayı aldatmakla meşguldürler. Papanın avenesi, papanın Konsil'in (Ruhaniler Meclisi) üstünde olduğunu iddia ediyorlar ve Konsil'in papa karşısında hiçbir yetkiye sahip olmadığını ileri sürerek yüzyıllardan beri papaların İncil'de mevcut olmayan pek çok şeyi İncil'de varmış gibi göstermek suretiyle işledikleri suçların bertaraf edilmesini önlüyorlar. Bunun içindir ki, papa, tıpkı şeytanın lanetlenmekten korktuğu gibi, konsilde başına geleceklerden korkuyor. Konstanz konsilinde üç papa azledilmiş ve yenisi Martinius seçilmişti. Bu zat konsilin aldığı kararları tatbik edecekti. Fakat, diğer papalar gibi o da şeytanın hükmü altına girdi ve başlamış bulunan Basel konsilinin çalışmalarını harp bahanesi ve diğer uydurma sebeplerle engelledi.. Çünkü bu konsilde reformasyonun bütün

Hristiyan âlemine kabul ettirilmesi kararlaştırılacak ve bu karar uygulanacaktı. Papa kendisinin ve avenesinin nüfuzlarının kaybolacağından ve sonunda artık papanın en büyük kudret olarak kalamayacağından ve imparatora itaat etmek zorunda kalacağından korkmuştu. Martinius Patavius,[136] bütün bu huzursuzlukların dünyanın sonuna kadar devam edip gideceğini 300 yıl önce yazmıştı. Bu gidişle Türkler, o zamana kadar, yani kıyamete kadar dünyaya hükmedecekler ve Hristiyanları idareleri altında tutacaklar. Hiç kimse onlara karşı koyamayacaktır. Hattâ her şeye kâdir olan yüce Tanrı, bir Hristiyan imparatora Türkleri yendirse ve onların idareleri altındaki memleketlere iyilikle veya zorla Hristiyan dinini kabul ettirmek istese, o zaman bile Hristiyan âleminde yeni bir mezhep kavgası çıkar. Zira böyle bir durumda papa çarpık ve yanlış Roma inancı ile ortaya atılır ve imparatorları eski gerçek Hristiyanlığı yeniden baskı altına almaya sevkeder. Bereket versin ki, Tanrı, Türkiye' deki şurada burada mevcut Hristiyan topluluklarını korumuştur. Hiç olmazsa bunlar papanın şerrinden uzak kalmışlardır. Zaten Türkleri Hristiyan yapmak mümkün değil. Biz kendimiz İncil'e sadık kalmamışız ki, anlaşmazlık içindeyiz. Gerçek dinden, birkaç yüzyıl önce kopmuşuz ve papanın bizi ters yola sürüklemesine razı olmuşuz. Tanrı'nın yardımı ile Türklere karşı koymak ve onları yenmek istiyorsak her şeyden önce biz Hristiyanlar kendi aramızda birleşmeliyiz. Bu birleşme, önce en küçüğünden en büyüğüne kadar din adamları arasında gerçekleşmelidir. Bu da ancak yukarıda bahsettiğimiz bağımsız bir Hristiyan konsilinin toplanmasiyle mümkün olabilir. Ne var ki bu konsilde insan görüş ve sözü yerine münhasıran Tanrı kelâmı hâkim olmalıdır. Aksi takdirde yüce Tanrı bizlerle beraber olmayacaktır. Her sınıf halk reformu kabul eder ve hareketini bu yönde düzenlerse, ki bu da çok uzun sürecektir, Tanrı Türkleri bizzat kahredecek ve bize de nerede, ne zaman onlara karşı harekete geçeceğimizi bildirecektir. Şu halde biz Ortodokslarla dini inançta birleşirsek Türkleri de Hristiyanlığa çevirmek mümkün olacaktır. Aksi halde bu işte bizim için hiçbir zaman başarı ümidi yoktur. Bazı aklı evvel papacılar, Orto-

doksların da kendi aralarında anlaşmazlık vardır diyecekler. Bu hususu Ortodokslar bizzat yazmaktadırlar. S.Augistin çoktan yazdı bile. Ortodokslar yanlış inanışlar da ısrar etmiyorlar, hatalı hareketleri cezalandırıyorlar. Vaktiyle biz Hristiyanlığın ilk ve basit bilgilerini Yunanlılardan almışız, onların yazılarından tercüme etmişiz. Bugün dahi gerçeği ve her şeyin esasını onların kitaplarında arıyoruz, yoksa papanın emirnamelerinde değil. Hristiyan dünyası birleşecekse, önce hepsi birden Tanrı kelâmına aynı şekilde inanmalı ve Tanrı buyruğuna itaat etmeli, bu inanca bağlı kalınmalı ve müşterek hareket edilmeli. Ancak bu şartlar altında Türklere karşı açılacak bir savaşta Tanrı bütün Hristiyanlara yardımcı olacaktır. Fakat zamanımızda Hristiyanlar Tanrı buyruklarını rafa kaldırmışlardır. Onların istediği şu: Tanrı, önce kendilerine Türklere karşı zaferi sağlasın sonra onlar Tanrı'ya şükran duyduklarını bildirsinler. Gerek din adamlarının gerekse diğer yöneticilerinin işi gücü birbirlerine ne şekilde ve ne ölçüde zarar vereceklerini hesap etmektir. Böyle olunca da İncil'i, çoğu defa olduğu gibi, kötü niyetlerini gizlemek için bir maske olarak kullanmaktadırlar. Her iki tarafın da tek hedefleri, bu dünyada daha çok maddi imkânlar sağlamak ve yalan dolanla elde ettikleri maddi varlıkları muhafaza edebilmektir. Papa da bunu yapıyor, ötekileri de. Papa dini görevi ile yetinmeli, Laurentius Valla'nın yazdığı üzere, vaktiyle Konstantin'in yaptığı bağışa sahtekârlık karıştırdığı gibi[137] şimdi de krallık ve imparatorlukların maddi varlıklarına sahip çıkmaya çalışmamalı. Ama o maddi varlıklara kendini o kadar kaptırmış ki, dünya serveti gözlerini kamaştırıyor ve Tanrı kelâmını beşeri zaafa uyacak şekilde ters çeviriyor. Nitekim o, diğerleri meyanında ibadet tarzını yorumlamada da bu tersliği yapmıştır. Bundan dolayı hem kendisi, hem de bütün taraftarları utanç duymalıdırlar. Şimdi taraftarları şeytanı recim ve papayı da bütün taassup ve sahtekarlıklarını kullanarak müdafaa etmeye çalışıyorlar. Çünkü bütün oyunları ve düzenbazlıkları artık gün ışığına çıkmıştır. Aslında papacıların ikili sacramenti İsa'nın vazettiği şekilden haksız yere saptıran papaya karşı yazı ile savaş açtıklarından dolayı Johann Huss ve Martin

Luther'in şeref ve haysiyetlerinin ayaklar altına alınmasını kabul etmeyip onlara daha hoşgörülü davranmaları lazımdır. Bu da tabi birdenbire olmayacak, yavaş yavaş gerçekleşecek. Eninde sonunda onların baş azizleri olan İblis imdatlarına yetişse dahi papa hatalı hareketleriyle ebediyen yalancı olarak kalacaktır. Zira Tanrı kelâmı hakikatın kendisidir. Ve hiçbir suretle değiştirilemez. Bütün bunları İstanbul'daki Hristiyanların perişanlığını ve sefalet dolu esaret hayatını gördükten sonra papaya ve onun etrafındaki insan yığınlarına karşı, içimden geldi de, yazdım. Papanın, kardinallerinin ve sodomik Roma oğlanlarıyla düşüp kalkan bütün papazlarının bu hatalarını anlayıp idrak etmelerini çok isterdim.

6 Kasım 1553'te Türk korsanlarının üç sıra kürekli kadırgaları Cenevizlilere ait Korsika'ya baskın yapıp, Fransızların yardımıyla adada bir hayli yağma yaptıktan sonra 60 kadar gemi ile tekrar İstanbul'a dönmüşlerdi.

7 Haziran 1554'te yine 210 kadar kadırga ile deniz korsanları İstanbul'dan yola çıkmışlar, bunlara katılan büyük bir gemi de dahil yine Fransız desteğiyle bizim Hristiyan memleketlerine baskınlar yaparak yağma ve soygunculukta bulunmuşlardır.

Fransa, Türk devleti nezdinde İstanbul'da daimi elçilik tesis etti. Bu elçilik için bir Rumdan 80 bin akçeye bir ev satın aldı. Bu para 1366 duka altını eder. Bu ev şimdi elçilik binası olarak büyük değişikliklerle inşa edilmekte.[138] 1553'te İstanbul'da bulunan bundan önceki Fransız elçisi, birkaç yıl İstanbul'da kalıp çok şaşalı bir hayat yaşamış. Şimdiki elçi nerdeyse onun kavası gibi biri. Padişah Halep'e gidince, o da arkasından Halep'in yolunu tutmuş. Elçilerin bir kısmı serseri, Hıristiyanlığa ihanet eden kimseler. Bunların arasında Isabella'nın[139] Petrovic[140] adlı elçisi de var. Diğer bazı Macar soyguncularıyla birlikte hareket eden bu elçilerin suçları şu: Türkler Janusch Weida'nın oğlu Istwan'ı Erdel'e zorla vali

Luther'in şeref ve haysiyetlerinin ayaklar altına alınmasını kabul etmeyip onlara daha hoşgörülü davranmaları lazımdır. Bu da tabi birdenbire olmayacak, yavaş yavaş gerçekleşecek. Eninde sonunda onların baş azizleri olan İblis imdatlarına yetişse dahi papa hatalı hareketleriyle ebediyen yalancı olarak kalacaktır. Zira Tanrı kelâmı hakikatın kendisidir. Ve hiçbir suretle değiştirilemez. Bütün bunları İstanbul'daki Hristiyanların perişanlığını ve sefalet dolu esaret hayatını gördükten sonra papaya ve onun etrafındaki insan yığınlarına karşı, içimden geldi de, yazdım. Papanın, kardinallerinin ve sodomik Roma oğlanlarıyla düşüp kalkan bütün papazlarının bu hatalarını anlayıp idrak etmelerini çok isterdim.

6 Kasım 1553'te Türk korsanlarının üç sıra kürekli kadırgaları Cenevizlilere ait Korsika'ya baskın yapıp, Fransızların yardımıyla adada bir hayli yağma yaptıktan sonra 60 kadar gemi ile tekrar İstanbul'a dönmüşlerdi.

7 Haziran 1554'te yine 210 kadar kadırga ile deniz korsanları İstanbul'dan yola çıkmışlar, bunlara katılan büyük bir gemi de dahil yine Fransız desteğiyle bizim Hristiyan memleketlerine baskınlar yaparak yağma ve soygunculukta bulunmuşlardır.

Fransa, Türk devleti nezdinde İstanbul'da daimi elçilik tesis etti. Bu elçilik için bir Rumdan 80 bin akçeye bir ev satın aldı. Bu para 1366 duka altını eder. Bu ev şimdi elçilik binası olarak büyük değişikliklerle inşa edilmekte.[138] 1553'te İstanbul'da bulunan bundan önceki Fransız elçisi, birkaç yıl İstanbul'da kalıp çok şaşalı bir hayat yaşamış. Şimdiki elçi nerdeyse onun kavası gibi biri. Padişah Halep'e gidince, o da arkasından Halep'in yolunu tutmuş. Elçilerin bir kısmı serseri, Hıristiyanlığa ihanet eden kimseler. Bunların arasında Isabella'nın[139] Petrovic[140] adlı elçisi de var. Diğer bazı Macar soyguncularıyla birlikte hareket eden bu elçilerin suçları şu: Türkler Janusch Weida'nın oğlu Istwan'ı Erdel'e zorla vali

tayin etmek istediklerinde bu orospu çocuğu Petroviç'e de bir bayrak göndermişler. Ama Türk ona da Mayland'a, Torek Balind'e, Werweczy'e ve diğerlerine verdiği mükâfatı verecektir. Bu aptallar, Türklerin kendilerini Budin'de ve Macaristan' da vali olarak bırakacaklarını sanmışlardı. Halbuki hepsi de zindanda öldüler. Mayland ve Torek Balind İstanbul'da, Janusch Weida'nın bir numaralı adamı Sergerde Werweczj ise Budin'de öldüler. Türkler 1541 yılında Rogendorff'u yenince[141] kendi anavatanlarına ihanet eden Macar hainlerini Budin'den sürüp orayı işgal ettiler. Torek Balind'i de alıp beraber götürdüler. Rahip Pater Jorg'u[142] Isabella ve Janusch'un oğlu ile birlikte Erdel'de bıraktılar. 155(1)'de öldürülünceye kadar orada kaldı. Werweczy Budin'de Hristiyanların kadısı olarak kaldı. Bir ara kaçmak istedi ise de başaramayıp Budin'de öldü ve Yahudi mezarlığına gömüldü.

Böyle bir vatan haini de burada Yedikule adı verilen hisarda yaşıyor. Adı More Laslo[143]'dur. Bu zat da Budin'in yukarısındaki bir sarayda Budin Paşası tarafından bir baskın sonucu yakalanıp oğlu ile birlikte İstanbul'a getirilmiştir. Kendisi burada Müslüman olmuş, bu suretle itimat uyandırıp kolaylıkla kaçabileceğini sanmış. Bunun mükâfatı olarak Yedikule'ye girmiş. Padişah maişetini temin için ona günde 25 akçe veriyormuş. Yılda 9100 akçe eder ki, bu da 154 Türk altını eder. 1 altın 60 akçedir. Adı geçenin günlük masrafı ise 5 akçedir. Kendisi hiç kimse ile temas etmiyor. Yiyip içip rahatına bakıyor. Elçiler onunla ancak bir defa Yedikule'de konuştular, onu çıkarmak istediler, fakat kabul etmedi. Oğlu da kendi isteğiyle Müslüman olmuş, geleceği parlak! Halen padişahın maiyetinde çalışıyor. Bir de gayri meşru oğlu var. O da sarayda. Soyuna çekmeyen haramzada. Yukarıda adı geçen Fransız elçisi Bartholomeus bir Portekizli ile dostluk kurar. Portekiz'den kaçan bir adam 1554 yılında burada kayınvalidesi ile birlikte Yahudi olur. Portekizli haziranda düğün yaptı. Fransız elçisi ile birlikte karanlık işler peşinde koştu. Birbirinin peşinden koşan iki köpek gibi yekdiğerinden hiç ayrılmıyorlar. Her ikisi de hain, ama Fransız çok daha büyük bir sahtekâr.

30 Temmuz 1554'te Türkler İstanbul'da oruç tutmaya başladılar, 29 Temmuzda da ayı görmüşler. Ramazanın başladığından herkesin haberi olsun diye diğer zamanlarda ezan okudukları cami ve mesçit minalererine kandiller astılar, yağmur ve rüzgâr zarar vermesin diye de üstlerini kapladılar. Bu kandilleri akşam olunca yakıyorlar. Bütün gece yanıyor. Oruç tuttukları sürece akşama kadar ne yiyorlar, ne içiyorlar. Akşam üzeri gökyüzünde yıldızlar görülmeye başlayınca hemen yemeye başlıyorlar. Ne bulurlarsa. Yiyeceklerinde bir ayırım yapmıyorlar. Et, sebze vs. gündüz yiyemediklerini bol bol telafi ediyorlar. Bazıları uykularını alınca tekrar kalkıyor. Ertesi gün akşama kadar açlığa dayanabilmek için gece yemek yiyorlar.

Ramazan ayında hocalar, imamlar ve diğer tanıdıklar akşamları paşaların, beylerin, kahyaların ve diğer varlıklı kimselerin evlerine gidip orada akşam yemeği yiyorlar. Ne rahat bir hayat! Yemekten sonra saat 9-10-11 sıralarında gürültülü şarkılar (ilâhiler) söylüyorlar. Bunlarda melodi yok, notaya göre söylenmiş güzel şarkılar değil. Bütün şarkıları Alla İlla Hillala'dan ibaret. Bu da Allah ebedidir demek. Bu şarkı ile insan 100 mil yol alır. Macarların "daydanum haydanum" şarkısıyla yaptıkları gibi.[144] Yine de şarkının sonu gelmez. Zaten Tanrı ve kutsal kitabı hakkında fazla bilgiler de yok, zira hocaları da cahil. Bizdeki hırsızları darağacına götüren cahil papazlara benzerler. Oruçları, gökten ayı gördükten sonra tekrar görünceye kadar tam bir ay sürer. Belirli olan bu ayı gökte daha erken görürlerse, daha erken oruç tutmaya başlarlar. Oruç, yeni ay görülünceye kadar devam eder. Sonra bayram yaparlar. Bu, onların büyük bayramları, yahut da vaktiyle bize sokulup da yerleşmiş olan paskalya gibi bir şey. Gösterişi seven ve kendilerini dindar ve mübarek kişiler olarak tanıtmak isteyenler. Ramazanda işi çok sıkı tutarlar. Yakınlarını ve hizmetkârlarını korkuturlar. Bu suretle onlar kadının para cezasından da kurtulurlar ve halk arasında saygı ve korku uyandırırlar. Bununla beraber Türklerin yarısının evlerinde gizlice oruç yedikleri de

rivayet edilir. Evlerinde oruç yiyenlerin farkına varılmaz. Zira heriflerin yedikleri zaten fazla bir şey değil. Çoğu defa bir hafta pirinç veya bulgur çorbası, pilav, yahut da peynir ekmek, meyva ile yetinirler. Yemek üstüne bol bol su içerler. Eğer Türklerde de biz Hristiyanlarda olduğu gibi yemek ve şarap âdeti olsaydı ve o kadar bol lokanta ve meyhane bulunsaydı, Türkler sırtlarına giyecekleri elbiseyi almaya para bulamazlardı. Bu memleketin fakirliği onları aç kalmaya, oruç tutmaya mahkûm ediyor. Oruç tuttukları zamanda da çoğu, ayıp olmasın diye veya korktukları için tutuyorlar. Aç kalınca kurtlar gibi sabırsız da oluyorlar. Açlığı ve susuzluğu unutmak için günde birkaç kere uykuya yatarlar. Savaş zamanı askerlere oruç tutturulmaz. Özellikle sınırda yaşayanlar, oruca fazla önem vermezler.

Her ne kadar Peygamberleri Muhammed Türklere şarap içmeyi yasak etmişse de bu yasağa hepsi riayet etmezler. Şarabı bulduklan zaman gizli içerler, hem de ölçüsüz içip sarhoş olurlar, sızıp yatarlar. Sokaklarda böyle sarhoşlar yakalanınca doğruca kadının huzuruna çıkarılır. Kadı ona 100 sopa vurdurur ve ayrıca para cezasına da çarptırılır. Onların içki içmelerine göz yumulsa dahi üst makamlar, biz Hristiyanlarda olduğu gibi serbest ve açık bir şekilde özellikle gece gündüz meyhanelerden çıkmayan başı boş serserilerin yaptığı tarzda içki içmelerine katiyen müsaade etmezler. Aslen Hristiyan olan yeniçerilerin içki içmelerine göz yumulur. Bunlar diğer Türklere nazaran daha kolay içki sağlar ve alenen içerler, içince de onlara karşı çok keyfi hareket eder ve kaba şakalar yaparlar. Bunun sebebi yeniçerilerin padişaha çok yakın olmaları ve onun hayatını korumalarıdır. Padişahın onlara çok itimadı vardır. Zaten bu yüzden onların içki içmesine göz yumuluyor.

15 Ağustosta üç genç erkek, dört genç kadınla birlikte bir Rum meyhanesinde içki içerken yakalandılar. Meyhaneci ve bu müşterileri sekiz eşeğe ters yüz bindirilmiş ve eşeklerin kuyruklarını elleriyle tutmuş bir vaziyette şehirde dolaştırıldılar. Daha önce, kadının emriyle elbiseleri de soyulmuş, don gömlek

bir vaziyettelermiş. Onlara temiz bir dayak atılmış ve para cezası da verilmiş. Ramazanda içki içenin akıbeti böyle olur işte.

Ramazan başlayınca Türkler camilere büyük, kalın mumlar taşırlar ve bütün bir Ramazan boyunca da günde dört defa coşku içinde camilere koşarlar. Her defasında âdetleri üzere, kollarını ayaklarını, yüzlerini, başlarını ve ayıp yerlerini yıkarlar. Böylece kendilerinin maddeten ve mânen arındıklarına inanırlar. Her mescit ve caminin, biz Hıristiyanların çan çalarak ibadet etmek isteyenleri kiliseye davet ettiğimiz gibi, minarelerden bağırarak halkı camilere davet eden müezzinleri, imamları vardır. Ayrıca camilerde devamlı olarak halka vaız eden birçok hoca da mevcuttur. Öyle ki bunlar, biz Hristiyanların cennet peşinde koştuğumuz gibi, cehennemin dehşetinden bahsederek telkinde bulunurlar. Her camide vaız kürsüsü vardır. Kendilerinin de anlamadıkları şeyleri halka söyler dururlar.

Türkler ibadet etmek için camiye girmeden önce kapının önünde ayakkabılarını çıkararak ellerine alır ve içeriye götürürler. Ayaklarında dizlerine kadar uzanan lapçınlar vardır. İçeride ayakkabılarını yanlarına koyarlar. Bütün camilerde süslü döşemelerin üstüne halılar, kilimler yayılmıştır. Türkler ibadet ederken çok muntazam sıralar halinde dizilirler. Herkesi huşua garkeden bir seramoni içinde ibadetlerini yaparlar. Türklerin hemen hepsi bu ibadeti günde beş defa yapar; eğilir, doğrulur, diz çöker, yeri öper, tekrar kalkar. Böylece tam bir dindar olduğunu ispat eder. Yaşlıları uzun tesbihler taşırlar ve bunları yalnız dua için değil, sayı saymak ve fal bakmak için de kullanırlar.

Yukarıda hocalardan, ayakkabılardan, lapçınlardan, abdest almaları, namaz kılmaları, ibadet zamanları, oruç ve bayram gibi bazı âdetlerinden söz ettik.

Johannes'in idam edildiği gün olan 29 Ağustos Türklerin bayramı idi. Bu bayram, bizdeki paskalya gibi,Türklerin en büyük

bayramıdır. Gökte yeni ayın görülmesine bağlıdır. Hocalar yeni ayın ne zaman görülebileceğini tahmini olarak bilirler. Fakat bayramın ne zaman, hangi gün, saat ve dakikada başlayacağını bilemezler. Önceden tam bir hesap yapamazlar. Bu yüzdendir ki, birkaç yıl önce Galata'da bugün bayram yapılırken İstanbul'da ertesi gün yapılmıştır. Zira Galata'da birisi ayı bir gün önce gördüğünü iddia etmiştir. Halbuki Galata ile İstanbul Budin ile Peşte gibidir, birbirine yakın, su ile ayrılmış iki beldedir. 27 Ağustosta bir atlı Galata'da dolaşarak 29 Ağustosta bayram yapılacağını herkese duyurdu.

Alay olsun diye Türklere niçin oruç tuttukları ve bayram yaptıkları sorulduğunda sebebini bilmezler. Fakat şu hikâyeyi anlatırlar: Güya Peygamber, çok sevdiği eşeğini kaybetmiş. Bunun üzerine kendisini kedere kaptırarak oruç tutmuş. Sonra da kaybolan eşeğini bulunca çok sevinmiş ve bayram yapmış. Bu bayram Türklerin büyük bayramıdır. Bu bayramdan tahminen iki buçuk ay sonra kasımda bir bayram daha vardır ki, buna da küçük bayram derler. Taşrada da bayram her zaman aynı günde yapılmaz. Her yerde ancak yeni ay görülünce bayram yapılır. Ayı görmeden oruç bozmazlar ve Muhammed'in eşeğine üzüldüğü gibi üzgün üzgün dolaşırlar. Hristiyanlar yeni yılda nasıl dolaşıp para topluyorlarsa Türkler de ev ev dolaşırlar. Paşanın çalgıcıları, borazancıları, zurnacıları, davulcuları çalgılarını çalarak hoş bir konser verirler. Bu öyle bir müzik olur ki, sanki kurtlar köpekler bir araya gelmiş gibi sesler çıkarırlar. Bu gürültülü müzik, Viyana'da fıçıcıların çember geçirirken çıkardıkları sese benzer. Önce tiz ses çıkaran iki zurnacı geçer. Bundan sonra elinde iki tabak büyüklüğünde trampet taşıyan biri gelir. Arkadan davulları bizim askerlerinkinden daha büyük olmayan iki davulcu görülür. Bunlar davullara ön alt taraftan bir çırpı üst taraftan da bir tokmakla vururlar. Ayrıca iki kişi de pirinçten yapılmış pırıl pırıl parlayan, tabak büyüklüğünde dört çarpana taşırlar. Hepsi bir arada olunca insana çocuk oyunu gibi gelir bu manzara. Çalgıcılar, usulü dairesinde yerlerini aldıktan sonra iki borazancı parlak uzun borazanlarını üç kademede öttürmeye başlarlar: Önce gayet yavaş, sonra biraz daha hızlı, en sonra da

çok daha gürültülü, sanki çuvaldan yere ceviz boşaltılıyormuş gibi karmakarışık veya eski bir kürkün tozunu almak için çırpılışındaki çıkan puf, puf, puf gibi sesler.

Bayramlarda padişah İstanbul'da ise, muhtelif meydanlarda eğlenceler düzenlenir. Meselâ, hokkabazlar, avcılar, kılıç kalkan oyuncuları, ip üzerinde hüner gösteren canbazlar vs gibi. Fakat şu sıralarda padişah İran'a karşı savaş açtığı için burada bulunmamaktadır. O taraflardan da iyi haberler gelmediği için herkes endişeli. Kimsenin ağzını bıçak açmıyor. Söylendiğine göre padişah, bütün hoca ve imamlarla birlikte, bizim paskalyanın beşinci gününde yaptığımız gibi, zafer için dua etmelerini yazmış. İşte bu maksatla büyük ölçüde zafer duaları yapılıyor. Şeyhülislâm yalnız başına ata binip şehrin mescit ve camilerini dolaşıyor. Önünde imamlar ve hocalar yaya olarak refakat ediyorlar. 5, 10, 20, 30 imam birarada karışık bir vaziyette yürüyorlar. Atlara binmiş iki büyük hoca da uşaklarıyla ve birçok imamla bu alaya katılıyorlar. Bu iki büyük hoca şeyhülislâmın sağında ve solunda yer alıyorlar. Şeyhülislâmın arkasında kimse gitmiyor. Bu, ya büyük bir tevazudan veya ruhani reise olan derin saygıdan ileri geliyor. Sanki padişahın cephede savaşta bulunmasından duyulan yasın bir ifadesidir bu. Ne ilâhi söyleniyor, ne dua ediliyor. Ancak birbirleriyle konuşuyorlar ve çok ciddidirler. Bu manzara bizdeki rahiplerin güruh halinde yalın ayak yürülüşlerini andırıyor. Alaya katılan bu hocaların sayısı 300-400 kadar var. Bunlar normal zamanlardaki kıyafetleri ve normal zamanlardaki giydikleri şeyler. Aslında Türkler çocuklar gibi zevkle ve hevesle alaca bulaca şeyler giymeyi severler. Kaftanlara gelince, bunlar ayakkabının üstüne kadar inen uzun elbiselerdir. Parlak, türlü renkte ipekten ketenden yapılırlar. Türk ipeklerinde görüldüğü gibi renkler ve desenler birbirleriyle kaynaşmıştır. Kaftanların üstüne, Türklerde âdet olduğu veçhiyle, sarılan kuşaklar genellikle deriden olmayıp yün veya ipektir. Türkler cekete benzeyen cepken veya salta giyerler. Bunlar ipekten veya yünlü kumaştan yapılır. Kırmızı, kahverengi, mavi, beyaz veya kahverengi benekli kumaşlardır. Türkler siyah

elbise giymeyi pek sevmezler. Yukarıda sözünü ettiğimiz hocaların kavukları, diğer Türklerin kavuklarından daha büyüktür. Bunların kavukları nerdeyse bir su leğeni kadar vardır. Büyük kavuk giymelerinin sebebi daha azametli görünmektir. Yürürlerken kavuk başlarını bir sağa bir sola çekiyormuş gibidir. Başları bir o yana bir bu yana gidip geliyor sanılır. Kendileri de yürüyüşlerini buna göre ayarlıyorlar. Bu hocaların, son zamanlarda bizim lüteryen papazların giydikleri gibi, uzun, kıldan dokunmuş cübbe, lata ve benzeri şatafatlı kılıkları yok. Onlar din adamı olarak şatafatlı giyinmeye, belki de utanıyorlar, yahut da kanlarının kendileriyle alay edeceklerinden korkuyorlar. Türkiye'de hocalar papazlardan daha kolay ve daha çabuk cehenneme gideceğe benziyorlar. Zira bunlar gelirlerini camilerin, kervansarayların, şifahane ve hamamların vakıflarından bol bol sağlayarak hayatlarını sürdürüyorlar. Hocaların bindiği atlar, başkalarının bindiği atlardan daha güzel. Şehirde bir yerden diğer yere küheylanlarla gidip geliyorlar. Hocaları diğer Türklerden ayıran yegâne özellik, başlarındaki büyük kavuklardır. En büyük rütbedeki din adamları, uzun, geniş yenlerinden beli oluyor. Halbuki Macarların ceketlerinin kolları dardır. Onlar davranışlarında kaba köylülerden farklı değildirler. Saygı uyandırmazlar.

Padişah yurt dışında savaşta iken şeyhülislâm haftada iki defa böyle, yukarıda anlattığımız gibi, hocalarla birlikte namaz alayı düzenler: Pazartesi ve perşembe günleri. Her seferinde başka bir camide namaz kılınır. Bir defasında Ayasofya'ya, diğerinde Fatih, Beyazıt vs. gibi camilere gidilir. Bu camilerde vaizler verilir, padişahın düşmanı yenmesi için dualar edilir. Talebe ve çocuklar âmin diye bağırırlar. Padişah yurda döndüğünde hocalar bu tarz namaz alayı düzenlemezler. Belki de savaş olmadığı zamanlarda böyle umumi bir namaz kılma ihtiyacı duyulmaz. Türkler, biz Hristiyanlara, Tanrı'nın kendilerine yardım ettiğini ve böylece zaferi kazandıklarını, eğer dinleri hak din olmasaydı Tanrı'nın kendilerine yardım etmemesi gerektiğini söylerler. Onların başlıca duaları biz Hristiyanların birlik içinde olmamasıdır.

İstanbul'daki bütün camilerin imamları bir araya toplansa sayıları 1500'ü bulur. Zira Sultan Beyazid'in ve Selim'in yaptırdığı büyük camilerden her birinin yanındaki mezarlıklarda 300 imam yatmaktadır.

İstanbul fethedilmeden önce Türk hükümdarlarının mezarları Anadolu'da Bursa'da idi. Ancak İstanbul Mehmet tarafından fethedildikten sonra o kendi adına ilk büyük camiyi yaptırmış. Şimdi de Süleyman kendi adına dördüncü camiyi yaptırıyor. Bu cami ötekilerden daha büyük ve daha güzel olacak. Yukarıda bahsettiğimiz camilerde yaptırılmış olan hususi türbelerde padişahlar yatıyor. Bu türbelerin her tarafı çiçeklerle süslenmiş. Türbeler çok güzel bahçeler içinde. Her sene ilkbaharda bu çiçekler yeniden ekilir. Buralar cennet gibi olur. Türbelerin herbirinde türbedarlar var. Halen yapılmakta olan Sultan Süleyman Camii, kervansarayı ve şifahanesi hocaların imiş. Medreseler, hamam vs. gibi ek yapıları ile birlikte burası Macaristan'daki Presburg şehrinden daha büyük olacağa benziyor. Tabii burada hoca sayısı da çok olacak.

Hocaların düzenlediği dua alaylarına bir sürü küçük erkek çocuk da katılır. Bazı yerlerde üç defa Allah, Allah, Allah tekrar Allah, Allah, Allah, tekrar Allah, Allah, Allah diye bağırırlar. Sonra da hu çekerler.

Padişah herhangi bir meydan muharebesini kazandıktan veya bir memleketi işgal ettikten sonra İstanbul'a döndüğünde büyük şehirlerde üç gün üç gece şenlikler yapılır. Bütün esnaf, tüccar ve bakkallar dükkânlarını gece gündüz açık tutmaya mecbudurlar. En güzel kumaş ve giyecekler ve diğer mallar sergilenir. Bu şenliklerde Türkler içki içmekte serbest oluyorlar. Bütün gece ışıklar yanar ve fener alayları düzenlenir. Brandenburg kontu[145] 15(42)'de Pécs'den çekildiği zaman Türkler Budin'de Pécs'e doğru şehirde ve sarayda nerede bir pencere ya da delik bulurlarsa ışıklar yaktılar, öyle ki akşamleyin her taraf pırıl pırıl ışıklarla bezenmişti. Bunun ne olduğunu bilmeyen Almanlar sebebini öğrenince şaşırıp kaldılar.

Türkler İran'a karşı hiçbir zaman bu defaki kadar bezgin ve canları sıkık olmamışlardır. Hiçbir Türk İran'a kadar uzanan bir yolculuğu göze almak istemiyor. Zira gerek kendileri, gerekse hayvanlar uzun süre aç susuz ve sıcakta soğukta kalıp büyük sıkıntı çekiyorlar. Buna karşılık ise pek az şey elde ediyorlar. Savaşta ölmeyenlerin yarısı da salgın hastalıklardan ölüyor. Bu yüzden Türkler arasında gizli gizli şaiyalar dolaşıyor. Güya bu defa Acemler çok Türk askeri öldürüyorlarmış. Ötede beride İranlıların Türklere nazaran daha çevik ve daha savaşçı bir millet olduğu haberleri yayılıyor. Eğer Türk askerinin topu olmasa her tarafta Acemlere yenilecek ve baskınlardan kurtulamayacaktır. Türk ordusu Acemlere yaklaştığında ve onu yenmeyi umduğu bir sırada Acemler, yeni kuvvetlerle Türklerin yanlarına ve arkasına sızarak mühimmat ve erzakını yağma ediyorlar. İran ordusu Türk ordusunu kuşatarak top ve silâh yardımı almasını önlüyor ve Türk askerlerini öldürüyor. Böylece de Türk ordusunu oraya buraya sevkederek şaşırtıp yoruyor. Acemler, aslında Müslüman olmasına rağmen Türkleri hiç sevmezler ve onlara düşmandırlar. Tıpkı biz Hristiyanlar gibi Türklere karşı düşmanca hislerle doludurlar. Zira, Türkler Asyalı bir millet olarak İmparatorluğu Bulgaristan, Bosna, Hırvatistan, Slovakya, Sırbistan Misia dahil bütün Avrupa ülkelerine yaymış ve buraları zapt ve istilâ etmiştir. Zaptedilen yerleri Hristiyan halk ayakta tutuyor. Hristiyanlar Alman halkına bağlı kalacakları yerde Türklerin emrine girmişlerdir. Bu işte yukarıda saydığımız memleketleri Türklere satarak peşkeş çeken Macarların günahı çok büyüktür. Acemler Türkleri esir alıp satmak gibi bir yola başvurmuyorlar. Hemen oracıkta öldürüyorlar. Türkler de esir aldıkları Acemleri köle yapıp satmıyorlar. Bununla beraber bu defa 1553'ten 1554'e kadar süren uzun savaşta şeyhülislâm, Müslüman olmalarına rağmen Acemlerin de biz Hıristiyanlar gibi esir edilip köle yapılabileceğine, alınıp satılabileceğine ve öldürülebileceğine dair fetva vermiş. Bundan dolayıdır ki, Türkler şimdi Acemlere de, biz Hıristiyanlara yaptıkları gibi, düşman gözü ile ve nefretle bakıyorlar.

Padişah 1554 yılında İran seferi esnasında oğlu Mustafa'yı öldürttü. Bu hadise üzerine Acemler padişaha çok kızmışlar, düşmanlıkları artmış ve daha cesaretle dövüşmeye başlamışlar. Öte yandan Mustafa'nın askerlerinden birkaç bin kişi Acemlerin tarafına geçmiş. Acem şahı Türk sultanı ile hemen bir sulh akdetmek istese dahi bu sulhun devam edeceği hususunda şüphe içinde olacaktır. Zira Padişah bizzat kendi oğlunu öldürtmüştür. Şah, Mustafa'dan çok korkuyordu. Zira Mustafa onun memleketine çok yakındı ve padişah olabilecek durumda idi. Üstelik üç üvey kardeşinden çok dirayetli idi. Bunlardan biri şişman bir adam olan ve çok içki içen Selim'dir ki, şimdi babasıyla seferdedir. İkincisi halen Edirne'de bulunan ve zayıf karakterli bir şehzade olan Bayezit'tir. Üçüncüsü ise en küçükleri kambur Cihangir'dir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Cihangir sefer esnasında ölmüştür. İranlılar Türklerden korkuyorlar. Zira Türklerin hiçbir zaman bu derece kuvvetli olmadığı kanaatindeler. Türkler 1554'te İran'ı tamamen zaptetmek için harekete geçtiler. Tanrı bunu engeller inşallah. Çünkü sonunda ne olursa Hristiyan âlemine olur. Her ne kadar İran halkı Türk halkı kadar çok değilse de, Türklerin elinde top olmasa yine de onlarla savaşırlar. Şah, Kanuni'nin babası Selim ile savaşırken topların olduğu yerden kaçınmış ve Türk ordusuna yaklaşıp ilk hatları dağıtmaya başlamış, fakat tam bu sırada Selim topları harekete geçirerek İranlıları püskürtüp yenmiş ve zaferi kazanmıştır.

Türkler İranlılarla savaşmaktansa Macaristan'a karşı savaşmayı ve Almanlarla dövüşmeyi tercih ederler. Çünkü İran seferlerinden fazla bir kazanç sağlayamazlar. Şimdi savaşta oralarda bulaşıcı hastalıklardan çok asker öldü. Sığır, at ve deve gibi hayvanlardan da çok zayiat verildi. Bu durumda sağ kalan askerler Türkiye'ye yaya olarak dönmek zorunda kalacaklar. Zira oralar kurak ve çölden ibarettir. Yollarda da ot, yiyecek ve ağaç yoktur. Günlerce gidilse suya rastlanmayabilir. Bunun içindir ki, her asker deri tulumlar içinde su taşır. Ayrıca binlerce at üzerinde daha büyük tulumlarla su götürülür. Türkler İran'a vardıklarında harap bir memleketle karşılaşırlar. Zira Acemler her tarafı ateşe verip yakarlar ve halkı başka yerlere naklederler. Mem-

leket o kadar harap bir vaziyette olur ki, en az üç yıl buralarda oturulamaz. İran aslında sarp, dağlık bir memleketmiş, orman, su ve mer'alar yokmuş. Oralarda üzüm falan da yetişmezmiş. Kışı şiddetli soğuk olurmuş. Bunun için Türkler orada kalmak istemezler, Türkiye'ye dönerler. Bu sefer esnasında birçoklarının ayakları donmuş, şimdi sokaklarda, şurada burada sürünerek gidiyorlar.

1553 yılının 28 Ağustosunda padişahın İran şahına karşı harbetmek için İstanbul'dan hareket ettiğinin ertesi günü, yani 29 Ağustosta leş akbabası sürüleri gördük. Sabahın erken saatlerinden akşama kadar bu akbaba sürüleri padişahın gittiği yöne doğru yükseklerden uçup gittiler. Bütün bir yıl şehirde akbaba boldu. Her yerde görülürdü. 11 Temmuzda bir caminin önünden geçiyordum. Buradan havaya et fırlatıldığını gördüm. Akbabalar fırlatılan et parçalarına yakalaıp yükseliyorlardı. Birkaç yüz tane vardı. Bunun, Allah rızası için verilen bir nevi kurban olduğu söyleniyordu. Zengin bir Türk ölmüş. Biraz önce Selim'in camiinde namazı kılınıp defnedilmiş. Onun ruhu için sadaka olarak akbabalara et fırlatılmış. Buna benzer bir şekilde bizim kaldığımız kervansaray civarından da her gün birçok koyun ciğer ve işkembesi gibi sakatat havaya atılır ve bunları yakalamak için akbabalar sürü halinde gelirlerdi. Ama şimdi şu sıralarda, 1554 Ağustosunun ortalarına doğru hepsi de kayboldular. Öyleki artık hiçbir akbabayı görmez olduk. Halbuki sair zamanlarda akbabalar böyle tamamen kaybolmazlarmış. Acaba bu hal padişahın Acem şahına yenileceğinin mi işaretidir? Yoksa İran'da ölen Türkler için akbabalara kurban mı veriyorlar? Şehitlerin defnine yardım etsinler ve kurtaklarında onların ruhunu geri getirsinler diye.

Aşağı yukarı aynı sıralarda 11 Ağustos gecesi şiddetli bir fırtına oldu. Bu fırtına değil, bir kasırgaydı. İstanbul ve Galata'nın üst tarafından denize akan su, öylesine kabardı ki, birçok köyleri su bastı. Pek çok insan boğuldu, ağaçları, tahılı, otları vs.yi sular alıp götürdü. Özellikle Galata tarafındaki hasar çok büyük-

Padişah 1554 yılında İran seferi esnasında oğlu Mustafa'yı öldürttü. Bu hadise üzerine Acemler padişaha çok kızmışlar, düşmanlıkları artmış ve daha cesaretle dövüşmeye başlamışlar. Öte yandan Mustafa'nın askerlerinden birkaç bin kişi Acemlerin tarafına geçmiş. Acem şahı Türk sultanı ile hemen bir sulh akdetmek istese dahi bu sulhun devam edeceği hususunda şüphe içinde olacaktır. Zira Padişah bizzat kendi oğlunu öldürtmüştür. Şah, Mustafa'dan çok korkuyordu. Zira Mustafa onun memleketine çok yakındı ve padişah olabilecek durumda idi. Üstelik üç üvey kardeşinden çok dirayetli idi. Bunlardan biri şişman bir adam olan ve çok içki içen Selim'dir ki, şimdi babasıyla seferdedir. İkincisi halen Edirne'de bulunan ve zayıf karakterli bir şehzade olan Bayezit'tir. Üçüncüsü ise en küçükleri kambur Cihangir'dir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Cihangir sefer esnasında ölmüştür. İranlılar Türklerden korkuyorlar. Zira Türklerin hiçbir zaman bu derece kuvvetli olmadığı kanaatindeler. Türkler 1554'te İran'ı tamamen zaptetmek için harekete geçtiler. Tanrı bunu engeller inşallah. Çünkü sonunda ne olursa Hristiyan âlemine olur. Her ne kadar İran halkı Türk halkı kadar çok değilse de, Türklerin elinde top olmasa yine de onlarla savaşırlar. Şah, Kanuni'nin babası Selim ile savaşırken topların olduğu yerden kaçınmış ve Türk ordusuna yaklaşıp ilk hatları dağıtmaya başlamış, fakat tam bu sırada Selim topları harekete geçirerek İranlıları püskürtüp yenmiş ve zaferi kazanmıştır.

Türkler İranlılarla savaşmaktansa Macaristan'a karşı savaşmayı ve Almanlarla dövüşmeyi tercih ederler. Çünkü İran seferlerinden fazla bir kazanç sağlayamazlar. Şimdi savaşta oralarda bulaşıcı hastalıklardan çok asker öldü. Sığır, at ve deve gibi hayvanlardan da çok zayiat verildi. Bu durumda sağ kalan askerler Türkiye'ye yaya olarak dönmek zorunda kalacaklar. Zira oralar kurak ve çölden ibarettir. Yollarda da ot, yiyecek ve ağaç yoktur. Günlerce gidilse suya rastlanmayabilir. Bunun içindir ki, her asker deri tulumlar içinde su taşır. Ayrıca binlerce at üzerinde daha büyük tulumlarla su götürülür. Türkler İran'a vardıklarında harap bir memleketle karşılaşırlar. Zira Acemler her tarafı ateşe verip yakarlar ve halkı başka yerlere naklederler. Mem-

leket o kadar harap bir vaziyette olur ki, en az üç yıl buralarda oturulamaz. İran aslında sarp, dağlık bir memleketmiş, orman, su ve mer'alar yokmuş. Oralarda üzüm falan da yetişmezmiş. Kışı şiddetli soğuk olurmuş. Bunun için Türkler orada kalmak istemezler, Türkiye'ye dönerler. Bu sefer esnasında birçoklarının ayakları donmuş, şimdi sokaklarda, şurada burada sürünerek gidiyorlar.

1553 yılının 28 Ağustosunda padişahın İran şahına karşı harbetmek için İstanbul'dan hareket ettiğinin ertesi günü, yani 29 Ağustosta leş akbabası sürüleri gördük. Sabahın erken saatlerinden akşama kadar bu akbaba sürüleri padişahın gittiği yöne doğru yükseklerden uçup gittiler. Bütün bir yıl şehirde akbaba boldu. Her yerde görülürdü. 11 Temmuzda bir caminin önünden geçiyordum. Buradan havaya et fırlatıldığını gördüm. Akbabalar fırlatılan et parçalarına yakalaıp yükseliyorlardı. Birkaç yüz tane vardı. Bunun, Allah rızası için verilen bir nevi kurban olduğu söyleniyordu. Zengin bir Türk ölmüş. Biraz önce Selim'in camiinde namazı kılınıp defnedilmiş. Onun ruhu için sadaka olarak akbabalara et fırlatılmış. Buna benzer bir şekilde bizim kaldığımız kervansaray civarından da her gün birçok koyun ciğer ve işkembesi gibi sakatat havaya atılır ve bunları yakalamak için akbabalar sürü halinde gelirlerdi. Ama şimdi şu sıralarda, 1554 Ağustosunun ortalarına doğru hepsi de kayboldular. Öyleki artık hiçbir akbabayı görmez olduk. Halbuki sair zamanlarda akbabalar böyle tamamen kaybolmazlarmış. Acaba bu hal padişahın Acem şahına yenileceğinin mi işaretidir? Yoksa İran'da ölen Türkler için akbabalara kurban mı veriyorlar? Şehitlerin defnine yardım etsinler ve kurşaklarında onların ruhunu geri getirsinler diye.

Aşağı yukarı aynı sıralarda 11 Ağustos gecesi şiddetli bir fırtına oldu. Bu fırtına değil, bir kasırgaydı. İstanbul ve Galata'nın üst tarafından denize akan su, öylesine kabardı ki, birçok köyleri su bastı. Pek çok insan boğuldu, ağaçları, tahılı, otları vs.yi sular alıp götürdü. Özellikle Galata tarafındaki hasar çok büyük-

tü. Bu kasırga padişahı bir hayli ziyana uğrattı. Bu arada bazı gemiler de battı. Yaşlılar böyle bir fırtınaya ilk defa şahit olduklarını söylüyorlar. Bizzat Türklerin söylediklerine göre böyle bir kasırga hayra alâmet değilmiş. Onların harplerden getirdikleri güç ve kuvvetleri ve elde ettikleri başarılar, atalarından sürüp gelen bu tutum ve gidişat ebediyen devam edemezmiş. Zaten ataları da gençliklerinde zor kullanılarak Müslüman yapılmış ve asıl dinlerini inkâr etmiş kimselerdir. Fakat bu gibiler, ne eskiden ne de şimdi kendi durumlarının ve dinlerinin ne olduğunu bilmezler. Bununla beraber herbiri, en azından şu dünyada işledikleri suçların, döktükleri kanın verdiği vicdan azabını derinden hissetmektedirler.(146) İşledikleri cinayetler ve akıttıkları kanlarla ne kadar haksız bir iş yaptıklarını anlayıp pişmanlık ve şaşkınlık duymaktadırlar. Bunların durumu, fena yolda olduklarını bildikleri halde, bu yoldan dönmeyen ve kötülük etmeye devam eden isyancı köylülere benzetilebilir.(147) Zira bu gibi isyancılar aç biilâç kalmak yahut da öldürülmek istemezler. Bugün böyle muzafferane eda ile yaşayan bu insanların vaktiyle bir şeycikleri yoktu. Hepsi de köylü çocukları idiler. Bugün ataları hakkında bir bilgiye de sahip değiller. Hatırladıkları yegâne şey, kendilerinin bir Hırvat, Bosnalı, Sloven, Sırp, Bulgar, Macar vs olduğudur. Hıristiyan âleminde hür insanlar bulunduğunu, bunların başka bir nizama tabi olduklarını kısmen duyup veya bizzat görenler, hürriyete kavuşmak isteseler dahi hiçbirinin o memleketlerde güvenecek kimsesi yoktur. Türklerin elinden kaçmış olan herhangi bir mülteci veya kaçak beraberinde iyi bir at, teçhizat v.s. getirmişse Macarlara veya soygunculuk, casusluk yapanlara örnürleri boyunca hizmet etmeye mecburdur. Ne var ki, bunlar kendilerine Türklerden çok daha kötü muamele ederler.

Akbabaların kaybolduğu sıralarda, 31 Ağustosta ve 14 Eylülde bir karga geldi. Ali Paşa Camii'nin ve bizim konağın karşısında yüksek, eski Romalılardan kalma bir sütun üzerine kondu. Acı acı öttü. Halk bunu da çok acayip ve gayri tabii buldu ve hayretler içinde kaldı.

Tıpkı Yahudilerin yılda .....günü kutladıkları ve bütün gün sinagogda kalarak dua edip Tanrı'dan ne vakit öleceklerinin kendilerine bildirilmesini istedikleri gibi Türkler de Ağustosta büyük bayramlarından önce özel bir gün veya geceyi kutsal sayıyorlar. O gecede[148] bütün günahlarının Tanrı tarafından affedileceğine inanıyorlar. Sen Martin gecesinde Katoliklerin suyun şaraba dönüşeceği saat veya dakikayı görmek için uyumadıkları gibi Türkler de bütün gece uyumayıp dua ederler. Aslında müftü veya hocalar da bu gecenin hangi gece olduğunu kesin olarak bilmezler. Fakat paşalar onlara haber göndererek bu kutsal geceyi unutup ihmal etmemelerini ve peygamberleri Muhammed'in şefaatini kazanıp cehenneme gitmekten kurtulmalarını bildirirler.

Temmuzda Sofya civarında Wakareo denilen bir Bulgar köyü yakınında karşılıklı iki dağdan inen yılanlar büyük sürüler halinde birbirleriyle savaşa tutuşup uzun müddet dövüşmüşlerdir. Büyük olan sürü ötekini yenmiş. Pek çok kişi birçok yılanın geldiğini, aralarında pek büyük yılanların bulunduğu ve büyük sürünün doğudan, ötekinin batıdan geldiğini, sonunda savaş meydanında sayılmayacak kadar çok yılan öldüğünü ve bunların hepsinin de başsız olduklarını bizzat gördüklerini söylemişlerdir. Bu olay Rüstem Paşa'ya duyurulmuş. O da bunu padişaha bildirmiş. Edirne'de bulunan Şehzâde Beyazit de olay mahaline gitmiş ve anlatılanların gerçek olduğunu müşahade etmiş. Daha sonra Wakareo'yapek çok seyyah gelip ölü yılanları görmüşler. Fakat bu olayın neye işaret olduğunu bilememişler. Bunun neyin habercisi olduğunu zaman gösterecektir. Allah bilir, ama Türklerin sonu geliyor galiba. Birbirlerini öldürüp yeryüzünden silinecekler bir gün!

Padişah seferden dönüp İstanbul'a geleceği zaman önceden buraya Haseki Sultan'a, paşalara, Edirne'de bulunan Şehzâde Bayezid'e, Venediklilere, Fransızlara, Polonyalılara ulaklar gönderir. Bu ulaklara mustiluk[149] (muştuluk) denir. Padişahın karısı, paşalar bu ulaklara kıymetli hediyeler verirler. Haber

bütün şehire yayılınca da müjdeciye her ocak başına (ev başına) ve evli olan veya reşit olan her erkek tarafından 3-4 akçe verilmek mecburiyeti vardır. Bu paralar toplanınca büyük bir yekûn tutar, 20 veya 30 bin florin eder. Bu padişahın maiyetindekilerin icat ettikleri bir nevi para toplama usulüdür.

Türklerin bir kısmı dilenmekten asla utanmazlar. Padişahın tercümanı çok sahtekâr bir Polak'tır. Adı da İbrahim. 7 Kasımda Venedik'e gönderildi. Ve müjdeliklerle ağırlanması istendi.

27 Ekim (1553) de İstanbul'da birisi at üstünde bütün meydanları dolaştı.Padişahın zafer kazandığını, sağlığının yerinde olup memlekete dönmekte olduğunu, bu hayırlı haber karşısında herkesin şenlik yapmasını, yiyip içip eğlenmesini, şerbetleri içmesini bağırarak ilân etti. Şerbet Türklerin tatlı bir içkisidir. Bunun üzerine bütün şehirde şenlikler başladı. Paşaların konakları, bütün dükkanlar, bedestenler, manavlar, bakkallar donatıldı. Bütün esnaf şenliklere katıldı.

İki büyük çarşı var ki, bunlara Besenstain[150] (bedesten) deniliyor. Padişah bunları taştan yaptırtmış ve çatısını kemerlerle ördürmüş. Burada her türlü mücevher ve ipek mamülleri satılır. Altın işlemeli ipekler ve diğer kumaşlar birbirleriyle birleştirilip duvarlara asılır. Bahsi geçen bu çarşıların üstleri kubbeli iç kısımlarında dört duvar vardır. Ortalarında da sütunlar ve bölme duvarları mevcut. Kare şeklinde üst üste iki tabakalı kalın sütun başlıkları var. Camilerde olduğu gibi kubbe bu sütunlara dayanıyor. Pencereler yüksekte. Çarşı içindeki bütün yolların kenarlarında yüksek ve güzel tahta sekiler var. Bunlar yerden 1,1/2 arşın yükseklikte ve öne yola doğru iki arşın genişliğinde konulmuş. Yollarda 6 kişi yanyana rahatlıkla yürüyebilir. Bu tahta sekilerin üzerinde duvarlara dayalı tahta dolaplar durur. Bunlar 4 arşın yüksekliğinde ve 2, 1/2 arşın genişliğindedir. Birçok gözleri var. Tüccarlar buraya ipek kumaşları kilitleyip muhafaza ediyorlar. Bu dolapların üst kısmından alttaki sekilere kadar uzanan altın işlemeli rengarenk kumaşlar asılır. Dükkânın

iç zeminini teşkil eden bu tahta sekilerin üzerine halılar serilmiştir. Halıların uçları sekiden yere doğru sarkıktır. Bu halıların üzerinde de Türk usulü yüzü kadife kaplı ve altın yaldızlı işlemelerle süslenmiş minderler konmuştur. Minderlere yukarıda sözünü ettiğimiz Rum, Yahudi, Ermeni ve diğer milletlerden olan tüccarlar otururlar, dostça sohbet edip yerler, içerler ve kendi âdetleri veçhile çalgı çalıp eğlenirler. Satıcılar, bazen bu sekilerin önüne ilâveler yapıp üzerine keten kumaşlar, halılar yayarlar. Yol darlaşır. Öyle ki, üç kişi yanyana zorlukla yürüyebilir.

Bu iki çarşı İstanbul'un en güzel, en lüks çarşılarıdır. Bütün memleketlerden gelen çeşitli ipek kumaşlar, her millete mensup satıcılar tarafından misafirlere sunulur. Her satıcının kıymetli kumaşlarla dolu bir satış köşesi var. Çok görkemli bir manzara. Aslında dolaba benzeyen bu satış yerlerine bakkal dükkânı demek mümkün. Zira bunlardan yüz tanesinin içindeki mal bizdeki bir tüccarın mağazasındakinden daha az değerdedir. Böyle bir dükkâna birkaç kişi ortak olsa gerek. Çünkü oralarda çok insan oturuyor. Hepsi de yaşlı, ak saçlı adamlar. Herhalde başka iş yaptıkları yok. Boşta gezen kimseler.[151] Gümüş eşya almak isteyen kimse, bit pazarına gider gibi bedestene gelir. Orada her türlü yabancı menşeli eşyayı bulur. Padişaha hediye olarak verilen gümüş kupalar ve diğer gümüş eşya bedestende satılır. Padişah bu hediyeleri ya tekrar bedestende sattırır ve böylece kazanç sağlar veya -Türkler gümüş kaplarda içmeye alışık olmadıkları için- onları eritip külçe haline getirerek sikke bastırır.

Bunun dışında, muhtelif yerlerde bakkalların, attarların ve çeşitli zanaat erbabının alelâde tahtadan yapılmış sokakların iki tarafına sıralanmış dükkânları veya hücreye benzeyen küçük satış yerleri var. Bunların önüne tahta kerevitler veya sekiler koyarlar. Yükseklikleri iki arşın kadar olabilir. Buralara güzel halılar ve diğer süslü eşyalar asarlar. Yoldan gelip geçenler bunları görür, seyreder. Kendileri de sekilerde yüzleri kadife ve ipekle kaplanmış minderlerde oturur sohbet ederek hoş vakit geçirirler.

Üç gün süren bu şenlik günlerinde her çeşit oyunlar oynandı, herkesin gözü önünde içki içildi. Türkler yabancılara nazaran daha çabuk sarhoş oluyorlar. Zira onlar yabancılar gibi içki içmeye alışık değiller, nasıl içileceğini bilmezler. İçki içince adam akıllı sarhoş olup zıvanadan çıkmak lâzım sanırlar.

Çalgıları da değişik. Boğuk boğuk sesler çıkaran boru veya kaval gibi âletler. Ayrıca yuvarlak, kutu[152] gibi kenarlarında halkaları bulunan trampete benzer bir şey var. Bunu birisi parmaklarıyla vurarak çalıyor. Bundan başka Polakların çaldığı üç telli uda benzer bir şeyler[153] ve askerlerinki gibi iki küçük trampet, iki kaval, iki davul da onların musiki âletleridir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, bütün bu âletleri büyüklerin huzurunda çalıyorlar. Fakat ne olursa olsun bu şarkılar, çalınan çalgılar, oynanan oyunlar erkekler tarafından icra edilir. Kadın görülmez ortalıkta.

Sair zamanlar ancak ramazan ve bayram günlerinde yaktıkları gibi bu şenlik günlerinde de camilerin minarelerinde imamlar, müezzinler kandiller yaktılar. Sokaklarda, dükkânlarda, her yerde kandiller yanınca her taraf o kadar aydınlandı ki, sokaklarda gündüzmüş gibi dolaşılabildi. Kandillerin alt kısmında renkli su var. Üzerine yağ koyuyorlar. Al, yeşil, mavi sarı, beyaz ışık etrafa saçılıyor. Padişahın baktırıp beslediği arslan, kaplan, leopar gibi hayvanları şehir içinde dolaştırdılar. Anlattığımız bu şenlik, 27 Ekim cumartesi günü başladı ve salı gününe kadar tam üç gün üç gece devam etti. Dükkânlara asılan halılar ve diğer güzel şeyler, şilteler, minderler, tekrar taşındı. Üç gün süren bu şenlik günlerinde çılgınca eğlenildi. Tıpkı bizim karnavalda olduğu gibi, ayın 29. günü her taraf birden sanki sokaklarda hiç kimse yokmuş gibi sessizleşiverdi.

İlk büyük zafer şenliği, Kral Ludwig'e karşı kazanılan meydan muharebesinden sonra yapılmış.[154] Türkler şimdi İran'a karşı kazandıkları pek büyük olmayan bir zaferi de her yerde büyük bir tantana ile kutluyorlar.

Venedik elçisi halen İstanbul'da sadaret kaymakamlığı görevini yapan İbrahim Paşa'ya gidip onu tebrik etti. Padişah, Venedik elçisine de bir müjdeci yollayarak kazandığı zaferi haber verdirmişti. Bu olay 7 Kasımda oldu. Müjdeyi ulaştıran İbrahim adında bir Polaktır. Bu adam padişahın tercümanlarından biridir. Ayrıca Venedik bajolu (elçisi) tarafından Galata ile İstanbul arasında sik kayık yarışı da tertip edildi. Ayrıca, ikametgâhının önünde Venedikli tüccarlar arasında asılı bir halkaya veya üzerinde İsa'nın çarmıha gerilmiş tasviri bulunan bir sütuna doğru bir koşu yaptırdı. Hedefe ilk varan, buralarda asılı duran kıymetli hediyeyi alıyordu. Birçok halı imalatçısı da aralarından birine renkli halılar örtüp dolaştırıyorlar, yere diz çöktürüp külâhına kılıçla vurup keserek yere fırlatıyorlar. Bu külâh kesip düşürme düşmanın yenilgisini belirtiyormuş. Bizim Hristiyan memleketlerindeki şenliklere benzemiyor. Kendilerine göre basit oyunlar oynayıp eğleniyorlar. Haşmetmeap imparatorumuzun elçileri de isteyerek veya istemeyerek bu zaferin şerefine halılar serdirdiler, yastıklar dayadılar, çavuşlarını ve kavaslarını oturtup kutlamaya katıldılar. Diğer elçiler Venedik elçisi gibi yapamazlardı. Zira Türkler bizleri 13 ay göz hapsi altında tuttular ve bu arada da Feylek ve Schalgo'yu[155] ve diğer birçok yerleri ilhak ettiler. Bunlar, anlatılanlara göre Hamza Bey'in ihaneti sonucu alındı. Türkler bu toprakların krala değil, âsi Beylerbeyi Hamza'ya ait olduğunu iddia ettiler.

6 Kasımda arka arkaya üç gün bayram kutlandı. Bu defa, büyük bayramda olduğu gibi, daha önce bir ay oruç tutmadılar. Şimdiki bayrama küçük bayram diyorlar. Her ikisine de neden bayram dediklerini, niçin oruç tuttuklarını kendileri de doğru dürüst bilmiyorlar. İnsan bunu bir hoca veya imama sorarsa başı belaya girer. Zira onlar inançlarına çok derinden bağlıdırlar. Bu bayramda çarşıya pek çok koyun getiriyorlar. Çünkü mali durumu iyi olan herkes bu bayramda et yer. Zaten sair zamanda da onların bütün yıl yedikleri et ve çorbadan başka bir şey değil. Ama bu defa eti sadaka olarak da dağıtıyorlar. Buna kurban diyorlar.

Türkler evlerde gizli olarak içki de içiyorlar. İçkiyi kimse farkına varmasın diye ceketlerinin altında gizlice eve götürüyorlar. Aksi takdirde şarap ellerinden alınır ve kendilerine de temiz bir dayak atılır. Elçilik hizmetlilerinden birisi bir tahta kap içinde iki litre şarap götürüyormuş; kolcular onunla karşılaşmışlar ve elinden şarap kabını almışlar. Fakat bizim tanıdıklardan Nürnbergli bir Türk[156] olayı görmüş ve onların elinden şarap kabını geri almış. Yalnız kolcular değil, bütün yeniçeriler, çavuşlar, velhasıl bütün Türkler böyle yaparlar.

Türk imamları, İbrahim'in, İshak'ın hikâyelerini İncil'den naklen çok iyi tanırlar. Fakat mânâsını anlamazlar. Onların Musa ve Harun hakkındaki bilgileri de bu masal bilgisinden ibarettir. Harun'un yılda bir defa Kutsal Mabede (sancta sanctorum) gittiğini ve burada halka kurban kanını serpelediğini bilirler. Fakat bu sembolik olayı da anlamazlar. Türklerin bayram kelimesini Yahudilerin ayran[157] dedikleri Aoron (Harun)'dan gelip gelmediği belli değildir. Zira peygamberin etrafında Yahudiler ve Hristiyanlar vardı. Bunların arasında Nestoryan Sergius[158] (Bahira) adında bir keşişin Kur'an'ın meydana gelmesinde çok yardım ettiği söylenir.

Türkler de, bizde yeni yıldan sonra olduğu gibi, bayramlarında büyüklerini ziyaret ediyor veya en az üç akçe değerinde birşey gönderiyor ve karşılığında da hediye bekliyorlar. Hediye beklemekten hiç çekinmiyorlar.

Türklerin Dikilitaş (Çemberlitaş) dedikleri meşhur sütunun yanında büyük bir meydan varmış. Eski Yunanlılar devrinde Pretorium Leophorus[159] veya mahkeme binası ve hapishane varmış. Şimdi bu meydana Tavukpazarı diyorlar. Burada tavuk satılıyor ve İstanbul'un diğer çarşılarına götürülüyor. Burada, panayırlarda olduğu gibi, barakalar, dükkânlar yapılmıştır. Fakat bunlar Viyana'nın dükkânları kadar güzel değildir. Dükkânlarda güzel şeyler satılıyor, ancak bu dükkânların bir kısmı yanmıştır; yerlerine yapılanlar tahta ve çamurdan yapıl-

mış derme çatma şeyler. Dükkân sahipleri camilere ve mescitlere para yardımı yapmakla yükümlüdürler. Tavukpazarı'nda yapılan alışverişin bir özelliği var; Tavuk satıcıları, 3-5 attan oluşan kervanlar halinde köyleri dolaşırlar. Bu atların sırtında üstüste iki üç kat tahtadan merdiven şeklinde yapılmış tavuk kafesleri vardır. Uzak köylerden topladıkları tavukları buralara yerleştirip getirirler. İstanbul'a gelince bu tavukları doğruca tavuk pazarına götürmek zorundalar. Tavukları atlardan indirir, tavukçu başının gelmesini beklerler. Tavukçubaşı, Tavukpazarı'nın reisidir; gelir, tavukları görür ve her tavuğun kaça satılacağını tayin eder. Sonra diğer satıcılar gelir. Bunlar tavukları kesip yolarlar, temizleyip hazır duruma getirdikten sonra alıp kendi dükkânlarına götürürler. Tavuk kesicileri şehrin ötesinde berisinde vardır. Ama genellikle Tavukpazarı'nda bulunurlar; elleri çok çabuktur. Tavukların tüylerini çabucak yolarlar, başlarını ve ayaklarını bir tarafa atarlar. Zira hiçbir Türk Tavuğun başını ve ayaklarını yemez. Neden yemediklerini de bilmezler. Kesilen tavukları bir gün bile bekletmezler. Tavuk tartılır ve ağırlığına göre para ödenir. İyi besili bir tavuk 5-6 akçeye alınır. Tavukçu, tavuğun ciğer ve taşlığını da parasız olarak verir. Şayet kafesteki bir tavuk alınmak istenirse, satıcı hemen tavuğu veya horozu çıkartıp oracıkta keser, yolar ve temizleyip verir. Türklerin neden tavukları biz Hristiyanlar gibi kaynar suda haşlamak suretiyle temizlemediklerinin sebebi odun ve sudan tasarruf etmektir. Çünkü İstanbul'da odun çok pahalıdır. Bazılarının tavuk ve piliçlerinin sayısı yüzlercedir. Öyle ki, kafesler tavanlara kadar yükselir. Tavukçular bunları darı lapası ile beslerler.

Yahudilerin özel kasapları var. Bunlar tavuğu hazır duruma getirip satarlar. Kasaplar bu işi kendileri yapmazlar; bir Yahudi hahamı bulurlar. Bu haham tavukları keser. Tavukçu da hahama tavuk başına üç mangır değerinde bir ternes[160] verir. 24 mangır bir akçe yapar. Şu halde bir ternes akçenin sekizde biri oluyor. Bir hayvanın kesilip hazır duruma getirilerek satılmasında insanoğlu ne kadar garip merasim ve âdetlere

başvuruyor. Birçok yerde güvercin de var. Türkler özel dükkânlarda güvercin besliyorlar. Türkiye'de güvercin merakı yaygındır.

Şimdi Avratpazarı[161] denilen bir meydanda çok güzel ve çok ince bir sanat eseri olan bir Roma anıtı var. Yuvarlak, helezoni bir kuleye benzeyen üzeri ince işlerle kaplı bu anıt, tabanından tepesine kadar çeşitli zaferleri ve tarihi olayları canlandıran oyma resimlerle bezenmiş.[162] Bu sütunun helezonlarının içten yukarıya doğru nasıl çıktığı dış parçalarındaki oymalardan belli. Hepsi de sanki bu oyma parçalardan yapılmış izlenimini veriyor ve aralarında hiç harç yokmuş gibi bir his uyandırıyor. Tarif etmeye çalıştığımız bu yuvarlak sütun birçok yerinden çatlamış; öyle ki, çatlakların arasından bakılsa karşı taraf görülür. Çatlamalar bir yer sarsıntısı sonucunda olmuş. Bu arada sık sık yer sarsıntısı oluyor. Sözkonusu sütunun tepesinde ..... var. Dörtgen şeklinde beyaz bir mermer ayak üzerinde duruyor. Üç kulaç yüksekliğinde ve genişliğinde. Bunun bir tarafında bir imparatorun müşavirleri veya yakınları ile oturuşunu canlandıran bir tablo var. İnsanların üzerlerinde toga denilen omuzlara atılmış uzun Roma kıyafetleri görülmekte. Sağ el serbesttir. Yan taraflardaki figürler ise, dizlere kadar uzanan, kısa geniş kolluklu elbiseler giyen insanları canlandırmaktadır. Bütün insanların başlarında şapka veya herhangi bir örtü yok. Hepsinin de başları açık. İmparatorun üstünde, öbür tarafta yuvarlak bir daire var. Bunun üzerinde bir haç görülüyor.

Görülebilen diğer şeyler çeşitli silâhlardır. Bunlar vaktiyle Romalıların savaşlarda kullandıkları silâhlardır. Hepsi burada oyma biçiminde gösterilmiştir. Bunlar, kılıçlar, büyüklü küçüklü hançer, bıçak vs. gibi ateşsiz silâhlar, oklar, ok kılıfları, miğferler ve çeşitli beden zırhlandır. Çoğu bugün de kullanılan silâhlar. Kol zırhları, ayak zırhları, eldivenler, kargılar vs. Bu silahlı kısmın üstünde bir yuvarlak görülüyor. Ortasında oyulmuş bir haç var. Bütün bu figürlerin resmini çizecek bir ressam bulamadım. Çünkü Türkiye'de ressam yok. Yan taraflar boş bı-

rakılmış. Belki de bu yanlar, kendi soyundan diğer imparatorların hâkettirmesi için kasten boş bırakılmıştır. İstanbul'da Hipodrom veya Atmeydanı denilen yerde de figürler var, ama bunlar ancak büyük bir obelisk ve sütunlar dikildikten sonra yapılmıştır. Bu büyük sütunların ve muazzam obeliskin nasıl ve hangi gereçlerle dikildiği sonradan oyma yazılarla belirtilmiştir.

Birçok kimse bize inanılabilecek şu hikâyeyi anlattılar: Yıllar önce, birgün yukarıda sözünü ettiğimiz Avratpazarı'ndaki büyük kuleden binlerce yılan dışarı fırlayıp denize doğru yola koyulmuşlar. Aralarında çok iri bir yılan varmış. Bu olayı binlerce kişi gözleriyle görmüş. Yılanlar arkalarında bir toz bulutu bırakmışlar. Hiç kimse bunlara birşey yapamamış. Türkler böyle şeylere çok önem veriyorlar.

Sözünü ettiğimiz bu kule, vaktiyle boş bir meydanmış. Dört tarafı açıkmış. Şimdi ise ancak üç tarafından görülebiliyor. Bir tarafına kule gibi evler inşa edilmiş. Meydanın şimdiki adı Atpazarı'dır. Bizim pazar günleri burada pazar kuruluyor. Tahıl, sebze vs. gibi her türlü yiyecek satılıyor. Pazar yerinin her tarafında küçük baraka ve kulübeler var. Buralardaki satıcıların hepsi de hocalara haraç veriyorlar. Aslında verilen haraç, barakaların değerinden çok fazla.

Yukarıda sözü edilen kuledeki oymaları işleyen kimse, yanlara da oymuş; fakat belki ömrü vefa etmediği için buralara birşeyler yazıp, birşeyler hâk edememiş olacak. Ben İstanbul'daki kadar muazzam ve sanatkârane yapılmış bir anıtı Roma'da görmedim. İstanbul'da buna benzer daha pek çok anıt var. Fakat bir çoğu sökülüp taşları başka yapılarda kullanılmış.

Ayasofya'dan pek uzak olmayan bir yerde bir büyük meydan daha var. Buna Yunanca Ippodromi deniliyor. Türkçede Atmeydanı denmiş. Bu meydana kaldırım döşenmemiş. Eski Yunan ve Romalılar tarafından kum döküldüğü anlaşılmakta. Meydanın ortasında uzun, güzel birçok basamak mevcut. Bun-

ların üzerine çok güzel, büyük ve muntazam bir şekilde enlemesine uzatılmış beyaz mermer levhalar varmış. Fakat Sultan Süleyman bunları söktürüp hâlen yaptırmakta olduğu camiye taşıtıp orada kullandırmış. Bu Ippodromda eski imparatorlar oturup at yarışlarını ve diğer eğlenceleri seyrederlermiş.

Meyanda ..... yüksekliğinde ve ..... genişliğinde dörtköşe bir sütun mevcut. Bu sütun nerdeyse göklere doğru yükseliyor. Dış kısmındaki çok güzel, şahane mermerler sökülüp alınmış. Bu sütun çok görkemli bir şey. Madenden dökülmüş gibi düzgün ve güzel. Şimdi ise yalnız büyük duvar taşları görülmekte. 10 sene önce bir bayram veya şenlik günü bir Türk bunun üzerine çıkmak istemiş, fakat bir taş yuvarlanmış ve Türk altında kalmış ölmüş. Burada ayrıca gene dört köşeli bir obelisk duruyor. Yekpare ..... kadar Viyana arşını yüksekliğinde ve ..... kadar arşın genişliğinde. Bu obelisk de göklere uzanmakta. Gri renkte mermerden, dört tarafında tâ tepeye kadar birçok figürler ve işaretler oyulmuş. Aralarında bir tane baykuş ve bir kartal figürü de var. işaretler hiyeroglif yazısı ve çeşitli memleketlerin simgeleri olmalı. Bu obelisk, ... Viyana arşını genişliğinde ve ..... arşın yüksekliğinde bir kaide üzerine oturtulmuştur. Kaide dört köşeli ve beyaz mermerdendir. Kaide ile sütun arasında dört bakır kazık var. Bunlar sayesinde her iki taşın arasından bakılabiliyor. Kaidenin bir yüzünde büyük harflerle yazılmış Yunanca bir yazı, öteki yüzünde de Lâtince dört mısra var. Bir diğerinde ise birçok figürler görülüyor. Bunlar eski Romalıların at yarışlarını canlandırıyor. Hâlen gümüş sikkeler üzerinde görüldüğü gibi, iki tekerlekli, arkası yere değen alçak bir araba, önünde yanyana koşan dört tane güzel at ve nihayet arabanın üstünde bir hükümdar. Kaidenin dördüncü yüzünde ise, manivalaya benzer âletler var, halat sarmaya mahsus çıkıntılar görülüyor. Bunlar obeliskin dikilmesinde kullanılan şeyler. Bizim bugün kullandığımız âletler karşısında eskilerin ne kadar basit, sade âlet ve edavatla büyük işler yaptıkları ve özellikle pek çok insan emeğine ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkıyor. Böyle büyük bir taşı çırak, ustası

yokken dikivermiş. kendisine bütün halatları kopmasın veya uzamasınlar diye önceden ıslatması söylenmişmiş. Usta, çırağın taşı yalnız başına dikmiş olmasına çok kızmış. Bundan dolayı çırağın arkasına geçmiş elindeki kocaman bir çekiç ile onu dövmek istiyor. Aralarına girmiş üçüncü bir şahıs da onları ayırmaya çalışıyor. Bütün butablo canlandırılmış.

Bununla beraber üzerindeki figürlere ve resimlere bakılırsa önce taşın dikildiği, sonra da figür ve resimlerin hâk edildiğini kabul etmek gerekiyor. Zira böylesine büyük bir taşı dikmek çok güç bir iş. Bu anıt sonsuzluğa kadar sanat eseri olarak dikili kalacak. Ben bu figürleri kopya eder veya çizerdim. Fakat Türklerin gözü önünde kimse buna el süremez. İşte Türkler böylesine bir millet. Herhangi bir kimsenin bir yere iki kelime yazdığını görseler, koşup gelir ve yazı yazanı döverler. Bu yüzden İstanbul'da hiç olmazsa bu güzel eserlerin bakarak resmini çizecek ressam da yok. Onun altına gidip uzun süre durmak da yasak Zira insanı casus diye hemen yakalarlar, dövüp cezalandırırlar, para alırlar.

Atmeydanına bundan başka bir de yüksek, büyük bakır bir sütun[163] dikilmiştir. Bir kulaçtan daha kalındır. Üç yılan gibi üç kat kıvrılmıştır. Üzerinde üç tane ağızları açık yılan görülüyor. Bu sütunda yazı yok. Türkler ve Yahudiler bu sütun hakkında şunları rivayet ederler: Bu sütun, İstanbul'da bol miktarda bulunan yılanlara karşı bir efsun imiş. Yılanlardan kurtulmak için dikilmiş.

Ayrıca iki tane gayet düzgün mermer sütun daha var. Bunların üzerinde de herhalde bir şeyler varmış; fakat yazı yok.

Bu meydanda birkaç yıl önce padişahın öldürttüğü İbrahim Paşa, büyük ve güzel bir konak yaptırmış ve içinde çoluğu çocuğu ile oturmuş. Bu büyük konak bir şatoya benziyor. Yüksekte, Atmeydanı'na inen bir yokuşun tepesindedir. aşağıdan yukarıya bu yokuştan çıkılıyor. Merdiven yok. Birkaç kişi yanyana atla rahatlıkla çıkabilir. Padişah, İbrahim Paşa'nın konağına bu yoldan gidermiş.

Sözkonusu bu konağın önünde meydanın ortasında beyaz mermerden kalın ve uzun olmayan bir sütun var. Bunu da İbrahim Paşa diktirmiş; üzerinde Budin'deki Sanat Sarayında olduğu gibi bir Herkül dikilmiş. Ayrıca iki tane de bakırdan büst var ki, bunlar da Budin'de köprünün önündeki büyük kapıda mevcut. İbrahim'in ölümünden sonra kaldırılıp bir tarafa atılan üç büst daha varmış. Türkler, İbrahim Paşa'nın aslen Arnavut olduğunu, anne ve babası Hristiyan olduğu için gâvur olarak kaldığını ve gizlediğini iddia ederler. İşte bu sebeple o gâvur resimlerini konağının önüne koydurmuş ve onlara saygı duymuş.

Kral Mathias, Herkül'ü biraderi Ladislaus Hunyadi'nin hatırası için döktürmüş ve Sanat Sarayında başının kesildiği yerde kırmızı bir mermer taş üzerine diktirmişti. Ladislaus Hunyadi, Belgrad'ta Czilli kontunu bir toplantıda hançerleyip öldürdü. Bunun üzerine Avusturya Kralı Ladislaus onu idam ettirmişti.

Padişah oğulları, Selim ve Bayezid'i burada İbrahim Paşa'nın konağında sünnet ettirdi. ..... gün şenlik yapıldı. Bu da bir nevi düğün, sugun senit (sünnet düğünü) diyorlar.

Acem hükümdarının kardeşi Elkas,[164] dört yıl önce bu Atmeydanı'nda kalmıştı; çünkü büyük kardeşi şimdiki şaha[165] isyan etmiş ve Türkiye'ye iltica etmişti. Padişah, yukarıda adı geçen yerde ona bir ikametgâh tahsis etmiş ve Elkas'ın hoş vakit geçirmesi için meydanda kılıç kalkan ve benzeri oyunlar tertip ettirmiş. Fakat Elkas, Türkleri İranlılarla harbe teşvik etmiş. İran'da kötü ve sarp bir memlekete onları götürüp başlarına iş açtı. Türkler bu seferde büyük bir zarara uğradı. Bu olaydan sonra Elkas'a ne dostundan ne de düşmanından yardım geldi. İranlılar tarafından yakalanıp öldürüldü.

Büyük bayramlarda padişah bu meydanda yemekler hazırlatıp, öküzler kızarttırır. Sonra meydana canlı kurt, tavşan, tilki, köpek ve kuşlar salıverdirir. Halk da bunları kapışmak için bibiriyle itişir, kakışır ve böylece eğlenceli bir gürültü kopar.

Sözkonusu bu konağın önünde meydanın ortasında beyaz mermerden kalın ve uzun olmayan bir sütun var. Bunu da İbrahim Paşa diktirmiş; üzerinde Budin'deki Sanat Sarayında olduğu gibi bir Herkül dikilmiş. Ayrıca iki tane de bakırdan büst var ki, bunlar da Budin'de köprünün önündeki büyük kapıda mevcut. İbrahim'in ölümünden sonra kaldırılıp bir tarafa atılan üç büst daha varmış. Türkler, İbrahim Paşa'nın aslen Arnavut olduğunu, anne ve babası Hristiyan olduğu için gâvur olarak kaldığını ve gizlediğini iddia ederler. İşte bu sebeple o gâvur resimlerini konağının önüne koydurmuş ve onlara saygı duymuş.

Kral Mathias, Herkül'ü biraderi Ladislaus Hunyadi'nin hatırası için döktürmüş ve Sanat Sarayında başının kesildiği yerde kırmızı bir mermer taş üzerine diktirmişti. Ladislaus Hunyadi, Belgrad'ta Czilli kontunu bir toplantıda hançerleyip öldürdü. Bunun üzerine Avusturya Kralı Ladislaus onu idam ettirmişti.

Padişah oğulları, Selim ve Bayezid'i burada İbrahim Paşa'nın konağında sünnet ettirdi. ..... gün şenlik yapıldı. Bu da bir nevi düğün, sugun senit (sünnet düğünü) diyorlar.

Acem hükümdarının kardeşi Elkas,[164] dört yıl önce bu Atmeydanı'nda kalmıştı; çünkü büyük kardeşi şimdiki şaha[165] isyan etmiş ve Türkiye'ye iltica etmişti. Padişah, yukarıda adı geçen yerde ona bir ikametgâh tahsis etmiş ve Elkas'ın hoş vakit geçirmesi için meydanda kılıç kalkan ve benzeri oyunlar tertip ettirmiş. Fakat Elkas, Türkleri İranlılarla harbe teşvik etmiş. İran'da kötü ve sarp bir memlekete onları götürüp başlarına iş açtı. Türkler bu seferde büyük bir zarara uğradı. Bu olaydan sonra Elkas'a ne dostundan ne de düşmanından yardım geldi. İranlılar tarafından yakalanıp öldürüldü.

Büyük bayramlarda padişah bu meydanda yemekler hazırlatıp, öküzler kızarttırır. Sonra meydana canlı kurt, tavşan, tilki, köpek ve kuşlar salıverdirir. Halk da bunları kapışmak için bibiriyle itişir, kakışır ve böylece eğlenceli bir gürültü kopar.

Türkiye'de şarap seyrek içilir. Herhangi bir kimse şarap içerse çok kötü muameleye maruz kalır, eli yüzü boyanır. Türkler memleketlerinde güzel üzüm bağları yetiştirirler, fakat şarabı âleni olarak içmezler. Ne şarap yapacak presleri, ne de şarap fıçıları var. Sonbaharda üzümleri ya yer yahut da turşu kurup kış için saklarlar. Üzümden tatlı bir içki kaynatırlar. Şerbeti de balla yaparlar. Grekların mellicratum'u gibi bunu bütün taş veya toprak kaplarda muhafaza ederler. Anadolu'da bu içkiyi içtik. Rumlar ve Yahudiler ise üzümleri toplayıp suyundan şarap yaparlar ve bunları sonra İstanbul'a veya diğer yerlere sevkederler. Rumlar şaraba çok su katıyorlar. Yahudiler bunu yapmıyor. Şarabın büyük kısmını Yahudiler yapıyor. Birçok yerden gelen şaraplar arasında en iyisi Yahudilerinkidir. Türklerin mahalle arasında şarap meyhanesi yok. Evlerinde de bulundurmazlar. Klunder bir tür ölçü âletidir. 1 klunder 1 metra yapar. 1 klunder İstanbul'da 2 okka gelir. Bu tahminen 2 1/2 Macar Pfundt'udur. Klunder 1 1/2 Viyana ölçüsü, yani 6 tane Viyana seidelidir. Benim çinko kabımla tam ölçüldüğünde 3 ölçü olur. Şu halde 2 büyük maşraba 6 ölçekoluyor. Bu ise 1 klunder yapıyor.

Bağbozumunda üzümler birbiri üzerine çıtalarla çakılmış uzun ve derin bir kap içine doldurulur. Bir tabaka üzüm döşenir, üzerine toprak saçılır ve böylece tekrar üzüm ve toprak olmak üzere kap doldurulur ve ekşimeye bırakılır. Alttan halis şarap alınıp padişaha öşür olarak ayrılır. Artanı da zavallı bağ sahibine kalır. Bu toprak Leutsch'da yapıldığı gibi kazılıp duvarlara örülen ev yapımında kullanılan bir nevi kireçli topraktır. İstanbul'da bakkallarda satılır, pekmez toprağı[166] denir. Bu toprak, üzüm suyunun bozulmadan kalması için şıranın içine katılıyor; şaraba güzel bir renk de veriyor. Üzüm ister beyaz ister siyah olsun suyu daima kırmızı renkte olur. Viyana'da olduğu gibi beyaz değildir. Burada nadiren beyaz şarap bulunur. Hatta iki katı para verilse de bulmak zor. Toprakla yapılan bu şarap, keyif ve neşe veren, gerçekte ise bozuk olan şarap değildir, aksine tatlı üzümden yapılan sert bir içkidir. Bardakta kırmızı ve berrak

durur. Öyle ki, pırıl pırıl yanar. Bu tarz şarap yapımı aşağı yukarı Belgrat'tan itibaren başlar. Bu şarabın garip ve nahoş bir lezzeti var. Öyleki, insanı bayağı hasta eder. Kalkerimsi bir toprak kokusu hissedilir. Bu şarap da, belki, Macaristan ve komşu memleketleri Türkiye'nin idaresine geçmeden önceki şaraplar gibi kalkersiz ve lezzetli olabilirdi. Fakat bu memleketler işgal edilince, baskılar, talanlar ve diğer çeşitli sıkıntılar yüzünden iyi şarap yapılamaz olmuş. Vaktiyle Synich'te çok nefis şaraplar bulunurdu. Şimdi ise tamamen başka ve kötü şaraplar var. İyi bakılan üzüm bağı yok gibi. Şarap iyi de muhafaza edilmiyor. Şarap yapmak için iyi kapları, küp vs. de yok. Eskiden Budin'de Ladislaus ve Ludwig zamanında olduğu gibi güzel, rayihalı ve lezzetli şarap ne gezer şimdi! Türklerin geldiği yerlerde her şey bozulur. Onların geçtiği yer cennet bile olsa çorak bir araziye döner, bulunduğu yerde ne denizde balık, ne havada kuş, ne de karada av hayvanı sağ kalır. Zira onlar Tanrı'nın verdiği nimetlerden tam faydalanmasını bilmezler. Herkes bu yüzden onlardan nefret eder.(167)

Bu topraklı veya kalkerli şarap İstanbul'a adalardan veya başka yerlerden Rumlar ve Yahudiler tarafından getiriliyor. Bu şarap içilir içilmez kötü olduğunun farkına varılır. insan bütün gece rahatsız olur. Kötü lezzeti ağızdan bir türlü gitmez. Bununla beraber adalardan gelen şaraplar arasında iyileri de var. Midilli'de yapılan şarap ile diğer bazı yerlerden gelen iyi şarapları Yahudilerde bulmak mümkün. Bu tür şaraplar, tatlı, sert şaraplardır; lezzet ve kalite bakımından misket, malveza ve diğer raffal, wipach vs. şaraplardan üstündür. Ben şahsen böyle eski ve iyi şarabı İstanbul'da kaldığım birbuçuk yıl zarfında alıp içtim. 1,1/2 Viyana sekizliğine eşit bir klunderi 3, 3 1/2, 4 akçedir. Misket şarabı Galata'daki Rum ve Yahudilerde ve İstanbul tarafında da bulunur. Bu şarap büyük küplerde muhafaza edilir. Beyaz ve hafif sarı renkte olup çok nefistir. Öyle rastgele, alelâde bir içki değildir. Bir klunderi 6 akçedir. Bunlar dışında Girit'ten, Kandiye'den iyi ve sert şaraplar da gelir. Ama bunlar meyhanelere verilmez. Türkiye'de yalnız kırmızı şarap bulunu-

yor. Halbuki her tarafta beyaz üzüm yetiştiriliyor. Nedense şarapları kırmızı veya kırmızıya yakın koyu renktedir. Çok koyu. Öyle ki insan nerdeyse bu şarapla yazı yazabilir. Masa örtüsüne dökülse bir türlü çıkmaz ve bütün bir yıl boyunca yerde leke yapıp kalır. Sözlerine inanılır Macar esirlerden Türklerin şarabı nasıl yaptıklarını ve kırmızıya boyadıklarını sorup öğrendim. Philip N. de bunu doğruladı. Şaraba mürverle orman zambağı karıştırılıyor. Köylerde mürvere benzeyen siyah taneli meyvaları olan yabani bir ağaç vardır. Almancada buna attich, Lâtince sambuceus siluestris[168] deniliyor. Macarcası da fuldi bozadır. Bu siyah taneleri bir fıçıya doldurup bastırarak eziyorlar ve ekşimeye bırakıyorlar. Vakti gelince fıçının musluğunu açarak içindeki şırayı akıtarak alıyor ve meyhanelere satıyorlar. İşte şarabı bu nesne ile kırmızıya boyuyorlar. Gerek görünüşü, gerekse lezzeti bizdekinden çok fena bu şarabın. İnsanı hasta ediyor.

Sonbaharda bağbozumuna doğru Rumlar ve Yahudiler boş fıçılarını alarak üzüm bağları için önceden para dağıttıkları adalara, öteye beriye gidiyorlar. Zira taşrada fazla fıçı bulunmaz. Bir defasında Paskalya zamanı şarap çok boldu; fakat koyacak fıçı yoktu. Yer altında kiler ve bodrumları da yoktu. Köylerde şarap fıçılarda muhafaza ediliyor ve üst tarafından küçük testi veya başka bir kapla alınıyor. Ben şahsen fıçılardaki şarabın üst kısmını yağlı gördüm. Şarabın ekşimemesi ve bozulmaması için böyle yapıyorlar. Anadolu'da şarabı keçi derisinden yapılmış tulumlar içinde sevk ediyorlar. 2-3 tulum bir arada. İstanbul'da da eksireya kiler yok. Burada şarapları zemin katlarda muhafaza ediyorlar. Böyle olunca da şarap rengini çabuk kaybediyor ve tatsızlaşıyor. Tekrar renklendireceğiz diye şaraba boya veya şunu bunu katıyorlar. Bu da insanın sağlığına zarar veriyor. Çok defa şarabın içine kanyak karıştırıyorlar, şeker veya bal katıyorlar. Şarabın böylesi onların daha çok hoşuna gidiyor. Ve seve seve içiyorlar. Türkler herhangi bir meyhanede gizlice şarap içerken, sanki hapishanede imiş gibi, bir sessizliğe bürünürler, hiç gürültü etmezler. İçlerinden biri

sarhoş olursa meyhaneci onu dışarıya atar. Sarhoş olanlar, bir yerde sızar kalır. Türkler, hele bedava şarap buldular mı, o kadar çok içerler ki, ölçüyü kaçırırlar, ne yürüyebilir, ne de ayakta durabilirler. Öyle ki, insan onları ölmüş sanır. Ben böyle iki sarhoşu bizzat gördüm. Her gün sokaklarda sarhoşluklarını gizleyemeyen birçok Türk yakalanır. Bunlar kadının huzuruna çıkarılır, tabanlarına yüz veya ikiyüz sopa vurulup hapse atılırlar, üstelik para cezasına da çarptırılırlar. Eğer Türkler, Hristiyanlar gibi serbestçe şarap içseler, dünyanın en ayyaş milleti olurlardı; giyecek elbise bile bulamazlardı. Çünkü, onlar para buldular mı elbiseye verirler. Evlerinde barklarında öyle fazla bir şey yok.

Bunun için bazı serseri kimseler üç veya dört kadın bulur, bunlar bir arada veya ayrı evlerde otururlar. Erkek zenginse birisi ise bir köle veya güçlü kuvvetli bir esir satın alır. Bu ötede beride çalışır, günde 7, 8, 10, 12 akçe kazanıp evi besler. Bazı açıkgözler kölelerini camilere gönderip sadaka toplatırlar. Bu şekilde toplanan parayı da kadınlarla yerler. Kötü kadınlar da para kazanma hususunda birbirlerine yardım ederler. Bu paralarla gizli gizli şarap içerler. Erkekler de bizzat aracı olurlar. Eğer karılarına, çocuklarına, beslemelerine, uşaklarına ve işçilerine şarap verecek olsalar, kendilerinin çırılçıplak gezmeleri lâzım. Zira onlar için varsa yoksa süslü kaftanları önemlidir.

Günde bir defa şerbet içebilen, ki bu da ya bal yahut da armut suyudur, efendi ve zengin sayılır. Kadınları özellikle savaş zamanı, birşeyler yiyip içebilmek için dışarda kalır ve hamama giderler. Kötü kadınların hepsi de çarşaflı peçelidir. Bunları tanımak mümkün değil. Evlerinde bir iş yapmazlar, zaten evlerinde birşeyleri yok. Bu yüzden de İstanbul bir sodom diyarı ve kötü kadınlarla dolu. Macar kadınlarının bize söylediklerine göre erkek çocuklara kızlardan daha çok göz kulak olmak lâzımmış.

Yukarıda anlattığımız gibi, Türkler bayramdan önce uzun oruç ayında diğer zamanlara nazaran daha kontrollu yaşarlar. Zira gerçek Müslüman, bu ayda ağzına şarap götürmez. Bir

defa bir Rum'un meyhanesinde birkaç genç Türk'ü üç kötü kadınla yakaladılar. Müşterilerle birlikte meyhaneci de sekiz eşeğe ters yüz bindirildi. Herbiri eşeğin kuyruğundan tutmuş vaziyette bütün şehirde dolaştırıldı. Elbiseleri dahil, üzerlerinde ne var ne yok alındı ayrıca cezaya da çarptırıldılar.

Görülmediği takdirde ve yakinen tanımazlarsa kerataların hepsi de şarap içerler. Güzel içki kapları ve içki takımları yok. Herbiri ceketinin altına şişeyi saklayıp gizlice eve götürür. Kadınlar şarap almaya gitmezler, çarşıya çıkmazlar.

Mekke'yi, kutsal saydıkları peygamberin kabrini ziyaret edenler, tövbe eder ve bir daha şarap içmezler. Bunlar diğer Müslümanlara nazaran daha itibarlı, aziz kimseler telâkki edilirler. Bu şehire Kudüs-ü Mübarek derler..... demektir.(169) İşte böyle; şayet onlar iki mahalle uğrarlarsa bütün günahlarından tamamen arınmış olurlar. Bunun içindir ki, her yıl bütün memleketlerden binlerce kişi bu yolculuğu yapar. Ben bunların bazılarının İstanbul'a dönüşünü gördüm. Pek çok kimse onları karşılamak için şehrin kapılarına çıkıyorlar ve evlerine kadar onlara refakat ediyorlar. Yollarda kalabalık daha da artıyor. İlâhiler söylüyorlar: Alla hillala, alla hillala. Mekke'den dönenin yanına herkes sokulmak istiyor. Bundan maksat da kendilerinin de sevaptan yararlanmaları imiş.

Rumlar, Yahudilerden şarap alıp içmiyorlar. Şarabı yapanın satanın Yahudi olduğunu anlarlarsa, başkasından da almıyorlar. Aynı şekilde Yahudiler de kendi yaptıkları şaraptan başka şarap içmiyorlar. Şu var ki, bütün yıl boyunca şarabın iyisi Yahudilerde bulunuyor.

Üzüm taneleri turşu olarak kurulunca uzun süre taze kalıyorlar. Üzümden yapılan iyi sirke, hem de şaraptan ucuz olarak her yerde bulunuyor. Sirkenin içine koruk konduğu için ekşi oluyor, hem de çok keskindir.

Birçok Türk, neşelenmek ve sarhoş olmak için yabani kereviz yapraklarından elde edilen yeşil bir tozu içkinin içine katıyor. Buna assar, haramluk diyorlar. Afyon da içiyorlar. Maksatları ömür boyunca deli olarak kalmak olsa gerek. Ayrıca, afyonun içine uyuyabilmek için tatula da koyuyorlar. Bu çok fena bir şey.

Türkler, Macaristan'da Erdel'de ve Zekkeland'ta[170] olduğu gibi, boza da yapıyorlar. Bu içki darıdan yapılıyor. Berbat bir şey. Litvanyalıların ve Rusların yaptıkları gibi bal birası yapmıyorlar, dışardan da almıyorlar. Ama canları isterse suyun içine bal koyuyor, şerbet yapıp içiyorlar. Bal yerine şeker yiyen ise, ancak çok zengin bir efendidir. İmbikten geçmiş konyağa benzer içkiyi diğer içkilere tercih ederek kadınlar da, erkekler de bol bol içiyorlar. Bu içkiyi Rusya'dan veya Polonya'dan getirtiyorlar. Bira veya bal şarabı kaynatılarak yapılıyor. Gerçek konyağı içseler büsbütün zıvanadan çıkarlar.

İstanbul'da kuvvetli hamallar var. Sekiz hamal, dört sırığa çaprazvari bağlanmış 15-18 kovalık koçaman fıçıyı limandan şehire taşıyorlar. Yürürken de bir makam tutturup bağıra çağıra yüklerini taşıyorlar.

Türkiye'de üzüm bağları Avrupa'dakiler benzemiyor.Bazı yerlerde kolları yüksek ağaçlara uzanıp sarılmış asmalar gördük. Bunlar, eski Yunanlıların gelişmiş bağcılık tekniğini devam ettiren İtalyan asmalarına benziyor. Birçok düz arazide asmalar, muntazam sıralar halindedir. Bu sıralar arasında köylünün sabanı ile toprağı rahatça sürebileceği kadar genişlik vardır. Bu arazi aynı zamanda köylünün tarlasıdır. Düz olmayan yerlerde ormanlar bizdeki gibi karmakarışık dikilmiştir. Böyle olunca tabii sapanla sürülemiyor. asmaların arası iki kalın ve geniş dişi bulunan demir yaba ile (belle) belleniyor. Türkiye'nin her tarafında bağlar, böyle asmalar dikilerek yapılmış değil. Zira Türkiye'de hem asma dikecek ağaç az, hem de pek iyi değil. Avusturya'da bağlara asma dikmek için pek çok orman ziyan edilmiştir. Aynı

şekilde Avusturya'da fıçı yapmak için de pek çok meşe ağacı kesilir. Zamanımızda bütün dünyada ormanlardan verimli topraklar kazanılmakta. Şayet bağlar iyi bakılırsa, bir fayda sağlanmış olur.

Gerek İstanbul'da gerekse başka yerde, meselâ Amasya'da krwa (kırba) denilen deri su tulumlarıyla dolaşan göreviler var. Bunlar, şehirde şurada burada dolaşırlar, hatta paşaların evlerine saraya kadar da girerler. Susuz olanlara su dağıtırlar. Yanlarında bir kap veya bakır tas bulunur. Bunların çoğuna ancak zorla para aldırılabilir. Pırıl pırıl, berrak çok iyi sulan olur. Bazıları maaş alır, bazıları ise bu işi Allah rızası için yapar. Bununla beraber madrabazlık yapanlar da çıkar. İstanbul'un ara sokaklarında pek çok küçük tahtadan yapılmış barakalar var. Bunlar da daha çok içilecek şeyler (meşrubat) satılır. Fıçı içinde değil, testi vs. toprak kaplarda. Çeşitli şerbetler her gün taze yapılır. Çok nefis içkilerdir bunlar. Bazen birkaç çeşit şerbeti karıştırıp verirler. Kalaylı, temiz kaplarla verirler.

Türkiye'de her milletten ve her biri ayrı dil konuşan sayısız Yahudi vardır. Yahudiler hangi millete mensup iseler o milletin dilini konuşurlar. Hangi diyardan gelmişlerse gelsinler birbirlerini bulup gruplar halinde yaşarlar. Yeryüzünde herhangi bir memleketten Yahudiler kovuldular mı doğruca Türkiye'ye gelirler. Bir alay haşarat gibi toplanan bu Yahudiler[171] Almanca, İtalyanca, İspanyolca, Portekizce, Fransızca, Çekçe, Lehçe, Yunanca, Türkçe, Süryanice, Yeni Aramca ve diğer dilleri konuşurlar.

Her Yahudi hangi milletin dilini konuşuyorsa o milletin kıyafetiyle gezer. Çoğu defa Türklerin, İtalyanların ve Rumların kıyafeti olan uzun elbiseler, kaftanlar giyerler. Kaftan belden kuşaklı, üstten bir ceket, altta bir etekten ibarettir. Ayrıca içe giyilen, iyi kumaştan ve ipekten giysiler de var. Türklerin kavukları beyaz, Yahudilerinki ise sarıdır. Bazı yabancı Yahudiler, İtalyanvari siyah bere; doktor veya cerrah olanlar da kırmızı, sivri uzunca külâha benzeyen bir başlık giyerler. İstanbul'da kendilerinin de ifade ettikleri gibi, Yahudi karınca gibi kay-

nar. Sayıları pek çoktur. Fakat vergi kayıtlarına göre geçen yıl 1553'te erkek ve kadın olarak 15035 Yahudi varmış[172]. Ermeni, Rum ve Karaman Rumu olarak da 6785 Hristiyan mevcut. Bunların hepsi de padişaha haraç denilen vergi verir. Bunlara Türkiye'de fazla itibar edilmez. Toprakları, arazileri yoktur. Kendi malları olarak ancak evleri vardır. Ama çoğu yerleştikleri mahallelerde yahut da maişetlerini temin ettikler yerlerde yabancıların evinde oturmayı tercih ederler, kira öderler. Bu evlerin çoğu da papazlara veya kiliselere aittir. Evler yanarsa papazlar yeniden yapmaya mecburdurlar. Çoğu harap, pis kokulu yerlerdir. Daracık sokaklarda üst üste yığılmışlardır. Bazıları denize kadar uzanır. Bu pis evlerde her yıl salgın hastalıklar zuhur eder.

Edirne'den pek uzak olmayan bir yerde Ege denizi kıyısında Selanek (Selânik) şehri var. Söylediklerine göre orada İstanbul'dakinden daha çok Yahudi varmış. Sayıları 20 bin imiş. Bu Yahudilerin çoğu dokumacılık yaparmış. Dokudukları kumaşlar, Türkiye'nin her tarafına geliyor. Selânik, Venedikli-lere ait Valona[173] şehrinin üst taraflarında kurulmuştur. Arada Sicilya'dan Afrika'ya kadar uzanan körfez gibi bir körfez var burada.

İskenderiye'de Mısır'daki Kahire'de, Suriye'deki Antakya'da, Halep'te, Kudüs'te velhasıl pek çok yerde Yahudiler yayılıp dağılmış birhalde yaşarlar. Birçok masrafı göze alarak mukaddes yurt Kudüs'e giderler. Bütün memleketlerdeki Yahudiler, oraya gidip toplanacaklarını ve bir gün büyük bir devlet kuracaklarını ümit ederler. Zengin Yahudiler bunlara maddi yardımda bulunurlar, para yollarlar. Zira Kudüs'e gidenlerin çoğu fakirdir. Orada para kazanma imkânları da yok. Bu Yahudilerin kendi aralarında İsrail adı verilen ve her memlekette bulunan tarikatları vardır. Bu tarikat mensuplarının çoğu bilgin kimselerdir. Bu bilgin Yahudilere rabian (haham) adı verilir. Hahamlar Musa'nın beş kitabına ve peygamberlere inanırlar. 10 emre bağlıdırlar. Aralarından bazıları kendilerinin Harun'un soyundan

geldiklerini ileri sürer, mümtaz ve en yüksek rütbede din adamı olduklarına inanırlar. Ve kendilerine kohen adını verirler. Bununla beraber özel bir kıyafetleri yoktur. Bazı Türkler de kendilerinin Peygamberleri Muhammed'in soyundan geldiklerini iddia ederler ve yeşil sarık sararlar. Diğer Müslümanlara nazaran daha saygın, daha aziz kişiler durumundalar. Mağrur kimselerdir. Tıpkı bizim rahipler gibi, padişaha fazla vergi ödemezler. Yahudilerin bazıları baş hahamları Lemi[174] sülâlesinden geldiklerini iddia ederler. Bunlar da bizim piskopos ve papazlarımız gibidirler. Birçok bâtıl şeyleri ve âdetleri öğrenirler ve perhiz ve bayramlarda tavukların nasıl öldürüleceğini keskin bıçakla derin yara açmadan ve hayvana azap vermeden kesilmesi gerektiğini anlatır dururlar. Hattâ bazı tavukçular, tavuklarını kendileri kesmeyip hahama kestirmeleri gerektiğine inanırlar. Böylece tavuk başına akçenin sekizde biri olan üç mangır hahama verirler. Ayrıca tavukların tüyleri, kaynar suda haşlamak suretiyle değil, yolunarak temizlenir. Yahudilerin yılda sekiz gün perhizleri var. Bu süre içinde et yemezler, ama hahamlar piliç yemeye müsaade ederler. Zira tavuk etinin diğer etlerden başka türlü bir lezzeti var. Aynı şekilde daha önce sirkeye yatırılmış etin yenmesine de izin verirler. Hahamlara göre Tanrı yılda bir gün, insanların uzun mu, kısa mı yaşayacağını veya öleceğini tespit eder. Bu tıpkı Türklerin "Kadir Gecesi"günahlarının affedileceğine inanmalarına benziyor. Bu suretle Yahudiler her ay bir yarım gün bayram yaparlar ve bugün bir arada oturup yer içer ve keyiflerine bakarlar.

Kefe'den öküz derileri içinde gemiler dolusu İstanbul'a gelen tereyağlarını ve Tatarların inek, koyun, manda, at ve eşek sütlerini birbirine katarak yaptıkları yağları Yahudiler yemez. Onlar köylerde koyun ağıllarının bulunduğu yerlerden süt alırlar ve bu sütten kendileri bizzat tereyağlarını yaparlar. Bu iş için görevlendirdikleri özel ekipler vardır. Bu tarzda yapılan tereyağlar beyazdır. Yahudiler bu koyun sütünden yaptıkları tereyağını kendi aralarında alıp satarlar. Ayrıca, Yahudiler iri ve geniş koyun kuyruklarını satın alıp eritirler. Bundan mum yaparlar veya susam yağı ile karıştırarak balık vs. şeyler kızart-

mak için kullanırlar. Aynı şekilde kazın yağını da eritirler. Bu yağ onların en çok sevdiği yağdır. Bunun için de kaz yetiştirmeye çok önem verirler. Yahudiler pek çok kocakarı masallarına, bâtıl akıl almaz, garip çocuksu şeylere saplantı halinde inanırlar. Bundan başka onlar, Schmuhel veya Samul' lerinin[175] bir bahçede medfun bulunduğunu ve çok kindar olduğunu, eğer bir Türk onun bahçesinde en ufak bir şeyi almak istese yakalayacağına, hatta öldüreceğine inanırlar. Ayrıca, İbrahim, İshak ve Yakup da derin bir kuyuda gömülü imişler. Bu kuyunun üstünde zincire bağlı bir kandil yanar. Onların kutsal vatanında hiçbir ceset çürüyüp, kokup bozulmamış.

Şimdi her gün gördüğümüz ve tanıdığımız bu Yahudiler mevcut Yahudilerin birbuçuk soyu imiş, geriye kalan onbirbuçuk soyu[176] kayalıklı bir denizin öbür tarafında otururlarmış. Azgın deniz bütün hafta boyunca etrafa kayalar, taşlar fırlattığı için öbür tarafa geçilemezmiş. Ancak Cumartesi günü deniz sakin olurmuş, fakat o günde zabatları (yortuları) dolayısıyla o tarafı geçmeye mezun değillermiş. işte böyle, geçiş zamanının bir gün geleceğine inanarak bekler dururlar ve zabatlarda bulundukları yerde kalırlar. Eğer bir Yahudi zabatta başka bir memleket veya İstanbul'a gelirse, dinsiz ilan edilir. Yahudiler bunu herhalde bu hususta bilgi veren Josephus'dan[177] öğrenmiş olacaklar. Aklımda kaldığına göre, bütün hafta boyunca çalışan, fakat zabatta dinlenen Plinius'da böyle yazar.

Yahudilerin başka bir tarikatları da var. Buna Karaim[178] denir. Bu tarikata mensup olanlar, öteki alelâde Yahudilerden ayrıdırlar. Bunlar diğer Yahudilerle bir arada oturmazlar. Kendilerine mahsus ayrı evleri vardır. Diğerleriyle beraber yiyip içmezler. Kendileri için ayrıca hayvan beslerler, kendi şaraplarını ayrı imal ederler. Perhizleri de kendilerine mahsustur. Diğer Yahudiler et yerken, bunlar balık yerler. Bu tarikat mensupları diğer Yahudilerden kız alıp vermezler. Musa'nın beş kitabına ve "on emre" bağlıdırlar. Ama diğer peygamberleri ve kitaplarını tanımazlar. Bu Karaim Yahudileri diğer Yahudilerden daha zengindirler. 100 bin hatta 150 bin florinleri olur. Ekserisi te-

fecidir. Bir altın florin için ayda bir akçe alırlar, ayrıca üç ayda bir faiz de ödettirirler. Ancak altın veya gümüşten mamul kıymetli mücevharatı rehin alıp borç para verirler. Bu rehinler bir yangın esnasında yok olup gider diye ayrıca sağlam bir kefalet de isterler. Kanunen yasak olmasına rağmen soydaşları Yahudilerden dahi fahiş faiz alırlar. Bunların tamamı İstanbul'da 50 veya 100 hanedir. Aileleri ile birlikte belki 200 kişiyi bulurlar. En iyi taş yapı evler bunlarındır. Erkek, kadın hepsi de halis ipekli damiska elbise giyerler. Kadınlar boyunlarına altın kolye, kollarına bilezik takarlar. Kendilerine mahsus okulları da var. Bu Karaim Yahudilerinin Kefe ve Rusya'da bulundukları rivayet edilir. Başka yerde bunlara pek rastlanmaz.

Mısır'da, Kahire'de ve Halep'te Yahudiler varmış. Bunlar da sünnetli imişler ve "on emre" bağlı imişler, fakat bunun dışında yazılı bir şeye inanmazlarmış. Bahsettiğimiz bu Yahudiler, altından yapılmış bir güvercini kutsal sayarlarmış.[179] Bu, bana güvercin suretinde takdis edilmiş bulunan Semiramis'i hatırlatıyor.[180] Diğer Yahudilerin bunlarla bir işbirliği yoktur. Onlardan mal da almazlar. Onların yaptıkları bir şey ellerinie geçse derhal yakarlar. Onlardan hiç kimseyi evlerine de almazlar. Eğer tesadüfen bunlardan biri evlerine girerse kökten temizlik yapar, bütün evi silip süpürüp su ile yıkarlar.

İstanbul'da 42, belki de daha fazla Yahudi okulu var. Bu okullara her milletten çocuk gider. Yahudiler Türklere ne borç para verir, ne de başka birşey emanet alıp vermezler; çünkü onlara itimatları yoktur. Halbuki kendileri Türkiye'de serbestçe dolaşıp gezerler, ticaret yaparlar. Nereye isterlerse, Mısır'a, Kahire'ye, İskenderiye'ye, Ermenistan'a, Tataristan'a, Babil'e, İran'a, Hindistan'a, Rusya'ya, Polonya'ya, Macaristan'a kısaca her yere giderler. Dünyada hiçbir yer yoktur ki, oralı bir Yahudi İstanbul'da bulunmamış ve yine yeryüzünde hiçbir Yahudi yoktur ki, onunla İstanbul'daki Yahudiler tanışmamış, alışveriş yapmamış olsun. İskenderiye'den, Venedik'ten veya başka bir yerden yabancı bir gemi geldiğinde başta gelen yolcular Yahudi-

lerdir. Hindistan'dan İran yolu ile gelen bir taşı öyle bir sahtekârlıkla satarlar ki, 200 altın florine sattıkları bir taş aslında bir kuruş bile etmez.

Türklerin kendilerini yakalamadıklarını, paralarını gaspetmediklerini, onları köle yapıp başkalarına satmadıklarını ileri sürer ve bizimle alay ederler. Türklerin Budin'den getirdikleri Yahudileri yalnız haraca bağlayıp tamamen serbest bırakmış olmalarını olağanüstü bir lütuf sayıp onunla övünürler. Bu Yahudiler köle olarak satılmış olsalardı, Türkiye'deki bütün Yahudilerin hali haraptı. Zira onların âdetlerine göre köle olan Yahudilerin para karşılığı kurtarılması icap edecekti. Nitekim kısa bir süre önce, bir Türk gemisi yakalanıp Malta'ya götürülmüştü. Bu gemideki Yahudiler, istanbul'dan para ödemek suretiyle kurtarıldı. Yine bu şekilde Eisenstatlı[181] bir Alman Yahudisi paskalyada Venedik'te bir gemide yakalanmış ve Türkiye'ye satılmıştı. İstanbul'daki Yahudiler, bu Alman Yahudisini 1554'te para ödeyerek kurtardılar. Ve 1555'te Venedik'e yolladılar.

Bütün memleketlerde ve Hristiyan âleminde ne olup bitirse bundan Yahudilerin malumâtı vardır. Bu sebepten onlar, Hristiyanlık aleyhine Türklerin faydalandığı büyük hain ve casuslardır. Ötede beride başıboş dolaşan İtalyan, İspanyol, Hırvat, İslav, Macar ve Alman gibi muhtelif milletlere mensup Hristiyanlığa ihanet etmiş sayısız dönmeler Türklerden daha beterdirler. Bunlar bütün memleketi dolaşır, etraftan gizli bilgi toplayıp geri dönerler. Bizim askerleri şöyle bir gözden geçirsek aralarında pek çok sünnetli vardır. Bunlar vaktiyle Türklere karşı savaşmış ve esir düşmüş olanlardır. İstanbul'da Ulmlu böyle bir bıçakçı tanıdım. Bu herif serbestçe şuraya buraya gitmiş, bütün Avrupa'yı dolaşmış, sonra da istanbul'a gelmiş ve çalışmaya başlamış. Bu tip insanlar Eflaklı, Sırp ve Macarlar arasında pek çoktur. Hepsi de Alman milletine kızgındır, bu yüzden onlar aleyhine her hainliği yapabilirler.

İspanya'da Yahudilikten Hristiyanlığa dönmüş veya başka yerlerde kendiliklerinden Hristiyanlığı kabul etmiş pek çok

marâmı[182] var. Bunların çoğu namusluca para kazanma yollarını tercih etmeyen ipten kazıktan kurtulmuş kimselerdir. Hepsi de Türkiye'ye gelir, burada tekrar Yahudi olurlar. Hiç kimseden itibar görmezler, fakirlik içinde yaşarlar ve âvâre âvâre dolaşırlar. Türkler arasında bunların Hristiyan köleler kadar itibarı yoktur. Her türlü sahtekârlığa, dolandırıcılığa ve serserilige başvurmaktan kendilerini alamazlar. Bunlarda ar namus yok. Bir memleketten başka bir memlekete gittiklerinde üç defa din değiştirdikleri de olur. Aralarında zanaat öğrenenleri de var. İstanbul'da ve Türkiye'nin diğer yerlerinde böylelerine rastlanır. Bunlar hayatlarını bu el zanaatlariyle kazanırlar. Nitekim bir ciltçi var. Bu adam uzun yıllar Breslau'da kalmış, sonra iki oğlu ile buraya gelip yerleşmiş. Kızı da 1552'lerde arkadan gelmiş.

İşte Yahudiler arasında böyle asıl dinini kaybetmiş, sonra Türklere esir düşmüş birçok insan var. Bunların çoğu Avrupa'da lekelenmiş, yahut da darağacından kaçıp kurtulmuş kimselerdir. Günün birinde Yahudiler tarafından para karşılığında satın alınıp azat edilmişlerdir. Başka dinden olup da Yahudiler arasında daha rahat yaşayacağına inananlar da Yahudiliği kabul derek kendilerini sünnet ettirmiş olanlar da eksik değil. Zira esir veya köle olan Hristiyanlar Türkler arasında yaşarken büyük sıkıntıları göze almak zorundadırlar. Her türlü işi onlar yapar ve Türkleri beslerler; rahatları, huzurları yoktur. Şununla bununla karınlarını zor doyururlar. İşte bu durum Hristiyanların esir edildikten kısa bir süre sonra İslâm dinini kabul etmelerine sebep oluyor. Gerçi Müslüman olunca da tamamen serbest değiller, fakat Türkiye'nin her tarafında köylere, kasabalara satılanlara nazaran daha iyi bir hayat sürerler. Müslüman olanlar artık bu dinden ayrılmazlar. Müslümanlıktan ayrılmak isteyenleri yakarlar, bunları mürtet veya murtatale diye lânetlerler.

Biz henüz buraya gelmeden, tahminen 1552 yılında, Rumca ve Arapça bilen bir Alman İstanbul'da ölmüş. Bu zat Yahudilerin arasına düşmüş ve onların dinini kabul ekmiş. Sonradan İb-

ranca da öğrenmiş. Her halde Almanya'da iken bir suç işlemiş ve firar etmiş olmalı. Vaktiyle Wittenberg'de tahsil görmüş.

İstanbul'da başka birini daha tanıyorum. Sık sık bana gelir. Adı Samuel'dir. Craka'da bir tüccarın yanında çalışmış. Aslında Hristiyan iken Yahudi olan bu herif de herhalde vaktiyle bir serserilik yapmış.

Yahudiler her yıl çok sayıda Hristiyanın Yahudi olması için çaba harcarlar. Bizim burada kaldığımız süre içinde bazı Yahudiler ise Müslüman olmuşlardır. Yahudilerden herhangi birisi uygunsuz bir iş yapar ve cezalandırılma durumuna düşerde, bu arada Müslüman olursa Yahudiler ona busserman diyorlar. Diğer Yahudiler artık ona birşey yapamıyorlar. Öte yandan bir çilingir, filinta yüzünden Yahudi oldu.[183] Bu filintayı sonradan ben satın aldım. D(ershwan). H(Hans). Bir diğerinin karısı ile arası açılmış. O da Müslüman oldu.

Galiba 14 Haziran 1554 günü idi. Müslüman olan bir Yahudinin başında sarık vardı. Şehirde dolaştırıldı. Önünde bir hoca yürüyordu. arkasından da pek çok kimse onu takip etmekteydi. Hoca yüksek sesle Yahudinin Müslümanlığı kabul ettiğini ilân ediyor, arkasındakiler "Alla Alla Alla!" diye bağırıyorlardı Bu dönme, ileride İslâm dininden çıkar da mürtet olursa herkes onu tanısın diye dolaştırıyorlar. Böyle bir durum olursa hiç merhamet edilmeden mürtet olan derhal yakılır.

14 Şubat 1554'te şöyle bir olay oldu: Bir Rum Atmeydanı'nda yakıldı. O vaktiyle zorla sünnet edilmek ve Müslüman yapılmak istenmişti. Bir Hristiyan bir Türk kadınla yakalanırsa ya sünnet edilir veya yakılır. Fakat adı geçen kendi Hristiyan dinine sadık kalıyor. Durum anlaşılınca Sinan Paşa onu yaktırıyor. Önce kendisine Hristiyan dininden ayrılması için 200 florin veriliyor, fakat adam bunu kabul etmiyor. Allah onu korusun!

Bizim kervansarayda (Elçihan) bir hizmetkâr var. Rum'dur. Günün birinde bu genç, kötü kadınla yakalanmış, başka biri-

nin de kızını iğfal etmiş. Fakat yakalanınca kendisinin sünnet edilmesine razı olarak Müslüman olmuş. Yoksa o da yakılacaktı. Meyhanecilik yapan iki güzel delikanlı kardeş bizim hizmetkârların çok samimi dostlarıydı. Fakat o bu dostlarını ziyarete alenen gidemez. Burada âdet olduğu veçhiyle görevi icabı benimle gittiği zaman da her defasında başka bir sokaktan gider. Adı Michael imiş, şimdi Mehmet olmuş. Kendisi bizim muhafız çavuşun yardımcısıdır. Biz yalnız başımıza dışarı çıkmaya mezun değiliz. Bizi götürüp getiren bu yardımcı kavas, her sefer derinden içini çeker. bir gün bana neden içini çekip ah ettiğini anlattı. Ben de kendisine günün birinde Rumların Yunanistan'a Macarların Macaristan'a giderek istiklâllerini kazanacaklarını söyledim. Ama aslında Evrupa'da böylelerine ihtiyaç yok. Zira bunlar tembel, âvâre insanlar, çalışmazlar.

Türk hocaları eski peygamberlerden İbrahim, İshak ve Yakub'un ve diğer birçok Yahudi krallarının aslen Türk olduklarını söylerler. Yahudiler Türk hocalara itiraz edip de bu böyle değil diyecek olsalar cezalandırılırlar. Şaka olsun diye, Yahudiler de Türklerin İsa'yı Türk olarak kabul ettiklerini ve onu takdis için kabrinin üstüne bir kavuk oturttuklarını söylerler. Padişahın, paşaların ve diğer resmi devlet ricalinin giydiği sarıklı büyük kavuktan söz ederler. Tabii ki Yahudilerin anlattığı bu hikâye kuyruklu bir yalandır.

Türklerde şöyle bir âdet var: İstanbul'da büyük camilerin yanıbaşındaki türbelerde, padişahın ve çocuklarının defnedilmiş olduğu bu yerlerde ölüler, toprak üstünde altın kaplamalarla süslenmiş tabutlarda yatarlar. Başucularında ise bazı türbedarlar ve hocalar ücret karşılığı nöbet tutarlar ve her gün mezar taşlarının baş kısmında bulunan kavukları yeniden sarar ve yanında beklerler; tıpkı Yahudilerin İsa'nın kabrinde yaptıkları gibi. Liderleri Muhammed, sahabesi ile birlikte o kadar derine gömülmüştür ki, oradan çıkıp cennete gelmesine imkân yok. Kıyamet gününde o, inşallah bütün sultanlarıyle cennete giremez.

Yahudiler arasında her çeşit zanaat sahibi vardır. Onlar zanaatlarını alenen icra ederler ve bu suretle de geçimlerini sağlarlar. Zira Türkiye'de büyük bir serbesti var. İsteyen evinde, isteyen dükkanında veya sokaklarda zanaatını icra eder. İyi veya kötü, az veya çok kazanır. Böyle çalışanlara kimse karışmaz. Zanaat sahibi ancak padişaha dükkânının kirasını öder ve vergisini verir, o kadar.

Türkler arasında bezzaz (kumaş dokuyucusu) yok. Kumaş dokumadıkları için bu zanaat gelişmemiştir. Kumaşlar dokunmuş olarak İtalya'dan gelir. Yahudiler arasında iki bezzaz vardır. Rumlar arasında da dokumacılar bulunur. Yahudilerin İstanbul' da acayip kitaplar bastıkları bir matbaaları da var. Onlar daha çok sarraf, hakkâk, ressam, terzi, kasap, camcı, boyacı, bezzaz, kazzaz (ipek kumaş dokumacısı), kuyumcu,eczacı, tabip, cerrah ve kıymetli taşların mihenge vurup değerlendiren vs. meslek sahipleridir.

Yahudiler arasında her çeşit malı alıp satanlar da var. Bunlar daha çok bedestende iş yaparlar. Hepsi de Yahudi, Türk, Rum, Ermeni dükkânlarının bulunduğu sokaklarda karmakarışık yerleşmişlerdir. Bütün bu milletler arasında en mahir ve becerikliileri Yahudilerdir. Türkler ticarette becerikli değiller. Ancak Rumlardan ve Cenevizlilerden gördüklerini yaparlar. Yanlarında Cenevizlileri ve Rumları çalıştırırlar. Böylece kimseye bir şey sezdirmezler.Türkler daha çok muharip olarak bilinirler. Pek şâşâlı görünen kimselerin, bilhassa saraydakilerin hepsi de mükemmel, kusursuz kimseler değil; çoğu esirlikten, kölelikten yükselmedir. Onların hekimleri, cerrahları ve eczacıları da tahsilli kimseler değil. Zira Türkler ne Yunanca, ne de Lâtince bilirler. Tabiat bilgini de değiller. Benim tanıdıklarımın bildikleri diller Arapça ve İbranicedir -ki bunu da Galeon'dan çalmışlardır- Eski atalarından ve İtalyan eczacılardan aldıkları reçetelere akılları erer. Hâzık hekimleri yoktur. Bununla beraber bizim elçiye sık sık gidip gelen ..... adında bir hekim vardı. Lâtinceyi çok iyi bilen bu hekim İtalyandı. Birçok kimseye yardımı dokunmuştur.

Padişahın tek hekimi de bir Yahudidir.[184] Devamlı olarak sarayda kalan bu hekimden padişah çok faydalanmıştır. Padişah hekimine Yahudi mahallesinde 3-4 katlı kârgir bir ev yaptırmış. Biz İstanbul'da bulunduğumuz sıralarda bu hekim öldü. Meğer oğlu da hekim imiş. Şimdi o babası yerine hekim başı oldu. Onun da vereceği müshil ilâcı. Zaten başka bir şey bilmezler. Bunlar Yunan ve Lâtin tıbbından birşey anlamazlar. Halbuki padişah şimdi özellikle ayaklarındaki şiddetli ağrılar için birinci sınıf doktorlara muhtaçtır. Bu hekimlerin verecekleri tiryak[185] satıcısı attarın verebileceği uydurma ilâçlardır. İşte 15-20 yıl önce domuz çobanı iken sonradan paşa olanların bulacağı hekimler bu kadar olur.

Yahudiler arasında eczacı olanlar da var. Türkiye'de mutad olduğu üzre eczaneler tek katlı basit hücrelerdir. Bizde olduğu gibi, kemerli, kubbeli sağlam yapılmış büyük eczaneler yok burada.

Türkiye'nin her tarafında meyhaneleri yalnız Rum ve Yahudiler işletirler. Ermenilerden de meyhaneci var. Türkler şarap yapmaz, alıp satmaz ve meyhane işletmezler. Avrupa'da yabancılara ve haydutlara birçok şeylerin yasaklandığı gibi Türklere de bu tür işler yasaklanmıştır. Bu yüzden onlar içkiyi korka korka gizli gizli içerler. İşte böyle, bu güzelim memlekette hiçbir şeyin sahibi olamazlar ve bu fevkalâde verimli toprakları ekip dikmez, bağ yetiştirmezler. Güneşte gölgede yan gelip yatarlar ve vaktinden evvel de ölürler.

Tüccarlar, şarap imalatçıları Rum ve Yahudilere önceden borç para dağıtırlar. Bunlar da bu paralarla üzüm yetiştirip şarap yaparlar ve en çok içki içilen İstanbul'a sevkederler. Türkler bu işe para yatırmak istemezler. Zaten isteseler de kendilerine müsaade edilmez.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Türkiye'de de Yahudiler hor görüldüğü için onlar çarşıdan geçerken herkes dükkânların önü-

ne çıkıp, "havruz, havruz, havruz" diye bağırırlar. Bu, çok pis kokuyu anlatan küfür, dükkândan dükkâna yayılır gider. Bundan aşağı yukarı 10 yıl önce İstanbul'da sadaret kaymakamlığı yapmakta olan Kostka adlı bir paşanın idaresi sırasında şöyle bir olay olur: Yahudilerin ve Türklerin birarada yanyana dükkân ve mağazaları bulunduğu ve buralarda satış yaptıkları bir sırada ihtiyar bir Yahudi havruzunu dükkânın bir köşesinde saklar dolduktan sonra onu gizlice başka bir dükkânın önüne boşaltırmış. Günün birinde komşular bunun farkına varırlar. Yahudiyi tutup yakapaça kadının huzuruna çıkarırlar, kadının ve paşanın huzurunda bu heriften davacı olduklarını söylerler. Kadı, Yahudiye sopa attırır, ayrıca para cezasına da çarptırır. Paşa da bu olay Yahudinin kulağına küpe olsun diye onu bir eşeğe tersyüz bindirtip şehirde dolaştırtır. Bununla da kalmayıp Yahudinin boynuna pis kokular saçan bir çömlek astırıp sakalını çömleğe sokturtur. Bu haliyle heriff havruz, havruz diye bağrışmalar arasında eşek üzerinde gezdirtir. Sonuç olarak böyle bir olay bir daha olmaz ve Yahudiler bir süre sokaklarda utançla başlarını eğip gezmek zorunda kalırlar.

Evlenmek isteyen her Yahudi, önce subaşına (bir memuriyet) müracaat etmek zorundadır. Subaşı, evlenmek isteyene yazılı bir müsaade belgesi verir. Yahudi buna mukabil 80 akçe öder. Bu para padişahın hazinesine gider. Bundan sonra Yahudi istediği zaman düğün yapıp karısı ile beraber yaşamaya başlar. İsterse bir iki yıl kadınla bir arada yaşayıp sonra düğün yapar.

Yahudi kadınları, bizim Avrupa'da birçok soylu kadınların giyemeyeceği atlas, damiska, kadife elbiseler, altın işlemeli bluz ve etekler giyip lüks kıyafetlerle gezerler. Boynunda altın gerdanlığı veya kolyesi olmayan Yahudi kadının çok fakir olması lâzım. Ayrıca kollarına altın bilezik de takarlar.

Ayrı dil konuşan ayrı topluluklar, ayrı ve kendi tarzlarında giyinirler. Rumlar başka türlü, İtalyanlar başka, Portekiz, İspanyol, Alman, Macar, Bohemyalı, Polonyalı başka, Türkler başka kıyafettedirler.

Eylülde Yahudilerin kamış bayramları vardır. Bu maksatla defne dallarından çardaklar yapıp altında otururlar. 200 kadar tabak veya kâseye meyve ve diğer mevsim ürünlerini doldururlar. Aynı zamana rastlayan bir günde sabahın erken saatlerinde havralara dolup Tanrı'nın kendilerine ne zaman öleceklerini bildirmesini beklerler.

9 Temmuz günü Kudüs Tito Vespasiano[186] tarafından tahrip edildi. Aynı gün havrada yerlere yalınayak oturdular. Türkler bayram yaptıkları zaman Yahudiler üç gün süren bayram günlerinde sokağa çıkmazlar. Zira Türkler onlara rastlayınca yakalarlar ve bir veya iki akçe bayram parası aldıktan sonra salıverirler. Bir esir hizmetkâr veya bir kadın Yahudilerin yanında yedi yıl çalışırsa onu azat ederler. O da para kazanmak için istediği yerde çalışabilir.

23 Aralık 1554'te bizim Elçihanın önünden genç bir Yahudiyi sünnet ettirmek üzere kadının huzuruna çıkardılar. Yahudiler, onun hemen serbest bırakılması için çaba harcadılar. Bu Yahudi herhalde bir Müslümana çatmış veya hakarette bulunmuş olmalı.

1553 yılında yaşlı bir Portekizli kadın,[187] kızı ve hizmetkârları ile Venedik'ten İstanbul'a geldi. Bu kadının kocasının kim olduğu ve adının ne olduğu hususunda Yahudiler arasında çeşitli rivayetler vardır. Bazıları bu zatın adının Diego Medes,[188] biraderinin adının da Fransisco de Anuersa[189] olduğunu söylerler. Her ne hal ise, bu kadın kocasının ölümünden sonra büyük bir servetle Portekiz'den Venedik'e kaçmış; orada kalan kız kardeşi de arkadan gelecekmiş; fakat ne oldu ise o tutuklanıp Portekiz'de kalmış.

Yahudiler, bu kadınla çok övünürler. Ona "Seniora" diye hitabederler. Kadın da hakikaten çok debdebeli, göz kamaştırıcı bir hayat sürüyor. Birçok hizmetkâr ve nedimeleri var. Bunlardan iki tanesi de Hollandalıdır. Sözünü ettiğimiz bu bayan aslen Yahudidir, daha sonra Hristiyanlığı kabul etmiş; fakat

sonradan yine Yahudiliğe dönmüş. İstanbul tarafında Yahudiler arasında oturmuyor. Galata'da lüks, bahçeli bir evde ikâmet ediyor. Bu eve her gün için duka altın ödüyormuş. Venedikliler onu tutuklayıp serbest bırakmak istememişler. Fakat kadın padişahın doktoru ile temasa geçmiş ve bu doktorun oğluna kızını vermeye karar vermiş. Padişah seniora ile ilgilenmiş, memlekete kabul edilmesine muvaffak etmiş ve böylece onun Venediklilerden kurtulmasını sağlamış. Kadının kocası Hristiyan olmuş bir Yahudi imiş. Öldüğünde naşının Hristiyan diyarında bırakılmamasını ve Kudüs'e yollanıp orada gömülmesini vasiyet etmiş. 1554'te bu vasiyet yerine getirilmiş. Cenaze büyük bir masraf yapılarak Kudüs'e yollanıp oraya defnedilmiş. Bu kadın da Köln'lü Barbara[190] gibi meşhur ve becerikli biri. Denizaşırı memleketlerle, özellikle Venedik ve İtalya ile iyi ticaret yapıyor. Baharat ve tahıl sevkediyor. Kızını bir Portekizli veya İspanyol ile evlendirmiş. Bu genç, vaktiyle Mukaddes Roma Cermen İmparatoru V. Karl'ın sarayında bulunmuş. Esirler burada onu gözlerinden tanımışlar. Bu delikanlı kadının kızkardeşinin oğlu imiş. Adamın adıyla ilgili olarak Yahudiler ayrı ayrı isimler ortaya atıyorlar. Maksatları bu kerataylı kimsenin yakından tanımaması imiş. Adı Zuhan Mykas[191] yahut da Six'miş. Babası Samuel adında bir hekim imiş. Adı geçen delikanlı, 1554 yılında maiyetinde çok iyi giyimli 20'den fazla İspanyol hizmetkâriyle gelmiş. Bunlar hâlâ bir prense hizmet eder gibi onun peşinde dolaşıp dururlar. Kendisi de samur aksesuarlı, kıymetli ipek elbiseler giymekte. Türk âdetlerine göre önünde onu koruyan iki yeniçeri yürüyor. Bu genç, 1554 Nisanında kendisini sünnet ettirdi. Ve sonra yukarıda bahsettiğimiz kadının kızıyla evlendi. Gerek evlenmeden önce gerekse sonra günlerce eğlenceler yapıldı, ziyafetler verildi. Hattâ Yahudilerin bana söylediklerine göre, Fransız sefiri Batolomei'di[192] İstanbul'dan Galata'ya geldi ve bu münasebetle de büyük törenyapıldı. Hristiyanlarda olduğu gibi, herkes kendi dengini buluyor vesselâm. Damat, iri yarı, siyah sakallı, gösterişli biri. Onunla ve refakatındaki kadınlarla gelen boşta gezer serseri Hristiyan hizmetkârlar da kendilerini sünnet ettirip Yahudi oldular.

Zamanla yaptıkları işin yanlış olduğunu anlayıp Hristiyanlığa dönecekler ve serserilliklerine devam edeceklerdir.

Meşhur seniora hanımla damadı böylece tantanalı ve lüks bir hayat yaşamaya başladılar. Her gün 80 kişiyi yedirip içiriyorlar.Daha birçoklarını da memleketlerinde veya yolda bırakmışlar. Bazıları da gelmek istemediklerinden kaçmışlar.

Seniora ve damat Türkiye'deki masraflarını karşılamak üzere servetlerini paraya çevirterek biraz hesaplı yaşamaya başladılar. Çünkü paşalara hediyeler verdiler ve birkaç duka da fakir Yahudilere dağıttılar veya hastanelerine bağışladılar. Genç Portekizli, padişahın sarayında İspanyollar gibi ata binmek meç oynamak, talimleri yapmak zorunda kaldı. Bu iş için gerekli olan hafif zırhlar, miğferler, silâhlar, uzun kısa kargılar, mızraklar, uzun kısa mesafeli ateşli silâhlar, göğüs zırhları vs. gibi teçhizatı da beraberinde getirdi. Galata'daki ikametgâhının bahçesinde hizmetkârlarını da bu silâhla talime başlattı. Onlara ata binme, meç oynama, güreş gibi sporlar yaptırttı.

Aşağı yukarı 10 yıl önce bir Yahudi, minarede ezan okuyan müezzine öteden beri güttüğü kin yüzünden çok fena bir tuzak kurar. Gündüz minareye bir testi şarap götürür ve orada müezzinin gece gelmesini bekler. Müezzin yatsı ezanını okumaya gelince onu karanlıkta minarenin merdivenlerinden aşağıya doğru yuvarlar. Testiyi orada bırakır. Maksadı, müezzinin şarap içip sarhoş olduğunu ve düşüp öldüğü intibaını uyandırmakmış. Gerçekten herkes öyle sanmış, kimse bu tuzağın farkına varamamış.

Padişahın oğlu Şehzade Mustafa ileride padişah olursa, güya Türkiye'deki bütün Yahudileri yok edeceğini İstanbul'da ve Amasya'da söylemiş. Fakat onun başına da Amon'un[193] Mardoeheo ile başına gelenler geldi. Zira Tanrı Yahudileri kıyamete kadar bütün dünyaya karşı maziye ait bir kanıt olarak yaşatıyor. Bu milletin, devamlı baskı altında olduğu halde büyük

bir şevk ve gayret içinde çocuklarını okutmalarına şaşmamak mümkün değil. İbraniceyi Musa Peygamber ile birlikte yaşatıyorlar. Hakikatı, Hristiyan dinini tanımak istemiyorlar.

Yahudiler kendi soydaşlarına dilencilik yaptırmazlar. Kendi aralarında ev ev dolaşarak topladıkları paraları küçük ve basit bir sanduka içinde muhafaza ederler. Gerektiğinde fakir ailelere ve hastanelere yardım ederler.

Yahudiler, besili kazların ciğerlerini şöyle kızartırlar: Bir tabaka kâğıt üzerine ciğerleri koyarlar, kâğıdı ikiye katlarlar arasına kazyağı sürerler. Yağ bir yerde toplanıp birikir. Sonra bunu sıcak, küllü, pek kuvvetli olmayan kömür ateşinin üzerine oturturlar. Bir iki defa şöyle biraz sertleşecek şekilde çevirirler. Ciğere katiyen tuz katmazlar. Sonra bir tavaya kâfi miktarda taze kaz yağı koyarlar ve ciğerleri tavaya atarlar. İki tarafını da pek kurutmadan kızartırlar. Daha sulu iken tarçın kabuğu ve kuru karanfil de korlar. Böylece çok lezzetli bir yemek yapılmış olur.

8 Aralık 1554'te sabaha üç saat kala İstanbul'da büyük bir yangın çıktı. Yangın gece yağları eriten bir yağcı dükkânından çıkmış. Ayasofya Camii'nin karşısında vakıf malı hocalara günde 13000 akçe kira getiren 1000 ahşap dükkân ve baraka yandı. Şimdi hocalar vakıftan yardım alarak dükkânları yeniden yapmaya çalışıyorlar. Bu yangında Mattes Theuffel'in[195] idam edildiği tahtakale[194] denilen mahal de yandı. Burada birçok yabancı aşevi var. Bu civarda kumarbazlar oyun oynamakla vakit geçirirler. Şehire veya kadıya ait, içinde dolandırıcılık, hırsızlık, cinayet, sefahat vs. suçlardan mahkum birkaç yüz tutuklunun bulunduğu büyük bir hapishane de yanıp kül olmuştur. Yeniçeriler hapishanenin kapısını kırıp tutukluları salıvermişler ve aralarından kadınları ayırıp uzaklaştırmışlar.

Bu kulenin altında bir türbe var. İçinde Baba Czaffer (Baba Cafer)[196] adında bir veli yatar. Bu zat bir derviş veya âşık. Bu da diğerleri gibi vücutlarına şişler saplayarak kendileri-

ni yaralayan âşık, abdal yahut da deli gibi gösteren başı kabak, yalın ayak, vücutları yarı çıplak heriflerden biri. Bunlar ancak bellerinden aşağı kısma kıllı tarafı dışarıya dönük bir koyun postu giyerler. Bu tip dervişler, Türkiye'de özellikle dergâhlarda çoktur. Bunlara evliya denir. Mezarlarının başucunda bir mum yanar. Bir hoca da bu türbeye bakar.

Yangında yağ, fasulya, pezelye, pirinç, kenevir ve Mısır' dan ve Tataristan'dan gelen pek çok mal yandı. Yangın devam ederken hiç kimse alevlere yanaşamaz. Ancak yangını söndürmekle görevli yeniçeriler, yangından kaçınılmak ve kurtarılmak istenen her şeyi toplarlar, dışarıya çıkarırlar. Çoğu defa da bunların hepsi yanar. Yangını söndürmek için suları var, fakat merdivenleri ve büyük yangın kancaları yok. Yanlarında yalnız istemeyerek taşıdıkları küçük kancalar var. Bu yüzden yangın çabucak etrafa yayılır. Yangın söndürücüler, dar sokaklardan geçerek rüzgârın estiği yöndeki ahşap ve kerpiçten yapılmış kulübe gibi evleri yıkarlar. Yangın taşla yapılmış bir binaya, bir kervansaraya, hamam veya camiye dayanırsa, orada söner. Bu büyük binaları yıkmak ise, nerdeyse yangın kadar zararlıdır. Yeniçeriler bu sıralarda herhangi bir evde birşeyler bulurlarsa hemen oraya dalarlar.

Bu büyük yangında Rüstem ve Sinan Paşalar adamları ile yangın mahaline geldiler. Halkı cesaretlendirdiler. Öyle ki, etraf sanki harp meydanıymış gibi kalabalık ve karmakarışıktı. Zaten şehirde sokaklar dar. İnsan normal zamanda bile buralarda rahat hareket edemez. Bu yangından sonra İbrahim Paşa, sadaret kaymakamı vasıtası ile geceleri ateş ve ışık yakılmasını yasak etti. Bundan böyle saat 8'de hoca minarede akşam ezanını okuduktan sonra herkes ateş ve ışığını söndürmeye mecbur edildi. Fakat 9 Eylül 1555'te şehirde ekmek sıkıntısı başgösterdi. Bunun üzerine gündüz iki defa ekmek çıkartıldı ve kaçak olarak gece de ekmek çıkartan fırıncılara dayak atıldı. Fakat öte yandan gece ekmek çıkarmaya müsaade etmek zorunda kalındı.

Geceleri saat 8'den sonra sokakta kim dolaşırsa dolaşsın yakalanıp kendisine 100 veya 50 sopa attırılırdı. Duyduğumuza göre bu hususta hiç kimseye müsamaha gösterilmez, iltimas yapılmazdı.

Herhangi bir kimse komşusuna kızgın veya düşman ise gidip onu sokağa çıkıyor diye ihbar ediyor. Bütün yeniçerilerin başı olan yeniçeriağası ise her gece kalabalık bir ekiple şehri bizzat dolaşıyor. Kolluk kuvvetleri bazen gizlice bir evin penceresine çıkarak içeriye bakıyorlar. Böyle olunca halk ışık ve ateş yakmaktan korkuyor. Bu sıkı kontrollerde iki Hristiyan yakalandı; burunlarına sokulan şişlere mumlar takıldı. Bu vaziyette şehirde dolaştırıldılar. Kendilerine ayrıca dayak attırılıp para cezasına çarptırıldılar.

Bu büyük yangından sonra muhtelif yerlere mektuplar gönderilip yeni yeni yangınlar çıkartma tehdidinde bulunulmuştur. Böylece paşanın Hristiyanlara karşı gazaplanması sağlanmak istenmiştir. Yeniçerilerden başkası yangın söndüremeyeceği için talan yapmak amacı ile bizzat askerler de yangın çıkartırlarmış. Bu gibi olayları ekseriya sarı zerkülâh giyen acemioğlanlar yapıyorlar. İstanbul'da bunlardan bahçelerde ve diğer yerlerde çalışan binlerce kişi var. Bunlar vaktiyle devşirme olarak toplanmış Hristiyan çocuklarıdır; yeniçeri olarak yetiştirilmişlerdir.

Birkaç yıl önce bu sarı külâhlılardan, yani acemioğlanlardan bazıları büyük bir girişimde bulunmuşlar; ben şimdi bu kötü niyetli planın ne olduğunu unuttum. Padişah onlara bir gemiye zincirlerle bağlatmış, gemi denize açılıp giderken içindekilerle birlikte yaktırmış.

Daha sonraları İstanbul'da birçok yerde yangın çıktı. Halk öylesine korktu ki, dükkânlarda ve barakalarda hiçbir şey bırakmayıp başka yerler taşıdılar. 18Ocak 1555'te Galata'da büyük bir yangın oldu. Talan ve çapulculuk yüzünden halk büyük zarara uğradı. 20 Ocakta yine bir yangın çıktı. Fransız Manastırı yeniçerilerin talanından zorlukla kurtarıldı.

Bizim İstanbul'da kaldığımız Elçihan, Ali Paşa Camii'nin hemen yakınındadır. Öyle ki, biz hocanın sabah namazında okuduğu ezan ve yaptığı duayı duyuyoruz. Buraya ibadet etmeye gelen insanlar, sanki cennete veya cehenneme gidiyorlarmış gibi, kendinden geçiyorlar. Bir hu hu hu temposu tutturarak yüksek sesle soluğu yetiştiği kadar höykürmeye başlıyor. Çok defa bir nefeste 160-2004 e kadar hu çekildiğini saydım. Ama sonunda da yere yığılarak kendilerinden geçip bayıldıklarına şahit oldum. Bayılan kimseyi hocalar hemen kaldırıyor, kendisine canlanması için şerbet içiriyorlar. Bu tür insanlar bizdeki Fransiskan tarikatının mensupları gibi aziz telâkki edilip kendilerine saygı gösteriliyor. Güya Tanrı onlara kendini göstermiş. Peygamberlerle olduğu gibi onlarla konuşurmuş. Nasıl ki, kendinden geçmiş olan biri, Muhammed kendisine bir meleğin hitap ettiğini iddia etmiş ise, şimdi onun ümmeti olan hocalar da peygamberleri gibi davranıp onun hatırasını canlandırıyorlar. Bütün bu davranışlar ve merasimler cahil imamların hoşuna gidiyor ve hu sesleri camide çınlıyor.

1554 yılı mart ayında ceza evlerinin baş sorumlusu (huthstockher)[197] atına binip içinde 100 tutuklunun bulunduğu hapishaneye gitti. Tutukluların hepsini teker teker dışarı çıkartıp neden hapis cezasına çarptırıldıklarını, ne zamandan beri tutuklu bulunduklarını sordu. Aralarından birisi dokuz yıldan beri tutuklu olduğunu, fakat neden tutuklandığını bilmediğini söyledi. Bunun üzerine "hutsockher" kendisine bir kumaş palto verdirip serbest bıraktırdı. Ancak adam bunu kabul etmeyip tekrar hapishaneye girmek istediğini, oraya alıştığını, arkadaşlarından ayrılamayacağını söyledi. Çünkü burada her gün yatacağı bir yatak, yiyeceği ekmek ve içeceği su vardı. Burada kalmak işine geliyordu. Zira bu hapishanenin önünden geçenlerden tutuklular için ekmek ve su parası toplarlar. Ben üç defa bu hapishaneye gittim. İşte sonradan yanan hapishane burasıdır. Türklerin evliya dedikleri Baba Cafer de burada yatar.

Şehrin diğer birçok semtindeki türbelerde de bekçiler var. Bunlar türbelere bakarlar. Onlar gönüllü olarak korurlar. Bu tür-

belerde yatanlar evliyalarmış. Şehrin dışında küçük bir caminin bahçesinde bir türbe var. Burada Eyyub yatarmış. Tabii gerçek Eyyub Peygamber değil; bu herhangi bir başka evliya olmalı.

Türkiye'de şaşılacak üç şey var: 1- Bütün meczuplar evliya telâkki ediliyor, 2- Kadınlar şalvar veya tuman denilen pantalona benzer bir şey giyerler,[198] 3- erkekler de başlarını bir örtü (poşu, sarık) ile kapatıyorlar.

Bizim Elçihanın yanında bir adam bir köşeye büyücek bir sandık yerleştirdi. Sandığın içini darı ile doldurdu. Hemen hemen çıplak bir vaziyette bir örtüye bürünerek yalnız başı dışarda kalacak şekilde bu sandığın içine girdi ve darıların arasına gömüldü. Türkler bu herifi evliya sandılar ve ona yiyecek içecek taşımaya başladılar. Bu adamın etrafında başka fakirler gece gündüz oturuyorlar. Zamanla herif öyle şişmanladı ki, boynu domuz boynuna benzedi, yanakları da borazancı yanakları gibi tombullaştı. Padişah civardan geçip giderken ona dua eder durur

Yukarıda bahsettiğimiz evliya veya dervişlere Türkçede âşık[199] diyorlar. Aslında bunlar deli dolu kimseler, köylüvâri giyinen kaba saba adamlar. Vücutlarına şişler sokarak aptal tavırlarla oturup para dilenirler. Domuz gibi de şarap içerler. Bunlara Dawescher (dervişler, dervişan) diyorlar. Bu fakirlerin çoğu tarikat mensubudurlar. Özel işaretleri var. Asalarının ucunda taşırlar ve buraya ipek, keten bezler asarlar. Böylece bayrak yerine geçen bu bezlerden tanınırlar. Bazılarının işareti hilâl ☾ şeklinde, bazılarının ise dil gibi. Asalardaki bu işaretler, altın veya gümüş kaplıdır. Önde giden biri bir ilâhi tutturur, arkasından gelenler aynı ilâhiyi koro halinde okuyarak yürürler ve bütün şehri dolaşırlar. Bu ilahi okuyarak dolaşma işi kasım ayında oluyor ve 3-5 gün devam ediyor. İsaak veya İsaia[200] diye bir kimseden söz eder ve onun hatırası için dolaştıklarını söylerler. Onlara göre bütün bunlar aynı zamanda mahsulun iyi olması için de yapılır. Bun aschry (aşure) derler. Bizim bildiğimiz "kutsal çorba" anlamındadır. "Aschir" çorba, "ay" da honor anlamındadır. Kelimenin

aslı Berbericedir.[201] Bütün bunlar gelecek için tedbir, sadaka toplamak için bir vasıta. Böylece kış aylarında hayatlarını idame imkânını sağlıyorlar. Para ve başka şeyler topluyorlar. İstanbul'un muhtelif yerlerinde bu dervişlerin barınakları var. Evleri birnevi hastaneye benzer. Bütün bir yıl boyunca zaman zaman omuzlarında bayrakları ile şehri dolaşırlar. Esir pazarına uğrayıp insan alır ve satarlar. Tamişvar'da esir edilen Landshut'lu tüfekçi ustası Hans Schezel bu herifler tarafından satın alınmış. Ben, H.D., 27 Şubat 1555'te İstanbul'da fidyesini ödeyerek onu azat ettim.

İstanbul'da bir vahşi hayvan bakıcısının çocuğunu bir leopar parçalayıp öldürdü. Adamcağız hayvanın derisini palto yapıp hatıra olarak sırtında taşıyor ve bir deli gibi dolaşıyor.

Aşağı yukarı 12 yıl önce 1542'lerde İstanbul şehrine bir paşa sadaret kaymakamı olarak tayin edilir. Adı Koca Mehmet imiş. Bu paşa halka karşı tuhaf davranışlarda bulunurmuş ve onları sık sık işledikleri suçlar için cezalandırırmış. Günün birinde paşa bir aşçı dükkânının önünde odun yüklü güzel bir at görür. Atın sahibi ortalarda yok; içerde dükkânda karnını doyurmakta. Paşa köylüyü buldurup odunları atın sırtından indirtir ve adamın sırtına yükletir. Ata bir akçelik kuru ot aldırtır. At bu otu yiyinceye kadar adam sırtında ağır odun yükü ile ayakta bekler. Paşa adama, "önce odununu sat, karnını ondan sonra doyur anladın mı?" der.

Türkler uzun elbiseler giydikleri zaman yağmura yakalanırlarsa, üstleri başları çamur içinde kalır. Paşa bunlardan birini yakalayıp karısına yollar. Neden akşamları kocasının elbiselerini fırçalayıp temizlemediğini sordurur ve çamurlu elbiseleri yıkatıp suyundan çorba yaptırarak kadına içirtir. Kocasına da karısını böyle tembel alıştırdığı için güzel bir sopa çektirir.

Günün birinde bir yeşil sarıklıyı da cezalandırır. Bunun üzerine paşayı padişaha ve şeyhülislâma şikâyet ederler. Padişah,

paşanın hayatını zor kurtarır. Yoksa halk onu yakacaktı. Zira yeşil sarıklılar peygamber soyundan gelme kutsal kimselerdir.

Takriben 15 Eylül 1554'te üç Alman köle veya esir, diğer kaçak esirlerle birleşip memleketlerine gideceklerini umarak kaçarlar. onlar aslında padişahın köleleri idiler. Tüfek yapmayı öğrensinler diye bir Yahudi tüfekçinin yanına çırak olarak verilmişlerdi. Yahudi bu firar olayından çok korkar ve kaçanları derhal yüksek makamlara ihbar eder. Yalnız ihbar etmekle kalmaz; Türkiye'de âdet olduğu veçhiyle, onların düşüp kalktıkları, beraber yiyip içip arkadaşlık ettikleri kimseleri de jurnal eder. İlk önce kısa bir süre evvel Müslüman olmuş bir İtalyan eczacıya yukarıda sözü geçen üç Alman ile eczanenin önünden geçerken neler konuştuğu sorulur. Eczacı onlara satılık olup olmadıklarını sormuştu. Bu konuşma duyulup jurnal edilmiş. Güya eczacı esir kölelerin 22 Eylülde Venedik'e dönen elçilik heyetiyle birlikte kaçmalarını sağlamış. Zavallı eczacı günlerce bu heyetin arkasından yola çıkarak onlara ulaşıp elçilik heyetinin içinde esirlerin bulunmadığına dair yazılı bir belge getirdikten sonra kendisini kurtarabilmiştir. Yahudinin diğer bir marifeti de meşhur Alman tüfekçi Niclas'ı jurnal etmesidir. Niclas, Budin'in son muhasarasında Türklere esir düşmüştü. Su kulesindeki büyük hasarı tamir etmiş ve padişahın Galata'daki atelyesinde döküm işleri yapmaktaydı. Yukarıda bahsedilen üç Alman bu usta ile oturup içki içmişler. O halde kaçış planını beraber hazırlamışlardır diye ihbar edildi. Usta İstanbul'da araştırıldı; o da o gün Macar rahiplerle beraber sofra başındaymış. Hemen yakalanıp getirildi. Sorguya çekilen Niclas, esirleri tanıdığını, onların yalnız kendisiyle değil, aynı zamanda başka Yahudilerle de oturup kalktığını içki içtiklerini, ayrıca çok iyi bir içkici olan Yahudi Joseph ile de kadeh arkadaşlığı yaptıklarını anlattı. Çavuşlar Joseph'i ve Niclas'ı birlikte yakalayıp getirdiler. Her ikisinin de yeniden sorguları yapıldı, fakat sonunda suçsuz oldukları anlaşılarak serbest bırakıldılar. Birkaç hafta sonra zavallı esirler sokakta gezerlerken tekrar yakalanıp getirildiler. Bir köle veya esirin Türkiye'de kaçması hemen hemen imkânsızdı. Hele o Türkçeyi bilmiyorsa. Burada her taraf deniz ve

kıyıdır. Bu yüzden kolayca kaçamazlar. Zaten her tarafta kolluk kuvvetleri dolaşır. 20-30 yıl burada kalan ve Müslüman olmuş bir kimse dahi sokakta alenen Hristiyanlarla konuşmaktan korkar. Bunlardan on kişi bir arada dolaşsa dahi yine onlar bağırıp çağırırlar, hattâ nüfuzlu ve tanınmış biri dahi olsa herhangi bir yeniçeri veya çavuş onu yatırıp dayak atar. Yeniçerilerin hepsi bizdeki çobanlar gibi kalın sopa taşırlar. Zaten yeniçeri ve çavuşlardan başkasında herhangi bir silâh bulunmaz. İşte ahval böyle. Bir dönme, bir yıl önce başka biri ile yer içer, düşüp kalkar da başına hiçbir şey gelmezse bu fevkalâde bir şans eseri demektir. Bir yıl oluyor. Bir gün herifin biri kaçmış. Gelip zorla odamıza girip onu aramak istediler. Güya bu kaçan adam bizim konağın önüne görülmüş. Konağın önünde nöbet tutan çavuşlar, onlara zorla mani olabildiler.

İstanbul'da pek çok münadi var. Bir kimsenin kölesi, yaşlı olsun genç olsun kaybolursa doğruca münadiye başvurulur. Bunlar şehirde atla dolaşarak kaybolan kimseyi ilân ederler. Bundan dolayı hiçbir köle veya esir kolay kolay kaçıp bir yerde gizlenemez. Ne Hristiyanlar, ne de Yahudiler bunları saklamaya cesaret edemezler. Herkes kendi başından korkar, can ve mal derdindedir. Çünkü birbirlerini derhal ihbar ederler. Bunun için kaçan bir esire hiç kimse sahip çıkamaz, onu koruyamaz. Aziz dostum N., R. Glei(c)czer'i kurtardıktan sonra onu uzun süre emin bir yereyerleştiremedi. Ancak dört hafta gizleyebildi. Sonra ayrılmak mecburiyetinde kaldı. Vaktiyle zorla sünnet edilmişti. Onu arabamla Venedik'e götürmek zorunda kaldım. Hem kendimin, hem de N.'in bir felâkete maruz kalmaması için Venediklilere rüşvet bile verdim. Zira bu esir asıl dinini terkedip Müslümanlığı kabul ettikten sonra kaçtığı ve terar Hristiyanlığa döndüğü için mürtet ilân edilir ve derhal yakılır.

Halkın arasına girebilseydik, onlarla her şeyi rahatça konuşabilseydik veya onlar rahatlıkla bize gelip gitselerdi pek çok şey görüp pek çok şey öğrenecektik. Bizim hareketlerimiz öylesine tahdit edildi ki, neredeyse kendi dilimizi unutacaktık.

Pek çok kimse bize güvendiği için bizimle konuşmak isterlerdi. Bunlar muhtelif milletlere mensup kimselerdi. Fakat hiçbiri de bizimle alenen teması göze alamazdı. bizimle konuşmak istememelerinin sebebi, Türklere güvenmemekten kaynaklanıyordu. Zira Türklerin bütün Hristiyan âlemini, dinsiz, gâvur telâkki ettikleri için, yok edeceklerine inanırlardı. Kendi durumlarını hiç gözönünde tutmazlardı. Onlar da ayıp, günah dedikleri pek çok şeyi yaparlardı. Her şeye kâdir yüce Tanrı, inşallah onlara hakettikleri cezayı verecektir!

Türkler alelâde şeyler yerler. Yemek pişirmesini bilmezler. Bilhassa kadınları bu işten hiç anlamaz. Baş yemekleri çorbadır. Ama büyüklere, paşalara çok iyi yemekler yapılır. Önce printsch czorba (pirinç çorbası) içilir. Printsch'in Almancası "reys"tir. Koyun etinin suyundan da çorba yaparlar. Çorbaya limon suyu veya sirke dökerler, biraz da karabiber koyarlar. Böylece ortaya koyu bir çorba çıkar. Bundan sonra koyun etini küçük küçük doğrarlar. Arasına soğan koyarlar ve kuru olarak ateşte pişirirler.(202) Pirinci önce suda haşlarlar, sonra yağda kızartırlar. Buna pilaw (pilav) derler. Tabaklar silme doldurulur. Üzerine yağda kızartılmış badem serpiştirilir. Yemeklerden sonra meyve verilir. Bu saydıklarımızı saygın bir kişiye ikram edilen yemektir. Koyun etinden yapılan çorbanın içine taze bulgur da konulur. Bu çorbaya "bogda czorba" (bulgur çorbası) derler.

Türkler, tavşan, karaca vb. hayvanlarını Macaristan'da olduğu gibi baharatla pişirmesini bilmezler. Bunu fazla önemli de bulmazlar. Her türlü eti tuzla pişirip çorbanın içine koyarlar. Tavuk etini de piştikten sonra parçalayıp pirinç çorbasının içine koyar ve sofraya getirirken üzerine maydanoz koyar, tarçın saçarlar. Tavukları kızartmak istedikleri takdirde içine soğan doldururlar. Kızaracak tavukları ekseriya aşçı dükkânlarına yollarlar. Buralarda büyük, içi derin fırınlar var. Ortasında kor halinde ateş bulunur. Yan taraflarına ekmek hamurları atılır. Böylece ekmek kendiliğinden pişer. Üstü kubbe şeklinde çift katlı fırınlar da çok. Bunların çoğu iki kubbeli, bizim kireç

ocaklarına benzer. Alttan ısıtılır. Sıcaklık deliklerden yukarıya çıkar. Et ve tavuk buraya çukur bir kap içinde konulur. Kendi buğusu ile çok iyi pişer.

Taze kabakların, patlıcanların içi oyulur ve ince kıyılmış koyun eti ile doldurulur. Sarmısak, baharat ve tuz ilâve edilir, sade suda pişirilir. Bu tür yemeklerin üzerine yoğurt dökerler. Yoğurt, tuzlanmış ekşi süttür. Yemeklerin yanında yenir. Havuçları da aynı şekilde dolduruyorlar. Kıymayı asma yaprağının içine koyup elmalı börek tatlısı gibi sarıyorlar. Sarılan yaprakların altına ekşi erik koyup suda pişiriyorlar. Bu da Türklerin nezdinde pek makbul bir yemekmiş. Bu maksatla her yerde yaprak satılıyor. Pirinç, süt ve un birbiriyle karıştırılıp pişiriliyor. Buna şeker ve tereyağı da katılıyor. Üzerine gül suyu veya misk dökülüyor. Bu yemeğe muhallebi deniyor. Bundan başka ince buğday unu yumurta akı ile iyice çalkalanır. Bu hamurdan bir kısım veya bir kaşık dolusu kızgın tavaya dökülüyor. Bu karışım tavada tabak gibi açılıyor. Ne kadar istenirse o kadar sayıda pişiriliyor. Üzerine bir parmak kalınlığında şeker, içerisinde ince dövülmüş badem veya ceviz dökülüyor, gül suyu veya misk ilâve edilirek yapılan bu börekler birbiri üzerine katlanıp sofraya konur. Bu da çok nefis ve leziz bir yemek (kaygana, katmer). Koyun eti onların en çok sevdikleri şeydir, her yemeği onunla yaparlar. Haddinden fazla kullanırlar. Türkiye'de sığır eti az tanınmıştır. Çarşı pazarda da pek bulunmaz. Yaşlı bir inek hastalanıp ölecek duruma gelirse, onu hemen keserler. Gerçi İstanbul'da sığır eti bulunur; fakat çok azdır. Fazla sığır kesmek âdet değildir. Mera da azdır Türkiye'de. Kuru otu yakıt olarak kullanıyorlar, çok garip bir şey bu. Hayvanları samanla besliyorlar. Nerdeyse kendileri de sadece hayvani besinler alıyorlar. Yoğurt onların baş yemeğidir. Her köyde bulunur. Pişirilen sütü ekşitiyorlar, tuzluyorlar, süt kompostosu gibi bir şey oluyor. Bunun içindir ki, hepsinin belindeki kuşakta bir kaşık sokulu; meşin bir torba (dağarcık) içinde köylere, kırlara yoğurt götürürler ve su katıp içerler. Başka milletten olanlar bunu içseler hasta olurlar. Ama Türklere hiç bir şey olmuyor.[203]

Türkler çok meyve yiyorlar. En çok sevdikleri şeylerden biri de her çeşit meyve. Hattâ meyve ham iken dahi yemeye başlıyorlar. İstanbul'un etrafı baştan aşağı üzüm bağı. Sonbaharda bol bol üzüm yiyorlar. Üzümü ayrıca kış için de hazırlıyorlar. Yaş üzümleri kaynatıp tatlı bir içki (pekmez) yapıyorlar. Bu usul ile diğer meyvelerden de faydalanıyorlar. Bundan başka sarmısak, soğan, turp, pancar vs. var. Peynir onların herginkü yemekleri. Fazla para etmeyen sebzeler fasulye ve mercimektir.

Türkiye'de yemek erken yenir. Sabahleyin kalkar kalkmaz çorba içilir. Bu ekseriye bulgur çorbasıdır. Çorbanın içine ekmek doğrarlar. İstanbul'da 3-5 bin kişi mescit veya camilerin yanında sabah ve akşam yemek dağıtılan aşevlerinde yemek yerler. Bunlar yoksul insanlardır. Tabii yoksulların da yaşaması, yoksul çocukların büyümesi lâzım.

Türklerin garip bir âdeti daha var. Daima taze ekmek yemek isterler. Ekmek bir gün durup bayatladı mı kimse yüzüne bakmaz. Bu yüzden ekmekçiler, taze iken bir akçeye iki ekmek verdikleri halde satamadıkları bayat ekmeğin üç tanesini bir akçeye satarlar.

Türkler balık pişirmesini ve balıktan ne gibi yemekler yapılacağını katiyen bilmezler. Bu yüzden de sık sık balık yemezler. Balığı ekseriye Hristiyan ve Yahudiler satın alıyor. İstanbul'da özel bir balık pazarı var. Bu pazarın vergisi çok yüksek. Şu sıralarda pazar Yahudilerin elinde.

Dönme ekmekçiler, İstanbul'daki tahıl ve unun Avrupa'daki kadar kuvvetli olmadığını söylerler. Bu sebeple İstanbul'da beyaz undan sandviç yapılıyormuş. Halbuki İstanbul'da her türlü beyaz ekmek pişirmek mümkündür. Ekmeğin Avrupa'daki kadar lezzetli olmadığı fark ediliyor.Her halde Türkler bunun için taze ve sıcak ekmeği tercih ediyorlar. Bayat ekmek lezzetini kaybediyor. İstanbul'da özel bazı aşevleri[204] vardır ki,

buralarda her türlü pastalar, omletler ve diğer tatlılar yapılıyor. Bazıları yağda kızartılıyor. Bunlar nefis şeyler. İçlerine çeşitli otlar ve yumurta konulur. Bilhassa dört hafta boyu oruç tuttukları zaman akşamları böyle yiyecekleri tercih ediyorlar. Bu tür yiyecekler şeker veya bal ile yapılıyor. Bir yediklerini bir kere daha arka arkaya yiyorlar. Bu tatlıların arasında beyaz biri var ki, buna halwa diyorlar. Sözünü ettiğimiz tatlı badem, bal ve yumurtanın beyazı ile yapılıyor. Sevdiğimiz bu maddeleri kızgın ateşte bir arada eritip pişiriyorlar. Bu tatlı tutkal gibi bir şey; bir tahta parçası ile karıştırınca sertleşiyor. Sonra büyük ve keskin bir bıçakla kesmek gerekiyor. Çok lezzetli ve tatlı, kurabiye gibi nefis bir şey. Elle dokulunca sert, fakat ağza alınınca dağılıveriyor. Sanki tatlı tebeşir yeniyor sanırsınız.

Podliezan (patlıcan) lahana gibi ekilir. Sonra sık dikilen fideler seyreltilir. Hıyara benzeyen uzun bir meyvesi var. Hıyar gibi sirke ile de yenir (turşu). Yukarıda tarif ettiğimiz gibi dolması da yapılır. Yapraklan alınarak pancar gibi turşusu da yapılır. Burada bezelye yok. Onun yerine Türkler küçük, beyaz fasulye yerler ve bunun çorbasını da yaparlar. Buna prilieze[205] derler. Bunların fideleri yarısından koparılırsa yeniden sürüp uzar, fakat eskisi kadar olmaz. Türklerin en çok yediği şeyler arasında fasulye ve mercimek vardır.

Türkler yemeği yerde oturarak yerler. Yerde bir örtü veya halı serilidir. Bunun üzerine çepçevre otururlar. Masa kullanmazlar. Hali vakti yerinde olanlar yere bir sophra(sofra) yayarlar. Bu yuvarlak bir deridir. Üzerine tahta senit veya kalaylanmış bakır symey (sini) oturturlar. Bunun üzerine de 2 veya 3 kap yemek, ekmek, kaşık koyarlar. Masa örtüsü kullanmazlar. Ancak yemek bir ziyafet ise, dizler üzerine yayılan uzun yekpare bir örtü alırlar; buna peschkor (peşkir)derler.

Aşçıların özel vergi tarifeleri var. Padişaha her yıl belli bir vergi öderler. Kasaplar etleri serbest satamazlar, aşçılara vermeye mecburdurlar. Aynı şekilde sığır ve koyunların baş ve

ayak gibi sakatatını da aşçılara verirler. Pişmiş sığır dili aşçılarda bir akçeyedir. Kasaplardan da gizli olarak sığır dili alınabilir. Ancak pahalıdır. Bu dil salamura veya füme dilidir. En iyisi aşçılarla anlaşarak onlardan almaktır.

İstanbul'da Avrupa'daki kadar iyi meyve yok. Meyve buraya taşradan geliyor. Fakat ekseriye hamken toplanmıştır. Bilhassa iyi elma bulmak zor. Ancak Selenken[206] denilen bir cins elma var ki, görünüşü kaba saba, rengi yeşil olmasına rağmen tadı güzeldir. Edirne'de bu meyvadan çok var. Çeşitli küçük cins erikler mevcut. Ama bunlar Erdel, Macaristan ve Avusturya'daki kadar iri ve lezzetli değil. Türkiye'de her cins kiraz bulunur. İri kirazların turfandası çok pahalıdır. Sonraları bir akçeye kadar satılır. Deniz yolu ile turunç da çok getiriliyor. Turuncun tatlı cinsi de var, ekşi cinsi de Her ikisi de ucuz ..... sı bir akçeye. Buna benzeyen diğer bir meyve daha var. Bol ve ucuz ... sı bir akçeye Türkiye'de nar denilen bu meyve İstanbul'da yetişiyor. İstanbul'da incir de yetişiyor. Deniz yolu ile de geliyor. Pek boldur. Aynı şekilde badem de çok. Hoşaflık kuru üzüm var, fakat küçük sultani üzüm yok. Kafi miktarda limon deniz yolu ile geliyor. İtalya'dan fıçılar dolusu limon suyu gelmekte. Türkler bu suyu koyun eti için kullanıyorlar. Gene deniz yolu ile Galata'ya fıçılarla zeytinyağı geliyor. Türkler ayrıca susam yağı da yiyorlar. Lezzetli bir yağdır. Bilhassa Yahudiler bu yağı çok sarfediyorlar. Okkası (tahminen 2 1/2 Macar pfund'u) 4 akçedir. Kesten (kestane) Bursa'dan gelir, iri iridir. Başka yerlerden gelen kestaneler küçük oluyor.

Türkler kavunu çok severler. Pek çok cinsi var. Kavunu terazide tartıyorlar. Pahalı değil. İyi cinsleri bulunur. Ama Macaristan'dakiler daha iyidir. Bir de kış kavunları var ki, bunlar tavanlara asılıyor ve bahara kadar çürümeden kalabiliyor. Bununla beraber Macarlar bu işte Türklerden daha ileri. Elma kadar küçük kavun cinsleri de gördüm. Fakat bunlar tatsızdır. Macarcada dyenie[208] denilen bu meyveye Türkler kavun diyorlar. Kavuna benzeyen, fakat yeşil renkte olan diğer bir türe Macar-

lar görek diennie adını vermişler. Türkler ise buna karpuzsch (karpuz) diyorlar. Türkler karpuzu da çok yiyorlar. Üzerine de bol su içiyorlar, yine de onlara dokunmuyor.

Kavun cinsinden bir meyve daha var ki, bu kavun değildir. Buna mirsir gabak (mısır kabağı) deniliyor. Pişirilip yeniyor. Kış boyunca da yeniyor. Bu kabak Macaristan'da da var. Ben Neusohl'de bizzat gördüm. Sarı çiçekleri var.

Hurma, İskenderiye vapurları ile İstanbul'a getiriliyor. Tartı ile satılıyor, çok bol. Kimse hurmanın yüzüne bakmıyor bile. Arapçada khurma, Rumcada phinithia[207] denilen bu meyveye Türkler "datli" diyorlar. Sarı vişneler de bol miktarda var, oldukça iri. Bunlar kurutuluyor. Türkler vişneyi kaynatıp suyunu içerler.[208] Deniz kenarında kayalık yerlerde çalıya benzeyen küçük ağaçlar yetişiyor. Bunların çileğe benzeyen kırmızı, güzel meyveleri var. Vişneye de benzer. Bu meyvenin içinde küçük, sert çekirdeği var. Türkler buna koziadgiumisch (kocayemiş) diyorlar. Belki de yaşlılar için bir meyve[209]. Anadolu tarafında deniz kenarında bu yabani çalı meyvesinden çok gördük. Ekim ayında İstanbul'a getirilip satıyorlar. Şeftali de bol miktarda mevcut. Fakat Avrupa'dakiler kadar lezzetli değil. Uzak yerlerden getirilen ve çekirdeğinden ayrılmayan sarı şeftaliler vardır ki, bunların tanesi bir akçeyedir.

Lahana da çok bol. Fakat Türkler lahanayı, Macaristan'da olduğu gibi, sığır etiyle pişirmesini bilmezler. Lahanayı ancak turşu yapmak için kullanırlar. İstanbul'da turp yoktur. Bununla ne yapılacağını da bilmezler. Canı isteyenler bazen Edirne'den getirtiyorlar. Meydanoz var, fakat lezzetsiz. Macaristan ve Avusturya'daki gibi iri yapraklı ve köklü değil. Sarı havuç da bol. Ancak Avrupa'dakinden tamamen başka lezzette. Altın gibi sarı ve kiremit rengini andırıyor. Bu sebze herhalde Lâtince "daucus Greticus" olacak. Kırmızı pancar (urı santonicum) çok. Bunu salata olarak yiyorlar. Hardal da kullanıyorlar. Hardal macununu koyun etinin üzerine döküyorlar. Beyaz haşhaşı, çörek ekmek vs. üzerine saçıyorlar. Bunun dışında ekmeklerin

üzerine bir dörtgen işareti basıyorlar ve siyah bir tohum (çörekotu) saçıyorlar. Bazı ekmeklere de susam tohumu saçıyorlar, ince bir tabaka halinde. Aynı tohumun yağını da bazen ekmeğe sürüyorlar. Buna schirdigan jach[210] (şırlanyağı) diyorlar. Sumel hundi[211] (hintsünbülü) bir bitkidir, yenmez. Zambak gibidir. Soğanları var. Padişahların türbelerinde ve büyük mezarlıklara ekilir. Buralarda daha birçok çiçekler de yetişir.

Küçük bir meyve daha var. Aşağı yukarı fındık büyüklüğünde. Çekirdeği yok. İçerisinde ince, yaprak gibi bir şeyler var. Diş diş olur, yeşildir. Kışın da muhafaza edilebiliyor. Bu yemişten bir nevi içki de yapılıyor. Rumlar buna sirkle[212] derler, İtalyancası "schugsele"[213], Macarcası cziczindra Türkçesi ise hunnap (hünnap)dır.

İskenderiye'den gelen gemilerle pek çok pirinç getiriliyor. Türklerin en iyi yiyeceklerinden biri de pirinçtir. Herkes pirinç yetiştiremez. Pirinç padişahın müsaade ettiği yerlerde yetiştirilir.

Aslı Rusça ve Bulgarca olan poaça (poğaça) yapmak için un temiz bir su ile yoğurularak hamur hazırlanır. Bu hamura tuz atılmaz. Poğaça ne büyüklükte yapılmak isteniyorsa ona göre hamura şekil verilir. Çok kalın olmaması lazım. Bir parmak kalınlık kafidir. Pişirilmek istendiği zaman daha önceden bir veya iki toprak tencere içinde kor halindeki ateşe konulur. Bu kaplar çömlekçiler tarafından yapılır, yarım parmak kalınlığındadır. İyice ısıtılan bu toprak kapların içine poğaçalar dizilir. Üzerine kor halindeki ateş yayılır. Pişmesi için bir çeyrek saat kafidir. Tecrübe ile bu zaman daha iyi ayarlanabilir. Bu süre dolunca kor halindeki kömür ateşi hemen çevrilip yere dökülür. Poğaçalar alınıp hemen bir bıçakla yanan veya siyahlaşan kısımları temizlenir. Bu tarzda pişen poğaça çok lezzetli olur. Macaristan'da poğaçaların yanmaması için özel kapaklı, güvece benzer büyük tencereler var. Poğaça fırında da pişirilir. Sırplar ve Bulgarlar poğaçadan başka ekmek yapmazlar zaten. Poğa-

ça çok besleyicidir. Bunun dışında Türkiye'de başka tarzda ekmek de pişirilir. Bir toprak kapta veya ince açılmış hamuru kızgın bir saç üzerinde pişirirler.[214]

Türkler kestikleri tavukların baş ve ayaklarını atarlar, yemezler. Bunun sebebini de herkes aklına nasıl eserse öyle izah eder. Hayatı uzun yıllar savaşla geçen bir kimse tavukla ne yapılacağını, neresinin iyi, neresinin kötü olduğunu nereden bilsin. Bu yüzdendir ki, İstanbul'da pek çok tavukçu dükkanı var. Buralarda tavuklar pişirilerek veya tüyleri yolunmuş olarak satılır. Türkler tavuğu kaynar suda haşlayarak tüylerinden temizlemiyorlar. Tavuk kesilir kesilmez hemen tüylerini elle yolmaya başlıyorlar. Böyle olunca ekseriye tüyler suda haşlanmadan daha çabuk yolunuyor. Tavuğun bağırsak vs. çıkartıyorlar. Başını ve ayaklarını attıktan sonra satmak için tezgâhın üzerine koyuyorlar. Tavuğu yıkamıyorlar. Zaten bu maksat için dükkanlarda su bulundurmak adet değil. Kesilmiş tavuklar, tezgahların üstünde küme küme yığılmış bir vaziyette duruyor ve tartılarak satılıyor. Bir tavuk 5, 6, 7, 8 hatta 9, 10 akçeye satılıyor. 9 veya 10 akçe olanlar büyük tavuk veya iğdiş edilmiş hindidir. Genellikle 6 akçeye iyi bir tavuk satın alınabilir. Tavukla birlikte ciğer ve taşlığını da verirler. Tavuklar darı lapası ile iyice beslenir ve semizleşirler. Ama lezzetleri öyle fevkalade değil. Kanaatımca tavukların ayaklarını tavuğu suda haşlamadıklarını ve derisini çıkartmayı bilmedikleri için atıyorlar. Satın alanlar da evlerinde tavuğu kaynar suda haşlayıp yolmayı veya ateşte tutmayı bilmezler. Tavukların ayaklarından dolayı mordar (murdar, mundar) olduğunu söylerler. Türk kadınları dini bakımdan tavuk kesmeye mezun değiller. Tavuk satan veya orada bulunan herhangi bir erkek onu kesebilir.

Türkler domuz etini asla yemezler. Köylerde domuz yetiştirmezler. Domuz yetiştirmeyi iyi saymazlar. Bunun sebebinin ne olduğunu kendileri de bilmezler. Biz de ikametgâhımıza domuz etini herkesin görmeyeceği bir şekilde getiriyorduk. Domuz etini bize ekseriye Galata'daki veya İstanbul'daki Rumlar getirirlerdi. Bulgarlar ve diğer Hırvat vs. milletler köylerde

domuz yetiştirirler. Türkler domuzun murdar olduğuna inandıkları için domuz kelimesini köpek gibi küfür olarak kullanırlar.

Türkler yemekleri yere oturarak yerler, ne masa örtüsü, ne tabak, ne bıçak. Yiyeceklerini ısırırlar, dişleriyle koparırlar. Nerdeyse ellerini çorbanın, yemek sularının içinde yıkarlar. Araplar da böyle yerler. Kaşık bilmezler. Türklerin baş yemekleri çorbadır. Buğday çorbası. Çorbayı, sanki akıp giden bir dereden veya bir çeşmeden su içer gibi avuçları ile içerler. Bu yüzdendir ki Araplar arasında yaygın bir ata sözü vardır: "hamse mübarek"[215]; Lâtince: "hoc est quinque digiti sacrati, vel etiam quinque fraters" (beş kutsal parmak veya beş kardeş) Bu vesile ile bir Çin filozofunu hatırladım. Bu filozof bir gün bir çocuğun avuçlarını doldurarak su içtiğini görünce su içtiği kabı fırlatır atar. Ayrıca Macarların da parmaklarını yemek içine daldırıp yemeleri de çok enteresan. Bundan daha iyi bir tarzı bilmezler. Kendileriyle alay edilince de Macarca şu cevabı verirler: "job az kreme beezy keschnall"[216] Bunun anlamı şudur: Benim tırnaklarım bir Viyana bıçağından daha iyidir.

Mare Ponticum veya Euxinum adı verilen ve Anadolu'nun kuzeyinde uzanan Karadeniz'de yan yana üç memleket varmış. Czirkes, Abaza Mengrill[217] (Çerkez, Abaza, Mingerya). Her memleketin dili ayrı imiş ve bu milletler çok kötü imişler. Bu milletlere mensup birçok kimseyi İstanbul ile Galata arasındaki gemilerde kürek çekerken görmek mümkün. Bunların Krakau'daki Tatarlarda ve Bulgaristan'daki bazı kimselerde olduğu gibi saçlarının her iki omuzdan aşağıya doğru bukleler halinde sarktığı görülür. Omuzlardan sarkan böyle saçlar, o şahısların bekar oldukları anlamına gelirmiş.

Yukarıda bahsedilen Çerkez, Abaza ve Mingeryalılar fakir milletlermiş. Bunların pek çoğunun memleketlerinde malları mülkleri yokmuş. Elbiseleri eski püskü, kıyafetleri de çok garip Ayakkabılarının uçları sivri. Elbiseleri ve gömlekleri Bulgar,

Sırp, Eflaklı veya Türklerde olduğu gibi alaca bulaca bez veya yün kumaşlardan yapılmıştır. Başlarındaki serpuşları da aynı şekilde rengârenk işlemeli. Baştan aşağı sarkan bir püskül saçak var. Bu vaktiyle Kral Ladislaus'un yanındaki Macar piskoposlarının ve başrahiplerin başlarındaki büyük başlıkların samurlarından veya halkın giydiği geniş kenarlı şapkaların yanlarından aşağıya doğru sarkan ince şerit demetine benziyor. Şimdi Meissenli ve Saksonyalı askerlerin şapkalarında böyle büyük ve gösterişli püsküller ve perçemler görülmekte. Bunlar koyunların boyunlarından sarkan çanları yahut da bir eşeğin sarkan kulaklarını andırıyor.

Yukarıda sözünü ettiğimiz bu üç milletten herhangi bir kimsenin babası öldüğü zaman sağ kulağından bir küçük parça kesiyor ve babası ile birlikte mezara gömermiş. Şayet annesi ölmüşse, sol kulağından bir parça kesip annesi ile birlikte gömermiş. Böyle kulağı kesik insanları kayıklarda gördüm. Bunlar para karşılığında bizi karşı sahile geçiren kayıkçılardır. Yedikleri sığır eti ve diğer köylü yiyecekleri. Eşya ve mal mübadele ediyorlar. Adı geçenler aslen Hıristiyan imişler ve tek Tanrı'ya inanırlarmış. Bunlar da Tatarlar gibi fakir bir millet imiş. Birbirleriyle savaşırlarmış. Ülkenin ta iç kısımlarında bir ufak memleket varmış. Burada oturanlara Thumen[218] derlermiş. Bu ad, evdeki babalar, ata anlamına gelirmiş. Belki de hiç yabancı diyarlara çıkmamışlar, sedes mutrit (yerleşik halk olarak) hep kendi memleketlerinde kalmışlardır. Memleketlerine yabancılar gelirse herkes bir kişiyi misafir olarak evine götürür ve maddi durumu elverdiği ölçüde ağırlarmış. Ancak atlarını misafirin atıyla değiştirirlermiş ve onu sınıra kadar uğurlarlarmış.

Türkiye'de kadınlar Hristiyan âleminde olduğu gibi serbest değiller. Evlerde kalırlar, yabancılar onları göremez. Hatta köleler dahi evlerde efendilerinin karılarını göremezler. Alışveriş için hiçbir kadın çarşıya pazara gitmez. Evin erkeği veya hizmetkarlar alışverişi yaparlar, aldıklarını bir yağlığa doldurup eve getirirler. Kadınlar, evlerinde cariyeler veya satın alınmış esirler bulundururlar. Bunlar çamaşır yıkar, yemek pişirir ve

evin diğer bütün işlerini yaparlar. Hanımlar da âvâre, tembel tembel otururlar. Hiçbiri yemek pişirmez. Onların başlıca işleri dikiş dikmek veya birşeyler okumaktır. Başka iş yapmak zaten ellerinden gelmez. Ev idaresinden de habersizdirler. Evlerde fazla bir şey de bulunmaz zaten. Yiyip içtikleri çorba. Arasıra koyun eti yerler. Çok defa yogurt (yoğurt) denilen ekşimiş sütü yerler. Ayrıca bol meyve, soğan, sarımsak. Bütün yıl yedikleri bunlar.

Kadınlar camiye gitmezler, evde ibadet ederler. İbadet ederken kadınlar da erkekler gibi aynı hareketleri yaparlar. Şayet yaşlı bir kadın camiye giderse erkeklerin en gerisinde arkada bir yerde oturur. Erkeklerin çapkınlığı yüzünden kadınların gidip camilerde erkeklerin arasına girmesine müsaade edilmez.

Kadınlar birbirini ziyarete veya hamama vs. gidecekleri zaman örtünürler. Yüzlerinde arasından rahatlıkla her taraf görülebilen ince siyah bir tül taşırlar. Tahminen bir karış uzunluğunda ve bir karış genişliğinde bir ipek tül. Başlarına yuvarlak, kalın fileli, ipekten dikilmiş altın işlemeli bir başlık giyerler. Bu başlık bir havluya benzer. Üst kısmında küçük bir tepelik var. İkisi birbirine dikilmiştir. En üstte de yüzü kaplayan beyaz bir örtü bulunur. Bu beyaz örtüler (tülbent veya yazma) Viyana'daki rahibelerde olduğu gibi arkadan sırta doğru uzanır. Dağ şehirlerindeki kadınlar da böyle beyaz örtüler örtünürler. İşte böyle, Türk kadınları yüzlerine siyah peçe takarlar. Saçlarını kapatsın diye arka tarafta bir arşın uzunluğunda ve el genişliğinde uzunca ipek bir örtü bellerine kadar uzanır. Maskeli baloda veya karnaval eğlencesindeymiş gibi bir görünümleri var. Üst kısımdaki elbiseler, erkeklerinki gibi, yakasız, düğmesiz zarif görünümlüdür. Üst kısmı bir kopçe ile tutturulmuştur. Bu giysi, herkesin mali durumuna göre, alelâde bir kumaştan, ipek veya kadifeden yapılmıştır. Elbisenin alt kısmı ise kadınlara has bir biçimde, gemicilerinkine benzeyen tulum veya şalvardan oluşur. Hali vakti yerinde olanlar genellikle taftadan yaptırırlar. Hemen hemen bütün kadınların içzeduli (çedik) denilen, erkeklerinkine

benzeyen kunduralar giyerler. Bu kunduraların renkleri kırmızı, sarı, kahverengi veya mavidir. Tabanlarına demir çiviler çakılmıştır. Bu papuçlara paczachma[219] (başmak) diyorlar. Rahatlıkla giyilip çıkarılabilir. Ön kısımları diğer ayakkabılara nazaran daha geniş yapılmıştır. Eve gelindiğinde yere serilmiş bulunan keçe veya halılar kirlenmesin diye ayakkabıları içeri girmeden oda kapısı önünde çıkarırlar.

Genel olarak kadınların ceketleri de erkeklerinki kadar uzundur. Yalnız altına giyilen entariler, tuman veya şalvarın üzerinden dizden de aşağıya ayaklara kadar uzanır. Arkadan da kıçlarının üzerinden sarkan bir torba gibi görünür, öyle ki bu kıyafetleri kadınları çirkin ve şişman gösteriyor. Kadınların pek çoğu alelâde, beyaz ve uzun entarileriyle bizim köy papazlarının kiliseye giderken yaptıkları gibi kuşaksızdırlar. Başlarına da sadece beyaz bir örtü örterler ve yüzlerini kapatırlar; yalnız gözleri görülebiliyor. Bu kadınlar herhalde ev hanımlarına yardım eden işçi kadınlardır. Yahut köleler veya cariyelerdir. Görenler onları kıyafet balosuna gidiyorlar zanneder. Ya bir şeyh, ya da mezardan çıkmış bir ölü görünümündedirler.

Türkiye'de kadınlar erkek kıyafetlerini giyip erkekler gibi dimdik ata binerler. Bu binicilerin kadın oldukları ancak yüzlerindeki siyah peçeden belli olur. Arkalarından bakınca saç topuzlarından tanınabilirler. Doğrusu ata binmek Türk kadınlarına çok yakışıyor. Düğünlerinde İstanbul'da ipek ve kadife elbiseler giyinmiş birçok kadının atla dolaştıklarını gördük.

Türkler, birbirlerini evlerine davet etmezler. Kadınlarını kimseye de göstermezler. Aynı odada karıları ile bir arada otur mazlar. Erkekler ve kadınlar ayrı odalarda kalırlar. Erkek ile kadının bir arada yemek yemesi de yaygın bir âdet değil. Erkekler çalıştıkları yerlerde yanlarında ne varsa veya ne alırlarsa onu yerler. Yemek yedikleri yerde de yatar uyurlar. Aynı şekilde kadın da hizmetçileri ve çocukları ile evde yer. Erkek hizmetkârlar ise evin erkeği ile birlikte yer. Böyle yaşamalarına rağmen, evlerinde fazladan bir köpek bile besleyemedikleri

halde, sanki pek çok servete sahiplermiş gibi cakalarından geçilmez; kibirli ve azametlidirler, kimseyi beğenmezler. Bazıları karılarının dürüst olmadığını, hattâ günün birinde ihanette bulunup kötü kadın olmaya mecbur kalacağını bilirler. Onun için birbirlerini evlerine misafir olarak davet etmezler.[220] Karılarını herkesten kıskanıyorlar. Başka bir memleketten kaçırılıp getirilen bir kadın veya kız pazarda satılığa çıkarıldığında erkeğin hoşuna giderse onu satın alır ve onunla yatar kalkar. Şayet bu kadından memnun kalırsa onunla malum âdetlerine göre evlenir ve yeni karısına kadının huzurunda belli bir evlilik parası tayin eder.[221] Bu para resmi kayıtlara geçirilir. Şayet erkeğin kendi karısı varsa, iki kadın birbiriyle geçinmeye mecburdurlar. Ekseriya ikinci karısı birinci karısının emrindedir. Ona hizmet eder. Geceleri nöbetle kocanın yanında kalırlar. Bazen de her iki kadın koca ile birlikte bir yatakta yatarlar. Şayet erkek iki karısını bir arada tutmak istemezse, ikincisine ayrı bir ev bulur ve geçimini sağlar. Her ikisine de nöbetle gider. Kadınlardan biri kocasını kadıya şikâyet edip onunla artık beraber yaşamak istemediğini beyan ederek boşanmak isterse erkek ona tayin edilen evlilik parasını öder. Bu suretle kadın serbest kalır. Şayet kadın boşanma sebebini delillerle ispat edemezse paradan vazgeçmiş sayılır; boşanır, fakat para alamaz. Öte yanda kadın uygunsuz bir vaziyette yakalanır ve kocası kadıya şikâyet ederse, erkek karısından ayrılır ve ona evlilik parası vermez. Çocuklar babanın yanında kalırlar.

Şehirlerde kadın ve erkek birbirini görmeden evlenirler. Her iki tarafın yakınları veya dostları bir yerde buluşup bu işi hallederler. Sonra kadının huzuruna mihir belirlenir ve damat yakınları ile birlikte kadıdan alacağı belge ile imama, caminin hocasına gider. Hoca gelinin gıyabında damat ile gelinin nikahını kıyar. Bundan sonra damat ne zaman isterse düğününü yapar. Her gün camide ezan okuyan ikinci imam, mezin (müezzin) şahit olarak nikâhta bulunmaya mecburdur. Bu nikâha ait yazılı belge de alınır.

Düğünden önce damat geline hediye yollar. Kadınlar bunu davul ile zurna ile at ve eşekler üzerine binerek geline götürürler. Bu hediyeye agerlik[222] (ağırlık) denilir. Gelin adayı gelen bu ağırlıkla kendisine lâzım olan şeyleri satın alır. Damat geline evlilik parasına ayrıca borçlanır. Düğünün son günü kadınlar gelini damadın evine getirirler. Hepsi de atlar üzerinde dimdik giderler. Yüzleri kapalıdır. Düğün esnasında bizdeki gibi dans etmezler. Erkeklere ayrı, kadınlara ayrı ziyafetler verilir. Kazanlar dolusu koyun eti ve pirinç pişer, şerbetler içilir. Bütün bu törenlerden çok hoşlanırlar ve mutlu olurlar.

Vaktiyle bir yeniçerinin birden fazla karısı olmazmış. Sultan Süleyman zamanında onlara da bu imkân verildi. Ama kendilerini ve iki karıyı nasıl geçindirecekleri bir mesele! Zira bir yeniçeri günde 6, 7, 8 akçe alır.

Yeniçerilere benzeyen diğer muharip süvarilere sipahi adı verilir. Bunlar 3-5 bin kişidir. Meydan muharebesinde yeniçeriler gibi padişahın etrafında bulunurlar. Sipahiler de günde ..... ücret alırlar.

İstanbul, Hristiyan dünyasında olduğu gibi yalnız siyasi bir merkez yahut da sırf şehirlilerin, burjuvanın oturduğu bir yer değildir. Aksine burası bir ordugâh gibidir. Burada padişah ve paşalar istedikleri gibi hareket ederler. Padişah sefere çıktığı zaman yeniçeriler, sipahiler, çavuşlar ve diğer bütün ücretli askerler beraber gidip bir, iki, yahut da üç yıl evlerine gelmezler. Bu arada karılar boş ve yalnız kalırlar. Bazıları kötü yollara sapar. Bütün gün hamama giderler; birkaç gün evlerine gelmezler. Köşede, bucakta buldukları yerde şarap içerler. Birkaçı bir araya gelip içinde delikanlıların bulunduğu bir eve gider ve orada istedikleri gibi eğlenirler. Kadınların böyle yerlerde oldukları haber alınır ve yakalanırlarsa cezalandırılırlar. Bilhassa Ramazan ayında içki içmek şiddetle yasaktır. Her ne kadar padişah savaş zamanı çok fazla sayıda askerle sefere çıkıyorsa da, gene de şehirde inanılmayacak kadar çok insan kalıyor, zira İstanbul şehri

nüfus bakımından bir krallık gibidir. Bu yüzden de dünyanın her yerinden çok burada ahlâksızlık alıp yürümüştür. Venedik'te, Roma'da da çok fahişe vardır. Buralarda fahişelik büyük bir utanmazlıkla alenen yapılır. İstanbul'dakiler ise bu işi gizli yaparlar. Yüzleri kapalıdır. Yolda görseler kocaları bile onları tanımazlar. Burası da sanki Sodom ve Gomore diyandır. Bu yüzdendir ki, yukarıda bahsettiğimiz gibi, kocaları karılarını evlerinde hapis gibi tutar ve başka erkeklere göstermezler.

Bir kimsenin iki veya üç karısı varsa, bunlardan biri diğerine yardım eder. Aksi takdirde erkek bir veya iki cariye satın almak ve bunları beslemek zorunda kalır. Cariyeler kendisinin hoşuna gittiği sürece alıkoyar. Usanınca da satar. Ama bunlar nikâhlı olursa satamaz. O zaman bunlara yol verdiğinde evlilik parasını (mihrini) ödemesi gerekir. Zavallı cariyeler günün birinde durumun düzeleceği ümidi ile sabrederler, açlığa, susuzluğa katlanıp birbirleriyle geçinmeye çalışırlar, birbirlerine yardımcı olurlar. Böyle serseri bir erkek 1, 2, 3 veya daha fazla cariye alacak durumda ise ve daha önce aldığı nikâhlı bir karısı varsa, ekseriye cariyelere fena muamele eder, parasız pulsuz kalırsa onları satar. Bazı erkekler evlerinde köpek bile beslemeye muktedir değilken kalkar 3-4 karı alır. Halbuki günlük geliri 5 ile 6 akçeden fazla değildir. Birçoğu da aldığı karıları geçindiremediği için sefalet içinde yaşar. Evine kimseyi kabul edemez. Yolcu da gelse misafir etmez. Bereket versin ki, Türkiye'de her yerde şehirlerde, köylerde kervansaraylar vardır. Herkes buralarda bedava geceler. Hayvanına ucuz fiyatla arpa saman verilir. Bu kervansaraylar padişahlar ve paşalar tarafından vakıf olarak yaptırılmıştır. Bunların çoğu camilere aittir. Herkes misafir olabilir. Kendisi ve atı için bir akçe öder. Yiyeceğini, içeceğini, atın yemini kendisi satın alır.

Kervansarayların gelirinden hocalar faydalanır. Bu, sabah akşam kendilerine çorba, et ve ekmek vermek suretiyle yapılır. İşte böyle sadaka ve iane ile yaşayan herifler de kalkar 3-4 karı alır. Varı yoğu bir elbisesidir. Onu etrafa, çavuşlara, saraydaki

görevlilere gösteriş olsun diye giyer. Harbe gideceği zaman nesi var nesi yok satar. Bu para ile bir at alır ve böylece üç ayda bir ücretini sağlama bağlar. Karılarını da, onların da arzuladığı gibi başıboş serbest bırakır. Savaş esnasında uzun yıllar İstanbul'dan uzak kalan bazı Türklerin karılarının başkaları ile evlendikleri de görülmüştür. Eski kocası savaştan döndüğünde, kadın hangi erkeği istiyorsa, kadı onun yanında kalmasına karar verir. Her iki erkek de kendisinden olan çocuğu alıp ona bakar.

Şöyle bir olay oldu. Âdet öyle imiş. Eğer erkek karısı ile anlaşamazsa ona kötü bir oyun oynarmış. Dermiş ki Vtzschtalok bosch ossoin[223] (benden üç talak ile boş olasın!). Yani benden üç kere boş olasın ve ayrılasın! anlamına geliyor. Bu sözü işiten kadın evi terketmeye mecburdur ve üç gün eve kocasına dönmez. Kadın başka bir erkekle bir arada kalmayı dener. Bu erkek de onu karı olarak almaya mecbur değil. Üç gün geçince kadın ilk kocasını isterse, koca onu karı olarak kabul edip etmemekte serbesttir.[224] Bu işi birçok serseri kadın ve erkek yaparmış. Şu işe bakın! Karmakarışık bir şey akıl fikir ermez! Orta Avrupa'nın ortasında böyle memleket olur mu hiç?

Türkler Avrupa'da olduğu gibi karılarıyla ve evdeki hizmetkârlarıyla oturup içki içmezler. Zaten günde aldıkları üç beş akçe bu işe yetmez. Yeniçerilerin, sipahi ve çavuşların gelirleri birkaç akçe daha fazla olmasına rağmen, onlar bile içkiye parayı zor ayırır. Romalılar da başlangıçta haydut ve çoban idiler, gelirleri azdı. Karılarına ve uşaklarına içkiyi müsaade etmediler; müsaade etmeme faziletten değil fakirliktendi.

Türk kadınları hamama gittiklerinde temizlenme ilacı kullanmayı âdet edinmişler. Bu, hamamda kıl döken keskin bir merhemdir. Hamamda, kıllar iyice terleyip ısınınca bu merhem malum yerlere sürülür ve böylece kıllar kaybolur. Bu iş tıpkı tavukların sıcak suda haşlanmak suretiyle tüylerinin giderilmesine benziyor. Merhem fazla sürülür veya sürüldükten sonra fazla kalırsa deriyi ve eti tahriş eder, yakar. Bunun için merhem sürüldükten sonra sürülen yer derhal su ile yıkanır. Aynı yere

yağ da sürülebilir. Bu suretle yanma ve tahriş geçer. Merhem sürülen yer rahatlar. Bu tarzda hazırlanmış tozlar hemen hemen bütün hamamlarda bulunur. Ancak bu toz uzun süre bekletilmemeli, taze iken kullanılmalı. Bu nevi toz sarnek'ten (zırnık) yapılır ve buna rosmaoth (rusma otu, hamamotu) denilir. Aslında Anadolu'daki bir maden ocağından gelen siyah bir toprak. Bu tarz tozlar deneyler yolu ile iki misline kadar kireçle karıştırılarak elde ediliyor. İşte Türklerin temizlik için kullandıkları şey bu. Onlar bunu temizlik olarak kabul ediyor ve bizimle, kapalı, başkalarının göremeyeceği bir yerde yıkanamazsınız diye alay ederler. Halbuki kendileri elleriyle kıçlarını yıkalar, kâğıt kullanmazlar. Tuvalete girerken beraberlerinde bir ibrik su götürürler, yahut da uşaklarına taşıttırırlar.

Türkiye'de kamuya mahsus hamam ve camilerden daha güzel büyük yapılar yoktur. Zira onların en büyük zevkleri sık sık hamama gitmektir. Bizde olduğu gibi banyo kilotları kullanmazlar. Herkese uzun bir havlu(peştamal) verirler. Bunu belden aşağıya doğru kuşanırlar. Hamamdan çıkınca kendisine yeniden büyükçe temiz bir havlu, bir de baş havlusu verilir. Hamam ücreti şahıs başına bir akçedir.

Şimdiki Padişah Süleyman'ın karısı Rus imiş. Bu Rus kızını padişahın kızkardeşi gizlice yetiştirmiş ve Valide Sultan'ın harem odasına vermiş. Valide Sultan kızı padişaha tanıtmış. Diğer kızlar arasında bu Rus kızını padişah çok beğenmiş. Anasının babasının kim olduğunu bilmiyor. Yetim olarak saraya alınmış. Padişahın bu kızdan bir çocuğu olunca onunla evlenmiş. Macar veya Hırvat asıllı olan ilk karısını büyük oğlu Mustafa ile Kapadokya'ya göndermiş. Kendisi şimdi Amasya'da ikâmet ediyor. Bu Rus kadın -kimin söylediği belli değil- padişahın kendisini diğer cariyeler gibi azat edip serbest bırakmasını önlemiş, padişahı kendisine bağlamış ve karısı olarak sarayda kalmayı başarmış. Çünkü maksadı, tahta Mustafa'nın değil, kendi oğullarının vâris olmalarını sağlamakmış. Hurrem, bir taraftan da Süleyman'dan sonra sarayın en nüfuzlu adamı ve aslen Bosnalı bir domuz çobanı olan Rüstem Paşa'yı elde etmeyi başardı.

Ona kızını vererek padişah damadı yaptı. Hedef gene Mustafa idi. Bu suretle Mustafa'yı baskı altında tutmak, padişah ölmeden onu bertaraf etmekti. Büyük şehzade Mustafa, uzun boylu, güzel siyah sakallı, çok yakışıklı ve babasından daha iri yapılı bir civan Bütün halk kendisini çok seviyor. Memleketin her yöresi ona çok bağlı. O, askerler arasında da çok sevilen bir şehzade. Hattâ ona sultan bile diyorlar. Bu durumda padişahın ölümünden sonra Mustafa'yı padişah yapacakları kesin. Yeniçeriler istemedikleri padişahı tahttan indirip onun yerine istediklerini padişah yaparlar. Bu durumda Rus asıllı Hurrem Sultan, çocukları ve kızı ile birlikte Rüstem Paşa'ya kaçıp kurtulacaklardır, yahut da öldürüleceklerinden korkar. Mustafa'ya takaddüm lâzımdı. Halep'e babasını ziyarete gelecekti. İşte her şey orada oldu. Mustafa geldiğinde paşalar şehzadeye doğru gidip onu şanla şerefle karşıladılar. Şehzade, nerdeyse küçük bir şehir kadar büyük olan babasının çadırına girer; tam babasını selâmlayacağı sırada ihtiyar Hırvat asıllı yeniçeri birdenbire üzerine atılıp, hiçbir şey söylemesine meydan vermeden onu bir havlu ile boğar. (Bu yeniçeriyi ben de tanırım)[225]. Bira sonra şehzadenin ölüsü çadırın önüne atılır. Bu olay yeniçeriler arasında büyük bir huzursuzluk ve galeyana sebep olur. Bunun üzerine padişah hemen bir hauptmannı ve bir fendrich'i idam ettirir. Yeniçerilerden birçoğu İran'a kaçar. Mustafa'nın yüzü bembeyazmış. O gün ayağında kırmızı çizmeleri varmış, kavuğunda da beyaz turna tüyü sokulu imiş. Na'şı Bursa'ya nakledilip orada defnedilmiştir.[226]

Bu olayı müteakip padişah, Rüstem Pala'yı saraydan uzaklaştırıp bir süre evinde karısı ile birlikte ikâmete mecbur etti. Bundan sonra İbrahim Paşa, padişahın emriyle Bursa'da Mustafa'nın oğlunu boğdurdu.

Yukarıda adı geçen Rus kadın (Hurrem), Süleyman tarafından azat edilmeden önce bir cami yaptırmayı ve cami mensuplarına bir vakıf tesis etmeyi düşünmüş. Ancak şeyhülislâm bunu uygun bulup fetva vermemiş. Bunun üzerine kadın kendi hesa-

Ona kızını vererek padişah damadı yaptı. Hedef gene Mustafa idi. Bu suretle Mustafa'yı baskı altında tutmak, padişah ölmeden onu bertaraf etmekti. Büyük şehzade Mustafa, uzun boylu, güzel siyah sakallı, çok yakışıklı ve babasından daha iri yapılı bir civan Bütün halk kendisini çok seviyor. Memleketin her yöresi ona çok bağlı. O, askerler arasında da çok sevilen bir şehzade. Hattâ ona sultan bile diyorlar. Bu durumda padişahın ölümünden sonra Mustafa'yı padişah yapacakları kesin. Yeniçeriler istemedikleri padişahı tahttan indirip onun yerine istediklerini padişah yaparlar. Bu durumda Rus asıllı Hurrem Sultan, çocukları ve kızı ile birlikte Rüstem Paşa'ya kaçıp kurtulacaklardır, yahut da öldürüleceklerinden korkar. Mustafa'ya takaddüm lâzımdı. Halep'e babasını ziyarete gelecekti. İşte her şey orada oldu. Mustafa geldiğinde paşalar şehzadeye doğru gidip onu şanla şerefle karşıladılar. Şehzade, nerdeyse küçük bir şehir kadar büyük olan babasının çadırına girer; tam babasını selâmlayacağı sırada ihtiyar Hırvat asıllı yeniçeri birdenbire üzerine atılıp, hiçbir şey söylemesine meydan vermeden onu bir havlu ile boğar. (Bu yeniçeriyi ben de tanırım)[225]. Bira sonra şehzadenin ölüsü çadırın önüne atılır. Bu olay yeniçeriler arasında büyük bir huzursuzluk ve galeyana sebep olur. Bunun üzerine padişah hemen bir hauptmanını ve bir fendrich'i idam ettirir. Yeniçerilerden birçoğu İran'a kaçar. Mustafa'nın yüzü bembeyazmış. O gün ayağında kırmızı çizmeleri varmış, kavuğunda da beyaz turna tüyü sokulu imiş. Na'şı Bursa'ya nakledilip orada defnedilmiştir.[226]

Bu olayı müteakip padişah, Rüstem Pala'yı saraydan uzaklaştırıp bir süre evinde karısı ile birlikte ikâmete mecbur etti. Bundan sonra İbrahim Paşa, padişahın emriyle Bursa'da Mustafa'nın oğlunu boğdurdu.

Yukarıda adı geçen Rus kadın (Hurrem), Süleyman tarafından azat edilmeden önce bir cami yaptırmayı ve cami mensuplarına bir vakıf tesis etmeyi düşünmüş. Ancak şeyhülislâm bunu uygun bulup fetva vermemiş. Bunun üzerine kadın kendi hesa-

bana bir cami yaptırmış ve Yahudi mahallesinde de bir hamam yaptırarak gelirini camiye vakfetmiş.

Söylendiğine göre Sultan Süleyman kadar karısının sözünden çıkmayan hiçbir padişah yokmuş. O ne isterse padişah hemen yerine getiriyormuş. Hurem, şişman, âtıl, kaba saba bir kadınmış.

Hurrem'in ikametgâhı padişahın sarayından uzakta bir yerde. Burası vaktiyle geniş bir arazi imiş. Padişah burada belirli bir kısmı çevirtmiş, buraya muazzam bir cami, kervansaray, hamam, medrese ve birçok dükkân yaptırıyor. Çok geniş bir yer. Nerdeyse Belgrad kadar var, hattâ daha da büyük. Bu inşaat gördüğüm kadarı ile 1555'ten itibaren üç yılda ancak tamamlanabilir. Hurrem Sultan'ın sarayının önünde büyük bir meydan var. Burası geniş bir avlu haline getirilmiş. Etrafı yüksek duvarlarla çevrili. Duvarlar bir şehir surunu andırıyor. Ne içeriye, ne de dışarıya girilip çıkılabilir. Bu çok geniş avlunun içinde kadınlar için birçok ev ve hücreler var. Ayrıca geniş bahçeler bulunmakta.

Büyük kapının önünden geçerken iç tarafta kapıya uzak olmayan bir yerde birkaç hadım haremağası görülür. Köpek çobanı gibi ellerinde sopalarla otururlar. Buradaki teamülü bilmeyen bir kimse kazara kapının önünde durup içeriye bakarsa onu hemen yakalarlar. Şayet adam saf ve aptalca birisi ise içeriye çekip soyup soğana çevirirler ve temiz bir dayak atarlar. Öyle ki, herif bir daha sultanın sarayının semtine uğramaz. Görevini tam yapan bekçi ve muhafızların neden sayılıp sevildiğini, neden bu sarayın kapısının önünden geçilmeyip uzaktan gidildiğini anladım.

Kadınların kaldığı bu saraya, erkek olsun kadın olsun, diğerlerinde olduğu gibi öyle fazla girilip çıkılmaz. Ancak yaşlı ve şişman bir Yahudi karısı bir eşeğe binmiş vaziyette her gün bu saraya girip çıkıyor. Buraya her gün erzak taşınmıyor. Her-

halde burada oturanlar da paşalar gibi daha çok çorba ve koyun eti yiyorlar.

Dünyanın her tarafından Türkiye'ye getirilen kızların en gizelleri seçilip padişahın sarayına veya harem dairesine alınır. Bunlardan birkaç yüzü saraydaki odalarda mahpus gibi yaşarlar. Bunlara ilk önce Türkçe, sonra Müsliman âdetlerince ibadet etmeleri ve kadınların yapması gereken diğer işler öğretilir. Saray terbiyesi verilir. Bu gelen kızların hepsi arada uzun zaman geçince neden, ne vakit geldiklerini unuturlar. Anne babalarının kimler olduğunu bilmezler, hattâ anadillerini de unuturlar. Padişahın şimdiki karısının geçmişi hakkında kimse bana doğru dürüst bilgi vermedi. Evet, padişah harem dairesine geldiğinde bu masum Hristiyan kızları onun önünde dizilirler, sağa sola salına salına yürürler. Padişah bunlardan hangisini beğenirse ona bir kese içinde 1000 akçe atar. Bunun üzerine yaşlı kadın kızı hemen hamama götürüp yıkatır, taratır. Haremağaları da akşam onu padişaha götürürler. Hamile kalanların durumu iyidir. Doğan çocukların ne olduğunu, nereye gittiğini kimse bilmez. Bir yerlere gönderilirler. Bazen Eflaklı voyvodaların yaptıkları gibi, çocukların vücutlarına işaretler basarlar (dövme yaparlar); öldürülmeleri ihtimali de mevcut tabii.

Hamile kalmayan kızlarla padişah bir daha temas etmez. Bunlar herhangi bir paşa, sipahi, çavuş vs. ile evlendirilir. Kızı alana 1000 akçe veya daha fazla bir para verilir veya da bir memuriyete atanır. (Zira Türkiye'de herkes Avrupa'da olduğu gibi binlerce altına sahip değildir.) Bir defasında bir paşa, padişahın haberi olmadan onun bir cariyesi ile evlenir. Padişah, paşayı huzuruna getirtir. Paşa maiyetiyle gelir. Fakat hemen deniz kıyısına götürülür ve orada asılır. İstanbul'dan Galata'ya gelirken bu darağacını görmek mümkündür. İstanbul'dan Galata'ya geçiş, Viyana'da Tuna nehrinin iki misli kadar geniş bir yerden olur. Ama buradaki denizden geçiş, Tuna'dan geçiş kadar tehlikeli değildir.

Bütün bunlar insana Roma İmparatoru Bonoso'yu[227] hatırlatıyor. O, bir mektubunda birkaç yüz Rus ve Doğu Avrupalı

esir kızı cariye olarak aldığını, kısa bir süre içinde hepsini kadın haline getirdiğini (kızlığını bozduğunu) övünerek anlatır. Bunun nerede geçtiğini unuttum. Ama şu kadarını hatırlıyorum: tot Sarmaticas virgines cepi, quas intra n. dies omnes (Elimde pek çok Rus kızı vardı. onlarla yattım ve ..... günde onların hepsini kadın haline getirdim).

Tanrı ona bu büyük hizmetinin mükafatını verdi. İmparator kendisini asmak suretiyle intihar etti. Böylesine iğrenç bir âdet bu dinsizler arasında hâlâ devam ediyor. Kudretleri arttıkça bu kötü alışkanlığa daha çok yer veriyorlar. Padişahın karısının ve diğer kadınların kaldığı bu kocaman sarayda da ne kadar muhafaza altında olurlarsa olsunlar, aralarında başka türlü bir Sodom ve Gamore hayatı devam edemez mi?

Yukarıda söylenenlerden bir sonuç daha çıkıyor: Yahudilerin Kralı Süleyman da kadınlara karşı, şimdi Türklerin yaptığı gibi davranmıştır. İşte bu rezaletler onu körolası hatırasının devamıdır.

Genç oğlanlar için padişah İstanbul'da, Galata'da, Edirne ve Bursa'da, hattâ bizzat kendi sarayında özel köşkler yaptırdı. Buralarda onlara Türkçe, okuma yazma, kılıç kalkan kullanma, ok atma öğretilir.

En güzel ve becerikli delikanlılar padişahın sarayına alınır. Bunlara oğlan denilir. Her biri günde 8 akçe alır. Kendilerine ayrıca elbise verilir. Bu oğlanlar padişahın etrafındadırlar. Bir kısmı czeschnir[228] (çeşnegir, tablekâr, sofracı)dırlar. Bıyıkları terleyip sakalları çıkmaya başlayınca aralarından seçilen bazıları dsilep (çelebi) olurlar. Bir nevi soylu sipahi gibi bir unvan bu. Bu unvanı kazananlar ömür boyu günde 18 akçe alırlar. Onların yerine de başkaları getirilir. Daima güzel ve becerikliler padişah için ayrılır. İleride bascha (paşa), beben (bey), zanczaken (sancaktar), kady (kadı), scheremini (şehremini)[229] olurlar. Tefftardar (defterdar), beylerbeyi, kadileschker[230] (kadı-ül asker), kapuezy (kapıcıbaşı), aga (ağa), zausen (çavuş) gibi

memuriyetlerle zındancı, cellat vs. gibi görevlere atanırlar. Böyle bir sarayda veya eğitim yapan okulda (enderun) 300, 400, 500 genç oğlan vardır.

Erkek Türk çocukları, 12, 13 yaşına gelince İsmail Peygamber gibi sünnet edilirler. Ancak İstanbul'da salgın hastalıktan ölen çok olduğu için daha küçük yaşta da sünnet yapılır. Hâli vakti yerinde olan kimseler, oğullarını giydirip kuşatırlar; birçok sünnet çocuğu bir arada atlara bindirilir, davul ve zurna ile şehirde dolaştırılırlar. Böylece çocuklara cesaret verilir. Ama babalar da düğünlerde olduğu gibi, neşelenip eğlenirler. Bu törene dugun senit (sünnet düğünü) derler. Bir komşu berber çocukları sünnet eder. Kadın erkek beraberce atlara binip şehri dolaşırlar.

2 Aralık 1554 günü Türkler, genç bir Rum oğlan çocuğunu bizim konağın önüne getirdiler. Çocuğun anası adamların arkasından ağlayarak koşup geldi. Adamlar çocuğu hocaya götürdüler. Çocuk hakkında yalan şahadette bulundular ve onun islâm dinini kabul etmek istediğini iddia ettiler. İşte böyle yalancı şahitler de olsa bir Hristiyanın Müsliman olmak istediği iddia edilirse hemen sünnet ederler. Herhangi bir Türk gelip bir Hristiyana benim söylediğimi tekrarla derse ve Hristiyan ne olduğunu anlamadan söyleneni "alla hillalla Mehmet resullalla" (Lâ ilâhe illellâh Muhammeden resulullah) tekrarlarsa onu hemen kadıya götürürler. Kendisinin dua ettiğini (kelime-i şahadet) getirdiğini, Müsliman olmak istediğini bildirirler. Bunun üzerine o Hristiyan sünnet edilir.

Bazı Türkler kendilerinin ihtiyacı olduğu için esir (köle) satın alırlar. Bunlar her gün çahşarak para kazanırlar. Kaçıp gitmesinler diye bunları satın alır almaz sünnet ettirirler. Reinprecht Gleinczer'in edepsiz bir adam olan efendisi böyle yaptı. Kölenin kendisinden kaçıp gideceğini sezince 1555'te bir akşam yeniçerilere bir baskın yaptırıp onu zorla sünnet ettirdi. Sonra ben bu Reinprecht'i Nürnbergli Michel Wedel vasıtası ile tanıyıp 66 dukat ödeyerek azat ettirdim. Ayrıca 10 dukat

Michel'e, 50 dukat da Mr. Dominico Dalmat'a vermek suretiyle onların da gönüllerini yaptım.Herikisi de Reinprecht'in Venedik üzerinden gitmesine yardım ettiler. Gemi, yiyecek ve içecek ücreti vs. ile bu iş bana 200 dukata mal oldu. Ama Reinprecht 1555 yılının Mart ayında Hristiyan âlemine kavuştu.

Bir Türk **hoschia** (hocası) veya imamı sadık bir delikanlı olan Lucas von Waras'ı[231] yanına alır. Bu genç Reinprecht'in kurtulmasında çok yardımcı oldu. Çok dil biliyor, meselâ Almanca, Sırpça, Macarca, Lâtince, Eflakça ve Türkçe gibi. Hoca bir gün Lucas'ı bir tezkere ile beraber gönderir. Tezkere Arapça yazılmıştı. Lucas ne yazılı olduğunu bilmiyordu. Teskereyi alan berber onu oturtup biraz bekletti. Bir süre sonra yanında birçok Türkle geldi. Onu zorla sünnet etti. Yıl 1555, ay Şubat.

Bazı Türkler kölelerini sünnet ettirmede acele etmezler. Köleye kendileri tarafından belirlenen bir meblağı kazanmasını, ondan sonra onu azat edeceklerini vaat ederler. Meselâ, 1000 akçe derler. Köle bu parayı çalışarak veya arkadaşlarından sağlamaya çalışır. Zavallı gücünün üstünde bir çalışmaya koyulur. Ve kazandığı paraları getirtip efendisine verir. Üstelik bu süre zarfında yemesi içmesi de efendisine değil, kendisine ait olur.

İşte Türkler böyle kimseler. Herşeyi inkâr edebilirler. Meselâ, diğer bir hocanın Landshutlu Hans Schazcel'e yaptığı gibi. Hoca ondan belirli bir miktar para ister. Fakat bir süre sonra: "Hayır, iki misli getireceksin" der. Hans marangozdu. Her gün ne kazandı ise getirip hocaya vermeye mecbur kaldı. Onu da 27 Şubat 1555'te 42 dukat ödeyerek, gene yukarıda adı geçen Michel Wedel aracılığı ile azat ettirdim. Hans vaktiyle Tımışvar' da esir düşmüş, orada tüfekçi imiş. Türkler bunu önceden haber alsalardı, onu hemen sünnet ettirirlerdi. Ondan sonra Hans'ın Hristiyan diyarına dönmesi imkânsızlaşırdı.

Türkler esir köleleri oldukça uzun bir süre çalıştırıyordu, sonra serbest bırakıyor. Kaçmasınlar diye böyle yapıyorlar. Bu

durumda onlar, sünnet olmadan kalabiliyorlar. Bu köleler azat edilip kadıdan azat belgesi alınca, Türkiye'nin neresine giderlerse gitsinler zanaat sahibi iseler çalışıp para kazanıyorlar. Fakat şayet bu köle sünnet olup Müslümanlığı kabul etmiş ise onu aralarında görmeye pek tahammül göstermiyorlar. Birçoklarından dinledim. Sünnet edilmeyenlerin de bir süre çalıştıktan ve serbest kaldıktan sonra memleketlerine dönmeleri kolay olmuyor. Zira onlar, yolda Türkler tarafından yakalanırlarsa tekrar esir diye satılıyorlar. Böylece zavallı Hristiyan esirler ateşten kurtulduk derken cehenneme düşüyorlar.

Şurasını da kabul etmek gerekir ki, birçok şaşkın, serseri Hristiyan da var. Bunlar domuz çobanı, yahut boşta gezen herifler. Memleketlerinde hiçbir şeyleri yok, karınlarını da doyuracak durumda değiller. Bu yüzden bile bile Türkiye'de kalıyorlar. Bunlar, ya Müslüman olup kurtulmaya, yahut da kendilerinin yakılmasını göze almalıdırlar.

Keza bir Hristiyan bir Türk'ü döverse veya ağır suçlarsa ya sünnet edilir veya yakılır.

1554 yılının 21 Aralığında İstanbul'da ölen Sinan Paşa'nın kendisine mahsus Galata'da 700 esir kölesi vardı. Bunlar hapishanede ve gemilerde yaşarlardı. Zira Sinan Paşa, Barbaros'un yerine kaptan-ı derya tayin edilmişti. Sinan Paşa, General Madrutzch'un [232] Napoli veya Sicilya'ya götürdüğü askerleri ve generalin kendisi de başta olmak üzere birçok soylu kişiyi esir almıştı. Sonra bu esirlerin bir kısmı ötede beride satılmıştı. Sinan Paşa kendisine ayırdığı esirleri yıllar boyu savaş gemilerinde kürek çekme işinde kullandı. Paşa bu esirlerin ücretini padişahtan muntazaman alıyor, fakat kendisinin de bildiği veçhiyle bu esirler çok fena besleniyorlardı. Zavallılar ancak kuru ekmek yiyorlardı. Bunun dışında o, Rum ve diğer Hristiyanları köle olarak alıp satmak suretiyle de para kazanıyormuş.

Bu esirler sünnet edilmemişlerdir. Onların hayatı denizde ve hapishanede son bulmaktaydı, satılmıyorlardı; ama Sinan Pa-

şa ölünce bu esirler satıldılar. aralarında Alman, İtalyanlar da vardı. Bunlar sünnet edilip Türk oldular. Bazı Hristiyan esirler ise kendi rızaları ile Müslümanlığı kabul edip sünnet oluyorlar. Bu uysallığın sebebi, böyle yapınca Türklerin kendilerine iyi davranacaklarını ve onları bir an önce azat edeceklerini ümit etmiş olmalarıdır. Ama bunlar da diğerlerinden ayrı bir muameleye tabi tutulmamış; ömürleri boyunca az yardımla yetinmek zorunda kalmışlardır.

Bir Macar prensi olan More Laslo oğlu ile birlikte esir düşmüş. Diğer esirlerden daha iyi bir muameleye tabi olmak ve serbestçe dolaşabilmek için kendi arzusu ile sünnet olmuş. Fakat ne çare ki, o, İstanbul'da Yedikule diye anılan bu kaleye hapsedilmiştir. Padişahın kendisine belirlediği ücreti alarak Yedikule'de oturmuştur. İlk defa Amasya'da gördüğüm oğlu ise Müslüman olduktan sonra padişaha kapıcı olmuştur. Bu delikanlı diğerleriyle beraber altın işlemeli elbisesi ve elinde gümüş bastonu ile padişahın kapısının önünde bekler. Bizzat Türklerin söylediğine göre günün birinde o, memleketi Macaristan'a dönüp orada paşa olacaktır.

İstanbul'da Antol adında bir Macar delikanlısını kurtarmak için 7 Mart 1554'te otuz Macar altını (florini) ödedim. Antol Budin'den çavuşlar nezaretinde İstanbul'a getirilmiş. 1553'te işsiz kalınca köle olmak zorunda kalmış. Babası Janusch İspan veya diyaktır. Annesi de Haynaschkwe[233] civarında Baron Feldi[234] Lesslar'a ait bir yerdendir. Anton'un babası sonra verdiğim parayı bana ödeyecek.

Yüzbaşı Hans Preusser'in borazancısı Triestli Hans Pyrnpawm, birkaç defa bizim konağa geldi. Onun bana söylediğine göre Cristoff Pranker, diğer bazı esirlerle birlikte zincire vurulmuş olarak, Edirne'ye kadar getirilmiş. Türklerde âdettir. 5-6 esiri uzun bir zincirle boyunlarından birbirine bağlayarak gidecekleri yere götürürler. Pranker çok zayıf olduğu için ne yürümeye, ne de ayakta durmaya takatı kalmayınca Türklerden biri tahminen Edirne'ye iki mil kala onun kellesini uçurmuş

Bu olayı Gratz'da 8 yıl esir kaldıktan sonra dönen bir Türk görmüş. Aynı şeyi bana Bursa'da 15 Mart 1555'te Neckar kıyısındaki Rottenburglu Hans Schuller adında bir piyade neferi anlattı. Savaş meydannda soylu birisi ile esir düşmüş, adı Cristoffen Pranker imiş. Üzerinde sadece bir deri pantolon varmış. Onunla birlikte zincirle bağlı bir vaziyette Edirne'ye geliyorlarmış. Pranker çok zayıf olduğu için yürüyememiş. Bunun üzerine Türk onun başını uçurmuş ve Edirne'ye varmadan bir yerde bırakmış. Kendisi de diğerleri gibi Pallas'ta, suya sokulmuş. Kıyı yüksek olduğu için yüzerek çıkamamış. Oradanda yürüyerek ormana ulaşmak istediği sırada yakalanmış.

İstanbul'da hamamda ince yapılı, uzun boylu, beyaz tenli bir delikanlı gördüm. Henüz bıyığı bile çıkmamış. Kostanz'tan dört mil mesafedeki Rugenli.[235] Adı Gabriel Model olan bu delikanlı da Pallas'ta yakalanmış ve zorla sünnet edilmiş. Hamamda kasiyerlik yapıyor. Efendisi ona Türklerden daha çok itimat ediyor. Hans Schaczel'e azat edilmesi için 500 akçe verdim.

Genç bir bayraktar olan N.Engelfridt'de yukarıda adı geçen Pyrnpawm'ı görmüş. Bir kolundan vurulmuş ve çok şişmis. üzerinde beyaz bir elbisesi varmış. Onun Graswein' de[236] görmüş.

İstanbul'daki bizim elçilik konağının karşısında bir berber var. Berberin yanında Lesk[237] köyünden bir Sırp kalfa çalışır. Adı Jano'dur. Türkler Jano'nun kardeşi Melcher'in karısını kaçırmışlar. Bunun üzerine Melcher, Jano'yu karısını bırakanlar diye Budin'e rehin olarak yollamış. Türkler kadını bırakmadıkları gibi Jano'yu da alıkoyarlar.

18 Ekim 1554'te Max Flig(u)s İstanbul'dan Venedik'e doğru yola çıktı. Ona 20 florin verdim. Sonra bu para ödendi.

1 kantar İstanbul'da 44 okkadır, bu 110 Macar Pfundt'u yapar.

1 okka 400 dirhemdir.

1 okka 2 1/2 Macar Pfundt'udur, 1 klunder şampanya aynı ağırlıkta olur.

160 dirhem 1 Macar Pfundt'udur.

4 1/4 dirhem 1 lot[238] yapar.

1 1/4 dirhem 1 piset'dır.

80 dirhem 1 Macar mangırdır.

1 kantar kalay Lemburg'ta 28 florindir.

1 Polonya florini 45 akçedir.

Şu halde bu, 1260 akçe yapar.Buna göre 1 kantar kalay İstanbul'da 1260 akçe demektir. Bu fiyata gümrük ve taşıma ücreti dahil değildir.

İstanbul'daki bizim elçilik konağında şöyle bir vaka cereyan etti: Huzar Godoczi Gabor'un odasında istiridyesi varmış. 25 Şubat 1554'te geceleyin bir fare kabuğundan başını çıkarmış olan istiridyeye doğru yürümüş. İstiridye farenin farkına varmış ve başını kabuğunun içine çekmiş. Fare istiridyeye iyice yaklaşıp başını uzatınca istiridye fareyi başından yakalayıp içeri çekmiş ve yutmuş. Bunu bize Say Frantz anlattı. İstiridye ile fareyi de gösterdi.

Say Frantz'ın istiridyesi de buna benzer bir iş yapmış. Üzerine doğru yürüyen bir kertenkeleyi yakalayıp öldürmüş. İstanbul'da bu türlü zararlı hayvanlar pek çok.

9 Temmuz 1554'te İstanbul'da bir evdeydik. Evin içinde küçük bir kilisecik vardı. Kilisede tahta bir tabut içinde beyaz ketene sarılmış bir ceset vardı. Kilisedeki Rum papazların anlattığına göre tabuttaki ölü aziz Andras[239] imiş. Bu kadar zaman Türkler görmeden nasıl muhafaza edildiği insanın şüphesini celbediyor. Küçük kilisede bu patriğin yanında yine tahta tabut içinde beyaz ketene sarılı bir ölü daha gördük. Bu da Maria Salome[240] imiş. Kilisenin yanında bir yerde yine tahta bir

tabut var. Bunun içinde de bir kadın yatıyor. Bu kadına Sırplar ve Macarlar Sent Pinttegk asson[241] diyorlar. Sırp azizesi imiş. Kralın veya Sendere despotunun kızı imiş. Bu kızla Macaristan'da Kral Steffan'ın oğlu S. Imrich evlenmiş, fakat kız bakire olarak kalmış. Türkler tabutun bulunduğu yerin parmaklıklı kapısını kilitledikleri için içeriye girilemiyor.

Patriğin bulunduğu bu küçük kilisenin bir köşesinde iki arşın yüksekliğinde yuvarlak ve yarım vaziyette bir basamak var. Muhtelif renkli ve cilalı bir taş bu. Hazreti İsa'nın bu taşa bağlanarak işkence yapıldığı söyleniyor. Bu taşın tam benzerleri Roma'da St. Peter'de ve Kudüs'te var.

Yukarıda bahsedildiği gibi İstanbul'da büyük sütunun (çemberlitaş) altında Tavuk Pazarında Ali Paşa Camii'nin yanında birkaç sepet vardır. Bunlar 6. kitap Johannes'te de bildirildiği veçhiyle artıp kalan beş ekmeğin doldurduğu sepetlerdir.

İstanbul'da bizim kaldığımız elçilik konağı vaktiyle güzel bir kilise imiş. Ali Paşa bu kiliseyi temelinden yıktırıp yerine bir kervansaray veya misafirhane yaptırmış ve yanına da bir cami inşa ettirmiş. Ahırlarda kiliseden kalma eski kemerler görülüyor. Türkler, eski, güzel ve süslü kiliseleri yıktırarak yerlerine cami ve hamamlar yaptırmışlar.[242] Bununla beraber eski eserlerin kalıntılarından vaktiyle buralarda neler bulunduğu anlaşılıyor. İstanbul'un birçok yerinde harap, izbe ve mağaraması yerlerde büyük küçük kiliseler hâlâ vardır. Buralarda birkaç kaliguri[243] ve kilise müstahdemleri, muhacirler gibi fakirhane bir hayat yaşarlar.

Yeryüzünde bir benzerinin bulunmadığı hâlâ açıkça görülen güzel ve muazzam Ayasofya'yı Türkler kendi Tanrı'larını takdis için cami haline getirmişler. Ama Ayasofya'nın Tanrı kelâmının öğretildiği ve insanların eğitilip yetiştirildiği büyük ve kutsal bir kilise olduğu belli. Nerdeyse küçük bir şehir büyüklüğünde olan bu mabetde vaktiyle bilgin din adamlarının, hizmetkârların patrik ile birlikte oturdukları anlaşılıyor.

Ortodoks Hristiyanlığın Türk memleketlerinde neden çöküntüye uğradıklarına şaşmamak gerekir. Zira Rum papazlar sadece ibadet ediyorlar, Tanrı'nın diğer buyruklarını vaaz ederek halka anlatmıyorlar. Dindar, fakat basit Hristiyan halk toplulukları bu kiliselerde vaaz yolu ile eğitilmelidir. Kiliselerde çan çalınmıyor. Hiçbir yerde kilise kulesinde saat de görülmez.

İtalyanların kendilerine benzeyen diğer bir çokları gibi nasıl dinden habersiz olduklarına şaşmamak lâzım. Onlar, bir yıl zarfında nadiren meselâ perhiz ayrında vaaz ederler. Zira papa yanlısı papazları ve diğer kilise hizmetlileri ancak dua okumasını becerebiliyorlar. Münzevidirler, kendi başlarına yaşarlar. Et yemezler, perhizkâr birhayat sürerler. Ama şarabı içerler. Rum patrikler de böyle. Alelâde bir papazdan farksızdırlar. Doğru dürüst vaaz edemezler. Ancak biçare halkı kendi dilleri Rumca ile verecekleri basit vaazlar ile oyalarlar.

Türkiye'de bazı insanların şahitliği kabul edilmez. Meselâ hamallar gibi. Bunlar ağır yükler taşırlar. 8 hamal çok büyük bir şarap fıçısını taşır. Hamalların sırtlarında, atlarda olduğu gibi bir sırt semeri vardır. Büyük ve ağır yükler bu semere konulur. Dülgerler, duvarcılar da inşaatta ağır şeyler yüklenip yapının çatısına kadar çıkarlar. Zavallılar para kazanma uğruna günün birinde yere düşüp paramparça olabilirler.

Galata'daki Antonius Cantacusinus[244] ve onun Venedik'teki yeğeni Mydwischli Blasius Serschwarcz ile İbrahim Paşa'nın yanındaki arkadaşı Constanzlı Peter Carli .... (metin burada kesiliyor)

Padişah kazandığı zaferden ve eriştiği şöhretten sonra, öyle huzur içinde işsiz güçsüz oturmaz. O, inanılmaz ve tarifi imkânsız bir askeri güce sahiptir. Her yıl hergün için askerine ücret öder. Bu ücret üç ayda bir ödenir. Ödememezlik yapamaz, hattâ geciktiremez. Asker, az çok ne alacaksa onu üç ayda bir muhakkak almalıdır; 1/2, 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10 akçe gerekirse daha fazla, herkes için kütükte ne yazılmışsa. Ama genellikle bu üc-

retler azdır. Bazıları aldıkları ücretle idare edemezler. Ancak ekmek parasına yeter. Savaş için her an hazır durumda olması gereken teçhizatlı bir sipahi bile günde 10 akçeden fazla almaz. Aldığı para ile geçinmek zorunda kalır. Böyle evlenmemiş bir sipahinin savaşa gideceğinde bir atı, bir neferi bulunması gerekir. Ayrıca mühimmat, erzak ve çadırını da kendisinin tedarik etmesi lâzım. Beraberinde 3-4 at götüren sipahi çoktur.

Türkler savaşa gitmeyip hep evlerinde otururlarsa birbirlerine girerler. Zira bu millet savaşa alışmıştır. Bol ganimet alıp geçimlerini sağlarlar. Tarım işlerine alışık değiller. Eli boş gezerler. Esirler, köleler çalışıp onları beslerler. Padişahın ücretli askerlerden oluşan daimi ordusu vardır. Sulh zamanında ücretlerini alırlar. Padişah sulh zamanında bu ücretleri azaltma veya bir kısmını kesmeyi düşünce, o zaman güvensizlik içinde kalacağını, huzursuzluk çıkacağını bilir. Benim de gördüğüm gibi memleketin büyük kısmı verimsiz topraklardan ibaret. Hiç kimse devlete vergisini tam verecek durumda değil. Ancak başka memleketlerden, özellikle Hristiyan ülkelerden para sağlanır. Gerçi Türkler hürriyetlerini ve bağımsız olmayı çok severler, ama ellerinde, evlerinde barklarında birşeyleri yoktur. Bu durumda kısa bir süre sonra sonları gelecek demektir. Kısacası, padişah onlara yeni bir savaş görevi vererek onları meşgul etmeye mecburdur. Yoksa, memlekette isyan çıkar ve memleket kendi içinden yıkılarak padişahlık idaresi son bulur.

Bir sipahinin kendisine mahsus bir esir kölesi yok ise bir hizmetliye günde 2 akçe vermek zorunda kalır. Ama hiçbir sipahi aldığı ücretle geçinemediği için bu parayı veremez ve hizmetkârlar da gizlice kaçarlar. Bunun için padişah son defa İran'a savaş açtığında eski Roma âdetlerine uygun olarak sipahilerin durumunu düzeltmek ve onları onare etmek için kendilerine ek ödenek olarak 16 florin ve 2 kile un verdi.

Padişahın ordusunu beslemesi ve askerin ücretini ödemesi ona büyük bir maddi külfet yükler. Bunun için başka memleketlerle savaşmak zorundadır. Yoksa memleketinde yiyecek

birşey bulamaz. Ve sınırdaki askerlerde huzursuzluk başlar. Rumeli sınırındaki askerleri tutmak çok zor olur. Bunlar kırmızı işlemeli külahlı heriflerdir. Yakalanan esirleri satmak üzere memleketin iç kısımlarına götürürler. Bu yüzden Hristiyanlarla Türkler arasında hiçbir zaman sulh ve sükun teessüs etmez. Böylece Türklere güvensizlik sürer gider. Zira Türkler Hristiyanlara karşı istedikleri gibi hareket ederler. İşin iç yüzünü iyi bilen Türkleri tanıyan esirler, köleler onlara asla güvenmemek, tatlı sözlere kanmamak gerektiğini söylüyorlar.

Soylu bir grup teşkil eden sipahiler, aslen muhtelif memleketlere mensup gençlerden oluşan bir süvari sınıfıdır. Bunlar doğrudan padişaha bağlıdırlar. Padişah sefere çıktığı zaman onlarda savaşa katılırlar. Sipahiler daha çok genç yaşta iken sarayda yetiştirilirler. Padişah bunların arasından paşalar, sancak beyleri, sipahiler, çavuşlar, çeşitli memurlar, kâtipler, yeniçeriler vs. seçip atar. Sipahilerin yaptığı iş değişiktir. Kendilerine mahsus birlikleri, sancakları vardı. Bir sancak altında aşağı yukarı 2200 sipahi bulunur. Bu birlikler 15 binden fazladır. Savaşta padişahın arkasından giderler. Padişahın bunlara güveni tamdır. Yalnız Edirne'de bu sipahilerden 200 tane Alman asıllı varmış. Esirlerden öğrendiğime göre Türk olan bu Almanlar kendi dinlerini terketmişler. Ekserisi güney Almanyalı olan bu dönmeler, doğma büyüme Türklerden daha kötü Hristiyan ve Alman düşmanı imişler. Rumeli'deki Türklerin pek çoğu da vaktiyle Hristiyan idiler. Bunlar, Boşnaklar, Sırplar, Hırvatlar,Yunanlılar, Bulgarlar vs. dirler. Hepsi de şimdi Türk olmuşlar, ama Türklerden çok daha kötüdürler, kazançlarını haydutlukla temin ederler. Türkiye'de halk çok çalışmaz. Ağır işler yapmak istemezler. Dönmelerin, esir ve kölelerin alın teri ve hayatları pahasına yapacakları işler sayesinde yaşamak arzusundadırlar. Bunun için de İstanbul, Edirne vs. gibi büyük şehirlerde bol bol aralarında zanaat sahiplerinin, diğer satıcıların oturduğu dükkânlar, mağazalar vardır. Türkiye'de herkes istediği ticareti yapmakta, istediği zanaatı icra etmekte serbesttir. Öte yandan bir o kadar da eli boş âvâre insan vardır. Bunların ne ile beslendiği-

ne günlük maişetlerini nasıl sağladıklarına şaşmamak elde değil. Burada her şey karmakarışık vesselâm! Türkler pek az şey ile yetinirler. Meselâ, soğan, sarmısak, hıyar, kabak, karpuz, meyve yoğurt, ayran, salata, yeşillik vs. gibi. Birkaç altını olan esir ticareti yapar. Esirlere bolca yiyecek vermezler. Bir yudum bile şarap içmezler.

İşte böyle bir kitle padişahtan ücret alır. Savaşa gideceğinde silâh ve teçhizatını kendisi sağlayacağı zaman da karısını, çocuğunu satılığa çıkarır, sonra onları çalar. Nereye gittiklerini kimse bilemez. Bu herifler için bir oğlan iki kadından daha değerlidir. Karı koca birbiriyle çekişip küfürleşirler. Fakat hiçbir erkek karısını dövmez. Çünkü kadın kadıya şikâyet edebilir. Bu durumda koca birkaç yüz sopa yer, üstelik para cezasına da çarptırılır. Ama bir erkek karısını başka bir erkek ile yakalarsa veya pencereden bir erkeği seyrettiğini yahut içki içtiğini görürse, onu cezalandırabilir, boşayabilir. Ancak mihrini (evlilik parasını) nafakasını ödemeye ve getirdiği mal ve eşyayı iade etmeye mecburdur.

Türkiye'de kadınlar bizzat çamaşır yıkamazlar. Kocalarınınkini de yıkamazlar. Zavallı köleler çamaşır yıkarlar. Her işi yaparlar. Kölesi veya hizmetlisi olmayanlar kendi işlerini kendileri yapmak zorundadırlar. Türk kadınları yemek de pişirmezler. Elleri boş oturmak isterler. Örgü, nakış, dikiş veya dokuma gibi yaptıkları işlerden sağladıkları para kadının kendisine aittir.

Türk (Müslüman) olmuş Almanlar beni ziyaret ettiler. Yanımda şarap içtiler, ama içkili iken karılarının yanına gidemediler. Zira aslen Türk olan karılarının, bunların ağızlarının kokusundan şarap içtiklerini anlayacaklarından korktular. Karılarını çok sevdiklerini söylüyorlar. Halbuki Türkiye'den herhangi bir şekilde çıkacaklarından emin olsalar, karılarını ve çocuklarını burada bırakıp hemen giderler. Viyana Seferinde orduya katılıp da kaçan dönmelerin sayısı çoktur.

Türkiye'de birçok yerde maden ocağı var. Bulgaristan'da ve Euxinum denilen Karadeniz bölgesinde. Ama burada bizde olduğu gibi, Walpurger yok. Buradaki teamül şöyle imiş: Padişah, maddi durumu maden ocağı açıp, işletmeye müsait olan kimseleri bu işle görevlendirirmiş. Onlar, işletme sonunda elde edilen gümüş, altın, bakır, kurşun gibi kıymetli madenlerin hepsini padişahın hazinesine teslim etmeye mecburlarmış.

Aynı şekilde kasaplar da hayvan beslemeye ve kesmeye mecbur edilmişlerdir. Hayvanlar beslendikten sonra tartılır. Hepsi padişah adına teslim alınıp diğer kasaplara ve satıcılara dağıtılır. Bu etlerin satışından elde edilen para hazineye teslim edilir.

Bir kimse diğerine düşman ise onun maden ocağı işletmesini, hayvan besleyip kesmesini veya benzeri işler yapmasını sağlamaya çalışır. Zira Türkiye'de bu gibi işler angaryadır. Memleketin günün birinde çöl haline gelmesini geciktirmek için zorla yaptırılır. Türklerin şimdiki gibi on memleketleri daha olsa yine az gelir. Zira onlar çalışmak istemezler. Her işi esirlere, kölelere yaptırırlar. Macar beyleri de böyledirler. Bu yüzden Tanrı onları cezalandırdı. Memleketleri elden gitti.

İran, Türkiye kadar kudretli ve zengin değil. Fakat muharip bir millettir. Topu yoktur. Türk'ün pek çok askerini esir almıştır. Türklerin eline geçmesin diye nesi var nesi yoksa yakmış, halkını başka yerlere sürmüş, Türkler ganimet bulamamışlardır. Ancak beraberinde getirdikleri öte beri ile yetinmişlerdir. Pek çok kimse açlık ve susuzluktan ölmüştür. Amasya'da sulh yapılmış olması herkesi çok memnun etti.

Padişah bir memleketi işgal ettiği zaman çok büyük miktarda teçhizat ve erzakı ganimet olarak alır. Birçok katır, at, deve, eşek bunları ve çadırları taşır.

Bazılarının 3-4 atı vardır. Ama ancak bir at için para alır. Askerler yağmurlu havalarda yola devam etmezler. Oldukları

yerde kalırlar. Ancak genç yaşlarında yakalanmış Hristiyan esirler ile devşirme yolu ile getirilmiş gençler Türklerin en iyi askerleridir.

Tanrı dışarıdan getirilen, uzun yıllar Türkiye'de kalmış olan kendi memleketlerini ve hürriyeti özleyen bu esir insanları kurtarsın inşallah! Amin.

II. KISIM

ANADOLU'YA SEYAHAT VE VİYANA'YA DÖNÜŞ

1555

ANADOLU'YA SEYAHAT

9 Martta İstanbul'dan Üsküdar'a geçtik. Orada bir caminin yanında geceyi geçirdik. Yanıbaşımızda bir küçük su akıyordu, bu su ayakkabıyı bile ıslatacak kadar değildi. Suyun üzerinde bir taş köprü vardı. Biz bu köprünün hemen yanında bulunan bir evin selamlık kısmında kaldık. Rüstem Paşa, Üsküdar'da bir köşk, bir cami ve bir kervansaray yaptırmış. Caldean[1] (Kadıköy) buradan itibaren başlıyormuş.

10 Martta Üsküdar'dan kalkıp deniz kenarındaki bir Rum köyüne geldik. Geceyi köyün sonundaki bir kervansarayda geçirdim. 2 kırık cobel (arabamı) tamir ettim. Kervansarayın yanında yıkık bir kale var. Bu köyün Rumca adı Chartophilon[2], Türkçesi Kartal'dır.[3] Aşağı yukarı Macarca'daki sasch karşılığıdır. Yani bir nevi akbaba. Burası denizin solunda kalıyor. Kervansarayın yanında mermer yalağı bulunan taştan yapılmış bir çeşme var. Çeşme de kervansarayın solunda. Üsküdar'dan Kartal'a 5 saatte geliniyor. Bu üç millik bir mesafedir. Üsküdar'dan buraya denizin bir kolunu takip ederek geldik. Deniz sağımızda kaldı. Sol tarafımızda ve yükseklerde dağlar uzanıyor. Önce küçük bir derenin üstündeki taş bir köprüden geçtik. Tekrar küçük bir derenin üstünden uzunca bir taş köprüden daha geçtik. Yol boyunca mermer yalakları bulunan üç çeşme daha gördük. Sol tarafta ileride biryerde yine taş yapı bir çeşme var. Bu çeşmenin üç tarafından mermer yalaklara su akıyor. Atlar burada su içiyorlar. Alt tarafta yüksekçe ve uzunca yemyeşil bir çayır uzanıyor. Burada oturup yemek yenilebilir. Daha ileri-

de dağdan akıp gelen bir dere üzerinde bir tahta köprü gördük. Sol tarafta vaktiyle manastır olduğu anlaşılan oldukça büyük bir kilise görülüyor. Bütün gündüz düz olmayan bir arazide taşlı ve çakıllı bir yoldan geçerek tepeleri ine çıka pek az tarladan geçerek yolumuza devam ettik. Üsküdar'dan başlayarak yol boyunca oldukça yüksek bir dağ uzanıyor. Öbür tarafta ise bir sıra adalar dizilmiş. Adaların sahillerindeki evleri görebiliyoruz. Etrafta ekilmiş tarlalar ve bağlar var.

Kartal'da pek çok cami gördük. Üsküdar'dan hemen sonra bir Rum köyünden geçtik. Eski ve harap binalar göze çarpıyor. Bunların kalıntı taşları görülebiliyor. Üsküdar'dan itibaren geçtiğimiz bu yerler, bir zamanlar meşhur Calcedon şehri imiş. Şimdi köy bile değil. Vaktiyle çok güzel ve safalı bir yer olmalı. Hemen karşısındaki sözünü ettiğimiz adalar da buraya aitmiş. Calcedon şehrinin kendisi de deniz kenarı boyunca bir hayli uzanıp giden büyükçe bir şehirmiş. Biz bütün gün bu şehrin muhtelif yerlerinden geçip yolumuza devam ettik. Şimdi harap vaziyette birçok köy, cami ve bina gördük.

11 Martta Kartal'dan itibaren yarım günlük bir mesafede bulunan ve vaktiyle adı Viso, şimdi ise Geuise (Gebze) olan bir köy var. Bu mesafe 3 mil veya biraz fazladır. Biz ilk önce bu Rum köyünden geçtik. Bu köyde çok balıkçı olduğu anlaşılıyor. Burada Fransız elçisine rastladık. Atla gidiyordu, yanında başka bir atlı daha vardı. Yola devam ederken mermer yalağı bulunan taştan yapılmış bir çeşme gördük. Bunun ilerisinde bir hendek üstünde küçük bir köprü var. Daha ileride de küçük bir dere üzerinde tahta bir köprü var. Mermer yalaklı bir çeşme daha gördük. Yolun solunda üç tarafından mermer yalaklara su dökülen taş yapı bir çeşme daha var. Bu çeşmenin hemen yanıbaşında kemerli bir taş köprü daha gördük. Biraz ileride ise bir tahta köprü ve yanında bir bostan kuyusu. Yarım gün kıyı boyunca yolumuza devam ettik. Üzerlerinde tepeler bulunan birçok ada, köy ve bağlar gördük. Daha sonra, artık deniz kenarını takip edemeyince, dağların eteğinden gittik. Sol tarafımızda çıplak, taşlı bir dağ uzanıyor. Bugünkü yolculuğumuzda

düne nazaran daha çok yapı ve daha çok ekili arazi gördük. Gebze güzel bir yer. Buradan sağ tarafta deniz çok güzel görülmekte. Her taraf fundalar ve kocayemiş[4] ağaçlarıyla kaplı. Kocayemiş, çileğe benzeyen biraz daha büyük kırmızı meyveleri olan bir ağaç. Bu civarda birçok Bulgar köylülere rastladık. Atlara binmiş olan Bulgarların çoğunun eşyası, öteberisi de var. Silahları yok. Kalacakları yere gidiyorlar. Bunlar ağırlık birlikleri, Romalılarda olduğu gibi (aput Romanes liâe)[5] ordugâhtaki atlara bakarlar, su, odun vs. taşırlar. Karşılığında belirli bir ücret alırlar. gördüğümüz yerlerde mera yok. Yalnız koyunlar için otlaklar mevcut.

Gebze'de güzel bir cami ve bir kervansaray var. Edirne yakınlarında Meriç üzerine bir köprü yaptıran Polak Mustafa adında bir paşa yaptırmış.[6] Bu kervansarayda kalan herkese, Allah rızası için, çorba verilmekte; fakat atlara yem yok. Gebze' de ikinci bir cami daha gördük. Biz başka bir kervansarayda kaldık. Burada konaklama ücreti ödenmiyor. Yolcular bedava kalsın diye hayrat olarak yapılmış. Yalnız arpa ve saman alındığında para ödeniyor. Yukarıda bahsettiğimiz Gebze şehri eski Lybissa imiş. Solinus da Bithinia[7] da böyle yazıyor. Hannibal' ın mezarı burada imiş. Güzel bir yer olmakla beraber burada bir şehir bulunduğuna dair hiçbir işaret yok. Taş binalar görülmüyor. Varsa da alınıp cami inşasında kullanılmış.

12 Martta Gebze'den Nicomedia'ya doğru yola çıktık. Tam birgünlük yol. 6 mil, belki de daha fazla. Burunun adı şimdi Türkçe'de İsminik[8] (İzmit) dır. Yol üzerinde önce küçük bir dere üzerindeki tahta köprüden geçtik. Bundan sonra oldukça yüksek, çıplak ve kayalık bir dağ geliyor. Burada sol tarafta alçak tepeler üzerinde alelâde köylü kulübeleri var. Bunlar sazlardan yapılmış olabilir. Sağ taraftaki tepeciklerin üstünden Deniz görülebiliyor. Dar bir yol tepeden denize doğru iniyor. Dağın eteğinden aşağıya doğru indiğimizde, yolun sol kenarında büyük, harap bir Rum şatosu ile karşılaştık. Şato bir kaya üzerine oturtulmuş. Aşağıya yola kadar iniyor. Hâlâ birkaç kulesi görülmekte. Burunun adı Hareke (Hereke) imiş. Şatonun

yanında bir yerde sevimli bir derecik dağdan aşağıya doğru şırıl şırıl akıyor. Burası çok güzel bir yer. Karşı tarafında denizde uzunca bir dağın eteğinde bir ada görülüyor. Karamusa[9] (Karamürsel) diyorlar. Şatonun etrafında küçük, çıplak bir tepe üzerinde üzüm bağları ve bu bağların yanıbaşında iki tane küçük ev var. Daha ileride denizin kıyısında birbiri ardınca sıralanmış kireç ocakları görülüyor. Buradan İstanbul'a gemiler yükleniyor. Aynı zamanda kışlık odun da burada depo edilip gemilerle İstanbul'a sevkediliyor. Odun tartılan bir kantar var. Buradan itibaren denizin öbür tarafında, sağda karlı yüksek bir dağ uzanıyor. Denizin bir kolu dağın eteğine sokulmuş gibi. Aynı tarafta, daha doğuya doğru gidilirse Brussa'ya (Bursa) varılır. Biraz daha ilerleyince dağ ile deniz kıyısı arasında dört koşu atının yanyana yürüyebileceği geniş bir yol uzanıyor. Fakat bu yol taşlı. Sol tarafta yer yer kayalıkla bir dağda küçük küçük kocayemiş fidanları görülüyor. Sol tarafta mermer yalaklı taştan yapılmış bir çeşme gördük. Yanıbaşında üç tane kulubecik var. Buraya propter strichturam maris insche skele (İnce İskele) deniyor. Buradan sonra küçük bir dere geçtik. Tepede yüksekte yoldan uzak bir köy var. Tekrar dağdan akıp gelen dere üzerindeki bir tahta köprüden geçtik. Yolda eski, etrafını çalılar bürümüş bir mezarlık gördük. Burada da dağdan denize doğru bir yol iniyor. Herhalde yukarılarda göremediğimiz birçok köy vardır. Biraz ilerleyince mermer yalaklı, taştan yapılmış bir çeşme ile daha karşılaştık. Sonra bir köprü daha geçiyoruz. Bir köprü daha. Gebze'den İzmit'e kadar bir günlük seyahatimiz dağlık bir arazide geçti. Transilvanya'yı andıran bir arazi, küçük tepeleri ine çıka devam etti yolculuğumuz. Hepsi de çıplak dağ ve tepe. Arasıra tarlalar da var. İşte böyle, kısmen deniz kenarından, çoğu defa da dağ ve tepeler üzerinden yol aldık. Geçtiğimiz yollar kaldırım döşeli idi. İki araba genişliğinden fazla olan bu yollar, Padişah iki yıl önce İran'a sefer yaparken açılmış. Düzgün yeni yollar.

13 Mart öğleye kadar İzmit'te kaldık. Kısmen harap vaziyette bulunan şehri dolaştık.Ama binde birini bile göremedik. Burası çok güzel eski bir Bizans şehri. Deniz kenarına yakın

uzunca bir yamaç üzerine kurulmuş. Yamacın sonundaki saray, tepeden aşağı sahile kadar iniyor. Bu şehir de İstanbul gibi yedi tepe üzerine kurulmuş ve etrafında bir sur varmış. Harap olmuş, yıkılmış duvar kalıntılarından eskiden burada bir sur olduğu anlaşılıyor. İlk bakışta tabii bir kaya izlenimini veren bu kalıntıların, iyice tetkik edilince taş ve tuğladan örülmüş duvarlar olduğu anlaşılıyor. Büyük taşları ve sütunları alıp çok önceleri İstanbul'a götürmüşler. Şimdi duvarların temelleri kazıldığında güzel, büyük ve sanatkârane yontulmuş taşlar çıkıyor. Vaktiyle asıl şehir merkezinin bulunduğu yerde ev yok. Ancak eski binaların kalıntıları ve boşlukları var. Bir zamanlar mesire yeri olan bahçelerin yerine şimdi buğday ekilmiş. Sarayın bulunduğu yerdeki çevre surları ve kuleler duruyor. Saray Budin'den daha yüksekçe bir tepe üzerinde. Etrafında çepçevre alçak basit Türk evleri var. Orta yerde bir cami görülüyor. Burada vaktiyle bir kilise varmış. Yer sarsıntılarında yıkılmış, onun yerine Türkler bir cami yapmışlar. Şehrin genel manzarası, birbiri üzerine yapılmış birçok kırlangıç yuvalarını andırıyor. Bu saraydan denize doğru birçok büyük köşk mevcutmuş. Sur aşağıdan başlayarak dağa doğru devam ediyor; yontulmuş iri taşlarla yapılmış. Yukarıda üst kısımda çok büyük mermerlerden yapılmış bir çelenk görülüyor. Bu mermerler üzerinde çok güzel işlenmiş bazı figürler var. Çelengi teşkil eden bu mermerler, 3 veya 4 kulaç uzunluğunda ve bir kulaç genişliğinde. Bunlar, üzerlerinden denizin çok güzel görülebileceği bir başlık teşkil ediyorlar. Burada buna benzer büyük mermer sütunlardan çok varmış. Şimdi şuradan buradan kazıp çıkarıyorlar. Çok büyük oldukları için burada alıp satamıyor, gemilere yükleyip İstanbul'a da yollamıyorlar. Mimarın tarifi üzerine büyük mermerleri biçkihanede[10] kesip padişahın yaptıracağı cami ve binalarda kullanılacak hale getiriyorlar.

Deniz kenarından şoseler bu saraya doğru uzanıyor. Ayrıca büyük, geniş bir meydan var. Her tarafı kare şeklinde taşlarla kaldırım döşenmiş. Bu kaldırım taşlarını da söküp götürüyorlar. Bunlar dışında etrafta bahçeler ve tarlalar görülüyor. Neresi kazılsa yerin altından yontulmuş, işlenmiş taşlar çıkıyor.

Bunların arasında tabanda bulunan yuvarlak büyük bir sütun gördüm. Aynı yerde dağın eteğinde küçük bir kapı var. Bu kapı surların yıkılmasından sonra ortaya çıkmış. Kapıdan içeriye girdim. İçeride yanlarda küçük hücreler ve sağlam kemerli bölmeler var. Sayıları fazla olduğu için hepsini göremedim. Burası herhalde vaktiyle gizli hapishane olmalı; zira yukarıda saray var.

Sarayın bulunduğu tepede şimdi İstanbul'da yapılanlar tarzında, alttan ısıtılan iki hamam gördük. Güzel, mermer taşların hepsi kazılıp çıkartılmış. Bu hamamların birinin erkeklere diğerinin kadınlara mahsus olduğu anlaşılıyor. Zira her iki hamam da birbirine çok yakın. Bu hamamların suyunun nereden geldiği insanı düşündürüyor. Çünkü suyun şehirden ve saraydan geçip gelmesi lâzım. Aynı yerde uzunca ve dört köşe bir taş bulduk. Altında ve üstünde oyulmuş gesimis ( ) ler mevcut. Üzerinde Lâtince bir yazı var. Önce okuyamadık. Taşın üstündeki tuğla ve kireç kalıntılarını kazıdıktan sonra kısmen okuyabildik.[11]

PERPETVO IMP O
C · AVR · V · DIOCLETIAN
P · AVG · CVIVS · PRO
VIDENTIAE ···· TIAM
LAVACRVM ··· TER
MARVM ANTONI FVNDI
TVS ..... EVERSVM
PECVNIA AMPLIFI
CATVM POPVLO SVO
EXHIBERI · IVSSIT

Buna benzer diğer bir taş çok yeni sökülmüş. Biz orada iken kesip parçalayıp İstanbul'a, olmaz olası mabedlerine götürecekler.

Bizim İzmit'te bulunduğumuz tarihe kadar su yolundan gelen su, sarayın içinden ve dağın üstünden aşağıya doğru akıyor ve bir taş yontma ve kesme atölyesine kadar ulaşıyor. Burada iki büyük bıçkı ile saray, şato ve benzeri yerlerden çıkan mermerler kesiliyor. Bıçkıların bilenmiş dişleri yok. 3-4 adım uzunluğunda, bir karış genişliğinde ve yarım parmak kalınlığındadır. Kesilecek mermer alta konuluyor, üzerine bıçkılar oturtuluyor ve mermer sağa sola kaymasın diye iki tarafına boylu boyunca birşeyler sıkıştırılarak emniyet altına alınıyor. Mermer hızarcısı bıçkı iyi işlesin diye hızarın çalıştığı yere azar azar mermer tozu döküyor. Yukarıdan da bu tozun üzerine damla damla su akıyor. Ve böylece sert mermer veya taşlar kolaylıkla kesiliyor. Hızarcı sanki keman çalıyormuş gibi mermer kesiyor. Su buraya birbuçuk günlük uzakta bulunan bir dağdan getiriliyormuş. Vaktiyle bu güzel sarayın ve şatonun bulunduğu dağın her tarafında şimdi köpek ve kırlangıç yuvaları var. Çok büyük taşlardan yapılmış olan bu sarayı çok kudretli kralların yaptırmış olması lâzım. Zira bu büyüklükte, bu kadar güzel mermer blokları buraya getirmek kolay olmamıştır. Bunlar şimdi bir yere gönderilemiyor. Yüzlerce kişinin kaldıramadığı bu mermerleri biz orada iken kesiyorlardı.

13 Mart öğleden sonra İzmit'ten ayrılarak dağın eteğindeki küçük bir köye geldik. Bir dere kenarında, kervansarayda kaldık. Bu küçük köyün adı Kasikli[12] (Kazıklı) idi. Derenin adı da Kazıklı Deresi. İzmit'ten çıktığımızda sol tarafta küçük bir köy görmüş ve iki tahta köprüden geçmiştik. Daha sonra da eski, üzeri taş kaldırımlı ve iki kemerli bir köprüden geçtik. Yalnız bu kemerler ortalarından çökmüş, açılan kısma tahta kaplamışlar. Bu köprünün altındaki su oldukça büyük ve denize dökülüyor. Adı Kiles[13] imiş. Burada bir Macar kadın gördük. Belki de kadın bize katılıp yola devam edecekti. Fakat Türkler onu köprüden geri çevirdiler. Köprüdeki bir kulübede iki veya üç bekçi bulunuyor.

İzmit şehrinin sona erdiği yerden hemen sonra Sinus Maris (İzmit Körfezi) veya bizim günlerdir kenarından geldiğimiz

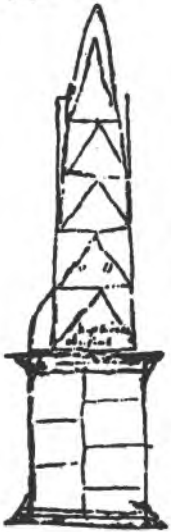
denizin kolu sona eriyor. Biz hemen oradan, sanki bir gölün seddinden geçiyor gibi karşıya geçtik ve karlı dağa doğru ilerledik. Bir süre sonra yukarıda sözünü ettiğim kervansaray ve Kazıklı Köyü'ne geldik. Yolda İstanbul'a götürülen odunlar ve koyunlar gördük. Orada sahilde bir de odun tartılan kantar vardı. Daha sonra ilk defa Macarlara rastladık. Bunlar sığır güdüyorlardı. Adamlar başka zaman böyle iş yapmazlar. Çünkü onların davar sürüleri falan yok. Biraz daha gidince yan tarafta küçük bir köy göründü. Yolun kenarında, bizde bir ahıra bile benzemeyen bir ev vardı. Bir sipahinin eviymiş. İzmit'ten Kazıklı'ya kadar uzanan yol kaldırım döşeli, güzel ve geniş. İzmit'ten geceyi geçirdiğimiz Kazıklı'ya kadar geldiğimiz yol boyunca 25 adet taş ve tahta köprüden geçtik. Kazıklı Kervansarayı yeni yapılmış. Binanın alt kısmında eski İzmit'ten getirilmiş büyük taşlar kullanılmış. Kervansarayın içine kalın meşe direkler dikilmiş. Direkli kısımlar 93 adım uzunluğunda, 21 adım genişliğinde. Kervansarayda 10 ocak var.

Kısacası, Üsküdar'dan İzmit'e kadar bir süre deniz kenarından bir süre de dağlar üzerinden geldik ve yolculuğumuz böylece İzmit'in yarım mil altında denizin son bulduğu yere kadar devam etti. Körfezin sondaki genişliği Tuna Nehri'nin Presspurg' taki genişliğinin 4 veya 5 mislidir. Denizde birçok ada veya tepecikler gördük. Denizin öbür tarafında ise, Bursa var.

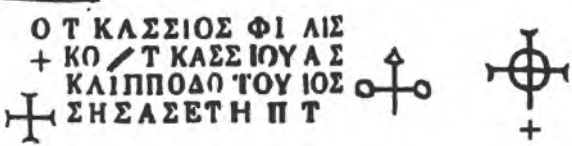
14 Martta Kazıklı'dan İzmik (İznik)'e doğru yola çıktık. Yolculuğumuz akşam karanlık basıncaya kadar devam etti ve 10 Macar milinden[14] fazla sürdü. Bu şehrin eski adı Nicea imiş. Burada bir gün dinlendik. Gelirken büyük bir kayın ormanından geçtik. Saat 12'ye kadar yolumuz tepeler üstünde devam etti. 25 dere saydım. Yolun sol tarafında büyük bir demir çekici ve bir odun kantarı gördük. Burada Insprugklu bir usta çalışıyordu. Biçkihanenin yanıbaşında sert akan bir dere vardı. Tepenin diğer tarafından aşağıya doğru bütün yamaç büyük ve yaşlı meşe ormanlarıyla kaplı. Bu kısmın sonuna yaklaşırken sağ tarafta denizi hâlâ görebiliyorduk. Aşağıda düzlükte bazı köylü evleri ve ekilmiş arazi vardı. Buradan itibaren sağ tarafta bü-

yük, uzun sıradağlar görülmekte. Bu sıradağların orta yerinde çok büyük bir dağ yükseliyor. Bu yüksek dağ, öbür eteğinde Bursa bulunan Olimpus (Uludağ) olmalı. Üzerinden geçtiğimiz böyle dağ ve silsileye ..... denir.

Dağlık araziden aşağıya inince eski bir Bizans şehri olan ve şimdi Türkler tarafından İzmik (İznik) denilen Nice'ya kadar uzanan güzel, hoş bir vadiye geldik. Burada pek enli olmayan uzun bir göl var. Bu gölün balıkları çok lezzetli imiş. Bu vadiden İznik'e kadar uzanan 1 1/2 millik arazi düz bir ovadır. Yolda yalnız koyun sürüleri ile karşılaştık. Büyükbaş hayvan sürülerine rastlamadık. Bu düzlükte ilerlerken yolun kenarında tarlalar arasında bir obelisk[16] (dikiltaş) gözümüze çarptı. Bu obelisk şöyle idi:

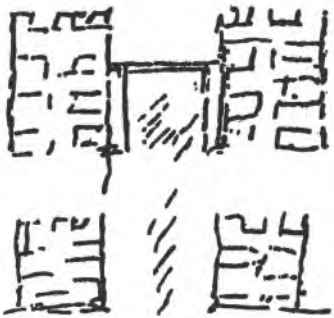
Yerden itibaren büyük blok taşlardan dörtgen şeklinde bir taban oturtulmuş. Bu tabanın üstünde 1 1/4 kulaç yüksekliğinde ve 1/2 kulaçtan fazla genişlikte bir başlık var. Bunun üzerinde 5 tane üçgen şeklinde birbiri üzerine muntazam ve ahenkli bir ölçü göz önünde tutularak oturtulmuş bir taban ve yukarıya doğru çıktıkça daralan ve en uçta iyice sivrileşen bir anıt bu. Üzerinde Yunanca aşağıdaki yazı yazılmış. Yazı okunabiliyor. Bu yazının üstündeki üçgende iki delik var. Burada eskiden kalma dökme bir levha ve resim bulunmuş olmalı. Levha buradan çıkartılıp alınmış. Yunanca yazı şudur:[17]

İznik'in eski ve müstahkem bir Bizans şehri olduğu anlaşılıyor. Şimdi harap vaziyette. Surları yıkılmış, kale ve eski binalar kalmamış. Şehrin içinde de büyük bina yok. Birçok pis sokak surlara doğru uzanıyor. Yıkık surların arkasında Türklere ait evler ve bahçeler var. Evlerin odaları sokağa bakmıyor. Sokaklar ise çok dar.

12 arabamızla bütün kafile bir kervansaraya indik. Kervansarayın yanıbaşında üzerinde leylek yuvası bulunan bir mezith (mesçit) var. Kervansarayın içinde iki taş merdiven, giriş kısmında bir hol ve her iki tarafta pencereleri yüksekte olan ocaklı odalar mevcut. Zemin kattaki odaların pencereleri alçakta. Bu haliyle bina sanki bir hapishane olarak yapılmış gibi görünüyor. Burada Macar, Alman, Hırvat ve diğer birçok milletlere mensup esirler var. Bunlar arasında aslen Neckar kıyısındaki Rottenburglu bir ücretli asker olan Hans Schuler vardı. O, Christoff Prankher ile birlikte harp meydanında Türklere esir düşmüştü. Yolda bunlar kaçmaya teşebbüs etmişler. Prankher de atıyla suya dalmış, sahile çıkmış ve atını bırakıp yaya kaçmak istemiş. Fakat o da yukarıda adı geçen Schuler ile birlikte yakalanmış. Her ikisinin de ellerine kelepçe vurularak Edirne istikâmetine doğru yola çıkarılmışlar. Çok halsiz ve yorgun düşen Prankher, yola devam edemeyince Türk'e kendisini öldürmesi için yalvarmış. Türk de onun başını uçuruvermiş. Olay, kardeşi Budin'de Hans Preusser'in flütçüsü Hans Pmubawm'ın anlattıklarına tamamen uymakta. Prankher'in üstünde deri bir tulum veya pantolon varmış.

İznik daire şeklinde inşa edilmiştir. Ascanius[15] denilen bir uzun gölün kenarındadır. Etrafı iki surla çevrilmiştir. İç sur, dış surdan daha yüksektir. İç surunu birbirinden, aşağı yukarı üç mızrak boyu aralıklı yuvarlak ve basık kuleleri var. İç sur ile ondan daha alçak olan dış sur arasında bir geçit uzanmakta. Bunun dışında yuvarlak kuleler görülüyor. Dış surun önünde hendek yok. Burası düzlüktür. Etrafında dağlar yükseliyor. Kale içindeki şehrin dört kapısı var. Bu kapıların eski usul üzere çok sağlam yapılmış. Şöylece tasviri mümkün:

Fakat büyük bir kapıdan geçmeden önce üç büyük kemer geçiliyor. Bu kemerler büyük iri taşlardan yapılmış, Surun duvarları ise tuğla ve taşlardan örülmüştür.Kalenin burçlarından birinin sağ tarafında bir mermer blok oturtulmuş. Bu mermerin üzerinde ellerinde kitap bulunan iki büst var. Kapının yakınında ön tarafta yolun kenarındaki bir bahçe içinde eski bir Bizans kilisesi görülüyor. Kilise hâlâ sağlam ve ayakta bir yapı. Yukarıda bahsettiğimiz kapının üst kısmında kemerin üzerinde uzunlamasına beş adet dörtgen taş üzerinde Yunanca bir kitabe var.

Şehir Viyana kadar büyük değil. Tepelerden bakıldığında harap bir vaziyette. Eski devirlerden kalma sağlam bir ev de görülmüyor. Türkler sokakları duvarlarla çevirmişler. Bu duvarların içinde kendileri gibi evler yapmışlar. Ahırlara benzeyen bu evlerde kendileri bile zorlukla barınıyorlar. Bu yüzden de evlerine kimseyi almıyorlar.

Şehirde küçük bir Rum kilisesi daha var.[18] Fakat burada kimsecikler yok. Hristiyanlar Türklerin korkusundan Rum kilisesine giremiyorlar. Burada bulunan Rumlar 40 kişi kadarmış.

İznik'te bir gün istirahat ettik. 15 Mart idi. Burada fıçı ile şarap yok. Şarabı büyük taştan oyulmuş amforalar içinde saklıyorlar. Türkler bu şehri almak için 7 yıl harbetmişler. O devirde Bizans'ta şarap pahalı değilmiş. O yüzden buralardan şarap alıp götürmezlermiş.

Ormanlarda pek çok adaçayı, rezene ve nane vardı. Yabani domuzlarla diğer vahşi hayvanların izlerine rastladık. Küçük ahşap bir evde bir mezar gördük. Bu, Hermelay'ın mezarıymış.[19]

16 Mart sabahı İznik'ten ayrıldık. Yenischer'e (Yenişehir) geldik. Lâtincesi "castrum novum" oluyor. Eskiden burada böyle bir şehir yokmuş, onun için yeni şehir demişler. İznik'e 3 mil mesafede. İznik'ten hemen sonra bir tahta köprü geçince Yenişehir'e geliniyor. Buradan sonra yüksek, kayalık bir dağdan geçtik. Bu dağda hemen hemen hiç orman yoktu. Ancak fundalar, küçük çalılar görülüyor; göl sağ tarafımızda kalıyor. 14 Mart günü aynı gölü öbür yandaki büyük dağdan gene sağ tarafta görmüştük. Yani biz gölün etrafını dolaşarak geriye dönmüş olduk. Gölün civarında üzüm bağları var. İznik çok güzel, nefis bir yere kurulmuş. Burada et, balık, ekmek, şarap vs. herşeyi bulmak mümkün.

İznik'te Concilium Niceum[20] aktedilmişti. Dağın en yüksek tepesinde sağ tarafta bir Sırp köyü var. Bu Sırplar Symih'ten buraya getirilmişler. Biz mesçitin yanında konakladık. Orada bir çeşme de vardı. Yukarıda sözünü ettiğimiz dağın tepesinde de bir kaynak var. Bu kaynağın etrafı da çeşme gibi güzel yapılmış. Yenişehir'e girmeden önce harap bir bina görülüyor. Bu bina, üstüste üç kademeli dört köşe bir burçtan ibaret. Bu kademelerin her birinde tam ortada birer küçük pencere var. Burcun dört tarafında geniş, tepesi kemerli dört yüksek sütun görülüyor. Öyle ki, sütunların üzerinde yürünüp dolaşılabilir. Bunları savaş sırasında Sultan Orhan (Orhan Gazi) yaptırmış. Bu yapı onun müstahkem bir hisarıymış.[21]

Yenişehir'de şarap bulamadık. Civardaki bir Rum köyünden getirttik. Yenişehir kasabasının etrafında buğday tarlaları çok. Burası düz bir arazi. Her tarafta küçük küçük birçok köy var. Bu havalide oturanlar padişahtan gündeliğini alan askerlerdir. Bunların tarlası, hayvanı var. Ayrıca esirlere (kölelere) de sahipler. Esirler çalışıp Türkleri besliyorlar. Kendileri pek az, yahut da hiç çalışmıyorlar. Bir esir veya köle satın alabilen herkes

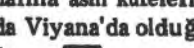
zengin bir kişi olarak kabul ediliyor; kendisi de bundan gurur duyuyor. Bir esir efendisinden kaçarsa ve başka bir Türk bu esiri yakalarsa, efendi bu adama 10 akçe ödeyip esiri geri alıyor. Fakat esiri yakalayan kimse onu daha önce kadıya teslim etmişse, esir sahibi kadıya da 10 akçe ödemek zorunda kalır. Üç ay içinde efendisi onu kurtarmazsa esir kadının oluyor. Türkler esirleri 10-15 yıl kadar çalıştırırlar. Bu sürenin sonunda esir artık hürdür. Yani o kimi ve nereyi isterse gidebilir. Çalışıp para kazanabilir, evlenebilir. Ama kendisini sünnet ettirip Müslüman olmazsa kimse ona iyi gözle bakmaz. Bunun içindir ki, esirler bu duruma düşmemek için Müslüman olmaya razı olurlar. Zira onların hiçbiri denizi aşarak memleketlerine ulaşamazlar.

Burada bir Alman esir bana geldi. Kendisi aslen Thunawerdli imiş, adı Wolf Frolich olan bu esir, kasaplık yapıyor. Solnak'ta esir düşmüş. Efendisi İstanbul'da bir yeniçeri imiş. Burada iki karısı ve tarlası varmış. Güçlü kuvvetli bir esir aşağı yukarı 2000-2500 akçeye satın alınırmı. Biz birçok yerde kadın erkek esirlere rastladık. Bunlar Hırvatistan, Sırbistan, Macaristan vs. memleketlerden gelmişler. Türkiye'nin her tarafında bir hayli var. Bununla beraber yavaş yavaş nesilleri tükeniyor. Bu yüzdendir ki, bunlar da gittikçe bakımsız kalıyor. Zira Türkler kendileri çalışmayı sevmezler.

Yukarıda bahsi geçen köyde ahşap bir hamam var. Biz o köyden Bursa'nın karlı dağını görmüştük. Köyden çıkarken küçük bir dereden geçtik ve burada atlarımızı suladık.

Bu üç gün süren yolculuğumuzda gördüğümüz yerler, Bithinia denilen ve Sangarı (Sakarya) nehrine kadar uzanan Akdeniz ve Karadeniz arasındaki bölge idi. Bursa bu bölgenin başşehridir.

17 Martta Yenişehir'den hareketle Türkçe adı Akg Byuck (Akbıyık) olan 2-3 mil uzaklıktaki bir küçük köye doğru yola koyulduk. Rüstem Paşa burada bir kervansaray yaptırmış. Atlarımızı kervansaraya koyduk, biz de önüne çadır kurup yerleş-

tik. Kervansarayın içi Alman usulü 200 at konabilecek kadar geniş, 29 ocağı ve yan tarafta ot ve saman konması için 3 bölmesi var. Önünde bir çeşme gördük. Çeşmenin altında vaktiyle mezar taşı olduğu anlaşılan bir mermer yalak var. Yollar kaldırım döşeli ve Estergon suyuna benzeyen oldukça büyük bir suya kadar uzanıyor. Suyun üzerinde ayakları taştan yapılmış ve her iki tarafına sağlam duvar örülmüş bir tahta köprüden geçtik. Bu suyun adı Galbor Su (Kalbur Su)[22] imiş. Sağ tarafta dağın yamacında etrafı üzüm bağları ile çevrili bir köy var. Dağın eteğinde sağda büyük bir havuza benzeyen bir göl görülüyor. Buradan itibaren manzara güzelleşiyor. Yolun her iki tarafında dağlar ve köyler görüyoruz. Fakat ne yazık ki hepsi de bakımsız. Buralar vaktiyle güzel bakımlı yerlermiş. Bir süre gidince orman içinden geçen taşlı bir yola düştük. Etraf güzel değildi. Ağaçlar bodur funda ve meşelerden ibaret. Nihayet saat 12 sıralarında geceleyeceğimiz küçük bir köye geldik. Yolda develerin yan taraflarına asılı küfelerin içine oturmuş iki kişi ile karşılaştık. Bağlarda Viyana'da olduğu gibi bahçe çapası kullanmıyorlar. Şu şekilde yaba[23] gibi bir şeyle çalışıyorlar. Köy adını Orhan Gazi'nin savaşçılarından Ak Byck (Akbıyık) adında birinden almış. Bu zat duvarlarla örülmüş bir yerde yatıyor. Kabrini bizzat gördüm. Beyaz ve görkemli bir mezar. Yanıbaşında hâlen küçük bir ev yapıyorlar. Gene bu türbenin yanında fırını andıran kubbeli diğer bir türbe daha var. Burada da bir mezar mevcut. Akbıyık'ta Valensiyalı bir İspanyola rastladık. Sırtında koyun postu ile Mekke'ye giden derviş kılığında biri. 30 yıldır burada yaşarmış.

Önümüzde yükselen karlı dağın şâhâne bir görünüşü var. Bizim memleketteki dağlardan çok daha yüksek. Bu dağ, Strabo' nun yazdığı olimpus olmalı. Dağın üzerinde en yüksek bir yerde bir göl varmış. Bu gölün buzlarını kırıp satmak üzere İstanbul'a götürüyorlar. Karlı dağa Türkçede Kesich (Keşiş)[24] Dağı diyorlar. Bu kelime aşağı yukarı bizdeki Heremus (dünyadan elini eteğini çekmiş papaz) veya Wustin (münzevi) karşılığıdır.

Türk evleri çok alçak. Bu evlere ancak eğilerek girilebilir. İçinde 4 kişi rahat dolaşamaz. Türkler yanlarında köpek ve do-

muz gibi hayvan yatırmazlar. Bu yüzdendir ki, yolcular için kervansaraylar yaptırmışlar.

Köyler çit veya duvarlarla çevrilmiş değil. Bizde olduğu gibi arabaları da 4 tekerlekli olmayıp iki tekerleklidir. Tekerleklerin parmakları yoktur. Tek bir tahta parçasından veya üç parçadan oluşan daire şeklindedir. Tekerleğin etrafına kalın demir perçinlenmiştir. Tekerleğin ortasında en kalın yerinde dört köşe bir delik var. Bu deliğe dingil giriyor. Dingil iki taraftan alttan tekerleklere tutturulduğu için tekerleklerle beraber dönüyor. Velhasıl, kaba, basit bir şey bu araba.[25] Camuzlar veya iki öküz tarafından çekiliyor.

18 Martta Akbıyık'tan kalkıp 3 mil uzaklıktaki Ermen Pazargik (Ermeni Pazarcığı)[26]'na vardık. Akbıyık ile Ermeni Pazarcık arasındaki yol çok bozuk ve çamurlu. Etrafta tepeler, vadiler görülüyor. Meşe ormanları var. Ama bunlar çok eski ormanlar olsa gerek. Burada vahşi hayvanlar, özellikle yabandomuzu boldu. Domuz izlerini bizzat gördük. Sağda karlı dağ yükseliyor. Her iki tarafta da sıradağlar uzanıp gidiyor. Akbıyık ile Ermeni Pazarcık yolunun yarısına geldiğimizde sağ tarafta bir çöy gördük. Ormandan çıkıp açık araziye girdiğimizde bir tahta köprüden geçtik. Sonra bir su daha geçtik. Bu suyun üzerinde de bir tahta köprü vardı. Suyun başında atlarımızı suladık. Ormandan geçerken iki tarafta da köy görmedik. Alçak kulübeler, tek tük evler vardı. Bir küçük köprüden daha geçtik. Burada ormanın her iki tarafında da köyler vardı. Yol boyunca geçtiğimiz yerlerdeki arazide killi, iyi ve sağlam toprak görülüyor. Buralar temizlenip verimli ekin tarlaları kazanılabilir. Bununla beraber yolda bazı tarlalar ve buralarda çalışan köylüleri de görüyorduk. Bunların çoğu iki mandanın koşulduğu sapan ile tarla sürüyorlardı. Türklerin pulluklarında tekerlek yok iki sapı da görülmüyor; tek bir sap var. Çiftçi bu tek sapı eliyle tutuyor, diğer elinde de uzun bir değnek taşıyor. Bu değnekle mandaları dürtüp yürütüyor. Tuttuğu aracın arka kısmında düz bir demir var.

Eski bir mezarlıktan geçtik. Herhalde uzaklardan, başka bir yerden getirildiği anlaşılan birçok güzel mermer, taşlar ve sütunlar buradaki mezarlar için kullanılarak ziyan edilmiş.

Pazargik (Pazarcık)'ta bir mesçit var. Burada yalnız Türkler oturuyor, Rum yok. Sağ tarafta yol kenarında büyük bir kervansaray gördük. Kervansarayın içinde orta kısmında 12 tane meşe direk var. Bu direkler taşlar üzerine oturtulmuş, bütün binayı taşıyorlar. 20 baca saydım. Kervansaray herkese açık. İçinde 150-200 at barınabilir.

Bu insanların hayatlarını nasıl devam ettirdiklerine şaşılır doğrusu. Hiçbir yerde tarımla ilgili büyük bir tesis yok. İnek, öküz, koyun, keçi, tavuk gibi hayvanlar bulunan çiftlikler görülmüyor. Tembel bir millet. Onları esir Hristiyanlar çalışıp besliyorlar. Bütün gün Bursa'ya giden veya oradan dönen yolcularla karşılaştık. Yüklü katır, deve vs. hayvanlarla gidip geliyorlar. Aralarında askerler de var. Bunlar Bursa'ya buğday gönderiyolar. 6 devenin taşıdığı yük aşağı yukarı 5 duka altın değerindedir. [dato? (tarihinde?)] üzerleri kırmızı renkle boyanmış kapalı iki araba ile karşılaştık. İçlerinde kadınlar varmış. Türkiye'de âdet olduğu veçhiyle ata binmiş kadınlara sık sık rastlanır. Pazarcık sakin iki taraflı dağlarla çevrili güzel bir yer. Burada üzüm yetişmiyor. Bir Rum bize ilerideki Rum köyünden gece yarısına doğru iki tulum şarap getirdi. Türkçede bekmesch (pekmez) denilen Melicratumda gene Rum köyünden getirildi. Bu üzüm kaynatılıp bal ile karıştırılarak elde edilen üzüm suyu. Bir Macar bana nasıl yapıldığını anlattı. Zavallı esirlere pek seyrek et veriyorlar. Şayet bir koyun hastalanırsa onu kesip esirlere veriyorlar.

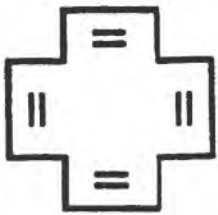
19 Mart salı sabahı Pazarcık'tan Boz Gywgck (Bozüyük)'e[27] doğru yola çıktık. Saat 11'e doğru bu şehire vardık. 3 millik bir yol. Burada geceledik. Boz dicitur rauur et byug mons propter saxum rauum, ader grawen stain (Boz, gri, renksiz demektir. Üyük ise tepe höyük anlamına geliyor. Bu adın et-

rafında boz, gri tepe ve kayalıklardan oluşmasından dolayı verildiği anlaşılıyor). Pazarcık'tan biraz sonra küçük bir köprüden geçtik. Daha sonra dağın eteğinde 3 küçük pınar gördük. Sağ tarafta yolun kenarında bin kuyu vardı. Sonra küçük bir köprü ve dağın eteğinde küçük bir pınar daha gördük. Bundan sonra dağlar daralaşıp bir boğaz halini aldı. Güzel, dar bir vadiden geçtik. Etraf pek yüksek değildi. Yol yükselip alçalıyor. Taşlı, fakat iyi bir yol. Toprak da iyi. Bu arada 2 defa oldukça büyük ve dağdan aşağıya akıp inen bir su üzerinden geçtik. Bize doğru akan bir su daha vardı. Sağ tarafta bir çeşme gördük. Çeşmeden az, bir parmak kalınlığında su akıyordu. Biraz ilerlediğimizde vadi genişledi ve etrafta tarlalar, fundalıklar ve meralar gözüktü. Yolun sol tarafında 15 kadar küçük kulübelerde dilenci kılıklı fakir kimseler gördük. Bunların az miktarda koyunları vardı. Biraz da tarla ve otlaklara sahiptiler. Bu vadi ile dağ arasındaki bölge güzel bir yermiş herhalde. Ormanlar, küçüklü büyüklü meşe ağaçları ile dolu. Ayrıca başka ağaçlar ve çamlar da görülüyor. Yukarıda sözünü ettiğimiz dağdaki derede ne alabalık, ne de başka balık var. Zaten Türkler balık tutmasını da bilmiyorlar. Tahıl taşıyan pekçok katır ve deveye rastladık. Bursa'ya giden kağnı arabaları da bütün gün yolu işgal ettiler. Bozüyük vadide, üzüm bağları arasında güzel bir yerde. Bu bağlar etraftaki alçak tepelere doğru uzanıyor. Şehire girmeden Budin'dekinden daha yüksek bir dağ var. Bunun üzerinde yüksekte tepe kısmı çepçevre kuşatılmış bir çıplak kaya bütün heybetiyle duruyor. Öyle ki, uzaktan bu yüksek tepe sanki bir duvarla çevrilmiş gibi görünüyor. Sol tarafta yolun başında 13 ayak uzunluğunda bembeyaz, cilalı güzel bir mermer sütun duruyor. Burada kazı yapılmış. Yanıbaşında bir kulübe var. Aşağı yukarı 6 yıl önce burası kazılarak eski taşlar çıkarılmış. Vaktiyle burada bir şehir varmış. Bir de çeşme bulunmuş. Çeşmenin boruları varmış, fakat su bulunamamış. Şehrin sol tarafında büyük bir kervansaray görülüyor. Burası önce haydutlara karşı yolcuların korunması için yapılmış. Biz şehirde caminin yanında konaklıdık. Burada da karşımızda üzeri kurşun kaplı bir kervansaray gördük..... bacası, içinde de 4 tane 4 köşeli direği var.

Bina bu direkler üzerine oturtulmuş. Kervansaraya bir çok at konabilir. Camiyi 30 yıl evvel Cassân bascha (Hasan Paşa) yaptırmış. Caminin yanında iki tane imaret var. Burada yolculara çorba ve içinde et bulunan pilav veriliyor. Kervansaray bütün yıl çalışıyor. Hiç boş kalmıyor. Elçilere çorba, pilav ve et ikram edildi. İmaretin mutfaklarından bu şehirde oturacaklardan isteyenlere günde iki defa etle çorba dağıtılıyor. Aslında burada oturanların çoğu zaten fakir, hiçbir şeyleri yok. Eşkiya yüzünden vaktiyle buralarda kimse barınamazmış. Ancak Hasan Paşa, camiyi, kervansarayı ve imarethaneyi yaptırmak suretiyle halkı buraya toplamış. Buraya ilk gelenler hoca takımı ile işsiz güçsüz tembel kimseler.

Yukarıda sözü edilen dağdan akşama doğru geçtik. Oldukça yüksek dağın tepesi, aslında tamamen yıpranmış boz ve kırmızımsı büyük bir kayadan ibaret. Tam tepesinden aşağıya doğru gittikçe dikleşerek inen iki çukur görülmekte. Şimdi bu çukurların tabanları molozlarla dolmuş vaziyette, 3 metre derinliğinde ve 9 adım genişliğinde. Çukurlar vaktiyle sarnıç olarak açılmış. Sarp yamaçlardan çıkılarak eşeklerle sarnıçtan aşağıya su taşırlarmış. Tepenin üstünde hiçbir bina görülmüyor. Bu sarp yerler Osmanlılar Anadolu'ya ve oradan bu havaliye geldikleri sıralarda eşkıyaya sığınaklık ederlermiş. Şimdi bulunduğumuz bu şehre yakın bir yerde, dağın eteğinde eskiden büyük bir şehir varmış. Bu şehir vaktiyle yolun iki tarafında kurulmuş. Altı yıl önce yapılan kazılarda çıkarılan taşlar, sütunlar, kaideler bu eski şehrin kalıntıları imiş. Kazı yapılan yerin hemen yakınında derin bir çukurda su var. Çukur pek büyük değil. İnsan üzerinden atlayabilir. Bu birikinti suda yengeç ve kayabalığı[28] gördük. Türkler balık avlamasını bilmiyor. Bu iş için ellerinde gereç de yok. Ama belki de yengeç ve balık tutmayı denemiş olabilirler. Dağdan aşağıya doğru bakınca güzel bir vadi görülüyor. Fakat şimdi bakımsız kalmış yabanlaşmış. Ekilip dikilen kısmı çok az. Şimdiki şehir ise birçok kulübe ve basit binalardan ibaret. Öyleki, insan buraları görmek istese kapılardan zor sığar. Hatta bazı evler çukurların üzeri örtülerek yapılmış gibi. Yukarıda sözünü ettiğimiz cami, kervansaray ve

imaretler yapılıp da halka yemek verilmese, burada bir köy bile kurulmazdı. Ama hiç kimse çalışmak istemediği için bedava yemeğe gelmiş olabilirler. Cami, misafirhaneler, hocalar için odalar ve imarethane kısmıyla birlikte ve hepsi bir arada güzel bir tesis. Caminin önündeki avluda yuvarlak mermerden yapılmış yüksek bir şadırvan var. Türkler camiye girmeden önce burada yıkanıyorlar (apdes alıyorlar). Bu, şöyle dıştan bir yıkanma. Ama onlar içten de temizlendiklerini sanıyorlar. Caminin önünde, yolun kenarında halka mahsus alelâde bir çeşme ve hayvan sulama yeri gördük. Çeşmenin beyaz mermerden bir yalağı var. Bu yalak taşı eski bir Grek yapısından alınıp buraya getirilmiş. Mermer yalak 8 karış derinliğinde ve 8 karış genişliğinde. Haç şeklinde oyulmuş ve iç kısmında dört tarafta dibe doğru inen ikişer basamak var. Basamaklar bir insanın oturabileceği kadar geniş. Zemin de aynı şekilde. Bu yalağın vaktiyle ne maksatla kullanıldığını bilen yok. Kanaatımca bu mermer yalak vaktiyle bir kadının içinde yıkanması için bir hamamda bulunmaktaydı. Kadın sıcak suda istediği şekilde alçakta veya yüksekte küvette veya vaftiz taşında oturuyormuş gibi oturabilmekteydi. Bunun bir benzerini İstanbul'da sarayın avlusunda görmüştüm. Taş aşağı yukarı şu şekilde:

Dün olduğu gibi, bu akşam da bir Rum köyünden şarap getirildi. Burada yanımıza Viyanalı bir Alman geldi. Adı Augistin Poschinger olan bu Almanın babası Viyana Sarayının kapısı önünde yağcılık yaparmış. Onun adı da Leo Poschinger imiş. Budin'de Prens Lassla (Ladislaus)'nın hizmetkârı imiş. Mohaç seferinden sonra Budin'de Türklere esir düşmüş. Şimdi tam

esir değil. Pek az bir para karşılığında, yılda 100 akçeye çalışıyor. Bir lokma bir hırka. Aptalın biri. Türçeyi az biliyor. Evlenmemiş. Türklere düşman. Tam hürriyetini elde etmek için Türkiye'den kaçmak istese dahi kendisini yakalayan yeni efendisi onu derhal başka birine esir olarak satıverir. Türkler aslında zengin değil, bir kadını zor beslerler. Fakat bazılarının 3-5, hatta 6 karısı var. Tabii bu kadınlar sonunda kötü kadın oluyorlar.[29] Herifler kendilerine dağıtılan ekmek ve çorba ile karılarını zor doyuruyorlar. Türkler 7 kadından fazla alamazlar. Keratalar kendileri gizli gizli şarap içerler. Geceleri Rum köylerinden şarap getirtirler. Bazen de zil zurna oluncaya kadar içerler. Hiçbir yerde Türk köylerinde şarap bulamadık. Ancak yoldan 1-2 mil içerdeki Rum köylerine ısmarlanıp getirildi.

Burada Macar kadınları gördük. Bizimle çit arkasından konuştular. Dywri Mihal,[30] onlara Türklerin karılarını niçin eve hapsettiklerini sordu. Bu soruya yeni yetişen çocuklarının kötü yollara sapmamaları için göz altında bulundurmaları gerektiği ve bu maksatla kadınların evde onlara göz kulak oldukları cevabını verdiler.

Yukarıda sözünü ettiğimiz köy veya kasabanın önündeki sütunun karşısında yığma, üzeri yeşil otlarla örtülü bir höyük var.

Bütün gün tahıl taşıyan deve ve eşeklere rastladık. Bunların arasında 4 eşekte kökleriyle sökülmüş küçük armut fidanları yüklüydü. Fidanların uzunluğu bir Viyana arşını kadar vardı. Bir eşek bu fidanların iki bağını taşıyabiliyor. Fidanları Bursa'ya götürüyorlar. Orada pazarda satıyorlarmış. Fidanlar dikildikten 3-4 yıl sonra, büyüyünce İstanbul'a götürülerek orada 6 veya daha fazla akçeye satılırmış.

Bozüyük'te çok lezzetli ekmek bulduk. Çifti bir akçeye idi. Burada bir Alman gördük. Viyana civarında esir düşmüş. Adı Hans von der Haydt.[31] Pruk'ta[32] tenekecilik veya saç kaplama işleri yaparmış. Halen esir ve fakir bir memur. Kendisi evli, karısı ve çocukları var. Bir paşanın yanında çalışıyormuş. N.

saraydan birini sordu. O da sorulan kimsenin kendisinin babası olduğunu söyledi.

20 Mart Çarşamba günü sabah erkenden Bozüyük'ten hareket ettik. Öğleden sonra saat 3'e kadar 6 millik yol aldıktan sonra Czomschuran'a[53] vardık. Bu köyün tamamı Türk. Başkaları bu köye Czaus Sadan diyorlar. Bütün gün düz ekin tarlaları arasından geçtik. İki taraf dağlıktı. Yolun her iki tarafında basık küçük evlerden oluşan köyler vardı. Bu evler ancak bir insan boyundaydı. Etrafta hiçbir yüksek bina görmedik. İki tarafta tarlalar uzanıp gidiyor. Her yerde öküzlerle çift süren köylüler göze çarpıyor. Sol tarafta bir Türk mezarlığı görülüyor. Mezarlığın yanında ağaçtan oyma büyük bir yalak var. Bu yalağa köylüler, yolcular hayvanlarını sulasınlar diye Allah rızası için, başka yerlerden eşeklerle su taşıyıp dolduruyorlar. Türkler böyle hayır işlerine çok önem veriyorlar. Yolun sol tarafında bir tepecik üzerinde küçük bir köy gördük. Aynı yerde tepeye kadar uzunluğuna sokulmuş, damı toprakla örtülü alçak bir kervansaray var. Bu bina o kadar alçak ki, insan üstünden araba ile geçip gidebilir. Hasan Paşa yaptırmış. Karşı tarafta bir Türk mezarlığı görülüyor. Burada su mermerinden bir mezar taşı bulduk. Taşın üzerinde Yunanca bir yazı var. Harfler okunabiliyor. Acelemiz vardı. Bu yüzden yazıyı iyi kopya edemedik. Yine aynı mezarlıkta başka bir mermer mezar taşı gördük. Bunun üzerinde yazı yoktu, fakat şekiller oyulmuştu. Bu şekiller bozulmamış. Herhalde bir yerden alınıp getirilmiş. Zira Türkler bütün antik yerlerdeki en iyi taşları ve sütunları alıp mezarlıklarına götürüyorlar. Burada taşların birini ölünün ayak tarafına, diğerini de baş tarafına dikiyorlar.

Yukarıda bahsettiğimiz taştaki şekilleri çarçabuk kopye ettik. Bu figürler şunlardır: Birinci figür, bir boyunduruk'ta iki öküzü gösteriyor. Arkalarında, Anadolu'da tarla sürmede kullanılan sapan var. Ondan sonra da bir bağ bıçağı resmi geliyor. Şu şekilde:

Karşıda diğer taraftaki taşta bir oymaya benzer yuvarlak bir daire var, altında da bir tarak:

Sonra üzerinde ip sarılı iki iğ. Bu iğler halen burada gördüklerimize benziyor. Biri büyük, diğeri küçük:

Aynı gün örülmüş kocaman bir sepet içinde ot taşıyan bir kağnı gördük. Sepet bizdeki kömür sepetlerine benziyor. Kağnıyı iki öküz çekiyor. Sepetteki otu dağ köylerindeki bir kadın zor taşır. Yine aynı gün Bursa'ya eşek ve develerle tahıl götü-

ren kafilelere rastladık. Her iki tarafta da dağların eteğinde uzakta köyler görülüyordu. Yolun sağ tarafında eski bir mezarlıkta uzunca mermer bir taş bulduk. Üzerinde aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi oyma bir kartal resmi vardı:

Yüksek ve üzeri yeşil otlarla örtülü büyük yığma bir höyüğün önünde bir köy gördük. Burada da evler küçük ve basık. Damları düz, nerdeyse evlerin üzerinden yürüyerek yola devam edilebilir. Sağ tarafta bir mezarlık daha gördük. Genel olarak bugünkü yolculuğumuzda gördüğümüz yerler düz ve iyi bir arazi. Her tarafta tarlalar uzanıyor. Uzaklarda çıplak dağlar, daha yakınlarda küçük, güzel tepeler görünüyor. Herhalde buralar bağlık bahçelik yerlerdi. Ama dağların hepsi de çıplak, ağaç, funda vs. yok. Yolun her iki yanında koyun ağılları gördük. Ama etrafta inekler ve öküzler için ne mera var, ne de çayır. Eskiden buralarda aklı başında kimselerin oturduğu anlaşılıyor. Zira her taraf bağlık bahçelikmiş, ama Osmanlı ve onun âsi köylüleri buralara yerleşince bu güzelim yerlere bakmamışlar ve buralar bu hâle gelmiş. Bağları sonbaharda bozuyorlar. Üzümden çıkardıkları şırayı kaynatıp tatlı bir içki olan pekmez yapıyorlar. Gelirken yolda iki tarafta da dağların eteğinde kısmen harap olmuş yerler ve bazı saray veya hisar kalıntılarına rastladık. Daha sonra sağ tarafta bir şehir gördük, adı İskyschar,[34] eski şehir anlamına geliyor. Biraz daha ilerledikten sonra karşımıza bir kale ve bir şehir çıktı. Adı Byleschigh (Bilecik). Bakımsız bir yer. Burada ipek kumaş dokunurmuş. Bilecik sol tarafa düşüyor. Daha ileride sol tarafta bir kule ve bir kasaba gördük. Bunun adı da Egrijus (Eğrigöz). Bu da bakımsız, harap bir vaziyette. Biraz ilerleyince sağ tarafta bir meskun yerle daha karşılaştık. Buranın adı da Karischa Schar (Karacaşar) imiş. Burada Türklerle azınlıklar bir arada yaşıyorlarmış.

Oldukça bakımsız bir kasaba. Geceyi mezarlık yanında geçirdiğimiz Czomechuran köyünde kervansaray yoktu, yalnız hayvanlara mahsus ahırlar vardı. Mezarlığın yanında derin bir kuyu vardı.Köyde akar su da yoktu. Kuyudan su çekiliyordu. Karacaşar'daki kervansaray ise yere gömülmüş gibi. Dış duvarları taştan, üstü kalaslarla örtülmüş, damı ve yan tarafları sıvanmış. Birçok evde olduğu gibi, nerdeyse bu kervansarayın da üstünden yürüyerek gitmek mümkün. Köpekler, koyunlar ve inekler dama çıkıp dolaşıyorlar. Mezarlıktan çok kıymetli mermer taşlar oraya getirilmiş. Köyde ahşap bir cami var.

21 Mart günü Czauus Sadan'dan erkenden, saat sabahın 4'ünde büyük bir köy olan Karali,(35) qausi nigra villa (Karaali)'ye hareket ettik. Bu yol 8 mildi. Bütün gün düzgün iyi bir yoldan geçtik. Arazi dağlık değildi. Yolun iki tarafında da tarlalar uzanıyor. Ancak henüz büyümüş çayırları yok. Kısa otlar var, bunlar da yazın kuruyup gidiyor. Uzaklarda dağlar görülüyor. Bunlar pek yüksek değil, ama çıplak. Orman yok. Yakınlarda daha güzel dağlar ve tepeler görülüyor. Bu tepeler vaktiyle herhalde ormanlarla kaplı imiş. Halk gayret edip çalışsa burlar çok daha güzel olur. Evleri de basık ve kulübemsi. Ancak kendilerini kardan kıştan koruyabiliyorlar. Evlerin içinde de fazla birşey yok. Hiçbir yerde odun kömürü bulunmuyor. İhtiyaçları olan birazcık odunu uzak yerlerden getiriyorlar. Bu durumda nerdeyse yemek pişirecek kadar odun bulmaları bile zor.

Aynı gün büyük bir köyden geçtik. Burada çok hayvan vardı. Bunlar daha çok bodur öküz ve inekler. Çünkü etrafta mera yok. Ancak cılız, kısa otlar görülüyor. Ama öte yandan çok faydalı, kıymetli bitkiler var. Meselâ, saluia (adaçayı), absinticum ponticum (acıpelin), abrotantum (yavşan otu, orman pelini) gibi. Burada yolun kenarında büyük bir mezarlık gördük. Antik ve güzel mermerlerin çoğu kırılmış. Eski Bizans'tan kalma büyük taşlar buraya getirilmiş. Üzerlerindeki yazılar ve resimler silinmiş, kazınmış. Burada da yere gömülmüş, etrafı doldurulmuş bir kervansaray var. Civardaki tarlalarda karaman

cinsi, ikişer yaşında 6 tane genç güzel ata sahip at cambazlarıyla karşılaştık. Bursa'ya veya İstanbul'a gidiyorlardı. Buralardan birer tane Say, 26 florine, çavuş da ..... florin karşılığında satın aldılar. Biraz ileride sol tarafta yine bir mezarlık ve dağın eteğinde bir köy var. Bugün gelirken sağ tarafta bir su gördük. Bu su dağdan çıkıyor ve bizim gittiğimiz yöne, doğuya akıyor. Aşağı yukarı bizim Bruck'taki Leytha ırmağı kadar. Su bulanık değil ancak biraz derince. Bu suya Kuthe Su[36] (Kütahya suyu) diyorlar. Kuthe (Kütahya) şehrinin önünden akıyormuş. Yamaçlarda üzüm bağları görülüyor. Türkler bu üzümlerden şarap yapmıyorlar. Onları topluyor, kışın yiyorlar. Yahut da kaynatarak bir nevi içki (pekmez) yapıyorlar.

Biraz ilerleyince yolun iki tarafında mezarlıklar gördük. Fakat buralara giremedik. Bundan sonra düz arazide yolumuza devam ettik. Yeşil, uzunca bir tepe üzerinden geçiyorduk. Tarihi yapılara falan da rastlamadık. Her taraf dümdüz. Aşağıda bir köy gördük. Burada yeni taşlarla cami yapıyorlar. Henüz tamamlanmamış. Bütün bu havali, tarlalar da dahil, taşlık bir araziden ibaret. Yerden az yükseklikte taş ve kerpiçten yapılmış alçak yapılar var. Tavanlara tahta kaplanmış ve üzerleri toprakla örtülmüş. Yukarıda sözünü ettiğimiz kervansarayın yapılış tarzında inşa edilmiş bir kervansarayı da burada sol tarafta gördük. Bu köyün yerinde vaktiyle güzel bir Rum kasabası[37] varmış. Köyün adı Karadağ. Etrafa hâkim. Manzarası güzel. Yolun her iki tarafında da çok ağıl gördük. Koyunların kuyrukları yok. Ama kıç tarafları geniş, şapka gibi sarkıyor. Daha sonra yukarıda sözünü ettiğimiz Kütahya Suyu'nu geçtik. Yolun sağında büyük bir mezarlık gördük. Başka yerlerden getirilerek ölülerin baş ve ayak uçlarına dikilen mermerlerden birinin üzerinde bir Roma kartalı ile Anadolu'da çok rastlanan boyundurukta iki öküz başı oyulmuş. Biraz ileride yolun sağında bir köy ve bir mezarlık gözüktü. Kütahya Suyu'nun üzerinden bir defa daha geçtik. Bu defa su sağımızda kaldı. Su burada oldukça derindi. Ve hızlı akıyordu. Öyleki, suyu atla geçmek mümkün değil. Karaali'deki mezarlıkta bulunan mermerler üzerinde hâlâ okunabilecek durumda Yunanca yazılar ve şekiller var.

Birçok güzel mermere yazılan yazılar ise silinmiş. Zorlukla birkaç yazıyı okuduk. Czaus Sadan arasında yumuşak, uzun tüyleri yerlere kadar sarkan beyaz keçiler[38] görülmeye başladı. Bunların yününden kumaş dokuyorlar. Karaali'de dörtgen şeklinde kötü taşlardan yapılmış, çatısı yuvarlak ağaçlarla ve toprakla kapatılmış bir bina var. Bu bir mesçit. Hoca bir merdivenle çatıya çıkıyor ve oradan haykırıyor. Her tarafta yer yer gübre ile toprak karışımı yapma tepecikler gördük. Bunları kendi haline bırakıyorlar. Sonra bununla tarlalarını gübreliyorlar. Kalın ağaçları direk gibi dikiyorlar, üzerlerine geniş, uzun kalaslar atıyor, en üstü de ot demetleriyle kapatıyorlar. At, inek ve diğer hayvanları koyuyorlar. Hayvanlar kalasların üzerine konan otlara uzanıp yiyorlar.

Tarlalarda acı pelin, kuzuotu vb. yararlı kısa otlar görülmekte. Bunlar koyun, inek ve atların otlaklandır. Şarap katiyen yok, akşamleyin tavuk da bulamadık. Yalnız birkaç yumurta tedarik edilebildi. Buralarda koyun çok seyrek kesildiği için et de her zaman bulunamıyor. Ancak bol bol yoğurt ve ayran var.

Yolda eski bir taş gördük; üzrinde iki öküz başı, bunların üstünde boyunduruk, altında da Yunanca iki kelime yazılmış : ATAOH TIXH, yani bone fortune : Talihiniz açık olsun! Uzunca bir taş üzerinde de bir kartal resmi altında bir yazı var :

Dün Karaali'de yol kenarında bir taşın üzerinde de iyi okunabilen şu yazı vardı: In magna sepultra in saxo. Büyük kabrin üzerinde taşa oyulmuş olarak şu yazılmış:

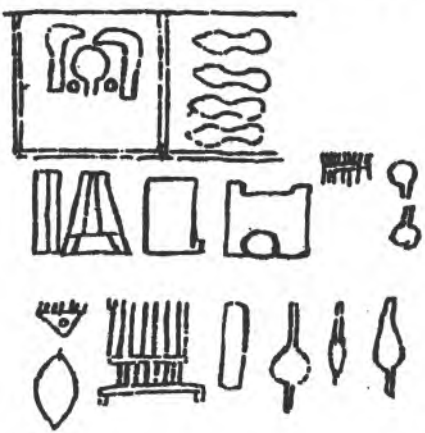
ЄТЄІМНСА NTATA
NOIГON EIC BA T A
KHCKAIAП ΦHKГY
NHB ABEICMNHMHC
XAPIN

Burada başka bir taş üzerinde yine iyi okunabilen şu yazı yazılmıştı:

Bu vaziyette taşın kenarından veya pervazından 4 harf dışarı taşmış ayrı duruyor. Herhalde özel bir anlamı var. Belki de İsa'yı kastediyor.

Başka bir taşın üstünde de yazı yok. Yalnız aşağıdaki resimde görülen dokumacı âletleri var:

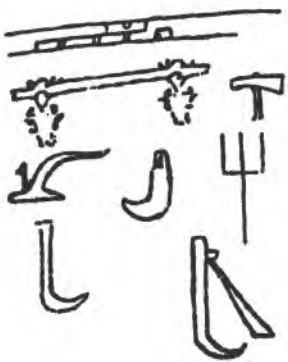
Bu taşlar, burada vaktiyle ipek ve dokuma tezgâhları bulunduğu veya burada birçok dokumacının oturduğunu gösteriyor. Zira bu bölgede çok koyun ve beyaz tiftik keçisi yetişiyor. Bunların yününden sof yapılır. Kısacası bu resimler, halı tezgâhlarının mevcut olabileceğini gösteriyor. Yine bir taş üzerinde bundan önceki gibi şekiller var. Ancak bunlar kısmen silinmiş. Öyle ki yazı artık okunamıyor:

Subtus fuit seriptura. Yazı resimlerin altına yazılmış.

22 Mart sabahı Karaali'den yola çıktık. Saat 1 civarında Togrey[41] adlı bir köye gel .. Bu köy, Edirne'de bulunmuş olan Sultan Bayezid'e[42] aittir. Buradan uzak olmayan Kütahya şehri de ona aitti. Sağ tarafta bir açık ağıl gördük. Orada ..... Biraz sonra yumuşak, uzun tüylü keçilere rastladık. Bunların yününden sof dokunuyor. Diğer büyükbaş hayvan cinsleri de çok. Yolun sağında küçük bir tepe var. Üzerinde büyük bir mezarlık görülüyor. Tepenin eteğinde bir köy gördük, adı Vgus[43] (Uyuz)'dur. Türkiye'de bol bol gördüğümüz gibi, yarısı yere gömülü bir bina var. Ucunda ise kare şeklinde bir çıkıntı. Bu bina onların mesçitleri. Dış duvarları çatıya yaklaşan kısımda toprakla örtülü. Alçak bir kapısı var. Kapının kenar söveleri eski taşlardan örülmüş. Yazılar kısmen dışa dönük, rahat okunabiliyor. Buradaki tepede büyük ve yüksek bir

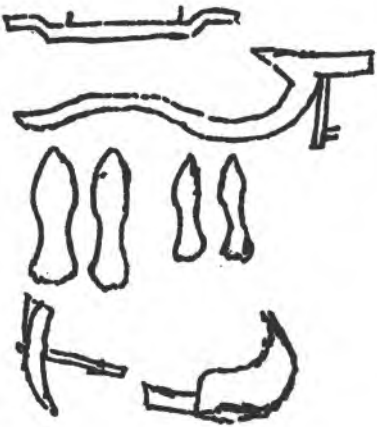
mermer taş var. Üzerine aşağıdaki şekiller oyulmuş, ama yazı yok:

Resmin üst kısmında uzunlamasına taksimatlı bir ölçü aleti görülüyor. Tahminen yarım arşın uzunluğunda, birbirini izleyen dört, sonra da sekiz eşit kısma ayrılmış.

İstanbul'dan çıktığımızdan bu yana 14 günlük yolculuktan sonra ulaşılan bu köyün adının ne olduğu sorulup öğrenilemedi.

Geniş bir arktan akan su, düz bir arazide enlemesine uzanıp gidiyor. Biraz ilerledikten sonra bir kervansaray gördük. Binanın yarısı yere gömülmüş gibi, damı toprakla örtülü.[44] Yolun kenarında bir mezarlık var. Burada da üzerlerinde resimler, yazılar bulunan kırık, eski taşlar mevcut. Tahrip edilmiş eski Bizans şehirlerinden getirilmiş bunlar. En güzelleri bile kırık ve parça mermerler halinde. Türklerde resim günah. Bunun içindir ki, ressamları yok. Onlar, insan resmi değil, kadınların dokumalarda yaptığı gibi araç gereç, ağaç, çiçek ve benzeri figürler yapıyorlar. Burada da bir taş üzerinde şu figürler var:

Başka bir mermer üzerinde de daha önce gördüğümüz gibi bir boyunduruk altında öküz başı görülmekte:

Bunun yanıbaşında da şekilde görüldüğü üzere bir sapan resmi var.

Biraz ilerleyince bir dörtyol kavşağına geldik. Sonra tekrar bir dörtyol kavşağı çıktı karşımıza. Sol tarafta uzaklardaki dağlarda orman görülüyor. Bunun dışında hiçbir yerde orman, hatta ağaç yok. Sağ tarafta ise yine bir açık ağıl, bir normal ağıl ve yünlerinden sof dokunan tiftik keçileri var. Yolumuz üzerinde bir de Rüstem Paşa'ya ait olduğu söylenen hara gördük. Burada taylarıyla birlikte tahminen 1 yaşını doldurmuş 500 tane at var. Hepsi de hamile. Harada sünnet edilerek şimdi adı Kassan (Hasan) olan Erdelli bir Macar ve Königgratzlı[45]

bir Bohem ile karşılaştık. Harada çok büyük bir ot yığını duruyordu. Yolumuza devam ettik. Biraz ilerleyince dün gördüğümüz Kütahya Suyu'nu tekrar gördük. Su, burada sol taraftan akıp gidiyor. Bu suyu yüksek bir taş köprü üzerinden geçtik. Köprünün ortasında büyük bir göz, sonra da küçük bir göz var. Kenarlar taş korkuluklarla örülmüş. Korkuluğun üstünde bir yere iri bir taş dikilmiş. Üzerinde aşağıdaki figürler var, yazı yok. Bu köprüye Ath Kywpri[46]. (Atköprü) deniliyor.

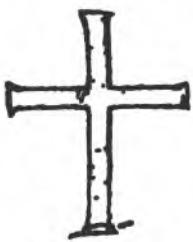

Köprünün bedenindeki bir taşa da yazı yazılmış. Resmi kazıyıp çıkarmışlar. Bunların hepsi de kumaş ve halı dokumacılarına lâzım olan âletler. Yolculuğumuz esnasında bazı köylerde bu âletlerin nasıl kullanıldıklarını görmüştüm. Köprünün tam ortasına kadar uzanan bir kara parçasında bir kaç köylü kulübesi ve inşaası tamamlanmamış bir mesçit var. Beceriksiz köylüler başlamış, yapmayıp yarıda bırakmışlar. Sağ tarafta bir mezarlık,

daha ileride sol tarafta bir değirmen görülüyor. Küçük bir su bu değirmene doğru akıp gidiyor.

Bugünkü yolculuğumuz esnasında da iyi, düz ve toprağı bol verimli bir araziden geçtik. Tarlalar yanlardaki dağlara kadar uzanıp gidiyor. Tepelerde ve yamaçlarda gördüklerimiz herhalde üzüm bağlarıdır. Etrafta kısa boylu otlar göze çarpıyor. Bunlar, adaçayı, acıpelin, kuzuotu gibi şimrah yararlı bitkilerdir. Çayır yok. Hepsi kurumuş. Su da çok az. Yolun iki tarafında Türklerin kendi usullerince kurdukları köyler uzanıyor. Toprak, yukarıda resmini gösterdiğimiz basit bir pulluk (sapan) çeken iki öküz ile sürülüyor. Toprağa gübre de vermiyorlar, biraz kara toprakla süprüntüleri karıştırıp gübre yerine tarlalara ve bahçelere döküyorlar. Tabii kendi haline bırakılan toprak, fazla verimli olmuyor. Aslında onlar tembeldir; muntazam, planlı çalışmazlar.

Togrei mezarlığında öyle ilgi çekecek antik, büyük taşlar yok. Birkaç tane sütun ve bazı kırılmış mermer taşlar var, o kadar. Bunlar arasında büyük bir taşın üzerine geniş bir haç resmi oyulmuş. Şu şekilde bir haç:

Anadolu insanları, nerdeyse yarı zenci; çok esmerdirler. Her gün güneş altındalar. Avrupa'da olduğu gibi bir zanaat sahibi değiller, para kazanamıyorlar. Çoğu çobanlık, çiftçilik gibi işler yaparak hayatlarını sürdürüyorlar. Buna mukabil gururlu insanlar, ona buna kafa tutar, karşı koyarlar.

Buraya kadar, bütün yolculuğumuzda geceleri, bizleri hırsızlar soymasınlar veya eşkiya hücumuna uğramayalım diye bekliyorlar, koruyorlar. Bu işi çavuşlar ve yeniçeriler köylülere yaptırıyorlar. Şöyle ki: Köyün ileri gelenlerini çağırıyorlar. 8 veya 12 kişi bulunuyor. Bunların her birinin evlerinde bulunan sahan, kazan, leğen, tencere vs. gibi eşyayı getirip rehin olarak alıyorlar. çavuş gece bu eşyayı yanında tutuyor. Akşam olunca hepsi de gelip nöbet tutmaya mecburdurlar. Sabahleyin nöbet tutanlar eşyalarını alıp gidiyorlar. Nöbete gelmeyenin eşyası çavuşta kalıyor, iade etmiyor. Zira gelmeyenler suçlu duruma düşüyorlar. Kafiledekilerin herhangi bir şeyi çalınır yahut da kaybolursa bütün civar halkı sorumlu tutuluyor ve uğranılan zararı ödüyor. Bir kimse gizlice öldürülür veya böyle bir cinayet işlenirse bütün köy yahut havali halkı hükümete 40 bin akçe ödemeye mecbur ediliyor.

Yine Bursa'ya tahıl götüren develere rastladık. Bu yollara Sultan yolu deniliyor. Düz ve geniş yollar. İstanbul'dan Anadolu'nun içlerine doğru aralıksız uzanıp gidiyor bu yollar.

Arpa, yumurta, tavuk bulduk; şarap yoktu. Saydığım şeyler pek pahalı değil. Meselâ, iki tavuk bir st.[47] 5 akçe, 18-20 yumurta 1 akçe. Ot pahalı. Arpa çok ucuz. Ekmek fırında pişmemiş lezzetsiz bir şeydi. Buralarda odun çok az veya hiç yok. Daha önce değirmenin civarından geçerken gördüğümüz su Togrei köyünün yanından akıp gidiyor.

23 Mart sabahı Togrei'dan yola çıkıp 4 mil uzaklıktaki Masut Kiew-kiew[48] (Mesut Köy)'e geldik. Ve geceyi burada geçirdik. Rumlar buraya 4 sam[49] (eşek yükü) keçi derisi tulumlar içinde şarap getirdiler. Onlardan bir tulum şarap da ben satın aldım. Mesut Köy'e gelirken yolun sağında bir pınar gördük. Biraz ilerleyince bir pınar daha. Daha sonra gene bir pınar vardı. Yolun her iki tarafında da büyük sıra dağlar uzanıyordu. Ama ortada çıplak, kayalıklı bir dağ gördük. Bu dağda irili ufaklı birçok mazı ağacı[50] vardı. Yolun sağında bir pınardan su çıkıyor. Tekrar vadiye, düzlüğe indik. Yolun sağında ve so-

lunda ekilmiş tarlalar ve köyün otlakları uzanıyor. Çayırlar bodur ve cılız. Etrafta karapelin, kuzuotu vs. çok. Son gördüğümüz pınar çok büyük, öyle ki buradan çıkan su, oldukça büyük bir hendekten akıp gidiyor. Önümüzde iyi killi bir toprak uzanıyor. Sağ tarafta bir pınar daha gördük. Ve eski harap bir kale. Şurada burada köylere rastlıyoruz. Bu arada yere gömülmüş gibi duran bir değirmen de çıktı karşımıza. Yol kenarlarında bağlar da eksik değil. Omcalar dizi dizi. Araları sapanla sürülmüş. Bizde olduğu gibi çapa kullanmıyorlar. Gübre karıştırılan yabalar gibi bir âletleri var. Bununla omcaların dibini açıp çapalıyorlar:

Sağ tarafta: sepultura a dextris visa in stoke (bir anıt mezar) gördük. Gece kaldığımız Masut Köy mezarlığında eski taşlar gördük. Bunların üzerinde Yunanca ve Lâtince yazılar vardı:

EX D · D ·
G · CLAVDIO · ANTI
PATRO VIRO FRV
GALISSIMO ET COL
N AMANTISSIMO AEDIL · SPLEN
DIDISSIME NECESSARIO
TEMPORE ET EPVLA

Yazının sonu eksik. Zira mermer kırılmış. Köyde bir taş var. Türkler bu taşı dibek (soku) haline getirmişler, içinde buğday dövüyorlar. Sonra bu dövülen buğdaydan (bulgur) çorbası yapıyorlar. Bu taş dibeğin üzerinde de bazı harfler var. Okunabiliyorlar:

— — — D
— — — PVL ET O
— — — ESToRI · AE
— — — VIR CVRA
— — — RVM · PVB
— — — IVL · AVG · FE
H ‘C

Bu taş vaktiyle herhalde anıt olarak dikilmiş, kalın, uzun ve gri renkte güzel bir taşmış. Köyde Herr Augerio Busbequ ile gecelediğimiz binanın dış duvarlarında eski taşlar var. Hepsi de Bizanslılardan kalma. Civardaki herhangi bir Bizans şehrinin kalıntılarından alınıp buraya getirilmişlerdir. Türkler, âdetleri veçhiyle, bu taşlardan ölülerinin baş ve ayak uçlarına birer tane dikmişler ve arasını da yine taşla örmüşler. Türklerin ölülerinin mezarlarını nasıl yaptıklarını ileride yazacağım. Herhangi bir kimse sağlığında nasıl bir zanaat icra etmişse, mezar taşına icra ettiği zanaatın simgesini koydurtuyor. Meselâ, kuyumcu, ekmekçi vs. gibi. Dokumacı ise yukarıda gösterdiğimiz işaretleri koydurtuyor. Taşlarda meslek işaretlerini çok gördüm Bunların çoğu bizde bilinmez. Bazı isimler de var bu taşlarda. Fakat tarihi açıdan yarayacak bir kitabe yok. Taşların bir kısmı da bir evin veya ahırın duvar taşları olarak kullanılmış. Adı geçen Masut Köy'ün içinden bir su akıyor. Bu dere tatlı su balıklarıyla dolu. Fakat Türkler bunları avlamıyorlar. Köylüler Herr N.'ye yakında bir köy bulunduğunu, orada eski taşlar üzerinde yazılar olduğunu anlatıp onu kandırarak oraya götürdüler. Ben de beraber gittim. Fakat hiçbir şey bulamadık. Bize birçok eski taşlar gösterdiler. Yüksek bir dağa çıkardılar ve bir kayayı gösterip "bu çok çok eski bir kaya dediler". Kafasız herifler bizi beyhude yere 2 mil dolaştırdılar. Masut Köy'de yukarıda sözünü ettiğimiz evde uzun bir taş üzerinde kabartma bir yazı ve bazı harfler vardı. Bir sikke üzerine basılmış bir yazıyı andırıyordu:

ΕΚΤΗCΘ+ΗΚΕΗCΤCΡΗΝΟΝΑΟCΤωΗΑΥ ωΗΚΕΕΝΔΟΞΟΝΠΑΤΕΡΟΝ
ΙΜΟΝ ΝΙΚΟΛΑΟ ΧΒΑCΗΛΕΥΚΕ ΥΠΑΤΗΟΥ ΕΠΗΛΕΟΝΤΟC ΚΕΛΛΕΖΑΝ
ΔΡΟΥ ΜΕΓΑΛΟΝΤΒΑCΗΛΕΟΝΚΕ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΝΚΕ ΑΝΤΟΝ ΗΟΥΤΟΥ
ΑΓΗΟΤΑΤΟΥΠΑΤΡΙΑΡ · – ΟΥΥΙΙΕΜΥ ΤΑΠΗΟΥ ΚΕ ΑΜΑΡΤΟΛΟΥ ΓΡΗ
ΓΟΡΑ ΒΑCΗΛΗΚΟΥ CΤΡΑΤωΡΟC ΚΕΔΡΟΥΓΑΡΗΟΥ ΓΕΓΟΝΟΤωC ΜΗΝ
ωΚΤΟΥ ΒΡΗΟΥΔΕΚΑΤΗΝ ΗΜΕΡΑ ΔΕΥΤΕΡΑΕΝ ΔΕΚΤΗωΝΟC ΙΙΡΟ
ΤΗC ΕΤΟΥCΑΠΟΚΤΗCΕωC ΚΟCΜΟΥΕ ΤΟΥCΕ ΖΗΕΟCΗΛΗΑCΤΟΥΕ
ΤΕΤΡΑΚΕCΥΙΙΛΗΑC ΤΟΥ ΕΚΤΟΥ ΑΝΗΝ

24 Martta Masut Köy'den Muhat adlı bir köye gitmek üzere yola çıktık. Muhat 4 mil uzaklıkta. Günlerden pazardı, yortu

Bu taş vaktiyle herhalde anıt olarak dikilmiş, kalın, uzun ve gri renkte güzel bir taşmış. Köyde Hagr Augerio Busbequ ile gecelediğimiz binanın dış duvarlarında eski taşlar var. Hepsi de Bizanslılardan kalma. Civardaki herhangi bir Bizans şehrinin kalıntılarından alınıp buraya getirilmişlerdir. Türkler, âdetleri veçhiyle, bu taşlardan ölülerinin baş ve ayak uçlarına birer tane dikmişler ve arasını da yine taşla örmüşler. Türklerin ölülerinin mezarlarını nasıl yaptıklarını ileride yazacağım. Herhangi bir kimse sağlığında nasıl bir zanaat icra etmişse, mezar taşına icra ettiği zanaatın simgesini koydurtuyor. Meselâ, kuyumcu, ekmekçi vs. gibi. Dokumacı ise yukarıda gösterdiğimiz işaretleri koydurtuyor. Taşlarda meslek işaretlerini çok gördüm Bunların çoğu bizde bilinmez. Bazı isimler de var bu taşlarda. Fakat tarihi açıdan yarayacak bir kitabe yok. Taşların bir kısmı da bir evin veya ahırın duvar taşları olarak kullanılmış. Adı geçen Masut Köy'ün içinden bir su akıyor. Bu dere tatlı su balıklarıyla dolu. Fakat Türkler bunları avlamıyorlar. Köylüler Herr N.'ye yakında bir köy bulunduğunu, orada eski taşlar üzerinde yazılar olduğunu anlatıp onu kandırarak oraya götürdüler. Ben de beraber gittim. Fakat hiçbir şey bulamadık. Bize birçok eski taşlar gösterdiler. Yüksek bir dağa çıkardılar ve bir kayayı gösterip "bu çok çok eski bir kaya dediler". Kafasız herifler bizi beyhude yere 2 mil dolaştırdılar. Masut Köy'de yukarıda sözünü ettiğimiz evde uzun bir taş üzerinde kabartma bir yazı ve bazı harfler vardı. Bir sikke üzerine basılmış bir yazıyı andırıyordu:

ΕΚΤΗCΘ-ΗΚΕΗCΤCΡΗΝΟΝΑΟCΤωΗΑΥωΗΚΕΕΝΔΟξΟΝΠΑΤΕΡΟΝ
ΙΜΟΝ ΝΙΚΟΛΑΟ ΧΒΑCΗΛΟΥΚΕ ΥΠΑΤΗΟΥ ΕΠΗΛΕΟΝΤΟC ΚΕΑΛΕΖΑΝ
ΔΡΟΥ ΜΕΓΑΛΟΝΤΒΑCΗΛΕΟΝΚΕ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΝΚΕ ΑΝΤΟΝ ΗΟΥΤΟΥ
ΑΓΗΟΤΑΤΟΥΠΑΤΡΙΑΡ· - ΟΥΥΙΙΕΜΥ ΤΑΠΗΟΥ ΚΕ ΑΜΑΡΤΟΛΟΥ ΓΡΗ
ΓΟΡΑ ΒΑCΗΛΗΚΟΥ CΤΡΑΤωΡΟC ΚΕΔΡΟΥΓΑΡΗΟΥ ΓΕΓΟΝΟΤωC ΜΗΝ
ωΚΤΟΥ ΒΡΗΟΥΔΕΚΑΤΗΝ ΗΜΕΡΑ ΔΕΥΤΕΡΑΕΝ ΔΕΚΤΗωΝΟC ΙΙΡΟ
ΤΗC ΕΤΟΥCΑΠΟΚΤΗCΕωC ΚΟCΜΟΥΕ ΤΟΥCΕ ΖΗΕΟCΗΛΗΑCΤΟΥΕ
ΤΕΤΡΑΚΕCΥΠΛΗΑC ΤΟΥ ΕΚΤΟΥ ΑΝΗΝ

24 Martta Masut Köy'den Muhat adlı bir köye gitmek üzere yola çıktık. Muhat 4 mil uzaklıkta. Günlerden pazardı, yortu

günü idi. O gün hava fena ve soğuktu. Yağmurlu karlı bir havaydı. Yollarda o günkü kadar pislik ve çamurla karşılaşmamıştık. Bu yüzden yolculuğumuza bir gün ara verdik, yola devam edemedik.

Bithinia ile Galatia arasında akan sangarius (Sakarya) nehrine geldik. Burada kısa kalaslardan yapılmış bir köprü var. Köprünün bir yerinde akan sular tahtaları alıp götürmüş. Suyu zorlukla geçebildik. Çok sıkıntı çektik. Bu nehir sola doğru akıp gidiyor. Masut Köy'den sonra ilk önce eski, harap bir köye geldik. Türkler bu köyü şimdi kendi tarzlarında yeniden yapmışlar. Sol tarafta bir kervansaray var. Bir gün önce geçtiğimiz, Türklerin yakalamasını bilmedikleri tatlı su balığı bulunan dereyi bugün tekrar geçtik. Yerin altında bir değirmen. Sol tarafta ileride 2 mezarlık. Bakımsız bir Rum köyünden geçtik. Köyde büyük evler var. Şimdi burada Türkler oturuyor. Yukarıda sözünü ettiğimiz derenin kenarında, sağ tarafta 2 değirmen gördük. Sağ tarafta bir köy görünüyor. Tepe üzerinde yıpranmış bir Rum kilisesi yükseliyor. Derenin üzerindeki iki taş köprüden geçtik. Yolun her iki tarafında üzüm bağları uzanıyor. Göz alabildiğine tarlalar ve köyler. Yukarıda bahsettiğimiz kenarında değirmen bulunan ve geniş bir hendek içinden akıp giden dere üzerinde taştan bir köprüyü de geçtik. Bağlarda muntazam sıralar halinde uzanan omcaların arası sürülmüş. Bağlar birbirinden şeritler halinde küçük taş yığınlarıyla ayrılmış. Tahta çitler görülmüyor. Dağların arasından geçip gidiyoruz. Buralar tıpkı Erdel'e benziyor. Velhasıl durmadan dağlardan, tepelerden ine çıka yolumuza devam ediyoruz. Her iki tarafta uzanan sıradağlar arasında geniş bir arazi var. Bu bölge killi, çakıllı fakat sağlam ve bereketli iyi topraklara sahip. Bu tepeler ve yamaçlar üzüm bağları olmak için yaratılmış yerler. Ama Türkler, nedense buralara fazla bağ yapmamışlar. Bura halkı çobanlar gibi yalnız hayvancılıkla geçiniyor. Baş yemekleri ekşitilmiş, tuzlu süt (yoğurt, ayran), ekmek, kabartılıp yumuşatılmış bulgur. Bundan çorba yapıyorlar. Hiçbir yerde büyük çayırlık ve mer'a görülmüyor. Yemek pişirmek için odun da yok. Yemeklerini inek gübresi (tezek) ile pişiriyorlar. Koyun ve keçilerin

günü idi. O gün hava fena ve soğuktu. Yağmurlu karlı bir havaydı. Yollarda o günkü kadar pislik ve çamurla karşılaşmamıştık. Bu yüzden yolculuğumuza bir gün ara verdik, yola devam edemedik.

Bithinia ile Galatia arasında akan sangarius (Sakarya) nehrine geldik. Burada kısa kalaslardan yapılmış bir köprü var. Köprünün bir yerinde akan sular tahtaları alıp götürmüş. Suyu zorlukla geçebildik. Çok sıkıntı çektik. Bu nehir sola doğru akıp gidiyor. Masut Köy'den sonra ilk önce eski, harap bir köye geldik. Türkler bu köyü şimdi kendi tarzlarında yeniden yapmışlar. Sol tarafta bir kervansaray var. Bir gün önce geçtiğimiz, Türklerin yakalamasını bilmedikleri tatlı su balığı bulunan dereyi bugün tekrar geçtik. Yerin altında bir değirmen. Sol tarafta ileride 2 mezarlık. Bakımsız bir Rum köyünden geçtik. Köyde büyük evler var. Şimdi burada Türkler oturuyor. Yukarıda sözünü ettiğimiz derenin kenarında, sağ tarafta 2 değirmen gördük. Sağ tarafta bir köy görünüyor. Tepe üzerinde yıpranmış bir Rum kilisesi yükseliyor. Derenin üzerindeki iki taş köprüden geçtik. Yolun her iki tarafında üzüm bağları uzanıyor. Göz alabildiğine tarlalar ve köyler. Yukarıda bahsettiğimiz kenarında değirmen bulunan ve geniş bir hendek içinden akıp giden dere üzerinde taştan bir köprüyü de geçtik. Bağlarda muntazam sıralar halinde uzanan omcaların arası sürülmüş. Bağlar birbirinden şeritler halinde küçük taş yığınlarıyla ayrılmış. Tahta çitler görülmüyor. Dağların arasından geçip gidiyoruz. Buralar tıpkı Erdel'e benziyor. Velhasıl durmadan dağlardan, tepelerden ine çıka yolumuza devam ediyoruz. Her iki tarafta uzanan sıradağlar arasında geniş bir arazi var. Bu bölge killi, çakıllı fakat sağlam ve bereketli iyi topraklara sahip. Bu tepeler ve yamaçlar üzüm bağları olmak için yaratılmış yerler. Ama Türkler, nedense buralara fazla bağ yapmamışlar. Bura halkı çobanlar gibi yalnız hayvancılıkla geçiniyor. Baş yemekleri ekşitilmiş, tuzlu süt (yoğurt, ayran), ekmek, kabartılıp yumuşatılmış bulgur. Bundan çorba yapıyorlar. Hiçbir yerde büyük çayırlık ve mer'a görülmüyor. Yemek pişirmek için odun da yok. Yemeklerini inek gübresi (tezek) ile pişiriyorlar. Koyun ve keçilerin

yayıldığı otlak ve çayırlarda bile bir parmak boyunda ot yok. Ancak acıpelin ve bizdeki ciprer'e (kuzu otu)benzeyen karapeln görülüyor. Bu yüzdendir ki, onlar koyun, keçi besliyorlar. İnek, öküz gibi büyük baş hayvan az. Öküz ve inekler de iri yarı değil, ufak tefek şeyler. Koyunların kalın, geniş yağlı kuyrukları var. Keçilerin yünleri ince ve uzun, ipek gibi yumuşak. Keçi yününden (tiftik) sof ve diğer ince kumaşlar dokunuyor.

Bir süre ilerledikten sonra önümüzdeki arazide enlemesine akan bir suya ulaştık. Bu su sağ taraftaki bir dağdan geliyor. Sakarya olsa gerek. Üzerinde bir köprü var. Geçen pazar yıkandığımız köprü gibi. Oradan itibaren Galatia başlıyor. Köyde şarap, odun, tavuk, yumurta falan bulamadık. Bunlar yemeklerini tezekle pişiriyorlar. Anlaşılan burada sığır çok. Ot ve saman boldu. Fakat arpa hepimize yetmedi. İstanbul'dan bu yana en rahat konak yerimiz burası idi. Bu konak yerinde bir ahır vardı. İçinde hayvanlar için yem tekneleri konmuştu. Tezek yakıp yemek piriliyordu. Benim üç atım teknelerden faydalandı, yalnız arabam dışarıda kaldı. Bu köyde halı dokuyucular gördük. Çoğu yaşlı kadınlardı. İnsan şöyle bakınca halı dokumak basit bir işmiş gibi geliyor, ama biraz dikkatlice bakılırsa insanın halının nasıl dokunduğunu anlayabilmesi için en azından 8 gün kafa yorması gerek. Halı dokumada yukarıda bahsettiğimiz keçi yünlerini kullanıyorlar. Beyaz olan tiftik boya nıyor. Böyle kaba saba görünen insenların bu kadar ince, zarif ve güzel işleri nasıl yapabildiklerine şaşıyorum. Köylerde ip yapılıp boyanmadığı halde (!) bu rengarenk ipleri nereden buluyorlar.

Yukarıda sözünü ettiğimiz köyün etrafındaki tarlalarda ve dağlarda, her tarafta alabaster, su mermeri, kaymak taşı dolu. Nerdeyse bütün bir dağ mermerden galiba. Ben bu mermeri kil keser gibi kolaylıkla kestim.[51] Sol tarafta bir pınarın önünden geçtik; hayvanlara su vermek için bir de yalak konmuştu. Yamaçlan ine çıka yolumuza devam ediyoruz. Etraf killi, sağlam toprak. Yolun iki tarafı da ekili. Dağlar ise çıplak, kayalıklı, üzerlerinde ne ağaç var ne de ot. Bunlara emek verilip bakılsa ve-

rimli olabilirlerdi. Küçük bir tepeyi aştık. Taşlı bir yoldan geçiyoruz. Bir pınar daha gördük. Bu yolda arabamızın bir tekerleği kırıldı.

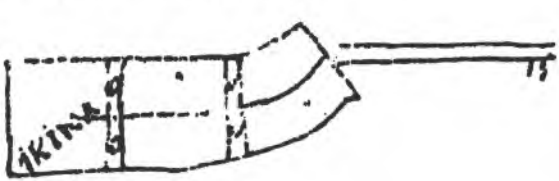
25 Martta Muhat'tan hareket ettik. Sabah erkenden saat 2'ye kadar yol aldık. Tekerleğimiz kırılınca bir köyde kalıp uzun bir süre yolculuğumuza ara vermek zorunda kaldık. Ancak 26 Martta saat 3'te yeniden yola koyulduk. Kaldığımız bu köyün adı Sunglie[52] idi. Muhat köyüne 3 mil uzaklıkta. Muhat'tan bu yana geçtiğimiz arazi killi toprakla kaplı. Bütün gün tepeleri ine çıka yolumuza devam ettik. Buralar, tıpkı Erdel'de olduğu gibi verimli. Tarlalar ekilmiş. Etrafta köyler de gördük. Yalnız insan az; gayretli, çalışkan değildir. İstiyorlar ki, esirler onlar için çalışsın. Uzaklarda iki tarafta da dağlar görülüyor, hâlâ kar var üzerlerinde. Bir pınar geçiyoruz. Solda yolun kenarında bir mezarlık var. Tekrar bir mezarlık, sonra daha büyük bir mezarlık. Türkiye'nin her tarafında görüldüğü gibi yıkılmış, harabolmuş Rum köylerinden alınan taşlar şimdi sanki üstüste yığılmış gibi. Güzel bina yapamıyorlar. İyi keresteleri de yok. Ancak alçak evler yapıp çatısını toprakla örtüyorlar. Evlerin kapıları da alçak. Bu kapılardan at geçmez. Kapısı biraz yüksek olan yapılar ahırlardır. Çoğunlukla kendileri de orada kalıyorlar. Oturma odaları, kiler vs. yok. Pencerelerde cam yok. Onlar schleimen fenster[53] de değiller. Ev eşyaları da yok. Kâse, tabak, surahi, bardak, yatak, yorgan çarşafı, masa, kanape vs. bulunmaz. Bu yüzden yerde oturur, yerde yatarlar. Bunlar tabii fakirlikten ileri geliyor. Ancak şehirler böyle değil; oralarda çalımlarından geçilmez. Bir Türk altına halı serdi mi, kendine zengin ve kibar pozunu verir. Yemek yerken masa örtüsü ve peçete kullanmazlar. Zira yemekleri çorba vs. gibi şeyler. Ekşitilmiş tuzlu süt (yoğurt, ayran) her köyde bol bol bulunur. Bunun içindir ki, askerler kemerlerinde kaşık taşırlar. Köylüler çok seyrek et yerler. Şayet bir koyun, keçi veya sığır hastalanırsa onu kesiyorlar. Böylece esirler de et yemiş oluyorlar. Türkler domuz eti yemiyorlar. Ancak arasıra gördüğümüz Rum köylerinde domuz var. Bütün Bithinia ve Galatia halkı bizim Macaristan'da dağ şehirlerinde yaşayan

rimli olabilirlerdi. Küçük bir tepeyi aştık. Taşlı bir yoldan geçiyoruz. Bir pınar daha gördük. Bu yolda arabamızın bir tekerleği kırıldı.

25 Martta Muhat'tan hareket ettik. Sabah erkenden saat 2'ye kadar yol aldık. Tekerleğimiz kırılınca bir köyde kalıp uzun bir süre yolculuğumuza ara vermek zorunda kaldık. Ancak 26 Martta saat 3'te yeniden yola koyulduk. Kaldığımız bu köyün adı Sunglie[52] idi. Muhat köyüne 3 mil uzaklıkta. Muhat'tan bu yana geçtiğimiz arazi killi toprakla kaplı. Bütün gün tepeleri ine çıka yolumuza devam ettik. Buralar, tıpkı Erdel'de olduğu gibi verimli. Tarlalar ekilmiş. Etrafta köyler de gördük. Yalnız insan az; gayretli, çalışkan değildir. İstiyorlar ki, esirler onlar için çalışsın. Uzaklarda iki tarafta da dağlar görülüyor, hâlâ kar var üzerlerinde. Bir pınar geçiyoruz. Solda yolun kenarında bir mezarlık var. Tekrar bir mezarlık, sonra daha büyük bir mezarlık. Türkiye'nin her tarafında görüldüğü gibi yıkılmış, harabolmuş Rum köylerinden alınan taşlar şimdi sanki üstüste yığılmış gibi. Güzel bina yapamıyorlar. İyi keresteleri de yok. Ancak alçak evler yapıp çatısını toprakla örtüyorlar. Evlerin kapıları da alçak. Bu kapılardan at geçmez. Kapısı biraz yüksek olan yapılar ahırlardır. Çoğunlukla kendileri de orada kalıyorlar. Oturma odaları, kiler vs. yok. Pencerelerde cam yok. Onlar schleimen fenster[53] de değiller. Ev eşyaları da yok. Kâse, tabak, surahi, bardak, yatak, yorgan çarşafı, masa, kanape vs. bulunmaz. Bu yüzden yerde oturur, yerde yatarlar. Bunlar tabii fakirlikten ileri geliyor. Ancak şehirler böyle değil; oralarda çalımlarından geçilmez. Bir Türk altına halı serdi mi, kendine zengin ve kibar pozunu verir. Yemek yerken masa örtüsü ve peçete kullanmazlar. Zira yemekleri çorba vs. gibi şeyler. Ekşitilmiş tuzlu süt (yoğurt, ayran) her köyde bol bol bulunur. Bunun içindir ki, askerler kemerlerinde kaşık taşırlar. Köylüler çok seyrek et yerler. Şayet bir koyun, keçi veya sığır hastalanırsa onu kesiyorlar. Böylece esirler de et yemiş oluyorlar. Türkler domuz eti yemiyorlar. Ancak arasıra gördüğümüz Rum köylerinde domuz var. Bütün Bithinia ve Galatia halkı bizim Macaristan'da dağ şehirlerinde yaşayan

hedokhen (serseri, haydut), çoban takımı, kaba saba insanlara benziyorlar. Paraları ya hiç yok yahut da çok az, fakir kimseler. Hatta paranın yüzünü görmeyenler var aralarında. Ne dört başı mamur bir köy, ne de akıllı uslu bir şehir gördük bu havalide. Eskiden kalmış sur ve duvarlarda gece kuşları, baykuşlar ve ..... yuva yapmışlar. Köylerinde schaffikhel[54] yok. Bunlar dışında başka kuşlar görülmüyor ve sesleri duyulmuyor. Zira orman ve ağaç çok az veya hiç yok.

Yol kenarlarında pek çok toprak tümsekler görülür. Bunların altında açılmış çukurlarda kuru saman var, toprakla örtüyorlar. Askerler gelince köylüler, bu çukurları açıp samanı onlara satıyorlar. Saman bizdeki kesilmiş, doğranmış otlara benziyor. Türkler ekini bizdekinden başka türlü dövüyorlar. Uzunca ve çok geniş olmayan iki kalın tahta parçasını birbirine perçinliyorlar. Tahminen bir insan boyundaki bu tahtaların ön tarafa gelen kısımları yukarıya doğru hafifçe kalkık. Tahtaların altına çok sık ve keskin çakmak taşı çakılmış. Harman dövmek istediklerinde dövülecek ekin demetleri daire şeklinde harman yerine yayılıyor. Tahtadan yapılan aracın (döven) ön tarafına iki öküz koşuyorlar. Bir iple bağlı öküzleri harman yerini daire çizecek şekilde sürerek dolaştırıyorlar. Bu iş uzun süre devam ediyor. Böylece ekin sapları ile taneler birbirinden ayrılıyor. Meydana gelen samanı, atlara, katırlara, eşeklere veriyorlar. Samanın içine biraz arpa katıyorlar. Tahtadan yapılan bu araca ikyna (döven) diyorlar. Şekli şöyle:

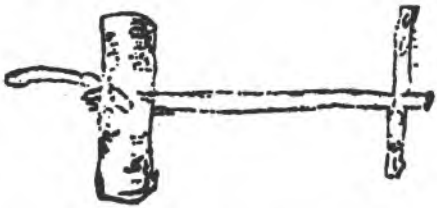

Bu tarz eski usul bir ekin dövmedir. Hazreti Süleyman'da bunu şöyle okuyoruz: non alligabis os bavis triturantis[55] (döven

çeken öküzün ağzını bağlama sakın. Dolaşan öküzler ulaşabildiği kadar ekin yiyecektir). Türklerin pullukları çok basit, sadece bir ağaç parçası ucunda bir çengel var. Bu çengele bir demir parçası takılmış. Bahçe çapası kadar bile yok. Arkasında bir sapı var. Çiftçi buradan tutup iki öküzle tarlayı sürüyor. Öküzleri bir iple idare ediyor. Öteki elinde uzun bir sopa var, bununla hayvanları dürtüyor. Bu araç çok garip bir şey:

Onların tırmıkları da şu şekilde: Uzun yuvarlak, ağır bir ağaç parçası. Ekilmiş tohumluk tahılın üzerini bununla örtüp kapatıyor ve düzeltiyorlar. Ağacın ortasında bir ok, arka tarafında da kısa bir sap var:

Bunların dışında köylünün başka araçları yok. Gene de çalımlarından geçilmez. Ayrıca kendilerinin mübarek kişiler olduklarını söylerler. Yalnız onlar Tanrı'ya inanırlarmış. Biz Hristiyanlar inanmazmışız. Onun için bize khwern (gâur) diyorlar. Bu kelime imansız, dinsiz demek oluyor. Halbuki onların hocaları cahil, köylü kişiler. Köylüler zaten okuma yazma bilmezler. Sadece bol bol masal anlatırlar. Tarihi olaylardan habersizdirler.

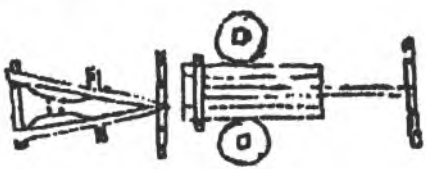
Yukarıda sözünü ettiğimiz küçük köyün halkı kaba saba, yalnız hayvanlarla meşgul çoban kişiler oldukları halde kadınları, yumuşak beyaz tiftikten ince ve zarif ipleri eğirip büküyorlar. Bundan da sof dokunuyor. Hazır sarılmış yumakları Ankara'ya götürüp satıyorlar. Ancira'ya şimdi Angur (Engürü) diyorlar. Eğrilip bükülmüş ince ipliklerin sarıldığı âlet ise uznuca bir tahta parçası, boyu 3 karış, eni 6 parmak genişliğindedir. Bir yanında tutulacak yeri, kulpu var. Şöyle bir şey:

Eğirilmiş hazır iplik bu basit ve sade âletin üzerine sarılıyor. Odunları olmayan ve bu yüzden kendilerini soğuktan ve sıcaktan koruyamayıp yaşanması zor böyle yerlerde iş yapan yaşlı kadınlar, çok ilkel şartlar altında basit âletlerle çalışıyorlar. Bütün bunlara şaşmamak elden gelmez. Bunun sebebi, kadınlarda çoğunlukla görüldüğü üzere modelleri akıllarında tutmuş olmaları mı acaba? Anadolu'da suni olmayan tabii renklerden kumaş dokunuyor, elbiseler yapılıyor. Dokuma tekniği çok basit: İki kişi karşılıklı tezgâhın başında oturuyor. Biri ipliği geçiriyor, karşısındaki onu yakalayıp birinciye aynı usul ile geri veriyor. Her iplik kendi rengindeki ilmikle düğümleniyor. Kadınlar da erkekler gibi pantolon giyiyorlar. Fakat bunlar, biz Hristiyanların giydikleri pantolon gibi değil. Macarların giydiği gatya (şalvar, potur)ya benziyor. Ketenden yapılmış ve Macarlarda görüldüğü gibi topuklara kadar uzanan veya ayakların üstüne dökülen şalvarlardır. Kadınların gatya'sının alt kısmı erkeklerinkinden dar. Topuklara kadar inmiyor. Bunlar aşağıdan yukarıya doğru dikiliyor ve muhtelif renklerden oluşuyor. Genişliği bir karış kadar; güzel gözüküyor. Ayaklarında paczsma (papuç) ökçesiz ayakkabılar var. Bunları sürüye sürüye giymek zorunda kalıyorlar. Kıyafetleri bambaşka. Ne kadınlar, ne de erkekler, her iki memlekette, Bithinia ve Galatia'da çekici bir renge sahip değiller. Sunglie'de bir hocanın evinde bir ahırda

kaldım. Burada tezekte yemek pişirdim. Fakat ayrıca 4 akçelik odun da aldım ve bu çok işime yaradı.

Buralardaki arabalar iki tekerlekli kağnılardan ibaret. Tekerleğin her biri birbirine sıkıca tutturulmuş 3 parça kalın tahtadan oluşuyor. Tekerleğin ortayerindeki kalınlığı bir karışı buluyor, kenarlara doğru inceliyor. Bizdeki tekerlekler geniş ve kenarları demir çemberle çevrili ve daire biçiminde. Bu araç ..... karış yüksekliğinde. Kısacası, çok hantal bir şey. Böyle bir arabanın fiyatı 6 dukattır. Öne iki öküz koşuyorlar. Pek uzak yerlere gidilmiyor bununla:

Dingiller tekerlekle beraber dönüyor.

26 Mart günü saat 3 sıralarında Sunglie'den hareket ederek gece geç vakit Yalanschy Aly (Yalancıali) - yalan söyleyen Aly demek, macarcası hasudok Ali köyüne geldik. Bir hocanın evine indik. Burada da ahırda tezek yakarak yemek yaptım ve orada kaldım. Köyün içinden küçük bir dere akıyor. Yol kıyısında bir mezarlık var, fakat burada antik birşey görmedik. Daha ileride eski ve yıkık bir çeşme veya fıskiye görülüyor. Bir çeşme daha gördük. Aynı gün yukarıda bahsettiğimiz küçük dereden birkaç defa geçtik. Arazi güzel. Tepeler birbirini izliyor. Birçok vadi ve geniş düzlükler var. Toprak killi, sağlam, iyi bir toprak. Yalnız tuzlu galiba. Zira yer yer beyazlaşıyor. Etrafta, başka yerlerde gördüğümüz bol bol adaçayı, kuzuotu, karapelin, acıpelin vs. bitkiler var. Koyunlar, keçiler bunları yiyorlar. Ayrıca inek, öküz gibi büyükbaş hayvanlarda görülüyor. Her iki tarafta tarlalar ve birbiriyle kesişen güzel, geniş vadiler uzanıyor. Tepeler ve daha uzaklarda

da karlı dağlar yükseliyor. Dağlarda ve etrafta orman yok. Ağaç da gözükmüyor. Hatta funda bile yok. Hepsi de çıplak, kayalıklı dağlar. Buralarda fazla insan da göze çarpmıyor. Bu topraklar, bu arazi işlenirse çok verimli olur. Ayrıca buralarda iyi bağ da yetişir. Anadolu halkı bağa bahçeye fazla önem vermiyor. İstanbul'da ve bazı diğer şehirlerde olduğu gibi sebze ve meyve bahçeleri yok. Bir süre gittikten sonra yolların birbiriyle kesiştiği büyük bir kavşağa geldik. Bu kavşağın biraz ilerisinde, sağ tarafta dağdan gelen ve yolu aşarak akıp giden bir su gördük. Bu suyun üstündeki bir taş köprüden geçtik. Yalancıali Köyü yüksek bir yerde iki dağ arasında. Orada güzel bir pınar da var.

27 Martta Yalancıali'den Kutilin[56]'e doğru yola koyulduk. Kutilin küçük bir köy. Yalancıali'ye iki mil uzaklıkta. Sabah saat 7'de hareket ettik, saat 12'de konak yerimize ulaştık. Yolda birçok güzel tepeler, vadiler ve tarlalar gördük. Bir tepeden ötekine geçe geçe yolumuza devam ettik. Karlı dağlar gene uzaklarda. Yolun solunda bir mezarlık, sağında oldukça büyük bir çeşme ve büyük bir yalak. Bir küçüksuyu geçtik. Suyun sağında solunda değirmenler gördük. Yolun solunda bir mezarlık daha var. Köyler yoldan bir hayli içerde ve seyrek. Yukarıda adı geçen Kutilin köyünün şurasında burasında oyulmuş delikler var. Buralara arılar girip çıkıyorlar. Bu civarda manzara güzel. Toprak da iyi killi ve verimli. Etraf dün gördüğümüz bitkilerle kaplı. Yalnız ağaç görülmüyor. Şarap yok. Ekmek lezzetsiz. Kuru ot bulamadık, ama geçen günlerde olduğu gibi atlara kâfi miktarda arpa bulundu. Yoğurt denilen ekşitilmiş süt de bol. Yumurta da çok; bir tavuk 4, 20 yumurta 1 akçe. Atımı eski bir bina olan hocanın evine bıraktım.

Evlerin yarısı tepenin içine gömülmüş, dışarda kalan kısımları ise toprakla örtülü, düz dam. Bunların üzerinden yürünüp gidilebilir.

Burada kadınlar, sof dokunan tiftikleri ücret karşılığında eğiriyorlar. Hocanın karısı mavi renkte bir yün eğiriyordu. Bu yünleri, Ankara'dan gelen dokumacılar, eğirilip bükülmek

üzere köylere dağıtıyorlar. İşte böyle. Bu kaba saba insanlar ne güzel işler çıkarıyorlar. Hemen yakında bulunan küçük bir köyde pek çok hayvan gördük. Bodur inekler, öküzler, koyun, tiftik keçisi ve atlar. Yukarıda sözünü ettiğimiz iki gün süresince lezzetsiz, iyi pişmemiş ekmek yedik; zira ekmek pişirecek odunları yoktu. Bazıları yere bir çukur kazıyorlar (tandır) ve ekmeği bu çukurun içinde pişiriyorlar. Diğer bir kısım köylü de ekmeği geniş, yuvarlak demir veya toprak levha üzerinde (bazlama sacı) pişiriyorlar. Sacın üzerine açılıp yayılmış tahminen yarım parmak kalınlığındaki hamuru koyup pişiriyorlar. Bu pişirme olmuyor da, geniş, yayılmış ince hamuru kurutma gibi bir şey oluyor. Ama onlar bunu seve seve yiyorlar.

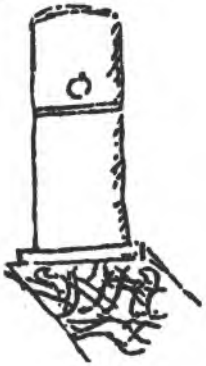
28 Martta Kutilin'den Ankara'ya doğru yola çıktık. Ancira' ya Angur (Engarü) diyorlar. O gün akşam bir tarlada konakladık. Saat 10'da geldik oraya. 29 Martta da orada kalıp dinlendik. 30 Martta[57] saat 7'de ayrıldık ve saat 12'de ..... üzerinden. Sol tarafta küçük bir değirmen var. İleride yolun kenarında küçük bir mezarlık görülüyor. Düz arazide Ankara yönünden bize doğru akan küçük birdere var. Yollar inişli yokuşlu. Güzel vadilerin hepsi ekilmiş. Sol tarafta büyük bir köy görülüyor. Bir dere üzerindeki taş bir köprüden geçtik. Yukarıda da söylediğimiz gibi buralarda da ağaç yok. Kısa kısa otlardan oluşan cılız meralar ve çıplak dağlar var. Ankara şehrinde,Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Türkler bir arada yaşıyorlar. Burada çok miktarda sof dokunuyor. Bizzat gördük. Dokumacı sayısı da çok fazla.

Sof, yukarıda bahsettiğimiz tiftikten yapılıyor. Biz, yalnız Rumların sofu nasıl yaptıklarını gördük. Önce eğirilmiş, bükülmüş ipliği yıkıyorlar. Sonra sıcak suda kaynatıyorlar; daha sonra da pres altına koyup suyunu tamamen alıyorlar. Sof dokunmadan ve iplikler kesilmeden bu iplikleri bir yerden diğer bir yere doğru iyice geriyor ve yağlı bir madde ile yağlıyorlar. Bir süre sonra iplikler dokuma tezgâhında geriliyor ve sof dokunmaya başlanıyor. Dokunan kumaş bir akar suda sabunla iyice yıkanıyor. Bu haliyle sof, bir mohere benziyor. Soflar, yüksekçe,

ağızları kapaklarla iyice kapanmış bakır kazanlara istif ediliyor. Bir kazana 70 parça konabiliyor. Sonra kazan temiz su ile doldurduluyor ve tam bir gün bu halde bırakılıyor. Her parçanın arasına göl kıyılarında yetişen içi boş sazlar (ince kamış) yerleştiriliyor. Böylece her kumaş parçasının arasına su gelmesi sağlanıyor. Sonra kazandan çıkarılan soflar, yine70 parça üstüste istif edilerek bir pres altına konuluyor. Bu suretle kumaşların suyu tamamen alınmış oluyor. Soflar presin altına konmadan aralarına konmuş sazlar çıkarılıyor. Kısaca, bu kaynatma ve presleme usulü ile kumaşlarda zerre kadar su kalmıyor. Kumaşlar boylu boyuna yerlere seriliyor. Sonra katlanıp yeniden pres altına konuyor ve nihayet hazır duruma getiriliyor. Bizim kazada görebildiklerimizin hepsi de siyah softu. Yarım parça kumaşı ..... akçeye satılıyorlardı. Boyama ve kaynatma işleri için ayrı ayrı özel âletler kullanılıyor. Dokumacı sayısı da pek çok. Sofun büyük kısmı Ankara'da yapılıyor. Bu zanaat sayesinde halk geçimini sağlıyor. Başka zanaat yok. Ankara'da keçeciler de gördük. Develeri olan kişiler, kumaş ihtiyaçlarını gidermek için deve tüylerini dokuyorlar. Bu maksatla kullanılan ve etrafına yün sarılı bir iğ şu şekilde:

Sof kaynatılan bakır kazan da şöyle:

Bir çukurun (ocak veya tandır) üzerinde bu kazanlardan iki tanesini gördük. Odada ayrıca küçük bir pres de vardı. Presi kalın bir kalas ile 7 kişi çeviriyor. Halbuki bu presi kuvvetli ve becerikli bir kişi, bizdeki Viyana üzüm preslerinde olduğu gibi rahatlıkla çevirebilir. Fakat bunların sof kumaş yapımında kullandıkları preslerinde iki tane iğ vardır. Pres ağacının uzunluğu tahminen 3,5 Viyana arşını kadar, iğler ise kısa ve kalındır.

Ankara'da sof satışı Schwaben'deki mısır kutnusu yahut da keten satışları gibidir. Ankara'da bir de bedesten var. İstanbul'da iki bedesten vardı. Buradaki mağazalarda her türlü mal satılıyor. Biz Ankara bedestenini göremedik; zira o gün cuma idi. Cuma Türklerin tatil günü olduğu için bedesten kapalı idi.

Sof dokumacılar kumaşı dokurken ellerindeki vurguyu 4 defa arka arkaya çok kuvvetli vurarak kullanıyorlar. Böyle olunca kumaş sıkıca ve kalın dokunuyor. Kaynatmada bunun çok faydası görülüyor. Bu adamların kullandıkları bütün âletler ve iş yerleri çok sade ve ilkel. Öyle ki, bunlardan daha basit bir atelye olamaz.

28 Martta Ankara'ya doğru yola çıktığımızda o sıralarda şehirde bulunan beylerbeyi birçok genç atı (tayları) salıverdirmiş. Arkalarında eli kırbaçlı biri atları kovalıyor. Bu suretle atların hangisinin daha kuvvetli olduğu ve daha hızlı koştuğu anlaşılıyor. En hızlı atı koşu atı olarak seçerek özenle yetiştiriyorlar. 28 Mart günü öğleye doğru şehre ulaştığımızda bütün halk şehrin dışına dökülmüştü. 2000 veya 2500 kişi vardı belki. Paşa da takriben 150 kişi ile çıkmıştı.

29 Martta bütün gün Ankara'da kaldık. Şehri gezdik. Bir tepenin üzerinde hisar vardı. Oraya kadar çıktık. Oradan şehrin her tarafını seyrettik. Ankara şehri ve kalesi vaktiyle çok güzelmiş, mükemmel bir yerde kurulmuş. Böyle yerleri insan her zaman arzu eder doğrusu. Tepenin tam üzerindeki hisardan her tarafa geniş bir bakış var. Hisarın etrafı büyük kare şeklinde veya diğer taşlarla ve tuğlalarla örülmüş bir surla çevrili. Surda

Bir çukurun (ocak veya tandır) üzerinde bu kazanlardan iki tanesini gördük. Odada ayrıca küçük bir pres de vardı. Presi kalın bir kalas ile 7 kişi çeviriyor. Halbuki bu presi kuvvetli ve becerikli bir kişi, bizdeki Viyana üzüm preslerinde olduğu gibi rahatlıkla çevirebilir. Fakat bunların sof kumaş yapımında kullandıkları preslerinde iki tane iğ vardır. Pres ağacının uzunluğu tahminen 3,5 Viyana arşını kadar, iğler ise kısa ve kalındır.

Ankara'da sof satışı Schwaben'deki mısır kutnusu yahut da keten satışları gibidir. Ankara'da bir de bedesten var. İstanbul'da iki bedesten vardı. Buradaki mağazalarda her türlü mal satılıyor. Biz Ankara bedestenini göremedik; zira o gün cuma idi. Cuma Türklerin tatil günü olduğu için bedesten kapalı idi.

Sof dokumacılar kumaşı dokurken ellerindeki vurguyu 4 defa arka arkaya çok kuvvetli vurarak kullanıyorlar. Böyle olunca kumaş sıkıca ve kalın dokunuyor. Kaynatmada bunun çok faydası görülüyor. Bu adamların kullandıkları bütün âletler ve iş yerleri çok sade ve ilkel. Öyle ki, bunlardan daha basit bir atelye olamaz.

28 Martta Ankara'ya doğru yola çıktığımızda o sıralarda şehirde bulunan beylerbeyi birçok genç atı (tayları) salıverdirmiş. Arkalarında eli kırbaçlı biri atları kovalıyor. Bu suretle atların hangisinin daha kuvvetli olduğu ve daha hızlı koştuğu anlaşılıyor. En hızlı atı koşu atı olarak seçerek özenle yetiştiriyorlar. 28 Mart günü öğleye doğru şehre ulaştığımızda bütün halk şehrin dışına dökülmüştü. 2000 veya 2500 kişi vardı belki. Paşa da takriben 150 kişi ile çıkmıştı.

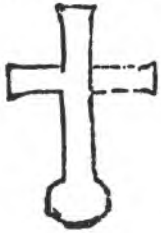
29 Martta bütün gün Ankara'da kaldık. Şehri gezdik. Bir tepenin üzerinde hisar vardı. Oraya kadar çıktık. Oradan şehrin her tarafını seyrettik. Ankara şehri ve kalesi vaktiyle çok güzelmiş, mükemmel bir yerde kurulmuş. Böyle yerleri insan her zaman arzu eder doğrusu. Tepenin tam üzerindeki hisardan her tarafa geniş bir bakış var. Hisarın etrafı büyük kare şeklinde veya diğer taşlarla ve tuğlalarla örülmüş bir surla çevrili. Surda

birbirinden 45 adım veya daha az mesafede üçgen şeklinde yarım kuleler bulunmakta. Yukarıda sözünü ettiğimiz kalenin önünde mazgalları bulunan bir burcu da var; yüksekliği 2 adam boyu gelir. İçeriye açılan iki kapı gördüm. İkinci defa yukarıya çıktım ve Ermeni kilisesini gezdim. Bu kilise kerpiçten yapılmış küçük bir yapı. Kilisenin iç uzunluğu ve genişliği dörder adım ancak gelir. 3 kemeri var ve üçer tane ağaçtan oyulmuş haç gördüm:

Ermeniler zahiren Hristiyandır. Gerçekte ise onlar da Rumlar gibi tam inanmış Hristiyan değillerdir ve papayı da sevmezler.

Yukarıdaki Ermeni kilisesinde pencerenin birinin içinde, karanlık bir tarafında öne doğru beyaz bir mermer yerleştirilmiş. Yakından da uzaktan da bakılınca saydam görünüyor ve ateş gibi parlıyor. Öyle ki sanki taş değil de cammış gibi gözüküyor. Bunu gören herkes kendisini bir harika ile karşılaşmış sanıyor. Birçokları, nerdeyse akıllarını oynatacaklar. Halbuki, beyaz mermer öyle bir taştır ki, karanlıkta veya gölgede üzerine güneş veya ışık vurunca parlar. Bu parlayan ışığın önüne şapkamı tutar tutmaz mermer kararıverdi. Mermerin üstünde iç tarafta bir haç duruyor. 1,5 karış boyundaki haç şu biçimdeydi:

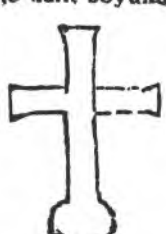

birbirinden 45 adım veya daha az mesafede üçgen şeklinde yarım kuleler bulunmakta. Yukarıda sözünü ettiğimiz kalenin önünde mazgalları bulunan bir burcu da var; yüksekliği 2 adam boyu gelir. İçeriye açılan iki kapı gördüm. İkinci defa yukarıya çıktım ve Ermeni kilisesini gezdim. Bu kilise kerpiçten yapılmış küçük bir yapı. Kilisenin iç uzunluğu ve genişliği dörder adım ancak gelir. 3 kemeri var ve üçer tane ağaçtan oyulmuş haç gördüm:

Ermeniler zahiren Hristiyandır. Gerçekte ise onlar da Rumlar gibi tam inanmış Hristiyan değillerdir ve papayı da sevmezler.

Yukarıdaki Ermeni kilisesinde pencerenin birinin içinde, karanlık bir tarafında öne doğru beyaz bir mermer yerleştirilmiş. Yakından da uzaktan da bakılınca saydam görünüyor ve ateş gibi parlıyor. Öyle ki sanki taş değil de cammış gibi gözüküyor. Bunu gören herkes kendisini bir harika ile karşılaşmış sanıyor. Birçokları, nerdeyse akıllarını oynatacaklar. Halbuki, beyaz mermer öyle bir taştır ki, karanlıkta veya gölgede üzerine güneş veya ışık vurunca parlar. Bu parlayan ışığın önüne şapkamı tutar tutmaz mermer kararıverdi. Mermerin üstünde iç tarafta bir haç duruyor. 1,5 karış boyundaki haç şu biçimdeydi:

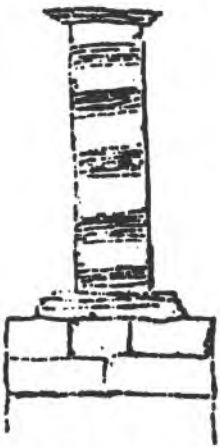

Dernschwam'ın kenar notu: Bu beyaz mermer, herhangi bir mezar taşı olmalıdır. İç kısmında yukarıda resmini çizdiğim haç bulunan mermerin dış kısmında yılankavi bir sütun oyulmuş, üzerinde sola doğru bakan bir kuş resmi var. Kalenin içerisindeki diğer binaları gezmeye vakit ayıramadık. Kalenin içi tıpkı bir şehir. Evler alçak ve kerpiçten yapılmış, çatıları bizdekiler gibi değil. İçeride bir de cami var. Kalenin dışında ve tepenin dört yanında vaktiyle evler bulunduğu anlaşılıyor. Fakat şimdi evlerin yerinde büyük bir mezarlık uzanıp gidiyor. Türklerde âdet olduğu veçhiyle bir ölünün yanına ikinci bir ölü de gömülebiliyor. Eski ölünün kemiklerini çıkarmıyorlar. Mezarların baş ve ayak taraflarına birer büyük taş dikiyorlar. Bu taşları eski güzel yapılardan, kiliselerden, tarihi sütunlardan alarak buralara getiriyorlar. Şehir halen dağın etrafında değil, aşağıya düzlüğe doğru alabildiğine gelişmiş. Ancak evler, rastgele ve plansız yapılmış. Sokaklar dar ve küçük, kaldırım döşenmemiş. Evlerin etrafı duvarlarla çevrili değil. Evler fırınlanmamış, ancak güneşte kurutulmuş kerpiçlerle yapılmış. Çatı diye bir şey yok. Damlar toprakla örtülüvermiş. Kısaca söylemek gerekirse pek ilkel yapılar bunlar. Ahırlara benzer. Zaten birçoğu deve, at ve katırlar için ahır olarak kullanılıyor. Temellerinde kalmış olan taşlara bakılırsa, şehrin eskiden daha büyük olduğu anlaşılıyor. Büyük mezarlığın içinden oldukça geniş yollar geçiyor. Şehirde büyük, yuvarlak, güzel mermer sütunlar gördük. Bazıları bir hayli büyük ve kare şeklinde. Ancak hiçbirinde yazı yok. Hepsi de kırılmış; evlerini yaptıkları sırada buralara getirilmiş.

Üzerinde kalesiyle, uzun ve yüksek surları bulunan bu dağın tam karşısında aynı şekilde yüksek bir dağ daha var. Bu dağın üstünde de sur ve kale kalıntıları görülüyor. Burası da vaktiyle bir hisar imiş ve bu kalenin ve aşağıda akan derenin korunması için etrafı tahkim edilmiş. Yukarıda bahsi geçen ve birinin üzerinde kale, diğerinde de sur kalıntıları bulunan iki dağın arasından oldukça büyük bir dere sert ve hızlı akıyor. Bu derenin üzerinde ve her iki dağın eteğinde birinden diğerine geçebilmek için iri kare taşlardan yüksekçe çok sağlam yapılmış müstah-

kem bir derbent (geçit) var. Bu geçitin üzerinde üç kule bulunmakta. En altatki kulenin altından şimdi dere akıyor. Bunun üstünde sağda ve solda iki kule daha var. Bu kuleler çalışmıyor, boş. Kulelerin üstünde geniş bir su kanalı görülmekte. İhtiyaç duyulduğunda kuleleri kapatıyorlar. Bu suyun adı Benteresi(58) (Bentderesi)dir. Derenin üzerinde birkaç köprü var. Sof dokuyucular dokudukları sofları bu derede sabunla yıkayıp, düz taşlar üzerinde ayakları ile çiğniyorlar. Burada kayaların altından temiz bir su kaynıyor ve taş bir yalak içine doluyor. Yukarıda sözünü ettiğimiz su yolunun üzerinde birbirine karşı bakan yetmiş iki arslan heykeli var.

Aşağıda şehirde alçak bir kerpiç evde güzel yüksek ve kalınca antik bir sütun gördük. Bu sütun kare şeklinde geniş, büyük taş bir kaide üzerine oturtulmuş. Sütunun yekpare bir taştan mı, yoksa meteaddit taşlardan mı meydana geldiğini anlamaya imkân yok. Oyulmuş ve sanki büyük ve aralarda da küçük çemberlerle birbirine tutturulmuş gibi. Aşağı yukarı şöyle:

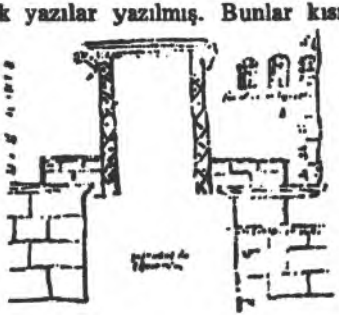

Üzerinde yazı yok. Türkler bu sütuna Baal-ks[59] (Belkıs, Balkız) diyorlar. Bu aşağı yukarı "jungfrauhongk" (genç kız balı)

demek. Güya bu taşı Hazret-i Süleyman dikmiş. Tabii bu doğru değil. Olsa olsa bu masalı bir komşu diğerine safiyane anlatmış olabilir. Zira Türkler tarih bilmezler. Çoğunluğun okuma yazması yok. İmamları da halka okudukları duaları anlatmazlar. Türklerin ibadet dili Arapçadır. Eskiden Türklerin bilgi adamları varmış. Şimdi yazılan yok. Bizde kiliselerde Lâtince ne kadar anlaşılıyorsa onlarda da Arapça o kadar anlaşılır.

Büyük mezarlığın yakınında geniş bir harabe var. Buradan büyük kare taşlar alınıp götürülmüş. Yalnız duvarların üstünde, ulaşamadıkları yerlerde eski kalıntı taşlar duruyor. Burası bir saray veya şato imiş. Aşağıda düzlükte yapılmış.

Şehirde bir tepe üzerinde -kalenin bulunduğu yüksek tepe değil- eski bir Roma yapısı gördük. Bu yapı ya büyük bir tiyatro yahut da bir saraymış herhalde. Çok sağlam yapılmış ve nefis bir tezyinatı var. Türkler bu binayı harap etmemişler. Yalnız çatı yok. Çatıyı muhafaza edememişler. Şimdi bu yapının içine duvar diplerinden itibaren, her iki tarafına hocalar için 10 tane oda yapmışlar. Bu odaları kerpiçle örüp üzerini toprakla kapatmışlar. Odanın tavanına insanın eli değer. Kapılarının yüksekliği ise, 1, 1/2 Viyana arşını bile yok. Türkler bu odalarda kalıyorlar. Binanın güney tarafında üç tane yüksek pencere ve taş parmaklıklar var. Sarayın büyük kapısı ve geniş koridoru 12 ayak genişliğinde ve iki mızrak boyu yükseklikte dir. Güzel, beyaz mermerlerden yapılmış, üzerlerinde zarif oymalar var. Kapıya gelmeden önce her iki tarafta da büyük taşlardan yapılmış saray kadar yüksek duvarlar arasından geçilmekte. Bu duvarlara güzel, antik yazılar yazılmış. Bunlar kısmen okunuyor.(60)

Yıpranmış olan bu sarayda alınan taşlardan da yararlanılarak sarayın hemen yanına bir cami yapılmış.

Biz Ankara'da Wittenbergli bir Alman'a rastladık. Palasat'da[61] esir düşmüş. Adı Bartel Grubner olan bu Alman Viyana'da Pyllerthor'daki camcı Melchior'un yanında çalışmış. Kardeşi Andreas Wittenberg'de kunduracı, enistesi ise Quedelburg'da papaz imişler. Grubner burada şimdi çift sürüyor, koyun güdüyor. Antorrflu[62] Andreas N. Magdeburg'da yüzünden bir yara almış,[63] burada Ankara'da ölmüş. Palast'da 5 atı varmış.

Ankara'daki diğer akarsuların adlarının ne olduğunu, nereden çıktıklarını sorduk. Bentderesi Ankara'nın bulunduğu dağ ile karşısındaki dağ arasından akıyor. Bu derede dokumacılar dokudukları sof kumaşları yıkıyorlar. Ankara civarında başka bir taraftan bir su daha geliyor. Bu su Aytos Dağı'ndan[63a] çıkıyor. Bu suya da Cziubuk Su (Çubuksuyu) diyorlar. Her iki dere Ankara'nın ilerisinde birleşiyor ve Tarhawa Mola[64] denilen bir suya dökülüyorlar. Sonra da bizim geçen Pazar günü yıkandığımız Sakarya nehrine karışıyorlar. Kaleden bakıldığında Ankara'nın manzarası çok güzel. Dağlar, yeşil vadiler uzanıp gidiyor. Yan taraflarda ise karlı dağlar görülüyor. Ankara'nın civarında, yakın yerlerde ağaç yok. Bağ da yetişmemiş. Ot ise çok az yahut da hiç yok. Ekmekleri iyi değil. Herhalde iyi ekmek yapmayı bilmiyorlar. Odunsuzluk da var tabii. Fakat ekmek pahalı değil doğrusu. 1 akçeye 8 ekmek aldık. Zaruret halinde insan bununla 7-8 gün idare edebilir. Ankaralılar yuvarlak, lezzeti iyi, üzerine beyaz haşhaş tohumu ekilmiş baygel, halka ekmek de (simit) yapıyorlar:

Şarabı Rumlardan alıyorduk. Oldukça pahalı. Arpa da bulduk. 3 at için 3 akçelik arpa akşam ve ertesi sabaha kadar kâfi geliyor. Türkler hayvanlarını samanla yemliyorlar. Deve, katır ve binek atlarına dahi bunu yediriyorlar. Atın daha bakımlı ve güçlü olmasını isterlerse samanın üzerine arpa da koyuyorlar. Zira fazla sıcaklardan dolayı ot ve saman çok az oluyor. Bu yüzden samana, ot ve arpa katmak gerekiyor.

Biz, şehrin aşağı kısmındaki düzlükte açık bir yerde kaldık. Şehrin buradan bakıldığında manzarası -ben iyi çizemedim ama- aşağı yukarı şöyle:

ANCIRA

Bundan başka, Ankara veya Engürü'deki eski bir Roma yapısı olan sarayın dış kısmında, büyük bir kapının duvarında iki satırlık bir yazı var. Uzunluğuna yazılmış bu yazı şu idi:

ΔΩΞΑΝ ΜΕΓΙCΤΗΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΔΕΔΟΡΚΟΤΕΣ ΕΧΟΜΤΕCΟΜ
ΜΑΚΑΙ ΧΕΡΑCΕΜΗΡΜΕΝΑCΑΡΑΝΤΕC ΕΥΑΟΓΕΙΤΕΤΟΝ ΠΑΝΤΕΤ
ΓΑΤΗΝ ΤΟΝΙCΧΥΝΕΝ ΔΥΟΝΤΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟC ΜΕΓΑΤΩ ΕΥCΕ-
ΩΚΑΙΠΟΥCΤΗ ΔΕCΠΟ
ΑΝΑΚΤΙΠΙC ΤΩΜΙΧΑΗΛ ΕΥΕΡΓΕΤΗΟΙΕΙCΙΟΝΤCΤΗΝΠΥΛΗΝ
ΚΑΙΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΛΛΑ ΕΙΤΕΠΑΝΤΑΘΕΙΑΔΕΔΟΖΑCΜΕΝΑΠΟ
ΛΙC ΚΥΡΙΟΥ ΧΑΙΡΕC ΙΩΝΗΝΘΑΘΕΟΓΡΑΦΟΙCΙΠΝΑΞ ΙΝΕΙΓΕ
ΤΡΑΜΕΝΗ

Ayrıca Ankara'da bir caminin yanındaki bir evin duvarına yerleştirilmiş bir taşta:

Λ ΜΑΡΙΟΣ ΠΟΥΔΗΣ
ΤΗΙΔΙΑ ΣΙΜΒΙΩ ΑΡΕΤΗ
ΤΗC ΑCΗΓ ΝΗΙΩ CΚ-ΚΟC
ΙΩC ΜΕΤΑΥΤΟΥCΩΦΡΟ

CΥΝΗC ΕΝΕΚΝ ΤΟΝΒΩΜΟ
ΤΗΝ ΕΠΛΥΤΩ ΟC ΤΟΘΗ
ΗΝCΥΝΤΩΤΑΦΩΕΠΟΙΗC ΕΝ
ΕΑΥΤΩΚ-ΤΗCΥΜΒΙΩΠΑΡΑ
ΧΟΜΕΝΩΝΑΥΤΟΙC ΤΟΝ ΤΟΠΟΝ
ΓΟΥΑ

ΙΡΑΨΚΙΔΕCCΙΚC
ΛΙCΙΚΡΑ ΤΕΟΝ
ΑΙΟΝΑΝΔΡΟΜΕΝΟΥCΕΝ
ΔΕΧΩΦΘΙΜΕΝΟΝ

ΝΙΙΟCΚ ΑΝΤΩΝΙΑCΤΗCCΥΜΒΙΟΥΑΥΤ
ΕΙCΑΥΤΟΥC ΦΙΛΟΚΑΓΑΘΙΑC ΤΕΙΜΗC
ΧΑΡΙΝ

D · M ·
C · SECVNDI
NIO IVLIANO

AXVC · LEG · PPO PP
FECIALIS

D · M
L · SEVERIAN
. . . ANIHESPOR
. . . . . VSIRIT

ΑΓΑΘΗΙ ΤΥΧΗΙ
ΕΙC ΑΙΩΝΑ
ΤΟΝ ΚΥΡΙ
ΟΝ

30 Martta, kısa bir yolculuktan sonra saat 12'de küçük bir köye geldik. Köyün içinde küçük, bulanık bir dere akıyor. Bu suda derekayası (tatlısu kayası) vardı. Köyün adı Ballager'di.[65] Ankara'dan 2 mil uzaklıkta. Vadiden düz bir yolu takip ettik. Yanlarda alçak dağlar görülüyordu.

Ankara'dan hareket etmeden önce şehrin alt tarafında, vaktiyle bir varoş olduğu anlaşılan bir yer görmüştük. Sağ tarafta bir Rum kilisesi vardı. Bu kilise çok yıpranmış, harap bir vaziyette. Giriş kısmından sonra güzel taşlarla örülmüş bir yüksek kapı var. İç kısmında da mermer sütunlar üzerine kemerler oturtulmuş. Daha ileride iki gözlü taş bir köprüden geçtik. Köprünün altından akan sular, Bentderesi ve Çubuk suyu idi. Biraz daha ileride sağda bir çeşme gördük. Şu halde biz yukarıda adı geçen vadideki suyu 6 defa geçmiş olduk. Yağmur yağdığı zaman taştığı için etrafındaki araziyi su bastığı anlaşılıyor. Yolun solunda bir pınar gördük, taş bir su yalağı da vardı. Şarap.

kuru ot bulamadık; ekmek çok lezzetsizdi. Tavuk, yumurta ve yoğurt bulduk. Yol boyunca yakında uzakta gördüğümüz dağlarda köylere rastlamadık.

31 Mart Judica[66] Pazar günü Ballager'den hareketle Sarıkurt[67] denilen köye vardık. Burada köyün önünden akıp giden bir suyun kenarındaki çimenlik üzerine, bir değirmenin yanına konakladık. Köy, düzlükten bir tepenin yamacına doğru uzanıp gidiyor. Kırlangıç yuvası gibi evler, tepenin içine oyulmuş ve damları toprakla örtülmüş. Bulunduğumuz vadideki toprak güzeldi. Tepelerin yamaçlarında ve düzlüklerde yeşil tarlalar, bağlar uzanıyor. Ayrıca vadi boyunca koyun, keçi ve büyük baş hayvan da çok bol. Şarap yoktu, üzümleri yiyorlar veya tatlı bir içki olan pekmez yapıyorlar. Şarap yapmıyorlar. Bağlar daha çok düzlük kısımlara yayılmış. Yumurta, ekmek, piliç, arpa, saman bulduk. Araba ile biraz da ot getirdiler. Hepsi de ancak yenecek kadardı.

Ballager'den Sarıkurt'a arazinin yapısı şöyle: Her iki tarafta tarlalar ve yamaçlar ekilmiş. Gene her iki tarafta olmak üzere yoldan uzakta dağların yamacında köyler görülüyor. Yolun kenarında bir mezarlık, sağ tarafta da bir değirmen var ve ileride ikinci bir vadi uzanıp gidiyor. Bir süre gittikten sonra bir dere çıktı karşımıza. Bu dereyi iki defa geçtik. Sağda tepelerden kaynayıp çıkan küçük bir su akıyor. Civarda üvez, alıç ağaçları ile diğer dikenli küçük ağaçlar ve çalılar görülmekte. Bundan sonra birkaç gün ne bir ağaç, ne de fundalık, çalılık gördük. Biraz daha ileride büyükçe, çıplak ve kayalıklı bir dağ yükseliyor. Dağın ortalarına doğru bir yerde etrafı taşlarla çevrilmiş bir pınar var. Daha sonra yukarıda bahsettiğimiz ve bir çok defa geçtiğimiz suyun aktığı vadiye giriyoruz. Aynı suya köylüler Hosan Su (Hasansu) diyorlar. Wasser Türkçede su demektir, hosan[68] Tatarca bach (dere) ve Macarca vsun[69], Lâtincede dilu(u)ium demektir. Bu derenin yanındaki yolun kenarında, sağ tarafta zeminde yıkılmış, harap, çok eski bir yapı var. Bu yapının içinde hâlâ birçok kemer görülüyor. Bunlar büyük taşlardan yapılmış. Ön taraf tamamen açık ve kapısız. Ayrıca 2

tane şapka gibi oturtulmuş kemer görülüyor.Yapının ortasında açılmış yuvarlak küçük bir pencereden aşağıya ışık sızıyor. Bu, çok eski bir Yunan yapısı olmalı. Türkler buradan pek çok taş alıp götürürlerdi. Fakat binanın sağlam yapılmış olması ve taşların büyüklüğü yüzünden olanı çıkartıp mezarlarına koymak için götürememişler. İsa'dan önce yapılmış bir bina. Dağlar aşıp gelinmesi gereken, yoldan sapa bir yerde bulunduğu ve öyle bir günde falan ulaşılamayacağı için burada Türkler tarafından dokunulmamış durumda kalmış. Şayet İsa'dan sonra yapılmış ise Bizanslı rahiplere manastır olarak yapmışlardır. Hristiyanlığın ilk devirlerinde Bizanslılar kilise içlerinde papazlar için çok sayıda bölmeler yapıyorlardı.

Çıplak, kayalıklı dağın tepesine doğru çıktığımızda, vadiyi ve bu yapının arka kısmını görebiliyorduk. Dağın tepesinde dahi yol kenarında birbiri ardına mezarlıklarla karşılaştık. Velhasıl, bütün gün tepelerden ine çıka yolumuza devam ettik. Her iki tarafta da yoldan uzakta köyler vardı. Belki de 30'dan fazla köy gördük. Köylerin hemen hepsi yüksek yerlerde ve yoldan uzakta. Çünkü kimse gelip gitmesin diye böyle sapa yerlerde oturuyorlar. Evlerini alçak, kapılarını basık yapıyorlar; öyleki bu kapılardan at giremiyor. Kendileri de eğilerek girebiliyorlar, nerdeyse diz çökerek girecekler (!).

1 Nisan sabahı erkenden saat 6'da Sankurt'tan yola çıkıp saat 3 civarında Dgiermi[70] denilen bir küçük köye geldik. Bugünkü yol rahat 5 Macar mili vardı. Bugün de tepeden ve vadiden geçtik. Fakat bugünkü tepe dünküler kadar yüksek değildi, vadi ise bir süre daraldı, sonra genişledi, geniş ve açık bir arazide ilerledik. Sağ ve sol taraftaki dağlarda küçük küçük köyler gördük. Dağlar, bir gün önceliklere nazaran daha çıplaktı. Zira dünkülerde alıç, muşmula, üvez vs. ağaçlar görmüştük, küçük meşe fundalıkları da vardı. Gerçi 8 günden beri orman ve büyük ağaç göremiyorduk, ama bugün de ne bir ağaç, ne bir funda ile karşılaştık. Halk yemeklerini tezek ile pişiriyor. Sabahın erken saatlerinden beri bütün yol boyunca dünkü su karşımıza çıktı. Onu belki de 25 defa geçtik. Bu su Viyana suyuna benziyor.[71]

Uzun bir su. Aslında küçük bir dağ suyu, ama kar ve yağmur suları ile çoğalıyor. Bu civarda oturanlar o kadar bilgisiz ki, bu suyun eski adının Halis (Kızılırmak) olduğunu bilmiyorlar. Türkler hepsine su deyip geçiyorlar. Halbuki bu gördüğümüz büyük ve uzun bir nehirdir.

Buralarda da meralardaki otlar çok kısa. Adaçayı, karapelin, acıpelin, kuzuotu vs. türünden kısa bitkiler var. Uzun yeşil ot ve çayır görülmüyor. Yolun her iki tarafında sık sık mezarlıklar görüyoruz. Ancak antik eserlere rastlamadık. Yukarıda bahsettiğimiz Dgiermi köyünün takriben 1 mil ilerisinde köylüler rubenum tinctorum (Alizarin, kökboyası, kızılkök) söküyorlardı. Gece kalacağımız köye kadar yol kenarındaki tarlalarda parlak taşlar bulduk. Bunlar alumen squamosum[72] bir nevi şap yahut da lapis specularis cam gibi parlak alçı taşları idi. Tuz, şarap ve ot bulamadık. Gene lezzetsiz ekmek vardı. Arpa ise çok kıttı. Yukarıda sözünü ettiğimiz ırmak bu köye bir silah atımı mesafeden akıp gidiyor. Köydeki kadınlar, alelâde aba gibi kaba bir kumaş dokuyorlar. Gerçi köy küçük, ama yine de bir hocası var, ibadet vakti gelince ezan okuyor. Mescitin yanında bir yerde kaldım. Ahır gibi bir yerdi. Toprağa gömülmüş, tabii damı da toprakla örtülü. Bugünkü yolculuğumuzda iki yerde içleri su dolu iki taş yalak gördük. Bunlar buradan gelip geçenler su içsin diye doldurulmuş. Şarap bir Rum köyünden getirildi. Bir gün önce akşamdan gittiler ve şarabı ancak ertesi gün getirebildiler. Keçi derisinden bir tulum içindeydi ve azdı.

2 Nisanda Dgiermi'den sabahın erken saatlerinde yola çıktık. Saat 6 idi. Saat 12'de bir köye geldik. Fakat köyde hiç bir kimse yoktu. Bütün evler bomboş. Sağa sola haber gönderdikten sonra bir kısım köylü geldi. Köyün adı Alla Gwys (Alagöz) idi. Dgiermi'den en az 5 mil uzaklıkta. İlk önce geniş bir dağdan geçtik. Bir tek dikili ağaç yoktu. Çayırları cılız ve kısa, şurada burada küçük koyun otlakları göze çarpıyor. Daha sonra fakir bir köyden geçtik. Sol tarafta kuzey yönden gelen ve Kızılırmak'a karışan bir suyu da geçtik. Kızılırmak sağımızda idi. Bütün gün bu nehir boyunca gittik. Kızılırmak'a karışan bu

su bulanık akıyordu. Suyunun tadı da bozuk. Bakır tadı var, kumlu bir su. Bu su herhalde bakır madeni bulunan bir dağdan çıkıyor. Solda kuzey tarafda bir şehir ve kale var. Adı Kangri (Çankın). Kale şimdi harap durumda. Bu civarda bir bakır maden ocağı varmış. Yukarıda sözünü ettiğimiz bakır tadındaki suyun Türkçe adı Agi Su (Acısu) imiş. Bu Kızılırmak'ın bir kolu olsa gerek. Kızılırmak, Kapadokya ile Galatia'yı birbirinden ayıran bir nehir. Azgın bir sudur. Yükseklerden, kayalıklardan hızlı akıp gidiyor. 2 Nisanda kıyısında konakladığımız su, bulanık, kırmızı renkte ve derin bir su idi. Frankfurt civarındaki Mayn nehrinden ve Estergon'daki Estergon Suyundan daha geniş, yükseklerden geliyor ve hızlı akıyor. Bununla beraber heryerde aynı değil. Bazı yerleri pek derin. Türkler bu nehire Kazul Vrmut (Kızılırmak) diyorlar. Sağ tarafta gördüğümüz dağlardan çıkıyormuş. Bu dağların yanındaki şehrin adı Zuas (Sivas) imiş ve orada çok Ermeni varmış. İki gün önce geçtiğimiz sular bugün üzerinden geçtiğimiz bakırlı su ile birleşerek büyük ırmağı oluşturuyorlar. Bu ırmak Solinus'un eserinin Kapadokya bölümünde yazdığı Halis (Kızılırmak) olmalıdır. Bizim geçtiğimiz yerlerde Halis, Tuna'nın Budin'deki görünümü kadar büyük, fakat bulanık akmaktadır. Biz bu Agi Su'yu yahut da Halis'i geçer geçmez sol tarafta çok büyük bir dağ silsilesi uzanmaya başladı. Sabah saat 9'dan saat 12'ye kadar bu silsile boyunca doğuya doğru ilerledik. Dağ çok çıplak. Üzerinde pek çok beyaz mermer var. Ayrıca, boz, kırmızı ve başka renklerde taşlar da görülüyor. Bu görünümdeki dağlarda tuz da bulunur. Onun için her tarafı boz ve beyazdır. Nerede toprağın tadına bakılsa tuzlu olduğu görülür. Bu tuzlu dağdan tuzlu bir dere akıyor. Dereyi geçtik. Pek geniş değil. Üzerinden atlanabilir. Suyunun tadına baktım. Bizmi Inthal'daki Hall suyu gibi tuzlu. Yukarıda adı geçen Agi, yahut Halis'e dökülüyor. Hemen oracakta tuz elde etmek istenilse suyu kaynatacak odun yok. Zaten yemek pişirmeye de odun bulunamıyor, tezek yakıyorlar. Türkler nelerden faydalanacaklarını bilmezler. Tekrar doğudan akıp gelen tuzlu bir dere geçtik. Suyun aktığı derenin kenarındaki taşlar bembeyaz; çünkü akan su geride tuz bırakıyor. Biriken tuzlar taşların üzerinden aşağıya doğru sarkıyor. Yukarıda sözünü et-

tiğimiz tuzlu dağın her tarafı bembeyaz mermer dolu. Zira yağan yağmur ve eriyen karlar mermerleri tâ aşağılara kadar sürüklemiş. Bu arazide yerin altında da çok mermer olması lâzım. Zaten her taraf ağaçsız, fundasız, çıplak ve kupkuru. Bu düzlükten Kızılırmak akıp gidiyor. Vadi gittikçe açılıyor, tekrar dağlar geliyor. Böylece birbirini izleyen vadilerden ve tepelerden geçiyoruz. Her tarafta manzara çok güzel, öyleki daha güzeli istenmez. Bir de etrafta biraz orman ve bağ bahçe olsa.

Halk sadece hayvancılıkla yaşıyor. Başka bir geçim yolu veya ticaret şekli düşünmüyorlar. Bizim buralarda kaldığımız bu günlerde, yani nisan başlarında, köylülerin hepsi evlerini terkediyor, hayvanlarıyla birlikte dağlara, yüksek yerlere, su kenarlarına çıkıyorlar. Açık yerlerde kulubelerde kalıyorlar. Hayvanları da yanlarında. Bunların evlerini bırakıp gitmeleri çok kolay. Zira evler zaten çok basit, dağların içine oyulmuş şeyler. Taş veya kerpiçle yapılmış ve çamurla sıvanmış. Tavanlar ahşap değil, yanma tehlikesi de yok. Evlerin etrafında açılmış birçok kuyu var. Bunların içine, tahıl, arpa, ot vs. koyup üzerini toprakla kapatıyorlar. Yerin altında uzun koridorlar ve hücreler kazmışlar. Bunların üzerinde pencere yerini tutan ışıklar veya pencereler açmışlar. Burada nadir rastladığımız yararlı otlar bulduk. Pek çok glicerizam (Meyankökü) da vardı. İstanbul'dan buraya kadar geçtiğimiz memleketlerin adları, Bithinia, Galatia, Cappadotia'dır. Hepsi de güzel yerler. Bithinia'da güzel dağlar ve ormanlar var. Yukarıda da anlattığımız gibi Galatia'da ekili yerler yok, dağlar çıplak. Cappadotia'da ise ne orman, ne de bol su var. Burada oturanlar akıllarını kullanabilselerdi kâfi miktarda su, pınar ve çeşmeye sahip olurlardı. Hayvan çok: Öküz, inek, koyun, keçi, deve, at bol, ama bu kadar hayvan için mera yok. Otlar, kısa, cılız, kuru. Atlar için arpa yahut saman çok az. Atlara kuru ot yerine ekin saplarının kırıntısını veriyorlar. Buna Türkçede ..... [73] diyorlar. Ekin dövenle döğülerek elde ediliyor. Bütün yıl bel bağladıkları ekin yazın yanıp kuruyor. Bu yüzden halk fakirleşiyor ve bizim memleketlere saldırıyor. Buraya pek uzak olmayan bir yerde, Erdel'dekine benzer kayatuzu ocakları var. Dün de gördük. Büyük bir parçası 1 akçe. Bu

iyi, halis bir tuzdur. Halk bilgisiz, ne şehirlerin, ne de belli yerlerin adlarını bilmiyorlar. Hepsi de okumamış köylü kimseler. Bu yüzdendir ki bağımlı kalmış ve başkalarının emrinde çalışmışlardır. Amasya'da doğmuş olan Strabo da onlardan, buradaki tuz madenlerinden ve tuzlu sulardan bahseder.

3 Nisanda Alagöz'den saat 6'da yola çıkıp doğuya doğru 6 mil yol aldıktan sonra saat 2'de Czukur Kwy (Çukurköy)'e geldik. Dün bütün gün boyunca geçtiğimiz Kızılırmak ve çıplak kara silsileleri sağımızda kaldı. Gene sağda nehrin öbür tarafında, ırmağa yakın yerlerde pekçok köy ve ot yığınları gördük. Hepsi de padişah için. Irmağın bu tarafından bütün gün vadileri ve tepeleri aşarak yolumuza devam ettik. Bu tarafta da çıplak, kayalıklı birdağı arkamızda bıraktık. Dağlık yerlerin çorak, tuzlu oldukları anlaşılıyor. Yol fazla çorak değildi ve genişçe olan bu yol bir hayli uzundu. Suyun kıyısındaki tarlalarda konaklanabilir. Ama hiçbir şey bulunmaz. Çok uzaklardaki dağlarda orman olduğu farkediliyor. Fakat buralarda ne ağaç, ne de çalı var.

Aynı gün eşeklerle seyahat eden 8 Türk'le karşılaştık. Tüccar oldukları anlaşılıyor. Bursa'ya ipek götürüyorlar. Bize, İran şahından Padişaha elçi olarak bir heyetin gitmekte olduğunu anlattılar. Daha sonra soldan doğudan akıp gelen küçük bir derecikten geçtik. Tekrar, bu defa derin bir derecikten geçtik. Bu dere de soldaki dağdan akıp geliyor. Nihayet bir dere daha çıktı karşımıza. Burada atlarımıza su verdik. Bu su da soldaki dağdan çıkıyor, geniş ve derince bir yatağı var. Bu mevsimde suyu çoğalmışa benziyor. Birçok yerde dağlar ve diğer arazi kırmızı ve killi topraktan oluşmuş. Dağlar ve vadilerden sonra toprak birden değişiyor. Ve bir süre çok geniş ekin tarlaları uzanıyor. Ekinlerin bir kısmı henüz ekilmiş. Bir hayli sığır da var. Ancak hayvanlar ufak, bodur şeyler. Mera az ve otlar fazla büyümemiş. Yol kenarında bulunan bir köyden geçtik. Bir süre önce padişah burada merada konaklamış. Tabii meradaki otlarda hiç hayır kalmamış. Köyün adı Kutlar Saray.[74] Yol boyunca karşılaştığımız bu havali sakinleri, yüzleri güneşte

yanmış, esmer, yarı zenci kimseler. Öyle beyaz veya sarı renkli insan görülmüyor ortalıkta. Kadınlar da öyle. Elbiseleri de iyi değil. Yedikleri de zaten çorba, yoğurt ve lezzetsiz ekmek. Yol kenarında birçok mezarlık gördük. Mezarlarda antik taşlar yok. Eskiden kalma antik şehir de göremiyoruz. Zaten antik taşlar bulsalardı alıp mezarlarına dikerlerdi. Ahırlarında sığır, at, katır ve eşekler için çamur ve balçıktan yapılmış yarım arşın yükseklikte yuvarlak dibek gibi oyuk delikler var. Hayvanların herbirine ayrı ayrı olmak üzere bu deliklerin içine yem döküyorlar. Yemleri de ot falan değil; kendi usullerince dövenden geçmiş ekin kırıntıları (saman). İstanbul'dan itibaren Amasya'ya kadar bizimle gelen ve yük taşıyan katırların boyunlarına kathursi (katırcı) veya eşekciler akşamları saman dolu bir torba takıyorlar. Hayvanların semerlerini bile çıkarmıyorlar ve sabahleyin tekrar yüklerini yükleyip yola koyuluyorlar. Zavallı hayvanlar bütün gün akşama kadar hiçbir şey yemiyorlar. Atına veya katırına biraz iyi bakmak isteyen yem torbasına samanın içine bir miktar arpa koyuyor. Develere de yem veriliyor. Akşamları bunların önüne bir yığın saman dökülüyor. Deve dört ayağının üzerine yere çöküp yemini yiyor. Develerin de semerleri alınmıyor. Genellikle 6 deveye bir deveci bakıyor. Deveci bir devenin önünde bir ata binmiş olarak veya yaya gidiyor. Diğer develer on takip ediyorlar. En sondaki deveye bir çan bağlıyorlar. Develer az yem yiyor. Fakat ağır yük taşıyor. Tabii adımları da bir hayli uzun. İstanbul'dan Amasya'ya kadar bir katırcı 4 dukat ücretle tutuldu. Bu havalide arabalarla yolculuk yapılmıyor. Zaten araba ile her yere gidilemez de. Bizdeki biçimde araba yapmıyorlar. Daha önce bahsettiğimiz gibi, köylerde, tarlalarda kağnı kullanıyorlar.

4 Nisan günü saat 6'da Czukur Kwy (Çukuröy)'den doğuya doğru yola çıktık ve saat 5 sıralarında Czorom (Çorum)'a vasıl olduk. Bugünkü yolculuğumuza, Kızılırmak'ı geçerken yüksek ve taşlı bir dağ üzerinde devam ettik. Yolculuk uzun ve çok yorucu oldu. 7-8 milden fazla yol aldık. Aşağı yukarı Viyana'dan Bratislavya'ya ve oradan da Peternel'e[75] kadar gitmiş gibi olduk. 3 gün önce gördüğümüz suya benzeyen

bir tuzlu dereden geçtik. Bu su sol taraftaki dağdan yola doğru akıyor. Üzerinde birbirine yakın iki tahta köprü var. Önümüzde güzel, geniş bir vadi uzanıyordu ve yolun sağında solunda köyler görülmekteydi. Her iki tarafta ekilmiş tarlalar, yeşil ağaçlar vardı. Epeyden beri bu kadar güzel manzara ve yeşillik görmemiştik. Yine her iki tarafta, uzaklarda mor dağlar yükselmekte. Bu dağlarda herhalde orman da vardır. Bir süre sonra Kızılırmak'ı tekrar geçtik. Nehir sol tarafa, kuzeye doğru akıyor ve önümüzde görülen dar bir boğaz ve yüksek dağdan geçiyordu. Irmağın üzerinde 190 adım uzunluğunda, 5 adım genişliğinde ve her iki tarafında korkulukları bulunan yeni yapılmış bir tahta köprü gördük. bu köprünün yanında eski bir köprü daha var. Zorunlu hallerde Bu köprüden de faydalanılabilir. Irmağın suyu Cremnitz'deki nehir gibi bulanık ve kırmızı akıyor. Kıyılar ise çok yüksek ve sarp. Biraz ilerleyince sol tarafta bir küçük dere ile karşılaştık. Hemen sonra da bir dağ başladı. Yol üzerinde bu kadar yüksek bir dağa rastlamamıştık. Dağın alt tarafları tamamen çıplak ve çorak; yükseldikçe etrafta irili ufaklı ağaçlar görülmeye başladı. Bizim taraflarda olduğu gibi sık değil, seyrek bu ağaçlar. Şuraya buraya serpilmiş. Bunlar, çam veya diğer dikenli ağaçlar, ardıçlar veya bizim tanımadığımız türden funda ve çalılardan oluşan irili ufaklı ağaçlardır. Büyük olanları daha çok gemi direğine benziyor. Küçüklerinin meyveleri iri ve lezzetli. Ardıca benzeyenlerin meyveleri sarımsı ve bizde olmayan bir tür. Genelde bu ağaçlar ve çalıların hemen hepsi dikenli. Yukarıdan aşağıya bize doğru bir derecik akıyor. Biraz ileride sağ tarafta güzel bir pınar gördük. Pınarın suyu çok soğuk ve çeşmelerin hemen hepsinden daha iyi bir suyu var. Zira 4-5 gündür içtiğimiz sular tuzlu gibi, acımsı, kireçli ve tatsız sulardı. Geride bıraktığımız bir dere kenarında öğleyin atlarımızı sulamıştık. Bu dere de yükseklerden çıkan ve Çorum şehrine bir çeyrek mil mesafede yan tarafa doğru akıp giden bir su idi. Üzerinde küçük bir taş köprü vardı. Ayrıca, Çorum'dan bizim gittiğimiz istikâmete doğru akan ikinci bir dere de gördük. Bu derenin üzerindeki küçük taş köprü ise eski, Romalılardan kalma bir köprü. Yüksek yerlerden geçer-

bir tuzlu dereden geçtik. Bu su sol taraftaki dağdan yola doğru akıyor. Üzerinde birbirine yakın iki tahta köprü var. Önümüzde güzel, geniş bir vadi uzanıyordu ve yolun sağında solunda köyler görülmekteydi. Her iki tarafta ekilmiş tarlalar, yeşil ağaçlar vardı. Epeyden beri bu kadar güzel manzara ve yeşillik görmemiştik. Yine her iki tarafta, uzaklarda mor dağlar yükselmekte. Bu dağlarda herhalde orman da vardır. Bir süre sonra Kızılırmak'ı tekrar geçtik. Nehir sol tarafa, kuzeye doğru akıyor ve önümüzde görülen dar bir boğaz ve yüksek dağdan geçiyordu. Irmağın üzerinde 190 adım uzunluğunda, 5 adım genişliğinde ve her iki tarafında korkulukları bulunan yeni yapılmış bir tahta köprü gördük. bu köprünün yanında eski bir köprü daha var. Zorunlu hallerde Bu köprüden de faydalanılabilir. Irmağın suyu Cremnitz'deki nehir gibi bulanık ve kırmızı akıyor. Kıyılar ise çok yüksek ve sarp. Biraz ilerleyince sol tarafta bir küçük dere ile karşılaştık. Hemen sonra da bir dağ başladı. Yol üzerinde bu kadar yüksek bir dağa rastlamamıştık. Dağın alt tarafları tamamen çıplak ve çorak; yükseldikçe etrafta irili ufaklı ağaçlar görülmeye başladı. Bizim taraflarda olduğu gibi sık değil, seyrek bu ağaçlar. Şuraya buraya serpilmiş. Bunlar, çam veya diğer dikenli ağaçlar, ardıçlar veya bizim tanımadığımız türden funda ve çalılardan oluşan irili ufaklı ağaçlardır. Büyük olanları daha çok gemi direğine benziyor. Küçüklerinin meyveleri iri ve lezzetli. Ardıca benzeyenlerin meyveleri sarımsı ve bizde olmayan bir tür. Genelde bu ağaçlar ve çalıların hemen hepsi dikenli. Yukarıdan aşağıya bize doğru bir derecik akıyor. Biraz ileride sağ tarafta güzel bir pınar gördük. Pınarın suyu çok soğuk ve çeşmelerin hemen hepsinden daha iyi bir suyu var. Zira 4-5 gündür içtiğimiz sular tuzlu gibi, acımsı, kireçli ve tatsız sulardı. Geride bıraktığımız bir dere kenarında öğleyin atlarımızı sulamıştık. Bu dere de yükseklerden çıkan ve Çorum şehrine bir çeyrek mil mesafede yan tarafa doğru akıp giden bir su idi. Üzerinde küçük bir taş köprü vardı. Ayrıca, Çorum'dan bizim gittiğimiz istikâmete doğru akan ikinci bir dere de gördük. Bu derenin üzerindeki küçük taş köprü ise eski, Romalılardan kalma bir köprü. Yüksek yerlerden geçer-

ken aşağılarda yere gömülmüş gibi, alçak domuz ahırlarını andıran değirmenler görüyorduk.

Bir Türk şehri olan Çorum, öyle büyük bir şehir değil. Nerdeyse bizdeki büyük bir köy kadar. Etrafında su yok. Bir dağın eteğinde kurulmuş, vadiye bakıyor. Önünde güzel, geniş, yemyeşil bir düzlük uzanıyor. Etrafta bağ bahçe görülmüyor. Evler kerpiçten yapılmış. Kerpiçler sanki çimenden bel ile alınmış dört köşe kesekler gibi. Evler alçak, çatı diye bir şey yok, ancak toprak damlar görülüyor. Bu evlerde oturanlar fakir kimseler olmalı. Orada taşla inşa edilmiş bir cami gördük. Ot bulamadık, atlara saman verdik. Biz, buraya gelinceye kadar, pahalı da olsa, hemen her yerde arpa buluyorduk. Ekmekleri iyi değildi. Şarap da işe yaramaz.Bir Ermeni köyünden getirildi.

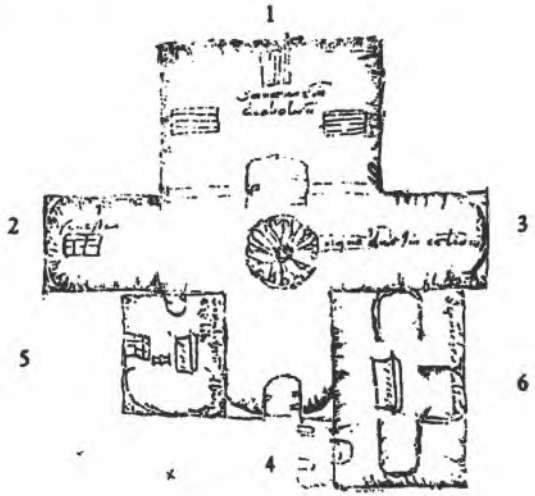
Şehirde, Rum, Ermeni ve Türkler bir arada yaşıyorlar. Şehrin önündeki çayırlıkta konakladık. Bu çayırlık bir küçük tep üzerinde bulunan mezarlığa yakındı. Mezarlıkta başka yerlerden alınmış birçok mermer taş ve sütunlar vardı.Bunların üzerinde okunması mümkün olmayan Yunanca yazılar gördük. Meselâ: OESIS THXI gibi.

Burada aslen Şilezya doğumlu Frankenstein'dan bir Alman yanımıza geldi. Solnok'da bir blokhavzda esir düşmüş. Hans adındaki bu Alman çulhacı imiş. Babası Hans Lorenczde çulhacı imiş. Adı geçen Hans Viyana'da aba dokuyucusu Hans Polleri'in yanında çalışmış. Daha 6 Alman varmış Çorum'da. Yanımıza birçok esir Macar da geldi. Hepsi de azat edilmeyi çok istiyorlardı.

O gün Türklerin tatil günü olan cuma idi. Birçok Türk mezarlığa gelip ölülerini ziyaret ediyor, dua ediyorlar.Biz mezarlığa gitmedik. Çünkü mezarlık çok büyüktü. Birimizin kalabalıkta kaybolmasından korktuk.

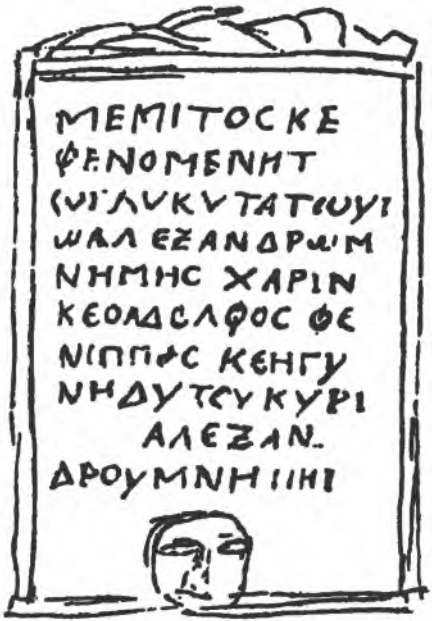
6 Nisan sabahı saat 6'da Çorum'dan doğuya doğru yola çıktık. Saat 11'de Alwan Czelebi (Elvan Çelebi) köyüne gel-

dik. Padişah burada bir süre önce dergâhta gecelemiş. Bu binada dervişler oturduğu için buraya Tekie (Tekke) diyorlar. Tekke dervişlere mahsus bir nevi mesçit. Rumların manastırına benzer. Çorum'dan yola çıkışımızdan önce vadi düzdü. Bu düzlük dağdan akıp gelen iki küçük dereye kadar devam etti. Sonra tarlalar başladı. Daha sonra ise birçok yokuş inip çıktık. Arazi giderek çıplaklaşıyordu. Etrafta kupkuru ve taşlı tepeler vardı. Uzaklarda karlı dağlar gözüküyordu. Bu civarlarda padişah kısa süre önce avlanmış. Burada çok keklik var. Çok sarp korkunç bir sıradağ. Hiç ağaç görülmüyor. Ancak seyrek, tek tük çam ağaçları var. Yukarıda sözünü ettiğimiz Elvan Çelebi köyünde ahşap bir mesçit var. Biz bu mesçidin yanında konakladık. Burada dervişlerin de kendilerine mahsus taş yapı bir tekkeleri var. Basit bir yapı, eski binalardan alınan taşlardan yapmışlar. Bu binanın Türkler tarafından mı, yoksa vaktiyle Hristiyanlar tarafından mı yapıldığı belli değil. Bir hayli yıpranmış durumda. Tekkenin esas kısmı oldukça sağlam kalmış, ama tamamı çok kötü görünüyor. Aşağı yukarı şöyle:

Bina yolun kenarında. Önünde 5 meczup köylü oturuyor. Bunlar topladıkları sadakalar veya şuradan buradan aşırdıkları şeylerle hayatlarını sürdürüyorlar. Diğer çingeneler gibi her türlü kötülüğe eğilimleri olan kimseler. Evleri barkları yok. Zaten böylelerinin oturdukları kulübelere insan zorlukla girip çıkabilir. Kerpiçten yapılmış basık ve karanlık yerler. Nr. 1: Dervişlerin kaldığı tekke (mesçit). Burada ibadet ederler. Zeminde halılar serilmiş. Bir vaaz kürsüsü ve bunun karşısında ahşap bir mahfel. Mahfel, bizim papazların da yaptığı gibi kilitli. Mesçidin çatısı kubbe biçiminde değil, tahta tavan kaplı, üzeri de düz adım. Diğer mesçitlerde olduğu gibi bunun da pencereleri yüksekte. Cephenin en üst kısmına büyük bir taş yerleştirilmiş, üzerinde Yunanca bir kitabe var. O kısmı sonradan yapılmışa benziyor. Zira altındaki taşlar tamamen eski, kırık. Sütunlar çamurla sıvanmış. Nr. 2: Yan tarafta ve yukarıya doğru yuvarlak bir kemer şeklinde örülmüş. Bunun karşısındaki 3 numaralı kısımda aynen 2 numara gibi yuvarlak kemer. Nr. 4 giriş kısmıdır ve üstü kubbe şeklinde yuvarlaktır. Nr. 5, 4 numaranın hemen yanına yapılmış. İçinde çok büyük, üzerine mavi sof örtülmüş bir mezar var. Lâhdin üzerine ayrıca beyaz bir örtü örtülmüş ve Türk kavuğu oturtulmuş. Mezarın hemen yanında büyük bir pirinç şamdan duruyor. Zemine halılar serilmiş. Çamurlu ayakkabılarla girilmiyor. Bütün bunlar akıllarınca onların kendilerini İslâm âlemine azizler olarak göstermek isteyişlerinin ifâdesidir. Gösterişten ibaret. Girişin öteki tarafında ek bir bölüm yapılmış (Nr.6). Bu kısmın üzerinde üç yuvarlak kubbe var. Burada da bir mezar bulunmakta. Burada yatan S. Jorgen'in ahbabı imiş Nr. 5'deki Elvan Çelebi'ninse dediklerine göre S. Jorgen ile daha yakın dostluğu varmış. Dervişlere gelince: Bunlar halka devamlı şekilde yalan şeyler anlatırlar, tıpkı bizdeki Katolik papazlar gibi. Kıyafetleri diğer Türklerinkine benzer. Okuma yazma bilmezler. Ne kadar basit, saf, doğuştan abdal olurlarsa o nisbette daha aziz olarak kabul edili-

yorlar. İtibar görüyorlar. Zaten Türkiye'de şaşılacak üç şey var: Erkeklerin başlarında taşıdıkları şeyler kadınlarınki gibi. Kadınlar ise erkek gibi pantolon (şalvar) vb. şeyler giyerler. Üçüncü olarak şaşılacak şey de delileri evliya olarak kabul etmeleridir. Buna örnek, İstanbul'da birçok mezarın durmadan ziyaret edilmesi ve başuçlarında mumların yakılıp bekçilik yapılması. Cafer Baba'nın hapishaneye benzeyen türbesinde olduğu gibi. Eğer bunlar Balwan (Elvan) veya Czelibe (Çelebi) iseler neden bir kitabeleri yok. Czelibe, Türkçede asil veya asil soydan gelen kimse demektir. Diğer türbede yatan ve Türklerin garip bir ad verdikleri deli hakkındaki sözler ise tamamen uydurma: Onlar bu azizlerden birinin S. Jorgen'in kuzeni, diğerinin de S. George'nin hizmetkârlarından biri olduğunu söyliyorlar. Her ikisi de çok iyi savaşan şövalyelermiş. Bugün Türkiye'de hüküm süren herhangi bir despot kendisine bir türbe yaptırıp yanına da bir mesçit veya cami oturttu mu tamam. İşte böyle olunca herhangi bir serseri de evinin bahçesine bir türbe yaptırabilir tabii. Kendisine türbe ve yanına bir mesçit yaptıranlar, hoca için gelir sağlamak amacıyla vakıf kurarlar. Böyle olunca türbeler devamlı korunmuş oluyorlar. Zaten Türkler genel olarak mezar ve türbeleri tahrip etmiyorlar. Mezarlıklara kimse dokunmuyor. Mezar taşları alınıp başka mezarlara konmuyor. Şurada burada ölü kemikleri de görülmüyor. Ve yine bu yüzdendir ki büyük şehirlerde mezarlıklar çok genişliyor. Her mezarın ayak ve başucuna birer taş dikiliyor. Bu taşlar yuvarlak da oluyor. Bunların çoğu eski tarihi yapılardan alınıyor. Böyle yapıldığı için memleketin her tarafında çok güzel, fakat kırılmış sütun ve mermerlere rastlanmakta. Hele bu sütunlarda büst veya resim varsa o kısımlar kırılıp tahrip ediliyor. Aynı köyde umuma mahsus bir çeşmenin yanında başka bir yerden getirilmiş bir taşın üzerinde şöyle bir yazı var :

Derviş tekkesinin cephesinde duvara oyulmuş bir taşta da şu yazı görülüyor:

ΘΕCΙC ΘΕΟΔΩΡΟ
ΙΗΤΡΟΥΖΑΝΘΟΥ
ΘΕCΙC ΘΕΟΔ
ΩΡΟΥΙΗΤΡΟΥΣΑ
ΝΘΟΥΤΟΥ ΝΟCΟ
ΚΧΥΟΥΚΑΙΧΑΡ
COYNBIOYAYTO
ΥΚΤΩΝ ΤΕΚΝΩ
ΝΑΥΤΩΝ

Kıvan Çelebi Köyü'nün mezarlığında başka bir yerden getirilmiş bir taşta yine şöyle bir yazı:

ΛΙΒΑΝΟC ΙΙΟ
ΛΕΜ ΩΝΟC Τ
ΔΩΡΗΤΩ ΙΙ
ΘΡΕΨΑΝΤΙΜ
ΝΗΜΗC ΧΑΡΙΝ
ΕΤ · Β · ΙΖΜCΕΒ

Diğer bir taşa da şu kazılmış:

ΕΤΕΙΜΗCΑΝΜΕΝ
ΑΝΔΡΟΝC ΥΝΒΙΟC
Α ΥΤΟ ΛΦΦΙΑΚΑΙ
ΤΕΚΝΑ ΑΜΙΑΚΑΙ
ΓΛΙΟC ΚΑΙ ΚΕΛΙΟΝ
ΜΝΗΜΗC ΧΑΡΙΝ

Başka bir taşta da şu yazı:

ΑΝΗΡ ΔΟΜΝΟC ΚΑΙ
ΑΥΤΟΝ ΖΩΝΚ Τ
Α ΤΕΚΝΑ ΑΥΤΟΥ
ΔΕΤΡΙΟC Κ ΜΕΜΝΩ
ΜΗC ΧΑΡΙΝ

Türkler S. Georgen'den başka hiçbir Hristiyan aziz tanımıyorlar. Ona da Chodir Eles (Hızır İlyas, Hıdrellez) adını vermişler. O, Kapadokya'da yaşamış meşhur ve kahraman bir şövalye imiş, ölümsizmiş, hâlâ yaşıyormuş. Hangi dine mensup olursa olsun bir kimse onu imdada çağırırsa, derhal gelip ona yardım edermiş. Dervişlerden yaşlı birisi bizim piskoposa bir şeyler anlattı. Yukarıda bahsettiğimiz S.Georgen'in akrabası ve

hizmetkâr olan evliyalar da aynı şekilde çağrılınca yardıma gelirlermiş. Türbelerde birinde bir erkekle bir kadına rastladık. Kadın mezarın yanında çocuğu ile hahnın üstünde yatıyordu. Güçlü, kuvvetli, izbandut gibi bir kadın.

Herne kadar S.Georgen'e dair uydurma hikâyesi hakkında bir şey bilmediklerini söylerlerse de gene de aynı uydurma hikâyeleri kendileri de söylemek suretiyle bunları kabul ve tasdik etmiş oluyorlar. Bir ejderhadan laf ettiler. 6 Nisan günü muhterem piskoposu ejderhanın bulunduğu dağa götürdüler. Dağın tepesinde yerde 6 adım boyunda taşlardan oluşan bir cisim var. Güya ejderha bu imiş. Dağda halen yıkılmış derin yerler var. Burada yazın sabah erken ve akşamın geç saatlerinde yılanlar görülürmüş. Dağın eteğinde çok garip ve iri bir mermer gördük. Bu mermerin üzerinde iki at nalı ve eğere benzeyen bir şey vardı. Bu S. George'nin mucizesi imiş. Başka bir resim vs. yoktu.

Dervişlerin anlattığına göre S.Georg'un bir atı varmış. Tekkenin ortasından bir su çıkıyor. S.Georgen'in atı suyun şimdi çıktığı yerde ayağı ile tepinmiş ve hemen bu su akmaya başlamış. Halbuki biz bu suyun başka bir yerden geldiği delikleri gördük. Tekkeden çıkan su tekrar yerin altından akıp dışardaki hayvan sulanan yalaklarda toplanıyor. Draco'ya Türkçede aschderha (ejderha) diyorlar. Bu mahlukun diğer bir adı da effern[76] (ifrit)tir.

Bu havali vaktiyle Elvan Çelebi Köyü civarında Aelkat'da oturan bir kral veya prense aitmiş. Aelkat büyük bir şehir olmalı. Yol üzerinde Sagana[77] köyü var. Sonra Aelkat[78] geliyor. Burası şimdi harap. Bir boğazın içinde dağın yamacına doğru uzanıyor. Buradaki mezarlıkta dikkat çekecek taşlara rastlamadık. Ancak bir taş bulduk. Üzerinde Yunanca şu yazı var: ΘECIC CTEΦANOY TEKTONOC

Buradan 2 mil ileride yolun her iki tarafında mezarlıklar gördük. Mezarlığın birinde büyük bir sütun üzerinde şu yazıyı okuyabildik:

C TVL · VERO MAZIMINO
NOBILISSIMO CAISAR
PER · P · P · ELLVM VIBIA
NVM · PR · PVINC · RO · PONT
Λ

6 Nisanda Elvan Çelebi'den sabah saat 6'da hareketle 6 millik bir yol aldıktan sonra saat 4 yahut 5 sıralarında bir köye ulaştık. Padişah yahut maiyetinden bazı kimseler burada kalmışlar. Köyün adı Bagdlidezscha (Bağlıca)'dır. Yol boyunca bazı dağlar ekilmiş vadiler gördük. Bir hayli de köy var. Sagana ve Aelkat'dakinden daha çok bağ gördük. Hatta köyün içinde bile bir kısım tarla, bir kısım bağ yapılmış. Bağları şöyle bir aletle kazıyorlar:

Omcalar şimdi yapraklanmaya başladığından çubukları budamışlar. Elde ettikleri üzümü ya satıyorlar yahut da Amasya'ya götürüyorlar. Burada meyve bahçeleri de gördük.

Toprak sağlam, kırmızı killi bir toprak. Ama bazı yerlerde tarlalar taşlık. Bu tarlalarda ekin nasıl yetişiyor, doğrusu şaşılacak şey. Özellikle dağların eteklerindeki tarlalar taşlı. Bir süre gittikten sonra önümüzde geniş bir arazi açılıyor. Diğer tarafta ise dağ ve vadi var. Buralar daha çok bağcılık yapmaya elverişli. Her tarafta sığır sürüleri de gördük. İnekler bodur ve küçük. Pek çok kara keçi var. Eşek ve at da bol. Meralarda gene kısa otlar çok. Orman ve fundalık görülmüyor.

Bu memlekette halk o kadar geri bırakılmış ki, daha doğru dürüst bir ekmek pişirmesini bile bilmiyorlar. Fırınları yok. Her yerde başka tarzda ekmek pişiriyorlar. Bazı yerlerde büyük, geniş bir çanak yahut da topraktan yapılmış küp gibi bir şey kullanıyorlar. Bunların yere gelen alt kısımları geniş, ortası karınlı ve yuvarlak. Yukarıya doğru biraz daralıyor. Fakat ağız tarafı gene geniş. Yan tarafta yerde bir delik açılmış; bu delik

yerin altında küpün olduğu yere doğru uzanıp ona bağlanmış. Küp yere gömülmüş vaziyette. Ekmek pişirilmek istenince küpün içinde ateş yakılıyor. Küp, yukarda sözünü ettiğimiz delikten hava alıyor ve iyi yanıyor. Küp iyice ısındıktan sonra hazırlanmış hamurdan parmak kalınlığında, yahut daha kalın poğaça (çörek)lar yapılıyor. Bunların genişliği bir karış kadar var, yok. Sonra bu çöreklere yumurta sürüyor ve hamurun altını su ile ıslatıp kızgın küpün yan taraflarına elleriyle, küpün alabildiğince yapıştırıyorlar. Bu hamurlar pişiriliyor ve yüzleri hafif kızarıyor. Pişen çörekleri tandırdan çıkartıyorlar. Bu işi yaparken eller yanmasın diye yün eldiven takıyorlar. Şayet çöreğin daha gevrek pişmesi isteniyorsa tandırın dip tarafına yapıştırıyorlar.

Başka tarzda ekmek pişirilişini yukarıda anlatmıştık. Demirden veya topraktan yapılmış tabla gibi bir saç ateşin üstündeki bir sac ayağına oturtuluyor. Pişirilecek hamur bunun üzerine yayılıyor. Bu hamur çok ince. Bir tarafı biraz pişince öbür tarafı çeviriliyor. Böylece ekmek pişmiş oluyor. Birçok yerde gördük. Lezzetsiz bir ekmek bu. İşte böyle. Türkler başka şeylerle uğraşıyorlar. Tanrı'nın kendilerine verdiği nimet ve imkânlardan lâyıkıyla faydalanmasını bilmiyorlar. Zahmete de katlanmak istemiyorlar, bağ yetiştirmiyorlar. Çobanlar gibi hayvancılıkla uğraşıyorlar. 7 Nisan, paskalyadan bir önceki pazar günü sabahın erken saatlerinden Bağlıca'dan hareketle rutubetli bir havada 3 millik yol aldıktan sonra Amasia'ya (Amasya) vasıl olduk.

Bu duruma göre İstanbul'dan Amasya'ya kadar arabalarla 30 günde gelmiş olduk. Öğleden sonra boğaz yolu ile Üsküdar'a hareket etmiş ve 8 Martta Üsküdar'a gelmiştik. Atlarımız ve arabalarımız 2 gün önce oraya geçirilmişti. Yolda da 1 gün İznik'te, 1 gün de Ankara'da kaldık. Böylece 10 Marttan 7 Nisana kadar sırf yol 27 gün sürmüş oldu. Verdiğimiz molalar dışında yolculuk yaptığımız günleri hesaplarsak 113 Macar mili yol almış olduk.

Türkler mesafe ölçüsü olarak "mil" kullanmıyorlar. Yolları gün ile hesap ediyorlar. Arabalar yüzünden yolculuğumuz uzun

sürdü. Çünkü arabaların büyük zorluklarla geçtiği dağlarda ve engebeli arazide atla gidilse geldiğimiz yol iki haftada alınırdı.

Amasya'ya varmamıza birkaç günlük mesafede padişahın o havalide sürgün avına çıktığını anladık. Zira padişahın geçtiği yollarda -ki o yollardan biz de geçtik- yolun iki tarafında karşılıklı; taşı toprağı birbirine karıştırarak küçük tepecikler (höyükler) yapmışlar. Padişah konak yerine varıncaya kadar yol boyunda yapılmış en yakındaki diğer höyüğe silah atmak suretiyle padişahın oradan geçtiği haber verilmiş. Özellikle askerle geçtiği zaman birbirinden belli bir uzaklıkta taşı toprağı yığarak höyük yapmak gelenek haline gelmiş. Bu iş için özel olarak görevlendirilen kimseler varmış.

Geçtiğimiz yollarda halkı üzüntülü ve kızgın bulduk. Bir kısmı Şehzade Mustafa'nın öldürülmüş olmasına, bir kısmı da İran seferinin sürüp gitmesine üzülüyor. Zaten padişahın Kapadokya'da uzun zaman kalmasının sebebi de şurada burada huzursuzluk yaratan kimseleri tutuklamak ve öldürmek içindir. Zira herkes Mustafa'yı övmekte ve padişah tahtından ayrılınca Türkiye'de huzursuzluğun artacağından ve başkaldırmalar çıkacağından korkuluyor. Geride kalan iki şehzadenin babaları gibi olamayacaklarına inanıyorlar.

Bağlıca'dan Amasya'ya kadar yolun her iki tarafı yüksek dağlarla çevrili. Tarlalar ekilmiş. Biz bu dağları ve vadileri aşarak geldik. Oldukça büyük bir su sağ taraftan Amasya'ya doğru akıyor. Bu suyun adı Yeşilırmak. Strabone'da fluvius iris olarak geçiyor: Et Amasia patria fuit Strabonis (Zaten Amasya onun vatanıdır).

Şehire girmeden önce yukarıda sözünü ettiğimiz ırmak üzerindeki eski bir taş köprüden geçtik. Köprü pek geniş değil. Ancak bir araba geçecek kadar ve ..... adım uzunluğunda. Amasya'ya yaklaşırken şehre yarım mil kala yol, her iki tarafta yüksek, çıplak ve kayalıklı dar bir boğazdan geçiyor. Burada çok sıkıntı çektik. Etrafta sayısız denecek kadar çok, korkunç yerler var. Bu yol o kadar dardı ki, arabamızın başka bir arabaya

yol vermesi mümkün değildi. Sağ tarafta yüksekte uzanan yamaçta atla veya yayan gidilebiliyor.Bu kısımda mevcut kayalardan dolayı yola devam edilemezse sağa sola bükülünebilir ve kayanın altından, üstünden geçecek bir geçit bulunabilir. Bu geçit aslında çok dar. Ancak 5 ayak genişliğinde. Bununla beraber tabiatın yarattığı korkuluklar ile emniyete alınmış ve üzerinden çok geçilmiş bulunan bu patikadan at üzerinde veya yayan gidilebilir. Şehri, tam yanına yaklaşmadan uzaktan görmek mümkün değil. Bunun için dağların arasından akıp giden ırmağa ulaşmak gerek. Irmağın sağında solunda dağ bulunmayan yerlerde üzüm bağları, meyve bahçeleri ve tarlalar uzanıyor. Bunlar biribirinden kerpiç yahut taş duvarlarla ayrılmış. Bağ ve bahçelerin içinde kerpiç veya taş duvarlarla örülmüş küçük yazlık evler görülüyor. İyice yaklaşılıp da şehire girileceği zaman yukarıda adı geçen ırmağı tekrar geçmek gerekiyor. Burada 80 adım uzunluğunda bir tahta köprü var. Köprünün civarında su dolapları görülmekte. Bu çarklı dolaplarla nehirden su alınıp bahçelere veriliyor.

Karşımızda görkemli yüksek bir kaya üzerinde kale yükseliyor. Bu kalenin karşısında bir kaya varsa da kalenin bulunduğu kaya kadar görkemli ve yüksek değil. Şehre girince sağda ve solda iki tane eski ve güzel kilise gördük. Bunlar Bizans zamanından kalma güzel ve sağlam yapılar. Dış kısımlarında iri taşlar göze çarpıyor. Yol buradan sonra başka bir giriş kapısına doğru uzanıyor. Tekrar bir Hristiyan kilisesiyle karşılaşıyoruz. Bu da güzel bir yapı. Bu kilisenin yanından geçip konaklayacağımız yere vardık. Konak yerimiz kalenin tam altına rastlayan bir yerde. Yüksekte, kayalar arasında yollar açılmış, etrafları taşlarla örülmüş, büyük kapılar gözüküyor. Buralarda oturanlar var. Bunun içindir ki, kayaların arasında yollar ve korkuluklar yapılmış. Bunların dışında evler, pişmemiş tuğladan (kerpiçten) yapılmış. Evlerin iç kısmı da iyi işlenmemiş, tahtadan şöyle böyle yapılmış iki kat yükseklikte. Evlerin altında ahırlar bulunuyor. Bunların üzerinde oturdukları odalar var. Bu odalar da tahta ve kalaslarla örülmüş ve üstleri toprakla kapatılmış. Damlardaki toprağın kalınlığı yarım arşın var. Bun-

lar dışında doğru dürüst bir ev yok. Buralarda oturuyor, yatıp kalkıyorlar. Hemen hemen her evin damında silindir biçiminde yuvarlak taşlar mevcut. Küçük ve yuvarlak bir sütunu andıran bu taşları bir oraya bir buraya çekerek damın toprağını sıkıştırıp pekiştiriyorlar.

Hemen hemen şehrin tam ortasında bizim konakladığımız yere yakın eski yuvarlak bir kule (minare) var. Bu kule tuğla ile örülmüş. İçinden kıvrıla kıvrıla çıkan bir merdivenle kulenin üstüne çıkılıyor. Burada 4 veya 8 köşeli balkon gibi (şerefe) bir şey bulunmakta. Bu balkonun ortasından yukarıya doğru ucu sivri kısa ve dar bir kule daha uzanıyor. Gündoğusuna bakan bir kapı da mevcut. Bizans devrinden kalma bu anıt içinde bir çan asılı imiş. Vaktiyle, dinsizler devrinde precones (müməddi) buraya çıkar ve günün belirli zamanlarını bağırarak halka duyururmuş. Şimdi ise Türklerin mesyn (müezzin) dedikleri hocası veya imam günde 5 defa ezan okuyarak halkı ibadete çağırıyor. Kulenin taban kısmı 8 köşeli ve 1 1/2 adım boyunda. Yuvarlak kısım bundan sonra başlıyor ve yukarıya doğru yılankavi uzanıyor. Tuğlalar çok sanatkârane örülmüş. Minarede bir de kitabe var.

10 Nisan günü elçiler atlarına binerek en yüksek bascha olan Ahmet Paşa'ya gittiler ve ona 4 tam altın sikke hediye ettiler. Sonra da Ali Paşa'yı ziyaret edip ona da 2 altın sikke verdiler.

Burada Şilezyalı bir soylu var. Sakalsız, ablak yüzlü, rengi biraz soluk ve beyaz bir zat. Adı Chirstoph Kotsch;[79] babasının adı da Hans Kotsch. Kral sarayında maiyette görevli olan Peter Kotzch adında bir kardeşi varmış. Cristoph Kotsch henüz bir ücret almıyor. Hizmetkâr olarak çalışıyor. Sünnet olmuş, Temeşvar'da esir düşmüş. Emrindeki askerlerden birini kurşunlamışlar, diğer ikisini de kılıçtan geçirmişler. Bunlar sakallı imişler. Cristoff'u da öldüreceklermiş, fakat onun çok genç olduğunu görünce vazgeçmişler. Kotzcsh, ayrıca Hirschberg civarındaki Lomnitzli Wolf Aff[80] adında diğer bir Şilezyalı asilzadenin de Ali Paşa'nın yanında köle olarak bulunduğunu anlattı. Bu zat son yapılan İran seferinde diğerleri ile birlikte İran tarafına geçmiş. Ali Paşa onun için İranlılarla pazarlığa girişmiş ve iki at vererek onu geri almış. Sonra da ona güzel bir sopa çektirmiş. Aradan kısa bir süre geçince Temeşvar'da beylerbeyi olan Mehmet Paşa'ya gidildi. Ona da iki altın sikke hediye edildi.

9 Nisan günü öğle üzeri bir adam bir meşçidin civarında kaval çaldı. Pek çok yırtıcı kuş gelip evin çatısına kondu. Bunlara doğranmış et attılar. Karınları doyan kuşlar uçup gittiler. Türklerin anlattıklarına göre bu da bir nevi sadaka imiş, fakat halk hayvan kesmeyi tercih ediyor. Buna benzer kuşlara verilen sadakayı daha önce İstanbul'da görmüştüm. Zengin bir Türk'ü defnettikten sonra bir caminin civarında toplanan akbabalara doğranmış et parçaları fırlatmışlardı. Onlar da kendilerine atılan et parçalarını havada yakalamışlardı. Biz de çok defa konağımızın önünde böyle yapıyorduk. Havaya et parçaları atıyorduk. Akbabalar gelip onları yakalıyordu. Ortasından Yeşilırmak akan Amasya'da 63 adım uzunluğunda bir taş köprü daha var. Bu köprünün korkuluğu yok. Üzerinden araba ile geçilmiyor. Zira karşılaşan 2 araba birbirine yol verecek durumda değil. Şehrin daha aşağı kısmında bir taş köprü daha gördük. Bu köprüde korkuluk vardı.

12 Nisan, Büyük Paskalya'dan önceki cuma günü, padişah at üzerinde camiye gitti. Yeşil bir elbise giymiş. Önünde yukarı-

da adlarını verdiğimiz üç paşa gidiyordu. Padişahın önünde 7 kişi 7 tane üzerlerine kimse binmemiş at çekiyorlardı. Atların eğerleri altın işlemeli idi. Ve rengârenk kıymetli örtüler yanlara sarkıyordu. Saat 12'de çavuşlar her tarafta halkı ite kalka yolun ortasından kenarlara doğru çektiler.

14 Nisan paskalya günü geceleyin Amasya'da büyük bir yangın çıktı. Yeşilırmak'ın öbür tarafında çıkan bu yangında birçok kerpiç ev yandı. Ancak yeniçeriler ve paşalar yangını söndürmeye çalıştılar. Bunların elinde ise yangını söndürecek gereç yok. Yalnız uzun kancalarla çalışıyorlar. Yangın yayılmasın diye kancaları takıp yanan evin yanı başındaki evleri yıkıyorlar. Bu yangında birçok dükkân da yandı. Yangın büyük bir medanda çıkmıştı.

12 Nisanda padişah camiye gelirken Ali Paşa'ya Viyana'yı mutlaka görmek istediğini ve sırf bunun için daha uzun bir süre yaşamak istediğini söylemiş. Boynu kopsun inşallah! İran'ın başında schachamhat[81] alay kunkeşan (Şehn-i şah) ve oğlu Schasmail (II. İsmail) var. İran'ın askeri Türkiye'ninkinden az. Üstelik topu da yok. Bunun içindir ki, savaşı kazanamıyor. Fakat memleket dağlık olduğundan yavaş yavaş geriye çekiliyor. Bu suretle iç kısımlara çektiği Türk askerini kolaylıkla imha ediyor.

Mustafa'nın başına gelen felâketten dolayı hemen hemen bütün Kapadokya halkı kızgın. Hatta halkın bir kısmı gizliden gizliye İran'ı tutuyor. Bu yüzden padişah birçok kimseyi idam ettirdi. Türkler İran halkına fazla zarar vermiyorlar. Ancak İranlıların kendi memleketinde terkettikleri yerleri yakıyorlar. Çok az kimseyi esir alıyor veya öldürüyorlar. Alman, Macar gibi Hristiyan esirlerin anlattıklarına göre Türkler 50 kişi bile öldürmemişlerdir. Buna karşılık İranlılar, hiçbir meydan muharebesini kazanmamalarına rağmen binlerce Türk'ün hayatına kıymışlar. İran'ın askeri az olduğu için her gün dağların arasına çektiği Türkleri pusuya düşürüp öldürüyormuş. Bazen Türklerin

da adlarını verdiğimiz üç paşa gidiyordu. Padişahın önünde 7 kişi 7 tane üzerlerine kimse binmemiş at çekiyorlardı. Atların eğerleri altın işlemeli idi. Ve rengârenk kıymetli örtüler yanlara sarkıyordu. Saat 12'de çavuşlar her tarafta halkı ite kalka yolun ortasından kenarlara doğru çektiler.

14 Nisan paskalya günü geceleyin Amasya'da büyük bir yangın çıktı. Yeşilırmak'ın öbür tarafında çıkan bu yangında birçok kerpiç ev yandı. Ancak yeniçeriler ve paşalar yangını söndürmeye çalıştılar. Bunların elinde ise yangını söndürecek gereç yok. Yalnız uzun kancalarla çalışıyorlar. Yangın yayılmasın diye kancaları takıp yanan evin yanı başındaki evleri yıkıyorlar. Bu yangında birçok dükkân da yandı. Yangın büyük bir medanda çıkmıştı.

12 Nisanda padişah camiye gelirken Ali Paşa'ya Viyana'yı mutlaka görmek istediğini ve sırf bunun için daha uzun bir süre yaşamak istediğini söylemiş. Boynu kopsun inşallah! İran'ın başında schachamhat[81] alay kunkeşan (Şehn-i şah) ve oğlu Schasmail (II. İsmail) var. İran'ın askeri Türkiye'ninkinden az. Üstelik topu da yok. Bunun içindir ki, savaşı kazanamıyor. Fakat memleket dağlık olduğundan yavaş yavaş geriye çekiliyor. Bu suretle iç kısımlara çektiği Türk askerini kolaylıkla imha ediyor.

Mustafa'nın başına gelen felâketten dolayı hemen hemen bütün Kapadokya halkı kızgın. Hatta halkın bir kısmı gizliden gizliye İran'ı tutuyor. Bu yüzden padişah birçok kimseyi idam ettirdi. Türkler İran halkına fazla zarar vermiyorlar. Ancak İranlıların kendi memleketinde terkettikleri yerleri yakıyorlar. Çok az kimseyi esir alıyor veya öldürüyorlar. Alman, Macar gibi Hristiyan esirlerin anlattıklarına göre Türkler 50 kişi bile öldürmemişlerdir. Buna karşılık İranlılar, hiçbir meydan muharebesini kazanmamalarına rağmen binlerce Türk'ün hayatına kıymışlar. İran'ın askeri az olduğu için her gün dağların arasına çektiği Türkleri pusuya düşürüp öldürüyormuş. Bazen Türklerin

önünde, bazen de gerisinde görünüyorlarmış. İranlılar bir günde o kadar büyük süratle yol alıyorlarmış ki, Türkler bu yolu 3 yahut daha fazla günde katediyorlarmış. İran'ın topu yok. Halbuki Türkiye bu harbe 300-400 topla katılmış. Ayrıca yeniçerilerin binlerce tüfeği de varmış. Türklerin topu olmasa İranlılar onları sık sık mağlup edebilirler. Zira İranlılar Türklerden korkmuyorlar. Türklere karşı cesaretle dayanır, gözü kapalı savaşırlar. Kitleler halinde hücum ederler. Hırvat, Macar, Sırp ve Slovenler gibi esir veya dönmeler olmasa yalnız Türklerin cesur oluşu hiçbir şey ifade etmez. Bundan dolayıdır ki, padişah asıl yerli Türkler yanında tercihan esir düşmüş veya asıl dinini inkâr ederek Müslümanlığı kabul etmiş Hristiyanları savaşa götürüyor. Bu herifler şeytandan daha kötü, şaşkın serserilerdir. Kendilerinin neden Müslüman olduklarının sebebini dahi bilmez aptallardır. Yakın bir gelecekte dinlerinin büsbütün çöküp gideceğinden söz ederler. Bunun içindir ki, Hristiyanların birlik ve berabelik içinde olmalarını asla istemezler. Aksine onların birleşip ittifak halinde olmamaları, kılıçlarının kesmemesi, kör kalmaları için dua ederler. Yahudiler de aynı. Onlar da asla hayırlı şeyler dilemezler.

Padişah, askeri disiplin altında tutabilmek için onların ücretini sık sık artırıyormuş. Bununla beraber İran savaşında çok asker ölmüş ve bir hayli at ve diğer hayvan telef olmuş. Türkler kışın İran'da kalamazlar. Zira orası çok soğuk bir memleket. Hiçbir yerde şehir yok. Ancak bolca köy var. İranlılar çekildikleri yerleri yakıp yıkmışlar. Kalanlarını da Türkler yakıyor. İranlıların da evleri yere gömülü imiş. Galatia ve Kapadokya' da olduğu gibi onların evleri de kerpiçten, çamurdan yapılırmış. Bu evlerin üzerinden atla gitmek kabilmiş. Şarap İran'da da yok. Onların da baş yemekleri buğday (bulgur) imiş ve bunu atla beraberinde taşıyorlarmış. Kılıçları, zırhları iyi. Para birimlerine schani[82] diyorlar. Zira şah, Farsçada kral demektir. Küçük ve büyük sikkeleri var. İran'da altın ve gümüş yokmuş.

Teffris (Tebriz) büyük bir şehir. Naghschwan (Nahçivan) da aynı şekilde. İran'da bütün yapılar kerpiç veya çamurdan.

Ağaç, orman yok. İran'ın en iyi şehri Spahin (Isfahan)'dır. Orada da orman yok. İran'ın en müstahkem kalesi olan wan (Van), 1554'de Süleyman tarafından kesin olarak Osmanlı hâkimiyeti altına alındı. Hristiyan oldukları söylenen Gürcülerin memleketi dağlıktır. Bunlar üç ayrı boydan oluşuyorlarmış. Bu boylardan birinin reisi, İran şahının torunu ile evli imiş. Harpte İran bu Gürcülerin memleketinden erzak ve mühimmat sağlıyormuş. Bunun için Türkler bu yıl Gürcülere hadlerini bildirmek istemişler. Kendisine itaat etmeyip karşı gelen bazı Gürcüleri de İran cezalandırmış. Buna kızan Gürcistan, bir yıl önce, 1554'te, padişaha bağlılıklarını ve saygılarını ispat etmek için ona birçok oğlan ve kız göndermiş. Aslında Gürcülerin memleketi sarp bir yermiş, oraya gitmek kolay bir iş değilmiş. Biz bu Gürcülerden ulaklık yapan ikisini Amasya'da gördük. Bunlar şapkalarından ayırt ediliyorlar. İki tane de Afrikalıya benzeyen Arap ulak gördük.

10 Nisanda elçiler Amasya'da 3 paşayı ziyaret ettiler. 18 Nisanda Sadrazam Ahmet Paşa'yı (Kara Ahmet Paşa) ve paskalyadan bir sonraki pazar günü, 21 Nisanda padişahın nezdinde kabul edildiler. 25 Nisanda ise tekrar yukarıda sözü geçen 3 paşayı ziyaret ettiler.

Daha önce Şehzade Mustafa'nın, şimdi de padişahın kaldığı ikametgâh dağın eteğinde bir yerdedir. Burası büyücek, sade, etrafı bahçe ile çevrili bir saraydır. Girişte etrafı kerpiç duvarlarla örülmüş bir tahta kapı var. Bu kapının yanındaki odalar, bir köy evinin odaları gibi. İçeride avlu kısmında tek katlı bir bina görülüyor. Kerpiçten uzunluğuna yapılmış bir yapı. Binanın ahşap kısımları iyice işlenmemiş, kaba, basit tahta parçalarından ibaret. Bunlar bir kulaç boyunda çam tahtalardır. Bunun yanında bahçe içinde fırınlanmış tuğladan inşa edilmiş tek katlı bir bina daha var. Padişah burada kalıyormuş. Hemen bir taş atımı mesafede. Buradan kaç defa geçtimse binanın içinde hiç bir insan görmedim. Bizdeki alelâde bir esnafın evi gibi bir şey bu. Yanıbaşında kerpiçten örülmüş büyük bir kapı görülüyor. Kapının önünde tahtadan yapılmış bir çardak var. Çarda-

ğın altında ellerinde gümüş bastonlar bulunan altın işlemeli elbiseler giymiş 4 kapıcı oturuyor. Aralarında asıl dinini inkâr etmiş bir dönme olan More Laslo da var. Onun babası da İstanbul'da oturan bir dönmedir. Kapıcıların yanında lofassen[83] (ulufeci) ile birlikte birçok çavuş oturmakta. Ayrıca büyük kapının yanında ve altında müteaddit harem ağaları oturuyor. Tam bu sırada padişaha yemek gidiyormuş. Yeniçeriler gibi ipek kaftan giymiş 11 tane tablakâr geldi. Ağızları kapalı çukur sahanlar içinde yemek taşıyorlardı. Yemek götürme işi başlıbaşına bir merasim. Bunların arkasında bir kişi de yuvarlak deri gibi bir sophra (sofra) taşıyor. Böylece hepsi birden padişah kapısından içeriye girdiler ve bir süre sonra da boş sahan kapakları ellerinde kapıdan dışarı çıktılar.

İki hoca, müşaverede bulunmak üzere küçük bir kapıdan geçerek padişahın huzuruna çıktılar. Bunlar büyük kapının yanından geçerken orada kameriye altında oturan kapıcılara eğilerek selâm verdiler. Aslında onlar kapıcılara selâm vermiyorlar, padişahın kapısına karşı saygı ile eğiliyorlardı. Aynı şeyi 3 paşa ve onları takip eden elçiler de yaptılar

Elçiler saraydan çıkıp atlar üzerinde elçihana dönerlerken peşlerinden birçok yeniçeri, suluklar (solaklar) ve saray hizmetlileri koşuşmaya başladılar. Bunlar bahşiş istiyorlardı. Kendilerine verilen birkaç florinle yetinmiyorlardı. Bunlar saray hizmetlileri, köylü, çırak gibi herifler. Kaba sabalar. Hepsi de birbirine benzer. Yukarıda sözünü ettiğimiz sahanlar gümüş olmayıp, İstanbul'da âdet olduğu veçhiyle bakırdır ve hepsi kalaylı pırıl pırıldı. Bu sahanların biçimleri aşağı yukarı şöyle idi:

Yere, halının üstüne yuvarlak deri sofra seriliyor. Bunun üzerine oturulup yemek yeniliyor. Ekmekleri kesecek bıçak yok

sofrada. Ekmeği ya elleriyle bölüyorlar veya birisi büyük,uzun parçalar haline getirip, bir çukur kaba dolduruyor ve oradan herkes bir büyük parçayı alıp ısırarak yiyor. Artan ekmeği ya kabına koyuyor veya sofra komşusuna veriyor. Yemek yiyenlerin önünde tabak yok. Masa örtüsü diye bir şey de yok. Sonunda ellerini ortaklaşa kullandıkları kırmızı havluya (peşkire) siliyorlar. Türkler kaşığı çok kullanıyorlar. Zira onlar pirinç veya bulgur çorbasını çok içiyorlar. Çorbayı içen kaşığı yanındakinin önüne koyuyor. Türkler ezerbet (şerbet, hoşaf)i çok seviyorlar. Büyük, yuvarlak ve derin bir kap dolusu şerbeti sofranın ortasına koyup kaşıkla veya bardak vs. gibi bir şeyle alıp içiyorlar. Yemek bitince herkes birbiri ardına ellerini yıkıyor. Ayrı su bardakları veya kupaları yok.

Elçiler Amasya'ya 2 günlük bir yerden, konak yeri bulsun diye bir çavuş göndermişlerdi. Ahmet Paşa çavuşa bu seyahati yapmamız belli olduktan sonra yolculuk hazırlığının kaç gün sürdüğünü sormuş. Çavuş da İstanbul'da 15 gün hazırlık yapıldığını ve hareketimizden sonra yolculuğun, arabaların ve tekerleklerin kırılması yüzünden, 1 ay sürdüğü cevabını vermiş. Bunun üzerine paşa, yarı alaylı bir tarzda, neden atla gelmediğimizi, ellerimiz güneşten yanmasın diye pekala eldiven giyebileceğimizi söylemiş. Bizimle alay ettiği besbelli. Evet, onların eldivenleri olmadığı için elleri zenci eli gibi kapkara.

Amasya'da şarap satan dükkân veya meyhane yok. Bir Rum bize iki günlük bir yerden keçi derisinden bir tulum içinde şarap getirdi. Tabii pahalı oldu. Normal olarak 6 akçeye alınabilen bu şaraba 22 akçe ödemek zorunda kaldık. Öyle fevkalâde bir şarap da değildi. Bir bathma (batman) şarap 20 veya 30-40 akçe tutuyor. Batman şarap ölçüsü olup 4 Viyana sekizliğinden bir ölçek eksiktir. İstanbul'da şarap ölçüsü olarak kullanılan bir âlet var. Buna Rumca metze diyorlar. Bu Almancadaki mas kadar bir şey; 4 klinder ediyor. 1 klinder ise 1 1/2 Viyana sekizliğidir.

Ermeniler bağbozumu zamanı gizlice yerin altına taş testiler içinde şarap saklamışlar. Korka korka bize bazı testiler açtılar.

Zira Türklerin önünde açıktan veremiyorlar. Yeniçeriler zorla alıp içiyorlar, karşılığında, canları ne kadar isterse o kadar para veriyorlar. Bütün şaraplar ebulo (mürver) ile kırmızıya boyanıyor. Üstelik imbikten geçirilerek yapılmış. Gerçi biz o havalide yetişen beyaz üzümler de gördük. Fakat onlar beyaz üzümden yaptıkları şaraba da, her ne kadar inkâr etseler de, imbikten geçirilmiş sert içki karıştırıyorlar. Bu karışık içki insanın boğazını yakan çok acı bir içkidir. Öyle ki, nerdeyse içenler konyak içmiş gibi ağızları yanar, içtiklerini istifrağ ediyormuş gibi geri çıkarırlar.

29 Mayıs günü 2 Ermeni kilisesine gittim. Her ikisi de çok berbat. Galeri kısmını kapalı tutuyorlar. Ancak âyin zamanlarında açıyorlar. Bu pek küçük bir kilise. Sadece bir mihrap var, ve 3 kişilik de yer. Mihrabın üzerinde birkaç haç resmi yapılmış. Bunun dışında figür veya resim vs. yok. Kiliselerden birinin yanında bir mezarlık var. Mezarlığın etrafında ekmek parasına muhtaç pek çok fakir dolaşıyor. Burada Ermenice ve Rumca yazılı taşlar bulduk. Bu yazıları okuyabildiğimiz nisbette kopya edip aşağıya alıyoruz. Keşişler bize Ermenice yazılmış bir İncil gösterdiler. Dört kitap bir arada. Bizim Hristiyan olduğumuzu öğrenince hayret ettiler.

ΦΟΙΒΗΠΑΝ
ΦΙΛΩΚΟΥΡΙ
ΔΙΩ ΑΝΔΡΙ
ΜΝΙΙΜΗΣ
ΧΑΡΙΝ

Diğer bir taşın üzerinde:

ΛΟΓΓΟΣ ⊔Β
ΤΗΧΡΗΣΤΗ
ΚΑΙ ΑΣΥΝΚΡΙ
ΤΩΣΥΜΒΙΩΥ
ΑΚΥΛΛΙΑ Α
ΑΜΑΤΟΙΣ ΚΑ
ΤΟΙ ΧΟΜΕΝΟΙΣ
ΜΝΗΜΗΣ ΧΑΡΙΝ

Yerde yatan bir taşın üzerinde:

ΟΥCΩΝΣ ΥΓΟCMCΙΛΑΤΟ
NOCOCMΕ.·ΚΑΤΟΚΤΑΝΕ
ΘΑΥΤΟΝ ΑΝΥΛΟΝ ΠΑΥΛΙΙ
ΒΙΚΤΟΡΙΩ ΓΟΜΝΑΝΔΡΙΕΚΩΝ
ΛΙΜΝΗΜΗC ΧΑΡΙΝ
NOM

Kalan kısım okunamıyor.

Bahçe içinde küçük bir taşın üzerinde çocuk resmi var. Sağ elinde bir salkım üzüm tutuyor. Salkımın altında küçük bir kuş görülüyor. Kuş üzümden yemek için uzanıyor. Sol elinde de başka bir şey tutmakta. Bu resmin altında şöyle bir şey yazılmış:

ΕΥΣΤΟΧΟΙΣ
ΚΑΙ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΗ ΘΥΑΤΡΙ
ΜΝΗΜΗC ΧΑΡΙΝ

Eski bir Türk camisinin minare tarafında, sokağa bakan duvara yerleştirilmiş bir taş üzerinde şöyle bir yazı gördük:

Surun Yeşilırmak'a bakan cephesinde uzunca kırık bir taşın üzerinde kolay okunabilen birkaç harf tesbit ettik:

N · TOΣA⊥PS KPICΠINO ⊥ΠOΛITE⊥OY

İçeri girerken büyük kapıdan uzak olmayan bir yerde, bir çeşmenin üst kısmında kısmen yıpranmış bir taş üzerinde şu yazı var:

7 Nisanda Amasya'ya geldik.

10 Nisanda elçiler 3 paşayı ziyaret ettiler. İlk önce aslen Arnavut olan Ahmet Paşa ziyaret edildi. Ondan sonra aslen Hırvat olan Ali ve nihayet Sırp soyundan gelme Mehmet.

14 Nisanda büyük bir yangın çıktı. Yukarıda anlattığımız gibi, yanan evleri çok kısa bir zamanda yeniden yaptılar.

18 Nisanda elçiler Ahmet Paşa'yı bir defa daha ziyaret ettiler.

21 Nisan paskalyadan bir sonraki pazar günü elçiler ilk defa hükümdarın huzuruna çıkmak için saraya gittiler. Yukarıda da değindiğimiz gibi 3 paşa elçileri huzura göttirdiler.

3 Mayısta hükümdar Amasya'nın ortasında Bayezit tarafından yaptırılan çifte minareli camiye gitmek için şehre indi. Ben ilk defa o gün padişahı görebildim. Yeşil elbiseler giymişti. Arabaya çok süslü koşumları ve altın yaldızlı örtüleri ile 6 tane at koşulmuştu. Padişahın önünde başlarında süpürgeye benze-

yen tüyler bulunan ve yeniçerilerin başı olan sulıklar (solaklar) yürüyorlardı. Bunların önünde ise 3 paşa at üzerinde ilerliyordu. Bu paşaların da yeniçerileri ve diğer hizmetlileri vardı. Bunların da önünde rengârenk altın işlemeli ipekten elbiseleri sırmalı, altın yaldızlı kıyafetleriyle saray mensupları yer almıştı.

11 Mayısta elçiler ayrı ayrı 3 paşayı bir defa daha ziyaret ettiler.

13 Mayısta aslen Hırvat olan bir zaws (çavuş) veya kavas kaldığımız yerden sokağa çıkmamamız için binadan yola ulaşan geçitleri kapattı. Öyle ki, biz kendimiz çıkamadığımız gibi atları götürüp onlara su veremez duruma gelmiştik. Nihayet çavuşun bu işi kendisine hediye verilmediği için yaptığı anlaşıldı. Bunun üzerine elçiler Ahmet Paşa'ya ulak gönderip onu durumdan haberdar edince barikatlar derhal kaldırıldı. Serseri çavuş çok mahçup oldu ve tabii işten çıkarıldı.

14 Mayısta elçiler gene 3 paşanın yanında idiler.

17 Mayısta, saçları ağarmış, uzun sakallı ihtiyar bir adam olan İran elçisi yüz kişiden fazla maiyetiyle Amasya'ya geldi. Yangından kalma harap bir evin şurasına burasına alelacele pervaz, çıta vs. çakarak tamir edildikten sonra İran heyeti bu eve yerleştirildi.

22 Mayısta İran sefiri padişahın huzuruna çıktı.

Gene 22 Mayıs günü Nassad sahibi voyvodası Nagh Imre Kamaron'dan elçilerle birlikte Anadolu'ya geldi. O bir vatan haini idi. Isabella'nın elçisine[84] yalvardı yakardı. O da Imre'yi padişahın huzuruna çıkardı. Burada kendisine müteaddit sorular tevcih edildi. Imre, haşmetmeap Avusturya kralının elçileri aleyhinde birçok şey anlattı. Say Frencz'in gazabına uğrayıp Avusturya'dan gelmiş ve burada bizleri, her birimizi, en büyüğünden en küçüğüne kadar, kötüleyen pek çok asılsız şeyler anlatmış. Hatta Schutt[85] ile birlikte Kamaron, Yanık ve

Viyana'nın nasıl zaptedilebileceğini anlatmış. Bu edepsiz, casus herif mutlaka delinin biridir. Okuması yazması bile yok, ancak saçma sapan Macarca konuşabilen bir dinsizdir. Gene bu herif, Türklerin 100 araba ve Nassad gemisi ile Kamaron'un yukarısına ulaştıklarını ve oradan Tuna'da bulunan Schutt adasına geleceklerini anlattı. Böylece aklınca Schutt halkı paniğe kapılıp adayı boşaltarak kaçacak. Bunun sonucu olarak Kamaron kolayca zaptedilecek duruma düşecek. Ayrıca bu palavracı herif, Viyana civarında Tuna'nın kolunun yatağı değiştirilmek suretiyle Viyana'nın muhasara ve zaptının mümkün olacağı fikrini de ortaya atmış. Kendisinin artık Avusturya kralına hizmet etmeyeceğini, aksine Janoş Zapolya'nın oğluna çalışacağını söylemiş. Zapolya'nın oğlu ise Amasya'ya bir miktar hain Erdellinin Macaristan'a girmek istedikleri, hattâ Macar sınırında yığınak yaptıkları yolunda haberler yollamıştır. Ayrıca Imre denilen hain herif, kendisinin birçok Macan Janoş Zapolya'nın oğlunun tarafına çevirdiğini, onun lehine bu insanları kazandığını iddia etmiş. Halbuki hakikatte böyle bir şey olmamıştır. Bu, akıl alacak bir iddia değildir. Imre'yi bu ahlâksızlıklara sevk eden birçok sebep vardır. Bunlardan biri birkaç yıl evvel karısından ayrılmış olmasıdır. Sonra kendisi diğer celepler gibi sığır ticareti yapmak istedi ve gırtlağına kadar borca girdi. En sonunda haşmetmeap kraldan borçlarını erteleme emri getirdi ve böylece alacaklılarından yakayı kurtardı. Imre'nin Kamaron'a dönmekten ümidi kesilmiştir. Şayet vatanına dönerse alacaklıları derhal yakasına yapışacaklardır. Zaten o, daima gelirinden çok harcamış müsrif bir adamdır. Durmadan yemiş içmiş, kumar oynamış ve kadınlarla düşüp kalkmıştır. Hattâ İstanbul'da kendisine verilen az parayı çoğu defa kumara yatırmıştır. Budin'de onun satmak isteği 2 gemisi var. Bu gemilerde elçiler Tuna üzerinden Belgrad'a gelmişler. Ona bunun karşılığında para da ödemeyip krala başvurmasını söylemişlerdir. Imre'nin cesaretini kaybedip ümitsizliğe düşen bir vatan hainlerinden başka bir şey olmadığını ispatlayarak ve kendisinin diğer ahlâksızlıkları hakkında anlatılacak pek çok şey var.

23 Mayısta elçiler Ahmet Paşa'ya müracaatla Imre'yi istediler. Ahmet Paşa, Imre'nin yanında bir esir olarak bulunmadığını, kendi isteğiyle geldiğini ve bu sebeple onu elçilere teslim edemeyeceğini, çünkü Imre'nin elçilerle değil, Janoş Zapolya'nın oğlu Janoş Zsigmond'a hizmet etmek istediği cevabını vermiş. Öte yanda Piskopos Ant. Vrantius, ilk önce hem Voyvodaya, hem de kraliçeye hizmet etmiş. Ama şimdi onlardan ayrılmış, Kral Ferdinand'ın hizmetinde imiş. Piskoposa, isteği üzerine ve elindeki belgeye göre saraydan ayrılma müsaadesi verilmiş.

23 Mayısta Ahmet Paşa İran sefirine ve kalabalık maiyetine bir ziyafet verdi.

26 Mayısta da Ali Paşa, konak yerimizin karşısında, bahçe içinde çadırlarda bir ziyafet verdi. Biz, onların halılar üzerinde yerde otururak yemek yemelerini seyrettik. İlk önce kalaylanmış yüzlerce çukur kaplar içinde yemek taşında. Sonra bu kaplar ortadan kaldırılıp daha içeride bir yerde bulunan hizmetlilere götürüldü. Efendilere şerbet geldi. Sonra ikinci yemek taşındı. Daha sonra gene yüzlerce kapla tatlılar, şekerlemeler geldi. Artan yemekler hizmetlilere verildi ve tekrar içecek bir şeyler taşındı.

Bir ara meydana 40 veya 50 kadar matrakczscha[86] (matrakçı) geldi. Bunlar Berberi yahut da Arap tarzı mübareze yaptılar. Sağ ellerinde bastona benzeyen bir şeyler, sol ellerinde ise vuruşları karşılamak için saman dolu deriden küçük yastıklar tutuyorlar. Hepsi de uzun kaftanlar giymişler. Padişahın ve paşanın aşçıları imişler ve bu kıyafetle her gün talim yaparlarmış. Oyundan sonra sefire ve sefaret erkânına altın işlemeli, ipekli hediyeler verildi. Uzun müddet oturmadılar. Türklerde âdet olduğu üzere erken yemek yediler. Aşağı yukarı saat 8'de ziyafet sona erdi. Mızıka veya başka eğlence yoktu.

29 Mayısta da Mehmet Paşa İran sefaret heyetin kendi evinde bir ziyafet verdi.

Yukarıda isimlerinden bahsettiğimiz üç paşa setre elbiseler, kıymetli teçhizatı bulunan atlar hediye ettiler.

Ziyafetlerde yenilen yemeklere gelince, koyun eti, pirinç pilavı, kızartılmış tavuk ve çeşitli meyveleridir. Paşalardan yalnız birisi 1200 tane tavuk kestirmiş. Bütün bunlar padişahın emriyle yapılıyormuş. İranlıları at kuyruklarından yapılan yelpazelerle serinletiyorlar, çok itibar gösteriyorlardı. Maksatları İranlılara isteklerini kabul ettirmekmiş. Ama bütün bu davranışlar bize garip geliyor ve hayretle seyrediyorduk. Bu büyük ikramlar İran' la Türkiye arasında ebedi bir sulhu ve İran'ın tamamen Türkiye' ye teslim olmasını sağlamak için yapılıyormuş.

İran sefiri padişaha sanatkârane dokunmuş büyük bir ipek halı, 12 odalı çok güzel bir çadır ve ayrıca çok kıymetli kakma taşlarla bezenmiş bir altın asa ve birçok mücevher vs. hediye etmiş. Bu sebeple padişah da sefirine normalin üstünde ikramda bulunulmasını istemiş.

İran sefiri, 2 Haziranda, Pantkot yortusu[87] günü sabahleyin erkenden Amasya'dan ayrıldı. İranlıların gidişini Yeşilırmak kıyısındaki ağaçlar arasından bir mil boyunca izledik. Onlar da bizi gördüler.

27 Mayısta padişah, Augerius Busbecq hazretlerinin şahsına ait olmak üzere içi kadife astarla kaplı altın işlemeli kadife bir kaftan ile yeşil ipek astarlı ve altın sırmalarla işlenmiş bir ceket ve ayrıca 10000 akçe gönderdi. Bunlardan ayrı olarak sefirin hizmetkârlarından 5'i için 5 adet dar ve uzun ipek hırka ve diğer hizmetkârların herbirine 1 adet ipek elbise yolladı.

28 Mayısta Busbecq, kendisine hediye edilen kaftanı giyerek saraya gitti ve paşalar tarafından padişahın huzuruna çıkartıldı. Sefir, padişahın elini öpüp izin istedi.

1 Haziranda haşmetmeap Avusturya Kralının her 3 elçisi de Ahmet Paşa'yı son defa ziyaret edip ondan da izin rica etti-

ler. Paşa, haşmetmeap kralımıza verilmek üzere elçi Busbecq hazretlerine altın bir torba içine konulmuş olan uzunca bir mektup tevdi etti. Sefir bu mektubu götürüp 6 ay sonra cevabını getirecekti. Bu arada diğer iki elçi İstanbul'da kalacaklardı. Diğer iki paşadan da izin alındı ve böylece 2 Haziranda İran elçilik heyetinin ayrıldığı Pantkot yortusu günü bizim heyetin ayrılmasına da müsaade çıkmış oldu.

1 Haziranda Amasya'da Aşağı Saray'ı gördük. Duvarları taştan, iç kısımları ise pişmiş tuğladan yapılmış. Tahta çitler ve kalaslar da döşenmiş kısımları var. Çatısı, âdet olduğu üzere, toprakla örtülmüş düz dam. Pencereler yukarıda, yüksekte. Bu arada orta yerde büyük bir ev de var. Toprağa gömülü yahut da kayaya oyulmuş gibi. Üzerine çıkıp aşağıya bakılabilir ve etraf seyredilebilir. Bir bodrumda olduğu gibi tahtadan kalın, adam boyu yükseklikte parmaklıklar mevcut. Üstü ise kurşun kaplı. Bu binanın dörtgen biçimli içinde kıvrıla kıvrıla dolaşılabilir. Yan taraflarda pencereleri tepede pek çok oda var. Padişahın çadırı da bu binada duruyor. Çadır kuran ve çadırı dikip onu gerektiğinde tamir eden ustalar da bu binada kalıyorlar. Bu tip çadırlar Türkiye'de çok. Bunların direkleri çok kalın, bir koşu arabasının okundan daha kalın. Birbirine ekli 2 parçadan oluşan bu direkleri ikiye ayırmak kabil.Bu kadar büyük çadırı ve onun malzemelerini taşımak için nerdeyse 1000 deve lâzım. Yolculuk esnasında padişah bir çadırda kalırken, çadırcılar başka bir çadırı ertesi gün için kurup hazır ederlermiş.

Bu saraydan çıkıldığında taştan yapılmış bir duvarın önünden gidiliyor. Uzaktan kayaların içinde büyük oyma kapıları bulunan evler varmış gibi görünüyor. Bunlardan 5 tane var. Her biri diğerinden daha yüksek. Fakat bunlar aslında ev veya ikâmetgah değil, Kapadokya'da rastlanan eski kral mezarlarıdır.[88] Strab(o)'da böyle yazıyor. Bu yapıları meydana getirmek kolay iş değil. çok emek verilmiş olması lazım. Zira önce çok yüksek iki tane karşılıklı galeri duvarı oyulmuş. Yükseklik 2 mızrak boyu, genişlik ise 2 1/2 adımdır. Galerilerden birinin duvarı

kayanın içine doğru on adımdan fazla girmiş. Bir galeri duvarından diğerine kadar kayanın üst kısmı kavisli kemer şeklinde oyulmuş. Öyle ki, her iki galeri duvarı bir çatı altındaymış gibi gözüküyor ve oyulmamış kaya boşta duruyormuş izlenimini veriyor. Gerçekte bu iki galeri duvarı arka taraflarında 10 adım genişlikte birbirlerine bağlanmışlar. Böyle olunca oyulmuş olan bu kayanın 4 tarafında rahatça dolaşılabilir.

Şüphe yok ki, dış yüzüne aynı kralların adları oyularak yazılmıştır. Bu mezarların en yükseği alanına 70 basamaklı ve korkulukları bulunan geniş bir yol çıkıyor. Bu yol taş duvarın içine oyulmuş. Bu mezarın içine girilemiyor. Ancak etrafında dolaşılıyor. Buna benzeyen diğer mezarlarda da iç kısma doğru bir delik açılıyor. İç kısımda Yunanca güzel yazılar ve resimler görülüyor. Meselâ, kıyamet gününü, havarileri vs. gösteren figürler gibi. Fakat bu güzel resimler kazılıp yerine Türkçe yazılar yazılmış. Bütün bunlar gösteriyor ki, burada Bizans keşişleri sarayın alt kısmında oturmuşlar. Söylendiğine göre, eski kral mezarları sonradan küçük kiliseler haline getirilmiş ve bunlarda âyin yapılmış.

Sarayın içinde mahfe (tahtırevan)gördük. Çok ağır ve hantal bir şey. Öyleki, onu ancak dört at çekebilir. Dört tarafı da pencere kafeslerine benzeyen kafeslerle çevrilmiş. Kafes

aralarından içerisi görülebildiği için üzeri ipek tül veya örtülerle kapatılabilir. 2 katırın onu taşıdığı doğru olmasa gerek. Ancak develerle veya hiç olmazsa 6 katırla, o da düz yolda, taşınması mümkün olur.

Amasya'da 11 Türk camisi var. Ama bunların en güzeli, padişahın selâmlığa çıktığı Bayazit tarafından yaptırılmış olan çifte minareli camidir. Bu minarelerden 2 müezzin birbirine doğru haykırır dururlar. Bu haykırma işi de o kadar kolay değil. Bu büyük bir sanat eseri, aynı zamanda bir ibadet tarzıdır.

Şehrin sonunda Yeşilırmak üzerinde bir taş köprü daha var. Şu halde Amasya'da 3 taş ve 1 tahta köprü mevcut. Vadinin iki tarafında kurulmuş olan Amasya, kerpiçten yapılmış, kırlangıç yuvası gibi birbiri üstüne yığılmış evlerden meydana gelmiş fakir bir şehir. Evlerin ne doğru dürüst pencereleri, ne de güzel görünümleri var. Odalarda hapishanede oturur gibi oturuyorlar. Yukarıda tepeye doğru küçük bir karış genişliğinde ve 1 1/2 karış yüksekliğinde pencereler var. Evlerde mutfak yok. Odalarda küçük ocaklar var; çorbalarını buralarda pişiriyorlar.

Kalenin dış görünüşü çok güzel. Fakat surlar çok ince. Kalenin iç kısmında kerpiç evler bulunmakta. Buralarda hizmetkârlar ve kalenin kumandanı oturuyor. Kumandan bütün yıl boyunca kaleden ayrılmıyor. Her gün sabahleyin ve akşam üstü buradan aşağıya şehire doğru borazanlar, davullar çalınıyor. Aşağıda Yeşilırmak'ın aktığı vadide bu kaleye karşı ikinci bir kale yok.

Amasya'da bizim Bay piskopos hazretlerinin yanında şu kişiler vardı:

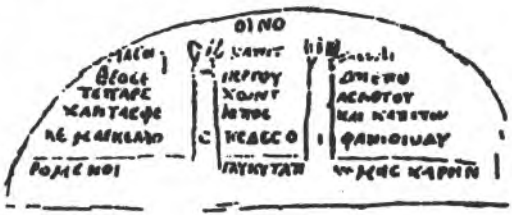
Piskopos hazretleri. 1
Miclos Papp 2
1-Dywri Mihal 3
2- Kun Benedig 4
Godoezy Gabor. 5

Balasch Weljky 6
Balasch 7
Andrasch, odacı 8
Andrasch, berber 9
Janusch, kâtip 10
3- Lucatsch, terzi 11
Nag Mathiasch 12
Miclos,aşçı 13
Janczy 14
4- Wida, arabacı yamağı 15
4- Paul, arabacı yamağı 16
Jong Facpahg 17
Urban 18
2- Schimon Loas 19
3- Thomasch, arabacı 20
1- Iwan, Dalmat (Dalmaçyalı) 21
Ispanyalı Doicus 22
3. H. D(e)rnschwam 23
Lenhart 24
Imrich, arabacı 25
1. Mehmet, Janezar (yeniçeri) 26
Zaffer, zaus (çavuş) 27
1. Atlar .....

2 Haziran, kutsal Pantkot yortusu öğleden sonra Amasya' dan İstanbul'a doğru yola koyulduk. 3 mil mesafedeki Bağlıca'ya geldik ve geceyi orada geçirdik. Aynı gün İranlılar da yola çıktılar. Onlar, yukarıda belirttiğimiz gibi 17 Mayısta Amasya' ya gelmişlerdi.

3 Haziranda Bağlıca'dan Karadigin köyüne gitmek üzere yola çıktık. Fakat o gün yolu şaşırdık. Sabahın erken saatlerinden akşam saat 6'ya kadar aç bilaç yola devam ettik. Bu köy bir vadide her tarafı taşlı, ama suyu çok soğuk ve iyi. Köyün üst tarafında sade bir yapı olan mesçit var. Bugün 8 Macar mili yol aldık. Yani Viyana'dan Presburg'a kadar olan bir mesafeyi kat-

etmiş olduk. Mesçidin kapısının üstünde cepheye yerleştirilmiş bir taş var. Bu taşa Lâtince bir kitabe kazılmış. Taşın başka bir yerden getirilip buraya konduğuna şüphe yok:

4 Haziranda Karadigin'den hareket edip Çorum'a geldik. Burada Amasya'ya giderken kaldığımız yerde şehrin dışında bir çimenlikte kaldık. Yanımızda bahçe içinde bir çeşme vardı.O gün 2 mil yol geldik. At ve arabalarımızla meşgul olmak için orada kaldık. Arabaları tamir ettik. Buraya gelirken yolda pek çok deve gördük. Amasya'ya gidiyorlardı. Yükleri yoktu. Belki de padişah Amasya'dan İstanbul'a dönecektir ve bu develer o kocaman çadırları taşımak için gidiyorlardır. Develer pek çoktu, aşağı yukarı 1000 tane vardı. 6'şar 6'şar gruplar halinde gidiyorlardı. Birbirlerine bağlanmışlardı. Her 6 deveye bir adam bakıyordu. Ayrıca asıl deveciler önde at üzerinde veya yaya gidiyorlardı. Her devede bir çan takılıydı. Devenin adımı büyük olduğu için devenin üzerindeki sürücü, kendisini sanki deniz üstünde giden bir gemide sanıyor ve bir sağa bir sola sallanıyor gibiydi. Zira devenin bir adımı Viyana arşınından daha uzundur.

5 Haziranda Çorum'dan Çukurköy'e geldik. Yol 5 mil sürdü. Bu köyde çukur bir yerde bir çeşme var. Yolda gene yük taşımayan birçok deve ile karşılaştık. Amasya'ya gidiyorlardı. Yolculuğumuz esnasında ormanda, yüksek dağlarda ve düz tarlalarda, yol kenarlarında bir hayli köylü çadırı gördük. Köylüler, bu mevsimde çoluk çocukları ve hayvanları ile köylerini terkedip dağlara, ormanlık bölgelere (yaylalara) çıkıyorlar. Köydeki evlerini boş bırakıyorlar. Kışa doğru tekrar yere gömü-

lü Griczschen (izbeler)lerine dönüyorlar. Türk milleti, çok sağlam ve dayanıklı bir millet. Hayvancılıkla hayatlarını kazanıyorlar. En çok yedikleri şey yoğurt. Ekmek pek bol değil, fakat istedikleri kadar su içiyorlar. Hepsi de neredeyse yarı zenci. Güneşten kapkara yanmışlar. Sıcağa, soğuğa, açlığa, susuzluğa mukavemet eden ve böylece fakirlik içinde pişmiş bir millet. Ya bizim Hristiyan askerlere ne demeli? Harp esnasında da rahat yaşamak isterler. Şarabımızı, zaruri olamayan pek çok erzakımızı beraberimizde götürürüz. Bu rahatlık ve bolluk içinde askerlerimiz mide fesadına uğrarlar. Gece gündüz yerler, içerler. Öyle ki, et yemeğinin soğumasını bile beklemezler. Şarabı daha mayası ile birlikte yarı bulanık iken içerler. Bizim askerler pileli, godeli, süslü ve açık elbiseler giydikleri için yağmura, soğuğa, sıcağa dayanamaz, hemen hasta olurlar. Üstelik tıkabasa karınlarını doyurmaları, gece yarılarına kadar uykusuz kalmaları sonucu hemen hepsi de sık sık hastalanırlar. Difteriye, dizanteriye yakalanır, şiddetli karın ağrısı çekerler. Budin'de iki defa bu duruma şahit oldum. Askerlerimizin peşinen şarap yollamasak çok daha iyi asker olurlar. Ayrıca bunları itaat etmeye de alıştırmamız lazım. Türklerin idaresi altındaki bütün memleketlerde askerler birbirleriyle dalaşmaz, Allah'a karşı isyankâr olmaz ve ücretlerinin artırılması için devlete karşı ayaklanmazlar Kumar oynamazlar, yorganlarına göre ayak uzatıp lüzumsuz masraflardan kaçınırlar. Bizimkiler şalvarlarının içine 13 Viyana arşını tafta koyduruyorlar. Arkalarından yerlere sürünüp giden acayip elbiselerini çok defa görmüşümdür.

6 Haziranda sabahleyin erkenden Czukur Kwy (Çukurköy)' den yola çıktık. Saat 4'e kadar hiç mola vermeksizin yolumuza devam ettik. Akşamleyin açıkta bir yerde konaklayıp geceyi burada geçirdik. Kaldığımız yerin yanında bir tuzlu su vardı. Atlarımız bu sudan büyük bir istekle doyasıya kadar içtiler. Halk bu sudan içiyor. Uzun bir günlük yol alınırsa, ki bu 8 mil tutuyor Ali Gwys (Ali Köy)'e gelinir.

6 Haziranda yaptığımız bu yolculukta sol tarafta akan suya doğru tarlalarda kurulmuş birçok çadır gördük. Bu çadır-

lü Gricschen (izbeler)lerine dönüyorlar. Türk milleti, çok sağlam ve dayanıklı bir millet. Hayvancılıkla hayatlarını kazanıyorlar. En çok yedikleri şey yoğurt. Ekmek pek bol değil, fakat istedikleri kadar su içiyorlar. Hepsi de neredeyse yarı zenci. Güneşten kapkara yanmışlar. Sıcağa, soğuğa, açlığa, susuzluğa mukavemet eden ve böylece fakirlik içinde pişmiş bir millet. Ya bizim Hristiyan askerlere ne demeli? Harp esnasında da rahat yaşamak isterler. Şarabımızı, zaruri olamayan pek çok erzakımızı beraberimizde götürürüz. Bu rahatlık ve bolluk içinde askerlerimiz mide fesadına uğrarlar. Gece gündüz yerler, içerler. Öyle ki, et yemeğinin soğumasını bile beklemezler. Şarabı daha mayası ile birlikte yarı bulanık iken içerler. Bizim askerler pileli, godeli, süslü ve açık elbiseler giydikleri için yağmura, soğuğa, sıcağa dayanamaz, hemen hasta olurlar. Üstelik tıkabasa karınlarını doyurmaları, gece yarılarına kadar uykusuz kalmaları sonucu hemen hepsi de sık sık hastalanırlar. Difteriye, dizanteriye yakalanır, şiddetli karın ağrısı çekerler. Budin'de iki defa bu duruma şahit oldum. Askerlerimizin peşisıra şarap yollamasak çok daha iyi asker olurlar. Ayrıca bunları itaat etmeye de alıştırmamız lazım. Türklerin idaresi altındaki bütün memleketlerde askerler birbirleriyle dalaşmaz, Allah'a karşı isyankâr olmaz ve ücretlerinin artırılması için devlete karşı ayaklanmazlar Kumar oynamazlar, yorganlarına göre ayak uzatıp lüzumsuz masraflardan kaçınırlar. Bizimkiler şalvarlarının içine 13 Viyana arşını tafta koyduruyorlar. Arkalarından yerlere sürünüp giden acayip elbiselerini çok defa görmüşümdür.

6 Haziranda sabahleyin erkenden Czukur Kwy (Çukurköy)' den yola çıktık. Saat 4'e kadar hiç mola vermeksizin yolumuza devam ettik. Akşamleyin açıkta bir yerde konaklayıp geceyi burada geçirdik. Kaldığımız yerin yanında bir tuzlu su vardı. Atlarımız bu sudan büyük bir istekle doyasıya kadar içtiler. Halk bu sudan içiyor. Uzun bir günlük yol alınırsa, ki bu 8 mil tutuyor Ali Gwys (Ali Köy)'e gelinir.

6 Haziranda yaptığımız bu yolculukta sol tarafta akan suya doğru tarlalarda kurulmuş birçok çadır gördük. Bu çadır-

lar 60'dan fazlaydı. Pek çok da hayvan ve insan görülmekte. Bu insanlar yazın köylerini bırakıp iyi otlaklar bulabilmek için hayvanlarıyla birlikte dağlara, su başlarına, yaylaya çıkan köylülerdi. Zira yazın alçak yerler kupkuru oluyor. Ayrıca, sinek, pire vb. haşarat yüzünden nihayet oraya buraya gidip gelen askerlerden kurtulmak için bu insanlar, köylerini terkediyorlar. Köylü yaz aylarında ailesinin maişetini sağlamakta zorluk çeker. Dönüşümüzde bir defa daha gördük. Hakikaten her taraf kurak ve çorak. Buğdayın boyu bir karış var yok. Başaklar tanesiz. Ekinler daha mayısta kurumaya başlamışlar. Çünkü bu memleket çok az yağmur alıyor.

Her köylünün (yörüğün) yuvarlak bir masa yahut da büyük bir çemberi andıran tepesi sivri komik bir çadırı var. Çadırın etrafındaki deliklere kazıklar sokuluyor. Bu kazıklar iplerle birbirine bağlanıp geniş veya dar olarak açılabiliyor. Herkesin nesi varsa çadırın üzerine kaplıyor. Bunun için ayrıca ip kullanılmıyor. Macaristan'da, Erdel'de ve Polonya sınırındaki dağlarda yaşayan ve süt, yoğurt, tereyağı vs. gibi hayvani ürünler yiyerek hayatlarını sürdüren kaba saba çoban gibi herifler bunlar. Fakat Türklerin pekçoğu Yörüklerin bu gıdalarının yarısını bile bilmiyor, tanımıyorlar. Onların bildikleri, anladıkları tek şey savaştır. Rahat, huzurlu bir hayatla alakaları yok. Sıcak yemek yüzü görmezler. Bunun için de ağızları yanıp dişleri kararmaz.

Aynı gün bir köyden geçtik. Evlerde kimsecikler yoktu. Husarlar gidip köylüler daha evlerine dönüp de arpalarını ölçerek teslim edip paralarını almadan, evlerde buldukları arpaları taksim ederek atlara yedirdiler. Almanya'da böyle bir şey yapmak mümkün değil. Aynı gün iki köyden daha geçtik. Bu köylerdeki evlerde de kimse yoktu. Yarısı yerin altına gömülü olan bu evleden birine girdim. İnsanın tüyleri diken diken oluyor, kendisini hapishanede bir hücreye kapatılmış sanıyor. Yolculuğa devam ediyoruz. Yoldan biraz içeride çıplak bir tepe üzerinde bir çeşme ve bir pınar gördük. 3 tane de büyük ağaç vardı. Gene yol üzerinde pamuk ekilmiş ve pamuk fideleri iplerle bağlana-

rak yukarıya doğru askıya alınmış tarlalar uzanmakta idi. Burada arazi gevşek, kara kuru, killi, balçıklı bir topraktan oluşmuştu. 6 Haziran tarihinde tarlalardaki pamukların soyu kökleriyle birlikte 1 1/2 karış vardı.

Çukurköy'ün içinden küçük bir dere akıyor. Bu dereden faydalanan komşu köyler Çukurköy'e belli bir para ödüyorlarmış. Burada küçük bir kervansaray da var. Ancak sinek vs. gibi zararlı böcekler yüzünden yazın kimse burada kalamıyor. herkes derenin kenarında açıkta konaklıyor. Yanımıza aldığımız şeyler, kendimize ve atlarımaza lazım olan öteberi idi.

Aynı gün Say Frencz yukarıda adı geçen Kızılırmak'ta balık avlamak istedi. İki büyük schayden[89a] (süline) tuttu. Bunların boyları 1 1/2 Viyana arşını kadardı. Başka balıklar da tuttu. Su bulanık akıyordu. İçinde bol balık var, fakat Türkler balık tutmuyorlar.

7 Haziran günü bu açık hava konak yerimizden hareket ettik ve başka bir köye ulaşıp yine açıkta konakladık. Burası ağaçlar arasında ve berrak akan bir dere kenarında idi. Bu köyün adı Absala'dır.[89] Bugünkü yolculuğumuz sıcak bir havada oldu. Sabah erkenden yola çıkmıştık. Hiç mola vermeden Absala'ya ulaştık. 9 veya 10 mil yol almışız. Konakladığımız su kenarına ancak akşamleyin saat 6.30'da gelebildik. Yolda Alagöz'e uğradık. Amasya'ya gelirken burada gecelemiştik ve ben atlarımı meşcitin önüne koymuştum. Şimdi bu köy bomboş, her taraf açık. Yolumuz üzerinde pek çok pamuk tarlası gördük. 8 hafta önce Amasya'ya gelişimizde yemyeşil gördüğümüz otlar ve ekinler yer yer sararmış, halbuki ekinlerin boyu bir karış var yok. Bunlar ancak hayvanlara yem olabilir.

Yine yol boyunca şurada burada saman yığınları var. Zaten yollarda ve Amasya'da saman yığınlarından başka yem olacak ot ve benzeri şeyler göremedik. Tekrar yolumuza devam ettik. Köylerden gelip geçiyoruz. Gene bir köye uğradık. Kimsecikler yok. Anlaşılan herkes yaylalarda, su başlarında, meralar-

da. Köylüler haklı. Zira yazın dereler kupkuru. Aslında Türklerin zorluklara, sıkıntılara katlanan, tarlalarda yatıp kalkan kimseler olduğuna şaşmamak gerek. Çünkü, yukarıda da anlattımız gibi, kerpiçten yapılmış alçak evlerde, tahtakurusu, pire, gibi haşarat yüzünden, öte yandan sıcaktan ve susuzluktan barınmak mümkün değil. Bunun için hayvanlarını da beraber alıp serin ve sulak yaylalara çıkıyorlar.

Bir köye daha geldik. Amasya'ya giderken bu köyde gecelemiştik. Köyün adı Sarı Kurt. Köyün içindeki evlerde kimse yok. Bu köy halkının bir kısmı köyün civarında çadırlar kurmuşlar, kulübeler yapmışlar, yazın oralarda kalıyorlar. Çadırların, kulübelerin üzerine kalın kilimler örtmüşler. Neleri varsa, ekmek, un, süt, yoğurt, çanak çömlek buraya doldurmuşlar. Bu köyün yakınında, ağaçlar arasında küçük bir derenin kenarında geceledik. Arpa bulup satın aldık. Fakat et, tavuk, yumurta, ekmek ve şarap bulamadık. Buralarda bağ yok. Gene de biz halimizden memnunduk. Zira bütün yol boyunca böyle serin ve güzel bir konak yeri, tertemiz akan bir dere bulamamıştık. Çalılar arasından hayvanlar için ot tedarik edildi. İplikten olta yapıp derede balık avladık. Balıklar küçüktü, ama çok lezzetli idi. Nedense Türkler böyle şeylere heves etmiyorlar. Bilmiyorlar; ne balıkçılıkla, ne de avcılıkla meşgul oluyorlar. Yolda dağların arasından geçerken bahsettiğimiz balıklı derenin kenarında içinde ot ve saman bulunan bir baraka gördük. Sahibi ile pazarlık edildi. Herkes ihtiyaç kadar alıyor buradan. Biz de 11 arabamızın atları için kâfi miktarda aldık. Yoğurdu zorlukla temin edebildik. Beş on tane yavru kaz bulundu. Bir tane de ben satın aldım. Buralar vaktiyle bağlık bahçelik yerlermiş. Her yerde bulamadığımız faydalı otları burada bulduk. Bu şifalı otlar ancak eczanelerde bulunabilir, dışarıda kolay kolay rastlanan cinsten değil. Bu faydalı otlardan bazıları şunlardır:

Abrotanus syluestris, (abrutonus silvestris) : Orman pelini
Ruta syluestris (ruta silvestris): orman sedef otu
Salua syluestris: orman ada çayı

Saluia Romana: ada çayı
Dragantum (tragantum): karaçalı
Folia sene: Sinameki
Rubea tinctorum : kök boyası
Gliceziza (glycirriza): meyan kökü
Pamuk
absintium ponticum: kuzu pelini

8 Haziran sabahı saat 7'de Absala'dan hareket ederek öğleden sonra saat 4'te Kalaba denilen köye geldik. Katettiğimiz yol 6 mildi. Burada çimenlikte bir kuyunun başında açıkta konakladık. Bugünkü yolculuğumuzda yine o eski yıkık manastırın önünden geçtik. Bu manastır dere kenarında yapılmış. Derenin üzerinde bir taş köprü var. Say Frencz, derede iki kovu dolusu balık tuttu. Balıklar küçüktü, ama çok lezzetli idi. Sözünü ettiğimiz manastır bir vadide, her tarafı dağlarla çevrili; buralar vaktiyle bağlıkmış. Anlaşılan güzel bir manastırmış bu.

Yol boyunca yanımıza aldığımız şeyleri yedik. Yükleri boşalmış beygirleri çayıra saldık. Arabalarımızı çeken atlara da yolda tedarik ettiğimiz saman ve kuru ot vererek doyurmaya çalıştık. Türkiye'de yolculuk yaparken şarap ve benzeri içkileri sormak doğru değil. Zira hiçbir şey bulamazsınız. Hayvanlarından ne alırlarsa onu yer içerler. Yoğurt ve ayrandan başka bir şey bilmezler. Odun yok, kuru ot ve arpa ise çok az.

9 Haziran Pantkot yortusundan sonra gelen pazar günü sabahleyin erkenden Kalaba'dan yola çıktık. Saat 11'e doğru Ankara'ya geldik. Öğle yakındı. Bentderesi kıyısında bulduğumuz ilk konaklama yerine indik. Burası Kalaba'dan 4 mil uzaklıkta. Yani Pruk ile Viyana arası kadar. O gün ve ertesi 10 Haziran günü burada kaldık. Kaldığımız yerin hemen yanında, düzlükte suyu buz gibi soğuk bir pınar vardı. Dağdan sızan berrak bir suydu bu. Buraya gelirken bir köyden geçtik. Köylüler evlerini bırakıp köyün önünde çadırlarını kurup yerleşmişler. Başka bir köyden daha geçtik. Bu köy halkı köydeki evlerinde oturuyorlar. Çünkü köy bir akarsu kenarında ve söğüt ağaçları arasında.

Ankara'nın civarında aşağı yukarı yarım mil mesafede Meryemana Kilisesi denilen bir manastır daha var. Aslında bu eski, basit bir Rum kilisesi. Bu manastırda yarı cahil 4-5 Ermeni keşişi gördük. Özel bir kıyafetleri yok. Başlarında yuvarlak, siyah, papazlarınkine benzer bir takke var. Kendilerine mahsus hücreleri yok. Oturdukları yer, bu memlekette âdet olduğu üzere kerpiçten yapılmış basit tavanlı bir kulübe. Serseri makulesi oldukları anlaşılıyor. Aralarından biri Fransa'da, İspanya'da ve diğer birçok memlekette bulunmuş. Hepsi de kaşarlanmış herifler. Bunların bir de piskoposları var. Köylü çırağına benziyor. Manastırın yanında büyük bir Hristiyan mezarlığı var. Mezarlık vaktiyle çok bakımlı imiş. Ama şimdi harap bir durumda. Eski saraylardan ve diğer büyük yapılardan alınıp getirilmiş mermer sütun ve taşlar var. Mezarlara dikilmiş bunlar. Üzerlerinde birçok yazılar, kitabeler gördük. Tarih 10 Hazirandı.

Kare şeklinde büyük bir taşın üzerinde:

IMP · CAISARI
M · AVRELIO
ANTONINO IN
VICTO AVGVSTO
PIO FELICI
AEL · LVCINVS, V · E
DEVOTISSIMVS
NVMINI EIVS

Aynı şekilde bir mozele taşında:

+ ENΘAΔE KEKY
MHTEOΔ(Ω)BOC
ΠPECBS TΩNAΓI
ONKEAPΓYPO K∘O
ΠANTΩN ΦIΛOC ETE
ΛIOΘIMHNO ENBPS
IEINΛE +

Diğer bir mozele taşında:

D · M
N · PVBLILI
PANTAC · ATH

Ve bir başka mozele taşında da:

DIS MANB
L · LVCILIO
SECVNDOCOMITE
M · VALERI · ITALI
LEG · AVG

Bunlardan başka iki tane kare şeklinde kırmızı mermer daha vardı. Her iki taşın üstüne arslan resmi hakkedilmişti. Bu arslanlı mermerler kilisenin önünde duruyor. Ermeni kilisesinin içinde galerinin her iki tarafında duvarlara yerleştirilmiş küçük taşlar üzerinde Ermenice kitabeler gördük. Mezarlıkta da Ermenice kitabeler vardı. Mezarlıkta 3 yerde 3 adet çok büyük, oyulmuş beyaz mermer bloku gördük. Her bir mermer bir arabanın zorlukla taşıyacağı kadar ağır ve yekpare idi. Bunları buraya getirmek pek kolay olmamış herhalde. Çok büyük bir saraydan alınmış. Mermerlere hakkedilmiş bazı harfler okunabiliyor:

/// ΤΟΡΙΚΑΙΣΑΡΙ
Ν› ΕΙΟΑΝ
ΝΟΥ ΚΑΙ
ΚΑΟΙΕΡΟ

Ankara şehrinin önünde bir meydanda iki çıplak pehlivana rastladık. Bunlar birbiriyle güreşiyorlardı. Hristiyanlardaki eskrim hocaları gibi bunların da kendilerine has kıyafetleri var. Güreş eski Romalılarca bilinen bir şövalye oyunu.

11 Haziran günü Hans Schwaben'in kölelikten azat edilmesi için Bay Augerius 22, ben de 20 altın florin verdik. Hans benim verdiğim parayı Schemincz (Chemnitz)'de bana ödeyecek.

Yukarıda anlattığımız Ermeni kilisesinin yanındaki umuma mahsus mezarlıkta bir mezar taşı üzerinde şöyle yazı vardı :

ΖΩΤΙΚΟΝ ΒΑΣΣΟΥ
ΑΝΔΡΑ ΑΓΑΘΟΝ ΥΙΟΝ
ΦΥΛΗΣΙΑ ΦΥΛΑΡΧΗΣΑΝ.
ΤΑΦΙΛΟ ΤΕΙΜΟΣ ΚΑΙ
ΑΣΤΥΝΟ ΜΗΣΑΝΤΑ Α
ΓΝΟΣ ΚΕ ΕΡΓΟΝ ΠΟΙΗ
ΣΑΝΤΑΠΟΛΥΤΕΙΜΗΤΟΝ
ΕΝΚΟΜΟ ΚΕ ΤΙΟΕΚΤΟΝ
ΙΔΙΟΝ ΚΕ ΚΑΘΗΜΕΡΑΝ
ΠΟΛΛΑ ΠΑΡΕΧΟΝΤΑΤΗ ΦΥ
ΛΗΤΕΙΜΗΘΕΝΤΑΕΝΤΕ
ΕΚΚΛΗΣΙΑ · ΓΣ · Κ ΒΟΥΛΗ
ΦΥΛΗΙΑ · ΝΕΑΟΛΥΜΠΙΑ
ΕΠΙΜΕΛΟΥΜΕΝΟΝ
ΒΑΣΣΟΥ ΓΑΙΟΥ Κ ΑΘΗ
ΝΑΙΟΥΣ ΕΝΤΑΜΟ
ΤΟΥ ΤΟΠΟ ΥΘΑΘΕΝΤΟ
ΥΠΟΤΗΣΑΜ ΠΡΟΤΑΤΗΣ
ΒΟΥΛΗΣ

11 Haziran günü saat 7'de Ankara'dan yola çıktık, seyahatımıza bütün gün devam ettik. Amasya'ya giderken iki günde aldığımız yolu şimdi bir günde almış olduk. O akşam Yalancıali köyü civarında bir çayırlıkta konakladık. 9 veya 10 Macar mili yol katetmiştik. Konak yerimizin yanında buz gibi suyu bulunan bir pınar ve biraz ileride de içinden değirmene suyu akıp giden bir ark uzanıyordu.

Aynı gün padişaha bir şeyler götüren 100 kadar deveden oluşan bir kafile ile karşılaştık. Yolda birçok köy gördük. Bu köylerin halkı evlerini terkedip çoluk çocuklarıyla birlikte tarlalarının başlarına çıkmışlar, çadırlar kurup yerleşmişler. Öyle ki, birbirinden ayrı yerlerde çadırlı köyler meydana gelmiş. Büyük bir kayanın önünden geçerken de her tarafın çakmak taşı ile dolu olduğunu gördük.

Ankara'dan yola çıkmadan önce arabalar yolculuk için hazırlanırken Schemiczli Hans Schwaben'ı azat ettirmek için 20 altın florin verdim. Bay Augerius'da 22 florin verdi. Yoksa adamcağız ömür boyu köle olarak çalışmaya mahkûm kalacaktı.

Yolda ot ve arpa bulduk. Köyden tavuk, yumurta ve oğlak da getirdiler. Ancak şarap yoktu.

12 Haziranda Yalancalı'den hareket ettik. Bugün de gene gelişimizde iki günde aldığımız yolu bir günde alarak geceleyeceğimiz yere ulaştık. 10 veya 11 mil yol katetmiştik. Sakarya nehri üzerindeki bir köprüyü zorlukla geçtikten sonra hemen köprünün yanı başında konakladık. Yolun her iki tarafında köylüler çadır ve kulübelerde kalıyorlardı. Her köy ayrı ayrı yerleşmiş. Köylüler bize süt, taze peynir, pide, yumurta, keçi ve arpa getirdiler; fakat şarap yoktu. Yolda saman bulduk ve 12 arabamızın atları ile binek atlarının ihtiyacını karşılayacak miktarda satın aldık.

Sakarya nehrinin üzerindeki köprü civarında boz bir katır gördük. Bu katırı beğendim ve 28 altın florin ödeyerek satın aldım. Burası Bithinia ile Galatia arasında sınır teşkil ediyor.

12 Haziranda Bay Say Frencz küçük bir ağ ile oldukça derin olan Sakarya nehrinde balık avladı. Birçok cins küçük lezzetli balıklardı bunlar. Schayden de tuttu. Bu balıkların arasında turna ve sazan yoktu. Bay Say burada fareden biraz daha büyük canlı küçük bir hayvan satın aldı. Bu hayvancık tarla

faresinden küçüktü; uzuvları ince narin ve çok mütenasipti. Tavşana çok benziyordu. Başı, ağzı, kulakları birbirine çok uygun, sırt kısmı ise uzunca ve zarifti. Yalnız kuyruğu çok uzundu ve tüysüzdü. Kuyruk aslan kuyruğuna benziyordu, ucunda kıvrılmış bir yumak görülmekte. Tavşan rengindeki (boz) kuyruğunu daima sırtının üstüne doğru, fakat yukarıda dimdik tutuyor. Bu haliyle bu hayvancık bir Afrika maymununa benziyor.

13 Haziranda Sakarya köprüsünün yanındaki konak yerimizden sabahın erken saatlerinden yola koyulduk. Öğle üzeri dahi mola vermeden yalnız atlarımızı sulamakla yetinerek saat 3'te bir köy kenarındaki çayırlığa indik. Yakınımızda bir çeşme vardı. Köyün adı Karda Giedi[90] (Karadağlı) idi. Bugünkü yolculuğumuzda uzun sürdü, 10 mil, belki de daha fazla yol geldik. Yol boyunca gene kırlarda kurdukları çadırlara yerleşmiş köylü aileleri gördük. Etrafta hayvanlardan süt sağan pek çok kadın özellikle dikkati çekmekteydi. Ayrıca iki yerde açık arazide kamp kurmuş askerlere de rastladık. Bu kampların her birinde 20'şer çadır vardı. Yolda rastladığımız saman yığınlarından 12 arabamıza yetecek kadar yeniden saman aldık. Yol kenarındaki bahçelerde bulunan asmalardan koruk kopardık. Çeşmenin yanındaki dört köşe mermer taş başka bir yerden alınıp konmuş. Bu taş şöyle idi:

ΦΑVCTA MHNOI'ENEI CYM
BIOC ΓNHΣIN KAI EAYTH
MNEIM EINEKEN

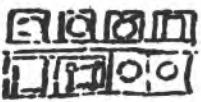

Çeşme civarındaki bir höyük üzerinde kare şeklinde bir taş daha gördük. Bunun üzerinde yazı yoktu. Yalnız şöyle bir şeyler oyulmuş:

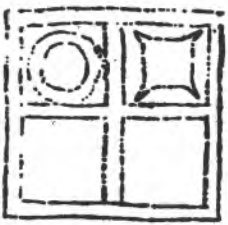
faresinden küçüktü; uzuvları ince narin ve çok mütenasipti. Tavşana çok benziyordu. Başı, ağzı, kulakları birbirine çok uygun, sırt kısmı ise uzunca ve zarifti. Yalnız kuyruğu çok uzundu ve tüysüzdü. Kuyruk aslan kuyruğuna benziyordu, ucunda kıvrılmış bir yumak görülmekte. Tavşan rengindeki (boz) kuyruğunu daima sırtının üstüne doğru, fakat yukarıda dimdik tutuyor. Bu haliyle bu hayvancık bir Afrika maymununa benziyor.

13 Haziranda Sakarya köprüsünün yanındaki konak yerimizden sabahın erken saatlerinden yola koyulduk. Öğle üzeri dahi mola vermeden yalnız atlarımızı sulamakla yetinerek saat 3'te bir köy kenarındaki çayırlığa indik. Yakınımızda bir çeşme vardı. Köyün adı Karda Giedi[90] (Karadağlı) idi. Bugünkü yolculuğumuzda uzun sürdü, 10 mil, belki de daha fazla yol geldik. Yol boyunca gene kırlarda kurdukları çadırlara yerleşmiş köylü aileleri gördük. Etrafta hayvanlardan süt sağan pek çok kadın özellikle dikkati çekmekteydi. Ayrıca iki yerde açık arazide kamp kurmuş askerlere de rastladık. Bu kampların her birinde 20'şer çadır vardı. Yolda rastladığımız saman yığınlarından 12 arabamıza yetecek kadar yeniden saman aldık. Yol kenarındaki bahçelerde bulunan asmalardan koruk kopardık. Çeşmenin yanındaki dört köşe mermer taş başka bir yerden alınıp konmuş. Bu taş şöyle idi:

ΦΑVCTA MHNOΓENEI CYM
BIOC ΓNHΣIN KAI EAYTH
MNEIM EINEKEN

Çeşme civarındaki bir höyük üzerinde kare şeklinde bir taş daha gördük. Bunun üzerinde yazı yoktu. Yalnız şöyle bir şeyler oyulmuş:

14 Haziran günü sabahın erken saatlerinde Karda Giedi (Karadağlı) köyünden hareket ettik. Hiç durmadan 9 yahut 10 mil yol alarak saat 3 sularında Vgus (Ügüs) denilen bir köye geldik. Köyün dışındaki bir çeşmenin başına indik. Bugün ilk defa tarlalarda ekin biçilmekte olduğunu gördük. Ayrıca henüz çiçek açmış kavun ve hıyar kökenleri, ceviz ve tatlanmaya başlamış elmalar gördük. Birçok deveye rastladık. Bursa'ya tahıl götürüyorlardı. Un yüklenmiş birçok kağnı da vardı. Etrafta pamuk ekili tarlalar uzanıyordu. Kute Sw (Kute su-Porsuk) üzerindeki taş köprü civarında at üzerinde giden bir Sırp köylüsüne rastladık. Werecze'den[91] gelmiş. Aslen Sırbistanlı imiş. Bu adam bize, bu bölgedeki dağın eteğinde Hampo Freutz'in[92] halen hayatta olduğunu ve ayrıca kendisinin bu bölgede yaşayan birçok Sırp köylülerini tanıdığını söyledi. Yolda gördüğümüz tarlaların hepsi de kurumuştu. Ancak dere kenarlarında ve bataklıklar civarında biraz yeşillik görülebiliyordu. Buralara da askerler yerleşiyor. Askerler, yeşil ot veya saman yığınları gördükleri yerlere hemen çadır kurup konaklıyorlar ve buldukları ot ve çayırları silip süpürüyorlar.

Civardaki bir tepenin üzerinde bulunan mezarlıkta mermer taşlar gördük. Bu taşları Türkler, eski tarihi binalardan alıp getirmişler. Taşların üzerinde bazı eski klasik dillerle yazılmış yazılar var. Bunlardan bir tanesi özellikle dikkati çekiyor. Uzun bir mermer olan bu taş herhangi bir kilise kapısının üstünde bir korniş olmalı. Bunun üzerinde önde ve arkada 9 tane yılan-

kavi bir şekilde eninə uzanan kavis oyulmuş. Kavislerin orta yerinde üstte bir haç var.

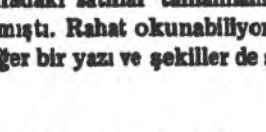
Yukarıda sözünü ettiğimiz mezarlıkta dikilmiş uzun ve enli bir mermerin üzerinde de aşağıdaki yazı ve figürler görülmekte:

Yukarıda adı geçen köydeki meşçitin öncephesinde duvara oyularak yazılmış şu yazı var:

Taş oyulmuştu. Buradaki satırlar tamamlanmamıştı. Fakat kırılıp dökülüp bozulmamıştı. Rahat okunabiliyordu. Yine meşçitin cephe duvarında diğer bir yazı ve şekiller de şöyle:

Diğer bir yazı daha var ki, bunu kısmen okuyabildik:

15 Haziranda Vgus köyünden kalkarak Mutalat yahut da Mutalop[93] denilen bir köye geldik ve köyün önünde açık bir yerde konakladık. Sabah erkenden saat 3'e kadar süren yolculukta 9 mil katettik. Bugün geçtiğimiz yolun kenarında da büyük bir mezarlık vardı. Burada pek çok kırılmış mermer ve mezar taşları gördük. Eski klâsik yazılar yazılmış. Bu mermerlerin de başka yerlerden alınıp getirildiği muhakkak. Yazılardan pek azı doğru dürüst okunabiliyor. Bazı yazılardan da ancak tek tük kelimeleri okuyabilmek mümkün, oluyordu. Hepsi de Yunanca idi.

Bizim kafiledeki yüklü bir katır hep geride kalıyordu. Bugün tekrar bize yetişti. Köyde hiç kimsede ot bulunamadı. Ama biz köyün dışında iki tane ot yığını gördük. Herkes hayvanı için istediği kadar aldı. Macar usulü yaptık. Ota para ödemedik.

Yukarıda adı geçen köyün karşısında bir dağ silsilesinin eteğinde bir şehir görülüyor. Türklerin bir kısmı bu şehire Ekyschehr (Eskişehir), bir kısmı da Boylik (Beylik) diyor. Bu şehirin yakınında vaktiyle bir kaplıca varmış. Hatta bugün de bu kaplıca mevcutmuş.

Kısaca belirtmek gerekirse, Amasya'dan bu yana şarap bulamadık. Günlerce yol geldik. Ancak Ankara'da başka yerlerde oturan Rumlardan şarap bulup getirdiler.

16 Haziran günü Mutalat'tan sabahın erken saatlerinde yola koyulup saat 2.30'da Boz Bywgk denilen bir köye geldik. Gelirken de bu köyde gecelemiştik. Burada bir dağda iki tane oyma kuyu varmış. Mutalat ile bu köy arası 8 mildir. Yolda cadde kenarındaki bir Türk mezarlığında beyaz mermere benzer bir taş (Eskişehir taşı) gördük. Bu taşın üzerine aşağıdaki çok canlı figürler oyulmuştu. Yazı yoktu.

Bugünkü yolculuğumuzda da bir deve kafilesiyle karşılaştık. Develerin yükü yoktu. Diğer bir hayvan kafilesi de katırlardan oluşmuştu. Bu katırlara insanlar binmişlerdi. Bunlar herhalde Ankara'ya mal götüren tüccarlar olsa gerek. Türkiye'de şöyle böyle tüccarlar basit, değeri az malları bir yerden alıp başka yerde satarlar. Köyün dışında bir kuyunun yanında konakladık ve hayvanlarımızı yakındaki bir çeşmede suladık. Bu köyde kuru ot, saman, et, tavuk bulduk. Bütün yol boyunca her yerde ekmek mevcuttu. Ancak şarap yoktu. 3 mil uzaklıkta bir dağın

eteğinde bulunan Rum köyüne adam gönderildi; fakat şarap bulmak mümkün olmadı. Türkler şaraba para vermiyorlar. Onlara pahalı geliyor ve bu yüzden şarap içmiyorlar. Bahane olarak da dinlerinin yasakladığını ileri sürüyorlar. Halbuki bu boşuna söylenen bir söz. Bedava bulurlarsa içiyor ve ölçüyü kaçırıp zil zurna sarhoş oluyorlar.

Amasya'dan bu yana, her yerde 20, 50, 100 kişiden oluşan asker grupları gördük. Bunlar Amasya'dan geliyorlar. Zira Türkler İranlılarla sulh yapmışlar veya İranlıları yenip zafer kazanmışlar. Türk askerinin çoğu, Macaristan'dan ve daha önceleri Macaristan'a tabi memleketlerden kaçıp gelen serseri makulesidir. Bunlar şimdi Türk askeridir. Harpten sonra Türkiye'ye geldiklerinde harp yaparken aldıkları ücreti aynen alacaklar. Türkiye'de askerler bir iki yıl harp etmeseler dahi ücretlerini alırlar. Şayet Türkiye Macaristan'a veya Viyana'ya yeni bir sefer yaparsa oralardan gelip Türk ordusuna katılan bu serseriler öncü kıtalar olacaklardır.

Karşılaştığımız bütün askerler, bizi yabancı gördükleri için Avrupa'da Viyana civarında veya daha yakınlarda Almanya'da harp olup olmadığını soruyorlardı. Almanya'yı da bilmiyorlardı ya. Aslında onlar Viyana'dan sonra başka memleket ve başka insanlar yok düşüncesindedirler. Türklerin hepsi de Almanlardan ve Frenklerden daha kötü asker mevcut olmadığını iddia ediyorlar. Frenk (walhen) deyimi ile İspanyolları, Fransızları ve diğer ulusları kastediyorlar ve onlara hiç değer vermiyorlar. Bazı askerler, padişahın akıncılarını şimdiden Macaristan'a doğru yolladığını söylüyorlar. Onlar ayrıca Alman-Avusturya kralının padişahın isteğini yerine getirerek Erdel ile Macaristan'dan çekilmeyi kabul edeceğini de söylüyorlar. Ama padişahın aklı fikri Viyana'da. Hayatı pahasına da olsa Viyana'yı almak azminde. Yaptığı muahedelere sadık kalmaz. Bu sefere katılacak birçok esir de var. Onlar Avrupa'nın geleceğinden çok endişelidirler. Çünkü Türklerin ne kadar kuvvetli olduğunu ve biz Hristiyanların Türkler karşısında çok zayıf olduğumuzu yakından biliyorlar. Türklerin hepimizi bir arada yerle bir edeceğine

inanıyorlar. Biz Hristiyanlar iyi savşan bir millet değiliz. Onlar gibi açlığa sefalete alışmış bir millet de değiliz. Türklerin hayatı savaş meydanlarında, sulh zamanında da dağlarda kırlarda geçiyor. Köylerdeki evlerinin hali belli. Kışın hayvanları ile birlikte bu basık evlerde yaşıyorlar. Bizim en kötü köyümüzdeki evler, onların evlerinden daha iyidir.

Savaş esnasında Türk askerleri için erzak Hristiyan askerlerinde olduğu gibi arkadan gönderilmiyor. Onlar yiyeceklerini içeceklerini beraberinde götürüyorlar. İçki olarak su ile yetinmek zorundalar. Buna czorba (çorba) derler. Yollarda et bulurlar veya bir yerden bulurlarsa onu arpa veya pirinçle pişirip yerler ve bu gibi basit yemeklerle yetinirler. Hepsi de esir köylü çocukları olduğu için yemeklerin daha iyisini tanımıyorlar. En iyi yemekleri yoğurttur. Yoğurt, kaynatılmış sütten yapılıyor, tuzlu ve ekşidir. Türkler yoğurdu bir bez torbaya koyup gittikleri yere beraberlerinde götürüyorlar. Yemek esnasında bu yoğurdu su ile karıştırır, içine ekmek doğrarlar. Bunun içindir ki, Türkiye'nin her tarafında askerlerin kemerlerinde (kuşaklarında) birer kaşıkları vardır. Bu kaşıkları büyük bir kılıf içinde taşırlar ve böylece diğer bütün milletlerden daha çok çorba içerler. Susadıkları zaman, zaten az olan suyun hepsini içmemek için yoğurdu ayran yapıp içerler.

Bosbiug (Boziüyük)'de Hans von der Haidt adında bir Alman var. Leitha kıyısındaki Pruck (Bruck)'da haşmetmeap kralın tahsildarı imiş. Çoluk çocuk sahibi olan bu zat Prugt' taki birçok kimseyi tanıyor. 1529 yılında Türkler Viyana'yı kuşatmaya giderken Pruck'ta yapılan huruç hareketi esnasında esir düşmüş. Kendisinin Pruck Şehir Meclisinde üye olduğunu söylüyor. Ama şimdi ise zavallı bir esirdir (köledir). Türk âdetlerine göre hizmete mecbur. Üstünde başında bir şey yok. O da Türkler gibi yere gömülü bir evde oturuyor. Yine Bosbiug köyünden bir genç Hırvatın daha getirildiğini anlattı. Civarda bir şehirde satılmış. Hırvat Almanca biliyormuş. Vaktiyle Rab (Yanık)'da bir husarın yanında çalışırmış. 12 arkadaş erzak temini için atlarla yola çıkmışlar. Son Merttenberg'te[94] ka-

labalık bir Türk kafilesi ile karşılaşmışlar. Türkler bu 12 kişiden 4'ünü esir almışlar, 8'i kaçmayı başarmış. Bu olay nisan veya martta olmuş. Hans von der Haidt daha başka şeyler de anlattı. İran'dan dönen ve buralardan geçen askerler arasındaki yaygın habere göre, Türkler bir yıla kadar tekrar Viyana üzerine yürüyeceklermiş; hattâ daha şimdiden, bu yıl, muhariplerden akıncılar yollanmış. Padişah sözünde durmaz. Muahedeyi bozar. Hepsi beyhude. Ne kadar uğraşılsa bundan vazgeçmeyeceğini ve bütün çabaların boşuna olacağını söyledi. Onun isteği yerine getirilirse ve Erdel ve Macaristan kendisine bırakılsa dahi, o bunu kâfi görmeyerek Viyana'yı almak isteyecektir dedi. Padişah ne pahasına olursa olsun bütün nüfuz ve kudretini Viyana'da göstermek istermiş. Onun bu kesin kararına kimse karşı koymamakta ve ona hiçbirşey söylememektedir. Türkler arasında yerleşmiş bulunan bir kanaat da, Almanlardan ve diğer Frenklerden daha kötü savaşan bir milletin olmadığıdır. Kısacası, her gün 25, 50, 100 kişilik gruplar halinde asker İran cephesinden dönüyor ve yeni kıtalarına iltihak ediyorlardı. Bunlar açık açık "sulh yalnız İran'la yapılmıştır. Padişahımız şimdi Beczsch (Beç=Viyana) üzerine yürüyecek" diye konuşuyorlar. Hepsi de İran çöllerinden kurtulup daha güzel memleketlere gideceklerine seviniyorlar. Ömürleri boyunca harp ve felâketlerle haşır neşir olmaktan hiç de şikâyetçi değiller. Bütün Asya ve kısmen Avrupa kavimlerinin nasıl bir baskı altında bulunduklarını bilmek ve düşünmek istemiyorlar. Onlar için tek varlık, tek kudret padişahları, Hunthiar (Hünkârları)dır.

17 Haziranda Bozüyük'ten Akbiuğ (Akbıyık)'a doğru yola çıktık. Akbıyık denilen zat, Osman Gazi'nin hizmetkârı imiş. Yolculuğumuz 7 milden fazla sürdü. Bütün gün yola devam ettik. Pazrzik (Pazarcık)dan geçtik. Geceyi Akbıyık'da geçirdik.

18 Haziranda sabah erken Akbıyık'tan hareket edip 8 mil yol aldıktan sonra akşam vakti İznik'e geldik. 19 Haziran günü burada kalıp istirahat ettik. Yolda ak sakallı bir adamla karşılaştık. Bu zat bir yerde kadı imiş. Şimdi yeni atandığı başka bir yere gidiyormuş. Mekke'de veya Medine'de büyük bir me-

muriyete tayin edilmiş; o istikâmete, güneye doğru gidiyor. İki devesi var. Develerin sırtında büyük sepetler (tahtırevan) içinde birbiri karşısında oturan iki karısı da beraber. Bizde olduğu gibi başlarının üzerinde tente gerilmiş. Ayrıca üzerleri kırmızı örtü ile kaplı 3 arabaya da çoluk çocuk binmişlerdi. Birkaç katır ile 15 kadar kadının maiyetinde çalışacak insan da beraber gidiyorlardı. Bunlar harpten kaçan adamlarla, burada çalışmak istemeyen ve daha iyi bir yer arayan kimselerle bazı kadın ve çocuklardı.

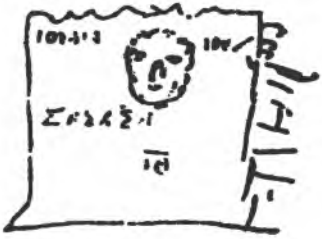
19 Haziran günü İznik'te bir Rum kilisesine girdik. Burada cahil bir papaz vardı. İkametgâhı dilenci evinden farksızdı. İznik'teki bütün kiliseler harap vaziyette. Yalnız Meryem Ana adına yaptırılan kilise veya manastır, her ne kadar çatısı yıkık olduğu için yağmur içeri akıyorsa da, bütünü oldukça sağlam bir durumda. Bu manastır Nicphorus[95] yaptırmış. Mezarı da yan tarafta bir duvarın içine oturtulmuş. Karşı duvarda ise annesi ile kızkardeşinin yahut da karısı ile kızının görkemli kıyafetler içinde resimleri yapılmıştır. Papaz bize, bütün İznik'te buraya kayıtlı ancak 11 Hristiyan bulunduğunu söyledi. Bazı Hristiyanlar Türkler tarafından sindirilmiş veya yok edilmiş.

Yukarıda kubbenin altında altın yaldızlı galeride Meryem Ananın, kucağında İsa ile bir resmi var. Resmin üst tarafında ellerinde defne yaprakları ile 3 melek görülüyor. Döşeme çok güzel, karo mozaik taşlarla döşenmiş. Bu karoların üzerinde çok güzel figürler var. Ayrıca duvarda İsa'nın çok büyük bir portresi görülüyor. Fevkâlade güzel resmedilmiş. Baş tarafı bir kulaç genişliğinde var. Altın yaldızlı, şahane bir resim.

Bu kilisenin içinde çapraz bir koridorda gidiliyormuş gibi duvarların arasında dolaşılabilmekte. Galeride içi oyulmuş bir

vaftiz taşı var. Ayrıca bir de taş koltuk mevcut. Kilisenin giriş kısmında yerde yatan uzun, geniş bir mezar taşı gördük. Yol arkadaşımız Dr. Wachtelbein[96] bu Yunanca kitabeyi kopya etti.

Kilisenin dışında dört adım ileride küçük bir meydan var. Burada başka bir yerden getirilmiş kırık bir taş duruyor. Taşın üzerindeki bazı harfler okunabiliyor. Bu Rum kilisesinde papaz bize Macaristan'dan getirilmiş iki Lâtince kitap gösterdi. Bu kitapların son sayfalarında rahiplerin yazdığı bazı münasebetsiz mısraların en sonuncusu şöyle: **Omnis Hipocrita facie tenus est Heremita** (Her mürai dış görünüşü ile eviliya pozundadır.)

Hristiyan mezarlığında veya sair yerlerde antik yazı ve kitabelere rastlanmıyor. İstanbul'a götürülmeden önce İznik'te gördüğümüz hızarhanede kesilmişler. Yine kilisenin dış kısmında büyük bir amfora gördük. Bu büyük küpün içinde yer altında 12 Viyana ölçeği[97] şarap muhafaza ederlermiş. Vaktiyle şarapçılık yapan bir Rum'un evinde böyle 12 büyük amfora görmüştüm. Bu amforaların dış kısmına demir çemberler geçirilmişti ve her amforanın üzerinde içindeki şarabın özelliklerini gösteren işaretler bulunmaktaydı.

İznik'e geldiğimizde şarap içeceğimiz zaman yukarıda sözünü ettiğimiz Rum, avluda gömülü amforadan bize şarap ikram etti. Bu şarap da 12 ölçekti. Adam şarabı ancak yere gömmek suretiyle saklayabilmiş. Yoksa yeniçeriler onu çoktan içerlerdi. Bu korkudandır ki, Türkiye'de şarap kilerleri ve şarap fıçıları yok. Tanrının bu nimetinden zavallılar tam olarak faydalana-

mıyorlar, şarabı mürver (ebula) ile boyamak zorunda kalıyorlar. Şarap iyice koyulaşıp yapışkan hale gelmesin diye toprak (toprak) adını verdikleri testiye benzer kaplar içine koyuyorlar. Üzümleri çoğunlukla beyaz olduğu için, yukarıda belirttiğimiz gibi, şarabı mürverle kırmızıya boyuyorlar. Nasıl ki, köylüler tahılları kazdıkları toprak altındaki kuyularda saklıyorlarsa Rumlar ve Ermeniler de şarapları yere gömdükleri amforalarda muhafaza ediyorlar. Bu büyük, ağızları sıkıca kapatılan kaplar içinde şıra kendiliğinden mayalanarak şarap haline geliyor.

Böyle bir şarap küpü açıldığı zaman şarabın üst kısmında mayalanma sonucu beyaz bir tabaka teşekkül etmiş oluyor. Bu köpüğü alıp atmak gerekiyor.

İznik'in vaktiyle büyük ve güzel bir şehir olduğu anlaşılıyor. Zira çok iç açıcı, manzaralı bir yerde dağın eteğinde ve göl kenarında kurulmuş. Bu konumu ile şehrin bütün ihtiyaçları düşünülmüş oluyor. Boşuna değil, Hristiyan âleminin bütün büyük konsilleri (Ruhani meclisler) burada toplanmaktaydı. Bundan önce başka bir vesile ile onun içinde dolaşmıştım. Eski İznik bayağı büyük bir şehirmiş. Etrafı önlerinde burçları bulunan şahane surlarla çevriliydi. Ayrıca derin hendekler vardı. Bir tarafı göldü. Bu göle eskiden Lacum Ascanium (Askariya Gölü) denirdi. Büyük ve güzel bir kulesi, ayrıca dış surla iç sur arasındaki geçitin önünde 360 küçük kule mevcuttu. Kulelerin hiçbiri diğerine benzemezdi. Aşağıda tabanda büyük taş bloklarla ve yukarıya çıktıkça kırmızı tuğlalar ve taşlarla inşa edilmiş bulunan bu kuleler şahane bir manzara arzederdi. Çeşitli yerlerde bulunan kitabelerden de anlaşılacağı üzere şu veya bu imparator, yahut da diğer bir devlet büyüğü ayrı bir kule yaptırmış. Bu kuleler o kadar sağlam yapılmış ki, bugüne kadar dayanmışlar, yıkılıp harap olmamışlar. Şehrin dört kapısı var. Bunlardan şehre giriş ve çıkış kapıları çok heybetli imiş. Diğer iki kapı şimdi harap vaziyette. Aslında şehirde 10 tane de küçük kapı varmış. Hatta bunlardan birini İmparator Marcus Aurellius üzerine kendi adını yazdırarak göle karşı inşa ettirmiş. Velhasıl,

bu şehir vaktiyle cennetten bir parça imiş. Bizim burada kaldığımız sıralarda her türlü meyva ve sebze vardı. Meselâ, kiraz, armut, elma, fındık, ceviz, şeftali, hıyar, kabak vs. gibi. Narin mevsimi değildi. Kulelerde ve şehir surunda yer yer eski Yunan dilinde yazılmış Roma kitabeleri görülmektedir. Kulelerin ve surun ne kadar muazzam birer yapı olduklarına şaşmamak elde değil. Yer altında da birçok geçit ve kemerli yollar mevcut. Her kule diğerinden en az bir taş atımı mesafede. Ne yazık ki, şehir harap bir vaziyette. Öyle ki insan onu bu haliyle bir köyle bile mukayese edemez. Hemen hemen hiç ev yok. Türkler bu eski evlerin yerlerine kendilerine oldukça büyük bir parsel ayırmışlar, etrafını tarla ve bahçe haline getirmişler ve çevresini duvarla çevirip, içeride kendilerine kulübeye benzer evler yapıp oturmuşlar. Bugün şehirde sokağı seyredebilecek bir ev bulmak mümkün değil. Öyle ki, insan sokaklarda kerpiç duvarlar arasında yürürken bunların arkasında hiç ev yokmuş sanıyor.

Şehirde İbrahim Paşa'nın sağlam taşlardan yaptırdığı bir kervansaray var. Ancak bu kervansaray tamamen yapılıp bitmemiş. Zira padişah, İbrahim Paşa'yı idam ettirmiş. Kervansarayın yanında bir çeşme var. İznik'te eski bir Roma parası bulunur mu diye soruştururken Hırvatistan'dan gelen bir Türk yanımdaki bakır fenikleri gördü. Hırvat, biz Hristiyanların bilge ve akıllı insanlar olduğumuz kanaatında. Bizlerin kendi memleketlerinde böyle serbestçe gezip dolaşmamız, ona göre, kendilerinin sonlarının yaklaştığına işaretmiş. İnşallah, bu herif keramet sahibidir. Zaten Türkler de Müslümanlığa olan bağlılığın ve inancın zayıfladığından sonlarının yaklaştığından söz ediyorlar. Hattâ, bizzat padişahları bir cuma günü atla camiye giderken ölecekmiş.

İznik'te yanımıza Kuttenbergli[98] Hans Dympeuttel, suchi meschitz,[99] adında biri geldi. Bu bir kürkçü. Babasının adı Georg, erkek kardeşinin adı da Bartosch imiş. Barbara ve Katerine adlarında iki de kızkardeşi varmış. Her gün kendisine verilen çorbayı alır ve bir kapı beklermiş. Evli değil. Bir defa yurt dışına çıkmış. Yine çıkmayı düşünüyor.

20 Haziranda İznik'ten hareketle Kazıklı'ya geldik. Yolculuğumuz 9 veya 10 mil sürdü ve oldukça yorucu geçti. Önce dağın eteğini takip ederek İznik Gölünün kıyısında ilerledik. Sonra denizin bir kolunu izleyerek yolumuza devam ettik. Yolda o kadar çok askerle karşılaştık ki 12 arabamızla bir yerde mola veremedik. Yüksek ve uzun bir ormanı aşarak yolumuza devam zorunda kaldık. Bu ormanda diğer birçok ağaç meyanında kayın ağacı, meşe, hatta kestane, muşmula ve kavak ağacı bile gördük. Bütün orman boyunca eski, kaldırım döşeli, geniş bir yol kalıntısı uzanıyor. Bu yolu Romalılar yapmışlar. Birçok yeri bozulmuş bir durumda. İznik havalisinde Anadolu' daki gibi kağnı arabaları görülmüyor. İstanbul'a giden yolda tekerlekli arabalara rastlanıyor.

Bu arabalar köylerin dışında, meralarda ve ağaç altlarında görülmekte.

21 Haziranda Kazıklı'dan İzmit'e doğru 4 millik deniz kenarından iniş aşağı giden bir yoldan ilerledik. Şehrin eteğinde, sokak arasında bir evde kaldık. Kaldırım döşeli yollar Romalılardan kalma. Türkler, bu yolları kullandıkları için tahrip etmemişler. Kırmızı tuğlalardan yapılmış kemerli köprüler de Romalılardan kalma. Zira Türkler tuğlayı pişirmiyorlar. Onlar ancak kiremit ve su künklerini fırınlayarak kullanıyorlar. Künkleri birbirine birleştirip tutturuyorlar. Künk bir Viyana arşınından biraz kısa. Bu künkleri çömlekçiler yapıyor.

İzmit eskiden inanılmayacak kadar büyük bir şehirmiş. Şehirde büyük saraylar ve güzel mimari yapılar varmış. Padişahlar İstanbul'daki büyük saray ve köşkleri buradan götürdükleri taş ve sütunlarla yaptırmışlar. Bazan büyük bir sütunu kestirerek dört parça elde etmişler. İzmit'in dış kesimindeki sokaklarda bugün harap bir vaziyette olan büyük binalar var. Ayrıca bir de manastır veya kilise kalıntısı görülmektedir. Eusebio' da[100] görüldüğü veçhile İmparator Julianus bu kilisede 5000 Hristiyanı öldürtmüş. İzmit'te seramik yapımı çok gelişmiş. Rengârenk yaldızlı çukur tabak, çanak, ibrik, testi vb. kaplar

yapılıyor. Burada pek çok usta ve bir hayli dükkân var. Bütün bir sokak seramikçilerle dolu. İzmit'te imal edilen seramik Türkiye'nin her tarafına yollanıyor.

Türkiye'de bakır kaplar kalaylanır. Bu kaplar önce kumla iyice ovuluyor, sonra bir sac ayağı üzerinde kızgın ateşe oturtuluyor. Kalaycı ustası elindeki kalay çubuğunu kabın içine sürtüyor. Elinde tuttuğu kıskaçla kabı evirip çevirirken biraz da nışadır saçıyor. Sonra elindeki kerpetenle kabı ateşten alıp bir tekne veya leğenin üzerinde tutarak pamukla ovuyor. Böylece bakır kap tertemiz, pırıl pırıl kalaylanmış oluyor. Öyle ki sanki gümüş kaplanmış gibi parlıyor. Çelik verilmiş demirin ucunun soğutulduğu gibi, usta kalaylı kabı yerde su ile soğutuyor.

Gece gündüz savaştan dönen askerler İzmit'ten geçiyorlar. En çok konuşulan şey Viyana idi ve hepsi de padişahın bir yıla kadar Viyana'da olacağını söylüyorlardı. Aralarında bazıları ise çok yorgun gözüküyor ve evlerinde kalmayı tercih ediyorlardı. Rüstem Paşa'nın sarayında bulunmuş olan esir bir Macar, altı ay önce bir çok çavuş ile ileride çıkılacak sefere hazırlık olmak üzere erzak ve teçhizat gönderildiğini anlattı.

22 Haziranda Libissa'dan başka bir yer olmayan Gebze'ye hareket ettik. 8 millik uzun bir yolculuktan sonra Gebze'de bir kervansarayda kaldık. İstanbul'a doğru giden askerler arasındaki dostlarımızdan bir İtalyan bana geldi. Adı Zuan Santarcıda idi. Soylu Sfortia'nın emrinde imiş. Palasst'da esir düşmüş. Babasının adı Jeronimus, kardeşlerinden Mgro Laurentio Sfortia'nın doktoru imiş. Diğer kardeşinin adı ise joan Francisko. Onun anlattığı da aynı şey: Padişah bir yıla varmadan Viyana seferine çıkacak. Herkes bundan bahsediyormuş. Bu şayia her tarafa yayılmış. Herkes yeni bir savaş bekliyor. Francisco'nun efendisi Sofya'da ikamet ediyor.

23 Haziranda Gebze'den Kartal'a geldik. Burada kahvaltı ettik ve Üsküdar'a doğru yolumuza devam ettik. Üsküdar'da fazla kalmayıp akşam vakti İstanbul'a ulaştık. Bugün katettiğimiz yol da 6 veya 7 mildi.

Toplam olarak Amasya'dan İstanbul'a kadar seyahatimiz 22 gün sürdü. Bu arada bir gün Ankara'da bir gün de İznik'te kalıp dinlendik. Şu halde yolda geçen gün sayısı 20 oluyor. 145 mil yol aldık. Giderken yolculuğumuz 30 gün sürmüştü. Yol fena idi. Tekerlekler kırılmıştı. Ben bu mesafeyi 113 mil olarak tahmin etmiştim. Fakat daha uzun olduğu anlaşıldı.

Aynı gün çok şiddetli bir yağmur yağdı. Bir Rum elindeki kazanı çatı saçağının altına tuttu. Kazan yağmur suyu ile doldu. Birbuçuk yaşında bir çocuk kazanın yanına geldi. Kazandaki suyun içinde kendi resmini görünce resimne eğilmek istedi ve o anda tepe takla kazana düşüp boğularak öldü.

Amasya'da bulunduğumuz sırada İstanbul'da 8 Aralık 1554'te yangın çıkan yerde yine bir yangın olmuş. Birinci yangından sonra ahşap ve kerpiç evler yine yanmış.

29 Haziranda Hans Bymbaum Prag'daki karısına teslim edilmek üzere bana bir mektup verdi. Viyana'da ağaç tornacısı Leupoldt Reisenberger'i sorup bulacağım.

30 Haziran günü İran seferine katılan 7 Sancak Üsküdar'dan Boğaz yolu ile İstanbul'a geçirildi. Bu geçiş muazzam bir donanma ile kutlandı. Davullar, zurnalar çalındı, toplar atıldı. Paşa ve bütün maiyeti, uşaklar ve esirler İstanbul'dan atlara binmiş olarak denizin kıyısına geldiler: Yeniçeriler, sarı külahlılar (acemi oğlanlar), beyler, çavuşlar, sancaktarlar. Yedi sancak yedi padişahı temsil ediyor. Diğer zamanlarda da, padişah selamlığa çıktığında önünde gayet süslü 7 at gidiyor ve hemen bunların arkasında at üzerinde kendisi geliyor. Tıpkı Babil güveyisi gibi rengârenk bir görünüm. Türklerin elbiseleri karnavalda görülen çeşitli renklerden oluşuyor.

Geçen 27 Şubatta tüfekçi ustası Hans Schaezel'i, daha önce bahsettiğim gibi, fidyesini vererek azat ettirmiştim. Adı geçen usta 1 Temmuza kadar sarıkla ve Müslüman olarak dolaşmış. Şimdi ise memleketimize dönüşe hazırlandığımız için ona Ma-

car kıyafeti ve şapka giydirmiştik. Çavuş onu bu kıyafetle görünce güzel bir sopa çekmiş ve evinde bir gece yatırarak onu Müslüman olmaya zorlamış. Usta mukavemet edince onu herkesin önünde tekrar dövmüş. Zavallı adam bu yüzden çok ıstırap çekti. Bir Hristiyan veya köle, imanlı ve aziz telâkki edilen bir Müslüman Türk'e karşı direnir ve onu dövmeye kalkışırsa yalnız dayak yemekle kalmaz, aynı zamanda yakılır. Türkler paraya çok önem verirler. Kendilerine ne kadar saygı gösterilse ve iyi davranılsa hiç fayda vermez. Onların ne kadar para canlısı olduklarını ve bunu sağlamak için neler yaptıklarını hatırlatan diğer bir olay geldi aklıma: Herhangi bir yabancı kaldığı yerden çıkıp şehirde dolaşmak isterse çıkarken para vermek zorunda. Bu iş adeta Türklerin bir gıdası haline gelmiş. Az veya çok Bu parayı almaktan çekinmiyorlar. Bizim Elçihana bir şeyler getirip satmak isteyen kimselerden de çavuş 1 florinden 1 akçeye kadar para alır. Bizi ziyarete gelenler kapıdakilere hediye getirmemişlerse içeriye bırakılmıyorlar. Türk sarayında bizim bekçileri ve başka bekçileri idare ve kontrol eden bir makam varmış.

Yukarıda anlattığım, çavuşun ustaya dayak atma hikâyesinden sonra kerata benden 5 florin istedi. Zavallı ustaya tatlı bir söz söylesinler ve iyi davransınlar diye çavuşa 5 florin, hizmetkârları Mehmet ve Aias'a 5 florin ve diğer iki kişiye, demirci ile kâtibe de 70'er akçe verdim. Böylece ustayı 2 Temmuzda ikinci defa kölelikten kurtardım ve 3 Temmuz günü onu da yanımda olduğu halde İstanbul'dan ayrıldık. İşte Türkiye'de böyle nahoş haller, üzüntü verici olaylar vardır. Herhangi bir kimse para için her yola başvurabilir. Bu hiç de ayıp değil.

Yukarıda bahsettiğimiz usta, rastgele yoldan geçen biri olarak yakalanmış. Kendisinin sünnetli olup olmadığını apaçık göstermesi istenmiş. Adam, efendisinin kendisini Müslüman olarak sattığını anlatmak zorunda kalmıştır. Kadıya da bu konuda bir azat mektubu gösterilmiş. Kısacası, köleyi ikinci defa satıp

azat ettirmek istemişler. İşte, Türklerde böyle asilâne işler de oluyor. Onlara güven olmaz vesselâm! Bizlere hakaret eder, kepek (köpek) derler.

Bizim tek gözlü çavuş, ertesi gün Hans'ı Müslüman olması için zorlamış. Hans mukavemet edince ona esaslı bir tokat aşketmiş. Türkler biz Hristiyanlara, genç olsun, yaşlı olsun, efendi olsun uşak olsun bu tarz davranırlar.

3 Temmuzda Allahın izniyle İstanbul'dan Viyana'ya gitmek üzere yola çıktık. Ulu Tanrı yardımcımız olsun.

İlk gün, İstanbul'a gelirken geceledığimiz Kucuk Czekmedi (Küçük Çekmece)'ye geldik. Yolumuza devamla gölü denize bağlayan dil üzerindeki köprüyü geçerek Biug Czekmece (Büyük Çekmece)'ye ulaştık. Bugün aşağı yukarı 6 millik bir yol almıştık. Küçük Çekmece, tepe üzerinde küçük bir köy. Alt tarafında kısmen denizden, kısmen de başka yerlerden gelen sulardan oluşan bir göl var. Gölün en dar yerinde yüksek, kaldırım döşeli bir yol ve bir köprü bulunmakta.

Vaktiyle bağ, bahçe ve tarlaların bulunduğu yerde şimdi bir mezarlık var. Burada başka bir yerden getirildiği anlaşılan çok güzel, yuvarlak mermer taşlar ve herhangi bir kiliseden alınmış büyük bir sütun gördük.

Büyük Çekmece'de çok Rum var. Yolda bir arada giden 10 binek atıyla karşılaştık. Atların sırtında ikişer küfe vardı. Bu küfelerin içinde başka yerlerden getirildiği anlaşılan insanlar bulunuyordu. Bazıları kadın gibi örtünmüşlerdi. Bazılarının ise başlarında kepe benzer bir şeyler vardı, yalnız gözleri görünüyordu. Kafile İstanbul'a gidiyor. Eğer bu atların sahipleri esir tüccarı değillerse büyük bir derebeyi bu esirleri birilerine hediye olarak gönderiyor demekti.

4 Temmuzda Çekmece'den hareketle saat 12 sularında eski ve harap bir şehir olan Selimbria (Silivri)'ye geldik. Şehrin

azat ettirmek istemişler. İşte, Türklerde böyle asilâne işler de oluyor. Onlara güven olmaz vesselâm! Bizlere hakaret eder, kepek (köpek) derler.

Bizim tek gözlü çavuş, ertesi gün Hans'ı Müsliman olması için zorlamış. Hans mukavemet edince ona esaslı bir tokat aşketmiş. Türkler biz Hristiyanlara, genç olsun, yaşlı olsun, efendi olsun uşak olsun bu tarz davranırlar.

3 Temmuzda Allahın izniyle İstanbul'dan Viyana'ya gitmek üzere yola çıktık. Ulu Tanrı yardımcımız olsun.

İlk gün, İstanbul'a gelirken geceledigimiz Kucuk Czekmedi (Küçük Çekmece)'ye geldik. Yolumuza devamla gölü denize bağlayan dil üzerindeki köprüyü geçerek Biug Czekmece (Büyük Çekmece)'ye ulaştık. Bugün aşağı yukarı 6 millik bir yol almıştık. Küçük Çekmece, tepe üzerinde küçük bir köy. Alt tarafında kısmen denizden, kısmen de başka yerlerden gelen sulardan oluşan bir göl var. Gölün en dar yerinde yüksek, kaldırım döşeli bir yol ve bir köprü bulunmakta.

Vaktiyle bağ, bahçe ve tarlaların bulunduğu yerde şimdi bir mezarlık var. Burada başka bir yerden getirildiği anlaşılan çok güzel, yuvarlak mermer taşlar ve herhangi bir kiliseden alınmış büyük bir sütun gördük.

Büyük Çekmece'de çok Rum var. Yolda bir arada giden 10 binek atıyla karşılaştık. Atların sırtında ikişer küfe vardı. Bu küfelerin içinde başka yerlerden getirildiği anlaşılan insanlar bulunuyordu. Bazıları kadın gibi örtünmüşlerdi. Bazılarının ise başlarında kepe benzer bir şeyler vardı, yalnız gözleri görünüyordu. Kafile İstanbul'a gidiyor. Eğer bu atların sahipleri esir tüccarı değillerse büyük bir derebeyi bu esirleri birilerine hediye olarak gönderiyor demekti.

4 Temmuzda Çekmece'den hareketle saat 12 sularında eski ve harap bir şehir olan Selimbria (Silivri)'ye geldik. Şehrin

etrafında iki büyük sur ve birçok kule var. Surlar ve kuleler çok yıpranmış. Şehir, deniz kenarında, kısmen de bir tepe üzerinde kurulmuş. Şehre girmeyip dışarıda bir yerde kaldık. Zaten burası şimdi şehir değil, ancak bir köy. Birkaç kervansaray ve cami kalmış. Yiyecek fazla birşeyler de bulamadık. Yalnız şehrin yukarı mahallelerinde oturan Rumlardan şarap bulundu. Üç Viyana ölçeğini 1 akçeye aldık. Ekmek de iyi idi. Şehrin adı Selibra'dır.

Büyükçekmece'nin çıkış kapısında denizin karaya girmiş kısmının üzerinde 1000 adım uzunluğunda bir taş köprü başlıyor. Ortada büyük kemerli gözleri var. Sonra 160 adım tahta kısım geliyor. Daha sonra tekrar taş kısım başlıyor. Bu köprü bütün gün geldiğimiz kaldırım döşeli yol ile birleşiyor.

Bizim tek gözlü Zeffer Zeffer Zaus (Zafer veya Sefer çavuş)'un karşı tarafta denizin kenarında bir çiftliği var. Çiftlikte birçok tarla, mera ve 8 yeldeğirmeni mevcut. Deniz boyunca ilerliyoruz. Harap bir saray ve bir köy gördük. Köyde bir kilise ile iki kervansaray var. Bu köyde Rumlar oturuyor.

Yol boyunca seyahat edenler için birçok çeşme yapılmış. Deve ile gidip gelen insanlarla karşılaşıyoruz. Bu develer tarlalarda ve anızlarda yayılarak karınlarını doyuruyorlar.

Buralarda arazi çok güzel, fakat eskiden olduğu gibi mamur değil. Üzüm bağları ve bahçeler kurumuş, bakımsız halde. Akşamleyin bir tepe üzerinde bulunan Silivri'ye gittim. Etrafında bir sur var ve birçok kilise görülüyor. Fakat bu binalar ya harapta, yahut da zamanın etkisiyle harap olmuşlar. Şehirde doğru dürüst bir eve rastlanmıyor. Hemen hepsi de taştan yapılmış, alçak kulübelerden ibaret, küçük, dar sokaklarda insan kendisini kaybediyor. Tepeden denize doğru uzanan şehir, eskiden çok güzel bir yermiş. Şehrin yukarı mahallelerinde Rumlar oturuyor. Türklere ait de bol bol cami var.Aynı gün yanıma genç bir Macar geldi. Efendisi ile İran harbine katılmış. Bana Türklerin Viyana' ya sefere çıkacaklarını kesin olarak söyledi. Bu sonradan görme kır saçlı türedinin dört karısı varmış. Dördü de kendi odasında yatarlarmış, o her gün kadınlardan biriyle kalırmış.

Silivri'ye giderken yolda birçok yeldeğirmeni, kervansaray ve çeşme gördüm.

5 Temmuz günü sabahın erken saatlerinde yola çıkarak saat 3 sularında Kraistran[101] (Karıştıran) adında bir köye geldik. Burada üç tane kervansaray var. Bunlardan biri eski, diğeri yeni, üçüncü ise kurşunla kaplı. Yanıbaşında yine kurşunla kaplı bir cami var. Bunları ..... adında bir paşa yaptırmış. Bugünkü yolculuğumuzda hiçbirşey yiyip içmeden 10-12 mil yol aldık. Her tarafta kaldırım döşeli yollar tahta ve taş köprüler ve çeşmeler gördük. Yolda yanında arnawatten (Arnavutlar) bulunan Venedikli bir haberci ile karşılaştık. Ayağında, yerli halkın da giydiği basit çarığa benzer ayakkabı vardı. Burada şarap bulamadık, ama atlar için yem, ekmek ve meyve vardı. Aynı gün sabahleyin kalktığımızda hepimiz bir arada olamadık. Yolumuzu şaşırmıştık. Katırlar geride kalmıştı. Sayın Busbequ'in 3, benim de 2 katırım eksikti. Nereye gittiklerini bilemedik, kaybolmuşlardı. Yanımıza bir yeniçeri veya bir kılavuz almadığımızdan oldu bu iş.

6 Temmuzda Karıştıran'dan Babaeski (Babaeski)'ye doğru erkenden yola koyulduk. Saat 2'ye kadar hiçbir şey yiyip içmeden 10 millik yol geldik. Harap bir kasabadan geçtik; adı Burgas (Lüleburgaz) imiş. Hâlâ kasabanın kapısı ve surları görülmekte, güzel bir mevkide kurulmuş, akar bir suyu da var. Bu suyun üzerine taş bir köprü yapılmış. Köprünün yanıbaşında defnedilmemiş bir Bulgar yatıyor. Biz yolculuğumuzda pekçok Bulgar'a rastladık. Bunlar, padişahın yahut da paşaların atlarına bakmak veya diğer işlerini yapmak üzere İstanbul'a gönderiliyorlar.

Babaeski'de iki cami var. Rum görmedik. Eski ve antik tarzda inşa edilmiş bir Rum kilisesi mevcut, ama Türkler bu kiliseyi cami haline getirmişler. Binanın pencereleri ve bazı yan duvarları harap vaziyette. Şimdi camide imamlar ve koyun postuna bürünmüş dervişler tembel tembel yan gelip yatıyorlar ve birçok insan kendi âdetleri üzere ibadet ediyorlar. Derviş-

ve saat 12.30'da Edirne'ye geldik. Gelirken geceyi geçirdiğimiz Hawsa (Havza)'nın yanından bir dere akıyor. Bu derenin üzerinde bir taş köprü var. Köyün dışında taştan yapılmış bir kervansaray görülüyor. Tekrar yola devamla başka bir köyden daha geçtik. Her taraf güzel. Buralar vaktiyle çok mamur yerlermiş. Sonraları harap vaziyete gelmiş. Bununla beraber yeniden imar edilmiş. Ancak bağlar, ekin tarlaları bakımsız. Öyle ki, her taraf kıraçlaşmış ve hayvan otlakları haline gelmiş. Buna rağmen buralar denizden çok uzak olan Anadolu'dan daha iyi.

Edirne'de ekmek çok ucuz, 4 tanesi 1 akçe. Her ne kadar Solinus de Tratia yazıyorsa da burada iyi meyve göremedik. Şaraplar da hileli, iyi değil. Kırmızılık mürverin verdiği bir renk. Romalılar herhalde bu yüzden kırmızı şaraba vinum nigrum demişler. Bu hileli şarapları satıyorlar. Tabii pahalı değil.

8 Temmuzda Edirne'den kalktık. Kaybolan katırlar,ancak o gün Edirne'ye getirildi. Bu katırlardan ikisi benimdi. Katırlardaki iki yük için İstanbul'dan Edirne'ye kadar getirme ücreti olarak 1 altın, yani 2 florin ödedim.

8 Temmuz günü bir husar olan Diakowit Georg Edirne'de vefat etti. 1553'ten 1555 yılının bugününe kadar, Amasya'da fazla sıcaktan şikâyetçi idik, genel olarak da pis kokular ve temiz olmayan su, şarap, et ve lezzetsiz ekmek yüzünden birçoğumuz zayıf düşmüş isek de aramızdan bu zat dışında kimseyi kaybetmedik.

8 Temmuz 1555 günü Edirne'de yanıma Zolnok'da blokhausda esir düşmüş olan Steierli Peter Stibitzhoffer adında biri geldi. Ekmekçi idi. Viyana'da Naglar sokağında oturan Hans Bosikhoffer'i tanıyor. Peter'in anlattığına ve etrafta hâkim olan kanaata göre padişah kışı Edirne'de geçirdikten sonra Viyana'yı zaptetmek için sefere çıkacaktır. Bu esirin efendisi ölmüş olan bir Alman adam kendisini azat etmişmiş. Yeni efendisi Frankfurt ile Wirtzberg arasında bulunan Michelstadtli Eberhart imiş. Eberhart, Oswaldt adında bir eczacının yanında çalışır-

mış. Estergon muhasarasında esir düşmüş. Oswaldt ise Münihli imiş. Yukarıda adı geçen Eberhart, memleketinde kunduracılık yaparmış. Şimdi sipahi, padişahın tek atlı sipahisi. At başına 13 akçe alıyormuş. Fakat bu kafi gelmiyormuş, çünkü onun savaşta 3 ata ihtiyacı varmış. O da diğerlerinin yaptığı gibi don yağından mum yapıyor ve bunları satmak için şehirde dolaştırıyormuş. Diğer sipahiler de bazı kazanç yollarına başvurarak başlarının çaresine bakıyorlarmış. Evde çoluk çocuk var, ne yapsınlar. O da Viyana'da veya Presburg'da N. aracılığı ile Oswald'ı sormamı istedi.

Palasstsın alt tarafında bir yerde Mattes Theuffel ile birlikte Pomerya bölgesindeki Sund'ta[103] oturan Jochim Reneke adında biri de esir düşer. Bu adamın babasının adı Claus Reneke, erkek kardeşinin adı da Danczke (Danzig)'de oturan Claus Reneke imiş. Renekelerin Stralsund'un ileri gelenlerinden olan Lorber'le[104] dostlukları varmış. Joachim'in henüz sakalı yok, daha genç. Sağ yanağının altında küllü bir et beni var. Kırmızı suratlı biri. Bir efendinin yanında imiş. Onun yemeklerinin hazırlanıp pişirilmesini sağlarmış. Bu efendi, Türklerde âdet olduğu üzere, kendisi yemekle uğraşmazmış. Bu işe esirler bakıyor ve her gün gerekli masrafı yapıyorlar. Viyanalı Joachim Goldschmidt onu tanırmış. Benden arkadaşlarına mektup yazmamı rica etti. Efendisinin hali vakti yerinde olduğu için onu azat etmiyormuş. Kölelik hayatından kurtulmak için bazı çarelere başvurmak lâzım imiş. Kendisi meşhur aşçıların bulunduğu Tachtigal (Tahtakale)'de oturuyor. Oradan sorulup kendisine ulaşılabilir.

Yine Palasst'da esir düşmüş başka biri daha var. Bunun adı da Edenfurtlu Sigmund Jager'dir. Edenfurt, Neustadt'dan 2 mil uzaklıkta biryer. Sigmund ufak tefek yapılı, zayıf, ama ayağına çevik bir adam. Sarayda von Rapp'ın yanında çalışmış. Eniştesi Ebunfurt'da[105] oturan Matz Manel adında biri. Sigmundt'un efendisi Tahtakale'de aşçı Seliman diye anılan bir kimse. Oradan bilgi edinilebilir. Viyana'da Sen Johan'da oturan

Peter Frilinger onu tanıyor. Dostluğunu göstermesi lâzım. Hükümet nezdinde sekreter olan Jorg Pawer de -ki onun şimdiki adı Skender (İskender)'dir- aşçıdır ve sünnet olmamıştır. Bu da 40 dukat karşılığında kurtarılabilir.

Edirne'de Alman asilzadelerinden Waldhausser adında bir zat daha var. Kendisi Schwandorffer'in ..... imiş. Çok güzel deri işleri yapan bir usta. Soffra (sofra) ve diğer el işleri imal ediyor. Evli değil. re.N.[106] aracılığı ile kurtarılabilir. Yaptığı el işlerinden bazılarını re.N.'in hatırı için satın aldım.

Padişahın en küçük oğlu Bauazeth (Bayezit) Edirne'de ikamet ediyor. Kendine mahsus güzel bir sarayı ve birkaç yüz hizmetkarı var. Kısa boylu, solgun, benzi hasta gibi sapsarı, zayıf hafif bıyıklı bir şehzade. Padişah kendisi bulunmadığı zaman sarayda başka biri oturamaz. Saray, Meriç nehrinin öbür yakasında, ağaçlar arasındadır. Ancak kulesi görülebiliyor. Saray galiba bir orman içinde, asıl bina görülmüyor. Hiç kimse oraya sokulmuyor. Yeniçeriler, sanki kutsal bir yeri bekler gibi, sarayı göz altında tutup koruyorlar. Aslında haşmetlilerinin görünmesinden şeref duyacakları yerde garip ve anlaşılması güç bir saray geleneği takip ediyorlar. Padişahın İstanbul'daki Edirne'deki ve diğer yerlerdeki saraylarını kölelerinden, harem ağalarından, cinedi'lerden[107], Kapuczi (kapucu) ve paşalardan başka kimse bilmez, tanımaz. Padişahın Viyana'daki saraylardan daha büyük gözüken sarayının nasıl yapıldığını İstanbul'da dahi kimse bilmez. Ayasofya'dan alınan iri kare taşlar (bloklar) ve diğer büyük taşlardan yapılmış olan bu saray heybetini pek göstermez. Sarayın içinde padişahın bizzat kaldığı büyük bir bahçe mevcut. Sarayın tamamı kuleleri olan bir yüksek surla çevrilmiştir. Öyle ki, insanın burada bunalıp dehşet içinde kalacağı ve bağıracağı gelir. Sarayın etrafında hendek yok. Ancak kuleler ve surlar çok yüksek ve sağlam yapılmış. İçerideki evlerin sayısını bilen yok. Köşkler, silahhaneler ve muhtelif memleketlerden alınıp getirilmiş silahların bulunduğu binalar var.

Türkiye'de geniş çapta soygunculuk ve adam öldürme olayları mevcut. İlk önce yol kesme olaylarından bahsedelim. Bu iş ömür boyu askerlik yapıp da bu hizmet karşılığında parasını alamayan biçareler tarafından yapılmakta. Yolda karşılarına ne çıkarsa alırlar. Yabancıları esir alıp satarlar. Bunun içindir ki, sınır boylarında, ormanlarda ve dağlık arazide, tepelerde bekçi kulübeleri vardır. Halkın yollardan geçtiğini görünce davul çalarlar ve bu suretle yolcuları dikkatli olmaları için uyanırlar. Bu yerlerdeki koruyucular, nerede soygun olduğunu bilirler ve hemen haydutların vaktinde yakalanması için köylere koşup haber verirler. Türkiye'nin her tarafında, ister şehir merkezlerinde olsun, eğer insan çevre hakkında iyi bilgi sahibi değilse ve yalnız başına bir yere gidiyorsa yolda haydutlara yakalanıp başka yerlere götürülerek satılma tehlikesi vardır. Bu tarzda insan alıp satan pek çok Yahudi, Türk ve kötü Hristiyanlar vardır. Son zamanlarda bu tip adamlardan bazıları bir araya gelip bir nevi şirket kurmuşlar. Bunlardan bazıları kendilerini efendi olarak tanıtıp yanlarındakileri de hizmetkarları, karıları ve uşakları imiş gibi gösterip katırlarıyla, eşekleriyle topluca yola çıkarlar. Seyahat esnasında herkes açık bir kervansaraya inerler. Burada konaklayan veya konaklayacak varlıklı kimseler hakkında bilgi toplarlar. Sonra bu varlıklı kimseleri odalarına alıp misafir ederler. Onlardan ot ve atlar için 4 veya daha fazla akçe para alırlar ve sabah erkenden yola çıkıp uzaklaşırlar. Bazıları adamları soyup soğana çevirir, her şeylerini alır, hatta öldürdükleri de olurmuş. Cesetleri yük taşıdıkları küfelere koyup beraberlerinde götürürlermiş. Bu suretle ortadan kaybolan adamların nereye gittiklerini kimse bilmezmiş. Böyle birçok eşkiya Edirne'de Bayezit tarafından idam edilmiştir. Bayezid'in annesi onu Selim'den önce tahta geçirmek istermiş. Zira Selim, şişman birisi imiş ve çok içki içermiş.

Edirne'deki sarayda 700 kadar acemi oğlanı varmış. Bunlar muhtelif yerlerden gelen Hristiyan çocukları. Acemi oğlanlar, sarayda okuma yazma, din bilgisi ve muharebe esnasında gerekli bütün harp talimlerini öğreniyorlar. Bu oğlanların bıyıkları terlemeye başlayınca buradan alınır ve yeteneğine göre padişa-

hın ordusunda kendilerine yeni görev verilirmiş. Sipahiler, çavuşlar, beyler, paşalar hep bu yoldan yetişirlermiş.

Padişahın iki genç kadını için ayrı harem daireleri var. Bu kadınlar, gece gündüz dört duvar arasındalar. Gökyüzünden başka yer görmezler. Şayet dışarı çıkarlarsa birçok şeyler öğrenip ötekilerden daha bilgili olurlar. Bu yüzden hep içeride kalırlar. İşte, sarayda böyle âdetler var. Ancak seramoniye riayetten yerlere kadar eğilerek selam vermekten başka hiçbir şey bilmezler. Bizdeki baldırı çıplak papazlar gibi kendilerini ciddi, her şeyi bilen, üstat kimseler olarak tanıtırlar. Halbuki diğer insanlarla bir arada oturup yiyip içtiklerinde ne kadar bilgisiz ve görgüsüz oldukları meydana çıkar. Hatta paşaların bir kısmı bile böyle.

7 Temmuzda Edirne'ye gelmiştik. 8 ve 9 Temmuz günleri orada kaldık. Edirne'de çok cami var. Bunlardan bir tanesinin 4 minaresi var. Her minare diğerlerinden başka. Bu minareler 4 padişah zamanında yapıldığı için böylelermiş. İki minarede birer şerefe, üçüncüsünde iki şerefe, dördüncüsünde ise üç şerefe var. Şehirde sarayın karşısında Meriç nehrinin üzerinde taş bir köprü var. Burada birçok zanaat sahiplerinin dükkanları görülüyor. Ayrıca tahta köprü de var.

Şehrin dışında, yine Meriç üzerinde ve Sofya istikâmetinde, ayrıca geniş ve uzun bir taş köprü daha yapılmış. Edirne'de ekmek çok bol, 4 tanesi 1 akçe. Yeteri kadar şarap da var. Şarap, Yahudilerde ve Rumlarda bulunuyor. Pek pahalı değil. Her çeşit meyve mevcut. Armut, erik, elma, şeftali, ceviz, kabak, hıyar asma yaprağı, kavun, patates vs. 18 yumurta 1 fenik, tavuk ve et ise çok pahalı.

Edirne'de bir deli gördüm, üzerinde beyaz bir gömlek vardı. Vücudu edep yerine kadar çıplak. Saçı sakalı birbirine karışmış vaziyette. Ense kısmında saçı çok uzamış ve belinden aşağıya doğru sarkmış. Nerdeyse 1 Viyana arşını gelir. Kadınlarda bile bu kadar saç yok. Türkler böylelerini evliya olarak kabul ediyorlar.

Edirne'de fırınlama yapmak ve ekmek pişirmek için 4 tane büyük fırın var. Ağızlarının tadını bilen Türkler kasaptan satın aldıkları eti doğruca fırıncıya götürürler. Fırıncı eti küçük parçalar halinde doğrar. Yıkamadan derince bir bakır kap içine koyar, fırına sürer. Orada kendi yağı ile güzelce pişirir. Etin üzerine biraz doğranmış soğan ve sirke de koyar. Sonra bu leziz eti içindeki öteberiyle birlikte oturur yer.

9 Temmuzda 4 luctatores (pehlivan) çıplak bir vaziyette elçinin huzurunda güreştiler, bütün hünerlerini gösterdiler. Vaktiyle Romalılarda güreş âdeti vardı.

Edirne'den Sofya'ya kadar yükümüzü taşımak üzere 68 akçeye bir yük taşıyıcı tuttuk. Burada âdet, yükçü tutunca ayrıca yük başına 5 akçe vermek lazım. Bu suretle yük taşıyıcı yabancı memlekette parasız kalmaz. İstanbul'dan Edirne'ye kadar da 1 yük 60 akçe tuttu.

Bir kez yurtdışında bilgi toplamak üzere bir casus gelmiş, Edirne'den geçmiş ve kendisini öyle yüksek görevli biri olarak tanıtmış ki, 30 bin askerle Viyana'yı zaptetmek istediğini bildirmiş ve bunu garanti etmiş.

10 Temmuz günü Edirne'den yola çıkıp büyük bir taş köprü olan Mustafa Paşa köprüsüne doğru ilerledik. Mustafa Paşa bu köprüyü Meriç nehri üzerinde yaptırmış. Edirne'den 3-4 mil uzakta. Burada bir Rum köylüsünün evinde kaldık. Bahçede kuyudan su çeken bir su dolabı vardı. Aynı gün iki araba dolusu Macar esirinin götürüldüğünü gördük.

Bulgaristan'da Edirne'den sonra hemen başlıyor. Artık bütün köylerde Bulgarca konuşuluyor. Burası Erdel gibi güzel bir yer. Her taraf bağlık imiş; fakat şimdi harap bir vaziyette. Halk kalkınamadığından şikâyetçi.

11 Temmuz günü Mustafa Paşa köprüsünden sabaha 3 saat kala yola çıktık. Gün boyunca hiçbir şey yiyip içmeden

yolumuza devamla saat 3 sıralarında Klokodnicze adlı bir Bulgar köyüne geldik. Bu köyün Türkçe adı Semische'dir. Güzel bir yerde dere kenarında kurulmuş. Buraya kadar yolumuz 10 veya 11 mil sürdü. Aynı gün bazı yolcularla giden bir sipahiye rastladık. 4 yaşlarında iki çocuğu altın üzerindeki iki küfeye oturtmuş, İstanbul'a götürüyor. Çocukları Macaristan'dan kaçırmış. Üzerlerindeki elbiseler siyah; başlarında ise kırmızı fes vardı. Yine aynı gün akşama doğru 8 at üzerinde ve küfeler içinde ihtiyar Macarların götürüldüğünü de gördük. Harpte olsun, sulhta olsun insanları alıp götürüyorlar.

Burada tekrar Pagatzcen (poğaça)lara kavuştuk. Kadınlar karşımıza çıkıp satıyorlar. Ayrıca güzel ekmek de var. Üç yerde yeni yapılmış beyaz şarap aldık. Caddelerde arabaların üstünde şarap satıcıları vardı. Bulgaristan verimli toprakları olan bir memleket, fakat çölleşmiş, bakımsız. Köyler seyrek. Üzüm bağları kendi haline terkedilmiş. Evler ahıra benziyor. Tarlalarda pek çok domuz otluyor.

12 Temmuzda daha sabah olmadan Klokodnicze'den yola çıkıp saat 12 sıralarında Kanisch Köyüne geldik. Bu köyde hem Bulgarlar, hem de Türkler bir arada yaşıyorlar. Yol 6 milden fazla sürdü. İki tarafta da büyük dağ silsileleri uzanmakta. Tarlalar, bağlar görülüyor. Ama, yukarıda da belirttiğimiz gibi bakımsız bırakılmış. Buralarda hayvanlar Anadolu'dakilerden daha iyi. Akan nehirler, ormanlar ve doğru dürüst kulubeler var. Bunların içinde kendileri oturuyorlar. Tahıl için ambar ve samanlık yok. 20 yumurtayı 1 akçeye aldık. 8 kadar Bulgar dilencisine rastladık. Yol kenarında oturmuşlar, dileniyorlar. Bunlardan ikisi kemençe çalıyorlardı.

Burada üzeri kurşun kaplamalı bir Türk camisi var. Fakir Bulgarlar köylerden şarap getirip arabalarda satıyorlar. Gene yol kenarında bir pirinç tarlası gördük. Tarlayı sık sık suluyorlar. Pirincin daima ıslak olması gerekiyor. Pirinç böyle ıslak, sulu yerlerde yetişiyor. Bu yüzdendir ki, İstanbul'a Mısır'dan gemiler dolusu pirinç geliyor. Zaten Türklerinde en iyi yemek-

leri pirinç. Pirinci koyun eti ile pişiriyorlar. Hatta bütün yemeklerine pirinç koyuyorlar. Şayet pirinç taşıyan gemiler İstanbul'a gelmekte geç kalırlarsa fiyatlar hemen yükseliyor ve bir kyli (kile) pirinç -bu 1 Viyana meczen (ölçeği)dir- 24-30 akçe civarında satılıyor. Halbuki normal zamanlarda bir kile pirinç 8, 9,10, 14 akçedir. Yukarıda da söyledik, pirinç Türklerin en iyi ve en çok yedikleri yemektir. Oysa bu pirinç Tratia (Trabya) ve İtalya pirinçleri kadar lezzetli değil. Türkler pirinci iyi pişirmiyorlar. Sütle yapmıyorlar. Suda haşlayıp et ve bal ile karıştırıp çorba gibi yapıyorlar.

13 Temmuzda Kanisch'den hareketle Filibe istikâmetinde yola koyulduk. Geceyi burada geçirdik. Filibe'ye kadar 4 mil yol aldık. Buraya gelirken kereste taşıyan 25 araba ile karşılaştık. Bulgarlar bunları angarya olarak zorla Filibe'ye götürüyorlar. Soğan yüklü bir arabayı da bir ispan (çiftlik kâhyası) olan Türk sürüyordu. Şehir civarında akan bir suyun kıyısında 10 ata yüklenmiş küfeler içinde oturan Macar esirleriyle karşılaştık.

Şehrin yanında Meriç nehrinin bir kolu üzerinden geçtik. Burası sular arasında adaya benzeyen yeşil çayırlar ve kavak ağaçları bulunan güzel bir yer.

Filibe'nin civarı çok güzel. Düz bir arazi. İki tarafta da dağlar yükseliyor. Bu manzara şehirden 2 mil ileriye kadar devam ediyor. Filibe şehri Meriç kıyısında kurulmuş. Etrafta 4 tane çıplak dağ var. Bunlardan birinin tam orta yerinde eski bir şatonun kalıntıları görülüyor. Buralar vaktiyle tarla, üzüm bağları ve mera imiş. Şimdi ise bütün çevre kıraçlaşmış. Şehir iki dağın arasında ve bu dağların yamaçlarına doğru kurulmuş. Evleri güzel değil. İstanbul'daki kulübelere benziyor. Esnaf ve zanaat sahipleri için yapılmış olan basık ahşap dükkanlar göçebe kulübelerini andırıyorlar. Bu kadar avare, eliboş insanların

nasıl ve ne ile geçindiklerine şaşmamak kabil değil. Padişahın ertafında da bir hayli tembel insan var. Onlar ilerleyip yüksek görevlere gelinceye kadar padişah onlara günde yarım veya 1 akçe ücret veriyor. Onlar paşa oluncaya kadar pek çok şey öğrenmek, kendi kendilerini yetiştirmek, şuradan buradan para sağlayıp geçimlerini temin etmek zorundadırlar. Şehrin, bir yandan bakıldığında, görünüşü yukarıda göstermeye çalıştığımız şekildedir. 4 çıplak dağ arasında ve düzlüktedir. Nehire doğru olan öteki tarafı da aynı şekilde. Yalnız bir yönde alabildiğine düz bir arazi uzanıyor. Yan taraflarda güzel, manzarası hoş sıra dağlar dizilmiş. Şehir nehrin hemen kıyısından, köprünün yanından başlayarak birbirine karşı duran ve vadiye bakan 2 tepe üzerinde kurulmuştur. Fakat ne şöyle mamur, yüksek, güzel bir ev, ne de şato vs. görmek mümkün. Ancak camiler ve hamamlar görülüyor. Diğer binalar ise İstanbul'da, Edirne'de olduğu gibi alçak basit yapılar ve dükkanlardan ibaret.

En iyi kepenek burada yapılıyormuş; fakat biz bulup satın alamadık. Mallarını uzun süre ellerinde tutacak kadar varlıklı kimseler olmadıkları anlaşılıyor. Türkiye'de âdet olduğu veçhiyle bir zanaat sahibi imalettiği şeyi ya tüccara veriyor, ya da şehire götürüp orada satıyor. Halkın büyük bir kısmı şehirden 2 mil uzaklıkta güzel dağlarda oturuyor. Havalar sıcak olduğu müddetçe, 3 ay orada kalıyor.

13 Temmuzda çok şiddetli bir rüzgâr esti, sağnak halinde ve kırık taş parçaları ile karışık yağmur yağdı. Çayırlıktaki ağaçları devirdi. Şehrin dışında, Meriç kıyısında padişahın atları için büyük bir ahır var. Birçok kimse şimdi oraya ot taşıyor ve otlardan yığınlar yapıyorlar. Memleketin neresinde dolaşırsak halkın işi gücü sadece padişaha hizmet ve onun angaryalarını yerine getirmektir.

Aynı gün yolculuğumuz esnasında tarlalarda otlayan bir domuz sürüsü gördük. Türkler domuzu sevmezler, gördükleri yerde küfredip kovalarlar. Zaten Anadolu'da yaptığımız seyahat sırasında hiç domuz görmedik. Filibe'de ekmek de, meyve de

iyi değildi. Aynı gün Filibe'de çok şiddetli bir yağmur yağdı. Şiddetli esen rüzgar çayırlıktaki bir ağacı kökünden söküp devirdi.

14 Temmuz sabah erkenden Filibe'den yola çıktık. Yolda hiç mola vermeden saat 4 sularında Wettrin adında bir köye geldik. Bu köyün Türkçe adı Assarschik (Hisarcık)'dır. Büyük bir Bulgar köyü. Köyde 2 papaz var, hiç Türk yok. Köylüler sağlam, sağlıklı görünüyorlar. Kendi evlerinde yaptıkları şarabı satıyorlar. Şarapları iyi. Köylüler bize ot, arpa, poğaça, yoğurt, lor peyniri et ve armut sattılar. Wettirn Filibe'ye 10 mil uzakta dağlar arasında bir yerde. Burada fazla kalmayıp yolumuza devam ettik.

Kadınlar, özellikle genç kızlar saçlarını bölük bölük örüyorlar. Bir ağa benzeyen örme saçları kulakların üstüne doğru indiriyorlar. Boğazlarına da gerdanlık, kolye takıyorlar. Bu takılar, midye kabukları, parlak taşlar, cıncık boncuk, hatta para vs. den yapılıyor. Yetişkin kızlarla kadınlar, genellikle siyaha çalan koyu kırmızı, sade örtüler örtüyorlar. Bu örtüler Yahudilerin Selenek'te yaptıkları bezdendir. Macarlarınkine benzeyen bol veya dar şalvar giyiyorlar. Bazılarının yün çorapları var. Bir kısmı ise altı meşin lâpçin, üstüne de kırmızı papuçlar giymişler. Bir kısım köylüler kısa pantalonla geziyor, üzerlerinde ceket veya palto yok, kadınların giydiği yelek gibi kısa kollu birşeylerle dolaşıyorlar. Gömleklerinin boğaz, göğüs ve kol kısımları genişçe ve muhtelif renkte işlenmiş. Erdel'de âdet olduğu gibi işlemeleri renkli yün ipliklerle yapmışlar. Kadınların başlarında keten başlık var. Bu başlığı arkadan ince bir şeritle sıkı bağlıyorlar. Başlığın üzerinde geniş, yine muhtelif renkte örülmüş veya dikilmiş bir hotoz bulunmakta. En üstte başın tamamını kapatacak şekilde sade bir baş örtüsü örtülüyor. Hepsi de güleryüzlü. Kadınlar bir yabancının geldiğini görünce birşeyler getiriyorlar ve yabancılarla konuşuyorlar. Türk kadınları yabancılara karşı böyle davranmazlar. Zaten onlar daha çok köylerde görülür. Türklerde çalışan, iş yapan erkekler ve esirlerdir.

Bulgarlar iyi ve temiz giyiniyorlar. Hepsi de gri veya beyaz şalvarla dolaşır. Ayakkabı ve çizmeleri yok. Yalnız kaba saba, ham sığır derisinden yapılmış gandallar (çarıklar) var. Bunun üzerine gonçlu çorap giyiyorlar. Başlarındaki kalpakları ise beyaz keçeden veya bezden yahut kahverengi âdi kumaştan yapılmıştır. Ceket giymiyorlar. Yaz kış gömlekle dolaşıyorlar. Saçlarını Türklerde olduğu gibi kestirmiyorlar, onları ördürüp omuzlarından aşağıya sarkıtıyorlar. Bu bakımdan Bulgarları tanımak kolay oluyor. Silah taşımıyorlar. Sadece ellerinde büyük sopalar var. Türklerden şikâyetçiler. 50 veya 100 millik yolu katedip angaryaya gidiyorlar. Öte yandan da memleketlerinde vergi veriyor ve diğer harçları ödüyorlar. Öyle ki, hepsinin bu durumda açlıktan ölmesi işten değil. Zatun Türkler zavallı Hristiyanlara iyi davranmayıp eziyet ediyorlar, onları sıkıntıya sokacak yeni yeni şeyler düşünüyorlar. Macarlar da böyle yapmışlardır ve halen yapmaktalar. Bundan dolayı günün birinde Tanrı Türklerin de, Macarların da cezalarını verecek. Tuna boylarından tahminen 100 kadar Bulgar Amasya'ya, oradan da İran'a gitmişler. Padişahın, paşaların, sipahilerin atlarına bakarlarmış. Bu esnada hepsi açıkta çayırların üzerinde yatıp kalkarlarmış. Türkler sadece efendi olarak kalmak isterler. İşlerini başkalarına yaptırırlar.

Filibe'de dağların eteğine kadar düz ve verimli bir arazi uzanıyor. Buralar ekili. Her iki tarafta uzaklarda büyük sıra dağlar gözüküyor. Aynı şekilde öbür tarafta da Eflak ve Niğbolu, hattâ Tuna'ya kadar yine güzel dağlar ve ovalar uzanıyor. Yolumuza devamla büyük tarlaların yanından geçiyoruz. Uzaklarda pirinç tarlaları gözüküyor. Pirinç ancak sulak arazide yetişiyor. Pirinç tarlalarına küçük derecikler akıyor. Böylece pirinç devamlı su altında kalıyor.

Filibe'den itibaren toprak yığınları gibi tepecikler, höyükler görünmeye başladı. Bunlar eski Roma mezarları imiş. Sezar'ın, Pompeius'un ve diğerlerinin savaşlarından kalma bunlar.

Yolda Türklerle karşılaşıyoruz. Bunlardan bir yeniçeri bize "Demek siz Viyana'ya gidiyorsunuz. Bir yıl sonra arkanızdan biz

geleceğiz oraya" dedi. İnşallah bu söz onların boğazında tıkanıp kalır, canları çıkar, amin.

15 Temmuz günü sabahleyin erkenden Wettrin'den Wakereo'ya doğru yola çıktık. Burası bir Bulgar köyü. Saat 4 sıralarında oraya ulaştık. Presburg ile Viyana arasından daha uzun bir mesafe 10 milden fazla. Bu köyün Türkçe adı Alascha Kilisse[108] (Alaca Kilise). Yüksek iki dağın arasında bulunan Wetrin'den çıkınca taşlı bir dağ yoluna girdik. Etrafta fundalıklar ve çok az orman vardı. Uzun, fakat bir hayli bozulmuş, Romalılardan kalma kaldırım döşeli bir yoldu bu.

Yüksek bir tepede bulunan bir Bulgar köyünden geçtik. Köyün adı Wrata. Türkler bu köye Kapuczik (Kapıcık) diyorlar. Zaten her taraf harap olmuş; sadece büyük bir kapı var. Bu kapının temelindeki büyük kaide taşlarını sular yalaya yalaya aşındırmış. Kapının üst kısmında Yunanca bir kitabe var. Kitabe okunamayacak duruma gelmiş. Vaktiyle kırılmış büyük taşlar alınıp birbiri üzerine koymak suretiyle anıtlar yapıldığı anlaşılıyor. Şimdi de Osmanlı padişahları İzmit'te, Truva'da ve Anadolu'da diğer yerler de Hristiyanların yaptıkları büyük anıtların taşlarını söktürüp İstanbul'a getirterek yaptırdıkları camilerde kullanıyorlar. Yukarıda sözünü ettiğimiz Wrata köyü, Bulgarların Nowak adını verdikleri bir prense aitmiş.

Aynı gün atlara yüklenmiş küfeler içinde 14 esir İstanbul'a götürülüyordu. Bunlar genç, yaşlı, kadın erkek karışık oturmuşlardı. Bir delikanlıya nereden geldiğini sorduk. Kral Ludwig'in yenildiği Muhaç'tan gelmekte olduğunu söyledi. Buralara uzun zamandan beri Türkler gelip yerleşmişler. Yerli haydutlar da onlardan az değil. Birçok halkı yerinden yurdundan etmişler.

Yüksek sıra dağları geçip tekrar ovaya indik. Her taraf bakımlı ve verimli. Bu verimli topraklar, başka bir dağın eteğinde bulunan bizim konak yerimiz Wakareo'ya kadar uzanıyor. Geceyi bu köyde geçirdik. Burada şarap, ekmek, ot, arpa ve tavuk satın aldık. Armut, erik ve çörek de temin edildi. Bu

civarda bir hayli domuz var. Yolumuz üstündeki bir Bulgar köyünde hem Hristiyanların kilisesi, hem de Türklerin camii var. Hristiyanların mezarlığı ayrı. Burada büyük bir tahta haç var. Türklerin mezarlığı ise, âdetleri veçhiyle büyük taşlar dikilmiş mezarlardan oluşmuş. Yahudilerin mezarlığı da Türklerinkine benziyor. Bu köyün çevresinde bol miktarda büyük baş hayvan yemyeşil meralar ve bakımlı tarlalar gördük. Halkın çalışkan olduğu anlaşılıyor. Türkler bunlara karışmasa muhakkak birçok zengin kimseler olurlardı. Türklerin oturdukları yerlerde ise hiçbir şey yok.

16 Temmuz sabahı erkenden Wakareo'dan Sofya'ya doğru yola çıkıp saat 10'da Sofya'ya yakın bir Bulgar köyüne ulaştık. Köyün adı Malaschircze'dir.[109] Sofya'da salgın hastalık hüküm sürüyormuş ve pek çok kimse ölmekteymiş. Çok sayıda yeni kazılmış mezar gördük. Hattâ biz gelirken 13 yeni mezarın hazırlanmakta olduğunu gördük. Bugün ancak 5 millik yol alabildik. Köyün Türkçe adı Krpintz Ithiu.[110] 17 Temmuz günü de burada kaldık. Wakareo'dan buraya gelirken dağlık yerlerden geçtik. Sıra dağlar birbirini takip ediyordu. Yol taşlı ve kötü idi. Orman yoktu. Yüksek bir tepenin üstünde bir bekçi davul çalıyordu. Böylelikle yolcular dikkatli olmaları için uyarılıyordu. Yukarıda sözünü ettiğimiz sıra dağı geçtiğimizde önümüzde Sofya'ya kadar uzanan güzel bir düzlük açıldı. Verimli tarlalar vardı burada. Yan taraftaki yamaçlarda üzüm bağları uzanıyor ve dağın eteğinde Bulgar köyleri görülüyordu. Yol kenarındaki dereciklerin suyu yer yer çekilmiş akmıyor. Ama kuyulardan su çıkarılabiliyordu. Yolda Bulgarlarla karşılaştık. Onlar otları bizim köylerde olduğu gibi biçmiyorlar. Biçilen otlar dağınık vaziyette şurada burada duruyor. Ellerinde uzun, eğri sopa gibi bir şey var. Bunun ucunda küçük, dar orak tutturulmuş. Otları biçerken bu sopayı kollarının altına kıstırıyorlar. Küçük tırmıkları var. Otları elleriyle toplayıp bir araya getiriyorlar. Bu yüzden pek çok ot şurada burada dağınık kalıyor ve ziyan olup gidiyor. Ekin demetlerini biçtikleri ekin sapı ile bağlıyorlar. Türkiye'de saman kısa boylu ve küçük oluyor. Çünkü sapları döven ile küçük parçalar haline getiriyorlar.

Bu saman oluyor ve özellikle Anadolu'da sığırları ve eşek, deve gibi hayvanları bununla besliyorlar. Çünkü orada otlar yazın sıcaktan kavrulup ziyan oluyor.

Sofya'da şehrin içinde bir hamam var. Şehrin dışında da iki ayrı yerde hamam varmış. Sofya'dan çeyrek mil uzaklıkta dağın eteğinde Meryem Ana'nın adını taşıyan bir manastır ve içinde bir papaz bulunmakta imiş. Sofya'da büyük bir katedral, yüksek kiliseler mevcut. Bütün şehre hâkim bir yerde, fakat harap bir vaziyette. Türkler kiliseye harplerde elde ettikleri silahları doldurmuşlar. Şehirde iyi ekmeğin 4 tanesi 1 akçeye satılıyor. Burada iyi bir kepenek satın alındı.

Yazın hava çok sıcak olduğu için adetleri veçhiyle yüksek yerlere, yaylalara çıkıyorlar. Birçoğu da salgın hastalıktan ölmüş. Bunların ölmelerine şaşmamak lâzım. Zira evleri pek sağlıklı değil. Burada iyi kepenek yapıyorlar. 8 florin 40 akçeden 5 adet satın aldım. Şehir şimdi bomboş. Halk yaylalarda, salgın hastalıktan dolayı ölüm korkusuyla şehirden ayrılmışlar. Burada da İstanbul'da olduğu gibi her türlü zanaat icra ediliyor. Sofya'da 11 cami ve pek çok mesçit varmış. Hepsi 100 kadarmış. Kendilerinin anlattıklarına göre, Yahudilere ait 100 kadar havra ve Rum, Ermeni ve Katoliklere mahsus da 1000 den fazla kilise varmış.

Şehir büyük ve uzun, etrafında sur yok. İstanbul'da olduğu gibi alçak, basık kerpiç evler görülmüyor. Dağların eteklerinde birçok büyük mezarlık mevcut. Her taraf güzel, bakımlı ve verimli. İstanbul'dan buraya kadar gördüğümüz en iyi yer burası. Bulgarlar araziye Türklerden daha fazla itina gösteriyorlar. Sofya'nın yakınında küçük bir dere akıyor. Dere boyunca su değirmenleri gördük. Burada yanımıza Tunus'ta bulunmuş iki Hırvatistanlı Türk geldi. Almanlardan bahsederken, onların iyi savaşçı olmadıklarını, ancak teçhizatlarının bol olduğunu ifade ettiler. Ama Almanlar yine de kaçmışlardır. Buna mukabil savaşta Hırvatlar ve Macarlar dayanıyorlar, kaçmıyorlarmış. Bunlar Türklere "aramızda Alman yok" diye bağırırlarmış. Alman as-

kerlerini hiç beğenmiyorlar, tutmuyorlar. Almanya hakkındaki kanaatleri olumsuz. Viyana'nın da dayanamayacağı kanaatini taşıyorlar. Türkler kuvvet ve kudretlerini muhasara sırasında ortaya koyacak diyorlar.

18 Temmuz günü Sofya'dan erkenden yola çıkıp akşam üzeri Czari brod adında bir Bulgar köyüne geldik. Yol, Sofya'dan bu köye kadar en az 10 Macar mili vardı. Bütün bu bölge Bulgaristan'a ait. Kadınların kıyafeti Edirne'de gördüğümüz Bulgar kadınlarının kıyafetine benzemiyor. Bunların başlarında taca benzeyen geniş, çukur kâse gibi bir şey var. Bunun başa gelen kısmı dar, üst tarafı geniş ve yüksek kenarlı. Çepçevre dövülerek işlenmiş ziynet takılar var. İki tarafta aşağıya doğru sallanan küçük çan biçimi küpe ve arkada yine aşağıya sarkan seç örgüleri veya şeritler görülüyor. Bunların arasında uzunca, dar beyaz ketenden şala benzeyen bir örtü görülüyor. Bu örtülerle başlarındaki taca benzeyen tepeliği örtüyorlar. Bütün kadınlar rengârenk işlemeli yün iplikten dokunmuş gömlek giyiyorlar. Elbiseleri de âdi bez değil. Kemerler dahi güzel. Renkle işlemeli kemerler takmışlar. Ayakkabıları Türklerinkine benziyor. Dizden aşağ doğru genişleyip sarkan bol şalvar giyiyorlar.

Sofya'dan yukarıda sözünü ettiğimiz konak yerine gelinceye kadar yol boyunca birçok Türkle karşılaştık. Bunlar esir edilmiş veya kaçırılmış genç, ihtiyar, delikanlı ve bakire kız veya kadınlardı. Atlar üzerinde karşılıklı konmuş iki küfeye oturmuş olarak gidiyorlar. 20 kadar varlardı. Türklerin yanında konuşamıyorlar. Ayrıca şarap taşıyan 11 araba gördük. Bulgarlar, Tirol'da olduğu gibi uzun büyük fıçılar içindeki bu şarapları öküz arabalariyle Niş'ten Sofya'ya satmak için götürüyorlar. Ayrıca ikişer öküzün çektiği kurşun yüklü 100 araba ile de karşılaştık. Bulgarlar bu yükü angarya olarak Sendere'den Sofya'ya,

İstanbul'a ve daha başka yerlere götürmek zorunda imişler. Hepsi de padişaha ait. O, sattırıyormuş. Konak yerimizin sahibinin anlattığına göre daha önceleri de kurşun yüklü 3000 araba geçmiş buradan. Bu kurşunlar, vaktiyle Fuggerlerin[111] Budin'den satın alıp New Sol'a sevk ettikleri Sırp kurşunu denilen işe yaramaz kurşunlara benziyordu. Çok sert; vurunca tınlanmayan cinsten. Sendere civarında Tuna'ya doğru Kuczyna[112] denilen yerde demir madeni de vardır. Anadolu'da ise yukarıda bahsettiğimiz bakır madeni bulunmakta.

Sofya'dan Czari brot'a kadar her iki tarafta güzel bir arazi uzanıyor. Uzaklarda dağlar var, ortada da çok geniş bir vadi görülüyor. Dağ tepe yok, tamamen düz bir vadi, aynı zamanda bakımlı, ekilip dikilmiş. Çok verimli kara topraktan oluşan bir yer burası. Yan taraflarda üzüm bağları var. Bu bölgede Bulgarlar oturuyor. Buradaki ekini hiçbir yerde görmedim. Çok verimli bir arazi. Tarlalara gübre vermiyorlar. Orman, ağaç az. Öyle ki, yemek pişirmek için az miktarda odun bile uzaklardan araba ile getiriliyor. Zira dağların hepsi çıplak. Belki de eskiden bu dağlar ormanlıktı. Ama şimdi ağaç yok. Ancak bodur ve seyrek fundalar görülüyor. Bunları da dağların tepesinde elinde davulu ile bekçi bekliyor.[113] Sofya'dan konak yerimize kadar dağlardan geçerken olsun veya vadi ve ovalardan geçerken olsun hep kaldırım döşenmiş yollardan geçtik. Romalılar tarafından yapılan bu yollar ve şoseler bugün bakımsız ve harap bir durumda. Bazen yollardan, bazen de yolların sağından solundan geçerek ilerledik. Aynı gün birçok Bulgarla karşılaştık. Ayrıca 20 kadar Bulgar bizlere doğru geldi. Bunlar 9 gün 9 gece yola devam ederek İstanbul'dan buraya gelmişler. Angarya olarak padişah adına ot biçmek ve diğer işleri yapmak üzere gönderilmişler. Şimdi evlerine gidiyorlar. Bir kısmı Senedere'de, bir kısmı da Belgrad'ta ikamet ediyorlarmış. Türkler Hristiyanlara çok sert davranıyorlar. Ayrıca çok vergi alıyorlar.

Kaldığımız konaklama yerinin sahibi olan Bulgar, bize inanılması güç şikayetlerde bulundu. 4 oğlu varmış. Bunlardan birini padişah adına Ali Paşa almış. Şimdi paşanın yanında imiş.

Devşirme sırası her beş yılda bir onların köyüne isabet edermiş. Bir ailenin çocuklarının hepsi kız ise (bir sonraki cümle eksik). Her aile reisi ayrıca padişaha her yıl haratzsch (haraç) olarak 100 akçe ödüyor. Bunun dışında her oğlu için de gene 100 akçe veriyor. Şayet kızını evlendirirse atların bakıcısı ve sorumlusu olan sipahiye 32 akçe veriyor. Ayrıca 2 koyun için 1 akçe, 2 domuz için 1 akçe vergi ödeniyor. Mevcut ekinin her onuncu demetini mutlaka dövüp elde edilen tahılı pazara götürerek paraya çevirmek mecburiyeti varmış. Elde edilen şarabın da her 10 kovada bir kovasını paraya çevirip vergi olarak ödemedikten sonra şarabını satamaz, başkasına hediye edemezmiş. Buna tekel sistemi deniliyor. Bizzat Türklerin kendileri mallarının onda birini paraya çevirip vergi olarak ödüyorlar. Bunun dışında padişaha vergi vermiyorlar. Yukarıda adı geçen Ali Paşa'nın emrine Czari brod köyü ile diğer bir köy 100 gün süre ile 50 hasatçı ve ekin biçmek için 79 kişi veriyorlarmış. Bundan başka, yıl iyi gelirse, her köylü Noel'de 1 tavuk, 1 ölçek arpa ve 1 ölçek yulaf da verirmiş.

İstanbul'a gelen ve İstanbul'a giden kadırgalara yukarıda adı geçen köy ve havalisi kürek çekmek üzere bir adam vermeye mecburmuş. Kürek çekmek istemeyen kimse çavuşa 2000 akçe ödermiş. Bunlar padişahtan maaş veya ücret almazlarmış. Her yıl onların bölgesinden 5 adam vermeleri zorunlu imiş. Bu işte suçlu Fransa'dır. Vergi toplayan (öşürcü) vasıtasiyle her ev paşaya Noel'de 1 ölçek arpa ve 1 ölçek buğday vermeye mecburdur. Yukarıda bahsettiğimiz ise Noel'de ödeniyor. Biraz önce bahsettiğimiz konak yeri sahibi bütün gece boyunca bana dert yandı. Köy, konak yerine gelen çavuşların, yeniçerilerin, beş para almadan karınlarını doyurmak zorunda kalmış. Keza gözlerinin önünde karılarına ve çocuklarına sarkıntılık ederlermiş. Erkekleri de dövdükleri olurmuş. Ama buna karşı hiç kimse kendisini müdafaa edemezmiş. Bir çocuk doğduğunda papazlarına 2 akçe, öldüğü zaman 6 akçe verirlermiş. Onlar bu paralar karşılığında Paraclisis[114] ve molitis (doğanlar ve ölenler için dualar) okurlarmış.

19 Temmuz sabahı Czari brod'tan Nouosele'ye -bu, yeni köy demek- doğru yola çıktık. Burası dağlar arasında biraz yüksekçe bir tepe üzerinde bulunan bir Bulgar köyü. Sabahtan akşama kadar geçtiğimiz yerler çok güzeldi. Etrafta ekin tarlaları ve bağlar görülüyor. Her ne kadar Bulgarlar her tarafı ekip dikiyorlarsa da gene de ekilmemiş, boş arazi çok ve bakımsız, kendi haline terkedilmiş durumda. Vaktiyle bu tepeler ve yamaçlar bağlar ile kaplı imiş. Bugünkü konak yerimize kadar yol 6 mil sürdü. Aynı gün kurşun yüklü 100 araba ile karşılaştık. Bunlar Sofya üzerinden İstanbul'a gidiyorlardı. Yol üzerinde nöbet tutan bir çavuşa da rastladık. Sağ tarafta dağların içinde eski bir şehir gördük. Şarap yüklü arabaları süren Bulgarlarla da karşılaştık. Niş bölgesinin şaraplarını Sofya'ya götürüyorlardı. Bütün yıl padişahın yüzde onluk hissesini hazır etmekle uğraşıyorlar. Bu yüzden kendilerininkini yetiştiremiyorlar. Üzümler bozulup ziyan oluyor. Üstelik bunları mahzenlere taşımak zorunda kalıyorlar. Zaten bağları bellemek, çapalamak vs için bütün yıl boyu çalışmıyorlar.

Bugünkü yolculuğumuz esnasında Macar esirleri götüren Türklerle de karşılaştık. Esirler arasında kadınlar, çocuklar, güzel genç oğlanlar da vardı. Bunlar arabalara binmişler veya atlar üzerinde küfeler içinde oturtulmuşlardı. Ne biz esirlerle, ne de onlar bizlerle konuşabildik. Yalnız nerede ve ne zaman esir edildikleri söylendiler. Bir kısmının da kendiliklerinden Türklere iltica ettiğini öğrendik. Geceyi bizim kalacağımız köyde geçirmişler.

20 Temmuz günü sabah erkenden Nouossele'den Niş'e doğru yola çıktık. Hiçbir şey yiyip içmeden saat 3'e kadar 8 mil yol aldık. Nouo Sele'den çıkınca bir dağ yoluna girdik. Önümüzde güzel, geniş vadiler uzanıyordu. Sonra küçük bir dağ geçtik. Tekrar geniş vadiler açıldı. Niş'e kadar arazi çok verimli. Her taraf ekilmiş ve bakımlı. Bir miktar da üzüm bağları görülüyordu. Fakat bağlar bakımsızdı. Vaktiyle bu havalide çok güzel üzüm bağları bulunduğu anlaşılıyor. Toprak da fevkalâde.

Niş şehri çok güzel bir yerde, Nişava suyu kıyısında kurulmuş. Suyun üzerinde bir tahta köprü var. Etrafta kırmızı, killi ve sağlam bir topraktan oluşan arazi ve az miktarda orman görülüyor. Her iki tarafta, uzaklarda güzel, fakat çıplak dağlar uzanmakta. Biraz da orman var. Niş şehrinin yakınında güzel karlı dağlar yükseliyor. Bu dağların adlarının ne olduğuna ileride Strabo'da bakacağım. Bir köyden geçtik. 20 kadar kadın ellerinde poğaçalar karşımıza çıktılar. Bize meyve ve poğaça satmak istediler. Bir evde Temeschwar (Temeşvar)'a giden, ellerinde mızraklarıyla 20 civarında yolcuya rastladık. Aralarından bir Macar bize Torek Janusch'un[115] Erdel'de Temeşvar paşasının gönderdiği seçkin 600 akıncı (akıncı) Türk'ü öldürttüğünü anlattı. Bunlar ücretsiz çalışır ve serbestçe gasp ve talan yaparlar. Türk ordusunun savaş kıtaları arasında böyle gruplar da var.

Niş'te ekşi ve taze şarap bulduk. Burada Türklerin baskısından bağlara bakamıyorlar. Asmaları bir defa budayıp öylece bırakıyorlar. Angarya işlerde çalıştırıldıkları için kendi işlerini yapacak vakitleri kalmıyor.

Niş'te Bulgaristan sona eriyor ve Seruia (Sırbistan) başlıyor. Sırbistan'da mezhepleri Ortodoks olan Sırplar var. Ayrıca Dalmaçyalılar ve Türkler de burada yaşamaktadır. Sırplar kalın ve kaba kumaştan yapılmış şeyler giyiyorlar. Kadınların bellerinde kalın ve geniş, üzerlerinde süsler bulunan kuşaklar giyiyorlar. Kuşağın üstünde de Bulgarlarınki gibi işlemeli gömlekle var.

Köprünün yanında bir kervansaraya indik. Sırbistan'da da çok kervansaray var. Edirne'de, Filibe'de, Niş'te taze şarap yapılmaya başlanmış. Fakat daha iç kısımlara doğru gittikçe şaraplar sertleşiyor. Niş'te lezzetli, iyi ekmek bulduk. 4 somun 1 akçeye, 20 yumurta da 1 akçeye. Bol miktarda soğan, meyve vs. mevcut.

21 Temmuz Pazar günü Niş'ten hareketle bir Sırp köyü olan Brathbali'ye[116] geldik. Yolumuz gene güzel, büyük bir düz-

Niş şehri çok güzel bir yerde, Nişava suyu kıyısında kurulmuş. Suyun üzerinde bir tahta köprü var. Etrafta kırmızı, killi ve sağlam bir topraktan oluşan arazi ve az miktarda orman görülüyor. Her iki tarafta, uzaklarda güzel, fakat çıplak dağlar uzanmakta. Biraz da orman var. Niş şehrinin yakınında güzel karlı dağlar yükseliyor. Bu dağların adlarının ne olduğuna ileride Strabo'da bakacağım. Bir köyden geçtik. 20 kadar kadın ellerinde poğaçalar karşımıza çıktılar. Bize meyve ve poğaça satmak istediler. Bir evde Temeschwar (Temeşvar)'a giden, ellerinde mızraklarıyla 20 civarında yolcuya rastladık. Aralarından bir Macar bize Torek Janusch'un[115] Erdel'de Temeşvar paşasının gönderdiği seçkin 600 alkendi (akıncı) Türk'ü öldürttüğünü anlattı. Bunlar ücretsiz çalışır ve serbestçe gasp ve talan yaparlar. Türk ordusunun savaş kıtaları arasında böyle gruplar da var.

Niş'te ekşi ve taze şarap bulduk. Burada Türklerin baskısından bağlara bakamıyorlar. Asmaları bir defa budayıp öylece bırakıyorlar. Angarya işlerde çalıştırıldıkları için kendi işlerini yapacak vakitleri kalmıyor.

Niş'te Bulgaristan sona eriyor ve Serula (Sırbistan) başlıyor. Sırbistan'da mezhepleri Ortodoks olan Sırplar var. Ayrıca Dalmaçyalılar ve Türkler de burada yaşamaktadır. Sırplar kalın ve kaba kumaştan yapılmış şeyler giyiyorlar. Kadınların bellerinde kalın ve geniş, üzerlerinde süsler bulunan kuşaklar giyiyorlar. Kuşağın üstünde de Bulgarlarınki gibi işlemeli gömlekle var.

Köprünün yanında bir kervansaraya indik. Sırbistan'da da çok kervansaray var. Edirne'de, Filibe'de, Niş'te taze şarap yapılmaya başlanmış. Fakat daha iç kısımlara doğru gittikçe şaraplar sertleşiyor. Niş'te lezzetli, iyi ekmek bulduk. 4 somun 1 akçeye, 20 yumurta da 1 akçeye. Bol miktarda soğan, meyve vs. mevcut.

21 Temmuz Pazar günü Niş'ten hareketle bir Sırp köyü olan Brathbali'ye[116] geldik. Yolumuz gene güzel, büyük bir düz-

likte devam etti. Toprak sağlam, verimli bir topraktı. Her tarafta ekilmiş tarlalar görülüyor. Bağ az. Vaktiyle yamaçlarda fazla miktarda üzüm bağları ve buğday tarlaları bulunduğu anlaşılıyor. Küçük dereler akıp gidiyor. Sol tarafta ise Morova nehri uzanıyor. Aynı gün bir su kenarında mola vermiş olan Türklerle karşılaştık. Üzerleri kapalı dört tane arabaları vardı. Arabalarda elleri ayakları bağlanmış Macar haydutları gördük. 24 veya 21'nin saçları kökünden kazınmıştı. Nadaschdi'nin[117] adamları imiş. Bunlar papadan harket edip yola devamla Vesprim[118] civarında yakalanmışlar ve esir edilmişler. Aralarından ancak 3 kişi kaçabilmiş. Onları Budin paşası yolluyormuş. Yol boyunca ellerinde kısa mızrakları bulunan pek çok sürgün Sırp'a rastladık. Mızraktan başka silâhları yoktu. Temeşvar'a gidiyorlar. Bunlar aslında savaşçılardır (weiniczi).[119] Fakat şimdiki görevleri atlara bakmak ve ordugâhta her türlü işi yapmaktır.

Niş'ten itibaren vaktiyle Misia denilen Serbi ve Seruia (Sırbistan) başlıyor. Burada Yukarı Misia ve Aşağı Misia olmak üzere iki Misia varmış. Sendere-Belgrad-Bosna ve Simich'den Temeşvar civarına kadar uzanan bütün bu yerler Sırbistan imiş. Bosna ile Bulgaristan arasında Albania var. Türkler buraya Arnavutluk diyorlar. Burda oturanlar Hristiyanlardır. Kendilerine mahsus ayrı bir dilleri var. Okur yazar, bilgin kimseleri yok Bunlar çoban, çiftçi, fakat savaşçı insanlardır. Şehirleri yok. Mezhepleri ise Rum mezhebi (Ortodoks). Yolumuza devam ederken sağ tarafa doğru fazla açılmış, yanlış yola gitmişiz. Büyük, güzel birdağın eteğinde kurşun madeni bulunduğunu söylediler. 22 Temmuz sabahı erkenden Brterali'den yola çıkıp saat 3 sıralarında bir Türk kasabası olan Jagodo'ya geldik. Bu ad çilek anlamına geliyormuş. Yol 6 mil sürdü. Bu kasaba vaktiyle Sırplarla meskun ve Sendere'ya bağlı imiş.

Buraya gelmeden önce Morova nehrini sal ile geçtik. Nehir oldukça derin. Atlarımız salın yanında yüzerek geçtiler. Kıyıda bir Sırp köyünü gördük. Köyün ahşap bir kilisesi ve bir de mezarlığı vardı. Sırplar da mezarlarının ayak ve baş uçlarına,

Türklerde olduğu gibi, taş dikiyorlar. Bu mezarlıkta ağaç işi, yanında yavruları ile bir geyik heykeli var. Bir direk üzerine oturtulmuş. Sırplara mahsus bir sembolmuş bu. Bu sembollerden Sırplar arasında Temeşvar'da da bir hayli varmış. Kilisenin çanı bir tahta parçası. Maden ocaklarında olduğu gibi zamanı bildirmek için bu tahtaya vuruyorlar.

Aynı gün Brthbali'den Jogoda'ya kadar güzel, verimli bir araziden geçtik. Ama bakımsız bir halde. Her taraf kendi haline bırakılmış. Tabiat vahşileşmiş, çölleşmiş. Bazı ormanlık yerlerde soygunculuğa karşı bir tedbir olmak üzere yoldan uzak olmayan yüksek tepelerde ellerinde davullarıyla nöbet bekleyen bekçiler var. Yol boyunca birçok eski köy kalıntılarının önünden geçtik. Buraların köy olduğuna dair hiçbir işaret yok. Vaktiyle tahıl doldurulan birçok çukur da şimdi toprakla dolmuş. Yan taraflarda bakılmamış harap bağlar görülüyor. Bunlardan bazılarını Sırplar yeniden buduyorlar, verimli hale getirmeye çalışıyorlar. Aslında bu bağlar çok güzel ve büyük. Kısacası buralardan geçmek insana zevk veriyor, tıpkı Viyana'dan Tuna kıyısı boyunca Paden'e[120] doğru olduğu gibi. Etraftaki ormanlık kısımlarda pek çok eski yabani asma kütükleri görülüyor. Bugün de yine İstanbul yönüne giden birçok Macar esir ile karşılaştık. Kadınlar, kızlar, genç oğlanlar, hatta bir de ana sütünü emen bir çocuk atların üstünde sepetler içinde oturtulmuş vaziyette gidiyorlar. Boyunlarından zincirle birbirine bağlı iki genç köylü de bunların yanında yaya olarak yola devam ediyor. Hepsi 15 kişi. Gidenlerin bir kısmı Balat[121] gölü civarındaki Berin'den[122] getirilmekte imişler. Yolda üzerlerinde büyük, kalın, işlenmiş ham bakır külçeleri yüklü atlar gördük. Bu yükler Belgrad'tan yüklenmiş. Bakırın Belgrad'a nereden geldiğini bilmiyorlar.

Budin'e kadar elçiye refakat edecek olan Kyha (kâhya, kapı kethudası) yolda 5 gün beklemiş. Onu bizim geceyi geçirdiğimiz konak yerinde bulduk. Fakat aynı gün İstanbul'a doğru yola çıktı ve bizden ayrıldı. Kethuda yolda iken Budin paşası onun derhal İstanbul'a doğru yola çıkmasını emretmiş.

20 Temmuzda ortalıkta gizli bir haber dolaştı: Yukarıda bahsettiğimiz gibi Torek Janusch 600 Türk'ü öldürmüş. Kapı kethudasının İstanbul'a gidiş sebebi de bu olsa gerek. İki yıl önce İstanbul'a giderken Derwisch Bec (Derviş Bey)'in evinde kalmıştık. Şimdi onun evinde pek çok insan var. Onun için biz halen yapılmakta olan yeni caminin yanında başka bir evde kaldık. Pecz çevresinden kadın, çocuk birçok Macar Jogoda'ya doğru gidiyorlar. Yukarıda bahsettiğimiz Derviş Bey'in müsaadesiyle burada kalmışlar. Aralarında bir de Macar papaz var. Jogoda iyi ve büyük bir Sırp köyü. Ama şimdi köye benzer bir yanı kalmamış. Ancak Derviş Bey, Türklerin geleneğine uyarak burada güzel bir cami yaptırıyor. Türkler Allah rızası için hayrat olarak büyük vakıflar, imaretler, şifahaneler, hamamlar yaptırırlar. Fakat bunlardan ancak hocalar faydalanırlar. Türkler din adamlarından, Hristiyanlara nazaran, daha çok şikâyetçidirler. Öyle ki, bütün Türkiye'de din adamlarıyla olan ilişkiler pek iyi sayılmaz. İstanbul ve diğer şehirlerde cami, mesçit vb. yapıların geliri din adamlarına ait. 4 padişahın yaptırdıkları camiler, mesçit ve hamamlar da öyle. Pecz Beyi Derviş Bey'in de şimdi Jagoda'da hayrat olarak eski yıkık kilise taşlarından yaptırdığı caminin yanında büyük, kırmızı bir mermer bulduk. Bu mermerin üzerinde büyük çapta biri erkek, diğeri kadın iki oyma resim yapılmış. Erkeğin sağ yanında kısa kıvrımlı dolamaya benzeyen bir palto var. Sol yanında ise kasaturaya benzeyen bir silah asılı idi. Başında yüksek kenarlı bir şapka görülüyor. Gerek yanda sallanan kasatura, gerekse baştaki şapka, benim zamanımda Kral Ladislaus'un etrafındaki Macarlarda ve beylerde görülenler gibi idi. Erkek resminin arması, alt kısmında üç çiçek tutan bir insan eli, ikiye ayrılmış üst kısmında ise miğfer üzerinde bir taç. Bu tacın iki kanadı var. Her kanatta 3 küçük taç,ayağının dibinde bir köpek. Kadın sade ve zevkli uzun bir elbise giyinmiş. Üzerinde çift haç bulunan bir levha üzerinde de onun arması görülüyor. Vaktimiz olmadığı için bu resimleri kopya edemedim. Mermer taşın üzerindeki yazı şu idi: Erkeğin adı D. Johannes de Alschan, kadının adı da Clara kaydedilmişti; yıl 1430. Bütün bu dekorasyon herhalde başka başka bir yerden

getirilmiş. Peçz Beyi olan Derviş Bey, başka bir yerden aşırdığı bu dekorasyonla isim yapmak ve kendisini tarihe mal etmek istemiş.

23 Temmuz sabahı erkenden Jogoda'dan yola çıktık. Hiçbir şey yiyip içmeden ve uzun süren bir yolculuktan sonra 8 mil yol alarak saat 5'te halkı tamamen Sırp olan Winicze'ye geldik. Önce Morova ırmağı boyunca yol aldık. Sonra bu ırmağı sağ tarafta bırakıp 23 Temmuzda bütün gün yola devam ederek akşama yakın bir sal ile karşı kıyıya geçtik. Birçok at salın her iki tarafında yürüyerek ırmağı geçti. Bugün güzel bir ovayı takip ediyorduk. Fakat etraf bakımsız bir halde. Niş'ten bu yana her taraf Sırbistan arazisi. Sırp köylerinin bulunduğu yerlerde verimli tarlalar uzanıyor. Yamaçlarda göz alabildiğine küçük üzüm bağları görülüyor. Bu bağların bir kısmı da tarla haline getirilmiş. Ama yol kenarlarına yakın bulunan bağlar harap kalmış. Etrafta yer yer orman da görülmekte. Fakat ormanlık yerlerde yolculuk pek emniyetli değil. Bunun içindir ki, iki yerde ellerinde davullarla nöbet tutan bekçiler gördük. Bu bekçilerin ücretini devlet veya o bölge halkı ödüyor.

İstanbul'a giderken Winicze'ye 1 mil mesafede bulunan Lywada'da konaklamıştık. Fakat orada kalamadık. Hava çok fırtınalı olduğu ve her tarafı tarumar ettiği için orada kalamayıp Winicze'ye gitmek zorunda kalmıştık. Her ne kadar fakir köylülerin evinde aviusunda hiçbir şeyleri yoksa da her ev ne yapıp yapıp tarlalarından birkaç demet birşeyler getirdiler ve bizim 70 atımıza yetecek kadar yiyecek buldular. 8 akçelik yem, 3 akçelik ot satın aldık. Viyana şarabı bulduk. 16 Viyana ölçeği, hatta biraz da fazla miktar şarap için 3 akçe ödedik. Burada beraberimde götürdüğüm 4 seyahat sandığının anahtarlarını kaybettim.

24 Temmuz sabahı Winicze'den erkenden hareketle 4 millik yol aldıktan sonra saat 12'de Senedere'ye ulaştık. Niş'ten bu tarafa her yer güzel ve verimli demiştik. Sendere civarı ise daha güzel ve daha verimli bir ova. Sağ taraftan gidilince Tuna üzerinde Beczsche[125] ve Temeşvar'a kadar uzanan geniş ve güzel bir arazi görülmekte.

Sendere şehri civarındaki üzüm bağları tasavvur edilemeyecek kadar güzeldir. Ancak Sendere'ye kadar olan yerlerdeki tarlalar ve bahçeler vaktiyle çok bakımlı ve güzelmiş, fakat şimdi Sırplar tarafından bir kısmı ekilip dikilmekte. Büyük kısmı kendi haline terkedilmiş, harap ve çalılık halinde. Sendere'nin sağında Tuna üzerinden Erdel'e kadar uzanan büyük sıra dağ görülüyor.

Temeşvar, Sendereo'den tahminen bir buçuk günlük mesafede. Sendere, Tuna'nın bir kolunun kıyısında bulunan tepe üstündedir. Şehir bu tepeden aşağıya doğru yamaç üzerinde yayılmış. Etrafı surlarla çevrili. Bu surun Tuna'ya doğru 5 yuvarlak kulesi ve Tuna'nın koluna açılan bir kapısı var. Şehir yönüne ise, 3 tanesi büyük olmak üzere 10 adet tepesi sivri olmayan, düz yapılmış kule mevcut. Bunlar bol mazgallı savunma kuleleridir. Orta kısımda büyük kapı var.Duvarlar yüksek. Bu duvarların önünde de içine top yerleştirilmiş bir burç. Bunun önünde iç duvarları taşla örülmüş pek geniş olmayan bir hendek kazılmış. Bu hendekler sular çoğalınca doluyor. Yabancılar içeriye giremiyorlar. Surun arkasında içeride inşaat yok. Orada ne ev, ne de saray var. Yalnız tahtadan yapılmış barakalar ve kerpiçten kulübeler görülüyor. İçeriye bir ateş atılsa hepsi yanıp dışanya fırlayacaklar.Yukarıda adı geçen hisarın iç kısmında köprüler var. Belki de içerisi sulu ve çamurludur. Öyle ki, bir yağmur yağsa veya Tuna taşsa içeride ayaklar ıslanmadan dolaşmak mümkün değil. Şehirin dışında oldukça büyük bir varoş görülüyor. Buradaki evler kerpiçle yapılmış, basık ve küçük. Öyle ki, insan atıyla, arabasıyla bu evlere sığamaz; ya açıkta, tarlalarda, ya da çitler arasında kalmak lâzım. Şehrin bu varoşunda da yağmur yağdığı zaman veya Tuna taştığında dolaşılamaz. Bunun için olacak, pek çok basit, düz köprüler yapılmış. Bununla beraber, birkaç tane de olsa, büyük köprü var. Hisarın önündeki hendek ekseriya Tuna'nın suları ile doluyor. İşte o zaman birçok eski, meşe ağacından yapılmış tekneler de bu hendekte veya varoşta çürümeye terkediliyor. Bunlar tuz taşıyan küçük gemiler. Herhalde Erdel'deki Deesch'den geliyorlar. Deesch'i serseri Janos Zsigmond sayın Fugger'lerden tuz yatakları ile

birlikte zor kullanarak almıştı. Hisar, Tuna'nın bir kolu kıyısında yapılmış. Aynı şekilde Morava ırmağı da Tuna'ya çatallaşmış biçimde kollara ayrılmış olarak dökülüyor. Morava'nın üzerinde tahta bir köprü var. Bir gün bu köprünün yanında konaklayıp geceyi burada geçirdik. Tam bu sırada ot hasat edilmiş. Şimdi arabalarla pek çok miktarda ot hisara ve varoşa doğru sevkediliyordu. Hisarın önündeki sokakta harap bir ev ile bir çit arasında konakladık. Buradan 3 müdafaa surlarına rahatlıkla ateş edilebilir ve bunun sonucu olarak içeride hiç kimse tutunamaz. Birbirinden bir taş atımı aralıklı olan tepesi düz bir dizi kule kalıntısı var. Her kulenin yarısı içeride, yarısı dışarıda kalmış. Şehir hiç de sağlıklı bir görünüm içinde değil. Zira yan taraflardaki düz, alçak köprülerin etrafı pis kokular içinde. Suyun her iki tarafında basık, küçük bakkal ve esnaf dükkânları var.

Aynı akşam pek çok sayıda büyük ve küçük baş hayvan Morova'nın üzerindeki köprüden geçip şehre doğru gitti. Bu şehir halkının başlıca gıdası hayvan ürünlerinden, özellikle sütten ibaret. Burada çok miktarda ucuz şarap bulduk. Bir testi dolusu şarap 3 1/2 akçe. Bu kadar şarabı Amasya'da 30-35 akçeye ancak doldurtabiliyorduk. Ekmek de bol. İyi ve ucuz. Et de aynı durumda. Meyve, kavun da çok bol. 4 somun 1 akçeye. Hisarın önünde ağızları Tuna'ya dönük yerde uzanmış yatan 5 adet top gördük. Zolnock'ta ele geçirilmiş. Burada da köylerde olduğu gibi kolluk görevi yapan yeniçeriler var.

Sendereo'dan Belgrad'a kadar düz ve güzel bir ova uzanıyor. Fakat ne yazık ki, bakımsız kalmış bir arazi. Her tarafta karmakarışık fundalıklar ve ormanlar görülüyor. Buralardan geçip yola devam etmek çok güç ve aynı zamanda tehlikeli. Vaktiyle burralarda ekili tarlalar ve bağlar varmış, güzel, geniş düzlükler mevcutmuş. Bağların ve tarlaların birbirinden ayrıldıkları yerler hâlâ farkedilebiliyor. Yolda, sol tarafta Zarno Hisarı'nı gördük. Bu hisar Türkler tarafından Belgrad'a 1 millik mesafedeki yükse bir tepe üzerinde yapılmış. Dar ve küçük bir hisar. Üzeri kurşunla kaplı. Dağın tepesi üzerine öylesine yapılmış ki, her

birlikte zor kullanarak almıştı. Hisar, Tuna'nın bir kolu kıyısında yapılmış. Aynı şekilde Morava ırmağı da Tuna'ya çatallaşmış biçimde kollara ayrılmış olarak dökülüyor. Morava'nın üzerinde tahta bir köprü var. Bir gün bu köprünün yanında konaklayıp geceyi burada geçirdik. Tam bu sırada ot hasat edilmiş. Şimdi arabalarla pek çok miktarda ot hisara ve varoşa doğru sevkediliyordu. Hisarın önündeki sokakta harap bir ev ile bir çit arasında konakladık. Buradan 3 müdafaa surlarına rahatlıkla ateş edilebilir ve bunun sonucu olarak içeride hiç kimse tutunamaz. Birbirinden bir taş atımı aralıklı olan tepesi düz bir dizi kule kalıntısı var. Her kulenin yarısı içeride, yarısı dışarıda kalmış. Şehir hiç de sağlıklı bir görünüm içinde değil. Zira yan taraflardaki düz, alçak köprülerin etrafı pis kokular içinde. Suyun her iki tarafında basık, küçük bakkal ve esnaf dükkânları var.

Aynı akşam pek çok sayıda büyük ve küçük baş hayvan Morova'nın üzerindeki köprüden geçip şehre doğru gitti. Bu şehir halkının başlıca gıdası hayvan ürünlerinden, özellikle sütten ibaret. Burada çok miktarda ucuz şarap bulduk. Bir testi dolusu şarap 3 1/2 akçe. Bu kadar şarabı Amasya'da 30-35 akçeye ancak doldurtabiliyorduk. Ekmek de bol. İyi ve ucuz. Et de aynı durumda. Meyve, kavun da çok bol. 4 somun 1 akçeye. Hisarın önünde ağızları Tuna'ya dönük yerde uzanmış yatan 5 adet top gördük. Zolnock'ta ele geçirilmiş. Burada da köylerde olduğu gibi kolluk görevi yapan yeniçeriler var.

Sendereo'dan Belgrad'a kadar düz ve güzel bir ova uzanıyor. Fakat ne yazık ki, bakımsız kalmış bir arazi. Her tarafta karmakarışık fundalıklar ve ormanlar görülüyor. Buralardan geçip yola devam etmek çok güç ve aynı zamanda tehlikeli. Vaktiyle burralarda ekili tarlalar ve bağlar varmış, güzel, geniş düzlükler mevcutmuş. Bağların ve tarlaların birbirinden ayrıldıkları yerler hâlâ farkedilebiliyor. Yolda, sol tarafta Zarno Hisarı'nı gördük. Bu hisar Türkler tarafından Belgrad'a 1 millik mesafedeki yükse bir tepe üzerinde yapılmış. Dar ve küçük bir hisar. Üzeri kurşunla kaplı. Dağın tepesi üzerine öylesine yapılmış ki, her

iki taraftan da dağın eteğine, düz ovaya ateş edilebilir. Türkler Zarno'dan itibaren Belgrad'a kadar bütün civarı yerle bir etmiş. Öyle ki, Belgrad'a kadar ne bir ev, ne de bir köy izine rastlanmıyor. Bu hisar bir çete yuvası imiş.

Burada, bir hisarın bulunduğu tepenin altında Kral Ladislaus, Viyana'ya Kaiser Maximilian'a gitmek için, Presburg'da bulunduğu sırada, 1516'da Janos Zigmond, çıkan savaşta Ladislaus'a yenilmiştir. Janos'un gizli bir planı vardı: Şayet savaşı kazansaydı Ladislaus'un kızı Anna'yı esir alıp onunla evlenecekti ve onun Kral Ferdinand'la evlenmesini önlemiş olacaktı.

25 Temmuz 1555'te Sendere'den Belgrad'a 9 mil yol alarak ulaştık. Burada padişahın erzak deposu yanında, hisarın altında yeni bir kervansarayda geceyi geçirdik. Yukarıda da söylediğimiz gibi Zarno, Belgrad'dan 1 mil uzaklıkta, her taraftan iyi görünen ve her tarafa hâkim bir yerdedir. Hattâ Temeşvar'dan görülüyor. Padişahın mühimmat ambarı oldukça yüksek bir duvarla çevrili, 450 adım uzunluğunda ve 50 adım genişliğinde bir yapı. Her iki tarafta uzunca iki bina var. Bu binanın üzeri padavralarla kaplı. Padişah, Macaristan'a sefere çıktığında erzak ikmali buradan yapılır.

Sözünü ettiğimiz bu kervansarayı, şimdi Budin paşası olan Tuygan Paşa yaptırmıştır. Bir tarafı kayaların içine dikine oyulmuş, diğer taraf ise bir hayli masrafla ve normal taşla örülmüş. Kervansarayın, iç kısımda 53 adım uzunluğunda ve 23 adım genişliktedir. Her dört tarafına 1 1/2 arşın yüksekliğinde set çekilmiştir. Yolcular bu setin üzerinde yatıyorlar ve ön tarafa atlarını bağlayabiliyorlar. 26 ocak var. Bu ocaklar yemek pişirmek için de kullanılıyor. Kervansarayın ortasında bir yanda 8, diğer yanda da 8 olmak üzere 16 adet dört köşe sütun var. Kervansarayın çatısını bu sütunlar tutuyor. Uzun ve geniş meyilli bir saçak da var. Bunun altındaki dükkânlarda ot, saman, arpa, et vs. satılıyor. Bir de nalbant dükkânı var. Kervansaraya büyük bir giriş (hol) ile giriliyor. Her iki taraf da ışığı girişten, içeriden alıyor ve her iki tarafta da içlerinde ocak bu-

lunan odalar sıralanmıştır. Bol miktarda küçük, lezzetli balıklar ve sazan balığı vardı. Bu büyüklükte bir sazan Viyana'da yarım altın florine zor alınır. Halbuki burada 3, hattâ 2 akçe. Bir tane alıp kızarttık; 4 kişiye 2 gün bol bol yetti. Yolculuğumuzda en çok gücümüze giden şey, yemek pişirmek oluyordu. Sebebi de, tencere, tuz, sirke, odun vs. bulmaktaki zorluk. Yemek pişirecek doğru dürüst bir yer de yok. Türkler yemeklerini şöyle böyle pişiriyorlar. Balık pişirmeyi bilmiyorlar. Güzelim balıklar bozulup ziyan oluyor. Bir Viyana arşını büyüklüğündeki sazanı bir ipe bağlayarak sava nehrine sarkıttım. Şarap güzeldi. Hem çok bol, hem de ucuz. Ekmek de çok ucuz, dört tanesi 1 akçe.

Grodko'da yalnız hayvanlara su verdik ve doğruca Belgrad'a yöneldik. Birkaç yıl önce buraya toplar eşliğinde yüzelli yeniçeri geldiği zaman haydaklar Tuna üzerinde gelip onları öldürdüler. Bunun üzerine Türkler, sonra Gradho'yu kazıklı bir şarampol ile tahkim ettiler.

Her ne kadar Belgrad meşhur bir şehir ise de, aslında basit ve sade bir yer. Kalenin bulunduğu ve Yahudilerin oturduğu kısım, Sava nehrinin oldukça geniş ve sakin aktığı bir yerdeki kıyısına hâkim bir tepe üzerindedir. Burada şehri çevreleyen surlar ve kuleler nehrin kıyısına kadar inerler. Fakat bunlar fazla tahkim edilmiş değiller. Sırf nehrin taşkınına karşı yapılmış izlenimi veriyorlar. Genel olarak şehir, ahşap ve diğer derme çatma malzeme ile yapılmış evlerden oluşmakta. Kale, tepenin en yüksek kısmında, surlarla çevrilidir. Kuleler ve eski usul üzere yapılmış savunma tesisleri görülüyor. Bu kulelerden biri büyük ve dörtgen şeklinde bir kule olup Nebeyse[124] adını taşır. Bu ad, "korkma" anlamına geliyor. Kale, bizdekilere kıyasla basit bir kaledir. Dört kule görebiliyoruz. Sava nehrinin kıyısında bir hendek açılmamış. Ama İstanbul'a doğru olan tarafta büyük bir hendek ve sekiz kule var. Bu kulelerin ilerisinde bir kenar mahalle görülüyor. Burada her çeşit insan karmakarışık oturuyor. Yukarıda bulunan esas şehre herkes giremiyor. Kaleye ise hiç kimse sokulmuyor. Gerçi adı büyük ama, herhal-

de kale çok muhkem olmadığı için olacak, içeriye yabancı kimse almıyorlar. Anlaşılan, Türkler, kale elimizden gider diye endişe ediyorlar. Hiç kimseye güvenleri yok. Bütün işlerini kendileri yapıyorlar. Aslında bu kale kuşatılıp dört taraftan dövülebilir. Fakat buna muvaffak olmak için Belgrad'ın bulunduğu civar bölgeyi de elde bulundurmak Tuna ve Sava'yı geçmiş olmak lâzım. Bunun için ise Essigh (Osijek) tarafından inip Trage (Drava)üzerinden ovaya girmek gerek. Burası baştan aşağı düzlük, çayırlık ve atlar için bol yiyecek bulunabilecek bir arazidir.

Önce, yukarıda sözünü ettiğimiz, Sava kıyısındaki kalenin altında şehrin çevresinde mühimmat deposu görülüyor. Bunun yanında ise Tuygan Paşa'nın yaptırdığı kervansaray bulunmakta. Kale ve şehir kaya şeridi ile doğal olarak tahkim edilmiş. Herşeyi yakıp yıkmak için buradan içeriye doğru ateş edilebilir. Zira kale çok dar bir kaleye benziyor. Öyle ki, içinde bir araba bile rahat döndürülemez. Kritik bir durum hasıl olunca bütün hendekler su ile dolarlar. Bu durum ise en iyi bir müdafaa vasıtasıdır.

Öteki müstahkem mevki arka tarafta, İstanbul yönünde. Buradaki varoşunda da savunma kuleleri var. Üçüncü palanka Sava nehri üzerinde. Buradan kale ve şehir topla dövülebilir, yani savunulabilir.

Şehircik oldukça büyük, surlarla çevrilmiş gözüküyor. Fakat evler, Sava kıyısındaki köylerde olduğu gibi, basık, kerpiç veya tahta tarabadan yapılmış kulübelerden başka bir şey değil. Şehrin kenarında beyaz kulübeler görülüyor. Ama bunlar tahkim edilmiş değil. Şehrin İstanbul tarafında iç kısımları taşla örülerek sağlamlaştırılmış hendek var.

Görünüşe göre, Türkler Belgrad'ı muhasara esnasında top ve tüfek ateşiyle fazla tahrip etmemişler. Onlar daha çok Macarları korkutmak için ateş etmişler ve kuvvete dayanarak şehri zaptetmişler. Zira çatısı kurşun kaplı bir binada hafif

sahra topu mermilerinin izleri görülüyor. Belgrad Sava ve Tuna' nın birleştiği yerde bulunduğu için Macaristan'ın kilit noktası durumundadır. Buna rağmen iyi tahkim edilmiş olması akıl alacak iş değil. Bu haliyle her tarafından dövülüp temelden sarsılabilir. Bir tarafı düzlükte diğer tarafı yüksekte. Rahatça ateş etmeye müsait.

26 Temmuz sabahı erkenden Belgrad'tan hareket edip Sava nehrini bir sal ile geçtik. Bu sala üç araba da koyduk. Belgrad yarım mil karşısındaki Semlin'e çıktık. Belgrad'tan başlayarak Branitza'ya[125] kadar Symich devam ediyor. Halk tamamen Sırp, ama kıyafetleri Macarlara benziyor. Arazi güzel, düz, toprak verimli. Tuna'ya doğru olan taraflarda bağlar var. Doğu tarafta alçak dağlar görülüyor. Üzümler, eskiden olduğu gibi iyi değil. Bağlara iyi bakılmamış, çünkü bu bölgede çok az insan var. Herkes Türklerden şikâyetçi. Semlin basit bir köy bile değil. 26 Temmuzda burada geceledik. Tepe üzerinde bir hisar var. Etrafta hiç kaya yok. Tepe sırf killi topraktan ibaret. Etrafında bir hendek varmış, şimdi yol haline gelmiş. Hisar ise çok harap bir vaziyette. İçinde kimse oturmuyor. Ancak birkaç duvar gözükmekte. Türkler Belgrad'ı zaptetmeden önce burayı almışlar. Zaten burası müstahkem bir yer değil. Kiliseye benziyor. Macarlar sınırda bu tür kalelere güvendiler. Halbuki Tuna, Sava, Drava ve Tissa boyunca uzanan yollar Türklerin çok rahat ilerleyecekleri bir hat teşkil ediyordu. Kısaca söylemek gerekirse, Macarlar memleketlerini kendi elleriyle Türklere teslim ettiler.

Belgrad'ta olduğu gibi Semlin'de de Tuna'nın dört kola ayrıldığı rahatlıkla görülür. Biz Tuna'nın bir kulunun kıyısındaki köyde kaldık.

27 Temmuzda bir Sırp köyü olan Semlin'den sabahleyin hareket ederek akşama kadar yola devam ettik. Uzun ve yorucu bir yolculuktu bu. Viyana ile Altenburg veya Raab (Yanık) arası kadar bir yol. Yolculuğumuz esnasında yemek molası bile vermedik ve ne bir çeşme, ne de akar bir suya rastladık. Dört Sırp papazı bizim aralarında kalmamamız için ellerinden geleni

yaptılar. Ne istedikse, ne söyledikse kabul etmediler. Sonunda biz onları hâkime şikâyet ettik. Öte yandan biz paranın ucunu gösterince ne istedikse çıkarıp verdiler.

28 Temmuzda Branitza'dan yola çıktık, akşama kadar en az 12 millik uzun bir yolu katederek Sata[126] denilen bir köye geldik. Bu köyün vaktiyle büyük bir kasaba olduğu anlaşılıyor. Tuna'nın bir kolu üzerinde ve yüksekçe killi bir arazide kurulmuş. Buradan bakınca aşağıdaki düz çayırlık üzerinden büyük Tuna görülüyor. Sata Başpiskoposluk Kolotzan'a[127] bağlı idi ve güzel, toprakları verimli, yeşillik bir yerde kurulmuştu. Sata'da oldukça büyük bir yangın sonunda duvarları yıkılmış bir kilise gördük. Yüksek kemer kalıntıları hâlâ duruyor. Köyde Slavlar, Macarlar ve Türkler birbiriyle karışık bir halde ikâmet etmekteler. Bugünkü yolculuğumuzda da güzel, düz araziden, kırlardan geçtik. Etrafta çalılar birbirlerine karışmış ama yine de her tarafta güzel, boy atmış çayırlar görülmekte. Öyle ki, insan bir gökyüzünü bir de yemyeşil kırlardan başka bir şey görmüyor.

29 Temmuzda Şatta'dan erkenden yola çıkıp öğleden sonra saat 1'de Essegk (Osijek)'e geldik. Yolumuz ..... mil tuttu. Önce bir kalenin önünden, hemen surun dibinden geçtik. Bu kalenin adı Walko Wan yahut da Bukuwar'dır.[128] Ve yüksek killi toprağı olan bir tepe üzerinde kurulmuştur. Önünden veya yanından Buku adı verilen bir ırmak akıyor. Burada da Slavlar, Macarlar ve Türkler bir arada oturuyorlar. Türklerin bir camisi de var. Yukarıda sözünü ettiğimiz kale Pryni Peter'e aittir. Kalenin bulunduğu tepenin eteğinde bizim içinden geçtiğimiz kasaba bulunmakta. Bu kasaba vaktiyle güzel bir küçük şehirmiş. Şimdi bir Türk şehri halini almış. Çok güzel bir yerde bulunuyor. Buka ırmağı üzerinde 500, belki de daha fazla adım uzunluğunda bir tahta köprü var. Bu köprüyü Pryni Peter, Türkler Viyana'da veya Gunc'un altında iken onlara karşı yaptırmış. Burası gerçekten cennet misâli çok güzel bir yer. Yemyeşil tarlalar, çayırlar, bağlarla bezenmiş. Kalenin eteğinde ayrıca çok büyük, içi oyuk bir taş gördük. Bu taş eski bir mezarın üst

kapağı. Asıl mezar olan altındaki taş daha büyük olmalı. Bu mezar, herhalde ya tanınmış bir kişinin yahut da bir hükümdarın mezarı olsa gerek.

Smich, Belgrad'tan Walko'ya Buka ırmağı boyunca uzanmakta. Bu şerit üzerinde bir bölgenin adı Comitatus Syrmensis, diğerinin adı da Walkonsis'tir.

Yol boyunca birçok harap köyler, ağıllar gördük ve önlerinden geçip gittik. Pek çok tarla, bağ ve çayırlıklar harap bir durumda. Nereye bakılsa toprak çok verimli. Hatta Tuna üzerinden Temeşvar'a kadar her taraf mümbit.

Osijek, balçıklı bir tepe veya yamaç üzerinde kurulmuş. Eteğinden Drava akıyor. Drava Belgrad'ın üst tarafında (Almar) yakınında da Tuna'ya dökülüyor. Osijek'in çevresinde surlar ve alelâde tabyeler var: Surlar ve mazgallar henüz tamamen örülmemiş. Eski ahşap malzeme ile yapılmış koruma tabyeleri şimdi bozulmuş, çürümüş bir halde. Bir de büyük bir kapı kalıntısı göze çarpıyor. Surların arasında ve iç kısmında Türkler oturuyor. Buralarda da işe yarar, doğru dürüst bir ev görülmüyor. Hemen hemen hepsi de ahşap veya kerpiçten yapılmış kulübeler. Şehrin dış mahalleleri daha da berbat, sırf kulübe ve barakalardan ibaret. Ara yerlerde tahta köprüler görülüyor. Her tarafta çalışan birçok esnaf var.

Osijek'ten itibaren Aşağı Baranya adı verilen Comitatus Baraninsis başlıyor. Burası öteden beri üzüm bağları ile tanınmış bir bölge. Gerçi bağların hepsi bakımlı değil, fakat şarapları İstanbul'unkinden daha iyi.

30 Temmuz günü Osijek'ten hareketle Drava üzerindeki köprüden geçtikten sonra Lasschko[129] adı verilen bir köye geldik. Yol iki veya üç mil sürdü. İlk önce bakımsız kırlardan geçtik. Her tarafta otlar o kadar uzamış ki, otların arasında 100 kişi olsa birbirini göremez. Ayrıca funda ve çalılar da birbirine karışmış. Bunların arasında saklanmış haydoklar ve martalozlar

baskınına uğrarız diye endişe ettik. Bazı ıssız köy akınlarının (ağılların) önünden geçtik. Bu arada Kopatsch,[150] Darotz[151] köylerini de görmüş olduk ve Lasschko'ya ulaştık. Her tarafta yanmış, harap kiliseler vardı.

Semlin'den Osijek'e araba bulduk. Bir arabaya 85 akçe verdik. Osijek'ten sonra ise araba 30 akçeye bulundu.

Lasschko'da aydın bir Protestan papazla karşılaştık. Burada her iki mezhep mensubu halk bir arada oturuyor. Hemen hepsi de Macar. O gün bir tanesi ölmüş. Yol boyunca tarlalardaki ekinler henüz biçilmemişti, neredeyse çürümeye yüz tutmuştu. Bu havalide genellikle pek az insan göze çarpıyor.

Lasschok'tan 31 Temmuz günü akşamı ayrıldık ve bir kalenin eteğinde bulunan Czekczshy,[152] köyüne geldik. Bugünkü yolculuğumuz sabahın erken saatlerinden akşama kadar devam etti ve 6 mil tuttu.

Laschko'dan itibaren Türk korkusu başladı. Haramiler, haydutlar, martolozlar etrafta dolaşıyorlar ve yakaladıkları yolcuları öldürüyor veya alıp götürüyorlarmış. Yıkık bir kilise yanında kurşunlanarak öldürülmüş iki at leşi gördük. Haydutlar birkaç Türk'ü öldürmüşler, arabalarını alıp götürmüşler. Bu yüzden Türkler korkuyorlar ve gruplar halinde dolaşıyorlar. Biz de yolumuza Türk, Hristiyan karışık büyük bir grup halinde devam ediyoruz. Yanımıza köylerden kılavuzlar da alıyoruz. Bunların ellerinde irili ufaklı sopalardan başka silahları yok. Bütün çevre verimli topraklardan oluşuyor. Öyle ki, hemen hemen hiçbir memleket Macaristan'ın bereketli ovalarıyla mukayese edilemez. Fakat Kral Ludwig öleliden beri her yer kendi haline terkedilmiş vaziyette. Haydutlar ve eşkıya çalılıklar ve sazlıklar arasında gizlenip yol kesiyorlar. Her taraf yakılıp yıkılmış. Köyler tahrip edilmiş. Birçok köylerin ahırları ve ağılları bile kalmamış. Karanez[153] adında bir köyden geçtik. Bu köye manastır demek daha doğru olur. Zira Barania bağlarının sonun-

da bir tepe üzerinde ve harap kalmış bağlar arasında, bir yer. Burada yalnız fransiskan papazları oturmakta. Zaten bu köye Hedwig Monoster[134] diyorlar. Alt tarafından Krascho[135] suyu akıyor. Pis, bulanık bir su. Bu su, Soklosch tarafından geliyor. Soklosch vaktiyle Pirimini Peter'in şatosu idi. Krasho suyunda pek çok balık var. Üzerine 500 adım uzunluğunda bir tahta köprü yapılmış. Sazlar ve çalılar arasında vaktiyle asilzadeye ait olan Barania War[136] adında bir şato gördük. Bu araziden çıkarken sol tarafta Fünfkirchen (Pees) Dağları tamamen açık seçik görülüyor. Öbür tarafta ise harap bir kilise ile Babanız[137] adı verilen bir köy bulunmakta. Vaktiyle mamur bir kasaba olan Fuldwan'dan[138] ve harap bir kilisenin yanından geçtik. Kral Ludwig burada konaklamış. Sonra da Sebeg'de[139] esas ordugâhını kurmuş. Buralara uğradıktan sonra Muhatsch (Muhaç)'a ulaştık. Muhaç eskiden büyük bir yermiş. Burada yanmış bir kilise gördük. Buna rağmen biz geçerken halk bizim elçiye hediyeler getirdi. Kasaba, Tuna'nın bir kolu üzerinde bulunmakta ve bu kolun içine sokulmuş bir su değirmeni gördük. Muhaç'tan sonra Czele[140] geliyor. Buraya uğramadık, bir mil kadar uzaktan geçtik. Yollar haydutlar ve martolozlar yüzünden emin değil. Bir süre sonra Czekzy adında başka bir köye geldik. Kalede Türkler ve martolozlar var, köyde ise Macarlar oturuyor. Aynı zamanda köyde birçok haydutlar yaşıyor. Macar köylüleri padişahtan martoloz ücreti alıyorlar. Yaptıkları iş ise etrafta dolaşıp soygunculuk yapmak, çalıp çırpmak, yakaladıkları insanları da satıp böylece geçimlerini sağlamaktır.

Kale killi balçıklı toprağı olan bir tepe üzerine yapılmış alelâde bir taş yapı, etrafı kerpiçle örülmüş bir duvarla çevrili. İçinde kulübeler ve atları için ahırlar var. İşte burada birçok martoloz ve eli boş serseri makulesi oturmakta. Biz burada atlarımız için birazcık arpa temin edebildik, ama saman yoktu. Ayrıca ne et, ne de tavuk bulabildik. Şaraba gelince, onu iki yerden sağladık. Czekczschi'e martoloz çingeneleri ve çingeneler yerleşmiş. Haydutların korkusundan hiç bir yabancıyı içeriye sokmuyorlar. Köylüler bu gibileri derhal yakalıyorlar.

1 Ağustosta Czekci'den kalkıp saat bir sıralarında Thuln'a[141] geldik. Burası 2 mil mesafede. Ahalisi Protestan. Batha manastırının ve kasabanın yanından geçtik. Vaktiyle buradan kutsal ülkeye bir haçlı seferi düzenlenmiş. Bunu papazlar anlattı bize. Schar Wis[142] denilen bir ırmağın kenarındadır bu kasaba ve manastır. Czekczy ve Batha'dan 2 mil uzaktaki Batha Sek'e[143] kadar atla ve yaya olarak bize eşlik edecek adamlar verildi. Ayrıca Batha'da fakir halktan hediye getirenler de oldu. Bunlar Luther mezhebine mensup Macarlar, ama Türklerden de beterdiler.

Sol tarafta bağların alt kısmında Ethy[144], Koeste[145] Kwyeschd[146], Sexardt'dan[147] oluşan bir manastırlar sitesi kurulmuş. Buraya Yukarı Baraya Warmedie deniliyor. Sexardt yakınında yukarıda adı geçen Schaarwis Irmağı üzerinde uzun bir tahta köprü var. Burada aynı zamanda ahşap, taş ve topraktan yapılmış bir bent bulunmakta. Aslında her taraf çok güzel, fakat bakımsız, kendi haline bırakılmış. Bu yüzden harap bir vaziyette. Birçok gelişmemiş ıssız köyler var etrafta. Toln' daki Macarlar fazla birşey konuşmuyorlar. Türkleri şikâyet etmeye cesaretleri yok. Zira Türklerin kendilerine eziyet edeceklerinden ve ölümle tehdit edeceklerinden, mallarını mülklerini ellerinden almalarından korkuyorlar. Hiç kimse Türkler hakkında kötü bir söz sarfetmiyor. Kaderlerine razı olup susuyorlar.

Schimon Thormia'da[148] genç bir esir var. Kendisini Viyanalı olark tanıtıyor. Bir camcının oğlu imiş veya onu bir camcı satmış. Bu hikâyeyi bana, bir esir satın alınıp azat edilmek istendiğinde, kalmakta olduğum evin sahibi hâkim Ratz Antol anlattı.

Tolna'da kule saatine benzer bir saat var. Bu saat kendiliğinden çalmıyor, tokmakla vurmak suretiyle zamanı bildiriyorlar.

2 Ağustosta Tolna'dan 5 mil mesafedeki Fuldwar'a doğru yola çıktık. Pakosch veya Pakchs[149] denilen yerde öğle mola-

sı verdik. Burada iyi şarap ile ekmek, meyve üzüm, saman vs. bulduk. Pakosch vaktiyle güzel bir kasaba imiş. Türkler savaş sırasında burayı yıkmışlar. 1553'te haydutlar kalan kısmını ateşe vermişler. Türkler haydutlardan korkuyorlar. Çünkü herifler, kırlarda dağlarda, bayırlarda hatta köylerde ve kasabalarda dolaşıyor, gördüklerini yakalayıp derhal öldürüyorlar.

Pakosch Tuna'nın kıyısında yüksek bir yerde kurulmuş. Kasabada iki tane büyük, etrafı duvarlarla çevrilmiş kilise var. Tepe üzerinde birçok serin mahzen ve kilerler yapılmış. Aynı gün, Pakosch'dan başka, önce yolumuz üzerindeki Koemla[150] sonra da Soelesh[151] kasabalarından geçtik ve Fuldwar'a ulaştık.

Zavallı Macarlar Türklerden şikâyetçidirler. Zira buradaki yeniçeriler aldıkları 2,3,4 en çok 5 akçe günlük ücretle geçinemeyip, yeni gelir kaynakları arıyorlar. Maddeye dayanan bu düşünüş tarzı ve halen devam eden gelenek, aslında Romalılardan beri sürüp gelmektedir ve zannedersem bu âdet kıyamete kadar da devam edecektir. Türkler yeni krallıklar fethetseler de -Allah bizimkini korusun- kendi memleketleri gene de kazançlı çıkmayacak. Zira savaşla alınan yerler harap olacaktır ve alınan bu yerler padişaha ait olacaktır, padişahın malıdır.

Gerçi padişah bu fetihten sonra bazılarını yüceltir, paşalık verir, iyi gelir sağlar, onlara ayrıca büyük arazi ve memleketler de bağışlar; ama bütün bunlar o paşa kendisine sadık kaldığı sürece geçerlidir. Bu araziyi alanlar orada ev, saray vs. yaptıramazlar. Çünkü o taktirde padişah araziyi geri alır. Ancak padişahın veya şeyhülislâmın müsaadesiyle cami, hamam, şifahane ve kervansaray yaptırabilirler.

Seyahatimiz sırasında bizimle yolculuk yapan Türkler gördüm. Bir yere vardığımızda bunlar hemen harekete geçip, etrafı bir kolaçan ederler, evlere dalıp zavallı halkın öteberisini beş para vermeden alırlar. Şayet akıllarına eser de para ödemek isterlerse çok az para verirler. Meselâ 10-15 akçelik bir mala 1

akçe öderler. At veya araba lâzım olursa alıp götürürler ve kendilerine yeni bir araba ve at buluncaya kadar kullanırlar. Karşılığında pek az para verirler yahut da hiçbir şey ödemezler; sıkışınca dayak atarlar. Hiçbir Hristiyan Türklere karşı gelemez, onu dövemez. Böyle birşeye teşebbüs ederse hayatından olur. Canını kurtarsa bile, adam akıllı bir dayak yer ve ceza olarak bütün malını kaybeder. İşte böyle bir tutumla Türkler Macarları idare edip, kendilerine itaat ettiriyorlar. Büyük bir kasabada veya nahiyede 10 Türk, yahut 1 sipahi, 1 yeniçeri, 1 kadı varsa, orada kendilerine itaat eden 1000 Hristiyan bulunur.

Bu bölgede de diğerleri gibi aslında verimli, ancak bakımsız ve harap durumda.

Pakosch'da Baiki Frencz adında biri bize bu kasabada oturduğunu, iki evli kızı bulunduğunu ve erkek kardeşi Bornemissa Gergel'in Budin'de ikâmet ettiğini anlattı.

3 Ağustosta Fuldwar'dan kalkıp 6 mil uzaklıktaki Ratzkewy'e vardık. Yolumuz üzerinde bulunan Pentetle[152] denilen küçük bir köyden geçtik. Burada Buti Balasch adında biri kalmış. Bu herif kralın emri ile bütün rahibeleri bir yıl zarfında hamile bırakmış.

Fuldwar'dan 5 mil uzaklıktaki Adon[153] adlı bir Macar köyünün yanında Tuna üzerinde bir ada var. Raczkewy adını taşıyan bu adadan aşağı yukarı 1 mil uzakta, Adon karşısında ise yıkık bir manastır[154] bulunmakta. Kayık veya gemi ile çıkılan bu yerin adı Lori'dir.[155] Adony killi ve balçık toprağı olan bir tepenin üzerinde. Türkler etrafına sur çekmişler. Bu suru o civarda sağlam bir müstahkem mevkie sahip bulunan haydutlara karşı yapmışlar. Yukarıda sözünü ettiğimiz Fuldwar'da da killi bir tepe üzerinde platoda bir manastır ve kilise bulunmakta. Türkler bunları da bir kerpiç duvarla tahkim etmişler ve buraya muhafızlar koyarak bir nevi karakol yapmışlar. Köy bu tepenin eteğinde ve doğrudan doğruya Tuna'nın kıyısında kurulmuştur.

Bir koçu (araba) benim 4 sandığımı ve çadırımı Tolna'dan 10 mil uzaklıkta bulunan Adony'e kadar iki gün bir altın florin karşılığında taşıdı.

Buraları da güzel, verimli topraklar, meralar, tarlalar üzüm bağları var. Ama hepsi bakımsızlıktan günden güne daha kötü olmakta. Macarlar, daha Türklerin uzaktan gelmekte olduklarını görünce hemen öteberilerini toplayıp saklıyorlar. Evlerde yalnız kadın ve çocuklar kalıyor. Böylece evde alıp götürecek birşey bulamıyorlar. Bazıları da Türkler memnun olsunlar da bize birşey yapmasınlar diye, Türkleri karşılayıp ekmek ve başka şeyler ikram ediyorlar.

Raczkewy'de Budinli yakın dostlarımızdan Paul Maler ile aksak yürüyen karısını ve yine karısı ile birlikte Martton Sekal'ı buldum. Raczkewy'deki Macarların hepsi de Protestan. Bunlar da diğerleri gibi baskı altında. Evleri harabeye çevirmişler. Raczkewy bir ada üzerinde olmasa haydutlar burayı çoktan zaptedip talan eder, yakıp yıkarlardı. Raczkewy'de bir çalar saat gördük.

4 Ağustos günü tekrar Tuna'yı geçerek Budin istikâmetinde Seppel'e[156] doğru yola devam ettik. Yolculuk 5 mil sürdü. Önce bizi Kelemen Fuldt'tan[157] ve Sen Gerhartz Dağı ile kalenin eteğinden geçirerek Samstagthor[158] (Cumartesi Kapısından) şehre götürdüler. Burada bizi Walch[159] sokağında bulunan Koloszan piskoposunun evinin yanındaki harap bir eve bıraktılar. 8 arabamızla evde konakladık. Atlarımız başka bir yerde kaldı.

Budin'de Sen Magdelena[160] yanında büyük çanları bulunan bir kule saati var. Kulenin çanları eskiden olduğu gibi kuvvetli çalıyor. Vaktiyle bir kapıdan diğer kapıya yaya gidilebilirdi. Şimdi ise şehir, hendekten ön yola küçük bir köy olan Logod'a[161] kadar her taraf bahçe olmuş. Bu bahçelerde meyva, soğan, sarımsak, lahana, salata vs. yetiştiriliyor. Fugger'lerin bahçeleri arasından araba yolu ve şose geçiyor. Kısaca, şehirde her taraf değişmiş, bambaşka olmuş. Kalenin dış kesimi harap

vaziyette, nerdeyse çatı çökecek. Yahudi kapısında[162] bir kale burcunu andıran basit bir çıkıntı var. Kalede savaş sırasında yıkılan burçların Janos Sigmond tekrar yaptırmış[163] ve şimdi burçlardan yükselen duvarları Sigmund'un askerleri yapıp içeri girmişler. Samstag kapısının her iki tarafında pek çok sayıda kapıcı oturuyordu. Kapının önünde vaktiyle arabacıların oturduğu yerde şimdi gümrük binası var. Şehirdeki kaldırımlar çok bozuk. Evler tek katlı, birbirine yamanmış vaziyette. Yüksek evler yok. Ancak Türklerin oturacağı biçimde. Vaktiyle büyük salonlar, odalar olan yerlerde şimdi taştan ve kerpiçten (tahtadan) evler görülüyor. Bodrumları kullanmıyorlar. Buralara gübre doldurmuşlar. Hiç kimse evinin gerçek sahibi değil. Herkes, Macar köylerinde âdet olduğu vechiyle, nerede işi varsa oraya gidiyor. Böylece halk oradan oraya koşuşup duruyor. Sabit bir yerleri yok. Meyhaneler açık. Vaktiyle olduğu gibi şarap, şarap diye bağırmıyorlar. Ancak harum, harum[164] (üç üç) sesleri geliyor. Fiyatları gösteren levhalar asılmış. Şimdi 1 ölçek şarap 3 Macar pinti. (2,5 bazan de 2 Macar feniği 1 akçe karşılığıdır.)

Padişah Peşte'de umuma mahsus bir hamam yaptırmış. Bu sıralarda Tuygan Paşa'da Budin'de çok büyük bir hamam yaptırıyor. Bu hamam vaktiyle kara cüppeli papazların devam ettiği Augustin Manastırının[165] olduğu yere yapılıyor. Paşanın emriyle hamam inşaatı için etraftan çok güzel taşları getiriyorlar. Evler ise hiç iyi değil, harap vaziyette. Öyleki, eski kapılar, giriş yerleri, avlular tanınmaz halde. Ayrıca evlerin önlerine ve yan taraflarına kulübeye benzer barakalar yapılmış. Bunlar da Türklerde âdet olduğu üzere zanaat sahipleri vediğer esnaf oturuyor.

Sen Jorj Kilisesi'nin etrafında bu tip baraka ve dükkânlar o kadar çok ki, kilisenin etrafında rahat dolaşmak imkânsız. Kilise cami haline getirilmiş ve Türk tarzında bir de minare yapılmış. Bu minarede müezzin yüksek sesle ezan okuyor.

Fugger'lerin konağında Türk defterdar oturuyor.[166] Buradan belediyeye kadar uzanan ahşap bir at ahırı yapıl-

vaziyette, nerdeyse çatı çökecek. Yahudi kapısında[162] bir kale burcunu andıran basit bir çıkıntı var. Kalede savaş sırasında yıkılan burçların Janos Sigmond tekrar yaptırmış[163] ve şimdi burçlardan yükselen duvarları Sigmund'un askerleri yapıp içeri girmişler. Samstag kapısının her iki tarafında pek çok sayıda kapıcı oturuyordu. Kapının önünde vaktiyle arabacıların oturduğu yerde şimdi gümrük binası var. Şehirdeki kaldırımlar çok bozuk. Evler tek katlı, birbirine yamanmış vaziyette. Yüksek evler yok. Ancak Türklerin oturacağı biçimde. Vaktiyle büyük salonlar, odalar olan yerlerde şimdi taştan ve kerpiçten (tahtadan) evler görülüyor. Bodrumları kullanmıyorlar. Buralara gübre doldurmuşlar. Hiç kimse evinin gerçek sahibi değil. Herkes, Macar köylerinde âdet olduğu vechiyle, nerede işi varsa oraya gidiyor. Böylece halk oradan oraya koşuşup duruyor. Sabit bir yerleri yok. Meyhaneler açık. Vaktiyle olduğu gibi şarap, şarap diye bağırmıyorlar. Ancak harum, harum[164] (üç üç) sesleri geliyor. Fiyatları gösteren levhalar asılmış. Şimdi 1 ölçek şarap 3 Macar pinti. (2,5 bazan de 2 Macar feniği 1 akçe karşılığıdır.)

Padişah Peşte'de umuma mahsus bir hamam yaptırmış. Bu sıralarda Tuygan Paşa'da Budin'de çok büyük bir hamam yaptırıyor. Bu hamam vaktiyle kara cüppeli papazların devam ettiği Augustin Manastırının[165] olduğu yere yapılıyor. Paşanın emriyle hamam inşaatı için etraftan çok güzel taşları getiriyorlar. Evler ise hiç iyi değil, harap vaziyette. Öyleki, eski kapılar, giriş yerleri, avlular tanınmaz halde. Ayrıca evlerin önlerine ve yan taraflarına kulübeye benzer barakalar yapılmış. Bunlar da Türklerde âdet olduğu üzere zanaat sahipleri vediğer esnaf oturuyor.

Sen Jorj Kilisesi'nin etrafında bu tip baraka ve dükkânlar o kadar çok ki, kilisenin etrafında rahat dolaşmak imkânsız. Kilise cami haline getirilmiş ve Türk tarzında bir de minare yapılmış. Bu minarede müezzin yüksek sesle ezan okuyor.

Fugger'lerin konağında Türk defterdar oturuyor.[166] Buradan belediyeye kadar uzanan ahşap bir at ahırı yapıl-

mış. Hans Preussen'in evinin önüne de kerpiçten bir ahır inşa edilmiş. Haller'in oturduğu uzun sokak boyunca, ta Meryemana Kilisesi'ne kadar evlerin önünde kulübeler ve barakalar sıralanmış. Sen Magdalena'nın yanında vaktiyle kasap dükkânı olan yerde bir bey, evlerin hepsini yıktırmış, yerlerine bir okul ve minaresi de bulunan bir mesçit yaptırmış. Bu zat ayrıca "benden sonra gelen paşa veya onun soyundan gelen biri buraya çok daha büyüklerini yaptırsın" diye vasiyet etmiş. Scharkhan'ın evini, kasap dükkânını ve diğer birçok evleri yıktırdığı için bir şifahane yaptırmak istiyor. Zira o günün birinde padişahın gözünden düşerse buralarda kalabilmeyi düşünüyor. Ne kadar sahte, muraice bir hareket! Padişahtan korkarlar, kendilerine bir ev bile yaptıramazlar. Böyle hileli yollara başvururlar.

Aynı gün şehirde küçük ve dar sokaktaki harap bir eve 8 arabamızla girdiğimizde paşanın berberi ve hocası telâşla bize doğru gelerek, nasıl olup da çavuşun, paşanın emriyle bu kadar khawern (gâvuru) şehre soktuğunu bir türlü anlamamış bir halde şaşkın şaşkın bize baktılar. Bunlar esirlerin sırtından geçinen hizmetkârlar. Başka gelirleri yok. Bahşiş koparmaya çalışırlar. Bizim Bayran zaus (Bayram Çavuş)'a neden bizlerle meşgul olduğunu, bizleri şehire bırakmaması gerektiğini söylediler. Bunun üzerine Bayram Çavuş, 9 aydan beri bizimle beraber olduğunu ve iki gün daha bize yardımcı olacağını bildirdi.

Paşanın emri ile, bizim hepimizi, at ve insan mevcudumuzu tespit edip vaktiyle elçi Busbecq'in buradan kaç kişi ile geçtiğini ve Saj Frenzczen'in kaç kişi ile dönmekte olduğunu paşaya arz ettiler. Ben de piskoposun listesinde yer aldım. Bu kontrolü yapmaktan maksat, efendileri gibi hizmetkârların da yalan söyleyip paşaya hediye vermeden geçip gitmelerini önlemektir. A. Busbecq ile birlikte gelenlerin dışarıya bırakılmayacağı gibi bir durum yaratılmak istendi. İşte paşalar dahi böyle insanlar. Böyle davranmaktan çekinmezler. Geleni gideni koyun sağar gibi sağarlar.

Budin'de Türkler Meryemana Kilisesi'ni, yukarıda bahsettiğimiz gibi cami haline getirmişler. Mihrabı, mezartaşlarını

alıp götürmüşler yerlerine başka taşlar döşemişler. Öğle vakti bu camide ibadet ediyorlar.[167] Etrafı çepeçevre baraka ve dükkânlarla çevrilmiş olan Sen Jorj Kilisesi'ni de Türkler cami haline getirmişler. Yüksek pencereleri yarısına kadar taşlarla örmüşler ve örülen yerlerin önüne dükkân ve barakalar kondurmuşlar. Sen Johannes Manastırı da cami olmuş. Kale içindeki küçük kiliseyi de mesçit yapmışlar. Sen Nicolas Manastırı'nı ise askeri mühimmat deposu olarak kullanıyorlar.[168]

Sen Magdalena'daki kiliseler duruyor. Bu semtte oturan Hristiyanlar ikiye bölünmüş durumda. 2 ihtiyar papaz bozulmuş eski Katolik mezhebine göre âyin yapıyorlar. 2 veya 3 papaz da Luther'in mezhebinden. Zwingli'nin[169] tarzında ibadet edenler de var. Bu yüzden kilisede âyin yerlerini tahta perdelerle birbirinden ayırmışlar. Katoliklerin galerisi içeride; burada ibadet ve akşam duası Lâtince olarak yapılıyor. Ancak bu ibadet ve dualara çok az insan katılıyor. Katoliklerin ibadet ve akşam duaları bitince Protestanlar âyinlerini yapmaya ve ilâhilerini söylemeye başlıyorlar. Bunların ibadet dili Macarca. Protestan âyinlerine katılanların sayısı bir hayli kabank ve âyin daha ulvi bir manzara arzediyor. Bununla beraber her iki tarafta da cahil, kaba insan çok. Bunlar ne Lâtince, ne de başka şey biliyorlar. Ancak kendilerine yazılıp verilmiş olan metinleri okuyorlar. Bir Protestan papazla konuştum ve kendisine halka ne öğrettiğini sordum. İkinci bir defa konuşmak istediğimde adam benden uzaklaştı ve âyin sona ermeden, bana gözükmemek için kiliseyi terketti. İlk konuşmamda bana Lâtince olarak cevap verememişti. Sıradan bir papaz.Yüzüne dua okumaktan başka bir meziyeti yok. Bununla beraber Hristiyanlar için felâket yılları sayılacak bu zamanda Macar Hristiyanlarının Tanrı kelâmından başka bir teselilileri yok. Bu işi de Protestan papazlar, Katolik papazlardan daha iyi ve daha anlaşılır biçimde yapıyorlar. Bunların Macarca olarak yaptıkları dualar ve vaazlar ile okunan ilahilerde Tanrı'nın Hristiyanlığı Türklerin gazabından koruması dile getiriliyor. Katolik papazlar ise daha doğru dürüst dua etmeyi bile beceremiyorlar. Halk vaktinde kiliseye geliyor. 3 Katolik papaz işlerini bitirip kiliseden ayrılınca Protes-

tanlar içeriye giriyor. Bir vaaz kürsüsünde asılı duran küçük çan çalınarak halk içeriye davet ediliyor. Protestan papazların sayısı az olmasına rağmen, halka kendi dillerinde hitap ettikleri için onları dinlerine bağlı tutuyorlar. Daha az bilgili olan Katolik papazların ise işi gücü birbirleriyle uğraşmaktır. Öte yandan bu cahil papazlar yüzünden basit halk, İslâm dinini kabul ediyor. Almanya'da da böyle akılsızca davranış ve kendilerini beğenmişlikleriyle papazlar hoşnutsuzluk yaratmaktadırlar. Zira bu papacı papazlar, kontlara, asilzadelere, tahsil görmemiş halka ahmak nazariyle bakıyorlar ve tahsil görmüş, bilgin insanların da başka telden çaldıklarını, imansız kimseler olduklarını kabul ediyorlar. Görebildiğim kadarı ile bizim din adamlarımız da hocalardan daha saygı değer ve liyakatlı kimseler değiller.

Budin'de her yerde şarap verilmiyor. Ancak Hristiyanların oturduğu kısım olan Sen Magdalena semtinde şarap meyhaneleri var. Buralardan şarap alınabiliyor. Fakat burada daha önce de sözünü ettiğimiz tarzda harum harum diye bağırma yok. Vaktiyle Tuna'dan Budin'e doğru iki tekerlekli küçük arabalarla fıçılar içinde su taşırlardı. Buna dolosch[170] diyorlardı ve 2 veya 3 Macar feniğine alınıyordu. Şimdi Türkler suyu deri tulumlar içinde taşıyorlar. Bunun fiyatı da 3 Macar feniği. Türkler sefere çıktıklarında böyle tulumlarla para karşılığı çok su taşırlar. Çok isabetli ve faydalı bir iş bu.

Kalede yeniçeriler var. Reisleri burada devamlı olarak kalıyormuş. Yeniçeriler şehire kadar inerler, fakat daha uzağa gitmezlermiş. Budinlilerin bana anlattıklarına göre kaledeki sarayın güzelim salonları ve odaları ateş yakma, kötü kullanma ve pis tutma yüzünden berbat vaziyette imişler.

6 Ağustosta Tuygan Paşa'ya gittik. Budin'den kalkarak Tuna üzerinde bulunan Peşte bölgesindeki ordugâha vardık. Pek kalabalık değildi. Bununla beraber yine de birçok insan halka olmuş bizi bekliyordu. Aralarından geçip gittik. Paşa, çadırının önünde yaptırdığı büyük bir çardakta elçiyi kabul etti. Yanımızda Beran zaus (Bayram Çavuş) da vardı. Bizonu Amasya'

dan beri yanımızda tutuyorduk. Kendisine 5 florin vermiştik. 6 Ağustosta da 2 altın florin daha verdik. Kapımızda durup bizi bekleyen başkalarında vardı. Hepsi de bahşiş beklerler. Eğer burada ikâmetimiz uzarsa daha pek çok paradan oluruz. Zira her gün bahşişçilerin sayısı artıyordu.

7 Ağustosta Budin'den hareket edip Estergon'a doğru yola devam ettik. Estergon'a vardığımızda akşam saat 9 idi. Tuygan Paşa bize refakatçı olarak 16 kişi verdi. Santa[171] ile Budin arasında Türklere rastladık. Beraberlerinde bir kadın ile bir genç oğlan götürüyorlardı. Ayrıca Türklerden birinin sırtında heybede bir erkek çocuk vardı. Yola devam ederken başka Türklere de rastladık. Bunlar da bir yerden aşırdıkları iki öküzle gidiyorlardı.

Budin'in dağları ve bağları harap bir durumdaydı. 100 bağ arasında bile bir tek bakımlı bağ yoktu.

Elçi Augerius Bousbeq İstanbul'da iken esir bir Alman taş yontucusunu satın alıp azat etmişti ve beraberinde Almanya'ya götürüyordu. Budin'de Türkler onu zorla elimizden aldılar. Alman'ın adı Erhart idi. Türkler onun Erhart değil, asıl adının Verhat (Ferhat) olduğunu iddia ettiler. Osijekli bir Macar delikanlısını da alıkoydular.

İstanbul'dan itibaren bizimle gelen bir Macar köylüsü vardı. O, esirlik (kölelik) süresini doldurmuştu. Azat edildiğine dair elinde belgesi de vardı. Paul adındaki bu köylü de kendi rızasiyle Budin'de kaldı. Macar hemşehrileri onu kandırmışlardı. Bu Macar'dan başka diğer birçok Macar da Budin'de kalmayı çok arzu ettiler. Öte yandan bazı Macarlar da bizimle gelen hemşehrilerine, Macaristan'da kaldıkları taktirde ikinci defa Türkiye'ye gönderilmeleri tehlikesinden bahsederek onları uyardılar.

Estergon'a yaklaşıp da şehri uzaktan görünce ferahladık, birbirimizden ayrı serbest ve rahat yolumuza devam etmeye

başladık. Bize refakat eden Türk bir midilli atı üzerinde, başında miğferi, göğsünde zırhı ve elinde kargısı ile önümüzde gidiyordu. Kendi binek atı ise yedekte boş olarak çekiliyordu. Tam bu sırada yolun kenarındaki çalılar arasına atlarıyla gizlenmiş haydutlar yolumuzu kestiler. Attaki Türk'ün ayaklarını bağladılar. Bu durumu gören öteki Türkler ve bizler hemen dağınık vaziyetten kurtulup bir araya geldik. Haydutlar Türk'ü tokatlayıp atını aldılar ve zayıf ve küçük bir at verdiler. Sonra da tarlalara dalıp kayboldular. 7 tanesini saydık. Türkler peşlerine düşüp takip etmekten çekindiler.

8 Ağustosta Estergon'a ulaşıp Estergon beyinin veya yüksek rütbeli memurun huzuruna çıktığımızda, bey, bize refakat eden Türk'ün yolda başına gelenleri öğrenince kızdı ve bize karşı çok soğuk davrandı. Ayrıca haydutların aldığı ata 100 dukat fiyat taktir etti. Diğer zarar ve ziyanları da hesap edip yüklüce bir tazminat talep edeceğini söyledi. Hattâ, sanki kendileri sulhu çok korurlarmış gibi, bu olayın aradaki muahedeyi bile bozabileceğini ifade etti. Bu yüksek görevli bey, Estergon'da kalenin altında etrafı çitlerle çevrili bir avlu içindeki konakta oturuyor. Elçi, beyin yanında olduğu için, at ve arabası Tuna' dan karşıya geçirildi.

Estergon'da da, Budin'de olduğu gibi, işsiz güçsüz pek çok erkek ve kadın Macar etrafta dolaşıyor. Daha 11, 12, 13 yaşlarında çocuk denecek yaşta sokakta oynayan kızlarını evlendiriyorlar. Ana babalarına niçin böyle yaptıkları sorulunca Türklerin kızlarını baştan çıkarmalarından korktuklarını bahane olarak ileri sürüyorlar. Buralarda da Türkler şarap içmiyorlar ve alıp satmıyorlar. Yalnız Hristiyanlar, Slav ve Yahudiler şarap satıyorlar.

Buden ve Estergon'daki askerler de garip kimseler. Bunlar da kaba tavırlı, mağrur, burunları havada.

Budin'de kaldığım ev sahibinin adı Marco Messarosch idi. Kendisine 2 1/4 taler ödedim. Paul Maller'e ise Paul Kotzy'e verilmek üzere 1 altın florin verdim.

8 Ağustosta Estergon'dan yola çıktık ve aynı gün Kameron'a geldik. Estergon beyi bizi 1 1/2 mil kadar 60 atlı ile uğurlattı. Aşağı yukarı yolun yarısına geldiğimizde uğurlamaya 30 atlı daha katıldı. Bizi korudular, her türlü ihtiyacımızı sağladılar. Bu arada benim katırı beğenerek bir Türk atı ile değişmek istediler. Ben de kendilerine bu katırı bana Rüstem Paşa'nın hediye ettiğini, onun hatırası olan bu katırdan çok memnun olduğumu, değiştirmeyeceğimi ve bu yüzden beni mazur görmelerini söyledim.

9 Ağustosta Kameron'dan yola çıktık ve 11 Ağustosta Viyana'ya geldik. Tanrı'ya şükürler olsun. 22 Haziran 1553'ten 11 Ağustos 1555'e kadar yurt dışında kalmış oldum. Hizmetkârım Lenhart Tenk, arabacım Emrich ve diğer 3 arabacım, arabalarım ve atlarımla memleketime kavuştum. İstanbul'da 55 dukat ödeyerek azat ettirdiğim Landschutlu tüfekçi Hansen Schatzel de benimle birlikte Viyana'ya geldi.

Bu seyahatı kendi hesabıma yaptım. Gidiş ve dönüşte hizmetkârlarımın, at ve arabalarımın bütün giderlerini ben ödedim. Viyana'dan yola çıktığımda yanımda 400 Macar florini vardı. Bu florinlerin her biri 15 Avusturya şilini ederdi. Bundan başka her biri 190 kreuzer[172] (metelik, fülüs) değerinde 510 florine daha sahiptim. Bunların hepsi 1667 1/2 Ren altını değerindeydi. Bu miktara 76 Macar florini ile 51 metelik daha eklemiştim. Ayrıca bana Viyana'dan Venedik yolu ile 600 dukat altını gelmişti. Hepsinin toplamı 2838 florin, 21 metelikti.

Hesap defterime göre, bu paradan ayrıca eski Yunanca kitaplar, at, halı, battaniye, sof ve deve tüyünden mamul kumaşlar, ipek, kıymetli taşlar vs. satın alıp getirdim. Bu getirdiklerimi de sonra satıp paraya çevirdim.

AÇIKLAMALAR

8 Ağustosta Estergon'dan yola çıktık ve aynı gün Kameron'a geldik. Estergon beyi bizi 1 1/2 mil kadar 60 atlı ile uğurlattı. Aşağı yukarı yolun yarısına geldiğimizde uğurlamaya 30 atlı daha katıldı. Bizi koruduular, her türlü ihtiyacımızı sağladılar. Bu arada benim katırı beğenerek bir Türk atı ile değişmek istediler. Ben de kendilerine bu katırı bana Rüstem Paşa'nın hediye ettiğini, onun hatırası olan bu katırdan çok memnun olduğumu, değiştiremeyeceğimi ve bu yüzden beni mazur görmelerini söyledim.

9 Ağustosta Kameron'dan yola çıktık ve 11 Ağustosta Viyana'ya geldik. Tanrı'ya şükürler olsun. 22 Haziran 1553'ten 11 Ağustos 1555'e kadar yurt dışında kalmış oldum. Hizmetkârım Lenhart Tenk, arabacım Emrich ve diğer 3 arabacım, arabalarım ve atlarımla memleketime kavuştum. İstanbul'da 55 dukat ödeyerek azat ettirdiğim Landschutlu tüfekçi Hansen Schatzel de benimle birlikte Viyana'ya geldi.

Bu seyahatı kendi hesabıma yaptım. Gidiş ve dönüşte hizmetkârlarımın, at ve arabalarımın bütün giderlerini ben ödedim. Viyana'dan yola çıktığımda yanımda 400 Macar florini vardı. Bu florinlerin her biri 15 Avusturya şilini ederdi. Bundan başka her biri 190 kreuzer[172] (metelik, fülüs) değerinde 510 florine daha sahiptim. Bunların hepsi 1667 1/2 Ren altını değerindeydi. Bu miktara 76 Macar florini ile 51 metelik daha eklemiştim. Ayrıca bana Viyana'dan Venedik yolu ile 600 dukat altını gelmişti. Hepsinin toplamı 2838 florin, 21 metelikti.

Hesap defterime göre, bu paradan ayrıca eski Yunanca kitaplar, at, halı, battaniye, sof ve deve tiyünden mamul kumaşlar, ipek, kıymetli taşlar vs. satın alıp getirdim. Bu getirdiklerimi de sonra satıp paraya çevirdim.

AÇIKLAMALAR

I. K I S I M

1) Dernschwam, Macar miline göre hesap yapıyor.
2) Owar O-var; Mac. eski kale.
3) Burada el yazmasında mil sayısı ile doldurulması icab eden bir boşluk vardır.
4) Solymar ya da Solmar, Budapeşte ile Estergon arasındaki dağlık bölgede bir köy.
5) Sicambria, Budin için kullanılan eski bir tâbir.
6) Potentiana, Duna Pentele için kullanılan eski bir tâbir.
7) Burada kastedilen, Budin'in Türk valisi Tuygan Paşa'dır. Bkz. A.V. Gevay'in J.v.Chemel, Österr. Geschichtsforscher, c. II, Viyana 1841, s. 58-59. Tuygan (Haziran 1559'da Budin'de ölmüş) iki defa Budin valisi olmuştur. (Şubat 1553-Şubat 1556 Kasım 1558-Haziran 1559) (L)
8) Janusch: Mac. János.
9) Isabella, rakip kral János Zapolya'nın annesi idi (1487-1540) ve onun ölümünden sonra reşit olmayan oğlu János Sigismond adına niyabeti üstlenmişti. (B).
10) Ratzkewy, bugünkü Raczkeve, Tuna'nın Soroskar kolunun yardımıyla teşekkül etmiş olan 50 km uzunluğundaki Csepel adasının merkezi. (B)
11) nassadn: Nassau'da Hohenau'da imal edilen hafif savaş gemileri, Mac. naszad.
12) Baya, Baja: Macaristan'da Tuna'nın küçük kolu kıyısında bir şehir.
13) Serem, günümüzde Szeremle. Baja'nın güneybatısında bir yerleşim yeri.

14) Wakkawar = Vakovár. Bugün Yugoslavya'dır.
15) Athia=Atya. Günümüzde Sarengrad. Yugoslavya'da bir şehir.
16) Barania, başşehri Peć olan Baranya eyaleti (Comitatus Baraniensis).
17) Koroschan veya Korosan, bugün mevcut değildir. O zamanki Szenem vilâyetinde bir yerleşim birimi. (L)
18) Simich, Simegh, Sümegh, Schimegh, Comitatus Simighiensis, Simegh eyaleti. Mac. Somogy, Slv. simigska stolica. (B)
19) Günümüzde **Banostra, Ban-monastra, Banostra**; eski haritalarda **Bon Mon(o)stor, Bonstor** (Lat. Bononia) olarak geçiyor. Bu küçük kasaba şimdi Yugoslavya'dadır. (Bonostor). (L)
20) Zeredet, bugünkü Cerevic. Şimdi Yugoslavya sınırları içindedir.
21) **Kamentz, Kamenica, Kamenitz** de denir.
22) Salankemen, Slankamen, Szalankemen.
23) Avala Kalesi: Belgrad'ın 15 km güneyinde küçük bir tepe üzerinde Türkler tarafından yapılan eski kale yıkılarak 1934'te yerine Meçhul Asker Anıtı dikilmiştir.
24) Sendere: Semendria, Sırpça Smederevo.
25) Taler, Almanya ve Avusturya'da eskiden kullanılan gümüş sikke. 1908'de 1 taler 3 mark karşılığı idi.
26) Tyrna, Tirnau ya da Tyrnau, Pressburg'un kuzeyinde.
27) Deesch, günümüzde **Désakna**, Mac. Deés (Dionysius), stdlen (maden galerisi), Erdel'de tuz madeninin bulunduğu yer.
28) Zolnok: Szolnok (Theiss üzerinde).
29) Kral Hans, 1529'da Türklerin yardımıyla Macaristan'ın büyük bir kısmını eline geçiren ve aynı zamanda Avusturya Kralı Ferdinad'ın rakibi olan Johann Zapolya'dır (1487-1540).(B)
30) Lywada, bkz. Kiepert, Globus, 72. Jahrg., s. 189, dipnot 30 "... isimleri artık şimdi yoktur. Deli ırmağın kıyısındaki..... yerin konumu bugünkü Planka kasabasına işaret ediyor." Onun yerinde bugün Hasan Paşa Palankası

bulunuyor. Bkz. K.J Jirecek, Die Heerstrasse....., s.124, dipnot 30. Liwada çayır demektir. (B)

31) Burada söz konusu olan, paj veya "acemi oğlanlar" okuluna teslim edilmek üzere İstanbul'a götürülen Macaristanlı erkek çocuklardır.

32) Dernschwam'ın bu isim ile hangi şehri kastettiği belli değildir. Belki de Bulgaristan'da Tuna kıyısındaki Nikopol (Niğbolu)'dur.

33) Jagoda, günümüzdeki Jogodina.

34) martaloczen, Mac. martaloc, martalos' dan gelen bu kelime, haydut, yağmacı asker anlamına geliyordu.

35) Gerek Yunancadan Sırpça ve Bulgarcaya geçen Klisura, gerekse Türkçe-Farsça bir kelime olan Derwlend veya Derbend, her ikisi de Kiepert'e göre dar geçit demektir (age., s. 189, dipnot 5): "Açıkça kastedilen, güneyden ve batıdan gelen iki ana kolun burada birleşmesiyle meydana gelen Marova nehrinin güney kolunun, vadinin en dibinde akıp geçtiği ve Razan kasabasının alt tarafına düşen yegâne geçittir. İsmini bundan alan köy, bugün mevcut değildir. Bu, Jagodina ve Niş arasında bulunan bir yerdir. Bu ise, metinde köyü bir kamp yeri olarak tanıtan bilgilerle az uyuşmaktadır. Geçidin altından akan nehri geçme işi de bunu doğrulamakta, çünkü bir tek geçişten söz ediliyor. Böylece bununla da nehrin birleştiği yer kastedilmiş olabilir." Elyazmasının ilk şeklinde geçen "vnd derwend türkisch (Türkçe derbend)" kelimeleri daha sonra ilâve edilmiştir. (B)

36) Eskiden toprak ürünlerinden alınan 1/10 oranındaki vergi.

37) Schibenik, o zamanki Sebenico. Şimdi sibenik, Yugoslavya'nın güneyinde.

38) Glissura, krş. Kiepert, age, s. 202, dipnot 4: "Klisura, bugün aynı yerde, Ak-planka'nın 6 km doğusunda bulunan bir köyün adıdır."; ayrıca bkz. K.J. Jirecek, Die Hauptstrasse, (Prag 1877), s. 30 ve 129. (B)

39) Niş'in 6 km doğusunda ana yolu kesen Kutina nehri. Bugün Kutinska Reka.

40) Ctzaribrod, Caribrod: Bulgar—Yugoslav sınırında Sofya yolu üzerinde bulunan küçük bir şehir. Bugünkü adı Dimitrovgrad.

41) Trutz (Turocz), Lypta (Lipto), St. Benedigt (szent-Benedek), Alt soll (Altsohl), bütün bu yerler Neusohl'un çevresinde bulunurlar; kipto bölgesinde St. Benedigt değil, Benedigt Falu vardı. Bugün Çekoslavakya'da. (L).

42) Welicze (Belica), Sofya'nın kuzeybatısında.

43) orbelus: Mela ve Plinus tarafından orbelus; Heredot, Strabo ve Ptolemaeus tarafından da opbelos olarak adlandırılan dağ. Bu dağ, bazılarına göre Monte Argentaro (Egrisu-dagh : Eğrisi Dağı), bazılarına göre de Rila Planina'dır. (B)

44) Pirato adında bir yere bu havalide rastlanmıyor. Bugün Yugoslavya'nın güneyindeki Pirot şehri başka bir şehir. (L)

45) wiener eln: Viyana arşını, 0,776 m.

46) Tornberg, Erdel'de bulunan Thorenberg (Torda).

47) Wakareo: Wakarel (Vakarel) adındaki Bulgar köyünün Sırpça şekli; krş. K.J. Jirecek, Die Hauptstrasse, s. 129. (B)

48) Wrbowly, krş. Kiepert, age, s. 203 (orada isim böyle geçiyor). Kiepert, bunu Rus haritasında geçen Grublijane ile aynı tutuyor; krş. Dalmaçya'da Urpolje köyü. Bu köy isminin bir parçasını oluşturan "polje" kelimesi (Slav. 'alan, tarla') burada da söz konusudur.

49) Iskra, Isker, Tuna'nın bir yan kolu. (B)

50) Trnawa: Sık geçen bir isim (Trnova, Trnowa) Slv. "trn", Alm. "Dorn", bu kelimenin kökünü teşkil ediyor, krş. Fr. Miklosich, Die slavischen Ortsnamen aus Appelativen, Sitzber. W.A.d.j., II, 249.130. Bugün böyle bir yer mevcut değil. (B)

51) Wetri, bugünkü Vetren, ihtiman ile Pazarcık arasında bir yerleşim merkezi.

52) Turocz, Liptol ve Altsohl kastedilmiştir.

53) Dernschwam'ın "Kreuzlaendchen" ile nereyi kastettiği anlaşılmamaktadır. Szent-Kerecz mi, yoksa Szent

Benedek'in kuzeyindeki Heilig-Kreuz mu? (B); Lajos, muhtemelen eski Bars Uç vilâyetindeki Garamszent Benedikt'in söz konusu olabileceğini söylüyor.

54) Bu yörede, eskiden Slavcadaki adı Stiponje olan Ichtman kasabası bulunuyor.

55) Kapı dervend (Kapı Derbend): Bulgarların "Trojanova Vrata" dedikleri "Porta Trajani" (Trajan Kapısı) söz-konusudur.

56) Burada söz konusu olan Nowak yer adı değil. Sırp olduğu da söyleniyor. Türklere karşı mücadeleyi anlatan Sırp ve Bulgar halk edebiyatında adı geçen efsanevi bir şahıs. (L).

57) Marko Kraljewitsh, Sırpların ve Bulgarların Türklere karşı verdikleri ortak mücadele devri Sırp ve aynı zamanda Bulgar halk edebiyatında adı geçen bir kahraman, bkz. Jirecek, s. 130.

58) Bugünkü adı Govedere'dir. Bulgaristan'da Pazarcık ile Plovdiv arasında bir yerleşim yeri.

59) Segerzelie: Sedrczie, haritada tesbit edilemedi.

60) Konisch: Kanus, Plovdiv'in güneydoğusunda. 6. yüzyılda başka seyyahlar da aynı yerden geçmiştir. Buna göre Konisch, Filibe'den 3 mil uzakta ve üzeri kurşun kaplı bir kervansarayı olan bir Türk köyüdür. Gerlach'ta (1578) Papazlı, Schweigger'de Konosch olarak geçiyor, bkz. K.J. Jirecek, Die Heerstrasse, s. 132.

61) Klokodnicze veya klokotnica. Daha sonraları bu isim Semizce olarak değiştirilmiştir, bkz. K.J. Jirecek, s. 132. Bugünkü adı Klokodnica'dır. Harmanlı'nın doğusunda.

62) Harmali, Harmanly (Harmanlı), Svilengrad'ın kuzeyinde.

63) Yokböyük: Harmanlı ile Klokodnica arasında. Bugün de mevcut. Kiepert haritasında Junus-Böjük (Yunus-Böyük) olarak kaydedilmiş.

64) Eski coğrafya, Morenia adını bilmemekte; şimdiki Mustafa Paşa Köprüsü'nün bulunduğu yerin adı daha çok Burdipta olarak geçiyor.

65) Burada söz konusu olan ezandır. Ezan, Dernschwam'ın kastettiği gibi, günde dört kere değil, beş kere okunur. Büyük camilerde bu işi müezzinler, küçük camilerde ise imamlar yapar.

66) Pieribasahagoy: Muhtemelen Piri Paşa Köyü, I. Selim'in vezir-i âzamı Piri Paşa'nın adından.

67) ikyna, Babinger bu kelime ile "iğne" kelimesi arasında bir bağlantı kuruyor. Döven yerine kullanılan kelimenin "ekmek" fiilinden gelebileceğini de yazıyor. Ikyna'nın ekmek, atmak, saçmak fiilinden gelmiş olması daha yakın bir ihtimaldir. Bu kelime günümüz Türkçesi'nde kullanılmıyor.

67a) Silivri civarında sağ tarafta görülen deniz Marmara'dır.

68) Czekmese = Tschekmedsche: Çekmece, burada Büyük Çekmece kastedilmiştir.

69) Kral Ferdinand tarafından Haziran 1549'da İstanbul'a gönderildikten sonra 1551 yazında önce kara kule hapishanesine, daha sonra da Yedikule hapishanesine hapsedilen Johann Maria Malvezzi kastediliyor. 1553'de serbest bırakıldıktan sonra İstanbul'a dönmek üzere iken 1554 sonbaharında Kameron'da ölmüştür.

70) Haydar Paşa, yani Hadım Haydar Paşa, 1553 yılında üçüncü vezir, daha sonra Bosna Beylerbeyi olmuş ve 1564'de ölmüştür.

71) Burada adı geçen Johannes der Taeufer, Zekeriya Peygamberin oğlu Vaftizci Yahya'dır. İsa'nın geleceğini İsrailliilere bildiren odur. İsa'ya ilk inananlardan olan Yahya, İsa'yı Ürdün Irmağında vaftiz etmiştir. Sonradan Herodes Antipas tarafından itam ettirildi. 29 Ağustos eskiden Katoliklerce Yortu günü olarak kutlanırdı.

72) Erlau, Ekim 1552'de (1553'de değil) beyhûde kuşatılmıştı.

73) Rüstem Paşa, Mart 1549'dan beri veziri âzam idi. Ancak Şehzâde Mustafa'nın Ekim 1553'te, yani elçinin ziyaretinden kısa zaman sonra katledilmesi üzerine bu makamdan alınmıştır.

74) tawg pazar: İstanbul'un vaktiyle büyük meydanı, dikili yahut çemberli taşın bulunduğu alana verilen isim:

Tavuk Pazarı. Adı geçen dikili taş, Konstantin tarafından Roma'daki Apollo mabedinden alınarak İstanbul'a getirilmiştir.

75) Dikilitaş, bugün Atmeydanında bulunan Mısır obeksine verilin ad. Dernschwam, Dikilitaş ile Çemberlitaş'ı aynileştiriyor. Burada sözkonusu olan anıt, Çemberlitaş' tır.

76) Bu kervansaraya, elçiler burada kaldığı için, Elçihan denilmiştir. 1457'de yapılan bu bina 1865 yılında çıkan bir yangında yanmıştır.

77) Üniki Ekmek Sepeti, mucizevi ekmek çoğalışının hikâyesi. Dernschwam'ın atıfta bulunduğu ayetlerden (6.13) başka Ahdicedit'te de geçiyor.

78) Tasvir edilen cami, Atik Ali Paşa camiidir.

79) Burada Atik Ali Paşa Camii'nin ilk merkezi kubbeli bölümü ve oradan büyük bir kemerle geçilen yarım kubbeli mihrap bölümü kastediliyor. Dernschwam, dört kemerli merkezi kubbeli bölüme ve müteakip yarım kubbeli mihrap bölümüne, kiliselerdekine benzettiği için, chor diyor.

80) Avluyu kuşatan revak tarif ediliyor ve revak tonozundaki kemerler anlatılıyor.

81) Johann Katzianer, 13 Eylül 1532'de Türklere saldırdıktan sonra (bkz. J.v.Hammer, III, s. 191) 1 Aralık 1539'da Volpova'da yenilgiye uğramış ve savaş meydanından kaçtığı gerekçesiyle Viyana'da tutuklanarak bir Hırvat kalesi olan Kostanitza'da hapsedilmiştir. Buradan kaçtıktan sonra Bosna Beyi Merat ile kendi ülkesinin aleyhinde görüşmelerde bulunmuş ve nihayet Türklere itaata ikna etmek amacıyla sarayına davet ettiği Zrinyi tarafından öldürülmüştür. (B)

82) Elyazmasının sonunda adı geçen kitabeler arasında yer alan bu kitabe hakkında 21.4.1913 tarihinde Macar Bilimler Akademisi'nde okunan bir tebliğim var : Ungarische Rundschau, II. Jahrg., Hünchen 1913, s. 91, Macar dilinde: Ethnographia (24. Jahrg., 1913, s. 129); aynı şekilde

"Ein schriftgeschichtliches Raetsel" başlıklı makalem, Kaleti Szemle, XIV Jg. Budapest, 1913, s. 4 (B).

83) Babinger'in 198 nolu notu hatalı. Bayezid II tarafından vezir-i âzamlığa getirilen Hadım Ali Paşa isyancı kızılbaş Şahkulu'nu kovalarken Çubukova'daki savaşta (1511) şehit oldu.

84) Profos: Askerlik hizmeti ifa eden görevliler.

85) masill, Ar. ma'zul., azledilmiş, görevden alınmış.

86) Jo. Belsius, krş. "Hans Dernschwam, ein Kleinasienforscher des 16. Jahrhunderts" başlıklı makalem, c. XXXV, s. 541'de Deutsche Rundschau für geographie (Viyana 1913)'in 3 numaralı dipnotu. Belsius, Anton Wraniç nezdinde sekreter olarak çalıştı. Mükemmel dilbilgisi sayesinde elçilik heyetinde çok yararlı oldu. İmparator Augustus'un "Monumentum Ancyranum" diye adlandırılan kitabesinin okunmasında Dernschwam'a yardımcı oldu. (B)

87) Janczy, Mac. Haenschen (Küçük Haris). Burada geçen isimlerin hepsi Macarca biçimleriyle verilmiştir. (B)

88) ocka, Türk. okka, 1 1/4 kg, 400 dirhem.

89) dragma, dirhem, okkanın 1/400'ü.

90) kily=kile, bir İstanbul kilesi ortalama 25 kilo.

91) metra: metre, bu ölçü birimi yerden yere değişir. bkz. J.v. Hammer, Staatver., II 514. Dernschwam'a göre metre 4 kilindere eşittir. 1 kilindere ise 1 Viyana sekizliği veya pintidir.

92) kantar: kantar, 44 okka.

93) Kaffa, vaktiyle Tatarcada "kefe" için kullanılan bir tâbir. Şimdi ise Kırım adasının güneydoğu sahilindeki Feodossia (Feodosiya) liman şehrinin adı.

94) klunder: klinder, iki okka şarap alabilen küçük fıçı. (B)

95) pint: Eskiden kullanılan sıvı ölçüsü, 0.9 litre.

96) grien schori: Burada "schori" Türkçe bir kelime değildir, muhtemelen İspanyolca kökenlidir. (B)

97) scheres: Türkçe, ama Babinger'e göre İspanyolca kökenli olabilir.

98) Viyana ölçeği 61,49 litreye eşittir.

99) emi: Dernschwam'ın burada kastettiği hiç şüphesiz Arapça "Emin" olup "güvenilir, itimat edilir şahıs" anlamına gelir. Bu kelime daha sonra birçok memuriyet tâbiri için de kullanılmıştır. Alay emini, sandık emini, şehremini vs.

100) pfundt: ağırlık ölçüsü. 1 pfund o tarihlerde Avusturya ve Bavyera'da 560 gr.

101) Dregel, Dregely: Budin'in kuzeybatısında yüksek bir dağın tepesinde müstahkem bir kale. Bu kale Budin Beylerbeyi Hadım Ali Paşa'nın Temmuz 1552'deki kahramanca savunmasından sonra alınmıştır. Bununla birlikte Borsemer sıradağlarında dağ şehirlerinin tampon bölgesi de düşmüştür. Bkz. J.v. Hammer, Gesch.d.osm. R. III, 303 ff. (B)

102) Kuşatma sırasında Gyorg Szondy'nin vekili askeri sınırın dışında Dregely kalesinde ablukaya alınmış olan Bekefaloy idi. Burada zikredilen ve öldürülen şahıs, Dregely kalesini geri almak için giden ordunun komutanı ve Türklere esir düşen Matyas Ördog-Taufel idi. (L)

103) 1541'de Budin'in saldırıya uğramasından sonra esir alınarak İstanbul'a gönderilen ve orada 5 yıl süren esaretten sonra ölen Valentin (Mac. Balint) Török ve Mailath hakkında bkz. J.v. Hammer, III, 223; Balinth ve Mailath, önce Yedikule'ye hapsedilmişler, sonra ölünceye kadar kendi ikametgâhlarında onurlu bir esaret hayatı yaşamışlardır. (L)

104) Ladislaus (lazslo) More, şakilerin başı cesur bir yüzbaşı olup 1543'te Tatra dağları eteğinde bulunan Nana şatosunda dostu Stephan Losonzs'un yanında bulunduğu bir sırada Bali Paşa tarafından esir alınarak Török ve Mailath'ın alın yazılarını paylaşmak zorunda kaldığı İstanbul'daki Yedikule'ye gönderilir, bkz. J.v.Hammer, III, 251 (B).

105) kapcza, Mac. kapca: Bugün "şoset" anlamında kullanılır. Türçede bu kelime kullanılmıyor.

106) gathia, gatya: Macarların kullandığı geniş iç don, külot.

107) burra; boru, trampet. Burada borozan anlamında.

108) maslak: Arapçadan alınan bu kelimenin Macarca şekli "maszlag" olup "zehir" anlamına gelir. Bkz. Magyar Nielvör (1913), 24. Jg., s. 284., A. Schmeller, Bayr. Wb. (B)

109) haranluk, hayranlwk, eski Osmanlıca eserlerde (meselâ İbn Bibi) derviş için kullanılan (krş. M. Th. Houtsma, Recueil, III, 297) 'hayran' (hayran) tâbirinden türetilmiş olup günümüzde tamamen terk edilmiştir. "asarar, esrer": Fars. benk, Ar. haşiş. (B)

110) Ruellius: Jean de la Ruelle (Ruell, du Ruel, Ruellius), hekim ve botanikçi. (B)

111) İki katolik duası.

112) kepenek, Mac. köpenyeg: Manto, palto

113) geyga bascha veya kaihi bascha: Yayabaşı, bir piyade birliğinin komutanı, (Kâhya Paşa).

114) peyth, Far. peyk, hizmetçi, haberci.

115) Osmanlılarda Hristiyan esir veya köleyi yakma gibi bir olay yoktur. Bu tamamen asılsız bir suçlamadır. Lajos da bunu doğrulamakta. Bkz. not 653.

116) İslam dinini kabul ettirmede başvurulan yöntem abartılmıştır. Pek çok Hristiyan kendi rızasıyla Müslüman oluyordu.

117) Kötü yazılan bu cümle elyazmasında derkenar notu olarak geçiyor ve tarafımdan metne dahiledilmiştir. Busserman, Basserman, bütün bunlar Müslüman kelimesinin yanlış yazılmış biçimleridir. (B)

118) digitus infamis ifadesi sadece Persius'ta geçiyor. (B)

119) 1524'den itibaren Estergon piskoposu olan Paulus de Várda 12 Ekim 1549'da Pressburg'ta ölmüştür. (B)

120) de gratia Sancti Pauli: Herhalde 1530 yılında kurulan Barnabit Tarikatı kastediliyor. Bu tarikat mensuplarına Aziz Paulus ve Paulaner'in taraftarları da denir. Aziz Paul'un Eremit Tarikatını (Portekiz, Macaristan ve Fransa'da yayılmış olan) kurması ihtimali zayıftır. (B)

121) Liber conformitatum, 1401 yılında ölen Bartholomaeus Allicius (Allizi)'un "Liber conformitatum vitae S.Francisci cum vita D.N. Jesu Christi" başlıklı eseri. (B)

122) Dernschwam, muhtemelen Fas'taki Fas şehrine atıfta bulunuyor.

123) "Kostka Mehmed Paşa", hangi Mehmed Paşa olduğu bilinmiyor.

124) Kohen, İbranicede rahip anlamında, Arapça'ya da geçmiştir. Ancak anlamı değişmiştir. Kâhin kelimesi bundan gelmiş olabilir (?)

125) kaczen ritter, "Katzenritter" ifadesi için bkz. Grimm, V, 299, 300. Orada verilen anlamlardan hiç biri buradaki duruma uygun düşmemektedir; öyle ki, insanın ifadeye daha geniş bir anlam atfedeceği geliyor; meselâ, "Bramarbas (yalancı pehlivan)". (B)

126) Peter Erdody, aynı adı taşıyan kont ailesinin kurucusu "Vas vilâyeti genel valisi, Tamas Bakorci'nin yeğeni 1543'den sonra İtalya'da ölmüştür (Mac).

127) Hippolytus d'Este (Aragon), 1479'da doğmuş, 1497'den itibaren Eğri piskoposu ve kardinali olarak görev yapmış ve 3 Eylül 1520'de ölmüştür. (B)

128) Thomas IV Bakacs von Erdöd, 1501'de kardinal, 1509'da İstanbul patriği, ölüm 12 Haz. 1521. (B)

129) Julius II, 21, II. 1513 tarihinde ölmüştür. (B)

130) Doctor Stephan Thaurinus, Olmütz'lü. Piskopos Thomas'ın güvenilir adamı. Lâtince yazılmış bir destanı ile şair olarak da tanınır. (B, L)

131) Dernschwam, muhtemelen "Utere lactucis, et mollibus utere malvis, Nam faciem duram, Phoebe, cacantis habes" diyen Matrialis'in Epigr. III, 89, kastediyor. (B)

132) pape = pahae (babae, bazı elyazmalarında pape olarak geçer) : Terenz, Platus Persius vs.'de rastlanan bir hayret şaşırma ifadesi (B)

133) "baba": Rusça, Lehçe, Sırpça, Bohemya dilinde, Slovence ve Rumencede mevcut olan Slavca bir kelime olup "yaşlı kadın, koca karı, nine"anlamlarına gelir. (B)

121) Liber conformitatum, 1401 yılında ölen Bartholomaeus Allicius (Allizi)'un "Liber conformitatum vitae S.Francisci cum vita D.N. Jesu Christi" başlıklı eseri. (B)

122) Dernschwam, muhtemelen Fas'taki Fas şehrine atıfta bulunuyor.

123) "Kostka Mehmed Paşa", hangi Mehmed Paşa olduğu bilinmiyor.

124) Kohen, İbranicede rahip anlamında, Arapça'ya da geçmiştir. Ancak anlamı değişmiştir. Kâhîn kelimesi bundan gelmiş olabilir (?)

125) kaczen ritter, "Katzenritter" ifadesi için bkz. Grimm, V, 299, 300. Orada verilen anlamlardan hiç biri buradaki duruma uygun düşmemektedir; öyle ki, insanın ifadeye daha geniş bir anlam atfedeceği geliyor; meselâ, "Bramarbas (yalancı pehlivan)". (B)

126) Peter Erdody, aynı adı taşıyan kont ailesinin kurucusu "Vas vilâyeti genel valisi, Tamas Bakorci'nin yeğeni 1543'den sonra İtalya'da ölmüştür (Mac).

127) Hippolytus d'Este (Aragon), 1479'da doğmuş, 1497'den itibaren Eğri piskoposu ve kardinali olarak görev yapmış ve 3 Eylül 1520'de ölmüştür. (B)

128) Thomas IV Bakacs von Erdöd, 1501'de kardinal, 1509'da İstanbul patriği, ölüm 12 Haz. 1521. (B)

129) Julius II, 21, II. 1513 tarihinde ölmüştür. (B)

130) Doctor Stephan Thaurinus, Olmütz'lü. Piskopos Thomas'ın güvenilir adamı. Lâtince yazılmış bir destanı ile şair olarak da tanınır. (B, L)

131) Dernschwam, muhtemelen "Utere lactucis, et mollbus utere malvis, Nam faciem duram, Phoebe, cacantis habes" diyen Matrialis'in Epigr. III, 89, kastediyor. (B)

132) pape = pahae (babae, bazı elyazmalarında pape olarak geçer) : Terenz, Platus Persius vs.'de rastlanan bir hayret şaşırma ifadesi (B)

133) "baba": Rusça, Lehçe, Sırpça, Bohemya dilinde, Slovence ve Rumencede mevcut olan Slavca bir kelime olup "yaşlı kadın, koca karı, nine"anlamlarına gelir. (B)

121) Liber conformitatum, 1401 yılında ölen Bartholomaeus Allicius (Allizi)'un "Liber conformitatum vitae S.Francisci cum vita D.N. Jesu Christi" başlıklı eseri. (B)

122) Dernschwam, muhtemelen Fas'taki Fas şehrine atıfta bulunuyor.

123) "Kostka Mehmed Paşa", hangi Mehmed Paşa olduğu bilinmiyor.

124) Kohen, İbranicede rahip anlamında, Arapça'ya da geçmiştir. Ancak anlamı değişmiştir. Kâhîn kelimesi bundan gelmiş olabilir (?)

125) kaczen ritter, "Katzenritter" ifadesi için bkz. Grimm, V, 299, 300. Orada verilen anlamlardan hiç biri buradaki duruma uygun düşmemektedir; öyle ki, insanın ifadeye daha geniş bir anlam atfedeceği geliyor; meselâ, "Bramarbas (yalancı pehlivan)". (B)

126) Peter Erdody, aynı adı taşıyan kont ailesinin kurucusu "Vas vilâyeti genel valisi, Tamas Bakorci'nin yeğeni 1543'den sonra İtalya'da ölmüştür (Mac).

127) Hippolytus d'Este (Aragon), 1479'da doğmuş, 1497'den itibaren Eğri piskoposu ve kardinali olarak görev yapmış ve 3 Eylül 1520'de ölmüştür. (B)

128) Thomas IV Bakacs von Erdöd, 1501'de kardinal, 1509'da İstanbul patriği, ölüm 12 Haz. 1521. (B)

129) Julius II, 21, II. 1513 tarihinde ölmüştür. (B)

130) Doctor Stephan Thaurinus, Olmütz'lü. Piskopos Thomas'ın güvenilir adamı. Lâtince yazılmış bir destanı ile şair olarak da tanınır. (B, L)

131) Dernschwam, muhtemelen "Utere lactucis, et mollbus utere malvis, Nam faciem duram, Phoebe, cacantis habes" diyen Matrialis'in Epigr. III, 89, kastediyor. (B)

132) pape = pahae (babae, bazı elyazmalarında pape olarak geçer) : Terenz, Platus Persius vs.'de rastlanan bir hayret şaşırma ifadesi (B)

133) "baba": Rusça, Lehçe, Sırpça, Bohemya dilinde, Slovence ve Rumencede mevcut olan Slavca bir kelime olup "yaşlı kadın, koca karı, nine" anlamlarına gelir. (B)

134) Dernschwam'ın burada kendisinden söz ettiği İstanbul patriğinin ünvanının Phokasa (606-610) değil, Papa V. Johann'a 687 yılında yazılan bir mektupta II. Justinian'a (685-695; 705-711) dayandığı görülür. (B)

135) "İsa'nın Son Yemeği" âyininde bütün Ortodokslar ikili takdis yapıyorlar. Yani hem ekmek, hem de şarap alıyorlar.

136) Marsilius Patavinus: Marsilius ve Pudaa (1270-1342) hiyerarşinin savunucularından biri olan Alberto Phighio'nun dediği gibi, "kilise karşısında dünyevi otoritenin en zeki ve bilgili temsilcisi" idi; reformist gayretlerin bir ürünü olan "Defensor Pacis" adlı meşhur kitabın yazandır. Bu kitap ilk olarak 1522'de Basel'de basılmıştır. Bu kitapta hiyerarşi, dünyevi otorite ve kilise ile ilgili bazı görüşler daha o zaman gerçekleştirilmişti.(B)

137) İtalyan hümanist Laurentius Valla (1405-1457) kendisini şöhrete kavuşturan eserini, yani "Declamatio de falsa credita et ementita Constantini donatione" i 1440 yılı civarında yazdı. Bu eser, 1517'de Ulrich von Hutten tarafından temin edilen baskısı sayesinde son derece tanındı. (B)

138) Babıâli'de Fransız elçisi olan Gabrel'd'Aramon'dan 1554 yılında bu görevi devralan Codicnac'ın refakatçıları arasında iki tane de seyyah vardı. Bunlardan biri Pierre Gylle, diğeri ise Pierre Bellon idi. Fransa'nın Babıâli ile olan diplomatik ilişkileri hakkında bkz. Mis de Bonnac (ö. 1738), Memorie sur l'ambassade de France a Constantinople, Paris 1894; ayrıca Fr. Emm. Cte de Saint-Priest (ö. 1821), Memorie sur l'ambassade de France en Turquie, Paris 1877. (B)

139) Isabella (1519-1559), Janos Zaploya'nın karısı. Kocasının ölümünden (1540) sonra Budin'in Türk hâkimiyetine girmesine taraftar oldu. (L)

140) Peter Petrovic hakkında bkz. J.v. Hammer, III, s. 233. Aynı eserde Mailath, Török Balint (Valentin Török) ve Verböczy (Isabella'nın İstanbul'daki elçisi) hakkında da bilgiler mevcut. (B)

141) W.v. Roggendorf komutasındaki ordu 23 Haziran 1541'de Budin yakınlarında Gerhardsberg'de bozguna uğratılmıştır. (B)

142) Peter Jorg, asıl adı Georg'dur (kendi imzası bunu doğruluyor: Peter Georgius), daha sonra Georg kardeş denmiştir kendisine. 1482'de doğmuş ve 17 Aralık 1551'de Alwincz'de öldürülmüştür. (B)

143) Şaki Ladislaus More'nin esir alınması hakkında bkz. J.v. Hammer, III, 189 (B).

144) daydanum haidanum: Macar oyuncuların oyuna başlarken ifade ettikleri haykırış.

145) Kont II. Joachim Hektor kastedilmiştir. (B)

146) Burada kastedilen kişiler, şüphesiz yerli Türk asıllı Müslümanlar olmayıp Dernshwam'ın çok kızdığı aslen Hristiyan olup İslâmiyeti kabul etmiş olan mühtedilerdir.

147) Herhalde Almanya'da 1524-25 yıllarında devam eden Köylü Savaşı hatırlatılmak isteniyor.

148) Şaban ayının 15. gününe denk gelen Berât Gecesi.

149) muştuluk, muschtuluq: Müjde veren, müjdeci.

150) bessenstain; Besestan: Bezestan, bezesten, kapalı çarşı.

151) Dernschwam dükkânlarda oturanların mutlaka işsiz olduğu hükmüne varıyor ki, bu bizce isabetli bir gözlem değil.

152) Tef.

153) robsen: ut, kopuz.

154) Mohaç Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1526), genç Kral II. Ludwig'in hayatını kaybettiği muharebe.

155) Fylek; Fülek ve 'Salko' 1554 Eylülünde Türklerin eline geçti.

156) nürnbergerischer turk: Müslüman bir Nürnberg'li. (B)

157) ayran: İbranicede "aharon, aaron" (B)

158) Sergius: Arap kaynaklarında Bahyra olarak geçen bu keşişin kişiliği hakkında bkz. Aloys Sprenger, Das Leben die Lehre des Mohammad, c. II, s. 384, Berlin 1862. (B)

159) Praetorium Leophorus: Praetorium (Adliye ve cezaevi) Leophoros (Ayasofya'dan Edirnekapı'ya giden anayol günümüzde Divanyolu).(B)

160) ternes und mangum: "Ternes", muhtemelen İspanyolca bir kelimedir, "mangum" ise (Türk. mangır) bakır para demektir. (B)

161) Awrat pazar: Kadın pazarı, o zamanlar forum Arcadii yerine düzenlenen pazar.

162) Arcadius sütunu.

163) Atmeydanındaki Yılanlı veya Burmalı sütun.

164) Elkas Mirza, Şah İsmail Safevi'nin oğlu (öl. 1509).

165) İran Şahı Tahmasp

166) Babinger, 311 numarlı dipnotunda "pekinesch toprak" tâbirini açıklarken "toprak" kelimesini toprak olarak veriyor. Ancak "pekinesch" kelimesi için kökeni ve anlamı anlaşılmıyor diyor.. Dernschwam Türkçe "pekinez" kelimesini "pekinesch" olarak yazmıştır. Bu toprağa Anadolu'da pekmez toprak denir.

167) Dernschwam'ın şaraba düşkün olduğu anlaşılıyor. Şarap bulamayınca canı sıkılıyor. Böylece gereksiz yere Türklere çatıyor.

168) Sambucus silvestris: orman mürvesi, dağ mürvesi.

169) Kuczuk mubarek: quds-i mübârek (kuts-i mubârek), bkz., Ungarische Jahrbücher, c. II, Berlin 1922, s. 76 16. yüzyılda birçok seyyah tarafından daha sonraki "kutsi şerif" yerine kullanılan bir tâbir. (B)

170) Zekelland: Erdel'de bir bölge. (B).

171) Dernschwam'ın haşerat olarak nitelediği başka memleketlerden kovulan Yahudiler, Türkiye'de büyük bir hoşgörü ile karşılaşıyor ve en özgür şekilde yaşıyorlardı.

172) Dernschwam'dan birkaç yıl sonra İstanbul'u ziyaret eden Stefan Gerlach, (s. 90) maranik Jahudilerin 10.000, tüm Yahudi nüfusun ise 30.000 olduğunu söylüyor. Her iki sayı da kaba olarak hesaplanmıştır. Sinagog sayısı ise 40 olarak veriliyor. (B)

173) Valona: Avlonya. Arnavutluk'ta bir şehir.

174) Levi soyu başka bir kabiledir; bu kabile mensupları âyin sahipliği görevini yaparlardı. (B)

175) Schmuhel Peygamber İsrail'in ilk Kralı olarak Saul'u göstermiştir. Bkz. Samuel I, 10-11.(L)

176) Lajos Babinger'in Yahudiler hakkında verdiği bu bilgileri Eldad Hadania'nın uydurma seyahatnamesine dayanarak verdiğini ileri sürüyor. (L. dipnot 368)

177) Flavius Josephus, de bello Judaico (Yahudi Muharebesi) VII. kitap, 5. kısım, H.n.I, 32, 11 (B)

178) Karailmer veya Karaitler göçebe bir Türk boyudur. Litvanya, Ukranya ve Kırım bölgelerinde yerleşmişlerdir, Yahudi dinine bağlıdırlar, dilleri Karaim Türkçesidir.

179) Samaria'da oturan Samaritlerin güvercini kutsal saydıkları söylenir.

180) Ninyas: annesi efsanevi Kraliçe Semiramis'in hayatına kastettiği zaman, onun bir güvercin şekline dönüşüp ortadan kaybolduğu söylenir. İşte bundan sonradır ki, Semiramis, bir Tanrıça olarak yüceltilir, hem de aşk ve savaş tanrıçası olarak. (B)

181) Eysenstat: Eisenstadt, Avusturya'da bir şehir, Burgenland'ın merkezi (B).

182) marrani, Maranen, İsp. Marranos: İspanya'da 14. ve 15. yüzyıllarda takibe uğrayan, zorla hıristiyanlaştırılan, ama gizli olarak dinlerini muhafaza eden Yahudiler. (B.L.)

183) Yanlış: Yahudinin bir tüfeği vardı. Onun tüfek taşıması yasak olduğu için Müslüman olup silah taşıma hakkını elde etti. Sonradan ben bu silahı ondan satın alınca o gene Yahudi oldu demek istiyor.

184) Süleyman'ın doktorunun adı Mose Hamon'dur, onun babası Joseph Hamon da İspanya'dan oraya göçetmiş ve Padişah Selim I'in doktorluğunu yapmıştı.

185) Tiryak, aslı Yunanca olan bu kelime, Arapça ve Farsçaya girmiş, oradan da Türkçeye alınmıştır. Eskiden her derde deva ünlü bir macun, panzehir olarak tanınırdı, bitkisel, maden ve hayvan kökenli maddelerin karışımı ile elde edilirdi.

186) Titus Vespasianus 69'dan 71'e kadar hüküm sürmüştür. Kudüs ve Salamon Kiliselerinin yerle bir edilişi 70'de cereyan etmiştir. Yahudi takvimine göre doğrusu, Ab ayının 9'unda. (L)

187) H.Graetz, bu Yahudi kadın hakkında ayrıntılı bilgi veriyor: Volstümliche Geschichte der Juden, III, s. 255. Adı Donna Gracia Mendesia olup 1510 yılında Portekiz'de Benveniste maran ailesinin bir ferdi olarak dünyaya gelmiş ve Beatrice Hirist adıyla Nassi ailesinden zengin bir maran olan ve adı Fransisco Mendes olarak değiştirilen biriyle evlendirilmiştir. 1568'de ölen bu kadının Reyna adında bir kızı varmış. (B)

188) Diego Medes (İsp. Jakob Mendez) Adını taşıdığı Francisco' nun (öl. 1535 öncesi) küçük kardeşidir. Burada adlar karıştırılmış, özellikle Reyna'nın oğlu için Mose Hamon' un önadı. (B)

189) Fransisco Anuersa, acaba Francisco Alvarez mi? Diğer bir adı da Anversa olan Neapel yakınındaki Aversa Kalesi burada söz konusu değil. (B)

190) Tanınmış bir azize.

191) Sözü edilen şahıs Don Joseph Nasi (Nassi, Nasi) adıyla tanınmıştır. Reyna ile yaptığı evlilik yoluyla sosyal ve maddi durumu son derece kuvvetlenmiştir. 1567'den itibaren Naxos adasının prensiydi. (L)

192) vmb Bartolomei: 24 (Greklerde 25) Ağustos. (B)

193) Haman (Aman) Yahudilerin kökünü kazımak istedi, çünkü Mardokeus önünde diz çökmemişti. Ester kraliçe olarak nihayet Kral Ahasverus'un Yahudileri serbest bırakmasını ve Haman'ı öldürtmesini sağladı, bkz. Eszter, 3-7 (L)

194) İstanbul, Edirne ve diğer bazı şehirlerde bu adı taşıyan semt, mahalle vb. yer adları var. Aslı Arapça taht-el kale (kale altı)'dır. Taht-el kale halk etimolojisi olarak tahtakale şeklini almıştır.

195) Ördög, asıl adıyla Teufel (Theuffell) Matyas'ın (bazı kaynaklara göre Erasmus) Gyor'deki kumandanı, 1552

de Palast ovasında Budin Paşası Ali'nin orduları tarafından yenilgiye uğratıldı. Kendisi de esir düştü ve kaynaklara göre padişah deri bir çuvala diktirerek denize attırdı. (L)

196) Baba Czaffer: Baba Cafer. Türk halk destanı Begna'ya dayanarak Harun Reşit tarafından Bizans İmparatoruna gönderilen evliya Cafer Baba'nın türbesinin burada olduğunu kabul ediyor. Krş. J.v. Hammer, II, Pest 1882; Evliya, Seyahatname, I, 84, 101.

197) Babinger, Hutsocker kelimesinin şapka, külah yapıcısı anlamına geldiğini yazıyor, fakat burada ne anlama geldiğini bilmediğini ifade ediyor. Kanaatımızca "hut" kelimesi "koruma", "himaye", "bakıp çekme" anlamına sonek "her" de bugünkü "Herr" kelimesidir. Bizdeki cezaevleri genel müdürü veya savcı anlamına geliyor.

198) bruche: Pantalonlar. Babinger, o zamanlar Türkiye'de taşralı kadınların giydikleri şalvarı kastediyor.

199) Babinger, Dernschwam'ın yazdığı "oeschek" kelimesinin anlamını tam olarak vermemiş, açıklamalar arasında (not 350) dervişlere verilen ad demiştir. Dernschwam da metinde "das ist..." yazarak kelimenin gerçek anlamının ne olduğunu vermemiş, altı nokta koyarak geçiştirmiştir. Hemen ardından da "erschek"in Türkçede "eşek" demek olduğunu ilâve etmiştir. Bu durumda kanaatımızca, perişan kıyafetli, gezgin dervişlere verilen adın "âşık" olması gerekir. Dernschwam, kelimeyi tam işitememiş ve "eşek" olarak anlamaya meyletmiştir. Lajas'ın Macarca tercümesinde "oeschek" kelimesi, "ısık" olarak verilmiş ve gezici dervişlere verilen ad denmekle yetinilmiştir.

200) Dernschwam, Isaia'nın hatırasını yaşatmak için dolaştığını söylüyor. Bu kişinin Kerbela'da Muharrem ayının onuncu günü şehit edilen Hz. Hüseyin olması çok muhtemeldir. Gene bir yanlış işitme söz konusudur.

201) Dernschwam, "aschıray" (aşura) kelimesini izah ederken "aschir : czorba (çorba)", "ay = Lât. homoris (şeref,

onur)" olarak yanlış bir etimoloji yapmıştır. Ar. 'aşer' den türemiş kelimedir. Muharrem ayının onunda buğday ve çeşitli taneliler kuru veya yaş yemişlerle yapılan bir nevi tatlı. Muharrem ayına aşure ayı da denir. Eskiden aşure gününde Yahudiler ve Araplar oruç tutarlardı. Hz. Hüseyin Muharrem ayının onuncu günü Kerbela'da şehit edildiği için. Bazı tarikatlara mensup müslümanlar o gün yas tutarlar. Dervişler kendilerini şişlerler. Aşure gelenek olarak hâlâ Muharrem ayında pişirilir, komşu ve akrabaya dağıtılır.

202) Şiş kebap olabilir.

203) Dernschwam, yer yer Türkler yemek pişirmesini becere-mezler, ağızlarının tadını bilmezler diyor; fakat gene yer yer nefis ve lezzetli yemek yaptıklarından bahsederek yemek tariflerini bile yapıyor. Açıkça görülüyor ki, zaman zaman çelişkiye düşüyor. Önyargılardan kendisini tamamen kurtaramıyor.

204) Tatlıcı dükkânlarını, bugünkü pastaneleri kastediyor.

205) prlicze: Baklagiller için kullanılan bir tâbir, Sırpça, priljiti' den geliyor; Yemek olarak fasulya çorbasına benzer. (L)

206) selenken: (Slav. 'zelen'), bir tür elma veya armut.

207) "Dattel" kelimesinin köken bakımından Türkçedeki "tatlı" kelimesi ile bir ilgisi yoktur. Bu kelime, Grekçe "daktylos (parmak)" kelimesinden gelmektedir; Farsça Türkçe ve Arapçada "churma (hurma)" olarak adlandırılıyor. "phinithia"yeni Grekçe bir kelime olup hurma anlamına gelir. (B)

208) Vişne şurubu veya kompostoyu kastediyor.

209) Dernschwam, burada "koca"kelimesinin "yaşlı, ihtiyar" anlamına almış. Herhalde kocayemişin idrar söktürücü ve sindirimi kolaylaştırıcı niteliğinden böyle bir kanıya varmıştır. Babinger ve (L), Dernschwam'ın çileği kastettiğini söylüyorlar. Kocayemiş çileğe benzer, ama çilek değildir.

210) Schirdigan jach: şırlağan, şırlanyağı, susamyağı anlamında. Farsçadan alınmış bir kelime.

211) sumel hundi (sümbül-i hindi: kediotu), burada sümbül kastedilmiştir.
212) Şirkle, "serika", Trabzon hurması (L).
213) Schungsele, İtal. Giuggiola: Trabzon hurması, Mac. cicindranak (L).
214)Yufka ekmeği.
215) chamse mubarek : hamse mubarek aslı arapça "beş mübarek (parmak)".
216) Job az en krne bczy keschnal: Mac. orijnali jobb az en körmöm a becsi kesnel: Tırnaklarım bir Viyana bıçağından daha iyidir. (L)
217) Memleketin adı değil, buralarda oturanların adlarını veriyor: Çerkes, Abaza, Mengrill, Mingrellia, antik devirde kolkhis, XIX. yy. ortalarına kadar bağımsız Batı Gruzia Prensliği.
218) Thumen, Kafkas bölgesinde bir dağ kavmi. Bu konuda 1600 yılında Çarın elçisi G.I. Mikulin bilgi vermiştir.(L)
219) Türk başmak, paşmak. Eskiden ayakkabı, sandal anlamında kullanılan bir kelime.
220) Dernschwam'ın Türk aileleri arasına girmediği, Türk aile hayatını, Türk evininin iç düzenini yakından tanımadığı anlaşılıyor.
221) Eski nikâhlarda erkek tarafından kadına, boşanma halinde verilmesi kararlaştırılan paraya "mehr" veya "mihr" (evlilik parası) denirdi.
222) agerlik, ağırlık, çeyiz, çeyiz parası.
223) Vtzschtalak boschossion : ütsch talâq bosch olsun : üç talâk ile boş olsun. Bu şekil en ağıryemindir. Diğer şekli: Karım (avradım) boş olsun. Halk dilinde üçten dokuza (üç defa üç kere) şart olsun. Bu yeminin eski Osmanlıca şekli ise şöyle: Karımı talak-ı selâse ile tatlik ettim. Bütün bu ifadeler erkeğin karısını boşadığını, ondan ayrıldığını kesin olarak belirtir.
224) Kocasından üç defa boş düşen kadını, kocası sonradan affeder ve kadın da birleşmeye razı olursa yeniden nikâh yapılabilmesi için kadın ertesi gün ayrılmak üzere güve-

nilir başka bir erkekle nikâhlanır. Sonra ondan boşanıp eski kocası ile evlenir. Bu işleme "hülle", Ar. "hulle" denirdi. Dernschwam, burada hülleyi kastediyor.

225) Bu cümle daha sonra oraya sokuşturulmuş olup şüphesiz yeniçerilerle ilgilidir. (B)

226) Mustafa'nın 6 Ekim 1553'te katledilmesi olayı ile ilgili bu tasvir, J.v. Hammer'in "Gesch.des. Osm. Reiches" adlı eserinin 3. cildinin 730. sayfasında da geçmektedir. J.v.Hammer, burada bu olayla ilgili bilginin kendisine Leop. von Ranke tarafından Dernschwam Seyahatnamesinin Prag kopyasından alınarak verildiğini anlatıyor. (B)

227) Bonosu veya Bonasius (280-282), Probus Marcus Aurelius'un (Valarius) (276-282) hasmı bir imparatordur. Sonunda bunun tarafından yenilgiye uğratılmış ve Colonia (Köln)'de katledilmiştir. Karş. Rath-Vegh Istvan: Mendemon dak es törtenelmi hazungsagok. Bp. 1957 73-74 (L)

228) czeschnir : Caşnigir. Farsça'dan alınan bu kelime eskiden saraylarda yemeklere bakan kimse anlamına geliyordu.

229) scheremin (Şehremini): Bugünkü belediye başkanlığı karşılığı bir memuriyet.

230) Kadileschker: Kazasker. Yüksek askeri hakim, kadıların denetleyicisi ve başı. Rumeli Kazaskeri, Anadolu Kazaskeri vardı.

231) Wa rasin: Muhtemelen Warasdin, tıpkı Macaristan'da Gross-Wardein için Warasdein, Waradein kullanıldığı gibi. (B)

232) Madrutzsch, bu sıralarda kilisede, diplomaside ve askeri alanda önemli bir rol oynuyor. Papa ve imparatorun hizmetinde bulunan güzel Tirol'lu Madruzzo ailesinin bir ferdidir. (L)

233) Haynasch Kwe, Ajnasko o zamanki Gömön vilâyetinde bir kale. Hajnacka, şimdi Çekoslavakya'dadır.

234) Leslar Feledi: Janos Feledy ve Zsofia Derencseny'nin oğlu Eustak. Katalin More'nin kocası cebri mülk sahibi. (L)

235) Rugen: Ravensburg yakınlarında küçük bir köy.

236) Bu kelimenin anlamı belli değil, belki de bir özel isim. (B)

237) Lesk: Babinger böyle veya buna benzer bir ad yoktur diyor. Lajos ise belki o zaman Szepes vilâyetinde, Löcse yakınında Lessköfalya olabilir diyor. Not 464.

238) Lot: Eskiden kullanılan bir Alman ağırlık ölçü birimi.

239) Havari Andres'in kalıntıları 357'de İstanbul kilisesine, 1210'da Kardinal Patrus von Capua vasıtasıyla Amalfi'e, 1462'de Papa II. Pius vasıtasıyla Roma'ya nakledilmiş ve Sankt Peter'de defnedilmiştir. Bkz. Paul Cte. Riant, Exuniae Constantinopolitaneae, Cenevre 1877-78 (B)

240) Maria Salome İsa'nın yeğeni Zebedeus'ın karısı idi. Anma günü Ekimi'in 22'sine düşüyor. (L)

241) Babinger, I. kısmın 403. notunda bayan St. Pentek ile esaslı bir şekilde meşgul oluyor. Kültünün Slav, Romen ve Macar münasebetlerini Geza Roheim "Kadd asszomya" adlı makalesinde tanıtıyor (Ethnographia, XXIV, 1913, 90-95). Dernschwam'ın St. Imre ve Sırp despotunun kızı ile ilgili tasviri kesin olarak temelsizdir. Yazar Paraszkeva ve Petka'yı Szent Laszlo'nun Piroska adlı kızı ile (Yunanca adı: Eireme), Pantokrator manastırına (bugün Zeyrek Kilise) bağlı kutsal Melek Mikail'in mezarına gömülen İmparator Johannes Komnenos'un karısıyla birbirine bağlamaktadır. Gyla Moravcsik'e göre, İmre'nin karısı İmparator Bazileas II'inin (976-1025) akrabası idi. Bkz. Inchofer, Melchior: Annales ecclesiastiei regni Hungariae Tom. I. vol. III. Pozsony 1797 362. (L)

242) Dernshwam yine yanılıyor. Türkler Bizans kiliselerini yıktırmamışlardır. Bazı kiliseler ortodokslara bırakılmıştır. Birçok kilise de süslemelerin üzerini badana ile örtmüşler ve birkaç küçük değişiklik yaparak cami haline getirmişlerdir. Bu tip kiliselerin bazılarını İstanbul'da bugün de görmek mümkündür.

243) Kaligari, Yunanca şekli kalogerostur. Bizanslılarda ortodoks Hıristiyan papazların adı. Kelimenin asıl anlamı saygı değer kimse.

244) 14. yy. da Bizans tahtını elinde bulunduran Kantakuzenos ailesi, osmanlılar döneminde son derece itibar sahibi ailelerden biriydi, bu aile daha sonra Rusya ve Romanya' da da yayılmıştı. H.Dernschwam meşhur zonaras-Kodeksini bu aileden temin etmiştir. (B)

243) Kaligari, Yunanca şekli kalogerostur. Bizanslılarda ortodoks Hıristiyan papazların adı. Kelimenin asıl anlamı saygı değer kimse.

244) 14. yy. da Bizans tahtını elinde bulunduran Kantakuzenos ailesi, osmanlılar döneminde son derece itibar sahibi ailelerden biriydi, bu aile daha sonra Rusya ve Romanya' da da yayılmıştı. H.Dernschwam meşhur zonaras-Kodeksini bu aileden temin etmiştir. (B)

II. KISIM

1) Eski kalchedon, bugünkü Kadıköy'ün yerinde bulunuyordu. (B).
2) Chartophilon için bkz. Kiepert, Globus (1887) 52. Jhrg., s. 215, A.l. (B)
3) Kartal, Mac. as kelimesi ile eşanlamlıdır. (B)
4) kozia giwmisch ifadesi için bkz. s. 291, açıklama 368. Burada kocayemiş ağacı kastedilmiştir. (B)
5) lixe (lixae): Maiyetin tümü.
6) Bu cümle metne kenardan ilave edilmiştir. D., Mustafa Paşa köprüsünün yerini kastediyor.
7) Solinus de Bithinia: Yazar C.Julius Solinus kastediliyor. Bu yazarın coğrafya ile ilgili açıklamalar kolleksiyonu Polyhistor adı altında günümüze ulaşmıştır. Bu yazılar ilk önce Venedik'te 1473 yılında basılmıştır. (B)
8) Biraz daha eski coğrafyacılarda gördüğümüz İsnikmid'dir. İsmid olarak kısaltılmıştır, bugünkü İzmit (B).
9) Karamusa: Burada Dernschwam'ı gözleri yanıltmış olabilir, doğrusu Karamürsel'dir. Bu yer, İzmit Körfezi'nin güney sahilindeki dağların yamacında bulunuyor. (B).
10) Mermer ve blok taşların kesildiği atelye.
11) Bu kitabe Corpus Inscriptionun Latinarum'da, III, 1, s. 59 no. 324'te vardır. (B)
12) Kasikli, bkz. W.Sahm, Beschreibung der Reisen des R. Lubenau, 1558'de "Kazıklı" adını zikrediyor (II, Königsberg 1915/1920, s. 111). Bugün böyle bir yer mevcut değil. (B) bkz. Kabuk 344.

13) Kiles, Kirez Su; İzmit'de denize dökülür.
14) Bir Macar mili
15) İznik Gölü (Askania Limne).
16) Tacitus'un yazılarında geçen bu mezar, meşhur Nicaea Cassius Philiscus'a aittir. İngiliz seyyah Richard Pococke bize bunun güzel bir krokisini sunuyor (1704-1763) Discription of the East (1745) adlı eserinin 2. cildinde (II, 2, s. 123). (B)
17) Kitabe, Corpus Inscriptionum Graecarum, II, s. 926, nr. 3759'da bulunuyor. (B).
18) Muhtemelen St. Trifon Kilisesi. Bu kilise İstanbul kapısından içeri girişte sağda bulunuyor. (L)
19) Marmolaos: Yunanlı bir gramerci olup Justinians zamanında İstanbul'da yaşamıştır. (B)
20) İ.S. 381 veya 382'de Gotların din adamı Wulfila'nın da katıldığı Ruhani Meclis.
21) taber, eski Slav. taboru, Mac. "tabor"dan Almancaya "Tabor", "Taber" "Taeber" olarak geçen kelime, kale, ordugah vb. anlamlara geliyor. (B)
22) Bursa'nın Yenişehir ilçesi civarında küçük bir nehir.
23) Herhalde "bel"i kastediyor.
24) Uludağ'ın eski adı.
25) Anlatılan taşıt kağnı olmalı.
26) Erman Pazargik, bugünkü Pazaryeri, Bilecik'in bir ilçesi.
27) Bugünkü adı Bozüyük.
28) Bir tür tatlı su kayabalığı.
29) Dernschwam, Türk aile hayatını yakından tanımıyor. Birçok konuda olduğu gibi burada da önyargılı davranmaktadır.
30) Dywri Mihol veya Dywri Mihal (Michael Dörvy), Pecz piskoposu Anton Wrancic'in maiyet listesinin ikinci sırasında (bkz. I. Bölüm, s. 42) adı geçen ve seyahat boyunca Dernschwam'ı refaket eden biri. (B)
31) Hans von der Haydt: Bugün bu adı taşıyan üç soylu aile vardır. Bunlardan biri Baron von der Heydte, ikincisi von Der Heyden, üçüncüsü ise Şlezya asıllı von der heyde ailesidir. Burada söz konusu olan sonuncusundan

olabilir. Hans von der Heydte adındaki bu zat, daha sonra ayrıntılı bir şekilde sözkonusu edilecekdir. (B)

32) Pruck: Bruck an der Leitha. Aşağı Avusturya'da Leitra nehri kıyısında bir şehir.

33) Czomschuran, başka bir şekliyle Czaus Sadan; doğru tahmini yapılamayan ve böyle olunca da yeri tayin edilemeyen yer adları. (D)

34) Dernschwam, Eskişehir'i Bilecek'ten önce gördüğünü söylüyor. Herhalde bir yanılgı eseridir.

35) Karali, bugün bu adı taşıyan bir yerleşim yeri yoktur. Bu, bölgede Karahüyük veya Karakamış adının devamı olabilir.

36) Kute sw: Porsuk çayının eski adı (Kütahya suyu).

37) Bu yerin adı ve konumu dikkate alındığında, Karahüyük'ün kastedildiği kesinlik kazanıyor.

38) Ankara keçisi kastedilmiştir.

39) krş. CIG, III, nr. 4122 (B)

40) krş. CIG, III, nr. 4124 (B)

41) Bu yer, Humann tarafından adı geçen eserde Dogrei olarak tabir edilmektedir. W. v. Diest ise haritasında bu yeri Dorai olarak vermekterdir.

42) Her ne kadar Babinger II. Bayezid'e atıfta bulunuyorsa da burada bahis konusu olan Bayezid, Kanuni'nin oğlu Şehzade Bayezid'tir.

43) Vgus villa (Uyuzköy) Togrey batısında bir köy.

44) Dernschwam'ın gördüğü ve kervansaray dediği bazı binaların han olması mümkün.

45) Koniggratz (Königgratz), Çekoslovakya'da birköy.

46) Ath Kywpri'yü Babinger Atköprü olarak açıklıyor. Kabuk ise Porsuk üzerinde Togray yakınında bir köprü olarak veriyor. Bugün Eskişehir'in Mihalıçık ilçesine bağlı Beylikahır bucağı yakınında Akköprü adını taşıyan bir köy mevcuttur.

47) Sayfanın burasında bulunan mürekkep lekesi okumayı güçleştiriyor. (B)

48) Masud Kiew, Mas'ut kjöi. Masut Köy. Bugün buraya Mesut Çiftliği deniliyor.

49) sam: hamule, yük.

50) segel bawme: Almanya'da çeşitli adlan olan bir ağaç. Ömürağacı, mazı, bâkire palmiyesi, biberiye, at kuyruğu vs. (B)

51) Burada kastedilen hiç şüphesiz bu yörede bol miktarda tüketilen lüle taşıdır.

52) Sunglie: Nereye ait olduğu hakkında hiçbir şey bilinmeyen yer adı.

53) schlejmen fenster: Kursaktan yapılmış kâğıda benzer zar geçirilmiş pencere.

54) Schaffikhel: Bildiğim kadarıyla tam manasıyla tanımlanamamış bir kuş türü. Hans Sachs'ta bu kuşun adı geçiyor. (B); bizde bu kuşun ne tür bir kuş olduğu tesbit edilemedi.

55) Hatalı bir şekilde Salamon'a maledilen atıf. Metin ilk olarak Musa'nın 5. Kitabı 25,4'de görülür, kelime kelime şöyledir: Non ligabis os bovis terentis. Dernshwam'ın hatırında, non alligabis os bovis triturantis şekli kalmıştır. (L)

56) Kutilin, Babinger nereye ait olduğu belli değil diyor. Ankara'ya yakın olan bu köy, herhalde, Zsuzsa Kabuk'un da belirttiği gibi, Çankaya ilçesine bağlı Kutlugün'dür.

57) Metinde 23 Mart yazılı.

58) Bentderesi bugün hem bu suyun, hem de Ankara kalesi altındaki suya yakın bir semtin adıdır.

59) Saba Melikesi Belkıs'tan kaldığına inanılarak halk arasında bu adla anılan anıt Bizans zamanından kalma Julianus sütunudur. Halen Ankara Valiliği ile defterdarlık arasındaki alandadır.

60) Dernshwam'ın saray dediği bu yapı, meşhur Augustus Tapınağıdır. Duvarlara Lâtince olarak kazılmış olan yazıların en tanınmışı "Monumentum Aneyranum"dur. Dernshwam, Busbequ ile birlikte bu yazıtı ve onun bilim dünyasına tanıtılmasında katkıda bulunmuştur.

61) Palast, yerleşme birimi, o zaman Hont vilâyetinde, bugün Çekoslavakya'da Plast'ovce. Adı geçen savaş, 1552 yılı Ağustos'unun 9-10'unda yapılmıştır. (L)

49) sam: hamule, yük.

50) segel bawme: Almanya'da çeşitli adları olan bir ağaç. Ömürağacı, mazı, bâkire palmiyesi, biberiye, at kuyruğu vs. (B)

51) Burada kastedilen hiç şüphesiz bu yörede bol miktarda tüketilen lüle taşıdır.

52) Sunglie: Nereye ait olduğu hakkında hiçbir şey bilinmeyen yer adı.

53) schlejmen fenster: Kursaktan yapılmış kâğıda benzer zar geçirilmiş pencere.

54) Schaffikhel: Bildiğim kadarıyla tam manasıyla tanımlanamamış bir kuş türü. Hans Sachs'ta bu kuşun adı geçiyor. (B); bizde bu kuşun ne tür bir kuş olduğu tesbit edilemedi.

55) Hatalı bir şekilde Salamon'a maledilen atıf. Metin ilk olarak Musa'nın 5. Kitabı 25,4'de görülür, kelime kelime şöyledir: Non ligabis os bovis terentis. Dernshwam'ın hatırında, non alligabis os bovis triturantis şekli kalmıştır. (L)

56) Kutilin, Babinger nereye ait olduğu belli değil diyor. Ankara'ya yakın olan bu köy, herhalde, Zsuzsa Kabuk'un da belirttiği gibi, Çankaya ilçesine bağlı Kutlugün'dür.

57) Metinde 23 Mart yazılı.

58) Bentderesi bugün hem bu suyun, hem de Ankara kalesi altındaki suya yakın bir semtin adıdır.

59) Saba Melikesi Belkıs'tan kaldığına inanılarak halk arasında bu adla anılan anıt Bizans zamanından kalma Julianus sütunudur. Halen Ankara Valiliği ile defterdarlık arasındaki alandadır.

60) Dernshwam'ın saray dediği bu yapı, meşhur Augustus Tapınağıdır. Duvarlara Lâtince olarak kazılmış olan yazıların en tanınmışı "Monumentum Aneyranum"dur. Dernshwam, Busbequ ile birlikte bu yazıtı ve onun bilim dünyasına tanıtılmasında katkıda bulunmuştur.

61) Palast, yerleşme birimi, o zaman Hont vilâyetinde, bugün Çekoslavakya'da Plast'ovce. Adı geçen savaş, 1552 yılı Ağustos'unun 9-10'unda yapılmıştır. (L)

62) Andorf (Antorff), Babinger tarafından zikredilen bu addaki üç yerleşme birimi arasından daha ziyade Magdeburg havalisi düşünülebilir. Fuggerlerin Batı Avrupa'daki merkezi olan o zamanki Almancayla Antorff diye adlandırılan Antwerpen ile aynı olması muhtemeldir.

63) Belki de şehrin Kurfürst Moritz von Sachsen tarafından kuşatılması vesilesiyle (16 Eylül 1550 - 9 Kasım 1551). (B)

63a) Aytos Dağı, Kiepert'te Aidas, Çubuk'un kuzeyinde Gömerdin'in ve Sarısu'yun batısında.

64) Tarhava Mola (Tarhawa Mola), Zsuzs Kakuk'a göre sadece Ankara suyu düşünülebilir, fakat Dernchwam'ın bu şekli nereden aldığı belli değil. (L)

65) Ballager, Balıkhisar, Ankara'nın kuzeydoğusunda bir yer.

66) Paskalya'dan önceki ikinci pazar.

67) Sarı Kurt, Zsuzsa Kakuk'a göre mutlaka bugünkü Sarıkoz yerleşme birimi ile aynıdır. Ankara'nın kuzeydoğusunda; anlamı ise sarı ceviz (ağacı).(L)

68) Hosan Su, daha ziyade Hasan Su, bu yerin yakınındaki Hasanoğlu yerleşme biriminden adını almış olabilir veya tersi (L)

69) Özön, üzön : nehir anlamlı kelime pek çok Türk dilinde de yaşamaktadır. Fakat kelime başındaki "h" ile değil. Macarcaya böyle geçmiştir. Dernschwam bunu gayet iyi bilmektedir. (L)

70) Dgiermi: Dernschwam'ın Türkçe kelimeleri vermede takip ettiği yol dikkate alınacak olursa, "dgiermi" kelimesi buraya "jermi" (yirmi), daha doğrusu "jirmi" demektir. Yer adı olarak ise haritalarda geçmiyor. (B)

71) Wien (Viyana): Aşağı Avusturya'da bir nehir, Wiener Wald'taki Buchberg'ten çıkan bu nehir, kısa bir mesafe aldıktan sonra Viyana şehrinin bulunduğu bölgede Tuna'ya karışıyor.

72) Alumen squamosum: Bu adı taşıyan bir alüminyum sülfat türü Babinger tarafından bilinmemektedir. (L)

73) Türkçe tâbir (mesela saman) elyazı ıasında geçmiyor. (B)

74) Kutlar Sarayı: Bugün böyle bir köy mevcut değildir.
75) Peternel: Petronell, Aşağı Avusturya'da Tuna kıyısında bir yer. (B)
76) effren: muhtemelen Ar. "ifrit" (cin, kötü ruh).(B)
77) Sagana, Çağna, Amasya'nın batısında bir köy.
78) Aelkat, aslı Avkat, bugün de mevcut.
79) Cristoff Kotsch: Bohemya'nın eski soylularından Kotz von Dobr (Dobrsch) ailesinin bir mensubu. Das Gothaische Taschenbuch der Freiherrlichen Hauser, Jg. 1877 s. 453'te 1550 yılları civarına ait Johann Kotz von Dorsse adında birinden söz ediliyor. Bu şahıs Hans Kotzch ile aynı olabilir. (B)
80) Wolff Aff: Affe, bugün birçok dalları olan Şlezyalı von Zedlitz soylu ailesinin bir koluna verilen eski bir ad. (B)
81) Schachamhat aly kun keschan: Fars hükümdarlarının böyle bir ünvanı yoktu. Deyimdeki sahamat doğru olarak şahinşah-şahların şahı- şeklinde okunmalıdır. Ali kelimesi belki burada yükseği ifade ediyor, fakat şiirlere göre ilk halife Ali'ye atıfta bulunabilir. Keşan kelimesinin anlamı: kendine çeken, bundan dolayı iktidar, muhteşem veya buna benzer bir telâakkinin bunu geçmesi gerekir, fakat "kun"un veya varyantlarının böyle bir anlamını bilmiyoruz. (L)
82) schahi: sekiz akçe değerinde eski Türk-İran madeni parası.
83) Orijinalinde "lofassen", Babinger'e göre bu Türkçe ulufesi kelimesinin lâtinceleştirilmiş "holophagi", Bizans'taki "allophatzides" şeklinden, belki Macarca "lovas" kelimesinin analojik etkisiyle meydana gelmiş olmalıdır. Bu açıklama ise, Dernschwam'ın esaslı Yunanca bilgilerine rağmen hatalıdır. Yunanca "lophos = tuğ" için krş. Frisk, Hjalmar: Griechisches etymologisches Wörterbuch II, Heidelberg, 1970, 139-140. 4L)
84) Petere Petroviç daha Polonya'dan Bâb-ı âli'ye İzabella adına iki, kendi adına bir olmak üzere elçiler göndermişti. Bunlardan ikisi Macardı. (L)
85) Schutt, Schütt, Slav. Zitny ostrov: Tuna'nın Macar ovasında Presburg ile Komaron rasında kalan iki adası. (B)

86) Matrak denilen eski bir silahla acemi askerlere savaşmayı öğreten asker.

87) Hıristiyanların paskalya yortusundan 50 gün sonra kutladıkları dini bayram.

88) Pontus krallarının defin yeri Amasya'nın hemen yakınında bugün de görülebilir. Granit duvara oyulan mezarlarda 18 hükümdar yatmaktadır. (L)

89) Absala, bugün böyle bir köy adı yoktur.

89a) Schayden: Başı ördek gagasını hatırlatan pulsuz uzun bıyıklı, yırtıcı bir tatlı su balığı (ersax Lucius veya silurus glanis). Bu balığın turna olması çok muhtemeldir.

90) Kardagiedi, Zsuzka Kaku'a göre, bu bölgede uzanan Karadağlı adlı yerle aynıdır. Babinger'in kara medi veya kara yedi açıklamaları pek ikna edici değil. (L)

91) Werecze, Veröcze (Virovitica) Bares'e yakın bir yer. (B)

92) Hampo Frendtz: Franz Hampo (Hampo, Hans'ın küçültülmüşü), burada son derece tanıdık, ama tarif edemediğim bir şahsiyetin sözkonusu olduğu intibaı var. Hampo ailesi, daha doğrusu Ernusst von Csaktornya burada söz konusu değil, tabii ki, eğer bu ailenin bir mensubu olan Franz Hampo'nun Mohaç Muharebesinde öldürüldüğü dikkate alınırsa. Oğulları Johann (ö. 1527) ve Kaspar (ö. 1540)'ın ölümüyle bu aile ortadan kalkmıştır. (B).

93) Eskişehir'in kuzeyindeki Mutalip köyü.

94) Szentmartonhegy (S.Merttenburg), 1965'e kadar Györszentmarton, o zamandan beri de Pannonhalma. (L)

95) Babinger, İstanbul patriği Nikeforus'u (758-829) mezarın sahibi olarak gösteriyor. Dernschwam'ın doğru olarak "Kirchlein ader Kloster, im Marie himelfart namen" diye adlandırdığı Koimesis kilisesini, yeni araştırmalara göre, rahip Hyacinthus 750'de yaptırmıştır. Mezarlarda Nikeforos ve adamları değil, Teodoros Laskaris, görülüyor ki, Dernschwam'ı, Bizans maden ocağında Yunan harfleriyle yazılı Nikeforos adının okunabilir oluşu yanıltmıştır. krş. A.M. Schneider, Die römischen und

byzantinischen Denkmaeler von İznik-Nicaea. Berlin, 1943, 18-19 (L).

96) "Her Doctor Wachtelbain": Busbeek'in özel doktoru Wilhelm quacquelben. Sefirin memleketine yakın bir yer olan courtrai asilidır. Asya seyahatı dönüşünde vebaya yakalanmış ve ölmüştür. Pera'daki Franken mezarlığında defnedilen doktorun mezartaşı bugün Feriköy'de katolik kilisesinin dış duvarının hâlâ duruyor. Metin aşağı yukarı 15 yıl önce A.D. Mordtmann tarafından bir İstanbul gazetesinde yayınlandı. Ad ve aile hak. bkz. Forster-Daniell. Life and Letters of O. Gh.de Busbecq London 1881, c. I, s.57. (B)

97) 40 pintlik bir Viyana sıvı ölçeği 56.589 litredir.

98) Kuttenberg, bugün Çekoslavakya'da Kutna Hara adını taşıyan bir kasaba.

99) Dernschwam "suchi meschitz" (Çekçe doğrusu: suchy mesec) yazıyor; bu Dyrnpeuttel (boş para kesesi, boş torba) anlamına bakılırsa çekçe çevirisidir.

100) Eusebius Pamphilli: Kilise tarihinin babası olarak tabire dilen bu şahıs 339'da ölmüştür. Bunun için 331 doğumlu Julianus Apostata'ı zikretmiş olması mümkün değildir. Ayrıca, Dernschwam burada Nicaea'ı Niccmedia ile karıştırıyor. (B)

101) Karistran: Bugünkü adı Büyükkarıştıran, Lüleburgaz'a bağlı bir bucak.

102) Medling: Viyana yakınlarında Mödling.

103) Sund: Stralsund, Rostock yakınlarında bir şehir.

104) Die Lorbeern: Christoph Lorbeer, Danimarkalı bir şövalye ailesinden olan bu zat, reformasyon zamanında Stralsund'un belediye başkanı idi. Ölüm tarihi 16 Ekim 1555' tir, bkz. Allg. Deutsche Biographie, X D. 169-170. (B)

105) Edenfurt-Ebenfurt: Viyana'nın Neustadt yakınlarında bir yerleşim birimi.

106) Sık sık geçen rc. N. şeklindeki kısaltma, muhtemelen Türk esaretinden kaçmak isteyenleri ele vermemek için kul-

lanılan bir şifredir. Dernschwam, seyahatnamesinin başka ellere düşme ihtimalini dikkate alarak böyle bir ola başvurmuştur. (B)

107) cinedi, cindi: iyi ata binen asker, iyi süvari.

108) Alaca Kilise (Alascha Kilisse), Vakarel ile aynı olduğunu başka kaynaklar da kuvvetlendiriyor, yani Bulgarca Bela Crkva varyantı benzer anlamlıdır ve bu varyant daha sonra kaybolmuştur. (L)

109) Malaschircze, bugünkü Malasevci ile aynıdır, o zamanlar Sofya'nın kuzeybatısında olan bu yer, günümüzde şehrin yönetim sınırları içindedir. (L)

110)Krpiutz Ithiu, Malasevci'nin Türkçe adının, Köprüköy'ün yok olmuş şekli. (L)

111) Fugger, Augsburg civarında yerleşmiş olan tanınmış bir Alman banker ailesi. Tirol'da gümüş, tuz, Macaristan'da bakır madenleri işletmelerini kurmuşlar ve özellikle XVI. yüzyılda büyük servet sahibi olmuşlardır.

112) Kuczeyna: Bakır, kurşun, altın vs. bakımından zengin bir Sırp köyü.

113) Dernshwam burada geçit muhafızını, derbentçiyi kastediyor.

114) Paraklisis: Eski ve yeni Sırpçada bir ibadete verilen ad. J. Miklosich, Lexikon palaeslavicum'da bunu "suppliatio"ile vermiştir. (B)

115) Törek Janusch: Valentin Török'ün oğlu olan bu şahıs hak. bkz. J.v. Hammer, Geshichte des Osmanischen Reiches, Pest 1835, III, s. 295. (B)

116) Brthbali: Nereye ait olduğu tesbit edilemeyen yer adı. (B, L)

117) Nauaschdi: Macar Palatin Thomas Nadasdy (1498-1562) (B)

118) Vesprim: Türkler tarafından 1551'de fethedilen ve aynı adı taşıyan bölgenin başşehri (Veszprim). (B)

119) weiniczi, slavca olan bu kelime "vojnik"in çoğulu olup savaşçı demektir. (B)

120) Viyana yakınındaki Baden.

121) Balata See, Plattensee (Balata Gölü), Slav. Blato, Mac. balaton : bataklık. (B)

122) Berin, Plattensee'deki Vörös-Bereny.

123) Becse (Beczsche), yani antik ve Türk-Becse, Tisa nehrinin iki kıyısında, birbirinin karşısında o zamanki Bacs-Bodrog kale vilayetinde bulunuyordu. Günümüzde: Becej ve Novi Becej, Yugoslavya'dadır. (L)

124) Nebeysse, Sırpça Nebojsa, a ne boj se "korkma" şekilden. Bugün de bu Belgrad şehrinin Sava kıyısındaki bir kulesinin adıdır. Türkler bunu hapishane olarak kullanıyorlardı.

125) Branica muhtemelen Brankocz, o zamanki Valko kale vilâyetinde, bugün ise sadece vesikalarda bulunan atak şehrine bağlıydı. Dernschwam tarafından kullanılan güzergahta bulunuyordu. Krş. Csanki Dezsö: Magyarorszag törtenelmi földrajza a Hunjadiak koraban. II. Bp. 1894, 298. (L).

126) Sata : Sotin

127) Kolotzan : Kalocza (B)

128) Bukuwar : Vukuovar'ın yanlış kopyası, Buka-Vuka nehri, bu nehir Vukovar üzerinden Tuna'ya dökülür. (L)

129) Lasko, o zamanki Baranya kale vilâyetinin Baranyavar girişinde bir yerleşim yeri. Peter Csokas Laskoi (1540 sıralarında Gyulafehervar, 1587) tarih yazarı, hukukçu ve seyahatname yazarının doğum yeri. (L)

130) Kopacs, eski Baranya kale vilâyetinin Baranyavar girişinde bir yerleşim birimi. Bugünkü Kopacevo (L)

131) Darac: o zamanki Baray kale vilayetinin Baranyavar girişinde bir yerleşim birimi, Tuna ve Drava'nın birleştiği yerde. (L)

132) Szekcsco: Bugün Dunaszekcso, Branya vilâyetinin Mohacs girişinde bir yerleşim yeri. Daha Romalılar devrinde burada bir kale yapılmıştı, sonra Lörinc Ujlaki'nin kalesi adını almıştır. Türkler zamanında geçici olarak sancak yönetim merkezi olmuştur. György Sezeremi'nin tesbitine göre II. Lajos burada öldürülmüştür. (L)

133) Karancs yakınında bulunan Monostor, yine o zamanki Baranya kale vilâyetinin Baranyavar girişindedir. Dezso Csanki (age, II, 508-509) tarihini uzun bir şekilde tanıtıyor, fakat Hedvigmonostor olarak tanımıyor. Aşağı yukan bugünkü Beli Manastır, Yugoslavya'dadır.

134) Hedwig Monostor: Macar-Polonya Kralı Ludwig der Grosse'nin kızı Kraliçe Hedwig'e izafeten adlandırılan bu manastır o zamanki kale vilâyetinin sınırları içindeydi. Bugün ise Beli Manastır, Yugoslavya'dadır. (L)

135) Krascho=Krsso, bugün karas (karaso) adını taşıyan bir ırmak. (B)

136) Baranyavar, o zamanki Baranya kali vilâyetinin Baranyavar girişindeki yerleşim merkezi. Pongracz ailesinin şatosunun bulunduğu bir şehir. Bugün Barajın Urh, Yugoslavya'dadır. (L)

137) Babarcz (Babarc), Baranya vilâyetinin Mohaç girişinde bir yerleşim birimi. O zamanlar şehir. (L)

138) Fuldwar (Földwar), bir yerleşim birimi, o zamanki Baranya kale vilâyetinin Mohaç girişinde. Dernahwam, kendisini ilgilendiren yerleşim yerlerinin sırasını burda da keyfi olarak değiştiriyor. (L)

141) Sebeg, bugün bilinmiyor. Septe yerleşim birimi sözkonusu olabilir. Septe, Mohaç'ın güneyindedir. (L)

140) Czele, belki de bir dere adı.(B)

131) Thulna: Tolna.

142) Schar Wis, Sarviz, nehir adı. (B)

143) Batha Sek, Bathaszek.

144) Ethy, Ete, Etj.

145) Koeste, muhtemelen şimdi mevcut olmayan bir yer. (B)

146) Kwyeschd, Köwesd, çok rastlanan bir yer adı, (B)

147) Sexardt, Szeksard

148) Schiman Thornia, Simon Tornya. (B)

149) Pakosch, Pachs, Paks (Patsch) Földwar civarında bir kasaba. (B)

150) Koemle, Kömle, Kömlöd, bir yerleşim birimi. Daha önceleri muhtemelen ova kenti (o zamanki Tolna kale

vilâyetinde Paks'ın) kuzeyinde idi. 1468'den beri vesikalarımızda geçmektedir. Bugün: Dunakömlöd, Tolna vilâyetinin Paks'daki girişinde. Szölös, vaktiyle Tona vilayetinde bulunan bir yerleşim birimi. (Csanki Dezso. ge. II. 453),(L)

151) Soelesch:Szölös. (B)

152) Vesikalarda 11. yy. dan beri geçen Fejer kale vilâyetindeki Pentelen, yani Pentelemonostoran (bugün Dunujvaros) o zaman "begine sive moniales grecales commorabantur" (c. Dezso, age, II, 343). 1514 köylü savaşı sırasında Macaristan'ı gezen ve haritasına çıkaran öğrenci Lazar, mahalli geleneğe uyarak Monostor'u Monostor Butibulas adıyla haritasına aldı, bu ad daha sonra hazırlanan haritalara da buradan geçmiştir. Sözkonusu olan Balazs Buti'yi kaynaklarımız zikretmiyor, ailesi ise, Csanki Dezso'a göre, 15. yy.da kale vilâyeti hayatında hatın sayılır bir rol oynamıştır. (L)

153) Adon (Adom), Adony.

154) Monostor ilk izleri 1199'a kadar uzanan ve Havari S. Peter anısına yapılan ve resmi daire olarak da çalışan Benedikten manastırıdır. Bugünkü Dunaföldvar. (L)

155) Önceleri o zamanki Fejer kale vilâyetine, şimdi ise Pest vilâyetinin Paks yönetim çevresine bağlı, Adony'un karşısında bulunan Lorev yerleşim birimine ait verilere 1264'den beri rastlıyoruz. Manastırana dair elimizde bilgi yoktur. (Csakni, age II. 337). (L)

156) Zeppel: Mac. Csepel, Buda'nın alt tarafındaki Tuna üzerinde bir ada. Bu adada av hayvanlarının özellikle tavşanın çok bulunmasından dolayı Tavşan adası da denilir. (B)

157) Kelemen Fuldt: Mac. Kelenföld. Buda civarında Bocksberg'in alt tarafındaki ova. (B)

158) samstag thor, samstagtor, Mac.Szombatkapun. Viyana'ya doğru açılan bu kapıyı Türkler Beç kapusu (Viyana kapısı) olarak adlandırmışlardır. 1541'de Süleyman'ın yeniçerileri bu kapıdan kaleye girmişlerdir.

159) Walchgasse (Walch sokağı), olasz sokağı, bugünkü Úri Sokağı, yanı onun bir kısmı, Krş. Fekete, L. Budapest a Török korban. BP., 1944, 82, 1112. - Lasslo Zolnay'a göre Ortaçağdaki Olasz sokağı hemen hemen bugünkü Orszaghaz sokağıyla aynıdır.(L)

160) Maria Magdolna Kilisesi: İkinci Dünya Savaşı sırasında hasar görmüş ve daha sonra yıkılmış olan garnizon kilisesi. Kilisenin kulesi hala ayaktadır. (L)

161) Logod, Zsidó-Kapu'dan taş bir yol, batıdaki Varhegy civarında bulunan Logod veya Logodvaralja köyüne doğru gitmekteydi, şehrin darağacı da burada bulunuyordu. (L)

162) Juden-tohr (Yahudi kapusu), diğer adıyyla Fehérvári Kapu Mezo-kapu Türkler zamanındaki Ova kapusudur. Bu kapı Vizikapu'nun karşısında Var'a giden Hunyadi yolu ile Palota yolunun kesiştiği yerde bulunuyordu. Andreás Kubinyi'ye göre "Várhely'in batı tarafında, o zaman Logodikapu diye adlandırılan Zsidó-kapu...." (Budapest törtenete a kesobbi közepkorban es a török hodoltsag idejen Bp., 1973, 19). (L)

163) Kral Zsigmond, Szent Zsigmont kilisesini ve Küçük Maria Kilisesini yaptırmıştır. Maria kilisesi daha sonra piskoposluk meclisi oldu. Ama başından beri kral sarayı ile ilişki halindeydi. Miklos Banffy Lindvai ise, 1480' li yıllarda Meryem anısına Budin'deki Szent Zsigmond piskoposluk meclisi kilisesi yanına bir şapel (küçük bir kilise) yaptırmıştır. krş. Balogh, J.:A müveszet Matyas kiraly udvaraban I. Bp., 1966, 698.

164) harum, harum: Mac üç, üç (sayı).

165) Budin'i iyi tanıyan Demchwam'ın verdiği bilgi, Albert Gardonyi'nin, Agoston tarikatı mensupları manastırının Szombat-kapu yakınında bulunduğuna dair kanaatini doğrulamıyor. Lajos Feket'e göre bugünkü Fö Sokağının güney ucu taraflarında bulunuyordu. (L)

166) Bugünkü Uri sokağının kuzey kısmında (o zamanki adıyla Kadı Sokağı) Mindszendt sokağındaki Fugger evinde

Türk defterdarı olduğu için buraya defterdar kapusu deniliyordu. Başka kaynaklara göre Fugger evi bugünkü Tarnok sokağında bulunuyordu. (L)

167) Burada kastedilen cami Paşa Camiidir. (B)

168) Nagyboldogasszony kilisesinin daha sonraki Matyas kilisesinin Türkler zamanındaki adı Büyük Cami, Süleyman Camii. L. Fekete'ye göre, Babinger, Dernschwam'ın yazdıklarını yanlış değerlendirmiş eve "Paşa Camii, o zamanki Nagyboldgasszony kilisesinden, Süleyman Camii ise o zamanki Szent Janos kilisesinden, Orta Cami o zamanki Maria Magdolna kilisesinden yapılmıştır, yani onların bulundukları yerlerde bulunuyorlardı" şeklinde hatalı bir tesbitte bulunmuştur. (age., 114) (L)

169) Zwigli Ulrich (1484-1531) Martin Luthr'in çağdaşı, İsviçre'nin Almanca konuşulan bölgesinde reformasyonun yayılmasında büyük katkısı olmuştur.

170) Babinger, bu kelimenin Türkçe olduğunu ve dolap anlamına geldiğini yazıyor (not 247). Türkçe dolap anlamında böyle bir kelime yoktur.

171) Santa= Pilis -Szanto: Mac. bugünkü şekli Pilisszanto.

172) Alm. Kreuzer: 1270'de Tirol'da çıkarılan madeni para, guldenin 1/60 değerinde. Avusturya ve Macaristan'da 1892'ye kadar kullanılmıştır. Buradaki değeri 1/100 guldendir; metelik (Fr. metallique): Türkiye'de eskiden kullanılan 10 para değerindeki bakır sikke; fülüs (Ar. fils); Bakır para, kırmızı akçe.

BİBLİYOGRAFYA

Babinger, Franz: Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien. 1553-1555. München-Leipzig, 1923. (Studien zur Fugger-Geschichte, IV.)

— — : Hans Dernschwam und sein Reisebericht. In: Die Erde, Dresden, 2. Jg. 1914, Heft 11.

— — : Neue Beitraege zur Lebensgeschichte Hans Dernschwams, eines Kleinasien forschers. In: Rundschau für Geographie, Wien u. Leipzig, Jg. 1914/1915.

— — : Zur Lebensgeschichte H. Dernschwams, eines Kleinasien forschers des XVI. Jahrhunderts. In: Deutsche Rundschau für Geographie, Wien u. Leipzig, 37 Jg. 1913/1914.

— — : Hans Dernschwam, ein Kleinasienforscher des 16. Jahrhunderts. In: Deutsche Rundschau für Geographie, Wien u. Leipzig, 35. Jg. 1912/1913.

— — : Der maehrische Humanist Taurinus und sein Kreis. In: Südostforschungen XIII/1954.

Beslasz, Jenö: Dernschwam Janos. Konyvatara. BP 1964.

Catalogus librarum Joannis Dernschwammii, ita ut mense Julio 1575 a Helfrico Gutt et Hugone blotio recensione Bibliothecal Gaesareae, facta, fuit inventus cimü egyik széljeg-Yzete: Anno 1424 die Martii natus ejo Yo. Dernschwam in Brut.

Hermann, Zsuzanna: Hans Dernschwam könyvei Között. In: Az Egyetemi Könyvtar Evkönyve, IV/1968.

Holanová, E.: Dernschwammova renesacna kmizmica v Banskej Bystrici? In: Kmiznicny Zobornik, 1966.

Kakuk, Zsuzsa: Türkisches aus Hans Dernschwams Tagebuch. In: Acta Orient. Hung. XXXII/2-3.

Kiepert, Heinrich: Hans Derschwams orientalische Reise 1553 bis 1555. In: Clobus, Bd. 52. Braunschweig, 1887.

Kochwasser, Friedrich: Der Humanist Hans Dernschwam und sein Bericht. In: Zeitschrift für Kulturaustausch, 2-3 Jg. 12. Stuttgart, 1962.

Kündel, J.: Ján Dernschwamsmm, vzdelany factor Fuggerovcov na Slovensku, 1497-1567. In: Historicke Studie, 1955

Oberdoffer, Kurt: Hans es Dernschwam. In: Lebensbilder aus dem Bayerischen Schwaben. Reihe 3, Bd. 1., München 1952.

— — : Johannes Dernschwam. In: Sudeten-deutsche Lebensbilder III., Reichenberg, 1934.

— — : Zwei Reiseberichte Dernschwams. In: Karpathenlahd. Heft 5. Reichenberg, 1935.

Stein, Arthur: Hans Dernschwam von Hradeschin. In: Karpathenland. Heft 5., 1935.

Strieder, Jakob: Ein Bericht aus Fuggerschen Faktors Hans Derschwam über den Siebenbürger Salzbergbau um 1528. In: Ungarische Jahrbücher XIII, Berlin, 1933.

Tardy, Lajos: Utazás egy felperzselt orszagban. Hans Dernschwam útijegyzetei á hódoltsagi Magyaroszagrol (1555). In: Forrás XII/1980.

Tardy, Lajos - Maskovszky Éva: Zur Entdeckung des Monumentum Ancyranum. In: Acta Antiqua Academiae Scientarum Hungariae.

DİZİN

Abaza 178
Absala 301, 303, 403
Acem 125, 126, 127
Acısu 264
Adon, Adom, Adony 364, 408
Adon 364
Adony 365
Adrianapolis (Edirne) 44
Aelkat 275, 276, 402
Afrika 112, 148
Afyon 80
Agi Su 264
Ahmet 75
Ahmet Paşa 51, 52, 280, 284, 286, 289, 290, 292, 293
Aias 324
Akbıyık 219, 220, 221, 316.
Akdeniz 48, 52, 219
Alacakilise 340, 405
Alagöz 263, 266, 301
Alex Truz 110
Ali 76
Ali Gwys (Aliköy) 263, 299
Ali Paşa 55, 57, 58, 60, 63, 64, 197, 280, 282, 289, 292, 344, 345
Almanya 59, 70, 154, 161, 314, 343, 369
Almar 359
Altenburg 19, 375
Altnia 21
Altınboynuz 10
Alt Sohl 38, 378
Alt Soler Krayss 32
Amasya 3, 11, 14, 82, 147, 186, 196, 202, 266, 267, 276, 277, 278, 281, 282, 284, 286, 289, 295, 296, 297, 298, 301, 302, 306, 314, 323, 329, 339, 352, 369
Ambrasch 67
Amon 161
Andol 194
Anadolu 2, 3, 11, 13, 76, 88, 94, 99, 124, 205, 207, 224, 227, 231, 239, 247, 249, 290, 321, 329, 335, 337, 340, 342, 344.
Ancira 247, 250, 259
Andras 196
Andrasch 67, 297
Andreas 67, 395
Andreas, N. 257
Andreas Wittenberg 257
Andorf 401
Anfur 247, 250
Ankara 11, 247, 249, 250, 251, 252, 257, 259, 277, 303, 304, 305, 306, 307, 313, 323.
Antakya 69, 112, 148

Anthiochiae 52
Anton Fuffer 8, 9
Antonius Contacusinus 198
Anton Wioncie 14
Aoron 134
Apokalyesis 111
Aput Aomones liâe 209
Arabistan 106, 108
Arnavutluk 88, 348
Asconius 216
Asya 52, 98, 111, 112, 125
Ath Kywpri (Atköprü) 399
At meydanı 137, 139, 140
At pazarı 137
Athia 376
Atik Ali Paşa 381
Attila 74
Augeria Busbequ, Augerius Busbecq 11, 13, 15, 241, 293, 295, 306, 307, 327, 328, 367, 370
Augsburg 73
Ayasofya Camii 103, 123
Aygistin Paschinger 225
Aytos dağı 257, 401
Avrat Pazarı 136
Avrupa 11, 73, 104, 112, 125, 239, 314
Avusturya 65, 107, 146, 147, 290, 291, 293, 314, 372

Baba Cafer 162, 272, 391
Babaeski 327
Babarcz 407
Babenhausen 13
Babii 151
Baden 19
Bagdlidczscha 276
Bağlıca 276, 277, 278, 297
Bahira 134
Baiki Frencz 364
Baja 20, 375
Balaj 67
Balat 349, 405
Balbus 8
Bali Bey 23
Balkan 2, 3
Balkoni 67
Ballag 67
Ballager 260, 264, 401
Ballasch 68
Ballasch Welijky 297
Banska Bystrica 9
Banostra 367
Barani 68
Barania 21, 376
Baranya 359
Baranyavar 407
Baraya Warmedie 362
Baranisis 359
Barbara 320
Barbaros 320
Baron Feldi Lessar 194
Bartel Grubner 257
Bartolomei 160
Bartosch 320
Basel 12
Batha 362
Bavyera 10, 91
Bayezid 82, 86, 124, 126, 129, 140, 289, 296, 331, 332, 399
Bayram Çavuş 367, 369
Beczscha 351, 405
Beç 316

Belgrad 20, 21, 22, 51, 140, 142, 291, 344, 348, 349, 353, 354, 355, 356
Bentderesi 255, 257, 260, 303, 404
Berin 349, 405
Berlin 13
Beyoğlu 12
Bilecik 229
Bithinia 219, 244, 247, 265. 307
Blockhaus 329
Bohemya 7, 13, 31, 70
Bonmonostor 21
Bonosu (Bonosius) 189, 394
Bornemissa Gerger 364
Borovo 21
Bosbiug (Bozüyük) 315, 316
Bosna 38, 39, 53, 88, 129, 348
Bosna Dağı 40
Bosphorum Tratium 52
Boyirk 312
Boz Bywgk 313
Boz Gywgck 222
Bozüyük 222, 223, 226, 227
Brandenburg 124
Branica 405
Brathbali
Bratislava 101, 267
Braunschweig 14
Breslau 153
Bruck 231
Brux 7
Brterali 348
Brussa 210
Bude 68
Budin 8, 9, 19, 20, 21, 23, 44, 49, 51, 66, 73, 97, 110, 117, 140, 142, 168, 195, 223, 225, 264, 299, 344, 348, 349, 365, 367, 369, 370, 371
Buğdan 112
Bulcuwar 405
Bulgaristan 28, 31, 36, 94, 125, 202, 334, 335, 343, 347, 348, 379
Burgaz 327
Bursa 82, 83, 84, 88, 104, 174, 195, 210, 214, 215, 219, 222, 223, 226, 228, 231, 239, 266, 309
Buthi balasch 364
Büyükçekmece 325, 326
Byleschigh 229
Calcedan 208
Caldean 207
Cappdotia 265
Cassen boscha 222
Costrum nouum 218
Chadir eles 274
Chortophilon 207
Christoff Pranker 194
Christoph Katsch 281, 402
Cihangir 52, 75, 82, 83, 126
Ciraf 67
Clara 350
Claus Reneke 330
Clissura (Ctzaribrod) 31, 32, 38
Comogene 52
Colitatus syrmensis 359
Craka 154
Cremnitz 268

Czari brad 343, 344, 345, 378
Czous Sadon 227, 230, 232
Czekci 362
Czekczhy 360, 362
Czele 361
Czilli Konta, 140
Cziubuk su 257
Czomschuran 227, 229
Czorul 267
Czukur kwy (Çukurköy) 266, 267, 298, 299

Çankırı 264
Çekmece 380
Çekoslovakya 9
Çemberlitaş 134
Çorum 11, 267, 268, 269, 298
Çubuk suyu 257, 260
Çukur köy 266, 301
Çzekmes (Çekmece) 49, 50

Dalmaçya 27
Dalmadı 67
Danzig 330
Darac 406
Daratz 360
Deesch 23, 376
Derbent 24, 25
Dernschwam 1, 4, 7, 15, 254, 297, 385, 386, 387, 388
Derviş Bey 23, 24, 350, 351
Drakowit Georg 329
Diego Medes 159, 390
Digiermi 262, 263
Dikilitaş 53, 57, 134, 380
Diskowit 68
D. Johannes de Alschan 350
Doc. Stephan Taurinus 385
Doicus 297
Dominico Dalmat 192
Don Joseph Nasi 390
Drava 21
Dregel 76, 383
Dywri Mihal 66, 85, 226, 296 398

Ebenfurt 330
Ebenhart 329, 330
Edenfurt 330, 404
Edirne 31, 44, 46, 47, 86, 88, 89, 126, 129, 148, 174, 194, 195, 200, 209, 216, 234, 329, 331, 332, 333, 334, 337, 343, 347
Eflak 88, 112, 339
Ege Denizi 48
Egrijüs 229
Eğrigöz 229
Elkas 141
Elkas Mirza 38
Elvan Çelebi 11, 269, 270, 271, 274, 275, 276
Engürü 247, 250, 259
Engelfrid 195
Erdel 23, 25, 74, 116, 146, 174, 242, 244, 265, 291, 300, 314, 316, 334, 338, 347, 352
Erhart 370
Erlau 52, 380
Erman Pazargik 398
Ermeni Pazarcığı 221
Eski kalchedon 397
Eskişehir 312

Czari brad 343, 344, 345, 378
Czous Sadon 227, 230, 232
Czekci 362
Czekczhy 360, 362
Czele 361
Czilli Konta, 140
Cziubuk su 257
Czomschuran 227, 229
Czorul 267
Czukur kwy (Çukurköy) 266, 267, 298, 299

Çankırı 264
Çekmece 380
Çekoslovakya 9
Çemberlitaş 134
Çorum 11, 267, 268, 269, 298
Çubuk suyu 257, 260
Çukur köy 266, 301
Çzekmes (Çekmece) 49, 50

Dalmaçya 27
Dalmadı 67
Danzig 330
Darac 406
Daratz 360
Deesch 23, 376
Derbent 24, 25
Dernschwam 1, 4, 7, 15, 254, 297, 385, 386, 387, 388
Derviş Bey 23, 24, 350, 351
Drakowit Georg 329
Diego Medes 159, 390
Digiermi 262, 263
Dikilitaş 53, 57, 134, 380
Diskowit 68
D. Johannes de Alschan 350
Doc. Stephan Taurinus 385
Doicus 297
Dominico Dalmat 192
Don Joseph Nasi 390
Drava 21
Dregel 76, 383
Dywri Mihal 66, 85, 226, 296 398

Ebenfurt 330
Ebenhart 329, 330
Edenfurt 330, 404
Edirne 31, 44, 46, 47, 86, 88, 89, 126, 129, 148, 174, 194, 195, 200, 209, 216, 234, 329, 331, 332, 333, 334, 337, 343, 347
Eflak 88, 112, 339
Ege Denizi 48
Egrijüs 229
Eğrigöz 229
Elkas 141
Elkas Mirza 38
Elvan Çelebi 11, 269, 270, 271, 274, 275, 276
Engürü 247, 250, 259
Engelfrid 195
Erdel 23, 25, 74, 116, 146, 174, 242, 244, 265, 291, 300, 314, 316, 334, 338, 347, 352
Erhart 370
Erlau 52, 380
Erman Pazargik 398
Ermeni Pazarcığı 221
Eski kalchedon 397
Eskişehir 312

Czari brad 343, 344, 345, 378
Czous Sadon 227, 230, 232
Czekci 362
Czekczhy 360, 362
Czele 361
Czilli Konta, 140
Cziubuk su 257
Czomschuran 227, 229
Czorul 267
Czukur kwy (Çukurköy) 266, 267, 298, 299

Çankırı 264
Çekmece 380
Çekoslovakya 9
Çemberlitaş 134
Çorum 11, 267, 268, 269, 298
Çubuk suyu 257, 260
Çukur köy 266, 301
Çzekmes (Çekmece) 49, 50

Dalmaçya 27
Dalmadı 67
Danzig 330
Darac 406
Daratz 360
Deesch 23, 376
Derbent 24, 25
Dernschwam 1, 4, 7, 15, 254, 297, 385, 386, 387, 388
Derviş Bey 23, 24, 350, 351
Drakowit Georg 329
Diego Medes 159, 390
Digiermi 262, 263
Dikilitaş 53, 57, 134, 380
Diskowit 68
D. Johannes de Alschan 350
Doc. Stephan Taurinus 385
Doicus 297
Dominico Dalmat 192
Don Joseph Nasi 390
Drava 21
Dregel 76, 383
Dywri Mihal 66, 85, 226, 296 398

Ebenfurt 330
Ebenhart 329, 330
Edenfurt 330, 404
Edirne 31, 44, 46, 47, 86, 88, 89, 126, 129, 148, 174, 194, 195, 200, 209, 216, 234, 329, 331, 332, 333, 334, 337, 343, 347
Eflak 88, 112, 339
Ege Denizi 48
Egrijüs 229
Eğrigöz 229
Elkas 141
Elkas Mirza 38
Elvan Çelebi 11, 269, 270, 271, 274, 275, 276
Engürü 247, 250, 259
Engelfrid 195
Erdel 23, 25, 74, 116, 146, 174, 242, 244, 265, 291, 300, 314, 316, 334, 338, 347, 352
Erhart 370
Erlau 52, 380
Erman Pazargik 398
Ermeni Pazarcığı 221
Eski kalchedon 397
Eskişehir 312

Essigh (Osijek) 356, 358, 359, 360
Estergon 9, 19, 24, 101, 110, 220, 264, 330, 370, 371, 372, 384
Euxinum 178, 202
Eusebio 321
Eusebius Pamphilli 404
Eysenstat (Eisenstadt) 389
Eyyup 166

Farkosch Gaspar 68
Fas, Vas, 106
Ferdinand 11
Ferhat 370
Filibe 40, 41, 336, 337, 338, 339, 347
Flavius Josephius 389
Frama 304, 345
Fransisco de Anversa 159, 390
Frankenstein 269
Frankfurt 9, 264, 329
Franz Babinger 1, 4, 15
Franz Zay 10
Friedrich Dobel 13
Fugger 9, 10, 13, 110, 352, 366, 405
Fuldt 365
Fuldwar 361, 362, 363, 364, 407
Fylek 378

Gabral d'Aramon 386
Gabriel Model 195
Galbor Su 220
Galata 73, 76, 88, 89, 99, 118, 127, 142, 164, 174, 177, 193
Galatia 243, 244, 247, 264, 265, 283, 307
Gaspar 68
Gebze 11, 208, 209, 210, 322
Gergel 68
Georg 85, 320
geyga bascha (Kâhya Paşa) 384
Girit 142
Gleiczer R. 169
Glissura 377
Godoki Gabor 66
Gouvedere 379
Goweder 39, 40
Gran 24
Graswein 195
Gratia Sankte Pauli 106
Gratz 195
Grocka 22, 23
Grodka 355
Gune 358
Gürcistan 284
Gyorg Szondy 383

Hadrianus 74
H. Graetz 390
Halep 52, 69, 82, 83, 85, 116, 148, 151
Haliç 10
Halis 263, 264
Hallsuyu 264
Hamza Bey 24
Hampo Freutz 309
Hannibal 209
Hans 67, 269, 325

Hans Alber 9
Hans Basikhoffer 329
Hans Birnbaum 323
Hans Dernschwam 1, 4, 7, 15
Hans Dyrenpenttel 320
Hans Kotsch 281
Hans Leunclavius 1
Hans Lorencz 269
Hans Preussen 367
Hans Poller 269
Hans Pyrncwm 194
Hans Schaezel 195, 323
Hans Schatzel 372
Hans Schuller 195
Hans Schwaben 306, 307
Hans von der Haidt 226, 315, 316, 398
Hampo Frendtz 403
Haman (Aman) 390
Hareke 209
Harun 108, 134
Harmalı (Harmanlı) 41, 43, 379
Hasan Posc 224, 227
Hasan Su 261, 401
Haseki Sultan 47, 59
Hassa 236
Havza 46, 47, 329
Haydar 75
Haydar Paşa 53, 380
Haynasch Kwe 194, 394
Hazreti İbrahim 109
Hazreti Süleyman 245, 256
Hedwig Monostor 361, 407
Helena 78
Heinrich Kiepert 13, 14
Heinrich Rybisch 9
Her Doctor Wachtelbain 404
Herkül 140
Hermelay 218
Herr N. 241
Hıdrellez 274
Hırvatistan 88, 94, 125, 219, 320
Hızır İlyas 274
Hindistan 151, 152
Hirschberg 338
Hippolitus 110
Hipodrum 136
Hurrem 186, 187, 188
Huzor Godoczi Gabor 196
Hypoltus d'Este 385
Hyronymus Balbus 8

İbrahim 75, 103, 130, 134, 150
İbrahim Paşa 52, 57, 82, 83, 84, 85, 86, 133, 139, 140, 155, 198, 320
Ichtman 379
İlok 21

İmre 67, 68, 291, 292
İmrich 197, 297
İran 44, 52, 53, 64, 65, 74, 76, 78, 82, 125, 126, 127, 132, 152, 202, 210, 266, 278, 281, 282, 283, 284, 292, 293, 295, 314, 326, 339
İsa 54, 108, 111, 115, 133, 155, 197, 233, 262
İsaak 166
İsabella 20, 115, 117, 286, 290, 375
İsara 166
İsfahan 284

İshak 103, 134, 150, 155
İskender 331
İskenderiye 71, 112, 148, 151, 175, 176
İskra 37, 378
İsminik 209
İsmail (Bey) 191
İspanya 3, 4, 152
İstanbul 2, 11, 14, 19, 23, 42, 50, 51, 53, 54, 57, 58, 65, 66, 69, 70, 72, 73, 80, 81, 84, 85, 88, 89, 91, 93, 95, 97, 100, 103, 104, 106, 107, 108, 112, 116, 117, 118, 124, 127, 129, 130, 131, 133, 134, 142, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 167, 172, 174, 175, 177, 183, 184, 195, 196, 197, 200, 207, 210, 211, 212, 214, 218, 219, 220, 225, 226, 231, 235, 239, 243, 49, 252, 265, 272, 281, 285, 286, 291, 95, 97, 98, 321, 322, 324, 325, 327, 38, 329, 331, 334, 335, 336, 340, 342, 344, 345, 349, 350, 351, 355, 356, 359, 370, 372
İstwan 116
İtalya 106, 156, 160, 174, 336
İwan 297
İzmit 11, 209, 210, 213, 214, 321, 322, 340
İznik 11, 214, 215, 216, 217, 218, 277, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 323, 397, 398
Jagoda 23, 348, 349, 350, 351, 377
Janos Zsigmond 292, 352, 354, 366 (Janos Sigmond)
Janos Zapolya 291, 292
Janczy 67, 297
Janusch 68, 297, 371
Janusch Weida 116, 117
Jochim Cameraris d.A. 12
Jochim Goldschmidt 330
Jochim Reneke 330
Johann 76
Johann Fransisco 322
Johann Katzianer 381
Johann Maria 51
Johannes 120
Johannes Belsius 15, 382
Johannes Cuspinianus 12
Johannes Derrenswap de Brux 7
Johannes Franck 9
Joh. Stöf(f) 7
Johannes der Taeufer 52, 380
Johannes Zonaras Codex 12
Jonk Facpahg 297
Jorg 67
Joseph 168
Josephus 168
Julianus 321
Julius II 385

Kadıköy 207
Kaffa 70
Kalaba 283, 295, 303
Kamenitz 21
Kamentz 376
Kandiye 142

Kangri 264
Kanuni 126
Kapadokya 264, 274, 278
Kapıcık 340
Kapıderbend 38
Karali 399
Karaali 230, 231, 232, 234
Karacasor 229, 230
Karadeniz 52, 178, 202, 219
Karadigin 297, 298
Karamusa 210
Karamürsel 210
Karanez 360
Kardagildi (Karadağlı) 308, 309, 403
Karl Hans 23
Karl V 160
Kartal 207, 208, 322
Karıştıran 327, 404
Kazıklı 213, 214, 321, 397
Kastamonu 11
Katerine 320
Katzianer 63
Kaymakam Paşa 66
Kazul Vrmut 264
Kefe 151
Kelemen 365
Kelemen Fuldt 408
Kervansaray 49
Kiles (Kirez su) 213, 398
Kis- göszeg 21
Kızılırmak 263, 264, 265, 266, 267, 268, 301
Klissura 25
Klokodniecze 41, 42, 335, 379
Koca Ahmet Paşa 107
Koca Mehmet Paşa 167
Koemla 363, 407
Koeste 407
Komaron 19, 20, 21
Königgratz 399, 236
Konisch 40, 41, 335, 336, 379
Konstantin 104, 115
Kont II. Jochim Hektor 387
Kopatsch 360
Korsika 116
Kostanz 195
Kostka Mehmet Paşa 385
Kral Hans 376
Kral Ferdinand 292, 380
Kral Ladislaus 350
Kral Ludwig 340
Kral Zsigmond 409
Krascho 135
Kremnitz 11
Krewetzlendle 38
kripintz lthiv 341, 405
Kudüs 108, 112, 145, 148, 159, 160, 197
Kuezyna 344, 405
Kun 68
Kun Benedig 296
Kunowith 25
Kute Sw (Kute Su, Porsuk) 309, 399
Kutilin 249, 250, 400
Kutina 31, 377
Kutlar sarayı 266, 402
Kuttenberg 320, 404
Küçükçekmece 325
Kütahya 231, 234
Kütahya suyu 231, 237
Kvennesch 68
Kwyeschd 407

Ladiuslaus 140, 142, 179, 225, 354
Ladislaus Hunyadi 140
Ladislaus More 383, 387
Lasko 405
Lanschut 372
Laurentius Walla 115, 386
Leitha 19, 231, 315
Leipzig 2, 7, 8
Lenhart 67, 297
Lenhart Tenk 19, 372
Leo Poschinger 225
Lesk 195, 395
Leslas Feledi 394
Leopoldt Buhsbaum 10
Leupoldt Reizenberger 323
Leutsch 141
Libissa 209, 322
Lober 330
Logod 365, 409
Lomnitz 281
Lucas von Warao 19 2
Ludwig 110, 132, 142, 360, 361
Luther 106
Lypta 32, 378
Lywada 23, 24

Macaristan 2, 4, 8, 9, 10, 11, 25, 31, 52, 53, 56, 62, 70, 87, 94, 96, 106, 110, ,124, 142, 146, 151, 155, 174, 175, 176, 194, 300, 314, 316, 338, 354, 357
Madrutzch 193, 394
Magdeburg 257
Maildt 76
Malaschircze 341
Marco 68
Marco Messarosch 371
Makedonya 39, 41
Mardoeheo 161
Mare Ponticum 52, 178
Mare Aegeum 52
Maria Salome 196, 395
Maricza (Meriç) 39, 40, 41, 43
Marko Kraljewitsch 379
Marcus Aurelius 319
Markus Dernschwam 12
Marcus Kragowith 39
Marmolaos 398
Marsilius Patavinus 386
Martinius 113, 114
Martin Luther 116
Marton 67, 68
Masud Kiew, Masut Kjöi 399
Masuk Kiew-Kiew 239
Masut Köy 240, 241, 242
Mathisch 68
Marton Sekal 365
Mathes Theufel 162, 330
Mathias 140
Matz Manel 330
Max Fligus 195
Mayland 117
Mayn 264
Mehmet 124, 155, 289, 292, 297, 324
Mehmet Paşa 281
Melcher 195
Melchior 257
Medine 316
Medling 328, 404
Mekke 106, 108, 145, 220, 316
Mengill 178

Meriç 209, 331, 333, 334, 336, 337
Mesut Köy 239
Mısır 71, 98, 111, 112, 148, 151, 163, 335
Michael 155
Michelstat 329
Michel Wedel 191, 192
Miclos Papp 296, 297
Migro Laurentio Sfortio 322
Mijkolez 23
Mikopol 23
Misia 22, 348
Mohaç 21, 225, 340, 387
Molnar 68
Monostor 407
Morenia (Most) 43
More Laslo 117, 194, 285
Morova 23, 24, 25, 26, 348, 351
Mose Hamon 389
Muhammed 106, 108, 118, 121, 129, 155, 165
Muhat 241, 244
Muhatsch (Muhaç) 361
Muhteşem Süleyman 10
Münih 10, 330
Murany 10
Mustafa 44, 82, 86, 126, 186, 187
Mustafa Paşa 113

Nadaschdi 348
Nag Mathiasch 297
Nag Imre 290
Nahcivan 283
Naid 68
Naidrehwan 68
Napoli 193
Neckar 216
Nemrut 108
Nestoryan Sergius 134
Neusohl 9, 10, 11, 72, 178
Neustadt 19, 330
Neustattel 19
New Sol 344
Nicapol 23, 25
Nice 215
Nicea 214
Niclas 168
Nicphorus 317
Nicomedia 209
Niğbolu 339
Niş 15, 25, 26, 27, 31, 343, 347 348, 351, 377
Nişava 28, 31, 347
Niclosch 67
Nischt (Nisava) 25
Ninyas 384
Notalya 328
Nousele 346
Novak 38, 39, 340
Nürnbergli Türk 134

Oczawit 67
Oerdedi Peter 110
Ogier Chiselin Busbecq 1
Olah 67, 68
Olimpus 215
Orbelus 33
Ordög 390
Orhan Fazi 218, 220
Osijek 370
Osman Gazi 316

Oswaldt 329, 330
Owar (o-var) 19, 375
Paden 349
Pacosch, Pachs, Paks (Patsch) 362, 363, 364, 407
Palanczi Janusch 20
Palcsat 257
Palasts 322, 330, 400
Panl 67
Pantheon 34
Pasaerezik (Pazarcık) 40, 222, 223, 316, 371
Pazargik 221
Paul Katzy 371
Paul Maler 365, 371
Paulus de Varda 384
Peć 10, 50, 124, 350, 351
Peć Piskoposu Antonio Wrantio 50, 66
Pentetle 364
Pera 12
Peter 67, 68, 69
Peter Corll 198
Peter Erdody 385
Peter Frilinger 331
Peter Katsch 281
Peter Petrovic 386
Peter Stibitzhoffer 329
Peter Woyda 104
Peternel 268, 402
Petevarad 21
Petro Petrovic 402
Petrovic 116, 117
Phero 85
Philip N. 143
Philippolis (Filibe) 40, 41
Phocasi 112
Pirate 378
Pieribaschagoy (Piri Paşa-) 47, 382
Pirimini Peter 36
Plinius 150
Plovdiv 379
Polak Mustafa 269
Polonya 8, 146, 151, 300
Pomerya 330
Pompeius 40, 41, 339
Porsuk 11
Portekiz 117
Potendicna 29
Prens Lassla 225
Pressburg 8, 124, 214, 297, 330, 340, 354
Probstey 19
Progk 19
Pruck (Bruck) 226, 303, 315, 399
Prusya 13
Pryni Peter 358
Ptolemaios 22, 43
Pylerthor 257
Pyrnpawn 195
Quedelburg 257
Paczkew 20, 364, 365, 369

Ramazan Çavuş 24
Ratz Antol 362
Ratzno Kilissura 24
Ratzkewy Tolna 20
Rogendorff 117
Roma 7, 8, 12, 32, 34, 37, 38, 40, 42, 44, 54, 57, 64, 73, 110, 112, 114, 128, 197, 256, 259

Rottenburg 216
Ruellio 80
Ruellius 384
Rugen 195, 395
Rusya 82, 112, 146, 151
Rüstem Paşa 51, 53, 65, 75, 82, 83, 85, 86, 108, 163, 186, 207, 219, 236, 322, 372, 380

Sabo 68
Sagana 275, 276, 402
Sakarya 219, 242, 243, 257
Salamkemen 21, 376
Samaria 389
Samuel 150, 160
Sangari 219
Sangarius 242
Saray Budin 211
Sarı Kurt 261, 262, 302, 401
Sarviz 497
Satta 358
Sava 21
Say Frentz 66, 196, 290, 301, 303, 307, 367
Scharkhan 367
schayden 307
Schemincz 306, 307
Schibenik (Şibenik 27, 377
Schimon Loas 297
Schimon Thormiat 362
Schmuhel Peygamber 389
Schutt 290, 291, 402
Schwaben (Suebya) 91, 252
Schwandorffer 331
Sebastian Münster 12
Sebeg 361, 407
Sedriczie 40
Segerselie 40, 379
Selânik 148
Selim 82, 86, 124, 140, 332
Selimbra (Silivri) 48, 49, 325, 326, 327, 380
Semendre 41
Semische 335
Semlin 357, 360
Sendere 22, 23, 348, 344, 343, 351, 352, 353, 354
Sen Johann 330
Sen Jorgen 110
Sen Magdalena 368
Sexardt 362
Serem 365
Serger 117
Sergius 387
Servio 347, 348
Sezar 40, 41, 339
Sfortia 322
Sırbistan 22, 26, 28, 31, 88, 94, 125, 219, 347, 351
Sicambria 19
Sicilya 148, 193
Simich 348, 376
Sigmund 366, 330
Simih 21
Sinin, Sinan Paşa 69, 84, 86; 53, 65, 99, 163, 193
Sinus Maris 213
Sivas 264
Slovakya 125
Sofya 33, 34, 36, 37, 129, 322, 333, 334, 341, 342, 343, 346
Solinus de Bithinia 209, 97
Solmar 19, 375
Solnak 219, 269

Sotin 21
St. Benedikt 32, 38, 378
St. Pentek 395
Stefan 197
Stefan Gerlach 388
Stefan Taurinius 110
Steier 329
Steiermark 27
Strabo 220, 266
Stralsund 330
Sultan Bayezid 234
Sultan Orhan 218
Sultan Süleyman 11, 186, 187, 188
Sund 330, 404
Sunglie 244, 247, 248, 400
Suriye 112
Susanna 104
Sykra (Iskra) 37
Symich 142
Szarna 22
Szolnak 22
Szekcsco 406
Szentmartonhegy 403

Şah İsmail 126, 282
Şehzade Mustafa 161, 278, 284
Şilezya 269, 281

Tacitus 398
Tahmasp 388
Tahtakale 330, 390
Tamisvar 23, 24
Tarabya 336
Tardy Lajos 4
Tarhava mola 257, 401
Tavişvar 167, 192
Tavuk Pazarı 53, 134, 135, 197
Tataristan 70, 163
Teffris (Tebriz) 283
Temeşvar 281, 347, 348, 351, 352, 354, 359, 399
Thomas 110
Thomas IV Bakacs von Erdöd 385
Thomas de Aquint 112, 113
Thuln 362
Thulna 407
Thunawerdt 219
Thurzos 8
Tirol 62, 343
Tisza 21
Titel 21
Titus Vespasianus 159, 390
Todor 66
Toecke 68
Togrei 234, 238
Tolna 362, 365
Torek 76
Torek Janusch 342, 350, 405
Torek Balind 116
Tornberg 36, 74, 278
Trakya 88, 94
Transilvanya 36, 51, 71, 210
Tricorinum 22
Trinpel (Edirne) 44
Trnawa 37
Trutz 32, 378
Truva 340
Tuna 19, 20, 21, 22, 214, 264, 291, 339, 344, 349, 351, 371
Tunus 342

Turocz 378
Tuygan Paşa 20, 64, 354, 356, 366, 369, 370, 375
Türkiye 2, 4, 11, 57, 58, 59, 65, 70, 89, 96, 98, 106, 109, 114, 201, 202, 203, 293, 295, 314, 322, 324, 328, 332, 337, 350

Tyrna 376
Ulm 152
Uludağ 215
Urban 67, 297
Üsküdar 53, 84, 207, 208, 214, 277, 322, 323

Wachtelbain 318
Wackereo 129, 340, 341, 378 (Wakareo 36, 37, 38)
Wakkawar 21, 376
Walchgasse 409
Waldhausser 331
Walkonsis 359
Waykzy 67
Welicze 32, 33, 378
Welika 33, 34
Wetri 38, 39
Wettrin 338, 340, 378
Wida 297
Wien 401
Winicze 351
Wirawe 42
Wittenberg 15, 154, 257
Witzberg 329
Wladislaw 110
Wolf Aff 281
Wolfenbüttel 13
Wrata 340
Wrbowly 37, 378

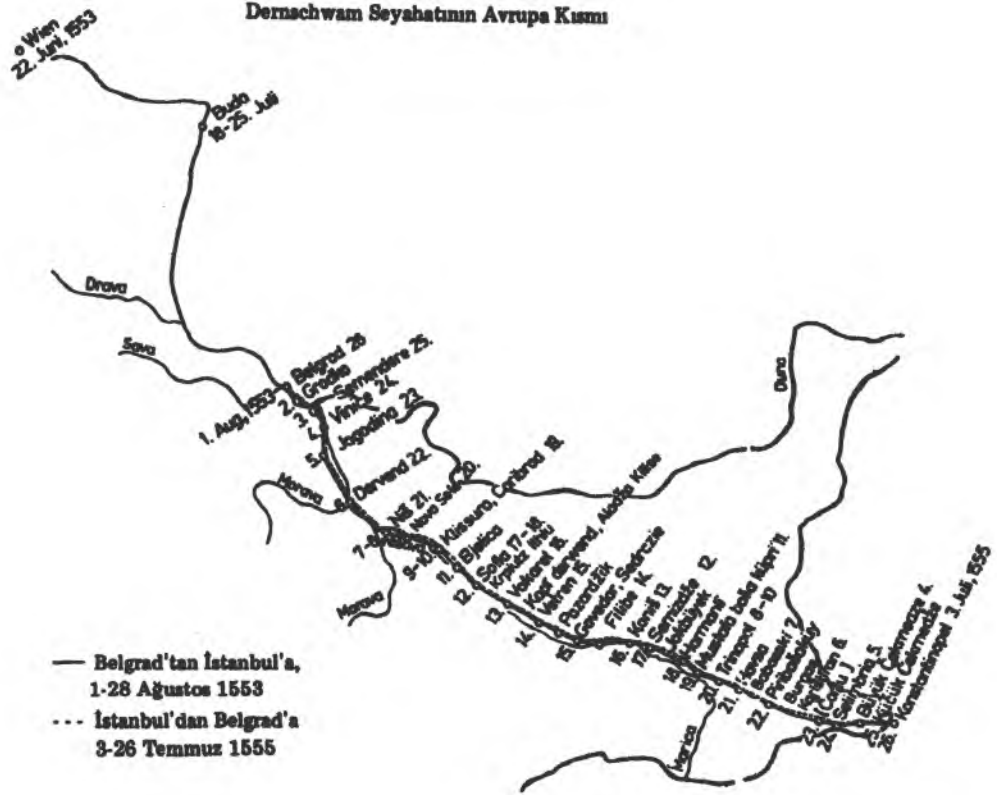
W.v. Rogendorf 387
Wyda 67
Valona 114, 388
Valopovo 21
Valensiya 220
Venedik 7, 110, 133, 151, 152, 160, 372
Verantius 10
Vesprim 405
Vgus (Ügüs) 234, 309, 312, 399
Viso 208
Viyana 2, 3, 7, 8, 10, 11, 12, 21, 50, 51, 71, 72, 73, 76, 141, 180, 201, 205, 217, 220, 225, 226, 252, 256, 257, 62, 267, 269, 282, 286, 921, 297, 298, 299, 301, 303, 314, 315, 316, 322, 323, 325, 326, 330, 331, 333, 334, 336, 339, 340, 343, 349, 351, 354, 355, 357, 358, 375, 405
von Rapp 330
Vörösmart 21

Yahya 75
Yakup 150
Yalancıali 248, 249, 307
Yanık 19
Yedikule 76, 78, 117, 194
Yenişehir 218
Yeşilırmak 278, 281, 282, 289, 293, 296
Yunanistan 11, 88, 94, 155

Zaffer 297, 326
Zarno 353, 354
Zekelland 146, 388
Zeppel 408
Zeredet 376
Zsistva 19
Zuan Santarcida 322
Zuas 264
Zuhan Mykos 160
Zwigli Ulrich 410

I.

Dernschwam Seyahatının Avrupa Kısmı

II.

Dernschwam Seyahatının Anadolu Kısmı

— İstanbul'dan Amasya'ya, 9 Mart - 8 Nisan 1555

--- Amasya'dan İstanbul'a, 2-24 Haziran 1555

ISBN 975-17-1113-4
15.000.- TL.